

Zbornik Selške doline

Železne niti 12

2015

Muzejsko društvo Železniki

Zbornik Selške doline

ŽelezneXniti

Zbornik Selške doline

ŽelezneXniti

12
2015

Muzejsko društvo Železniki

Zbornik Selške doline

Železne niti 12

12-2015

Izdalo in založilo:

Muzejsko društvo Železniki

Na plavžu 58, 4228 Železniki

E-mail: zelezne.niti@gmail.com

Glavni urednik:

Rudi Rejc

Uredniški odbor:

Irena Prevc Hajdinjak, Anja Čufar, Katarina Primožič,

Rudi Rejc, Anton Sedej, Tadeja Šuštar

Lektoriranje:

Valerija Trojar

Tehnično urejanje:

Andrej Bogataj

Fotografija na naslovnici:

Notranja stran Levičnikovega šolskega dnevnika iz leta 1867 in peresnica, ki jo je po pripovedovanju Tonike Ramovš uporabljala njena mama, ki je obiskovala šolo v Železnikih okoli leta 1880. Učil jo je Josip Levičnik. Peresnico hrani Muzej Železniki, šolski dnevnik pa župnišče v Železnikih.

Foto: DECOP/Andrej Bogataj

Oblikovanje in priprava za tisk:

DECOP, d. o. o., Železniki (www.decop.si)

Za vsebino člankov odgovarjajo avtorji.

Redakcija zaključena avgusta 2015.

Zbornik sofinancira Občina Železniki.

Tisk:

Tiskarna Littera picta, d. o. o.

Naklada:

600 izvodov

ISSN 1581-9329

Kazalo

Uvod

<i>Franc Zupanc</i>	Zborniku na pot	9
<i>Rudi Rejc</i>	Beseda urednika	11

Železne niti

<i>Vincencij Demšar</i>	Zemljiška knjiga Železniki, začetek 19. stoletja (3. del)	13
<i>Andrej Bogataj</i>	Pisni zgodovinski viri o Štalci, železarstvu in arheologiji (1781–1980)	31

Osnovna šola

<i>Franc Rant</i>	Šola v Železnikih skozi prizmo stoletij	51
<i>Katja Mohorič Bonča</i>	Mihael Grošelj in fond za šolo v Železnikih	57
<i>Katja Mohorič Bonča</i>	Prostori šolskega pouka v Železnikih	61
<i>Katarina Primožič</i>	Šolska kronika in spomini na šolo, 1. del	69
<i>Tadeja Šuštar</i>	Pogovori z ravnateljki osnovne šole Železniki	105
<i>Katarina Primožič</i>	Ko šola praznuje 200 let	135
<i>Primož Šmid</i>	Dosežki učenk in učencev Osnovne šole Železniki v šolskem letu 2014/2015	155

Imeli smo ljudi

<i>Anton Sedej</i>	Jakob Šolar (1896–1968)	159
<i>Aleš Primožič</i>	France Dermota (1914–1988)	165
<i>Lojze Žumer st., Jure Rejec</i>	Moj Obračun	195
<i>Marija Gasser</i>	Zadnji zabrški učitelj Matevž Kopač (1944–2014)	207

Kazalo

Zgodovina

<i>Marija Gasser</i>	Šola in šolske kronike Osnovne šole Zabrdο	219
<i>Anja Čufar</i>	70 let konca druge svetovne vojne	241
<i>Jožica Kačar</i>	Za božič so nas selili	251
<i>Rudi Rejc</i>	Pomembne obletnice v Selški dolini v letu 2015	257

Arheologija

<i>Janez Bizjak</i>	Arheološke ostaline na planini pod Ratitovcem	265
<i>Pavel Jamnik, Janez Bizjak</i>	Sledi srednjekamenodobnih (mezolitskih) lovcev-nabiralcev na Ratitovcu	271

Stavbna in tehnična dediščina

<i>Andrej Bogataj</i>	Plavž – raziskava 2014	281
<i>Tine Benedičič</i>	Železniki	293

Naravoslovje

<i>Bojan Kofler</i>	Favna hroščev v opuščnem rudniku mangana na Vancovcu	301
---------------------	--	-----

Družba in ljudje

<i>Irena Prevc Hajdinjak</i>	Kako so se pred sto leti izobraževali bodoči kmetje	309
<i>Nikolaj Štibelj</i>	Vloga kmetije in opis kmečkih del v mojih osnovnošolskih letih	325
<i>Anton Sedej</i>	Počitniški dom Gospodarskih organizacij Selške doline v Portorožu v obdobju 1960–1992	333
<i>Aleksander Čufar</i>	Antonov vrtec (1995–2015)	363

Kazalo

Kultura

<i>Rok Pintar</i>	Kulturno življenje v Dražgošah	385
<i>Franc Tušek, Ladi Trojar,</i> <i>Vera Završan</i>	Literarna dela	396
<i>Milan Dolgan</i>	Zadnja drama Janeza Evangelista Kreka, rojenega pred 150 leti	405

Kronika

<i>Jože Bogataj</i>	Občinski nagrajenci	431
---------------------	---------------------	-----

Muzejsko društvo

<i>Katja Mohorič Bonča</i>	Dogodki v galeriji Muzeja Železniki in muzejske delavnice v letu 2014/2015	451
----------------------------	--	-----

Avtorji

<i>Rudi Rejc</i>	Predstavitev avtorjev	461
------------------	-----------------------	-----

Zborniku na pot

Hvala uredniku g. Rudiju Rejcu za priložnost, da na pot novi številki zbornika lahko zapišem nekaj uvodnih misli. Ključno gibalno razvoja družbe je vsekakor gospodarstvo in del te zgodbe v Selški dolini je tudi Alples, ki v letošnjem letu praznuje 60 let. Živimo sredi bogatih gozdov, ki so jih s pridom izkoriščali že naši predniki v polpretekli zgodovini. Preko zadružništva in kasneje s sodobno industrializacijo so ustanovili podjetja za predelavo lesa in proizvodnjo pohištva. Kronološko je razvoj lesarstva v Selški dolini in v Alplesu lepo predstavljen v drugi izdaji Železnih niti pred desetimi leti.

Obdobje zadnjih desetih let je zaznamovala gospodarska kriza v svetu, ki je zaradi globalizacije vplivala tudi na poslovanje Alplesa. Ponovno je bilo treba preveriti ustreznost strategije podjetja in obstoječe poslovne modele poslovanja. Poslovni načrt je od nas zahteval kadrovske, prostorske, finančne in programske prestrukturiranja. Pred upravo so bile postavljene zahtevne naloge. Ožje vodstvo se je že ob prevzemu odgovorne funkcije v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ob razpadu bivše skupne države, zavedalo, da je bila družba Alples povsem izčrpana, da je izgubila več kot polovico potencialnega tržišča bivše Jugoslavije, da je bila do grla zadolžena in tehnološko podhranjena. Na drugi strani pa je takrat Alples obsegal 10 hektarov površin, od tega 30.000 kvadratnih metrov proizvodnih hal, in imel preko 500 zaposlenih. Vse takratno obdobje in tudi danes se zavedamo družbene odgovornosti, da industrijska cona Alples ni postala mesto duhov, ampak živahno podjetniško središče Selške doline. V kolikor nismo sami uspeli zapolniti danih kapacitet in površin, smo dali priložnost drugim perspektivnim podjetjem, da so lahko na tem prostoru organizirala proizvodnjo, in kar je za današnji čas najpomembnejše, da zaposlujejo in ustvarjajo nova delovna mesta. Resnično sem vesel, da nam je to v polnosti uspelo. Danes na področju Alplesa deluje več kot deset različnih podjetij. Vsa so na nek način povezana z "lesarijo" in zaposlujejo preko 400 ljudi. Prostorsko prestrukturiranje je v večji meri končano in samo želimo si lahko, da bi ta podjetja čim boljje poslovala in zaposlovala.

Alples še vedno veliko večino proizvodnje proda pod lastno blagovno znamko. Novost na tržišču so vsekakor kuhinje, ki jih izdelujemo za znanega kupca, s široko ponudbo različnih možnosti, po meri posameznika. Isti poslovni model uvajamo tudi pri prodaji in proizvodnji vgradnih omar. Z računalniškimi aplikacijami si lahko grafično opremo predvideni prostor, ta pa nam omogoča izdelavo parametrične kosovnice in razpis ostale proizvodne dokumentacije. Pred štirimi leti smo z drugimi slovenskimi podjetji iz pohištvene branže in z izobraževalnimi zavodi ustanovili Razvojni center kreativne pohištvene industrije s kratkim imenom RC 31. To podjetje je v znatni meri podprla tudi

država z evropskimi kohezijskimi sredstvi. Tako smo lahko še pospešili razvoj novih izdelkov, trgov in tehnologij, kar nam izboljšuje konkurenčnost na tržišču. Posebno pozornost posvečamo mladi generaciji, ki pri pohištvu spreminja tradicionalne nakupne navade.

Nikakor ne gre prezreti izvirnosti naših predhodnikov, ki so s postavitvijo kotlovnice z enim samim dimnikom omogočili začetek daljinskega ogrevanja z lesno biomaso in z obnovljivim virom energije omogočili krajanom Železnikov in okolice uživati čistejši zrak. Z namestitvijo parnega motorja v zadnjih desetih letih je omogočena sočasna proizvodnja toplotne in električne energije. Položili smo toplovodno omrežje v naselju Log, obnovili smo del toplovoda do Domela in s tem dali možnost toplifikacije tudi na Racovniku in na Trnju.

Ob pomembnih jubilejih, kot je 60-letnica Alplesa, moramo osvežiti spomin na prehojeno pot, na naše bivše sodelavce in prelomne dogodke, ki so se zapisali v zgodovino.

*Direktor Alplesa
Franc Zupanc*

Beseda urednika

Spoštovane bralke in bralci Železnih niti,

pred vami je 12. številka Zbornika za Selško dolino. Devetindvajset avtorjev, med njimi kar nekaj novih, je ponovno pripravilo pisano vsebino zgodovine, arheologije, narave, družbe, stavbne dediščine, spominov na prebivalce naših krajev, kulture, občinskih nagrajencev in prireditev.

Letos smo praznovali dve pomembnejši obletnici. Eno svetovno in eno domačo.

Maja smo praznovali 70 let konca druge svetovne vojne. Uradno se je končala s podpisom kapitulacije 8. maja 1945, v Sloveniji 9. maja 1945. Na Japonskem pa po dveh hudih ameriških napadih z atomsko bombo na Hirošimo in Nagasaki šele 2. septembra 1945. 24. oktobra 1945 je namesto Društva narodov nastal OZN, ki prav tako praznuje 70 let. Že kmalu po koncu prve svetovne vojne so se ponovno pričeli mejni spori med novimi sosedami. Glavni razlog je bil nacionalizem, iredentizem in rasizem. Najprej med Madžarsko in Romunijo, Sovjetsko zvezo in Poljsko, leta 1920 pa se je začela vojna med Grčijo in Turčijo. Nemočno je bilo tudi novo ustanovljeno Društvo narodov. Amerika je odlašala s podpisom, Japoncev pa niso hoteli sprejeti medse. Nastajali so avtoritarni režimi – vojaško podprte diktature. Leta 1919 na Madžarskem, leta 1923 v Španiji, leta 1925 si je oblast v Italiji prisvojil Benito Mussolini, leta 1926 na Poljskem, leta 1933 pa je na oblast v Nemčiji prišel Adolf Hitler. Leta 1933 si je Japonska podredila Mandžurijo, od tam pa so leta 1937 napadli Kitajsko. Leta 1935 je Italija okupirala Etiopijo. Društvo narodov in podpisnice versajske pogodbe pa se na to niso odzvale. Leta 1938 je Hitler vkorakal v Avstrijo, nekoliko kasneje tudi na Češko. Madžarska si je priključila jug Slovaške. Pariška mirovna ureditev se je podirala.

Ko je Hitler le 20 let po podpisu versajske pogodbe, 1. septembra 1939, napadel Poljsko, pa se je začela druga svetovna vojna. V njej je sodelovalo 61 držav, to je 81 odstotkov takratnega prebivalstva. Mobiliziranih je bilo 110 milijonov vojakov. Terjala je 60 milijonov mrtvih, 35 milijonov ranjenih in še 3 milijone pogrešanih. Prvič se je zgodilo, da je bilo mrtvih več civilistov kot vojakov, okrog 40 milijonov. Zaprtih je bilo 45 milijonov ljudi, 20 milijonov otrok pa je ostalo brez staršev.

Druga letošnja obletnica pa je pomembna pri nas doma. S pričetkom pouka v šolskem letu 2015/2016 smo praznovali 200-letnico šolstva v Železnikih. Šolo je leta 1815 ustanovil župnik Mihael Grošelj. Bila je enorazrednica. Pouk je najprej potekal v najetih prostorih. Po letu 1842 pa so ga deloma izvajali v odkupljeni hiši Blaža Chrobata. Kupnino so poravnali iz šolskega fonda, ki ga je ustanovil Mihael Grošelj. Deloma pa je pouk potekal po drugih hišah v Železnikih. Leta 1898 so šolo razširili v dvorazrednico, leta 1920 v štirirazrednico, leta 1935 pa v petirazrednico. Kasneje so odkupili zemljišče v Otokih in tam šolo dokončali leta 1948. Tako je nastala osemletka. V tej šoli sem s šolanjem začel tudi sam. Z leti so jo dograjevali in lani tudi uspešno energetske prenovili. Seveda je že nekaj časa devetletka. V letošnjem zborniku Železne niti smo tej tematiki namenili kar nekaj prostora. Skupaj z osnovno šolo smo pripravili tudi razpis za najboljša literarna in likovna dela, ki jih objavljamo v tej številki. Nagrajenih je bilo 41 učenk in učencev.

Zahvaljujem se avtoricam in avtorjem prispevkov. Z uredniškim odborom smo postavili končno vsebino. Hvala vsem za požrtvovalno brezplačno delo. Hvala lektorici Valeriji Trojar in podjetju Decop za oblikovanje in pripravo za tisk. Hvala Občini Železniki za finančno pomoč.

Tudi v tej številki je pregled pomembnih obletnic. S tem želimo osvežiti in nadgraditi podatke v Muzeju. Prosim, da me opozorite na morebitne nepravilnosti oziroma izpuščene dogodke ali osebe, ki so zaznamovale naše kraje.

Ponovno vas vabimo, da sodelujete pri nastajanju zbornika. Pišete lahko o ljudeh, običajih, dogodkih, kulturi ... Veliko zgodovine je še neraziskane, veliko ljudi je še neznanih, veliko dogodkov neodkritih. Sodelujte pri nastanku naslednje številke ali posredujte informacije.

Informacije: Muzejsko društvo Železniki, Na plavžu 58, telefon: 04 514 73 56, e-mail: muzej_zelezniki@siol.net. Sporočite ali vprašajte, vedno smo vam na razpolago.

*Predsednik Muzejskega društva Železniki
Rudi Rejc*

Zemljiška knjiga Železniki, začetek 19. stoletja (3. del)

Vincencij Demšar

Ob zadnjem, tretjem delu regestov iz zemljiške knjige Železniki želim najprej opozoriti na nekaj literature o fužinarstvu na Kranjskem. Še danes mora, kdor želi kaj bolje spoznati razvoj fužinarstva v naših krajih, prebrati knjigo ljubljanskega muzejskega sodelavca Alfonza Müllnerja *Geschichte des Eisens in Krain*.¹ Največ je bilo tovrstnih razprav o fužinarstvu in življenju fužinarjev objavljenih v *Kroniki*: časopisu za slovensko krajevno zgodovino. Že prva številka je prinesla članek Slavka Smoleja o najstarejši livarni železa na Slovenskem.² Članek predstavi odkritje srednjeveške topilnice železa oz. plavža v Nomnju leta 1938, kjer je bilo dovajanje zraka na vodni pogon. Avtor je bil, ko so odkopavali ta tehnični spomenik, očitno zraven. Fotografije in skice so nazorno dopolnilo članka. O socialnih razmerah fužinarjev je pisal Rudi Kyovsky.³ Ivan Mohorič je poleg dveh preglednih knjig z naslovom *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem* (izdani leta 1969 in 1970) napisal še posebej *Železnikom* namenjeno razpravo *Zgodovina plavža v Železnikih*.⁴ V slednji predstavi tudi, kako so fužinarji kot delničarji na dveh fužinah, eni v Spodnjih in drugi v Zgornjih Železnikih, dejansko uporabljali fužino in velika kladiva. Poznali so tudi fužinske dneve, da so glede na velikost deleža lahko prišli vsi na vrsto. "Obratovalna kampanja plavža je bila zaradi tega razdeljena na 6 in pol period letno. Vsaka perioda je štela 8 tednov ali 56 dni."⁵ Primerjalno sta zanimivi razpravi istega avtorja o fužinah pri Kamniku⁶ in Železarni Gradac v Beli Krajini.⁷ Razprava ima podnaslov: *Položaj železarstva sredi preteklega stoletja, ki jasno predstavi propad malih obratov, posebej če niso bili ob večjih železniških prometnicah.*

O fužinarstvu na Gorenjskem so pisali tudi Blaznik, Verbičeva in Gašperšič. Blaznik je v poglavju svoje doktorske disertacije pisal o kolonizaciji rudarjev v Selški dolini.⁸ Verbičeva je na osnovi Zoisovih zapisov pisala o bohinjskem rudarstvu in fužinarstvu,⁹ kasneje pa je objavila tudi razpravo o železarstvu in žebjarstvu v Železnikih v prvi polovici 19. stoletja.¹⁰ Največ o pomenu in problemih žebjarstva na Gorenjskem, posebej v Kropi, pa je pisal Jože Gašperšič, dolgoletni ravnatelj kovinarske zadruge Plamen v Kropi. Samo v že omenjeni Kroniki je v letih 1959–1963 napisal šest tehtnih razprav. Več je tudi piscev, ki so pisali o socialni problematiki fužinarstva oz. žebjarjev.

S tretjim delom zaključujemo z regesti iz prve zemljiške knjige Železniki, ki ima svoj začetek, tako kot zemljiške knjige po drugih gospostvih, v zadnjem desetletju 18. stoletja. Knjiga je oštevilčena po straneh in se zaključ z zadnjimi vpisi julija 1802 na strani 355. Poleg dosedanjih pojasnjevanj in poudarkov o značilnostih v 1. in 2. delu naj navedem še nekaj zanimivosti.

Navadni prebivalci so običajno napisani brez posebnih nazivov. Iz samega besedila je včasih vidno, da gre za hišarja oz. hišarico, ker ima v posesti lastno hišo. Redki so pismeni, zato na koncu besedila tudi navajam, ali in kdo se je sam podpisal in kdo ne. Če je imel več posesti oz. premoženja, ima pred imenom napisano 'gospod' (Herr). Biček, ki je omenjen v zadolžnici na strani 334, je tituliran kot 'spoštovan', na koncu pa se ni sam podpisal. Pripadniki višjega sloja, poimenovani 'gospod', 'častitljivi', se ločijo od navadnih ljudi tudi po tem, da imajo dve imeni, po dveh svetnikih. Dokument, zadolžnico, kupno pismo, testament itd. datirajo na koncu z navedbo dneva v mesecu s številko, ko pa vpišejo tako listino v zemljiško knjigo, je redno navedeno, katerega dne se je vpisalo, a ob tem nikoli ne izpustijo navedbe svetnika ali svetnice, ki goduje na tisti dan.

Še enkrat želim povedati, da ima nemško besedilo tiste dobe še vedno primesi starejšega časa, zato so nekateri izrazi težko razumljivi. Pa tudi vrsto črk v gotici je precej podobnih: e, i, u, včasih tudi r in a. Posledično

je lahko kakšen stavek možno drugače smiselno prevesti. Druga težava so podobni izrazi: npr. na strani 347 in 348, ko gre za eno in isto listino, sta omenjena 'GroßHammer' in 'StrekHammer', druge listine pa omenjajo samo eno vrsto kladiva. Wolf v slovarju 'Streckhammer' prevaja kot 'veliko kladivo'.¹¹ Kaj pa je potem GroßHammer? Pričakovali bi, da pomeni isto, a glede na besedilo tega ni mogoče trditi. Predvidevamo, da izraz pomeni fužino kot celoto. Glede gramatičnih pravil ni nobenega končnega reda. Vejice se pišejo ali pa ne, ne glede na vsebino. Tudi tokrat ločim kranjske in nemške goldinarje, slednji so za eno četrtno več vredni. Pri nemških goldinarjih to posebej omenjam. Priimke in imena sem slovenil, razen imena Johan, za katerega je bil v tistem času večinsko v rabi izraz Johan in ne Janez ali kakšna druga oblika tega imena.

161. **Odpovedno pismo.** Neža Troyer, rojena Gortnar, potrjuje, da je prejela od brata Gašperja Gortnarja po očetu in materi odpravnino v višini 80 gold., nadalje eno kravo, eno telico, štiri ovce, dva mernika rži, dva mernika ječmena, 50 funtov prediva (Spinnhar), postelnino, eno "Rasoha" in skrinjo. S tem je povsem zadovoljna. Ne od njega ne od njegovih dedičev ne bo v bodoče ničesar zahtevala. Gortnarjeva se je podkrižala, podpisal pa jo je Jožef Urbančič. Priči pa sta Mihael Semen in Jakob Dagarin. Železniki, 3. 12. 1800. – Str. 299–300.

162. **Kupno pismo.** Danes je bila sklenjena kupna pogodba med Jožefom Miheličem iz Palmade in Tomažem Bogatajem. Prvi prodaja v Zgornjih Železnikih pogorišče št. 116 skupaj z zelenjavnim vrtom, ki je zraven, za 110 gold. oz. 93 gold. 30 kr. nemške veljave. Kupec je danes plačal v gotovini celotno kupnino. Kupec s tem obljublja dominijo Železniki vso poslušnost in odrajtovati vsakoletne obveznosti in jih vpisovati na svoje ime. Sporočati mora tudi vse spremembe. Jožefa Miheliča sta kot priči podpisala Mihael Tolar in Jožef Urbančič. Železniki, 18. 12. 1800. – Str. 300–301.

163. **Zadolžnica.** Tomaž Bogataj, hišar (Insass) v Železnikih, prizna, da mu je Mihael Tolar za nakup in obnovo kupljenega pogorišča v Zgornjih Železnikih št. 116 posodil 400 gold. v gotovini. Vrnil bo v treh letih s 5% obrestmi. Posojiljemalec dovoljuje tudi vpis dolga na zgoraj omenjeno hišo. Podpisali so Martin Urbančič, predstojnik dominija, kot naprošeni priči pa Jožef Urbančič in Jožef Mihelič. Posojiljemalec se je samo podkrižal. Železniki, 18. 12. 1800. – Str. 301–302.

164. **Potrdilo.** Luka Košmelj potrjuje, da je dobil sto gold. od svoje žene Katarine, poročene Košmelj, kot zaženo (Heyrathgutte). Potrdilo je potrebno zaradi vpisa ženitovanjskega pisma v zemljiško knjigo. Luka Košmelj se je podkrižal; podpisal ga je dr. Jožef Vogou, ki je naredil tudi zapis in bil hkrati priča. Druga priča je bil Maksimiljan Pogačnik. Loka, 18. 12. 1800. – Str. 302.

165. **Poročni dogovor,** št. 20. Ženin Tomaž Koblar iz Železnikov in krepostna devica, nevesta (Tugendsamm Jungfrau) Marija Warl sta s soglasjem obojih staršev in predstojnika dominija in rudnika sklenila naslednji dogovor: Obljubita se poročiti cerkveno. Nevesta daje ženinu za zaženo, ta pa ji vrne premoženje izročilne pogodbe Železniki z dne 14. 8. 1794, št. 19, kar je dobila po svojem očetu, in sicer en dan velikega kladiva v sredo sedmega tedna v Zgornjih Železnikih, ješo "Sa Schlebmi", drvarjenje (Behuelzung) v "Prapotne Dollin" zraven Valentina Koblarja, Štefana Semena in očeta današnje neveste, Valentina Warla. V denarju dobi nevesta 70 cekinov (vredni po 5 gold.). Zraven je še 20 cekinov. Denar se bo izplačal po dovršenem 24. letu starosti. Vse skupaj se računa na vrednost 1.000 gold. Ženin daje nevesti 500 gold., tako ima skupno 1.500 gold. Vse, kar pri našata drug drugemu v poročno darilo, se zaradi varnosti zabeleži v zemljiško knjigo. Če bi

nevesta umrla pred 24. letom in ostala brez otrok, potem se vsoto 1.000 gold. in vsa osebna obleka (Leibs Kleidung) vrne staršem neveste. Če pa bi brez telesnih dedičev pred smrtjo neveste umrl ženin, potem polovica celotnega njegovega premoženja pripade nevesti, drugi del pa staršem ženina. Podkrižali so se Andrej Warl, nevestin oče; Marija Warl, nevesta; Valentin Koblar, ženinov oče; Tomaž Koblar, ženin; Johan Bohinc, priča. Vse zgornje je podpisal Franc Homan, naprošeni zapisovalec in priča. Sami so se podpisali še Franc Anton Homan, predstojnik dominija, in Matevž Warl kot priča. Železniki, 14. 8. 1794. – Str. 304–305.

Na isti strani je še pripis, da je bil ta dogovor na dan sv. Viktorja, tj. 23. 12. 1800, dobesedno prepisan v zemljiško knjigo.

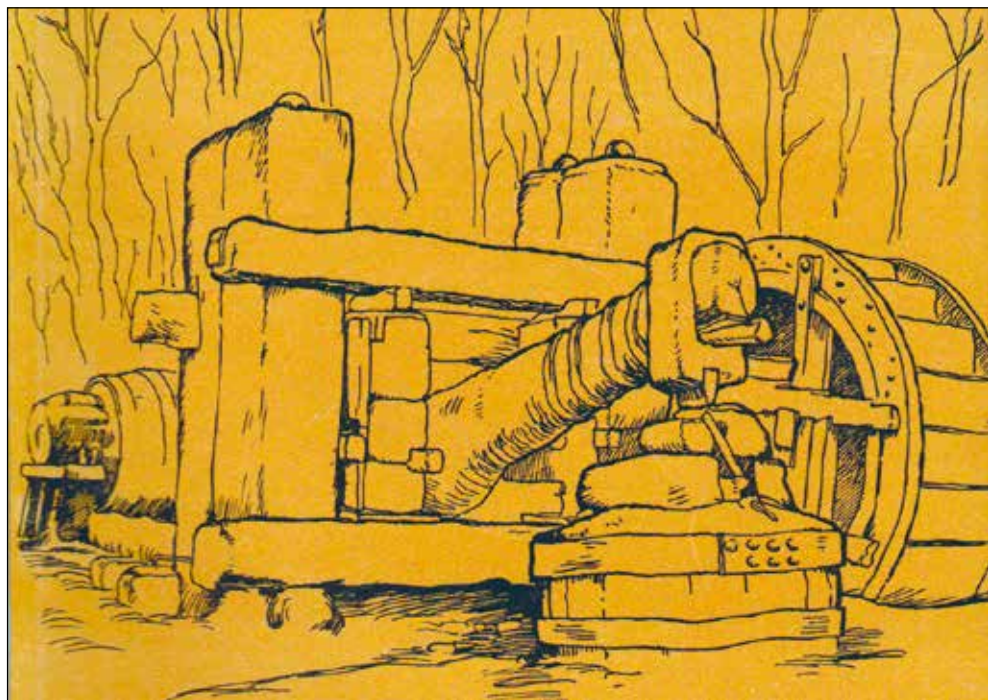
166. **Prenotiranje dolga.** Valentin Grohar proti Tomažu Bogataju zaradi prenotiranja (rezerviranja) priznanja dolga s 27. 12. 1800 za 556 gold. in 15 soldov. Podpisan dr. Valentinčič. Slednjemu je bilo priznано, da mu Tomaž Bogataj dolguje 556 gold. in 15 soldov. Vpis tega priznanega dolga ima pravno osnovo v patentu iz leta 1785 in dvornih dekretih iz let 1786 in 1790. Zahteva se nanaša na hišo v Zgornjih Železnikih z vsem, kar spada zraven, in na travnik "Pod Lassam". Uradnik (Actuar) Jožef Urbančič je to 13. 2. 1801 v Železnikih vpisal v zemljiško knjigo.

Tomaž Bogataj je na osnovi zaslišanja v Železnikih priznal, da Valentinu Groharju, fužinarju v Spodnjih Železnikih, dolguje zgornjo vsoto denarja od sv. Uršule tega leta dalje s 5% obrestmi in dva kolovrata (Spinradl). Dolgovi so nastali, ker je v naravi prejemal iz senožeti (heymath) "PodLassam" in dobil tudi kravo in delno tudi v žitu in drugih živilih. Podkrižal se je dolžnik Tomaž Bogataj; podpisali pa Franc Homan kot naprošena priča in sestavljavec listine; Pavel Homan kot priča in Grogo Saiz, "proschena priza od Thomasha Bogathaja". Železniki, 27. 12. 1800. – Str. 305–306.

167. **Kupna pogodba.** Sklenjena je med gospodarstvom Francem Dionizijem Urbančičem, podjetnikom (fužinarjem, Gewerker) v Železnikih in v Bistrici nad Kamnikom, kot prodajalcem in Jožefom Urbančičem kot kupcem v prisotnosti naprošenih prič. Franc proda vse premoženje (realitete) v Spodnjih Železnikih skupaj z vsem pravicami: 12 dni velikega kladiva (grosenHammers) v Spodnjih Železnikih skupaj s pripadajočimi gozdovi, kopišči (Kohlstaetten), rudniki (Erztgruben), rudišči (Erztplaetze), kovačnicami (Nagelschmidhuetten), devetimi ješami, kolparni (Kohlbaren), šest dni velikega kladiva (StreckHammers) na Škarjevc, mlin (Mahl) v Spodnjih Železnikih skupaj z zelnikom, lastno desetino (Zehensholden) iz hribov pri Sv. Mohorju, senožet v Lomu skupaj z lesom za drva, vrt "u Vorhouz", šest sedežev v cerkvi sv. Antona in pet sedežev v podružnici sv. Frančiška, zelnik na Brodu (ki naj bi ga prepustil le v doživljenjsko uživanje g. Jožefu Urbančiču),

stanovanjsko hišo z vso opremo, živino, premičnino, naturalne in materialne zaloge, hlev in zraven pripadajoče pravice do lesa za drva, senožet (Wiesfleck) v bregu, vrt in njivo "Nivza" in končno njivo "Nivza", ki jo je prej imel Mihael Semen.

Vse zgoraj naštetu je bilo ocenjeno na 18.060 gold. 45 kr. nemške veljave. Prodajalec zaradi zveste službe kupca, ki jo oceni na 4.060 gold., proda vse skupaj za 14.000 gold. nemške veljave. 2.000 gold. ostane pri prodajalcu do njegove smrti, pri čemer tečejo od tega 5% obresti. To bo kupec plačal prodajalčevim dedičem ali legatom. Ostalo pa kupec dolguje, tako kot smo že predhodno napisali: 1.000 gold. s 5% obrestmi g. dr. Johanu Repiču kot kuratorju Šubičevih sirot (Schubizischen Pupillen). 5.500 gold. s 6% obrestmi je posojilo gospe Margareti plemeniti von Glosenau. Kupec pa bo prodajalcu izplačal 5.500 gold. v gotovini v naslednjih obrokih: 1.200 gold. takoj po poroki; 900 gold.

Vodno kladivo z Mute, sedaj v parku na Ravnah (Lado Pirnat, perorisba), objavljeno na naslovnici Kronike: časopisa za krajevno zgodovino. XI. letnik, Ljubljana, 1963, 2. zvezek.

do 17. 4. in 1.400 gold. do 9. 10. prihodnjega leta. Ostalih 2.000 gold. bo plačal: 1.000 gold. s 5% obrestmi 9. 1. 1803 in točno dve leti kasneje, leta 1805, še ostalih 1.000 gold. s 5% obrestmi. Poleg aktivnega dolga Gregorja Ambrožiča prepušča prodajalec vse aktivne in pasivne zahtevke v železnikarskih rokopisnih knjigah. Prodajalec dovoljuje vpis te pogodbe v zemljiško knjigo, stroške tega plača kupec.

Vsi so pečatili in se lastnoročno podpisali: kupec in prodajalec, nadalje Nepomuk Gradezky kot kontrolor kameralnega gospostva Velesovo (Miekendorf) kot naprošena priča. Priči sta bili še Andrej Ksav. Warl in And(reas) Zette. Železniki in fužine v Bistrici nad Kamnikom, 26. 1. 1800. – Str. 307–309. Na zadnji strani je pripisano, kdaj je kaj plačal. Očitno je imel kupec denar, da je že v treh obrokih plačal 5.500 gold. in 20. 8. 1804 so bili vsi dolgovi poplačani oz. izbrisani. – Str. 309.

168. **Testament Elizabete Warl**, rojene Jurman. Martin Urbančič, predstojnik Železnikov, potrjuje, da sta prišla k njemu g. Franc Mlakar, fužinar, in Pavle Luznar, hišar (Innsass) v Železnikih, in mu pod prisego povedala, da ju je 8. 3. 1801 poklicala Elizabeta Warl in jima pri polni zavesti in brez prisile, potem ko je prejela sv. zakrament, povedala svojo poslednjo voljo. Pokopljejo naj jo po katoliškokrščanski navadi štirje duhovniki in tri dni naj opravljajo veliki offizium,¹² prav tako osmi dan in na obletnice. Za pogrebne slovesnosti skupaj s pogrebom in svete maše zase in za njenega moža namenja tri že polne sodčke žebļjev, tri pa bodo še izdelali, tako bo denar od 12 sodčkov žebļjev. Za ljubljansko sirotišnico namenja 5 gold. nemške veljave, 30 gold. ubožnici (Haus Armen) v Železnikih, 10 gold. pa drugim ubogim. Dve služkinji, Helena Warl in njena dekla Neža Tolar, dobita vsaka za zvesto delo po 5 gold. Svoji hčerki Mariji, poročeni Kobler, daje vse obleke skupaj s skrinjo in komplet posteljo,

kravo skupaj s senom in senošetjo (Haymath) "u Spik", veliko kladivo v Zgornjih Železnikih, in sicer ponedeljek v vrsti sedmih dni, eno ješo "Sa Kovatschenzo", kolparn, ki je zraven kolparna g. Franca Antona Homana, nadalje že skuhamo oglje na Jelovici in tri dni veliko kladivo "ander Lendt", gozd za drvarijo (Behülzung) v Suši (Schuscha), in sicer vse pod potjo do potoka Plenšak. Sicer vse te posesti (realitete) pripadajo zetu Tomažu Koblarju, s tem se to tudi pisno potrjuje.

Svojemu sinu, ki je v Trstu, namenja poleg očetovih 300 gold. še 200 gold., skupno 500 gold. kot očetov in materin dedni delež.

Univerzalni dedič vsega njenega premoženja, česar ni izrecno izgovorila drugim, je njen sin Andrej Ksaverij Warl. Ta je tudi dolžan izvesti njeno poslednjo voljo. Potrdila o tem je dolžan predstaviti takratnim župnikom. Predivo pripada srednji hčerki univerzalnega dediča. Kot priči pečatila in podpisala sta se Franc Mlakar in Pavel Luznar. Železniki, 8. 3. 1801. – Str. 310–312.

Predstojnik dominija Martin Urbančič je testament publiciral (razmnožil) 16. 3. 1801, v zemljiško knjigo pa ga vpisal 17. 8. 1801. Str. 312.

169. **Poročna pogodba**. Ženin Jožef Urbančič, sin pokojnega g. Franca Ksaverija Urbančiča, fužinarja v Železnikih, in pokojne matere Elizabete, rojene Pogačnik, in nevesta samskega stanu Marija Globočnik, hči g. Jurija Globočnika, fužinarja, in Elizabete, rojene Luznar, z dovoljenjem še živih nevestinih staršev in v prisotnosti prič skleneta naslednjo pogodbo. Poroka mora biti blagoslovljena po duhovniku. Ženin podarja nevesti vse premoženje, ki ga je podedoval po svojem očetu g. Francu Dioniziju Urbančiču v Spodnjih Železnikih, vse, kar je oče imel vpisano v zemljiško knjigo v Železnikih in kar je kupil po pogodbi dne 9. 1. 1801. Nevesta Marija pa dobi od svojega očeta

dejansko poročno darilo 2.500 gold., in sicer v naslednjih obrokih: na dan poroke 1.411 gold. 46 kr. Po polnoletnosti pa bo dobila še 1.088 gold. 14 kr., vendar jih oče glede na dogovor položi na njen račun že 17. aprila tega leta tako, kot so se dogovorili. S posebnim pismom se s tem tudi potrdi, da je nevesta dobila materin in očetov dedni delež.

Ženin se obvezuje, da bo vse premoženje, podedovano po očetu, v vrednosti 1.250 gold., nevestino darilo in ženska cerkvena sedeža št. 4 v cerkvi sv. Antona in v cerkvi sv. Frančiška št. 1, skupaj v vrednosti 3.750 gold., vpisal v zemljiško knjigo. Dogovor vsebuje tudi določila, da dobi, če prej brez potomcev umre ženin, proti plačilu 4.500 gold. ženinovim bližnjim sorodnikom vse premoženje nevesta in obratno, če prej umre nevesta, ženin plača 1.875 gold. nevestinim sorodnikom in izroči tudi nevestine obleke. V primeru, da bi zakonca imela otroke, pa še ne bi bili stari deset let, in umre oče, velja zgornji dogovor o dedovanju, le s to razliko, da nevesta izplača ženinovim dedičem oz. sorodstvu 3.375 gold., če pa umre nevesta, pa ženin izplača 1.250 gold. Če pa otroci preživijo deset let starosti in bi se nevesta hotela odseliti ali poročiti na novo, potem dobi nevesta izplačilo v višini 2.500 gold. Če pa nevesta ostaja kot vdova, ji pripada doživljenjska oskrba v hrani, obleki in stanovanju njenemu stanu primerno (den Vermögens Stand nach versehen, und unterhalten werden solle).

Vsi so pečatili in se podpisali sami: ženin in nevesta ter Jurij Globočnik kot nevestin oče. Pomembne so bile tudi štiri (!) priče: Pavle Luznar, Anton Globočnik, Johan Peter Plauc in Andrej Ksaverij Warl. Železniki, 7. 2. 1801. – Str. 312–314.

Martin Urbančič ga je kot predstojnik dominija vpisal v zemljiško knjigo 20. 3. 1801.

170. **Zadolžnica.** Podpisani Andrej Megušar potrjuje, da mu je Jurij Globočnik "sem in tja" (hin

und her) posodil 62 gold. s 6% obrestmi. Vrne v roku treh mesecev. Zaradi varnosti mu zastavi lastno hišo št. 5 oz. vse premoženje. Najemnik se je podkrižal, priči Jakob Megušar in Pavel Luznar sta se podpisali. Železniki, 23. 3. 1801. – Str. 314–315.

171. **Poravnava in cesija (odstop).** Johan Demšar potrjuje, da je kot dedič očeta Primoža Demšarja prejel v gotovini dolžnih 200 gold. po zadolžnici, datirani z 20. 6. 1793 (Železniki), od Gašperja Heberla. Ta denar pa odstopa kot dolžnik Lovru Šnajderju pod enakimi pogoji, kot so bili doslej. Johan Demšar se je sam podpisal, enako tudi priči Jožef in Franc Ksaverij Urbančič. Železniki, 19. 3. 1799. – Str. 315. Uradno je ta dogovor potrdil Martin Urbančič, predstojnik dominija, še isti dan, v zemljiško knjigo pa je bil vpisan šele 17. 4. 1801. – Str. 316.

172. **Testament.** Marija Bohinc ob spoznanju minljivosti vsega, pojemanju telesnih moči, a še vedno čistega duha brez prisile izreka poslednjo voljo za njeno malo premoženje, da ne bi bilo preprirov zaradi dedovanja. Pokopljeta naj jo dva duhovnika po krščanski navadi. Prav tako naj dva duhovnika opravljata tri dni zapored manjši obred¹³ (das kleine Officium) skupaj s sedmino (samt der Octav). V teh dneh naj tudi darujeta svete maše za njen pokoj in prav tako obletno mašo. 300 gold., ki ji pripadajo po možu Francu, naj dajo za 55 svetih maš zanjo. Od omenjenega denarja naj se da sestri Uršuli Jesenko 15 gold.

Iz njenega premoženja naj se plačajo naslednji dolgovi: zetu Andreju Vidmarju, kar je ta plačal namesto nje g. Urbančiču,¹⁴ in še vse, kar mu je posebej dolžna. Lovrencu Potočniku in Gregorju Štalcu vsakemu po 15 gold.; Johanu Košmelju dolguje 7 petic,¹⁵ Jerneju Megušarju 9 petic in Urbanu Bizjaku (Wissak) 2 petici, Mihaelu Tolarju 1, Matevžu Semenu 16 in Johanu Bohincu 2 petici in 3 solde. Ubožnici v Ljubla-

ni namenil 4 gold. nemške veljave, resničnim revežem v Železnikih pa 5 gold., ki naj se med njih razdelijo.

Kar bo še ostalo, naj se razdeli na štiri dele in od tega tri četrtine dobi hči Mica Vidmar, ki je doslej zanjo z vsem skrbela in imela nekaj dolgov, ki jih ne našteva. Drugo tretjino pa dobi hči Jera Maher, ki živi v Loki.¹⁶

Za izvajalca (Exekutorn) testamenta je določila Pavla Luznarja, da vse to čim prej izvede. Oporočnica se je samo podkrižala. Pavel Luznar je podpisal oporočnico, sebe kot sestavljavca zapisa in pričo ter Urbana Bizjaka kot pričo. Železniki, 12. 4. 1801. – Str. 317–318.

173. **Testament.** Marko Šmid izrazi svojo poslednjo voljo glede svojega premoženja telesno oslabele, duhovno pa povsem pri močeh in pri polni zavesti. Prisotni sta dve priči in ni nobene prisile.

Pokopljeta naj ga dva duhovnika na domače pokopališče. Dva duhovnika naj opravita tri dni zapored manjši obred (das kleine Officium). Maše naj berejo dve pri sv. Križu, v podružnični cerkvi sv. Frančiška pri oltarju Materje Božje dve, ravno tako dve maši pri Materi Božji na Zalem Logu.¹⁷ Za maše naj dajo več kot 50 gold.

Za svojega sina g. Simona, ki je obljubil, da bo to jesen pel novo mašo (zu Primiciren) za malo mašo za kosilo in večerjo, kjer bo prisotnih okoli šest ljudi in dva duhovnika kot gosta; za obleke 110 gold., komplet posteljo s flanelasto vrečo (fleiben Sack), eno vzmetnico (Modrozen) iz dobre konjske žime, dve blazini (Bollster), en vzglavnik, dve platneni rjuhi (ein Paar Reistene Lailacher?). Posteljo bodo naredili iz posekanega oreha. Do nove maše naj bo doma na hrani in stanovanju. Za vse, kar bo dobil doma, pa mora dati pisno potrdilo, da se odpoveduje drugim zahtevam in da je tako prejel materin in očetov dedni delež.

Sinu Johanu, če še računa na odpravnino po

očetu in materi, če naj bi prišel domov, pripada 50 gold., za kar mora dati pisno potrdilo. Če pa sin Johan ni več živ, potem od teh 50 gold. dobi hči Uršula Fabiani 30 gold., sin Simon 10 gold., ostalih 10 gold. ostane hiši. Hčeri Uršuli, poročeni Fabiani, izroča hišo, ki jo je kupil od pokojnega Mihaela Levičnika kot očetovo in materino odpravnino. S tem mora dati tudi odpoved za vse drugo. Hčeri Heleni iz drugega zakona daje kot očetovo odpravnino 200 gold., ki naj jih dobi ob njeni polnoletnosti ali ko se poroči.

Ženi Mini pripada celotna moževa obveznost iz poročnega pisma, če se odseli iz hiše. Če pa ostane pri hiši, naj v vsem vzdržuje sina Andreja do njegove polnoletnosti. Imata naj skupno gospodinjstvo. Ubožnici v Ljubljani namenja 5 gold.

Univerzalni dedič ostalega premoženja je sin Andrej iz drugega zakona. Prevzema vse aktive in pasive. Po 50 gold. dolguje Matiji Gortnarju, Luki Košmelju in Jerneju Hrovatu. Uršuli Čemažar naj se plača na osnovi računa.¹⁸ Njemu pa dolgujeta Primož Martinčič¹⁹ in g. Karel Homan 47 ogrskih dukatov²⁰ in 5 patznov. Pri Johanu Demšarju ima približno 13 ogrskih dukatov, nadalje 80 povesev (Staab) prediva (Reisten) in en kos belega platna.²¹ Pri g. Dolencu je približno za 100 gold. žebļev in v vinu okoli 450 maslcov (Maaß). Ženi Valentina Groharja dolguje približno 3 dukate, pri Štefanu N. v Vipavi pa dolguje 40 dukatov in 3 dukate obresti. Jakobu Katzenbacherju Podbrdam (Pod Werda) 36 dukatov. Primožu N. Podbrdam 24 dukatov, Mroklinšarju 28 dukatov in njegovi ženi posebej 15 gold., pri "Drekaina" v Tolminu je dolga po odbitku za žganje 15 dukatov, pri mlademu Graparju v Tolminu 5 dukatov. Kar je še manjših dolgov, se bo pokazalo pri inventuri. O vseh dolgovih natančno ve le njegova žena, ki bo vse razjasnila.

Za kuratorja je določil Gregorja Štalca. Pavel Luznar je napisal testament in ga podpisal kot

priča. Isti je podpisal Gregorja Štalca, ki se je samo podkrižal. Železniki, 12. 5. 1801. – Str. 319–321.

174. **Testament.** Gregor Hrovat je pri tukajšnji zemljiški gosposki 3. 12 1800 povedal naslednje: Pokopljejo naj ga po krščanski navadi ob prisotnosti dveh duhovnikov in štiri dni zapored naj opravijo manjši obred (kleine officium). Za to in za svete maše namenja 90 gold. Za postavitev železnega Boga na velikem oltarju v cerkvi sv. Frančiška daje 10 gold. Po plačilu vseh dolgov in legatov, kar še ostane, namenja za oltar Križanega v cerkvi sv. Antona. Johan, sin brata Jerneja, naj dobi 5 gold. Ubožnici v Ljubljani gre 1 gold. Pri svoji mačehi Jeri, sedaj poročeni Luznar, ima 240 gold., ki mu jih je legiral njegov pokojni oče Urban. Terjatev ima še za 12 gold. pri Jakobu Klemenčiču, pri Gašperju Hlepšu (?) 12 pacnov, pri Jerneju Prevcu 7 pacnov, nadalje tukaj v župnišču še denar od prodane obleke in pri Gregorju Levičniku dolg; kar je skupno 24 gold. Za izvedbo vsega tega je zadolžen g. župnik v Železnikih.

Gregorja Jerala je podpisala priča in spisovalec testamenta. Železniki, 30. 5. 1801. – Str. 321–322.

175. **Poročno pismo.** Helena Luznar, rojena Primožič, ustno prosi za vpis poročnega pisma, v katerem ji je njen očim Andrej Luznar izročil hišo Železniki št. 96. Poročno pogodbo sta sklenila zakonca Jernej Luznar in Helena, rojena Primožič.

Gregor Primožič izroča svoji hčeri Heleni, poročeni Luznar, kot materin in očetov dedni delež 100 gold., le-ta pa jih poklanja možu. Mož pa jih vrača ženi in dodaja še 50 gold., tako da ima žena skupno 150 gold. Mož po starših še ni dobil nobenega premoženja. Nakazani denar se intabulira na hišo Železniki 96.

Podpisal in pečatil je za vse, razen za Jožefa Kunstla kot pričo, ki se je sam podpisal, Franc Anton Homman kot predstojnik dominija. Pod-

križali so se Jernej Luznar, Helena Luznar, Anton Luznar, Jurij Primožič in Anton Paplar kot priča. Železniki, 5. 10. 1795. – Str. 223. Dolg je bil izbrisan 23. 7. 1804. – Str. 323.

176. **Zadolžnica.** Gre za isto poročno pismo oz. zakonski par kot zgoraj, Heleno Luznar, rojeno Primožič, in njenega moža Jerneja Luznarja, ki dolgujeta Petru Prezlju 150 gold. s 5% obrestmi. In ta dolg so na zahtevo posojilodajalca Petra Prezlja vpisali v zemljiško knjigo. Na koncu sta navedena samo Helena Luznar in Franc Homman kot sestavljavec pisma in priča. Luznarjevo je podpisal Homman. Železniki, 20. 5. 1801. Dolg je bil poravnán in izbrisan iz knjige 23. 8. 1803. – Str. 324.

177. **Poročni dogovor. Povzetek.** Dogovor sta sklenila ženin spoštovani Simon, zakonski sin Štefana Jesenka in njegove žene Helene, in Uršula, hči pokojnega Jurija²² Čuič (Tschuitsch, Tschuitz), fužinarja. Ženin prinaša nevesti kot poročno darilo (Heurathgut) 500 gold. in ji obljubi vse premoženje (Haab und Gutt) v vrednosti 1.100 gold. Če prej umre ženin, je ona upravičena do 1.100 gold., če pa ženin preživi njo, on svobodno razpolaga s premoženjem. Drugače pa bo z dedovanjem, če bosta imela svoje otroke. Podpisal se je Franc Dioniz Urbančič, namestnik sodnika (Unterberg Richter). Železniki, 19. 8. 1771. – Str. 324.

V nadaljevanju piše, da je Simon Jesenko v zemljiškoknjžni zadevi z višjo rudarsko komisijo dokazal, da mu pripada rudarski dan v Zgornjih Železnikih, in sicer četrtek v šestem tednu, kolparn na Mlečju in prostor za rudo "Pod Wajerjam". Zato to spada k testamentu Jurija Čuiča z 19. 8. 1771.²³ Uršula je tako postala univerzalni dedič tudi tega premoženja s sklepom rudniškega sodišča z dne 4. 7. 1771 in glede na poročni dogovor vse to premoženje izročila možu. Na koncu sledi še sklep, da je Simon Jesenko to premoženje pridobil in da

se to vpiše v rudniško knjigo na njegovo ime; obvezno pa je treba vpisati tudi pravice žene Uršule na to premoženje po poročnem pismu. Pod sklep se je podpisal Simon Križanič (Chrischanigg).

To poročno pogodbo so 15. 6. 1801 prav tako vpisali v zemljiško knjigo in rudniško (arbitražno) knjigo (Schiedbuch), tretji zvezek, str. 75, na višjem rudniškem uradu v Ljubljani. To so komisijsko zapisali v Železnikih, in sicer Johan Nepomuk Gußmann, rudniški svetnik, direktor višjega rudniškega urada in rudniški sodnik na Kranjskem. – Str. 325–326.

178. **Poravnalna pogodba.** Andrej Megušar in njegov brat Mihael sta se pred pričama na sodišču

v Železnikih pogodila: Andrej izročja bratu Mihaelu naseljeno hišo št. 5 skupaj s pohištvom, kot so stenska ura, tehtnica in "tako imenovane slike", ter hišno opeko (Hausziegel), ki kot tu slednja pripada stanovalcem. Za vse to je plačal prevzemnik 400 gold. Tudi po smrti pa je dolžan skrbeti za otroke in očeta z vsem potrebnim (mit Rath und Tat) tudi že tedaj, ko bo še sam kaj zmožel. Prevzemnik Mihael Megušar se ni sam podpisal, prav tako ne priči Valentin Koblar in Gregor Jerala. Vse skupaj je podpisal Jožef Urbančič kot naprošeni zapisovalec pogodbe ob prisotnosti, podpisu in pečatu predstojnika dominija Martina Urbančiča. Še isti dan je bilo vpisano v zemljiško knjigo. Železniki, 25. 6. 1801. – Str. 326–327.

Vincenc Rajšp, Aleksandra Serše: Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, Ljubljana, 1998. Karte, 4. zvezek, sekcija 159.

179. **Poravnava.** Štefan Semen potrjuje, da mu je gospa Marjeta Semen na današnji dan v gotovini iz svojega premoženja posodila 100 gold. nemške veljave, da jih je lahko izplačal Mihaelu Semenu, ki jih je dal svoji hčeri kot priženilo. Posojilodajalca je podpisal Andrej Warl kot priča. Druga naprošena priča je bil Anton Luznar. Ta poravnava je bila vpisana na celotno premoženje Mihaela Semna, v podrobnosti pa na hišo št. 34, vrt "Njivca" s posejanim (Ansatt), zelnik in nasadiščni vrt (Krauth und Pflanz Gartl), kovačnico in njeno orodje ter na pri hiši nahajajoči se hrastov "Spir".²⁴ Železniki, 11. 7. 1801. – Str. 327–328.
180. **/Pritožba/.** Mihael Semen se kot zastopnik stečajne mase (imetja) Antona Prezlja pritoži zoper Ano Rebulo kot upravljavko (Uiberhabe-rin) premoženja Antona Rebule in zastopnico dedičev s prošnjo, da se izrek s 26. 10. 1790 zaradi 300 gold. skupaj s 4% obrestmi od 5. 5. 1790 prenotira. Zastopal ga je dr. Valentinčič. Anton Rebula, sedaj pokojni, je bil zastopnik in upravitelj stečajne mase (Konkursmasse) Antona Prezlja. Rebula je Mihaelu Ambrožiču dopustil, da je bila iz stečajne mase izločena hiša, za katero naj bi dal samo 575 gold. Vendar se to prisojilo ne more izvršiti, ker bi moral dati še 300 gold. skupaj z obrestmi od 5. 5. 1790 dalje, kar pa se ni zgodilo. Zato naj se ta dolg – prenotiranje vpiše na premoženje Ane Rebule, poročene Semen. Ljubljana, 10. 7. 1801. V zemljiško knjigo Železniki so to vpisali 14. 7. 1801. – Str. 328–329.
181. **/Pritožba/.** Anton Rebula kot zastopnik premoženja Antona Prezlja se pritoži zoper Mihaela Ambrožiča, ki naj bi mu z dekretom 12. 10. 1790 prisodili hišo, s čimer pa ni soglašal. Škofja Loka, 26. 10. 1790. – Str. 329–330.
182. **Kupno pismo.** Jakob Megušar, fužinar v Železnikih, izjavlja, da je prodal za 70 gold. in 6 kr. nem. veljave štiri kopišča skupaj z rastjem (Behülzung) u "Tombale" zraven gozda Jurija Globočnika, na drugi strani pa zraven Johana Gortnarja iz Dražgoš. Priči Valentin Jerala in Johan Gortnar se nista sami podpisali, pač pa se je zase Jakob Megušar. Jožef Urbančič je poleg sebe podpisal še nepismeni priči. Železniki, 15. 5. 1801. – Str. 330.
183. **Kupno pismo.** Jakob Megušar, fužinar, potrjuje, da je prodal spoštovanemu (Ehrsamen) Tomažu Koblarju, prav tako fužinarju, za 212 gold. 30 kr. lastnih sedem kopišč "u Star Tratte" poleg grmovja (Behülzung) Jožefa Semena, za povrh pa še eno povesmo platna. Vpis v zemljiško knjigo je dolžan kupec. Kupec in prodajalec sta se sama podpisala, Valentina Jerala kot pričo je podpisal sestavljevec zapisa Jožef Urbančič. Železniki, 28. 5. 1801. – Str. 331.
184. **Kupno pismo.** Jožef Urbančič, fužinar v Železnikih, potrjuje, da je spoštovanemu Johanu Fabianu z Rudnega prodal za 100 gold. in 1 kranjski dukat dve kopišči "na Lanischach" na sončni in senčni strani, kar je kupil od pokojnega g. Franca Ksaverja Urbančiča, in dve kopišči "u Wassovizach", ki ju je kupil od pokojnega Jožefa Martinčiča. Sedaj je vse to izsekano. Celotno vsoto denarja je poklonil svoji ženi. S teh kopišč je proti plačilu dobival oglje in tudi sekal. Prodajalec Jožef Urbančič se je sam podpisal; hkrati je podpisal še nepismene priče Štefana Rovtarja, Antona Reicaterja in kupca Johana Fabiana. Železniki, 28. 7. 1801. – Str. 331–332.
185. **Kupno pismo.** Marija Pflieger potrjuje, da je prodala lastno hišo Zgornji Železniki št. 91 skupaj s premoženjem in nepremičnino ter travnik "Plenschaz" v dolini, nadalje hišo Železniki št. 88, izvemši dve sobi, v katerih sama stanuje, ostalo pa je vedno naseljeno z najemniki. Vse to prodaja spoštovanemu Antonu Kosu za 600 gold. Za streho nad njenima sobama bos-

ta skrbela oba v enakih deležih. Prodajalka se obveže iz njenega stanovanja narediti hodnik (Gang) do te strehe, tako da je kupec pri tem povsem prost. Po njeni smrti ali drugi spremembi ima sedanji kupec predkupno pravico kupiti še preostali del; če bo tako hotel, naj kupi za 300 gold. Prodajalka se je sama podpisala, priči pa je podpisal sam zase Franc Mlakar in še za Jožefa Bička (Witcheck). Železniki, 17. 8. 1801. – Str. 332–333.

186. **Zadolžnica.** Podpisana Marija Pflieger potrjuje, da ji je spoštovani Matevž Megušar posodil 500 gold. v gotovini. Dolg bo vrnila v roku pol leta s 5% obrestmi. Zastavlja pa zato svojo hišo Železniki 88 skupaj z vrtom in hlevom. Priči sta isti kot zgoraj (št. 185). Železniki, 17. 8. 1801. – Str. 333–334.

187. **Zadolžnica.** Jožef Biček je posodil Antonu Kosu 400 gold., da je slednji kupil od gospe Marije Pflieger hišo Železniki 91. Posojilo se obrestuje po 5%, odplačilna doba pa je deset let. Zaradi varnosti zastavi kupljeno hišo Železniki 91. Če v času desetih let ne bi plačal tri leta nič obresti, je dolžan po predhodnem polletnem obvestilu ves dolg vrniti. Kupec se je samo podkrižal, prav tako priča Gregor Levičnik. Vse je podpisal Franc Mlakar, ki je bil tudi priča. Železniki, 17. 8. 1801. – Str. 334–335.

188. **Poravnava.** Peter Prezelj potrjuje, da mu je Jožef Semen plačal v gotovini po pokojnem Antonu Rebuli za žeblje 484 gold. nemške veljave. Prejemnika Petra Prezlja je podpisal Jakob Prezelj, ki je tudi napravil zapis. Obe priči sta se podpisali sami: Franc Mlakar in Anton Grohar. Železniki, 20. 8. 1801. – Str. 335.

189. **Kupno pismo.** Johan Trojar prodaja v Volčji vasi hišo in mlin, popisna št. Železniki 123, skupaj z vrtom ali "Niviza", gozdni (Holz) del v Smolevi nad vodo "u Schlebech" in vse, kar

pripada mlinu z dvema skrinjama (trugen) iz mehkega lesa, skrinjo za moko (Mell kasten), posteljo (Bettstatt)²⁵. Prodaja vse tako, kot je dobil – za 1.845 gold. spoštovanemu Luki Taušu iz Nove Oselice. Ob prodaji je dobil takoj na roke 1.448 gold. 20 kr. Preostali dolg, 366 gold. 40 kr., bo kupec plačal, ko mu bo prodajalec za to izstavil račun. Kupec in prodajalec sta se samo podkrižala, pričo Mihaela Tolarja pa je podpisala druga priča Jožef Urbančič, ki je tudi napisal pismo. Železniki, 18. 9. 1801. – Str. 336.

190. **Pobotnica.** Peter Prezelj potrjuje, da mu je Jožef Semen po pokojnem Antonu Rebuli dal na roke 100 gold. nemške veljave. Prejemnik se je podkrižal, podpisal pa ga je Jakob Prezelj, ki je tudi napisal pobotnico. Priči Anton Grohar in Franc Mlakar sta se podpisali sami. Železniki, 20. 8. 1801. – Str. 337.

191. **Zadolžnica.** Johan Drol, hišar v Zgornjih Železnikih, potrjuje, da mu je spoštovani Jakob Rant, kmet loškega gospostva, posodil 300 gold. za dobo pet let po 5% obrestni meri. Zato zastavi vse svoje premoženje in posebej hišo št. 117, ki jo je sam naredil. Dolžnik se je podkrižal in prav tako priča Urban Rant. Franc Mlakar je naredil zapis in bil tudi priča. Železniki, 30. 9. 1801. – Str. 337.

192. **Prošnja za vpis.** Valentin Grohar je prosil predstojnika dominija za vpis v zemljiško knjigo Železniki na osnovi listine s 26. 2. 1800, s katero je imel potrjeno, da mu je njegov brat Anton Grohar izročil hlev in skedenj (Dröschboden). Podpisan Valentin Grohar. Železniki, 4. 12. 1801. – Str. 338.

193. **Zadolžnica.** Anton Grohar prizna, da mu je njegov brat g. Valentin Grohar že 31. 1. 1798 plačal 35 gold. in danes iz bratske ljubezni še 30 gold., tako skupno 65 gold. Stroški za dr. Homana so 6 gold. 18 kr. Kupnino bo plačal v

roku enega leta s 5% obrestmi. Vsi so se podpisali sami: Anton Grohar in dve priči: Johan Homan in Karl Homan. Železniki, 26. 2. 1800. – Str. 338.

194. **Zadolžnica.** Marija Pflieger je plačala Petru Prezljju obveznosti, zato ji je Matevž Megušar posodil 600 gold. z obveznostjo 5% letnih obresti. Če v treh letih ne plačuje obresti, je dolžna kapital po predhodnem polletnem naznanilu vrniti. Zato zastavlja celotno premoženje, v podrobnostih pa hišo št. 88, kjer tudi sama stanuje, skupaj z vrtom in hlevom – vse s pravico vpisa dolga v zemljiško knjigo. Ob strani je pripomba, da je bil dolg izbrisan s plačilom leta 1805. Vsi so se podpisali sami: dolžnica in priči Jožef Urbančič in Franc Mlakar. Železniki, 17. 8. 1801. – Str. 339–340.

195. **Zadolžnica.** Marija Pflieger potrjuje, da ji je za plačilo različnih dolgov Gregor Gašperin posodil 1.600 gold. s 5% obrestmi. Dolg je treba vrniti po predhodni polletni napovedi. Zato zastavi tudi vse svoje premoženje, v podrobnostih pa pristavo (Mayerhof) na Jesenovcu skupaj z njivami, travniki in lesom. Priči sta bili pismeni, in sicer Jožef Urbančič in Jakob Megušar. Ob robu je pripis, da je bil dolg izbrisan po plačilu 29. 5. 1806, ker je g. Anton Globočnik plačal 1.000 gold., ker je 4. 6. 1806 na željo Gregorja Gašperina kupil vse tostran vode. Ostali dolgovi so bili 27. 7. 1806 poplačani s 600 gold. in tako vsi dolgovi izbrisani. Železniki, 2. 1. 1802. – Str. 340.

196. **Kupno pismo.** Anton Grohar je prodal vrt "U Knapbusse" (Knapovše – Knapci?) Gregorju Am-

Register k zemljiški knjigi Železniki. Foto: Vincencij Demšar

brožiču za 100 gold. in 5 finfarjev²⁶ in njegovi ženi izročil nove čevlje, njemu pa poddelane škornje²⁷ (untermachte Stifel). Prodaja je gotova, le s to pripombo, da čez tri leta, tj. leta 1801 do 1803, lahko prodajalec vrt ponovno uživa in obdeluje, le da je dolžan za eno leto plačati kot obresti 4 gold. Sicer pa ne on ne njegovi dediči nimajo pri tem vrtu nobenih pravic več. Obveznosti pa v bodoče plačuje kupec. Prodajalec je sam napisal in se podpisal. Železniki, 21. 8. 1801. – Str. 341.

197. **Kupno pismo.** Pavel Luznar s Trnja, Železniki 57, proda spoštovanemu Jožefu Bizjaku iz Novakov v gotovini za 830 gold. lastno hišo s hlevom, gozdni delež "u Souivnik" med Gregorjem Demšarjem in pokojnim Markom Šmidom, zelnik na Produ, ki je med zelnikoma g. Jožefa Urbančiča in Johana Bohinca. Prodaja tudi veliko mizo in veliki stol (den großen Tisch, den großen Stuhl) pri hiši, vzdani bakreni kotel,²⁸ železna pečna vrata in celotno kuhinjsko posodje, tudi drva (einen Ulman) in skrinjo (eine Trugen) iz mehkega lesa. Prodajalec se je podpisal sam, priči Urbana Bizjaka, pooblaščenca Jožefa Bizjaka in drugo pričo Jožefa Bička je podpisal Jožef Urbančič. Železniki, 24. 2. 1802. – Str. 341–342.

198. **Poročna pogodba.** Sklenila sta jo Johan Košmelj in njegova žena Elizabeta, rojena Megušar. Oče Matevž Megušar je obljubil svoji hčeri Elizabeti, poročeni Košmelj, za poročno darilo očetovsko in materino odpravnino 300 gold. To je na današnji datum tudi v gotovini izročila možu. On ji to vrača in daje svojih 150 gold. Da pa bi ji dal skupaj vsega 450 gold., ji poklanja celotno premoženje, to pa je hiša št. 82 s pripadajočimi gozdnimi parcelami in vrtom (vrtovi?). Vsi so se podkrižali: Elizabeta Megušar, poročena Košmelj, njen oče Matevž Košmelj, na drugi strani pa Johan Košmelj, mož, ter kot priče Valentin Košmelj, Pavle Šilar

in Urban Bizjak. Pečatil in podpisal je Franc Anton Homan, fužinar in predstojnik dominija. Železniki, 18. 10. 1796. – Str. 342–343. V zemljiško knjigo je bilo vpisano šele 23. 3. 1802. Ob strani je opomba, da je bilo izbrisano 8. 2. 1805 zaradi kupnega pisma.

199. **Odpovedno pismo.** Elizabeta Megušar, poročena Košmelj, se odpoveduje vsem zahtevam po odpravnini od domačih: Po pokojnem očetu Matevžu Megušarju, hišarju, je že prej prejela 300 gold. dote in glede na premoženje po zapuščinskem inventarju je prejela od brata, duhovnika Jakoba Megušarja, 220 gold., dva ženska sedeža, od bratov in sester skupno 520 gold., s čimer je povsem zadovoljna in se odpoveduje vsaki dediščini. Tudi če se bi pokazala v bodoče slučajno kakšna dediščina, se ona vsemu odpoveduje. Elizabeta Košmelj in priča Blaž Levičnik sta se samo podkrižala. Podpisal ju je Jožef Urbančič kot zapisovalec in priča. Železniki, 12. 3. 1802. – Str. 343–344. Pripis ob strani: Na osnovi odpovednega pisma z dne 8. 2. 1805 je izbrisano – ekstabulirano.

200. **Pobotnica.** Johan Košmelj, hišar v Železnikih, potrjuje, da je njegova žena Elizabeta, rojena Megušar, na današnji dan po pokojnem očetu Matevžu Megušarju prejela dediščino 220 gold. od svojega brata, duhovnika g. Jakoba Megušarja kot kuratorja vse zapuščine po očetu. Na osnovi gornje zapuščine v višini 220 gold. je mož Johan Košmelj nanjo vpisal vse premoženje, med drugim tudi hišo Železniki 82. Johan Košmelj in priča Blaž Levičnik sta se samo podkrižala. Na prošnjo gornjih dveh je napisal to pismo in bil priča Jožef Urbančič. Železniki, 12. 3. 1802. – Str. 344–345. Pripis ob strani: Na osnovi poravnave z dne 8. 2. 1805 izbrisano.

201. **Zadolžnica.** Jernej Luznar in njegova žena Helena potrjujeta, da sta se zadolžila pri spoštovanem Petru Prezljju, hišarju v Železnikih, za

300 gold., ker sta rabila za plačilo dedičem Matvža Megušarja. Denar bosta vrnila po predhodni polletni napovedi, in sicer s 5% obrestmi. Zastavita pa zato tudi svojo hišo Železniki 96 skupaj s pohoštvom, breg za hišo skupaj z lesom (Gehülz) in prostor pred hišo. Podkrižala sta se Blaž Levičnik, priča in posojilojemalec Jernej Luznar. Spisal in vse tri podpisal je Jožef Urbančič, ki je hkrati tudi priča. Železniki, 12. 3. 1802. – Str. 345. Dolg je bil poplačan 13. 7. 1804, tako piše v obrobni opombi.

202. **Zadolžnica.** Marjeta Homan, rojena Prevc, potrjuje, da ji je častiljivi g. Jakob Megušar, kaplan v Moravčah, in zapuščinski kurator Matvža Megušarja za njene potrebe posodil 70 gold. Dolg bo vrnila v treh letih s 5% obrestmi s predhodno enoletno najavo. Za primer, da v treh letih ne bo plačevala obresti, si posojilodajalec zagotovi pravice na njeni posesti, ki jo je prejela od svojega moža g. Jožefa Homana, in sicer nepremičnine, kot je hiša Železniki 51, "Palmada imenovana", in k njej pripadajoči hlev in vrt. Podpisala sta se Marjeta Homan in Jožef Urbančič, sestavljavec zapisa in priča. Ta je podpisal tudi Simona Jesenka, ki je bil priča. Železniki, 29. 3. 1802. – Str. 346. Dolg je bil poravnán 31. 8. 1807, tako piše v opombi na robu.

203. **Zadolžnica.** Franc Jerala potrjuje, da je Matvžu Klemenčiču ostal dolžan za platno 71 gold. 31 kr. nemške veljave. Obveže se ta zaoznanek plačati od danes v enem letu. Pristaja tudi na to, da se ta dolg vpiše na njegovo hišo v Spodnjih Železnikih. Franc Jerala se je podpisal s tiskanimi črkami, priči pa sta bili Ignacij Homan in dr. Johan Homan. (Škofja) Loka, 13. 8. 1800. – Str. 345.

204. **Poročna pogodba.** Sklenila sta jo g. Anton, sin Jurija Globočnika, fužinarja v Železnikih, in njegove žene Elizabete, rojene Luznar, v zakonu vzgojeni sin in samskega stanu, kot ženin

ter Jožefa, hči g. Johana Bizjaka in njegove pokojne žene Marije Ane, rojena Krobath, v zakonu vzgojena hči, kot nevesta v prisotnosti prič in z dovoljenjem obeh staršev.

Ženinov oče izroča sinu, ženinu, vso posest, ki jo je kupil 1. 4. 1797 od gospe Barbare Gasser, sedaj poročene Bajželj (Ueischel), in sicer: a) polovica od "Ortz? Grubenna Motschivnke" imenovano; b) ješa zraven s pripadajočim kolparnom, kar je kupil od Valentina Groharja; c) dva dni veliko kladivo na strani (na deželi?) "ander Lendt" drugi teden v četrtek in osmi teden v sredo, grmovje (die Behülzung "Sa Lentschkovo Kozho"), dvoje kopišč skupaj z grmovjem "Sa goscho" pod grmovjem Antona Luznarja; f) kopišče skupaj s pripadajočim gozdom "Sa Ledino pod paschnem Verham"; g) senožet, Vertelca ali Ferlinka imenovana, in sicer od spodnjega dela senožeti "Nad Robam" in potem gor čez do "Sedlarizhne Snoschet" in naprej do meje senožeti Jurija Primožiča in naprej navzgor do vrha hriba obsegajoče grmovje; h) en dan veliko kladivo v petem tednu v soboto v Zgornjih Železnikih; i) moški sedež (Stull) v tretji vrsti v cerkvi sv. Antona in prav tako v cerkvi sv. Frančiška prva klop pri glavnem vходу; k) ješa, imenovana "u Trachtarje", ki je bila kupljena od Valentina Koblarja in meji na ješo g. Valentina Homana in Gašperja Bargilča²⁹ skupaj z malim posebnim prostorom. Zaostali dolg za to posest v višini 600 gold. plača sedaj ženin Barbari Gasser, poročeni sedaj Bajželj. Nadalje obljublja ženinov oče za priboljšek še dve kopišči skupaj s pripadajočim gozdom Kokra, kar je kupil od g. Filipa Frölich, župnika v Slavini. To meji na g. Johana Petra Plavca in Jožefa Semena. Nadalje obljublja ženinov oče sinu in njegovemu tastu Johanu Bajžlju tistih 209 gold., ki jih Anton Grohar iz Spodnjih Železnikov dolguje ge. Barbari Bajželj. Ob polnoletnosti pa se bo s posebnim pismom sedanjemu ženinu odpovedal očetovemu in materinemu dednemu deležu.

Na drugi strani pa daje nevestin oče svoji hčerki Jožefi za doto 2.000 gold. v času enega leta. Ta vsota je za tri hčere kot dediščina po pokojni materi Mariji Ani in kot nujni delež (Pflichttheil) po še živeči stari materi Mariji Jožefi Kumerdej. S tem se bo nevesta tudi z odpovednim pismom odpovedala vsem očetovim in materinim dednim deležem.

Ženinov oče je sedaj zastopnik mladoletnega sina Antona v pravnih zadevah, tudi v zvezi z dovoljenjem z garancijo 1.000 gold., skupno torej za 3.000 gold. vpisa v zemljiško knjigo. Nadalje je še opredeljeno, kako je z dediščino, če umre ta zakonca brez lastnih dedičev in če se nevesta – vdova ponovno poroči. Če ostane vdova v hiši, morajo doživljenjsko skrbeti za stanu primerno življenje. Če bi ženinov oče želel na stara leta živeti v Zgornjih Železnikih, mu je na voljo stanovanje v danes izročeni hiši, in sicer v zgornji sobi, obrnjeni proti Antonu Tolarju, in še kuhinja mu je doživljenjsko brezplačno na razpolago.

Vsi so se podpisali sami in tudi vsi pečatili: Anton Globočnik, ženin, Jurij Globočnik, ženinov oče, Jožefa Bajželj, nevesta, Johan Bajželj, nevestin oče; Peter Kumerdej, zapisnikar in priča, Jakob Resman, priča; Jožef Urbančič, ženinova priča, in Pavel Luznar, prav tako ženinova priča. Stražišče, 2. 6. 1800. – Str. 347–351. Pogodba je bila 19. 5. 1802 vpisana v zemljiško knjigo Železniki na premoženje fužinarja g. Antona Globočnika iz Zgornjih Železnikov in v pogodno knjigo³⁰ (Schiedbuch) Višjega rudniškega urada in sodišča v Ljubljani, 21. 12. 1801, 3. zvezek, str. 138–143.

205. **Sodna poravnava.** Johan Rudon (?) iz Tržiča (Neumarktl) je zahteval vpis v zemljiško knjigo na osnovi sodne poravnave 1. 7. 1802 proti Mariji Martinčič zaradi dolga 555 gold. nemške veljave in vpis na njivo "Niuza". Zastopa ga dr. Homan. To njivo je imel pred časom Mihael Semen, nato pa Jožef Urbančič, sedanja lastnica

pa je Marija Martinčič. V zemljiško knjigo je vpisal aktuar, zapisnikar Jožef Urbančič. Po sodni poravnavi 9. 4. 1802 je Martinčičeva dolžna za posojila v denarju in za železni material 545 gold. in zraven še 10 gold. sodnih stroškov. Prišteti pa je treba še 4% obresti od 9. 4. 1802 dalje. Na sodišču jo je zastopal sin Franc Martinčič in tudi dolg se zabeleži na sina. Plačeval bo znotraj sedmih mesecev po 110 gold. Če se ne bo držal rokov, bo nastopila eksekucija – izvršba.³¹ Loka, 2. 7. 1802. – Str. 351–353. Ob robu teksta je opomba, da je bil dolg na osnovi poravnave izbrisan. Ni pa naveden datum.

206. **Poravalni zapisnik.** Franc Polc iz Tržiča se je poraval z dolžnico Marijo Martinčič iz Železnikov na sodišču v Škofji Loki v zvezi s plačilom za železarski material v višini 214 gold. 36 kr. nemške veljave s 4% obrestmi od 9. 4. 1802 dalje. Dolžnico je zastopal njen sin Franc Martinčič. Polovico dolga, tj. 107 gold. 18 kr. nem veljave, mora plačati v treh mesecih, drugo polovico skupaj s sodnimi stroški 15 gold. pa v naslednjih treh mesecih, sicer bo prišlo do izvršbe. Poravnavo so podpisali tožena stran Franc Martinčič, tožnik Franc Polc in dr. Homan. Prepis pa je v gospoščinski pisarni v Škofji Loki naredil Maksimiljan Čebal, pisar. Gospostvo Loka, 1. 7. 1802. – Str. 353.

207. **Sodba.** Sodni pisar Maksimiljan Čebal v Škofji Loki je 7. 7. 1802 v imenu krajevnega sodišča v Škofji Loki poslal na zemljiško knjigo v Železnikih sodbo, da jo vpiše na hišo v korist Pavla Jelenca. V prepisu je priložil sodbo notranjeavstrijskega apelacijskega sodišča, ker se je Magdalena Jelenc, poročena Dolenc, v Železnikih pritožila zoper Gašperja Hebarla kot skrbnika mladoletnega Pavla Jelenca, ki je univerzalni dedič po Uršuli Jelenc. Gre za tožbo, po kateri naj bi bil toženi dolžan zapuščino po materi Uršuli Jelenc za 200 gold., 2 stara³² belega žita, pol centa prediva³³ (Spinhar) in kravo, vendar

tega ni dolžan. Po očetu Pavlu Jelencu pa ji pripada kot materin in očetov dedni delež 150 gold., kar mora toženi plačati v 14 dneh. Sodne stroške prve in druge stopnje plačata vsak svoje. Krajevno sodišče gospostva in mesta Loka, sodnik Andrej Alojz Prešern, Loka, 1. 12. 1800. V zemljiško knjigo Železniki je bilo prepisano 13. 7. 1802 v odsotnosti predstojnika dominija.

Zapisal uradnik (Aktuar) Jožef Urbančič. – Str. 354–355.

Knjiga je na zadnji strani pečatena s pripisom, da je bila zaključena s stranjo 355 in izročena. Urad zemljiške knjige Železniki, 16. 8. 1850. Delno poškodovani pečat z napisom po robu "Grundbuch Eisern" je še čitljiv. Podpisal se je Jakob Globočnik.

Opombe:

- ¹ Müllner, Alfons: *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien von der Urzeit bis zum Anfange des XIX. Jahrhunderts*. Wien und Leipzig: Verlag von Holm und Goldman, 1909.
- ² Smolej, Slavko: *Najstarejša livarna železa na Slovenskem*. V: Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, Ljubljana: Zgodovinsko društvo za Slovenijo, sekcija za lokalno zgodovino, 1953, leto I., št. 1, str. 54–57. (V nadaljevanju Kronika.)
- ³ Kyosky, Rudi: *Socialne razmere našega delavstva v Kropi, Kamni gorici in Železnikih proti koncu XIX. stoletja*. Kronika, 1953, leto I, št. 2, str. 81–89.
- ⁴ Mohorič, Ivan: *Zgodovina plavža v Železnikih*. Kronika, 1954, leto 2, št. 2, str. 95–100.
- ⁵ Isto kot 4, str. 97.
- ⁶ Mohorič, Ivan: *Zgodovina fužin ob Bistrici pri Kamniku*. Kronika, 1955, leto 3, št. 1, str. 25–32, št. 2, str. 93–99.
- ⁷ Mohorič, Ivan, *Železarna Gradac v Beli Krajini, Položaj železarstva sredi preteklega stoletja*. Kronika, 1953, leto 3, št. 3, str. 183–190.
- ⁸ Blaznik, Pavle: *Kolonizacija Selške doline*. Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 70–84.
- ⁹ Verbič, Marija: *Bohinjsko rudarstvo in fužinarstvo konec 18. stoletja*. Kronika, 1956, leto IV, št. 1, str. 6–14.
- ¹⁰ Verbič, Marija: *Železarstvo in žebjarstvo v Železnikih v prvi polovici 19. stoletja*. V: Selška dolina v preteklosti in sedanjosti, Železniki: Muzejsko društvo v Škofji Loki, Pododbor Železniki v spomin tisočletnice loškega gospostva, 1973, str. 101–114.
- ¹¹ Anton Alois Wolf: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*. Laibach, 1860, str. 1574.
- ¹² Slovesni obredi.
- ¹³ Manjši obred.
- ¹⁴ Okrajšava g. pomeni gospod. Navadni prebivalci so pisani brez gospod, malo višji, pomembnejši pa imajo zmeraj pred imenom Herr, tj. gospod.
- ¹⁵ Gre za srebren kovan denar s številko XVII – sedemnajstica. Glej Wolfov Nemško-slovenski slovar, str. 1473.
- ¹⁶ Verjetno gre za Škofjo Loko.
- ¹⁷ Zu Stuben. Zanimivo, da še v začetku 19. stol. Zali Log poimenujejo tako, kot so mu rekli Soričani.
- ¹⁸ Na koncu tega stavka je postavljen vprašaj. Očitno še ni bil predložen račun.
- ¹⁹ Tudi tu še ni obračuna, zato ni konkretne številke.
- ²⁰ Ogrski dukat je enakovreden nemškemu goldinarju, ki je za četrtno več vreden kot deželni goldinar. Primerjaj: Pavle Blaznik: *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, str. 448.
- ²¹ Stück weis Rupfen Leinwand.
- ²² Na isti strani je Čuč najprej Georg, nato pa Jurij. Po tem lahko sklepamo, da so slovenska imena in priimke ponemčevali.

²³ Cum beneficio legis et inventarii.

²⁴ Mogoče neko orodje pri hiši. Ob strani je zapis, da je bil dolg izbrisan, kar je zapisano v knjigi I, str. 24. Sicer pa je prvi del poravnave dvakrat skoraj enako zapisan.

²⁵ Možno je, da gre za mizarsko mizo, mizarnico, in da gre za Werkstatt in ne za posteljo.

²⁶ Finfar je enota denarja.

²⁷ Čevlje ali škornje se je lahko tako "podelalo", da je ostal od prejšnjih samo zgornji del, spodaj pa se je naredilo novo, zlasti podplati.

²⁸ Tu ni pojasnjeno, čemu je ta kotel služil. Wolfov Nemško-slovenski slovar, str. 848, pravi, da je kotel, če je vzidan in če ga rabi strojar, lužnik.

²⁹ Priimek je težko berljiv. Prva črka je verjetno W, zato Warglischen.

³⁰ Anton Alois Wolf: Deutsch-slovenisches Wörterbuch. Laibach, 1860, str. 1358.

³¹ Besedilo na straneh 351–353 se v posameznih delih dobesedno ponavlja.

³² Anton Alois Wolf: Deutsch-slovenisches Wörterbuch. Laibach, 1860, str. 1535: en star je štiri mernike, mernik pa je od 20–25 kg. Belo žito je pšenica in mogoče še soršča.

³³ To je sorazmerno veliko, cent je 56 kg.

Pisni zgodovinski viri o Štalci, železarstvu in arheologiji (1781–1980)

Andrej Bogataj

Uvod

Področje Štalce in nekateri podobni vrhovi v Selški dolini so bili poseljeni že v halštatu. Ostanke takratnih prebivalcev so vidni še danes. O njihovi dejavnosti govorijo terase, stara žlindra in ostanke keramike. Po temeljiti analizi in raziskavi najdb bomo dobili več odgovorov o poselitvi. Žal pa so to edini ostanke, s katerimi lahko preberemo njihovo zgodovino.

Za temeljito raziskavo Štalce moramo poznati tudi zgodbe, ki so jih različni avtorji zapisali v času, ko se je pisana beseda že ohranila do današnjih dni. Ne segajo daleč – tja do leta 1781. Vsekakor pa jim moramo biti hvaležni za vse zapisano. To predstavlja neprecenljiv vir informacij o minulih časih. Pregledovanje in iskanje zgodovinskega gradiva je bilo s pomočjo interneta in digitalizacije lažje, pa vendarle dolgotrajno in zahtevno. Zavedam se, da

je veliko podatkov še spravljenih v arhivih, starih urbarjih in ostalih uradniških zapiskih. Obdelavo teh prepuščam prihodnjim, temeljitejšim raziskovalcem. Odločil sem se, da objavim vse najdeno gradivo do leta 1940, med poznejšim pa le tisto, za katero smatram, da posreduje nove, dodatne informacije in razmišljanja avtorjev. Zraven sem pripisal tudi svoje komentarje in opažanja. To pa predvsem z namenom opozoriti bralca na zanimive podrobnosti zapisanega.

Pri zbiranju gradiva so mi pomagali tudi Franci Bogataj, dr. Dragan Božič, dr. Janez Rihtaršič in Vincencij Demšar, ki je nekatere nemške zapise lepo prevedel v slovenščino. Z bratom Francijem Bogatajem sva na pobudo dr. Dragana Božiča pogledala tudi v Arhiv Slovenije v Pečnikovo poročilo o arheoloških raziskavah v Selški dolini.

Med najpomembnejše avtorje zapiskov o železarstvu na Štalci lahko štejemo Baltazarja Hacqueta¹

(1781), Antona Globočnika Plemenitega Sorodolskega² (1867), Jerneja Pečnika³ (1896 in 1904), Alfonsa Müllnerja⁴ (1897 in 1909) in Rajka Branka⁵ (1980). Ostali avtorji, ki so citirani, so s svojimi zapisi sodelavci zgoraj omenjenih (Simon Rutar⁶), zapisovalci zgodovine Železnikov (Karel Jožef Prenner,⁷ Jožef Levičnik,⁸ Anton Koblar,⁹ Leopold Podlogar¹⁰), zgodovinarji (Pavle Blaznik¹¹) in arheologi (Peter Petru¹²).

Štalca je bila v zgodovinskih zapisih dvakrat omenjena tudi pod imenom Plavški boršt in Stare fužine.

1781

Najstarejši najdeni zapis, ki pa Štalce žal ne imenuje z imenom, je iz leta 1781, avtor je naravoslovec **Baltazar Hacquet**. V njegovem opisu Železnikov v knjigi *Oryctographia Carniolica* [1] med drugim piše:

"Ne vemo, kako dolgo že v tem kraju topijo rudo. Gotovo pa je, da pred nekaj stoletij rude niso topili tu v dolini, ampak v okoliških hribih, od koder se zdaj vlačijo žlindro za dodatek. Videl sem žlindro, ki so jo obdelali stari. Bila je še tako bogata železa, da bi se splačalo, da bi njo samo še enkrat obdelali. Ker pa nimamo ne pismenega niti ustnega izročila, da so pred davnimi časi topili rudo v gozdovih s pomočjo ročnih mehov, si lahko predstavljamo, kako daleč nazaj so se tukajšnji ljudje že ukvarjali z rudarstvom. Če bi teh žlindrastih reber ne razkrila voda in drugi taki slučajni dogodki, bi danes še manj vedeli o obrti naših prednikov."

Danes vemo, da nikjer drugje v hribih okoli Železnikov ni bilo najdeno toliko stare žlindre na enem mestu kakor na Štalci. Prav zaradi tega si upam z veliko gotovostjo trditi, da je v svojem opisu Hacquet

mislil prav na Štalco, čeprav je žal ni imenoval. Tako je menil tudi Alfonz Müllner. Hacquetov zapis, v katerem omenja žlindro iz okoliških hribov, lahko smatramo za najstarejši najdeni zapis – tudi o železarstvu na Štalci. Omenja slabo izkoriščeno žlindro, taljenje na hribu in naključno najdbo nahajališča žlindre, ki ga je odkrila voda. Vse to govori o pridobivanju železa na Štalci v daljni preteklosti.

V svojih zapiskih v zvezi s Štalco Hacquetove zapiske citirata tudi Anton Globočnik Plemeniti Sorodolski (1867) in Alfonz Müllner (1909).

1838, 1839

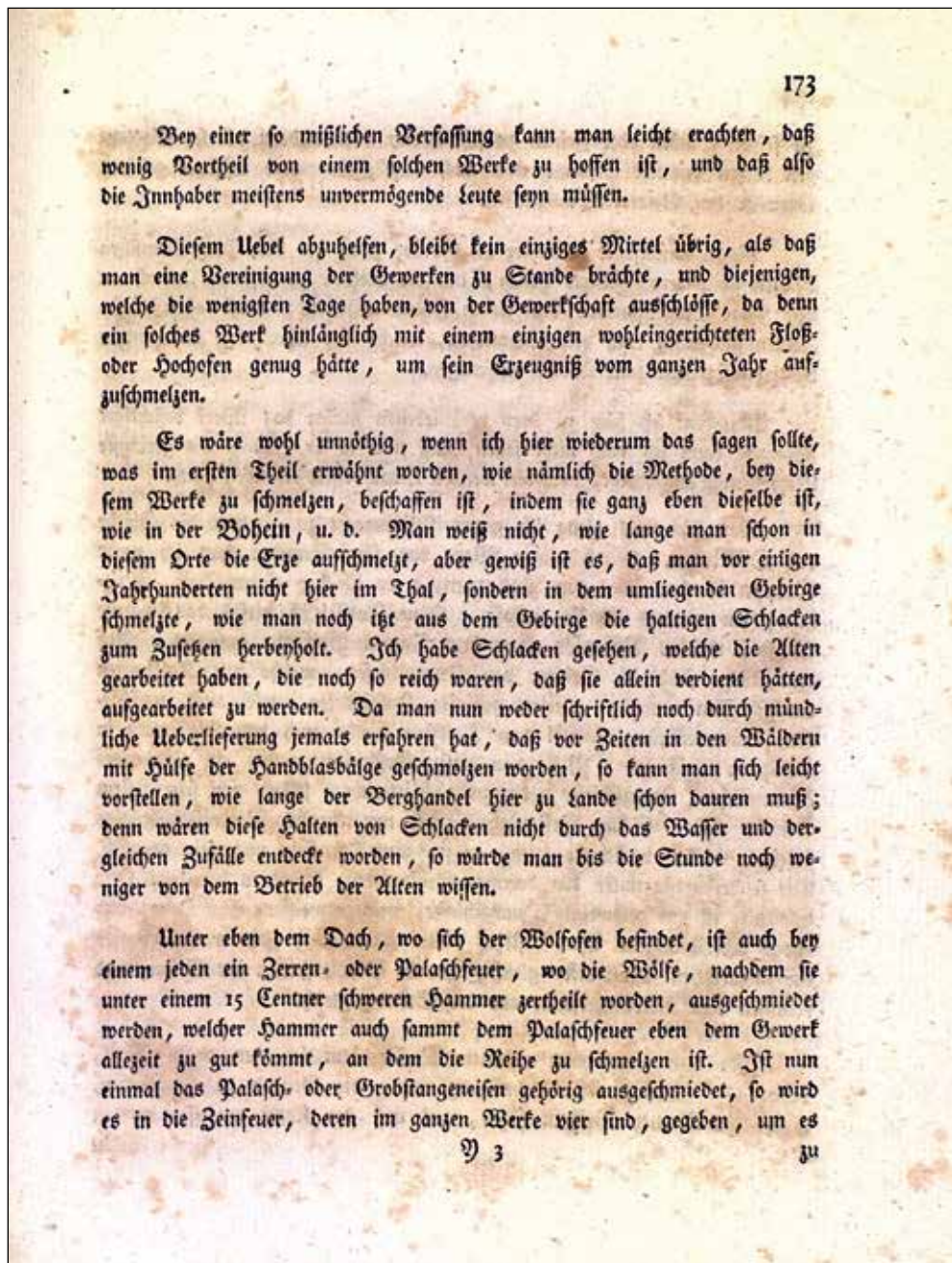
Leta 1838 Karel Jožef Prenner v knjigi *Prispevki k zgodovini prirode, kmetijstva in topografije Vojvodine Kranjske* objavi prispevek *Topografija rudnika Železniki v okraju Loka na Gorenjskem* [2].

V njem opisuje nastanek fužin v Zgornjih in Spodnjih Železnikih. Takole piše:

"Po izročilu, ki še vedno obstaja, prvotno obe sedanji fužini v Železnikih nista stali na tem mestu, kot se sedaj nahajata oba plavža v Zgornjih in Spodnjih Železnikih, temveč ena malo višje naprej, druga malo nižje navzdol. Tako naj bi bila plavž in veliko kladivo dalje od Železnikov na potoku Farji potok. Oni od Spodnjih Železnikov pa je bil na področju v Dašnici, nedaleč stran od vasi Češnjica; tam, kjer je nastala vas Rudno. Kot dokaz temu služi še sedaj nahajajoča kovaška – železna žlindra na Štalci pri potoku Dašnica v soseski Sv. Križ. Pisec tega članka ima nekaj kosov te žlindre prav od tam. To potrjuje tudi zgoraj omenjeni privilegij škofa Filipa iz Freisinga iz leta 1354, s katerim je podelil zemljišče v Dašnici fužinarjema Zhehasu in Muronu za njuni kovačnici."

Članek je napisal že v septembru leta 1834. Prenner zemljepisno nenatančno postavlja vas Rudno, Štalco pa postavi kar ob potok Dašnico, čeprav je vmes še potok Česnjica. Ker govori o Dašnici, pred-

postavljam, da je napačno postavil hrib Štalca. Prav tako kot na Štalci pa je lahko našel kovaško – železno žlindro tudi v Dašnici. Je pa hrib Štalca bližje soseski Sv. Križ. Lahko potrdimo, da je bila žlindra s Štalce

Stran 173 iz knjige Oryctographia Carniolica z delom objavljenega besedila. Vir: Narodna in univerzitetna knjižnica. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-1EJP2XL5>.

takrat že dobro poznana, drugače je ne bi omenil. Kje natančno je našel žlindro, ne bomo nikoli izvedeli. Prennerjevo besedilo je prvo, ki omenja ime Štalca v povezavi z najdeno žlindro. Avtor je našel žlindro tudi

v Dašnici, kar potrjuje obstoj talilnih peči tudi tam.

Leta 1839 Prenner objavi enako besedilo tudi v časopisu Illirisches Blatt v članku z naslovom Rudnik Železniki na Zgornjem Kranskem [3].

— 126 —

Gischorn, von Galkenstein, Hermann. Nur in Krain, in unserm Vaterlande, ist nicht Vieles geschehen, seit dem unsrer Historiograph Linhart und Bodner entrissen wurden. Die Geschichte wurde wenig, die Topographie theilweise vom Herrn Professor, nunmehrigen Bibliothekar, Richter, in Dalmatien, und Meguscher bearbeitet. Weit entfernt, mich Verdienste zumuthen zu wollen, welche ich nicht besitze, mögen meine bisherigen Versuche in der Mittheilung von Daten unserer Geschichte bei meiner bisherigen Beschränktheit meiner Materialien nur dazu dienen, einer mehr im Fache gewandten Feder im Vaterlande Gelegenheit zu geben, mit als Vorbild zu dienen. Da unser Vaterland schon nach Beweis des immer schöner emporblühenden Museums, in naturhistorischer Hinsicht, so mannigfaltige, zum Theile ausschließend eigenthümliche Schätze besitzt, so würde eine neue Geographie unseres Herzogthums mit seinen statistischen, physikalischen, industriellen Merkwürdigkeiten und Eigenheiten um so mehr an ihrem Plage seyn, als wie ein richtiges derlei Handbuch im Vaterlande vermisst. Diese Topographien würden auch dem Vaterlandsfreunde dazu dienen, es genau kennen zu lernen, und ob seinen Seltenheiten und historischem Werthe noch mehr zu lieben. Indem ich vorhabe, mich auch in topographischen vaterländischen Versuchen zu üben, und dieselben meinen verehrten Landeliebten in beiden vaterländisch-periodischen Blättern mitzutheilen, und zur gütigen nachsichtsvollen Beurtheilung zu übergeben, beginne ich den Inhalt meiner diesfälligen Arbeiten mit der Topographie eines Ortes, welcher in der Nachbarschaft, und im Bezirke meines Geburtsstädtchens vor ein Paar Jahrhunderten, eines der bedeutendsten Bergwerke Krains gewesen, und noch jetzt durch seine Industrie den Tassen im Seltscher Thale, des Bezirkes Laß, einen bedeutenden Erwerb verschafft.

Eisenerz, in der Landessprache Shelésenko genannt, in dem zum Königreiche Serbien gehörigen Herzogthume Krain, Laibacher Kreise (Ober-Krain), und im Bezirke der k. k. Cameral-Herrschaft Laß, am Fuße der julschen Alpen gelegen, ist drei Stunden von dem Bezirksort Laß, sieben Stunden von der Provinzial-Hauptstadt Laibach, und zehn Stunden von Tolmein entfernt, scheint das älteste Schmelz- und Hammerwerk in Krain zu seyn. Denn das Alterthum Eisenerz's begründet das vom Bischofe Albrecht zu Freisingen ausgestellte Privilegium am nächsten Montag nach ausweichender Pfingstwoche des Jahres 1354, welches schon volle 484 Jahre zählt.

Die ersten Familien, welche sich in dieser unfruchtlich unwirthbaren, von wilden Thieren bewohnten Gegend der Pfarre Seltsch niederließen, kamen aus dem benachbarten Triaul. Diese Muthmaßung

wird durch das so eben angezeichnete Privilegium zur historischen Gewissheit erhoben, weil darin die Eisenmeister mit sclaunischen Familien, als: Bhebas, Maron und Konfobin bezeichnet werden. Unser vaterländischer Geschichtschreiber Walvaser fügt den Gründnern Eisenerz's auch jenen der Plaunen bei, welche Familie, dortselbst noch lebend, Gewerksantheile besitzt. Eine alterthümliche, noch immer fort sich erhaltene Sage läßt die beiden Gewerkschaften Ober- und Untereisenerz nicht an jenen Plägen, wo sie gegenwärtig sich befinden, sondern theils weiter aufwärts und theils weiter niederwärts entstehen. So soll der Hofstein und die Eisenhütte von Obereisenerz aufwärts am Bache Farjou Potok, und jener von Untereisenerz in der Gegend u. Daslenz, unweit des Dorfes Zheschenaa, dem Dorfe Rudao (Grubers) zu, gestanden haben. Zum Beweise dessen dienen die in der Gegend na Stale, bei dem Bache Daslenza, in der Nachbarschaft St. Crucis, noch immer vorfindigen Eisenschlacken, wovon der Verfasser dieses Aufsatzes selbst einige Stücke besaß. Auch das oben erwähnte Privilegium Bischofs Philipp von Freisingen vom Jahre 1357, welches den Gewerken Bhebas und Maron das Erbeisch in der Daschnig zu ihrer Schmelze verleiht, bestätigt diese Sage.

Ober-Eisenerz wird gemeinhin ta agorni kona (das obere Ende), Unter-Eisenerz aber Razonka (Amenbach) genannt, letzteres einer Volkssage nach aus der Ursache, weil mildes Geflügel, Wildbäuten &c. da ihren Tummelplatz, in dem wahrscheinlich früher moorigen Grunde und Schluffe, gehabt haben mochten.

(Fortsetzung folgt.)

Die aufsteigenden Dünste.

Das Wasser, das die Erde soll bedecken,
Will unablässig auf zum Himmel streben.
In Wadenächten rinnen Nebel leise,
In dämmernde Milchstraßen sich zu weiden.
Der wache Blick der Sonne schlägt sie nieder,
Da steht du Morgenröthe auf Blumen deuten.
Und was sich vor den Siegelbilden rettet,
Das muß, ein her Gewölke, am Himmel schweben.
Da es zu Paaren treibet Wolk und Donner,
Da wird sein Herzblut es den Fluren geben.
Tief oder hoch, du bist ein Dampf der Erde,
Der ihrem Dampfleid sich nicht kann entziehen.
Erg leichter Fröhdampf, schweres Mittagswetter;
Stromregen braucht die Saat und Thau die Aehren.
Küchert.

Die Geschichte von Kosem Kesamim,

dem Laubere.

(Fortsetzung.)

Und, „Ob,“ sagte sie, „bist Du nicht stolz auf Deinen heraufdämmernden Namen? Die Scher spre-

1855

Jožef Levičnik pa 16 let pozneje, leta 1855, v Kmetijskih in rokodelskih novicah objavi prispevek *Železniki na Kranjskem* [4]. V njem opisuje fužinarski kraj Železniki:

"Druge znamenja pa kažejo, da bi utegnile fužine v tukajšnjih krajih že veliko starejše biti. Kakor namreč ustno izročilo pravi, je nekdanj na tem mestu, kjer so zdaj Železniki, jezero stalo. Nad današnjo vasjo Češnjico, kjer se pravi "na štalci", dobro četrtertinko ure nad ravnino, pak se najde še dandanašnji ako se količkaj koplje, mnogo žlindre, kar jasno spričuje, da so nekdanj tu fužine bile. Ako je voda te fužine gonila, je mogel tukajšni kraj imeti nekdanj vso drugo podobo; zna pa tudi biti, da so fužine le poleg jezera stale in jih je človeška moč gonila. Al vse to je zagernjeno v gosto meglo starodavnosti."

Tudi Levičnik omenja Štalco in žlindro, *"ako se količkaj koplje"*. Tudi on je mnenja, da je moralo biti železarstvo v okolici Železnikov veliko starejše, kakor pravijo uradni viri. Pri tem navaja tudi zanimivo zgodbo, ki je krožila med ljudmi, o tem, kako so si razlagali najdišče žlindre in proizvodnjo železa tako visoko na hribu. V tistem času so bile namreč že vse fužine pri rekah in potokih, ki so gnali mehove za vpihavanje zraka v peč. Menili so, da je bilo tako tudi nekdanj. Ker pa so bile peči na hribu, je bilo tod nekdanj najbrž jezero, tako visoko, da je te mehove poganjala voda. Kasneje je jezero odteklo, ljudje pa so se preselili v dolino. Toliko o zanimivi zgodbi.

1867

Leta 1867 pa **Anton Globočnik Plemeniti Sordolski** v *Sporočilih zgodovinskega društva za Kranjsko*

objavi *Zgodovinsko-statistični pregled železarskega kraja Železniki* [5]. Enako vsebino še istega leta objavi tudi v svoji knjigi *Rudarski in fužinarski kraj Železniki*. Jože Dolenc jo je prevedel leta 1999 in tako pogled v zgodovino Železnikov omogočil širšemu krogu bralcev [6].

V njej zbere zanimive dogodke iz preteklosti in jih zapiše v registih. Že na začetku omeni železarstvo na Štalci. Najprej citira Hacquetov zapis v *Oryctographia Carniolica* (tukaj moramo omeniti, da njegovo citiranje Baltazarjevega zapisa ni natančno):

"Rudnik Železniki je nedvomno najstarejši, kar jih je v celi deželi. Razlog za tako visoko starost najdemo v velikih količinah rude, ki so jo pridobivali iz tukajšnjega hribovja, kar lahko sklepamo po rudnih jamah in še posebej zato, ker so v hribovju nedaleč od Železnikov (n. pr. na Štalci), kamor z nobene strani niso mogli speljati vode za potrebno vpihavanje, našli mnogo železove žlindre in kar nesporno govori o obstoju peči za taljenje rude. Na razpolago ni niti pismenega niti ustnega izročila, da bi nekdanj v teh gozdovih s pomočjo ročnih mehov, ki naj bi bili edini način vpihavanja zraka, tod talili rudo. Prvo obratovanje tega rudnika sega torej v sivo davnino, o čemer žal manjkajo vsakršna poročila."

Naprej piše:

"To mnenje podpira tudi dejstvo, da plasti žlindre niso ležale na površini, ampak so bile skrite v humusu in bile celo tako bogate na vsebnosti železa, da jih lahko pripišemo otroški dobi primitivne proizvodnje železa. Žlindro, ki so jo odkrili povsem slučajno (ko je npr. voda odplavila gornjo plast zemlje), so zaradi pomanjkanja druge rude s pridom uporabili pri vnovični proizvodnji železa."

Naprej razmišlja o času nastanka železarstva na Štalci:

"Manj verjetno je, da bi rudnik obratoval brez prekinitev vse do odpiranja visokih peči in fužin v dolini, marveč smemo z mnogo večjo verjetnostjo domnevati, da so ga iz takšnih ali drugačnih razlogov opustili in da vsaj v času rimskega gospostva na Kranjskem ter še vsaj nekaj stoletij kasneje ni obratoval. To smemo domnevati po eni strani zato, ker, kot že prej omenjeno, najdišča žlindre pričajo o precej večji starosti, po drugi strani pa tudi niso našli kakkega rimskega spomenika in v tej okolici niti ne rimskih kovancev. Pomemben dokaz, da rudnik vse od rimskega gospostva do 10. stoletja po Kr. ni deloval, je več darilnih listin cesarja Otona II. freisinškim škofom iz 10. stoletja, ki zadevajo darovnice loškemu gospostvu, kjer zasledimo sosednje kraje kot Selca, Luša in planino Pečano (Ratitovec), krajev v okolici Železnikov, ki ležijo pod Pečano, pa ne omenjajo. In vendar je moral takratni izdajatelj listin to področje dobro poznati, kar lahko sklepamo iz dovolj natančnih opisov gosposčinskega ozemlja in njegovih meja; upravičeno lahko zato domnevamo, da bi rudnik, ki bi ležal na darovanem zemljišču, zagotovo omenili."

Globočnik postavlja pridobivanje železa na Štalci pred rimsko dobo. Tudi sestava žlindre je takšna. Če bi na Štalci v obdobju rimskega imperija ali kasneje potekala takšna intenzivna proizvodnja železa – ne pozabimo, takrat je bila to zelo pomembna strategija dejavnost – v darilnih listinah tega vsekakor ne bi zamolčali. Postavlja pa se vprašanje, ali ni povod za to, da so se v okolico Železnikov naselili furlanski kovači, tudi nekdanja prava proizvodnja železa na Štalci, za katero je takrat nekdo, ki je gospodaril z ozemljem Selške doline, še vedno vedel.

1892

Tudi pisatelj **Anton Koblar** v slovenskem literarnem mesečniku *Dom in svet* [7] leta 1892 v članku *Železniki omeni*:

"Že v starodavnih časih so ljudje topili rudo blizu Železnikov, kar pričajo kupi stare žlindre na Štalci. O železniških fužinah nam pa prvo poročilo govori še-le iz l. 1348. Pri njih so se naselili Frijulci: Jacomo, Zhab, Muron in Monfiodin, ki so prišli, kakor trdi ljudska pripovedka, iz Palmenove in tu sezidali prvo hišo, Palmado, kakor se še sedaj imenuje."

Ali je Koblar sam leta 1892 ob izidu njegovega pripevka videl kupe železne žlindre na Štalci, bi bilo zanimivo vedeti, mogoče pa so mu o tem pripovedovali (kar je najbolj verjetno) ali pa je to prebral v objavljenih člankih drugih avtorjev. Posebno zato, ker so po pisanju Müllnerja večino žlindre pobrali in zvozili v Železnike v letih 1850–1860. Teh velikih kupov žlindre danes nismo našli, kakor tudi ne podatkov, da bi kdo še po letu 1862 pobiral žlindro po Štalci. Takrat je namreč rude v okolici že primanjkovalo in najbrž so na Štalci pobrali vse, kar je bilo uporabnega za ponovno predelavo.

1896

Leta 1896 pa arheolog samouk **Jernej Pečnik**, sodelavec Kranjskega deželnega muzeja, obišče mogoča arheološka najdišča po Gorenjski. Obišče tudi Selško dolino, in sicer Štalco, ki jo imenuje Plavški boršt, Kališe, Češnjico, Jelenšče, Peč, Dražgoše, Sv. Mohor, Sv. Jedrt in Sv. Miklavž.

Prvi omeni mogoča arheološka najdišča. Njegovo poročilo o tem raziskovanju Gorenjske je priloga

prošnje, ki jo je leta 1896 naslovil na Deželni odbor za Kranjsko za dodatna finančna sredstva za nadaljevanje arheoloških raziskav [8]. Ko omenja Štalco – sicer jo imenuje Plavški boršt – v poročilu prvi pravi, da je našel:

"V selški dolini pri vasi Češnjica na njivah "grobļje" imenovanih, se nahajajo grobi iz predzgodovine in zraven na višini je lepo stanovanje. Dalje nad vasjo Češnjice v hosti proti Kališam visoko gori na hribu so znameniti ostanki prvih Slovanov, lepo stanovanje, eno najlepših na Kranjskem. Na severni strani stanovanja so Slovani imeli prostor, da so rudo žgali ker se nahajajo veliki ostanki železne žlindre. Ljudje imenujejo ta kraj Plauški boršt. Proti vasi Kališe na njivah je vse polno stanovanj prvih Slovanov, in tudi stanovanja iz predzgodovine, ravno tako pri sv. Križu na vrh hriba (872) m. Malo dalje je vas Jelečice kjer je bilo lepo predzgodovinsko stanovanje, ki je še dan današnji utrjen. Kjer stoji vas na Pečeh pri Dragovšah je znamenito lepo utrjeno stanovanje iz predzgodovine, prav tako so bila stanovanja iz predzgodovine na hribih pri sv. Mohorju, pri sv. Jedrti pri sv. Miklavžu (957 m) nad Selcami."

Nismo našli poročil, da bi na teh najdiščih tudi raziskoval ali izkopaval. Da bi takrat našel razen teras kakršne koli sledove o "predzgodovinski poselitvi", ni verjetno. Je pa imel dober občutek za opazovanje, saj so se leta 2012 z najdbami keramike potrdila njegova predvidevanja o poselitvi Štalce. Lahko pa je našel tudi kakšne koščke keramike in jih povezal s terasami (o tem ni zapisa). Glede stanovanj, ki jih omenja – s tem je verjetno mislil na naselje, saj so na vrhu Štalce še danes vidne lepe terase. Pri svojem opisu je Pečnik lahko tudi precej pretiraval, saj je prosil za finančna sredstva in je bilo lahko poročilo tudi tako napisano.

Vsekakor pa je prvi arheolog, ki je obiskal Štalco, opazil terase in ugotovil, da gre tukaj za znamenja starodavne poselitve.

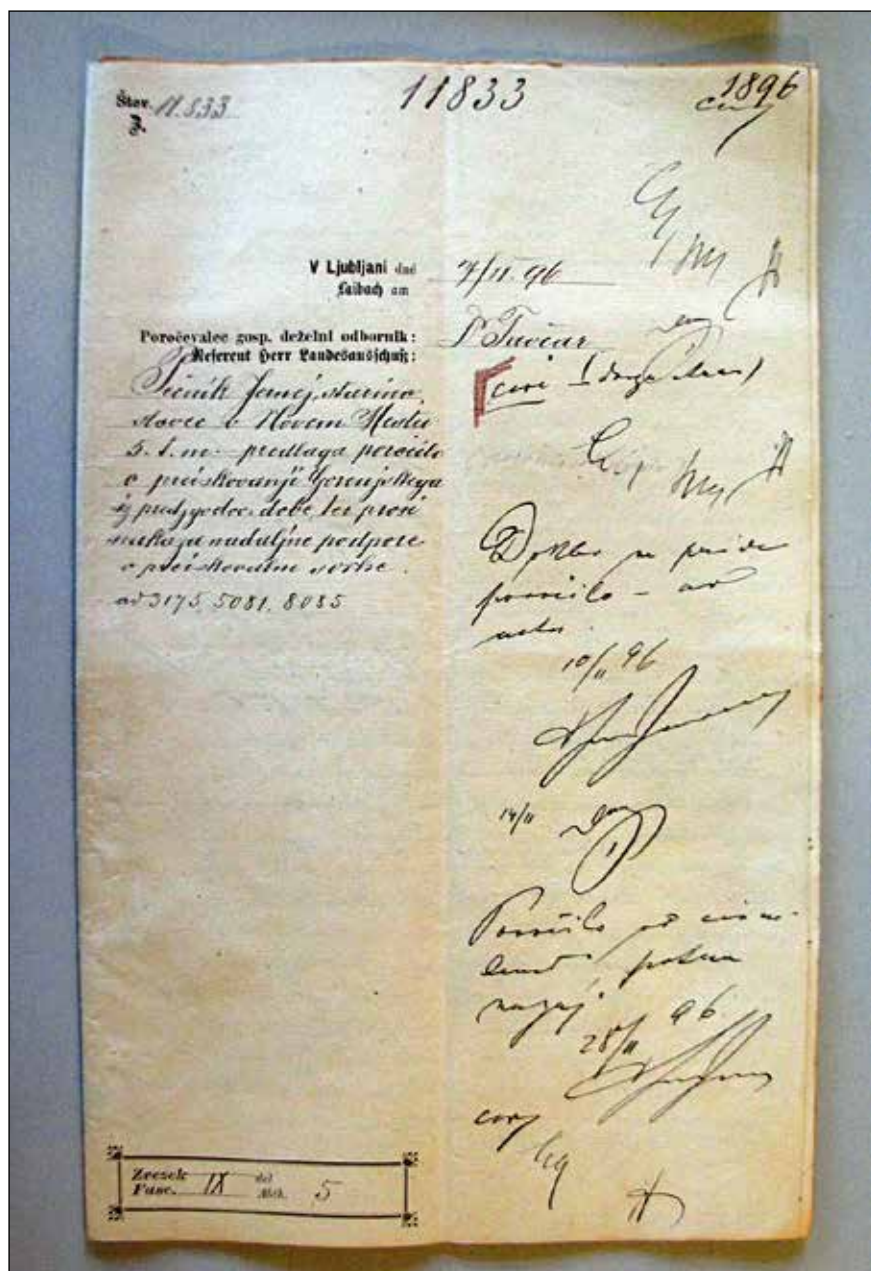
1897

Za Jernejem Pečnikom je o Štalci pisal tudi njegov prijatelj **Simon Rutar**, zgodovinar, geograf in arheolog. Ne vemo, ali je to napisal po Pečnikovem pripovedovanju, po njegovih navodilih ali njegovih zapiskih ali pa je bil z njim. Leta 1897 Ljubljanski zvon med naznanili publikacij slovenskih avtorjev sporoči notičko, da je Simon Rutar objavil knjigo Poročilo o odkritjih arheoloških izkopavanj prazgodovinskih grobišč na Kranjskem v letu 1896 [9]. V tem svojem delu omeni Štalco, in sicer z imenom Stare fužine:

"Visoko zgoraj so kopali železo, katerega so kot volka v dolino prikotatili. Pod Kališčem se še danes imenuje območje Stare fužine, kjer v večjih količinah naokoli leži železova žlindra."

Arheolog in kustos Kranjskega Deželnega muzeja **Alfonz Müllner** v svojem strokovnem časopisu Argo leta 1897 prvič omeni Štalco [10]. Med opisovanjem najdene fibule na Rudnu piše:

"Toliko bolj je zanimiva najdba lepo narejene bronaste fibule (zaponke) (iz tabele II., slika 14) v jarku pod Rudnom, kateri pelje v bližino najstarejše fužine v okolici, imenovane Štalca – to je z žlindro pokrit grič pred Železniki, nasproti rudnim nahajališčem na Jelovici."

Prva stran mape s Pečnikovim poročilom in prošnjo. Vir: Arhiv Republike Slovenije, SI-AS 38, Deželni odbor za Kranjsko, škatla št. 1213. Foto: Andrej Bogataj

Prepis:

Štev. 11833

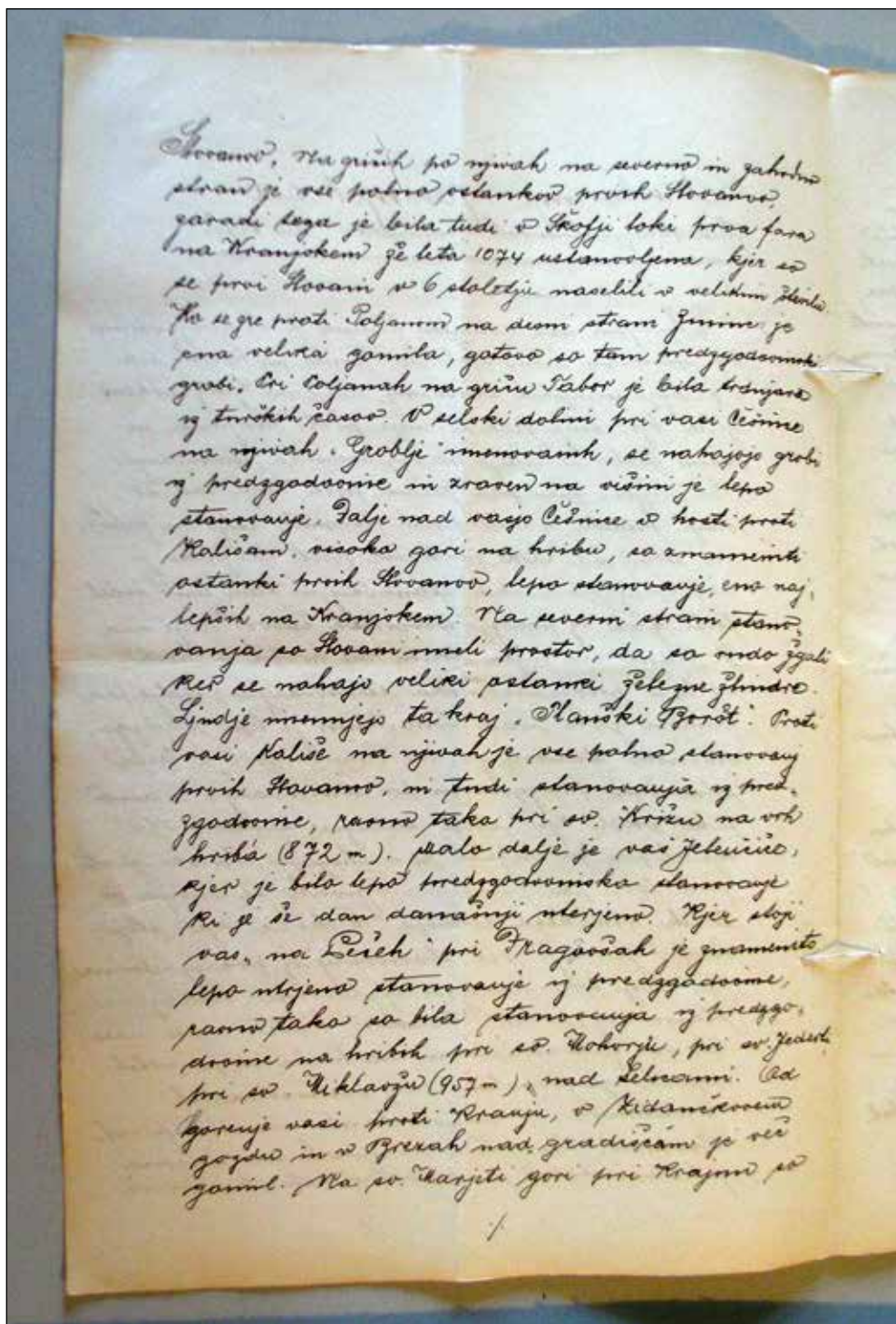
V Ljubljani dne 7/11. 96

Poročevalec gosp. deželni odbornik: I. Tavčar

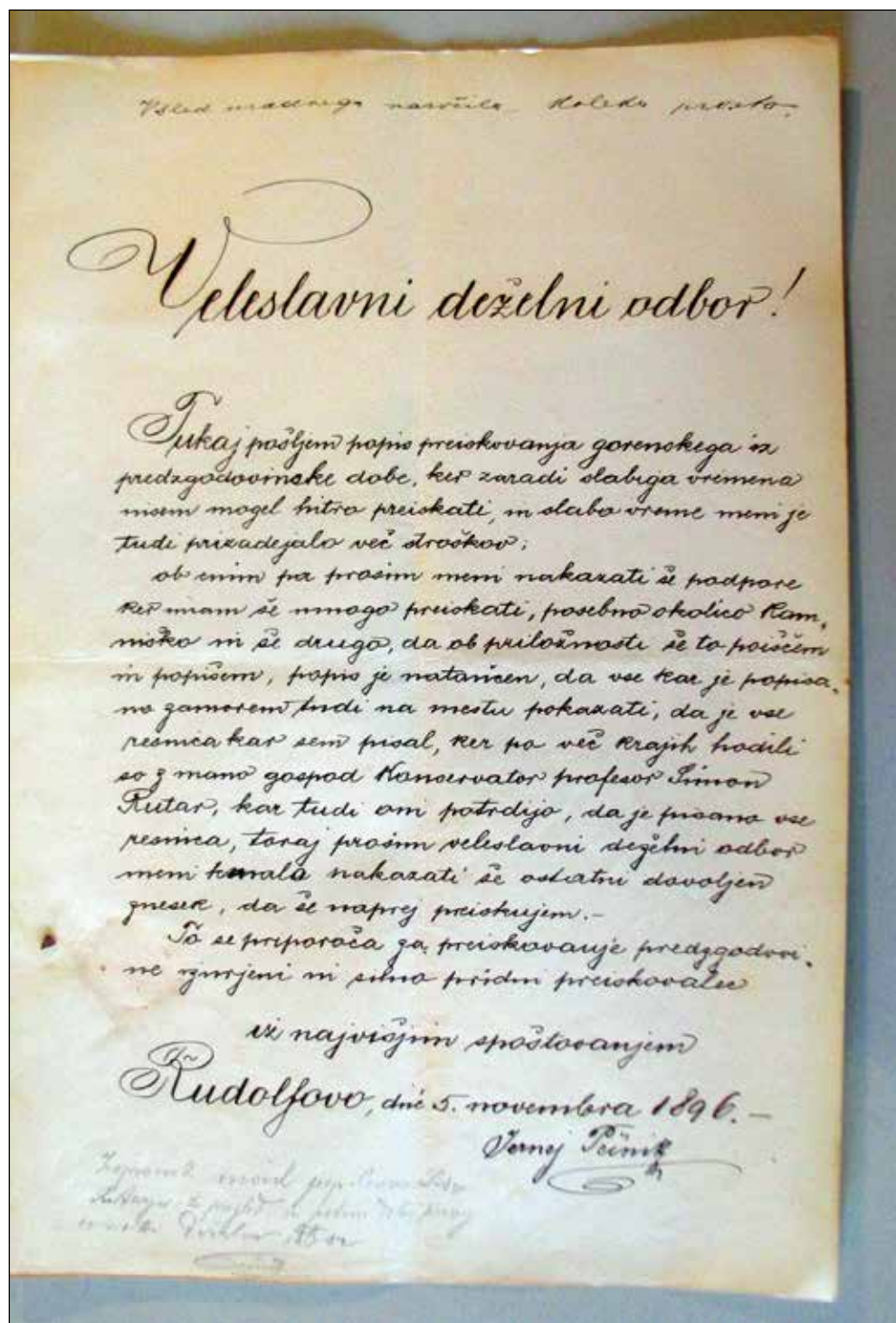
Pečnik Jernej, Starinoslovec v Novem Mestu 5. t. m. predlaga poročilo o preiskovanju Gorenjskega iz predzgodovinske dobe ter prosi nakaza nadaljne podpore o preiskovalne svrhe.

av 3175, 5081, 8085

Zvezek IX del 5

Druga stran Pečnikovega poročila Popis Gorenjskega iz predzgodovinske dobe, veleslavnemu deželnemu odboru za Kranjsko, 8. november 1896, kjer so opisane najdbe v Selški dolini. Vir: Arhiv Republike Slovenije, SI-AS 38, Deželni odbor za Kranjsko, škatla št. 1213. Foto: Andrej Bogataj

Pečnikov spremljajoči dopis k njegovemu poročilu Popis Gorenjskega iz predzgodovinske dobe s prošnjo za nova denarna sredstva. Vir: Arhiv Republike Slovenije, SI-AS 38, Deželni odbor za Kranjsko, škatla št. 1213. Foto: Andrej Bogataj

1904

Leta 1904 **Jernej Pečnik** svoje strokovne ugotovitve iz leta 1896, ki jih je deloma objavil kot prilogo v prošnji za denarno pomoč, objavi v zbirki štirih zvezkov z naslovom Prazgodovinska nahajališča na Kranjskem [11]. To delo je bilo do začetka druge svetovne vojne najpopolnejši seznam arheoloških najdišč za osrednjo Slovenijo.

V četrtem zvezku omenja tudi področje Štalce. Direktno je ne omeni, poleg drugih opisov najdišč v okolici pa piše:

- "1. Pri Sv. Križu, v selški župniji, je bilo lepo prazgodovinsko stanovanje.
2. Kališe. Prazgodovinsko stanovanje. Tu so se našli grobovi iz hallstattske in rimske dobe. Pod vasjo se dobi cele kupe žlindre od topljenja rude.
3. Češnjica. Pri vasi na njivah so se našli rimski grobovi."

V področju Štalce tokrat omenja samo cele kupe najdene žlindre. Ne omeni pa več, kakor v prilogi svoje prošnje iz leta 1896, kakršnih koli znamenj poselitve na Štalci, področje sedaj imenuje Štalca in ne več Plavški boršt. Očitno je Pečnik ocenil, da na tem področju ni kakšnih velikih obetov za pomembne najdbe, in se ni lotil izkopavanja. Mogoče zaradi neatraktivne lokacije, zaradi pomanjkanja denarja ali prevelikega števila podobnih (obetavnejših) najdišč v širši okolici (na Kranjskem).

1909

Leta 1909 **Alfonz Müllner** objavi svojo knjigo Zgodovina o železu na Kranjskem, Goriškem in v Istri od prvega začetka do 19. stoletja. V njej temeljito opiše tudi železarstvo v Železnikih [12]. Tudi on

citira Hacquetov zapis o prvih železarskih obratih na bližnjih hribih in njegovo pisanje o najdbi stare žlindre poveže s hribom Štalca:

"Stare žlindraste rebri pričajo o zelo stari topilniški obrti, ki jo omenja že Hacquet l. 1781. Po Or. Car. II. str. 173 je te žlindraste rebri Hacquet poznal, vendar kraja, kjer jih je našel, ni omenjal. Takole pravi: »Ne vemo, kako dolgo že v tem kraju topijo rudo. Gotovo pa je, da pred nekaj stoletij rude niso topili tu v dolini, ampak v okoliških hribih, odkoder še zdaj vlačijo žlindro za dodatek. Videl sem žlindro, ki so jo obdelali stari. Bila je še tako bogata železa, da bi se splačalo, da bi njo samo še enkrat obdelali. Ker pa nimamo ne pismenega niti ustnega izročila, da so pred dawnimi časi topili rudo v gozdovih s pomočjo ročnih mehov, tedaj si lahko predstavljamo, kako daleč nazaj so se tukajšnji ljudje že ukvarjali z rudarstvom. Če bi teh žlindrastih reber ne razkrila voda in drugi taki slučajni dogodki, bi danes še manj vedeli o obrti naših prednikov.«"

Potem dodaja:

"Ena najpomembnejših žlindrastih reber je grič Štalca, vzhodno od Železnikov. Že leta 1877 nam poroča o njem Jože Levičnik, učitelj iz Železnikov, naslednje: »Vzhodno od Železnikov so na platoju nad Češnjico (1/4 ure od Železnikov), na Štalci pred nekako 30 leti, pod zemeljsko rušo našli znatne ostanke železnih odpadkov. Odpeljali so jih v Železnike in jih stopili, ker so vsebovali še dosti železa. Nedvomno je, da je bil pred davnim časom tamkaj železarski obrat, težko pa je to obrazložiti, saj je kraj dobre četrte ure hoda v hribu, kjer takrat ni bilo nobene vodne sile.«"

In na koncu:

"Leta 1897 so mi v Železnikih povedali, da je v letih 1850–1862 Demšar iz Češnjice cele vozove te žlindre zvozil v železniški plavž. Žlindro so nabirali reveži, neki Andrej Šturm pa jo je od njih kupoval ter vozil v Železnike. Žlindra, ki je ostala od prastare topilnice na veter na vrhu Štalce je najbrže dala povod za pripovedko o jezeru tod, ljudje si pač niso mogli predstavljati železarskega obrata brez vodne sile." (Prevedla Renata Demšar.)

Zanimivo je, da je bila zgodba o pobiranju žlindre med ljudmi še tako živa, da so Müllnerju po 35 letih natančno posredovali podrobne podatke – tudi o imenih ljudi, ki so sodelovali pri delu. Najbrž je res šlo za pomembne količine, ki so bile ekonomsko zanimive, česar pa z gotovostjo ne moremo trditi.

Zanimivost

Levičnik (po zapiskih Müllnerja) 22 let po objavi svojega prvega prispevka, v katerem omenja Štalco (1855), zapiše zanimivo in pomembno informacijo, da so pred približno 30 leti – torej okrog leta 1847 – "ponovno" našli žlindro na Štalci in jo vozili v Železnike. Kako to, da tega ni omenil v svojem prispevku leta 1855?

Da so vozili žlindro z okoliških hribov (Štalce?) v Železnike za dodatek, nam že leta 1781 omeni tudi Baltazar Hacquet. Ob vsem zapisanem se nam postavlja zanimivo vprašanje, koliko je bilo žlindre, ki so jo zvozili s Štalce v Železnike. Če bi poznali vsaj približno količino odpeljane žlindre, bi lažje ocenili velikost proizvodnje železa na Štalci. Očitno pa je, da so odpeljali vse, saj danes stare težke železne žlindre na hribu, razen posameznih manjših kosov, ni več mogoče najti.

1928

Tudi **Pavle Blaznik** v svoji knjigi *Kolonizacija Selške doline* leta 1928 omenja železarstvo na Štalci, in sicer kar na dveh straneh [13]. Opira se na pisne vire Globočnika, Pečnika, Rutarja in Müllnerja.

"Enako tudi Globočnikova arheološka karta za Selško dolino ne zaznamuje nikakega najdišča. Šele v devetdesetih letih prejšnjega stoletja so tu odkrili posamezne najdbe. Prvo so izkopali v vasi Rudno. Je to bronasta fibula – tip Certosa. Približno istočasno sta sistematično pregledala okolico hriba Štalce pri Češnjici Jernej Pečnik in Simon Rutar. Na Štalci so namreč že desetletja prej našli silno slabo obdelano železo žlindro. Menili so, da poteka iz hallstattske dobe. O tem raziskovanju imamo dvojce precej lakoničnih poročil: Rutar poroča, da je našel pri tej priliki s Pečnikom prazgodovinske naselbine pri Češnjici, Kališah in Sv. Križu, ne omenja pa nikakršnih najdb, marveč le pravi, da so tu kopali železo: nad Jelenščami in pri Dražgošah na Pečeh pa da so stale male zgodnje zgodovinske naselbine, ki potekajo najbrže iz slovanske dobe, ali so pa nastale na tleh prejšnjih (predslovanskih) selišč. Pečnik govori o tem raziskovanju silno suhoparno in kratko: Pri Sv. Križu v selški župniji je bilo lepo prazgodovinsko stanovanje. Kališ prazgodovinsko stanovanje. Tu so se našli grobovi iz hallstattske in rimske dobe. Pod vasjo se dobi cele kupe žlindre od topljenja rude. Češnjica. Pri vasi na njivah so se našli rimski grobovi. Ničesar Pečnik ne govori o kakih morebitnih dodatkih pri teh grobovih, iz katerih bi lahko sklepali na starost grobov, dasi pri ostalih najdiščih take priložke često omenja. Sodeč po inventarnem zapisniku arheoloških najdb, ki jih hrani Narodni muzej v Ljubljani, teh morebitnih priložkov v Ljubljani ni."

Blaznik omenja posamezne najdbe. Do sedaj je bila znana samo najdba bronaste fibule, o najdbi stare železne žlindre pa piše že Hacquet leta 1781. Pečnik piše precej bolj zanimivo o Štalci (Plavški boršt) v svojem poročilu leta 1896, ko prosi za dodatna denarna sredstva za nadaljevanje raziskovanja. Po raziskovanju Blaznika ni Pečnik našel nobenih arheoloških najdb, ki bi bile zabeležene v Narodnem muzeju v Ljubljani.

Nadalje piše:

"Da je še pred 14. stol. v katerem se je začelo tu gojiti sistematično fužinarstvo obstajala v tej okolici nekaka primitivna rudarska železna obrt, za to govori par momentov. Največji dokaz je pač železna žlindra, katero so v veliki množini našli na Štalci, na hribu pod Kališami v smeri proti Češnjici, okrog l. 1850. Ta kraj se nahaja približno četrto ure nad cesto in nima nikake primerne vodne sile, ki bi bila potrebna za taljenje železne rude. Med 1850/62 so žlindro, ki je vsebovala še dosti železne rude, izvozili v Železnike, kjer so jo še enkrat pretopili. Globočnik stavlja to rudarsko obrt pred rimsko dobo, češ da v rimski dobi ni bilo tu nobenega obrata, ker nimamo iz tega časa nikakih najdb.

Pečnik sodi, da poteka ona žlindra iz hallstattske dobe. O problematičnosti tega tolmačenja sem govoril že spredaj. Za slovensko dobo predpostavlja Müllner, da je bilo rudarstvo tu razvito že pred 14. stol. in sicer po analogiji Admonta in Seiza na Štajerskem, kjer plačujejo hube, na katerih posestvih so kopali železno rudo, dajanje v železu."

V poročilu Pečnika nismo zasledili njegove trditve, da je najdena žlindra iz halštatske dobe, o tem govori le pri najdenih grobovih. Blaznik torej iz najdenih virov omeni staro železarstvo na Štalci, ne

ponudi pa nobenega pravega odgovora o času nastanka tega železarstva.

1940

Prav tako tudi zgodovinar **Leopold Podlogar** v listu Vrtec: slovenski mladini leta 1940 omeni Štalco [14]. Njegovo pisanje najbrž povzema nekoliko spremenjen Globočnikov zapis:

"V predrimski dobi so ljudje topili rudo blizu Železnikov, kar pričajo kupi stare žlindre na Štalci. Iz neznanega vzroka so že pred prihodom Rimljanov železarstvo opustili. Rimljani tukaj niso odprli rudnikov in tudi pozneje se železarstvo dolgo časa ni razvilo. Da Rimljani tu niso imeli rudnikov, nam je v dokaz to, da se do danes ni našel noben sled o rimskem bivanju v tej okolici, tudi rimski novci se niso našli. Da se tudi poznejši tukajšnji prebivalci niso pečali z železarstvom, nam pričajo darovnice nemških cesarjev, dane brižinskim škofom. V njih se omenjajo Železnikom sosednji kraji: Selca, Luža, gora Pečana – Rakitovec; Železniki pa, ki leže tik pod Pečano, niti kak drugi kraj se tu ne omenja. Sestavitelj darilne listine je ta kraj natančno poznal, ker tako jasno in določno zariše mejo Loškega gospostva. Gotovo ne bi bil prezrl rudnika, ki bi se nahajal v načrtanih mejah."

1962

Leta 1962 tudi arheolog **Peter Petru** v knjigi Dražgoše, Varstvo spomenikov 8, [15] piše:

"Na Štalcah je ob poti na Gradišče v smeri proti Rudnemu našel J. Bertoncelj več kosov železne žlindre."

Drugega Gradišča poleg tistega področja nad Rudnom v bližini ne poznamo. Mogoče je šel pri raziskovanju okolice tudi preko Štalce in Kališ na Gradišče nad Rudnom.

1974

Rajko Brank, amaterski arheolog, je v Loških razgledih pisal o arheoloških najdiščih v Selški dolini [16]. V svojih prispevkih je vedno omenil tudi povezavo s Štalco.

Tako je leta 1974 napisal prispevek Sledovi prazgodovinske poselitve na Babniku in na Kraju v Selški dolini. Štalco omenja takole:

"Ne kaže pa prezreti tudi bližnjih sledov prazgodovinskega železarstva na Stalci pri Kališah, prazgodovinskih naselbin pri Sv. Križu nad Kališami, pri Sv. Mohorju, nad Sv. Jero in bližnjega gradišča nad Rudnem, kar vse skupaj kaže na že dokaj gosto prazgodovinsko poselitev tega osrednjega dela Selške doline."

1977

Leta 1977 **Rajko Brank** objavi prispevek Prazgodovinska poselitev okolice Rudna in Dražgoš [17]. Med drugim je napisal:

"Tako so našli na Štalci okrog leta 1850 in ob poti na Gradišče nad Rudnom večje količine slabo obdelane železne žlindre. Za to žlindro so menili, da poteka iz halštatske dobe (Pečnik). Globočnik pa stavlja žlindro in

železarstvo na štalci tudi v predrimsko dobo, meneč, da iz rimske dobe nimamo nobenih najdb. Ker je ta žlindra vsebovala še dosti železne rude, so jo v letih 1850-1862 zvozili v Železnike, kjer so jo še enkrat pretopili. Tudi Jernej Pečnik ugotavlja visoko na hribu proti Kališam slovansko naselbino, dalje proti zahodu opaža kupe železne rude in nekaj grobov."

"Po navedbah Rutarja in Pečnika naj bi torej bili v tem predelu:

1. Pri Dražgošah, Na Pečeh, prazgodovinska naselbina,
2. Pri Jelenščah prazgodovinska naselbina z obzidjem,
3. Nad Jelenščami v višini 1100 m več prazgodovinskih naselbin,
4. Pri Češnjici prazgodovinsko naselje,
5. Pri Češnjici na njivah rimski grobovi,
6. Na hribu proti Kališam slovanska naselbina,
7. Zahodno od tega hriba kupi železne rude,
8. Zahodno od tega hriba nekaj grobov,
9. Pri Kališah, Sv. Križ, prazgodovinska naselbina,
10. Pri Kališah, Sv. Križ, grobovi iz halštatske in rimske dobe."

"V tem področju imamo ohranjenih tudi nekaj zgodovinsko značilnih ledinskih imen: Tabor, Gradiša, Na Sel, Sela, Štalca, Marjetnik."

"Štalca je hrib, kota 620 m, nad Češnjico v smeri Kališ. Za del hriba obstaja še ledinsko ime Marjetnik. Na Štalci so vidne jame in jarki."

"Če poizkusimo sedaj primerjati Rutarjeve in Pečnikove navedbe z omenjenimi ledinski-

mi imeni, lahko domnevamo naselbino na hribu proti Kališam kot Štalco. Kupi železne rude zahodno od Štalce so zelo verjetno slabo obdelana žlindra, ki so jo našli na Štalci in ob poti na Gradiše nad Rudnom. Za grobove zahodno od Štalce je imel morda Pečnik v mislih obe gomili pri gradišču nad Rudnom. Seveda pa pri tem moti njegova navedba smeri: zahodno; pravilneje bi bilo severozahodno. Zahodno od Štalce se hrib spušča namreč navzdol proti Češnjici."

1980

Leta 1980 pa se **Rajko Brank** posveti prav Štalci in napiše prispevek z naslovom Štalca – stara železarska naselbina [18].

"Nad Češnjico v Selški dolini, kjer se odpira dolina proti Rudnemu in Dražgošam, se proti Kališam s strmimi pobočji dviga hrib Štalca. Na njem so okrog leta 1850 našli večje količine žlindre, ki je vsebovala še dokaj železne rude, tako da so jo med leti 1850 in 1862 zvozili v Železnike, kjer so jo še enkrat pretalili. S tem najdiščem se je kasneje ukvarjalo več raziskovalcev naše starejše zgodovine. Tako je Anton Globočnik stavljajal to rudarsko obrt pred rimsko dobo. Jernej Pečnik je sodil, da je žlindra iz starejše železne – halštatske dobe; Simon Rutar je poročal, da sta s Pečnikom zasledila prazgodovinske naselbine pri Češnjici, na Kališah in Sv. Križu; pri Rudnem so našli halštatsko fibulo iz 4. stoletja pred našim štetjem; J. Pečnik pa na vzpetini proti Kališam ugotavlja celo slovansko naselbino. Na Štalci so še kasneje večkrat nabrali kose

žlindre. Vse te omembe so zbudile radovednost za podrobnejši ogled kraja.

Ko obhodimo in si ogledamo Štalco, lahko kaj kmalu ugotovimo, da so dosedanje navedbe resnične. Še danes nad potjo pod vrhom hriba najdemo na precejšnjem področju kose železne žlindre. Bolj zanimivi pa so sledovi nekdanje naselbine na samem vrhu in položnem grebenu v smeri Češnjice. Taki nenaravni znaki se začno takoj na samem ozkem grebenu pod Kališami, kjer se prične pobočje dvigati proti vrhu Štalce. Na tem mestu je greben prekinjen z jarkom, ki je še danes 3 m globok in pri vrhu približno 8 m širok. Jarek je očitno umetno izkopan, saj sta pobočji z obeh strani grebena zelo strmi in brez sledi kakršne koli poti skozi jarek preko grebena.

Za jarkom se po pobočju proti vrhu Štalce vleče groblja razsutega kamenja. Groblje kamenja se opazijo še na južnem pobočju pod samim vrhom ter na zahodnem pobočju, kjer je v spodnjem delu kamenje pomešano z že omenjenimi kosi žlindre. Groblje kamenja pripadajo verjetno nekdanjim stavbnim objektom na še danes vidnih izravnanih terasah vrh hriba, lahko pa bi bili tudi ostanki obrambnega zidu okrog naselbine. Teras se vrste po položnem južnem pobočju čez sto metrov daleč. Izrazito jih opazimo vsaj dvajset. Podobne so tistim na Babniku pri Selcih.

Na samem vrhu Štalce ni vode, izvir je le na vzhodni strani za prevalom v smeri Kališ. Izvir je lahko služil le za pitje, nikakor pa kot vodna moč pri predelavi železne rude. Lega teras in obrambnega jarka (ki dajejo vtis značilnosti višinske utrjene naselbine) in nahajališča ostankov žlindre dajo skupaj slutiti na starejše primitivno železarstvo s postopkom vetrenja.

Pri takem železarskem postopku so postavljali peči v kotanje, jih polnili z ogljem in

železovo rudo, po jarkih pa so dovajali bočni veter, ki je razpihoval oglje. Na dnu peči se je s tem nabirala (usedala) težka železna masa, ki jo je bilo treba naknadno še ročno izkovati na primerne kose. Pri takšnem primitivnem načinu taljenja rude je v žlindri ostalo še okrog 80 odstotkov železa. Naprednejše pridobivanje je bilo z vetrnimi pečmi v obliki zidanih jaškov, ki so jih postavljali na vetrovne strani, in s pečmi, pri katerih so zračno moč nadomestili z mehovi na ročni pogon.

Ta topografski zapis naj dopolni dosedanja predvidevanja o časovni opredelitvi najdišča.

Zanimivo bi bilo dokazati, iz katerega časa pred 14. stoletjem, ko je ob Selščici in v Železnikih izpričano srednjeveško železarstvo, naj bi bila naselbina na Štalci. Le-to bodo lahko dokazala problemska sondiranja in analiza najdene žlindre."

Rajko Brank je bil gozdar in ljubiteljski arheolog. Poleg Pečnika leta 1896 je do sedaj najbolj temeljito opisal področje Štalce. Od njegove objave je Štalca spala kar 30 let. Prav zapisi Branka pa so povzročili, da se je ponovno prebudilo zanimanje za raziskovanje, utemeljevanje in dokazovanje starega železarstva na Štalci.

Literatura:

- [1] Hacquet, Baltazar. *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder.* (online) 1778–1789. Leipzig: bey Johann Gottlob Immanuel Breitkopf. 1781. Citirano 6. 10. 2012. 2. zvezek. Stran 173. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-1EJP2XL5>.
- [2] Karel, Jožef, Prenner. *Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirthschaft und Topographie des Herzogthums Krain.* (online) Ljubljana. Franz graf von Hohenwart. 1838. Citirano 27. 9. 2012. 2. Zvezek. Stran 18. Topographie des Bergwerks Eisern im Bezirk Lak in Oberkrain. Dostopno na: <http://books.google.com>.
- [3] Karel, Jožef, Prenner. *Illyrisches Blatt* (online) 1819–1849. Ljubljana. 1839. Številka 31. Stran 126. Das Bergwerk Eisern in Krain. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-GD84NIXZ>.
- [4] Jožef, Levičnik. *Kmetijske in rokodelske novice.* (online) 1843–1902. Ljubljana. Jožef Blaznik. 31. 1. 1855. Citirano 27. 9. 2012. Letnik 13. Številka 9. Stran 35. Železniki na Kranjskem. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-UA4RD170>.
- [5] Anton, Globočnik. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain.* (online) 1867. Ljubljana. Zgodovinsko društvo za Kranjsko. 1867. Letnik 22. Številke 1, 2, in 3. Mittheilungen des historischen Vereins für das Herzogthum Krain. Dostopno na: <http://books.google.si/books?id=4QYQAAMAAJ&pg>.
- [6] Anton, Globočnik. (prevod in komentarji: Jože, Dolenc). *Železniki – rudarski in fužinarski kraj. (Der Berg und Hammerwerkort Eisern).* Turistično društvo Železniki. Dražgoše. PAN. 1999. Strani 15 in 17.
- [7] Anton Koblar. *Dom in svet.* (online) 1888–1944. Ljubljana. Katoliško tiskovno društvo. 1892. Citirano 27. 9. 2012. Letnik 5. Številka 6. Stran 271. Železniki. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-QE8K42KL>.
- [8] Jernej, Pečnik. *Popis Gorenjskega iz predzgodovinske dobe, Prošnja za dodelitev dodatnih finančnih sredstev za nadaljevanja arheoloških raziskovanj.* 1896. Vir: Arhiv Republike Slovenije, SI-AS 38, Deželni odbor za Kranjsko, škatla št. 1213.
- [9] Simon, Rutar. *Fundbericht über die archäologischen Grabungen auf den prähistorischen Grabfeldern Krains im Jahre 1896.* Wien. Braumüller. 1897. Stran 187. Vir: dr. Dragan Božič, SAZU, elektronska pošta 10. 1. 2012.
- [10] Alfonz, Müllner. *Argo 5.* Alfonz Müllner. 1897. Stran 72. Fund einer Bronzefibel bei Eisern. Vir: dr. Dragan Božič, SAZU, elektronska pošta 10. 1. 2012.

- [11] Jernej, Pečnik. *Prazgodovinska najdišča na Kranjskem*. Ljubljana. Muzejsko društvo za Kranjsko. 1904. Zvezka 3 in 4. Stran 127.
- [12] Alfonz, Müllner. *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien von der Urzeit bis zum Anfange des XIX. Jahrh.* Wien – Leipzig . Alfonz Müllner. 1909. Stran 215. Vir: prevod Renata Demšar za Muzej Železniki, 1972. Stran 15.
- [13] Pavle, Blaznik. *Kolonizacija Selške doline*. (online) Leonova družba. 1928. Citirano 27. 9. 2012. Strani 12, 70, 71. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-C5GVPJ8W>.
- [14] Leopold, Podlogar. Vrtec (online) Ljubljana. 1940. Citirano 27. 9. 2012. Letnik 71. Številka 1. Strani 26 in 27. Železniki. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-34S6DKL0>.
- [15] Peter, Petru. *Dražgoše, Varstvo spomenikov* 8. 1962. Stran 258.
- [16] Brank, Rajko. *Loški razgledi*. Škofja Loka. Muzejsko društvo Škofja Loka. 1974. Letnik 21. Stran 41. Sledovi prazgodovinske poselitve na Babniku in na Kraju v Selški dolini.
- [17] Brank, Rajko. *Prazgodovinska poselitev okolice Rudna in Dražgoš*. Loški razgledi. Škofja Loka. Muzejsko društvo Škofja Loka. 1977. Letnik 24. Strani 29–33.
- [18] Brank, Rajko. *Štalca – stara železarska naselbina*. Loški razgledi. Škofja Loka. Muzejsko društvo Škofja Loka. 1980. Letnik 27. Strani 31–33.

Opombe:

- ¹ **Hacquet Baltazar** (1739–1815), francoski rudniški kirurg in zdravnik v Idriji, naravoslovec in etnolog, raziskovalec slovenskih naravnih posebnosti. Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Balthasar_Hacquet (6. 10. 2012).
- ² **Anton Globočnik Plemeniti Sorodolski** (1825–1912), slovenski pravnik, pisatelj in narodni buditelj. Bil je častni občan Železnikov, Vipave in Postojne. Vir: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi202295/> (6. 10. 2012).
- ³ **Jernej Pečnik** (1835–1914), slovenski arheolog samouk, sodelavec Kranjskega deželnege muzeja. Ukvarjal in preživiljal se je z arheološkimi izkopavanji. Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Jernej_Pečnik (6. 10. 2012).
- ⁴ **Alfonz Müllner** (1840–1918), arheolog, kustos Kranjskega Deželnege muzeja (1889–1903), izdajatelj strokovne revije Argo. Vir: <http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:1771/VIEW/> (6. 10. 2012).
- ⁵ **Rajko Brank**, dipl. ing. gozdarstva, gozdarski inšpektor, amaterski arheolog. Svoje članke o arheoloških odkritjih je objavljval v zborniku Loški razgledi.
- ⁶ **Simon Rutar** (1851–1903), slovenski zgodovinar, geograf in arheolog. Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Simon_Rutar (6. 10. 2012).
- ⁷ **Karel Jožef Prenner** (1780–1841), rojen v Škofji Loki, slovenski zgodovinski pisatelj, v letih 1818–1834 je bil aktuar državnega gospostva v Škofji Loki. Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Karel_Jožef_Prenner (6. 10. 2012).
- ⁸ **Jožef Levičnik** (1826–1909), domačin, rojen v Železnikih. Učitelj, organist in večkratni župan. Kronist in zgodovinar rojstnega kraja, pobudnik za ustanovitev Bralnega društva (1854). Objavljal je vzgojne in krajevnogodovinske članke, potopise po Gorenjskem ter svoje priložnostne in nabožne pesmi. Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Jožef_Levičnik (6. 10. 2012).
- ⁹ **Anton Koblar** (1854–1928), duhovnik, arhivist, zgodovinar, urednik in pisatelj. Vir: <http://www.gorenjci.si/osebe/koblar-anton/11/> (6. 10. 2012).
- ¹⁰ **Leopold Podlogar** (1878–1925), zgodovinar, župnijski upravitelj, ljudski učitelj in zbiratelj domače zgodovine. Vir: Slovenski biografski leksikon, <http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:2168/VIEW/> (6. 10. 2012).
- ¹¹ **Pavle Blaznik** (1903–1984), slovenski zgodovinar. Znanstveno se je ukvarjal predvsem z zgodovino Škofje Loke, kolonizacijo njenih posameznih delov, razvojem podeželja in mesta Škofje Loke. Vir: <http://www.gorenjci.si/osebe/blaznik-pavle-%28pavel%29/689/> (10. 2. 2015).
- ¹² **Peter Petru** (1930–1983), slovenski arheolog. Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Peter_Petru (10. 2. 2015).

200 let Osnovne šole Železniki

Šola v Železnikih skozi prizmo stoletij

Franc Rant

Šolski sistem je v razvitem svetu ena največjih stalnic. Menjajo se družbeni sistemi, premikajo meje, podjetja nastajajo in propadajo, šolstvo pa ostaja in se razvija. Veliko zaslug za to ima gotovo avstrijska cesarica Marija Terezija (*13. maj 1717, †29. november 1780), ki je sprožila šolske reforme, znane kot terezijansko-jožefinske. Leta 1770 je uvedla splošno šolsko obveznost in jo leta 1774 uzakonila s Splošno šolsko naredbo. Le-ta je bila leta 1777 prevedena tudi v slovenščino in je s tem postala prvi zakon v slovenskem jeziku. Začetek veljavnosti tega zakona se skoraj natančno ujema z ukinitvijo jezuitskega reda, ki je pred tem imel nad šolstvom monopol (1597–1773).

Sam zakon pa še ni pomenil, da bodo v vseh večjih krajih šole zrasle kar čez noč. Pred njihovo ustanovitvijo v posameznih krajih je bilo šolanje v glavnem prepuščeno verskim ustanovam ter dostopno otrokom iz bogatejših družin. Šolsko področje je bilo kljub državnemu poseganju še dolgo pod vplivom cerkve in ni čudno, da so bili ustanovitelji šol pogosto prav župniki ali menihi. Obvezno šolanje se

je uveljavljalo le počasi. Odvisno je bilo namreč od lokalnih oblasti ter od razpoložljivih sredstev. Šele po letu 1805, ko je avstrijski cesar Franc I. potrdil zakon Politična šolska ustava, ki je uzakonil ustanavljanje osnovnih šol, se je šolstvo začelo hitreje razvijati. Predvideno je bilo ustanavljanje treh vrst osnovnih šol: "trivialk", "glavnih šol" in "normalk". Normalka je bila na slovenskem ozemlju le v Ljubljani. Enorazredne trivialke naj bi bile ustanovljene v manjših krajih, predvidevam, da tudi v Železnikih, čeprav o tem nisem našel nobenega pisnega vira. V trivialkah naj bi poučevali branje, pisanje, računanje, posvetno moralo, osnovne pojme gospodarstva in verouk. Pouk v njih naj bi praviloma potekal v jeziku ljudstva. V Železnikih je pouk potekal večinoma v nemškem jeziku. Pomembno vlogo pri uveljavljanju slovenščine kot učnega jezika v šolah je imel Blaž Kumerdej (*27. februar 1738, †10. marec 1805), šolnik, filolog in prosvetitelj, ki je v začetku leta 1773 predložil avstrijski vladi Domoljuben načrt, kako bi se dalo kranjsko stanovanstvo najuspešneje poučevati v pisanju in čitanju.

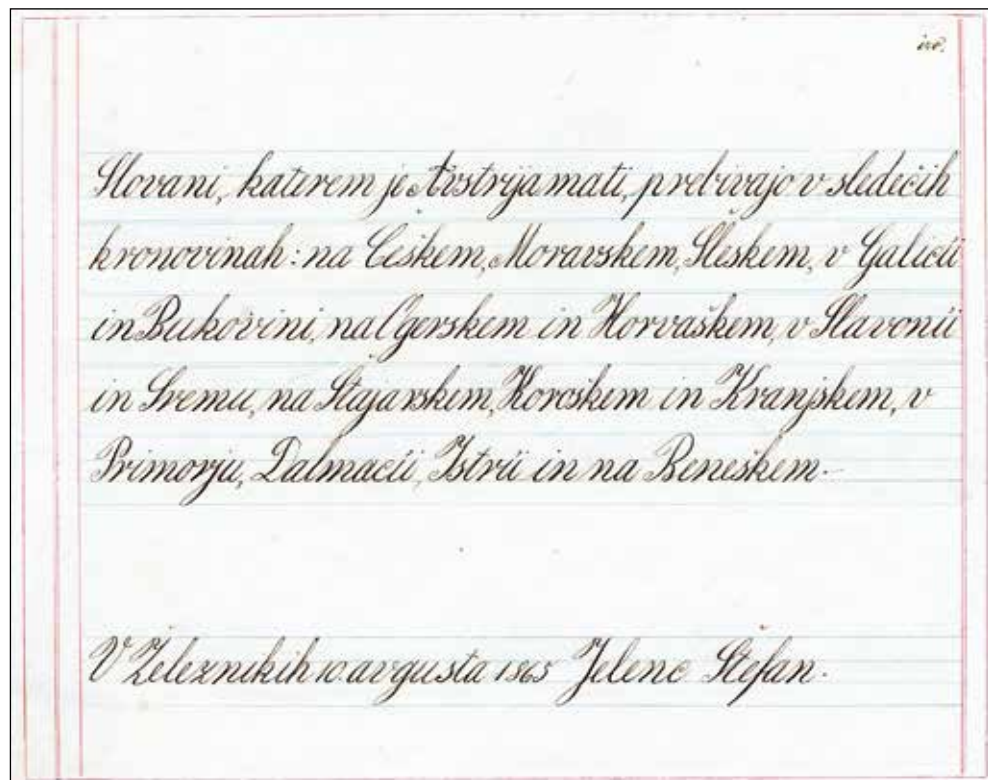
se je šolanje nadaljevalo v slovenščini, najprej še po utečenem zakonu iz leta 1929. Novo reformo je slovenska šola dočkala leta 1958. Takrat je bil namreč izdan Splošni šolski zakon, ki je poenotil obvezno šolstvo v tedanji Jugoslaviji. S tem so bile ukinjene nižje gimnazije, ki so bile dotlej marsikje, tudi v Železnikih, del šole. Osnovna šola je postala osemletna na celotnem ozemlju takratne Jugoslavije. Zadnja večja šolska reforma je bila uvedba devetletke med letoma 1999 in 2008.

Šola v Železnikih se je do druge svetovne vojne razvijala s precejšnjo zakasnitvijo glede na sprejete predpise. Razlogov za to je bilo več. Prvi je bil gotovo nenehno pomanjkanje sredstev, tudi v času, ko jih je bilo za mnoge druge namene dovolj. Drugi močan razlog je bil pomanjkanje usposobljenih učiteljev. Poleg tega med ljudstvom ni bilo kar na splošno nekega navdušenja nad šolsko obveznostjo. Svojo vlogo pri počasnem razvoju sta verjetno odi-

grala še geografska zaprtost zgornje Selške doline in težako delo prebivalcev, v katerega so pogosto silili tudi otroke.

Ne glede na mnoge težave in zakasnitve pri ustanavljanju je leto ustanovitve osnovne šole za Železnike vsekakor prelomno. To se je zgodilo pred dvesto leti, leta 1815. Takrat je župnik Mihael Grošelj postavil temelje največji naložbi v Železnikih doslej, naložbi v znanje. Storil je tisto, kar bi že precej prej morale storiti oblasti. Doslej se je praviloma izkazalo, da so načrti vlaganj v šolstvo vedno naleteli na odpor, ker so na to področje gledali kot na porabo, ne kot na naložbo. Žal so taki nazori pogosti tudi v sodobnem času, kar je precej kratkovidno.

Šola je bila dolgo časa enorazrednica. Vzporedno z njo sta delovali ponavljalna ali nedeljska šola. Tako se je imenovala, ker je prvotno potekala le ob nedeljah. Šele v letu 1898, torej z veliko zakasnitvijo, so v Železnikih dobili dvorazrednico. Po prvi

Lepopis iz leta 1865.

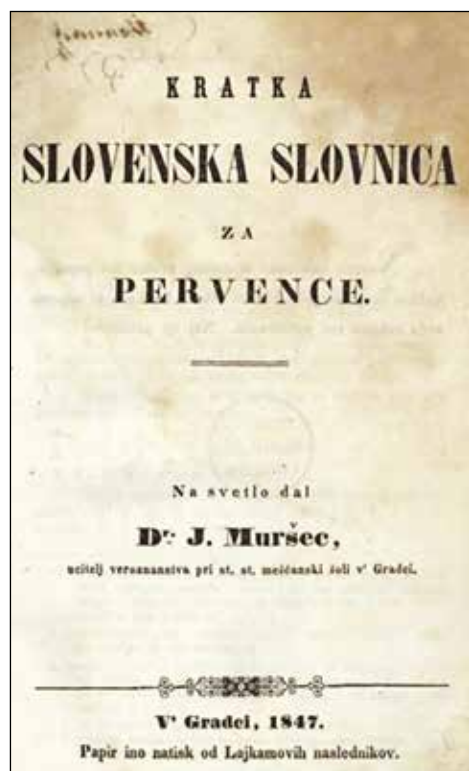
svetovni vojni je šola postala štirirazrednica in leta 1935 petrazrednica. Premožnejši so zaradi boljših možnosti izobraževanja svoje otroke pošiljali v šolo v Škofjo Loko.

Po drugi svetovni vojni pa do leta 1957 je šola v Železnikih vključevala tudi nižjo gimnazijo. Takrat je postala osemletka. V letu 1963 so ji priključili podružnice Davča, Dražgoše, Selca, Sorica in Martinj Vrh, pet let kasneje pa ji je bil dodan še vrtec. Pomembna pridobitev je tudi Čipkarska šola Železniki, ki je bila ponovno ustanovljena leta 1994, njeni zametki pa segajo v leto 1907. V letu 1999 je Osnovna šola Železniki postala devetletka.

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so v nekaterih slovenskih šolah uvedli celodnevno šolo, pri nas v podružnici Dražgoše v šolskem letu 1978/79. Ni se obdržala, je pa kot njena posledica ostalo prostovoljno podaljšano bivanje, ki ga danes izvajajo vse slovenske osnovne šole. Slovenska

šola je bila vse pre pogosto "polje za izvajanje poskusov". Eden takih, ponesrečenih, je bilo usmerjeno izobraževanje, ki je bilo v šolskem letu 1981/82 uvedeno v srednje šole, a je vsebinsko vplivalo tudi na program osnovne šole. Zabloda je trajala devet let.

Šolski sistem je znatno vplival na šolanje tukajšnje mladine, a ne tako močno kot ljudje, ki so poučevali. Železnikarji so že od vsega začetka imeli z učitelji srečo. Takrat je bilo namreč zelo težko dobiti ustrezno usposobljeno učno moč. Že prvi učitelj, domačin Jakob Demšar, je imel opravljeno izobrazbo za poučevanje in bi lahko za svoje delovno mesto izbral kako glavno šolo, a se je odločil za domači kraj. Morda je bila prav njegova usposobljenost vzrok, da je, vsaj na začetku, poučeval večinoma v nemškem jeziku. Po njegovi smrti leta 1855 ga je nasledil Jožef Levičnik, prav tako usposobljen učitelj, ki pa je bil obenem tudi

Dr. Josip Muršec: Kratka slovenska slovnica za pervence.

Valentin Vodnik: Krajska pismenost okrajšana za male šole.

zelo zaveden Slovenec. V šolski dnevnik je za dan 26. januar 1867 zapisal: "Danes sem bil v Kranju pri volitvah v deželni zbor. Kako slavno je naš narod pri današnjih volitvah zmagal nemškutarijo, bo odmevalo v zgodovini naše domovine sto in stoletja." Brez dvoma je v Selški dolini pustil neizbrisno sled. Svoje poklicno življenje je v celoti posvetil Železnikom in tukajšnji šoli. Bil je učitelj z najdaljšim stažem doslej, šolarje v Železnikih je poučeval kar 48 let. Obdobje med obema vojnama je najbolj zaznamoval šolski upravitelj Josip Primožič.

Po drugi svetovni vojni se je število učencev in z njim tudi število učiteljev precej povečalo. V prvih povojnih letih je v šolo hodilo le okrog 130 otrok, ob koncu 20. stoletja pa že skoraj 700. Število učencev je do danes, žal, padlo na 540, se je pa močno povečal vpis v vrtec. Svoje delo v Osnovni šoli Železniki opravlja 55 strokovnih in 12 ostalih delavcev.

Pogosto se v javnosti izraža mnenje, kako slabo vzgojena je današnja mladina. Dejstva, ki se jih dá razbrati iz šolskih zapisov Jožefa Levičnika, Josipa Primožiča in kasnejših šolskih kronik, kažejo, da se vzorci obnašanja otrok niso spremenili na slabše. Otroci so ob rojstvu enaki, kot so bili pred sto ali dvesto leti.

Prav gotovo pa današnji otroci živijo v popolnoma drugačnih okoliščinah, ki od njih zahtevajo drugačno obnašanje. Trdim, da je medvrstniškega nasilja v vseh pogledih danes celó manj, kot ga je bilo v preteklih obdobjih. Pojavljajo pa se nove oblike nasilja, ki so posledica tehnologije, ki jo starši otrokom prezgodaj dajemo v nenadzorovano uporabo.

Ugotavljam pa, da se je poslabšal odnos mladine do starejših. Ni več tistega spoštovanja, ki ga pričakujemo. A tudi pri tem se moramo ozreti vase, v našo družbo. Koliko spoštovanja imamo sami do drugih? Kaj nam največ pomeni? Medsebojni odnosi ali kaj drugega?

Naš način življenja je mladini v mnogočem povzročil škodo. Opažam pomanjkanje želje, da bi začeto delo čim bolj opravili. Ni prave vztrajnosti,

otroci se preveč zanašajo na pomoč drugih in na prizanesljivost učiteljev. Prevečkrat starši rešujejo njihove težave. In še kaj bi se našlo ...

Morda bi vsi morali narediti korak nazaj.

Največje spremembe sta morda doživela učni program in način poučevanja. Do druge svetovne vojne je bil verouk redna šolska vsebina. Prvotno poučevanje branja, pisanja, računanja, gospodarstva in posvetne morale se je do danes razvilo že skoraj v pravo znanost, ki pa je še vedno veliki večini otrok dostopna z malo truda. Še mnogo bolj se je spremenil način poučevanja, ne v vsem na bolje. Prepričan sem, da bi pisanju in branju morali posvetiti še več časa. Včasih je lepopisje zajemalo precejšen del pouka, danes pa nas računalnik vse preveč odvrča od ročnega pisanja.

Današnji učni pripomočki niso primerljivi s tistimi izpred stoletja ali dveh. Na začetku ni bilo niti učbenikov ali pa so bili nemški, ki so jih uporabljali večinoma le učitelji. Prva slovenska učbenika sta bila Kratka slovenska slovnica za pervence in Kranjska pismenost okrajšana za male šole, oba izdana leta 1847.

Razvoj učnih pripomočkov na nekaterih področjih, po mojem mnenju, ni šel v pravo smer. Uporaba "delovnih zvezkov" se je preveč razširila in postaja že ovira uspešnemu učenju. Po drugi strani pa so učni načrti zasnovani tako, da posredno zahtevajo delovne zvezke. Tu je jasno viden vpliv založniških lobijev.

Današnja Osnovna šola Železniki je v dvestoletnem razvoju postala sodobna šola, ki vključuje podružnice Davča, Dražgoše, Selca in Sorica, Vrtec Železniki z enoto v Selcih ter Čipkarsko šolo. Za 706 učencev šole in 260 otrok v vrtcu skrbi 139 zaposlenih. Uspešno gradimo na temeljih, ki jih je postavil Mihael Grošelj. O tem govorijo dejstva. Dosežki naših učencev v slovenskem merilu so visoki na skorajda vseh področjih, uveljavljamo pa se tudi v Evropi.

Za vse to gre zahvala mojim predhodnikom ravnateljem, vsem našim sedanjim in nekdanjim učiteljem, našim učencem in njihovim staršem. Šola smo ljudje.

Viri:

Gorenjska, letoviška, industrijska, trgovska obrtna. Progres, zavod za pospeševanje mednarodnih trgovskih zvez:

Novo mesto, 1931.

<http://www.dlib.si/>.

Šolski dnevnik Jožefa Levičnika, 1867.

Šolska kronika Osnovne šole Železniki, 1945–2002.

Damjana Demšar: *Šolstvo v Selski dolini od konca prve do začetka druge svetovne vojne*, diplomska naloga, 1996.

Mihael Grošelj in fond za šolo v Železnikih

Katja Mohorič Bonča

O Mihaelu Grošlju in o zgodbi, ki se je v izročilu ohranila do danes

Mihael Grošelj je bil rojen v Kropi leta 1754. Do razpustitve stiškega samostana je bil tamkajšnji cistercijan, nato je kot župnik do leta 1791 služboval v Ljubljani, do leta 1802 v Lescah in od leta 1802 do 1813 v Cerkljah. Župnik v Železnikih je bil do smrti leta 1816.¹ Na plošči, ki je vžidana na steni cerkve sv. Antona, je zapisano, da je Mihael Grošelj organiziral šolski pouk za otroke iz Železnikov. V spominu ljudi in zapisano v nekaterih člankih,² ki govorijo o zgodovini šole v Železnikih, je tudi, da je ustanovil šolski fond. Bil naj bi izvrsten pridigar. Agata Megušar iz Smoleve naj bi se zaradi njegove ganljive pridige odločila, da mu izroči svoje posestvo v zameno,

če jo do konca življenja preskrbi z vsem potrebnim. Mihael Grošelj pa je del denarja od prodaje posestva naložil v šolski fond. Iz tega denarja so 26 let po njegovi smrti³ kupili hišo na Plac, ki so jo preuredili za potrebe šolskega pouka. Tako so Železniki leta 1842 dobili prvo šolsko poslopje.

Za katero posestvo v Smolevi je tistega daljnega leta šlo?

Glede izročitve posestva po arhivskih dokumentih

Agata Megušar (Agatha Megusher) je leta 1815 prodala posestvo (celotno hubo) Michaelu Grošlju (Johan Mihael Groshel), župniku v Železnikih. Uradno je bila 27. februarja 1815 sklenjena kupopro-

sv. Nikolaja na Miklavški gori za omenjeni znesek (dolg iz poslednje volje Maruše Megušar). Zneska ni odplačala, tako da je ta dolg do podružnične cerkve sv. Nikolaja kljub prodaji posestva ostal in ga je leta 1830 poplačal kasnejši lastnik Johan Jeran.⁶

Na kupoprodajni pogodbi, ki je bila sklenjena med Agato Megušar kot prodajalko in Mihaelom Grošljem kot kupcem, je nekaj členov, zahtev Agate Megušar, iz katerih je sklepati, da je šlo bolj za izročilno pogodbo.⁷ Od kupca si je izgovorila 100 goldinarjev, ki jih je plačal takoj, kar je tudi zapisano v pogodbi. Poleg tega se z nakupom kupec zavezuje, da bo Agato Megušar dosmrtno oskrboval s hrano, z oblačili in ji nudil stanovanje. Njena želja, zapisana v tej pogodbi, je še, da so na njenem pogrebu prisotni trije duhovniki, eden izmed njih naj bo iz selške fare. Vsaki podružnični cerkvi naj se ob njeni smrti daruje ena sveta maša in ena sveča (Halbpfindige Karze). V pogodbi je tudi člen, da kupec prevzema posestvo skupaj z vsemi obveznostmi. Pogodba je bila podpisana v Smolevi 27. februarja 1815. Zapisovalec in priča je bil Franc

Mrakar, podkrižana je Agata Megušar, podpisan še Mihael Grošelj.⁸

Dne 17. julija 1815, ko je bilo še v lasti Mihaela Grošlja, se je celotno posestvo razdelilo na tretjine. Dve tretjini posestva je kupec namenil šolskemu fondu v Železnikih, tretjina posestva, kar so predstavljali travnike in nekaj njiv v okolici, pa je pripadla župni cerkvi v Železnikih. Dokument, spisani 11. novembra 1825, devet let po Grošljevi smrti, priča o tem, da je Mihael Grošelj umrl v Železnikih. V oporoki, ki je citirana v tem dokumentu, je zapisal, da naj se ob obletnici njegove smrti vrši slovesnost z dvema mašama, ki ju plača župnik. Za razsvetljavo v cerkvi je namenil 2 goldinarja. Nekaj sredstev je namenil tudi za revne v Železnikih.⁹

Dejstvo je, da je tisti del posestva s hišo in pripadajočo zemljo s hišno številko Martinj Vrh 38, ki je bil namenjen za šolski fond (dve tretjini posestva), Mihael Grošelj želel prodati in denar naložiti v šolski fond. Posestvo je šlo na dražbo in leta 1820 ga je kupil Matija Jezeršek.¹⁰ Naslednja kupna pogodba je bila sklenjena 24. 3. 1828, ko je posestvo kupil Jakob

Stara domačija Pr' Tminc v Smolevi. Pred hišo stojijo Ana Trpin s hčerkama Olgo in Marijo. Danes hiša ne stoji več. Foto: arhiv Marije Trpin

Presel. Leta 1830 je posestvo kupil Johan Jeran,¹¹ leta 1841 ga je dedoval sin Lorenz Jeran.¹² Očitno je, da je posestvo velikokrat zamenjalo lastnike. V naslednjih desetletjih se je spremenilo tudi oštevilčenje hiš. Okoli leta 1900 je za potrebe sodišča v Škofji Loki nastal popis hiš, hišnih števil, hišnih imen in lastnikov in v tem dokumentu najdemo to hišo na naslovu Smoleva 38, kot domače ime je zapisano ime Teminc. Zaradi ponovnega oštevilčenja hiš v prejšnjem stoletju je ta hiša dobila naslov Smoleva

5, domače ime Pr' Tmenc. Ime je dobila po nekdanjih lastnikih Jeramih, ki so bili s Tolminskega. Lastniki so se zamenjali, hišno ime se je ohranilo do danes, čeprav stara hiša ne stoji več.¹³

V ljudskem spominu je ostalo, da je Agata Megušar posestvo izročila Mihaelu Grošlju, on pa je denar od prodaje posestva namenil za šolski fond. Podatek, za katero hišo sta se takrat dogovorila, se je izgubil. S pomočjo arhivskih dokumentov je znana tudi ta podrobnost.

Viri:

- SI_ZAL_SKL/0364, zemljiška knjiga sodišča v Škofji Loki, glavna knjiga ZK (IX), t. e. 7 in 13; serija listin, t. e. 49, 68, 70.
- Pokorn, Frančišek (1908) *Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji l. 1788* v: Zgodovinski zbornik, priloga Ljubljanskemu škofijskemu listu, številka 64, Ljubljana 1908, str. 1021.
- Primožič, Josip (1931) *Železniki v: Gorenjska letoviška industrijska trgovska obrtna*, str. 148–149, Progres Novo mesto.
- Šmid, Olga (1973) *Solstvo v Selški dolini nekoč in danes* v: Selška dolina v preteklosti in sedanjosti, str. 330–347, MD Škofja Loka, pododbor Železniki.
- Ustni vir Olga Torkar, Smoleva 5, Železniki, 22. 6. 2015.

Za pomoč pri pregledu in prevodu tega arhivskega gradiva se zahvaljujem Juditi Šega in Elizabeti Eržen Podlipnik iz škofjeloške enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana ter Vincenciju Demšarju.

Opombe:

- ¹ Pokorn, Frančišek (1908).
- ² Šmid, Olga (1973), Primožič, Josip (1931).
- ³ Mihael Grošelj je umrl v Železnikih 29. 3. 1816.
- ⁴ SI_ZAL_SKL/0364, zemljiška knjiga sodišča v Škofji Loki, glavna knjiga ZK (IX), serija listin, t. e. 49.
- ⁵ SI_ZAL_SKL/0364, zemljiška knjiga sodišča v Škofji Loki, glavna knjiga ZK (IX), serija listin, t. e. 49.
- ⁶ SI_ZAL_SKL/0364, zemljiška knjiga sodišča v Škofji Loki, glavna knjiga ZK (IX), serija listin, t. e. 68.
- ⁷ Razlog prodaje/izročitve posestva Mihaelu Grošlju ni omenjen.
- ⁸ SI_ZAL_SKL/0364, zemljiška knjiga sodišča v Škofji Loki, glavna knjiga ZK (IX), serija listin, t. e. 49.
- ⁹ SI_ZAL_SKL/0364, zemljiška knjiga sodišča v Škofji Loki, glavna knjiga ZK (IX), serija listin, t. e. 70.
- ¹⁰ SI_ZAL_SKL/0364, zemljiška knjiga sodišča v Škofji Loki, glavna knjiga ZK (IX), t. e. 7.
- ¹¹ Opomba: v dokumentih se pojavlja zapis priimka Jeran, verjetno je bila v uporabi tudi oblika zapisa Jeram.
- ¹² SI_ZAL_SKL/0364, zemljiška knjiga sodišča v Škofji Loki, glavna knjiga ZK (IX), t. e. 13.
- ¹³ Olga Torkar, 22. 6. 2015.

Prostori šolskega pouka v Železnikih

Katja Mohorič Bonča

V tem prispevku želim predstaviti stavbe v Železnikih, ki imajo vsaj eno skupno značilnost – gostile so učence od leta 1815 dalje. V dvesto letih, kolikor časa v Železnikih že poteka šolanje otrok, je bilo lokacij šolskega pouka veliko. Imamo dve šolski poslopji, nekdanje na Trnju ob cerkvi sv. Antona in današnje na Otokih. V vsem tem času pa je bilo še veliko lokacij šolskega pouka, t. i. učnih sob, ki so gostovale v številnih hišah. To so bili najeti šolski prostori in o pouku v teh prostorih je znanega zelo malo, če pa že, gre le za fragmente. V nadaljevanju je pregled teh šolskih prostorov, kakor so si sledili do današnjih dni. Povsem možno je, da je bilo teh lokacij še več, a v tem pregledu so zajete tiste, za katere so ohranjeni in dostopni viri.¹

V dokumentacijskem gradivu v Muzeju Železniki

je shranjenih nekaj zapisov učiteljev, ki so za razne priložnosti pisali o zgodovini šole. Rokopis učitelja Josipa Primožiča dokaj natančno povzame začetke šole do časa med svetovnima vojnama.² Spomine na bivanje v Železnikih med letoma 1920 in 1924 je napisal tudi učitelj Hinko Klavora. V delu tega prispevka se dotakne tudi šole in šolskih prostorov.³ Za potrebe nastajajočega Šolskega muzeja v Ljubljani je leta 1938 učitelj Edvin Klemente napisal poročilo o zgodovini in razvoju šole v Železnikih.⁴ V virih, ki jih hrani Muzej Železniki, so hiše, kjer je potekal pouk, zgolj omenjene. Večinoma ni podatkov o lokaciji učne sobe v hiši, ne o njeni opremi, niti ni točnega podatka, katerega leta je hiša gostila učence. Časovno opredelitev lahko samo ocenimo glede na vire, ki so pri določeni hiši na voljo.

Kovačeva hiša, kasneje imenovana Bogatajeva hiša

V zapisu učitelja Josipa Primožiča se kot prostor prve šolske učilnice omenja Kovačeva hiša, stara številk Železniki h. št. 5, domače ime Na Terbuš,⁵ kasneje imenovana tudi Bogatajeva hiša, danes Trnje 10.

Ob ustanovitvi šole leta 1815 je bil v tej hiši prvi šolskemu pouku namenjen prostor. Ni podatka, koliko časa je bil v tej hiši najet šolski prostor. Med letoma 1815 in 1855 je v Železnikih učil prvi šolani učitelj Železnikar Jakob Demšar. V štirih desetletjih poučevanja na tej šoli je bil njegov učenec tudi Josip Levičnik, ki ga je ob upokojitvi zamenjal na delovnem mestu učitelja v Železnikih.

Hiša Trnje 10 danes. Lokacija prve učne sobe v Železnikih. Foto: Katja Mohorič Bonča

Štalcova hiša na Trnju

Železniki h. št. 6, po domače Štalcova hiša, danes Trnje 15. Hiša ima markantno in osrednjo lego na vzhodni strani Placa, trga pred cerkvijo sv. Antona.

Hiša pri Štalcu se omenja kot druga lokacija šolskega pouka. Ni znano, med katerima letoma je tu potekal pouk. Lastniki, družina Štalc, so hišo prodali in se okoli leta 1933 preselili v hišo Na plavžu,⁶ staro ime je ostalo do danes. Hišo je kupila takratna občina Železniki in v njej so uredili občinsko pisarno. Ta hiša je gostila pouk tudi kasneje, po drugi svetovni vojni, ko je bila v lasti Krajevnega ljudskega odbora Železniki. Učilnici sta bili takrat v pritličnih prostorih hiše.

Štalcova hiša na Trnju danes. Foto: Igor Mohorič Bonča

Pekova hiša

Železniki h. št. 8, po domače Ledrer. Hiša je to ime dobila po družini usnjarjev, nekdanjih lastnikov hiše. Danes ne stoji več. Podrli so jo leta 1982.⁷

Podatkov o pouku v tej hiši ni. Ohranjen je le podatok, da se je pouk iz Štalcove hiše selil v to hišo, ki je imela v različnih obdobjih različna imena; nazadnje so ji rekli Pekova hiša.

Pekova hiša na Trnju, okoli leta 1979. Foto: Ciril Zupanc

Šomoštrova hiša

Zadnji najet šolski prostor, preden se je pouk preselil v prvo za potrebe šolskega pouka urejeno poslopje, je bil v hiši št. 16, v Šomoštrovi hiši. Danes te hiše ni več, stala pa je na Trnju, približno tam, kjer

je danes spomenik NOB. V tej hiši je živel prvi učitelj v Železnikih Jakob Demšar in od tod verjetno tudi njeno ime. Josip Primožič je zapisal, da je imela šola prostorno sobo v zgornjem nadstropju.⁸

Šolska stavba na Trnju, na Plac

Selitve učencev in učitelja so se končale jeseni leta 1842, ko so za potrebe šolskega pouka preuredili hišo tik ob cerkvi, na Plac. Pobudnik za šolo v Železnikih, župnik Mihael Grošelj, je z delom denarja od prodaje posestva Agate Megušar iz Smoleve ustanovil šolski fond⁹ in 26 let po njegovi smrti so s tem fondom kupili hišo na Plac. Gre za stavbo, ki je stala na mestu, kjer je danes hiša Trnje 21.

Na tem mestu je stala majhna lesena hiša, imenovana Pri Javorju. Hiša je bila kasneje v lasti družine Hrovat (Chrobath). Jurij Hrovat je hišo pozidal, podedoval jo je njegov sin dr. Blaž Chrobath (1797–1848), odvetnik, ki je deloval v Ljubljani. Bil je sodobnik, delodajalec in prijatelj dr. Franceta Prešerna. Prav od Blaža Chrobatha so 26. januarja 1842 hišo kupili in jo preuredili v šolsko poslopje. V njej je potekal pouk dobrih sto let, vse do druge svetovne vojne.

V stavbi je bila sprva urejena ena učilnica, v spodnji sobi pa tudi stanovanje za učitelja. Josip Primožič navaja Josipa Levičnika, ki piše, da so šolsko poslopje leta 1865 pobelili. Leta 1872 so v šolskih prostorih stanovali zidarji, ki so zidali novo cerkev sv. Antona. Leta 1877 so postavili novo peč. Aprila 1884 so pobarvali polkna v šolski sobi. Leta 1898, z vpeljavo dvorazrednice, so predelali učiteljsko stanovanje v šolsko učilnico.¹⁰ Šolo so belili tudi v letu upokojitve Josipa Levičnika, kajti v Kroniko je zapisal: "Včeraj smo belili šolo ... Šola je precej lepo osnažena, tako da jo bom lahko čedno oddal mojemu nasledniku. Kedo bo se še nič ne čuti."¹¹

Šolsko poslopje na Trnju. Na pročelju viden napis Osnovna šola. Foto: fototeka Muzeja Železniki

Oktobra 1917 so šolo za dva meseca preuredili v vojaško bolnišnico.

Učitelj Hinko Klavora, ki je v Železnikih služboval v dvajsetih letih 20. stoletja, se spominja, da sta bili učilnici v glavni šoli skromno opremljeni.¹² O opremitvi šolskega razreda v šoli na Trnju je kratek zapis v šolskem glasilu Naše poti, ki so izšle ob 175-letnici šole v šolskem letu 1991/92: "Učilnice so bile majhne. V njih so bile stare mize s poševnimi ploščami in klopi. Na sredini je bil črnilnik. Miza je imela spodaj polico za šolske potrebščine. Vsaka učilnica je imela visoko zeleno peč. Za učiteljevo mizo je bila črna tabla. Na steni so viseli zemljevidi. Učilnica je bila slabo osvetljena. Okna so bila majhna. Umivalnikov ni bilo. Pod je bil lesen. Kadar so otroci malo poskakali, se je kar kadilo. Na eni strani so sedeli dečki, na drugi deklice."¹³

Ker je šola od leta 1920 že delovala kot štirirazrednica, so s poukom z dvema razredoma gostovali v Egrovi hiši, nato po zapletu z Gustavom Egrom v stari Popčevi hiši na Racovniku ter v Štalcovi hiši Na plavžu.¹⁴

Egrova hiša

Stara hišna številka Železniki h. št. 103, danes Racovnik 41.

Pouk v tej stavbi je verjetno stekel jeseni s šolskim letom 1920/21, kajti takrat je bila uvedena štirirazrednica, in je v njej potekal najmanj eno šolsko leto, lahko tudi dlje časa, vsekakor pa med letoma 1920 in 1924, ko je kot učitelj služboval Hinko Klavora. Omenjeni učitelj namreč piše o zapletu z lastnikom hiše Gustavom Egrom glede šolske sobe, ko naj bi med poletnimi počitnicami Klavora videl, da je šolski inventar nepričakovano zložen pred Egrovo hišo. Po tem dogodku so šolo selili v "stara Popčevo hišo"¹⁵ na Racovniku. Iz omenjene ga zapisa ni jasno, ali gre za Popčevo ali Drožjevo hišo na Racovniku. Vida Košmelj omenja,¹⁶ da je bila v prvem nadstropju Drožjeve hiše v tridesetih letih 20. stoletja šola, ne omenja pa šole v Popčevi hiši. Tudi informator Vinko Markelj je povedal, da kolikor se spominja, šole v Popčevi hiši ni bilo, bila pa je v Drožjevi. Zato gre verjetneje za Drožjevo hišo, ki je bila takrat v lasti Popčevih, danes Racovnik 49.

Egrova hiša na Racovniku. Foto: Igor Mohorič Bonča

Verjetno se komentar učiteljice Francke Grohar nanaša na šolsko sobo v tej hiši, saj v zapisniku preberemo: "Gdč. Groharjeva želi, da se ji razred očisti in pobeli. Vrata so tako slaba, da prihaja iz spodnjega stanovanja v šolsko sobo nadležen dim, ki moti disciplino in ovira pouk."¹⁷

Istega šolskega leta najdemo komentar glede šolskega prostora v zapisniku učiteljske konference: "Otroci iz III. razreda so v bližini klavnice, zato naj se jim zabranjuje, da ne hodijo gledat, ker jim s tem otrpne čut usmiljenja."¹⁸

Štalcova hiša Na plavžu

Stara hišna številka 82, danes Na plavžu 18, staro ime v Malnu, tudi Tavčarjev mlin.

Četrty razred je, vsaj med letoma 1920 in 1924, imel pouk v Tavčarjevem mlinu. Hinko Klavora piše: "Učna soba je bila svetla in tudi prostorna. Posebno lep pa je bil pogled skozi okno na mimo tekočo bistro Selško Soro."¹⁹

Štalcova hiša Na plavžu. Foto: Igor Mohorič Bonča

Drožjeva in Kosmova hiša

Šolska stavba na Trnju že dolgo prostorsko ni več ustrezala vsem potrebam šoloobveznih otrok, tako da so že pred prvo svetovno vojno razmišljali o novi lokaciji za šolo. Josip Primožič piše, da so januarja 1905 iskali možen prostor za novo zgradbo. O tem leta 1906 piše tudi Josip Levičnik v Kroniki, kjer omenja, da bi se šola zidala na njivi Šimna Štalca.²⁰ Leta 1911 so ogledovali prostor na Trebušniku (Trnje) in na Otokih. Leta 1912 je komisija za novo šolo predlagala prostor na Otokih.²¹ Načrte o zidavi štirirazrednice je prekinila prva svetovna vojna. Zaradi zidave nove šole za občino Železniki in podobčino Češnjica so se ponovno zbrali 6. 12. 1921, a kot pravi Josip Primožič, je "zidava šolskega poslopja zopet splavala po vodi; zopet se vse zavlačuje in stavba hodi svoj križev pot".²² Debata o nakupu prostora za novo šolo se je ponovila leta 1927, kajti na učiteljski konferenci so zapisali: "Isto bi bilo nad vse priporočljivo, da se tudi že enkrat kupi pripraven prostor za zidavo nove šole. Škandalozno je za trg Železnike, da imajo šolo tako, v kateri se celo otroška duša ne počuti dobro."²³

Do gradnje ni prišlo vse do sredine štiridesetih let 20. stoletja. Med drugo svetovno vojno je bilo šolsko poslopje preveč poškodovano, da bi v njem lahko nada-

Drožjeva hiša na Racovniku. Foto: Igor Mohorič Bonča

Lokacija nekdanje Kosmove hiše na Racovniku, imenovana tudi Andrejčkova hiša. Foto: Katja Mohorič Bonča

ljevali s poukom. V Železnikih so za nekaj let spet ostali brez šolskega poslopja, vendar so takoj po vojni začeli z gradnjo nove šolske stavbe v Otokih. Do leta 1948, ko so s poukom začeli v šoli v Otokih, je pouk spet potekal v najetih prostorih: v pritličju Štalcove hiše na Trnju, en razred v Drožjevi hiši na Racovniku in en v Kosmovi hiši na Racovniku, pri mostu pod Grivo.²⁴

Osnovna šola v Otokih

Leta 1948 zgrajeno šolsko poslopje v Otokih je bilo pravzaprav prvo šolsko poslopje v Železnikih, ki je bilo grajeno namensko. V desetletjih, ki so sledila (v letih 1967, 1969, 1975), so zaradi potrebe po novih

prostorih šolo širili in dograjevali. Poleti 1988²⁵ so staro poslopje, zgrajeno 1948. leta, podrli, leta 1989 pa pričeli s poukom v novem poslopju.²⁶ Leta 2014 so izvedli energetske sanacije šole v Železnikih.

Šolska stavba v Otokih.
Foto: fototeka Muzeja Železniki

Šolska stavba v Otokih danes.
Foto: Igor Mohorič Bonča

Opombe:

- ¹ Zajete so samo lokacije, kjer se je v Železnikih odvijal pouk na primarni stopnji izobraževanja. V tem prispevku niso vključene lokacije Čipkarske šole (ustanovljena leta 1907), ne Obrtno nadaljevalne šole v Železnikih (ustanovljena leta 1920), ne leta 1948 ustanovljene Šole za učence v gospodarstvu, kasneje preimenovane v Vajensko šolo raznih strok (1952).
- ² Fotokopija rokopisa Josipa Primožiča Zgodovina šole v Železnikih, del besedila je bil objavljen v publikaciji Gorenjska – letoviška, industrijska, trgovska, obrtna (1931).
- ³ Klavora, Hinko, Spomini na bivanje v Železnikih (1920–1924).
- ⁴ Fotokopija tipkopisa E. Klementeja Poročilo za šolski muzej – Ljubljana.
- ⁵ Podatki o starih hišnih številkah in domačih imenih so povzeti po SI ZAL ŠKL 364, Zemljiška knjiga sodišča v Škofji Loki, teh. e. 245, in po Ramovš, Tonika: Številke in imena hiš v Železnikih.
- ⁶ Pogovor z Marijo Tavčar, 21. 7. 2010, Tz014/2010_pavletov_mlin.
- ⁷ Informator Janez Demšar, 10. 6. 2015.
- ⁸ Fotokopija rokopisa Josipa Primožiča Zgodovina šole v Železnikih.
- ⁹ Glej članek Katja Mohorič Bonča: Mihael Grošelj in šolski fond za šolo v Železnikih v Železnih nitih 12/2015.
- ¹⁰ Fotokopija rokopisa Josipa Primožiča Zgodovina šole v Železnikih.
- ¹¹ Levičnik, Josip, Kronika, 24. 4. 1903.
- ¹² Hinko Klavora, Spomini na življenje v Železnikih, tipkopis.
- ¹³ Zapis sem napisala avtorica tega članka, takrat pa četrtošolka Katja Bonča. Vir podatkov je moj stari oče Vinko Markelj (rojen leta 1927), ki je obiskoval pouk v stari šoli na Trnju in v sosednji hiši pri Štalcu.
- ¹⁴ Hinko Klavora, Spomini na življenje v Železnikih, tipkopis.
- ¹⁵ Hinko Klavora, Spomini na življenje v Železnikih, tipkopis.
- ¹⁶ Košmelj, Vida, 2007, str. 84.
- ¹⁷ SI ZAL ŠKL/0232, škatla 2, zapisnik 2. domače učiteljske konference, 4. 10. 1927.
- ¹⁸ SI ZAL ŠKL/0232, škatla 2, zapisnik 7. domače učiteljske konference, 6. 3. 1928.
- ¹⁹ Hinko Klavora, Spomini na življenje v Železnikih, tipkopis.
- ²⁰ Levičnik, Josip, Kronika 4. 2. 1906.
- ²¹ Šmid, Olga, 1973, str. 331; Josip Primožič, Zgodovina šole v Železnikih.
- ²² Josip Primožič, Zgodovina šole v Železnikih.
- ²³ SI ZAL ŠKL/0232, škatla 2, zapisnik 1. domače učiteljske konference, 3. 9. 1927.
- ²⁴ Kopija rokopisa Šolski prostori, neznan avtor in Šmid, Olga, 1973.
- ²⁵ Nastran, Leopold, Ob otvoritvi dograjene in obnovljene šole v Železnikih, 1989.
- ²⁶ Internetni vir: <http://www.os-zelezniki.si/sola-neko/>, 8. 6. 2015.

Viri:**Dokumentacijsko gradivo Muzeja Železniki; mapa Šolstvo:**

Fotokopija rokopisa Josipa Primožiča Zgodovina šole v Železnikih. Original hrani Slovenski šolski muzej v Ljubljani.

Fotokopija tipkopisa Edvina Klementeja Poročilo za šolski muzej – Ljubljana.

Klavora, Hinko Spomini na bivanje in delo v Železnikih (1920 1924), tipkopis.

Dokumentacijsko gradivo, Muzej Železniki; mapa Stara hišna imena.**Terenski zapiski, Muzej Železniki.**

Marija Tavčar, Tz014/2010_pavletov_mlin.

Informatorji: Marina in Janez Demšar, Trnje 15, Železniki; Vinko Markelj, Škovine 5, Železniki; Niko Sedej, Dašnica 92, Železniki.

Arhivski viri:

SI ZAL ŠKL 364, Zemljiška knjiga sodišča v Škofji Loki, teh. e. 245.

SI ZAL ŠKL 0232, škatla 2.

Ostali viri:

Globočnik, *Anton pl. Sorodolski*: Kronika; TD Železniki, Pan, Dražgoše, 1999.

Košmelj, Vida: *Železniki skozi čas*, Didakta, Radovljica, 2007.

Levičnik, Josip Kronika, v zasebni lasti.

Nastran, Leopold: *Ob otvoritvi dograjene in obnovljene šole v Železnikih*: Plavž, letnik 2, št. 3, 1989.

Šmid Olga: *Šolstvo v Selški dolini nekoč in danes* v: Zbornik Selška dolina, 1973, str. 330–347.

Šolsko glasilo *Naše poti*, šolsko leto 1991/1992, letnik XXI, št. 1, str. 60.

<http://www.os-zelezniki.si/sola-neko/>, 8. 6. 2015.

Šolska kronika in spomini na šolo v Železnikih

1. del

Katarina Primožič

Februarja leta 1944 je v požaru, ki je zajel šolo v Železniki, zgorelo tudi veliko dokumentov. Dejstvo, da je prva ohranjena kronika šole v Železnikih začela nastajati po drugi svetovni vojni, utrjuje misel, da so bile v požaru med drugim uničene tudi šolske kronike, napisane do takrat. Mogoče pa ni čisto tako. Mogoče so kronike hranili tudi kje drugje in ne le v šolskih prostorih. Kdo ve? Velika sreča bi bila, če bi se na nekem podstrešju našli stari rokopisi o preteklosti naše šole.

Kaj sestavlja prispevek?

Šolske kronike so zanimiv in pomemben dokument. Obširno predstavljajo kronološko razvrščene pomembnejše dogodke in dejstva. Zrcalijo čas in življenje – ne le šolsko, tudi lokalno in širše, saj omenjajo npr. otvoritve pomembnih ustanov v kraju, asfaltiranje cest, prireditve, spremembe šolske zakonodaje ipd.

Bralec teh kronik naleti na podatke in imena, ki v marsikom obudijo spomine na otroštvo in mladost.

Ko smo pričeli s pripravami na praznovanje 200-letnice šolstva, smo v Osnovni šoli Železniki v šolskem letu 2013/14 k obujanju spominov povabili starejše sorodnike naših učencev. Sestavili smo anketni vprašalnik in vse učence prosili, naj o spominih, povezanih s šolo, povprašajo najstarejše sorodnike, sosedo, znance ... Nabral se je zajeten kup njihovih spominov. Vsi se seveda ne nanašajo na šolo v Železnikih. Veliko jih je, ki pripovedujejo o življenju in delu na podružničnih šolah – ne le v Davči, Dražgošah, Selcih in Sorici,

marsikaj izvemo o podružnicah, ki jih danes ni več, o šoli v Martinj Vrh (delovala je do šolskega leta 1974/75), v Podlonku (delovala je do šolskega leta 1971/72), v Zabrdi (delovala je do šolskega leta 1971/72) in na Zalem Logu (delovala je do šolskega leta 1965/66). Zanimivi so seveda tudi odgovori ljudi, ki so se v našo dolino preselili po osnovnošolskih letih.

Odgovori, ki sem jih prebrala v teh anketah, v marsičem dopolnjujejo šolsko kroniko. V prispev-

ku sem povezala dokument, ki ga pišejo odrasli, s spomini nekdanjih učencev na čas, opisan v kroniki.

Zaradi obsežnosti zbranega gradiva sem besedilo razdelila v več delov. V tej številki Železnih niti sem ga omejila z letnico 1959/60.

Zapisovalci prve ohranjene šolske kronike šole v Železnikih so učitelj Stane Mulej, učiteljica Zlata Gogala, nadučitelj Josip Zupančič, v. d. ravnatelja učiteljica Milena Dobovšek in ravnatelj Leopold Kejžar.

Fotografije v kroniki niso objavljene.

Šolska kronika Državne mešane osnovne šole Železniki do leta 1960

Daljna preteklost

Šolski upravitelji so bili od nekdaj pozorni in natančni ljudje. Zavedali so se, da zapisano ostane. To potrjuje tudi tipkopijski prepis – zapis, ki ga je šolski upravitelj Josip Primožič napisal in objavil v knjigi Gorenjska: letoviška, industrijska, trgovska, obrtna (1931, str. 146–149), kjer piše o zgodovini krajev v Selški dolini. Primožič je tam predstavil tudi šolo in njen nastanek. (Za omenjeni prepis je v kroniki poskrbel Marjan Misson, ravnatelj v letih 1966/67–1969/70.)

Župnik Mihael Grošelj (rojen v Kropi leta 1754) je iz Cerkelj prišel v Železnike leta 1813. "Ta gospod je, prišedši v Železnike, kaj hitro spoznal potrebo šole, zato se je trudil z vsemi močmi, da jo pripori. Ustanovil in otvoril jo je leta 1815. Kronikar pravi, da so se že v začetku dosegli izvrstni uspehi, veselje med mladino pa da je bilo neskončno. Pouk v šoli je bil večinoma nemški in tudi pri šolskih mašah so otroci nemško peli. Ker šola v začetku ni imela lastnega poslopja, se je vršil pouk v najeti sobi h. št. 6, kjer se je tedaj reklo 'pri Kovaču', pozneje pa 'pri Preseljnu'. Za šolo vneti duh Grošljev ni miroval. Venomer je premišljeval, kako bi šola prišla pod lastno streho. Zgodilo se je to, ko je bilo njegovo truplo že davno prah." (Gorenjska: letoviška, industrijska, trgovska, obrtna, 1931, str. 148.)

Župnik Grošelj je veljal za dobrega pridigarja. "Neke nedelje je tako ganljivo govoril o poslednji sodbi, kakor pove ustno izročilo, da je bila neka

Spominska plošča Mihaelu Grošlju je na cerkvi sv. Antona.

SLOVENSKI ŠOLSKI MUZEJ
LJUBLJANA

Zgodovina šole v Železnikih.

Ustanovitelj:

Šola v Železnikih je ustanovil kupnik Mihael Grošelj. Otvoril jo je pod svojim vodstvom l. 1815 ukaršinski mladini. Vsebe med šolsko mladino je bilo "nekonono", torej tudi uspehi izvestni, donosajoči sto-
torni sad - pravi pisatelj kromirke. Vpeljana je bila tudi vsakdanja šolska maša, pri kateri so otroci peli nemški, ker je bil tudi pouk v šoli večinoma nemški.

Ker šola v začetku ni imela lastnega poslopja, je bila na njo najeta soba v hiš. št. 5, kjer se je sedaj rektor pri "Kovacu", porneje pri "Prečelnju", a danes je tam hiša in trgovina Jančka Jogačaja.

Toda za šolo niti duh Grošelj ni miroval in je vedno premišljeval, kako bi dobila železniška šola svoje lastno poslopje. Šlo je njeno trpljenje še daleč no prah, ko se je to zgodilo, a povedati se mora, da je bil denar pripravljen po njegovem prizadevanju. Kaj sledi, kakor je napisano:

Kupnik Mihael Grošelj je bil izvrsten pridigar. Nke nedelje je tako ganljivo govoril o poslednji sodbi - kakor pove ustno izročilo - da je bila neka poške-
šalka stgata iz Imrogljeve (vulgo Stgotica) premožna posestnika tako presunjena, da je sklenila svetu por-
pobnoma odmeti in le za Joga živeti. To maši je šla v kupnišče k Grošlju in mu rekla: "Gospod oče odloji Vas proti temu, da me preskubite v vsem potrebnim do smrti; postavim za posestnika vseh svojih lastnin. Rabite jih, ali pa storite s njimi po svoji previdnosti in po svoji volji!"..... Pogodba je bila sklenjena in en del denarja je naložil Grošelj za nakup primer-
nega šolskega poslopja.

Umrl je v Železnikih in ima v farni cerkvi v vzhod-
nji kurniki steni viden spomenik:

Mihael Grošelj, fajmošter,
oč teh ubogih, stvarnik te šole.

MDC CC XVI.

poslušalka Agata iz Smoljeve (vulgo Agatica), premožna posestnica, tako presunjena, da je sklenila svetu popolnoma odmeti in le za Boga živeti. Po maši je šla v župnišče h Grošlju in mu rekla: 'Gospod oče, danes, v tem trenutku. Vas proti temu, da me preskrbite z vsem potrebnim do smrti, postavim za posestnika vsega svojega imetja. Rabite ga ali pa storite z njim po svoji volji in previdnosti!'" (Gorenjska: letoviška, industrijska, trgovska, obrtna, 1931, str. 149.) Tako je premožna posestnica Agata župniku Mihaelu Grošlju s pogodbo zapustila vso svojo lastnino. Po njeni smrti je Grošelj del denarja od prodaje naložil za nakup primernega šolskega poslopja.

Primožič navaja, da je bila šola 83 let enorazrednica, "potem pa se je postopoma razvila v štiri-razrednico. Zelo pereče je danes vprašanje novega šolskega poslopja, ker prostori, v katerih se zdaj vrši pouk, ne odgovarjajo več ne higijenskim ne estetskim predpisom in je skrajni čas, da merodajni faktorji napno vse sile, da se uresniči nameravana gradnja novega šolskega poslopja." (Gorenjska: letoviška, industrijska, trgovska, obrtna, 1931, str. 149.)

Šola tik pred drugo svetovno vojno

(začetek rokopisa)

- V Železnikih je takrat delovala petrazredna državna osnovna šola. 168 dečkov in 149 deklic je poučevalo pet učnih moči.
- Šolsko poslopje z dvema učilnicama je bilo v slabem stanju. Dodatni dve učilnici sta bili v najetih prostorih v poslopju, ki je bilo v času pisanja kronike (26. 4. 1947) v lasti KZO. Tudi ti prostori so bili vlažni in temni.

Iz zapisa učitelja Staneta Muleja; 26. april 1947

Nadučitelj Josip Levičnik (1826–1909) (189?).
Vir: <http://www.dlib.si>.

Državna ljudska šola Železniki. Hišo so z denarjem iz Grošljevega sklada kupili od advokata Blaža Crobatha, jo dozidali in v njej uredili šolske prostore. S poukom so v njej začeli leta 1842. Foto: arhiv Muzejskega društva Železniki

Naslovna stran tednika s preloma stoletja – 1899/1900. Nadučitelj Josip Levičnik ga je pospremil z mottom: "Delaj! Krepko stoj! Nikogar se ne boj!". Hrani ZAL Enota v Škofji Loki.

[illegible]

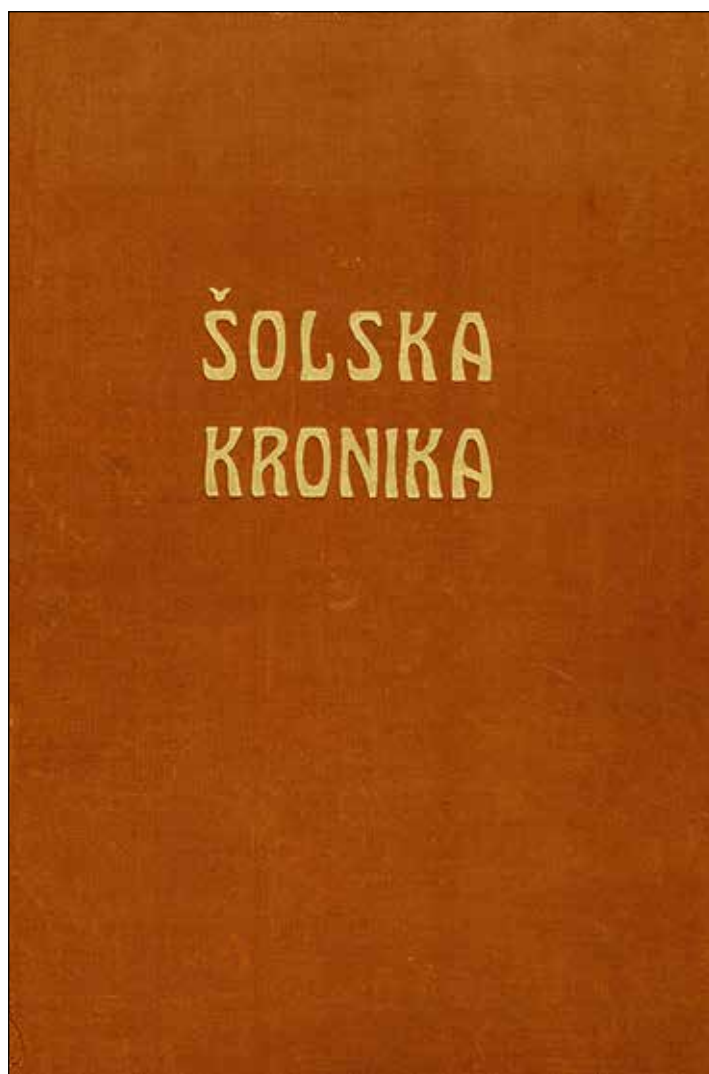
Notranja leva stran tednika s preloma stoletja – 1899/1900. Hrani ZAL Enota v Škofji Loki.

(skupina) II. razred, oddelka III & IV.						
Zemljepis in zgodovina	Pisanje	Risanje	Petje	Telesne vaje	ženska ročna dela	Opomnja
Popoldnev. Povčelostk zapustenost je bil ob 1. uri, in nato na desno; ob 2. uri pa na desno. Vseh se je opislalo 13b, pa niso si vsi. Popoldnev. Najprej so se mladinci odpravili računske sedenja. Potem so se pogledovali in na novo opazovali niti krogov obkroženih s stolci. Na zadnje so se nanašali mladinci natančno red glade prihodni in obehda, ter izgleda stane: v sestri, u sili in poudel. S tem je bil povabljen vsak. 1. del. dnevni. Popoldnev. Se je upevala se vedno radova učnih krogov, potem so se dala stolci naloge branjai in krogov: Druge brila in slavnica. In letos chovim sili. Brila, kot ga imamo mnogo na razpislozi, med ljudmi pa je prvič revščine, da bi si namogli kupovali nove učne krogove. Vlada istaša, pa - ve.						
IV. odd.	III. & IV. odd.	III. & IV. odd.	III. & IV. odd.	III. & IV. odd.	III. & IV. odd.	III. & IV. odd.
Vodni uki N. zemljepi ov.	Pisnik veliki črk: N. M. Gradauer u V. H. C. A. K. v. I. list 1. Z.	Risanje po Gradauer u v. I. list 1.	Pisem H. H. Kuhu: Z. e. nim glasom zapojimo. (30.)	Proste lele sve vaje. (30.)		
(30.)	(29.)	(29.)	(30.)	(30.)		
"	"	"	"	"	"	"
Vodni uki N. zgodovina	"	Risanje po Gradauer u v. I. list 2.	"	"	"	Verozanstvo. Krija č. g. supn. Ant. Korbic. (3.6.) 4. dan oht. Ime dan pro. svetlega besor. ja. Dane jpi. 1
(7.)	(2.6.)	(3.6.)	(2.7.)	(2.7.)		
"	"	"	"	"	"	"
Zemljepis Oblika zem. ga; njena pod. laga; sedenje v 4 urah; noč, dan.	Pisanje in vel. uki: N. de J. in celo male abecede sostavljenega predpisa	Ris. po grad. auer u, v. I. list 3.	Pisem: M. litar. (30) globine i. d.)	"	Obolne uki. Uci gospica učiteljica H. na. Tekar.	Verozanstvo. (10.13.)
(11.14.)	(9.11.13.)	(10.13.)	(9.11.14.)	(9.11.14.)	(10.13.)	

Notranja desna stran tednika s preloma stoletja – 1899/1900. Hrani ZAL Enota v Škofji Loki.

Šola v Železnikih pod okupacijo: 1941–maj 1945

- "Tudi nad šolskim življenjem v Železnikih so se zgrnili črni dnevi." Slovensko učiteljstvo so zamenjale nemške nacistične učiteljice, poslane s Koroške. "Iz njihovih ust ni bilo slišati nobene naše besede in one same so trdile, da je ne razumejo, čeprav jih je včasih to in ono postavljalo na laž."
- "Pouk se je vršil v strogem nemško-hitlerjanskem duhu."
- Videti je bilo, da so v začetku učitelji imeli kvalifikacijo osnovnošolskega učitelja. Kasneje so prihajale dunajske natarke in frizerke, ki so se v učilnici in izven nje nemogoče obnašale. "Učenci nazadnje v šoli niso slišali več drugega, kakor zmerjanje z 'banditi'." Prevladovala sta telovadba in prepevanje.
- Do novembra 1943 so v šolskih prostorih izvajali nemško šolo in razne tečaje. Nemški učitelji so v kraju organizirali tečaje nemškega jezika. Le-ti so bili v začetku dobro obiskani, saj so Nemci zagrozili, da je, kdor se noče učiti nemščine, Nemcem sovražen. Kasneje pa so v šolski stavbi hranili žito.

Platnice Šolske kronike
(1945/46–1970/71). Original hrani Zgodovinski arhiv
Ljubljana, enota v Škofji Loki.

- Septembra 1944 je bila na pobudo pionirjev v Železnikih ustanovljena pionirska brigada Rdeča roža. Štela je preko 180 pionirjev in pionirk. Kasneje se je preimenovala v pionirsko brigado Ratitovec.

Iz zapisa učitelja Staneta Muleja; 26. april 1947

Šola v Železnikih po osvoboditvi

- Šolski okoliš šteje tri vasi. Oddaljenost učencev od šole je največ štiri kilometre. Otroci s Češnjice zaradi pomanjkanja prostora obiskujejo šolo v Selcih.
- Pouk poteka v dveh zasilnih učilnicah, oprema je nezadostna, učila in knjige iz knjižnice so uničeni.
- V kraju je precej siromaštva, otroci so slabo oblečeni in podhranjeni. Predvsem primanjkuje sladkorja in mleka. Zdravstveno stanje prebivalstva je še kar zadovoljivo, ni večjih obolenj, razširjena je ušivost.

Šolsko leto 1945/46

- Na voljo imajo dve učilnici v stavbi Krajevnega ljudskega odbora na Trnju.
- Všolanih je 130 otrok. Pouk poteka v štirih oddelkih.
- Posebnih šolskih prireditev ni bilo. Imeli so izlet na Snegovnik.

Šolsko leto 1946/47

- Vpisanih je 127 učencev. "Ko sem v šolskem letu 1946-47 prispela v ta kraj, je bila v šoli ena sama učna moč. Po enem tednu je predal tov. Zajec (Rudolf Zajec; op. K. Primožič) posle ter odšel v cono A. Bila sem sama na petrazredni šoli. Pouk se je redno začel 16. septembra."
- Prvotno je bil pouk skrajšan ter se je vršil izmenja-je vsak drugi dan 4. in 1. razred; 3. in 2. razred.

- Tovariš Mulej je prevzel upraviteljstvo in skrb za prve priprave gradnje šolskega poslopja.
- Otvoritev kulturno-prosvetnega doma.
- Učenci skrbe za stenčas, ustanovljen je bil pevski zbor.
- Redno se vrše mesečne konference, študijski sestanki, sestanki delovne enote, hospitacije, roditeljski sestanki.
- Pripravili so številne proslave. "8. VI. – Pionirski dan. Svečan dan za vse pionirje. V Železnikih je bil center za naslednje šole: Selca, Rudno, Podlonk, Zali Log, Martinj Vrh, Zabrdvo. Vse šole so se dobro pripravile na Pionirski dan. Že zjutraj so prihajali pionirji s svojimi roditelji od vseh strani. Eni na okrašenih vozovih, drugi zopet na kolesih, celo na konjih jih je nekaj prišlo. Dopoldne je bila svečana povorka. Z velikim navdušenjem so vzklikali pionirji razne parole in peli partizanske pesmi. Po sprevodu je bila proslava v kulturnem domu. Vsaka šola je dala nekaj dobro pripravljenih točk. Organizirano je bilo skupno kosilo za vse pionirje oddaljenih šol. Po kratkem odmoru smo imeli glavno vajo v Njivcah, kjer se je vršil tudi nastop. Nastop je prav dobro uspel. Gledalcev je bilo mnogo, prišli so tudi iz oddaljenih krajev. Bili so navdušeni nad mladimi pionirji."

Iz zapisa učiteljice Zlate Gogala; 3. januar 1948

Šolsko leto 1947/48

- Eno učilnico so imeli še na Racovniku v hiši pri Kosmovih.
- Prostori v stari šoli so bili zatohli.
- Josip Zupančič, novi šolski upravitelj, je prevzel gradnjo nove šole.
- Učitelji so se pritoževali zaradi discipline in znanja, ki je bilo na zelo nizkem nivoju, zlasti v višjih razredih.

Iz zapisa šolskega upravitelja Josipa Zupančiča; 3. marec 1949

Šolsko leto 1948/49

- "Leto 1948/49 je bilo za Železnike velikega pomena, saj so navedeno leto Železnikarji izpolnili davni sen, t. j. izgradili lepo šolsko poslopje, ki je bilo 6. sept. že toliko dograjeno, da so mogli pričeti vsi (6 oddelkov) z rednim poukom." Slavnostna otvoritev je potekala 26. septembra 1948. Nastopali so tudi pionirji odre-da Ratitovec s pevskimi in z recitacijskimi točkami.
- Pri gradnji so z udarniškim delom pomagali de-lavci podružnice kovinarske zadruga Niko, če-vljarske zadruga Ratitovec, Lesne zadruga, Napro-ze (nabavno-prodajna zadruga, op. K. Primožič) in posamezniki.
- Vpisanih 294 otrok. Poučevali so jih trije učitelji.

Iz zapisa šolskega upravitelja Josipa Zupančiča;
28. april 1950

Šolsko leto 1949/50

- V šoli je bil zgrajen vodovod.
- Šola ima štiri razrede osnovne in dva razreda se-demletne šole.

Vpisanih učencev	Dečki	Deklice	Skupaj
Osnovna šola	103	96	199
7-letna šola	42	62	104
Skupaj	145	158	303

- Primanjkuje učiteljstva.
- Novoletna prireditev je potekala v kulturnem domu. Učenci so dobili darila, postreženi so bili s čajem in pecivom, obiskal jih je dedek Mraz. Pi-onirji so 27. aprila nastopali na šolski in krajevni proslavi. Na koncu šolskega leta so svoje izdelke razstavili učenci šole za gospodarstvo in učenke čipkarske šole.
- Med počitnicami so šolo zasedli pionirji in pio-nirke iz Kočevja, ki so tu letovali. "Čeprav ni bilo udobja, so bili pionirji navdušeni."

Iz zapisa šolskega upravitelja Josipa Zupančiča;
9. september 1950

Šolsko leto 1950/51

- Dogradili so osem stranišč in umivalnico.

Nova šola v Otokih. Dobro je vidno tudi igrišče, ki so ga, kot piše v kroniki, uredili kasneje, v šolskem letu 1957/58. Foto: arhiv OŠ Železniki

- Med počitnicami sta v šoli bivali dve skupini kolonistov zdravstvene kolonije.

Iz zapisa šolskega upravitelja Josipa Zupančiča;
6. september 1951

Šolsko leto 1951/52

- Manjka učiteljev za srbohrvaški jezik, "fizkulturo" in zemljepis.
- Krožki: šahovski: šahisti – pionirji so se udeležili mitinga v Kranju; pevski krožek: pevci so nastopili na proslavi 29. 11., pri Novoletni jelki in pri igri Matura, ki jo je organiziral KUD Železniki; "dramatski krožek" je sodeloval pri vsaki proslavi; planinski krožek je organiziral izlete na bližnje hribe.
- Pionirji šole v Železnikih so zbirali denar za pionirje na Tolminskem, kjer je bila huda zima.

Iz zapisa šolskega upravitelja Josipa Zupančiča;
1. september 1952

Šolsko leto 1952/53

- V tem letu je bil izpeljan popis prebivalstva Jugoslavije.
- V mesecu maju so v šoli izvedli "Mesec mladosti", ki ga je organiziral KUD Železniki, sodelovali pa so tudi učenci osnovne šole in dijaki nižje gimnazije. Nastopil je še mešani zbor Slovenske filharmonije, vojaška godba je priredila koncert. Dramski odsek KUD Železniki je pripravil dramo Operacija. Šola v Železnikih in vajeniška šola sta organizirali štafeto v čast Titovemu rojstnemu dnevu. Za zaključek pa so izpeljali telovadni nastop na šolskem dvorišču – dijaki in učenci z obveznimi vajami, TD Partizan iz Železnikov s simboličnimi vajami.
- "Leto izletov": Do takrat zaradi oddaljenosti in predragih prevoznih stroškov na izlete niso ho-

dili. To leto so bili dijaki dvakrat na Starem vrhu, junija pa v Bohinju. Ostali učenci so obiskali Ljubljano.

- Dijaki IV. realne gimnazije so s podporo družbenih organizacij ter s prispevki učiteljev in profesorjev imeli večdnevni izlet. Z avtobusom so se peljali v Bohinj in Kranjsko Goro ter preko Vršiča v Trento. Od tam v Tolmin, kjer so prenočili v dijaškem domu. Naslednji dan so si ogledali Hudičev most, Postojno in Postojnsko jamo, na Vrhniki obiskali rojstno hišo Ivana Cankarja, zvečer pa v ljubljanski operi poslušali predstavo Gorenjski slavček.

Iz zapisa šolskega upravitelja Josipa Zupančiča;
31. avgust 1953

Šolsko leto 1953/54

- Kovinarska zadruga Niko je šoli podarila 50 komadov šestil in več kot sto komadov šestil na natik.
- Dijaki so pripravili interno tekmovanje v atletiki med razredi in posamezniki.

Iz zapisa šolskega upravitelja Josipa Zupančiča;
31. avgust 1954

Šolsko leto 1954/55

- Prejšnji ravnatelj Josip Zupančič je bil razrešen in premeščen za šolskega upravitelja v Reteče. Ravnateljske posle je za nekaj časa oddal prof. Stani Thaler kot najstarejši profesorici na šoli. Kasneje (14. 9. 1954) so sklenili, da v tem letu delo ravnatelja opravlja tov. prof. Milena Dobovšek.
- Ni bilo učiteljev za telovadbo, risanje in petje. Nekaj teh ur so učitelji matematike in nemščine vzeli za izpopolnjevanje svojih predmetov.
- Na zadnjem od štirih roditeljskih sestankov so starši učencev IV. realne gimnazije poslušali predavanje o izbiri poklica.

- V drugem polletju so imeli vsak mesec športni dan (izleti v bližnjo okolico – s sanmi, peš ali s kolesi, izvedli so smuške in sankaske tekme, v juniju pa medrazredne tekme v igri med dvema ognjema).
- Ekскурzije: V tednu otroka sta imela 1. a in 1. b izlet na Prtovč (obiskali so tudi šolo v Podlonku); učenci 2. a in 2. b so na zemljepisni ekskurziji šli na Jamnik; III. in IV. razred gimnazije pa sta obiskala razstavo slovenskih slikarjev škofjeloške okolice, muzej in zbirko arhivalij, ki so jih zbrali za muzejski teden.
- V maju so učenci 2. a in b imeli literarno ekskurzijo v Vrbo. Ogledali so si Prešernovo rojstno hišo, Bled in blejsko okolico, dijaki IV. realne gimnazije pa ekskurzijo v bolnico Franjo – s kolesi do Podporezna, nato peš v Davčo, kjer so prenočili. Naslednji dan do bolnice Franje.
- Junija se dijaki II. a in b ter III. realne gimnazije odpravijo na izlet na Reko, v Opatijo in Sušak; dijaki I. a in b pa na zemljepisno-prirodopisno ekskurzijo: Kranjska Gora–Krnica–Vršič.
- Dijakom IV. realne gimnazije so organizirali dvodnevno zaključno ekskurzijo. Prvi dan: z avtobusom čez Rovtarico v Bohinj, kjer so se ob jutranjem soncu vzpeli k slapu Savica; vožnjo so nadaljevali preko Bleda v Vrbo, popoldne dospeli na Vršič in prenočili. Drugi dan v Trento; peš k izviru Soče, z avtobusom v Log pod Mangartom, skozi Bovec, Tolmin in Baško grapo nazaj v Železnike. Te zemljepisno-zgodovinske ekskurzije se je udeležil tudi ves učiteljski zbor.
- Mlečna kuhinja je v glavnem odmoru dijakom nudila kakav, kavo ali čaj.
- Za novo leto so bili vsi učenci pogoščeni s čajem in pecivom. Prejeli so kolektivno darilo "usnjato žogo" in knjižno zbirko. Občina je krila stroške za lutkovno predstavo Mestnega lutkovnega gledališča.
- Ob zaključku pouka so najboljši dijaki prejeli knjižne nagrade.

Iz zapisa Milene Dobovšek, v. d. ravnatelj; 31. avgust 1955

Šolsko leto 1955/56

- Za ravnatelja gimnazije je bil nameščen tovariš Leopold Kejzar.
- V prvem polletju učenci niso imeli pouka petja in telovadbe, ker še vedno ni bilo "potrebnih učnih moči". V drugem polletju se je pouk telovadbe uredil, petja pa ne. "Nujno, da se prihodnje leto ta vrzel izpolni, zlasti, ker je pouk petja važen za dijake, ki gredo na učiteljske."
- V februarju je bil pouk prekinjen zaradi izrednega mraza. – "Ne le pri nas, po vsej Evropi so ga čutili." V tem času je TD Partizan organiziral "smuški tečaj" in zimska športna tekmovanja.
- Redno delo je ovirala epidemija gripe – odsotni so bili dijaki in učitelji.
- Pogrešajo telovadnico. V lepem vremenu so telovadili na prostem, v dežju pa na hodnikih, kar je "nehigienično in neprikladno zaradi pouka v učilnicah".
- Nazornost pouka je povečal novi kinoprojektor. V šoli so predvajali filme s področja slovenske literature, matematike in fizike, zemljepisa, prirodopisa in narodopisa.
- Dijake in učence so peljali na ekskurzije: dijake II. realne gimnazije na botanično-zemljepisno ekskurzijo na Lubnik; dijake III. realne gimnazije na literarno ekskurzijo na Dolenjsko – v kraje, ki jih opisuje Josip Jurčič; dijaki IV. realne gimnazije so si v Kropi ogledali tovarno Plamen, razstavo Žebelj in vijak, Kovaški muzej, slovensko peč; pri fotografu v Železnikih so spoznali potek fotografiranja; ekskurzija v steklaro v Hrastnik – s kamionom, ki ga je dala na razpolago tovarna Niko; ogled tovarn LIP Česnjica in Niko; dijaki III. in IV. realne gimnazije so obiskali Cerkno in bolnico Franjo.
- Dijake IV. realne gimnazije so po opravljenih izpitih peljali na dvodnevno ekskurzijo na Ptuj in v Maribor, kjer so si ogledali tovarno Zlatorog.
- Pionirska organizacija je izpeljala delovno akcijo: prenos šolskih drv iz grape do vozne poti.

- Poizkus popravnih izpitov v juniju. Za večino dijakov se ni obnesel. Ugotovili so, da je "dvanajst dni premalo za študij".

Iz zapisa Milene Dobovšek, v. d. ravnateljca;

31. avgust 1956

Šolsko leto 1956/57

- Zaradi epidemije poliomielitisa (virusno obolenje, otroška paraliza; op. K. Primožič), ki je razsajal po Sloveniji, se je pouk pričel 15. 9. 1956. Uvedli so "poostrene higienske mere".
- V 12 oddelkov je bilo vpisanih 171 dijakov na gimnaziji in 176 učencev na osnovni šoli.
- Na gimnaziji je učilo sedem učiteljev, pet na osnovni šoli in pet je bilo honorarnih (za petje, ročna dela in telovadbo).
- Da bi otrokom omogočili smučanje, so nabavili smuči. Kolarska delavnica Kmetijske zadruge Martinj Vrh je poceni izdelala 160 parov smuči. Lakeranje je brezplačno opravila tovarna Niko. Akcijo je podprl tudi občinski Ljudski odbor – dodelili so 160.000 din za nakup okovja.
- Med zimskimi počitnicami so organizirali smučarske tečaje; vodili so jih vaditelji TD Partizan. Izvedli so tekmo v skokih in sankanju. Povečana uporaba avdio-vizualnih sredstev, "zlasti ozkega filma, ki postaja nepogrešljiv pripomoček pri oblikovanju otroškega predstavnega sveta".
- Kupili so "izvrsten pianino" za 162.000 din. Denar zanj so prispevali: občinski Ljudski odbor (100.000 din), Kmetijska zadruga Češnjica (20.000 din), LIP Češnjica (30.000 din), Čevljarna Studeno (8.000 din) in Kmetijska zadruga Martinj Vrh (4.000 din).
- Izvenšolske dejavnosti za pionirje v največji meri vodi učiteljstvo. Poskus ustanovitve Društva prijateljev mladine ni uspel. "V kraju ni ljudi, ki bi imeli znanje in voljo posvetiti del svojega prostega časa in sposobnosti otrokom."
- Dijake IV. realne gimnazije so peljali na enotedenski izlet v Dubrovnik, dijake II. in III. realne gimnazije na tridnevni izlet: Ljubljana (ogled operne predstave Rusalka) – Rovinj (kopanje) – Pula (ogled rušilca Triglav), dijake I. realne gimnazije pa na enodnevni izlet po Gorenjski. Osnovnošolci so imeli izlete v Ljubljano in v Bohinj.

Milena Dobovšek z učenci. Foto: Naše poti, XXI. letnik, šolsko leto 1991/92

- Šolska kuhinja je prvič uvedena v razširjenem obsegu. "Vsak dan so pripravili toplo kuhano visoko kalorično hrano, ki je zalegla kot pošteno kosilo." (Povprečna vrednost obroka 700–1.000 kalorij.) Vzdrževala se je iz prispevkov Rdečega križa v hrani. Denar so prispevali: občinski Ljudski odbor in starši z mesečnim prispevkom 100 oz. 200 din na mesec.
- Šolski odbor je dal pobudo, da se šola nadzida in pridobi nove učilnice. (Občina Železniki je dobila izredni kredit – 8 milijonov din – za dograditev in izpopolnitev šole. Sklenili so, da se šola uredi in dokonča, dotrajane naprave pa zamenja. Obnove so bile potrebne tudi "higienske naprave", treba je bilo položiti parket.

Iz zapisa Poldeta Kežjarja, ravnatelja nižje gimnazije;
31. avgust 1957

Šolsko leto 1957/58

- S šolsko reformo sta bili v Železnikih ukinjeni osnovna šola in nižja gimnazija. Ustanovljena je bila osemletna osnovna šola. Ravnatelj je ostal dosedanj ravnatelj nižje gimnazije, tovariš Leopold Kežjar.
- Vpisanih je 350 otrok, razvrščeni so v 12 oddelkov. Oddelki razredne stopnje so zelo številčni (40, 46, 39 učencev).
- Gradnja do konca leta 1957: uredili so notranjo higiensko opremo in garderobo, tlakovali dovozno cesto in plato pred šolo, namestili žlebove, dogradili kanalizacijo, teraso nad vhodno vežo ter položili parket v učilnicah in na hodnikih.
- Gradnja v letu 1958: uredili so nasip pred šolo – nasad za park so pomagali urejati pionirji – učenci od 5. do 8. razreda pod vodstvom tov. Zajca; naredili so igrišče za odbojko, košarko in mali roket, uredili tekaško stezo, jamo za doskoke, trato za igre. Za ureditev športnega igrišča je nekaj "dragocenih nasvetov dal tudi ing. Stanko Bloudek".

- Preuredili so klet in pridobili dve delavnici za tehnični pouk ter kabinet za predvojaško vzgojo.
- Kuhinja deluje v nemogočih pogojih – brez priročne shrambe in skladišč.
- Smučarska ekipa je pod vodstvom tov. Zajca močno zmagala na občinskem tekmovanju na Soriški planini. Udeležili so se tudi okrajnega tekmovanja v Kranjski Gori, kjer so se "ugodno plasirali".
- Šolski odbor in DPM pripravili taborjenje v Fažani pri Puli. V treh izmenah je letovalo 131 otrok.

Iz zapisa Poldeta Kežjarja, ravnatelja osemletne šole;
3. september 1958

Šolsko leto 1958/59

- Vpisanih 389 učencev (v 12 oddelkih). V oddelkih nižje stopnje je v razredu od 42 do 48 otrok.
- Reorganizirali so šolsko mrežo. Tako so se v 7. in 8. razred prešolali učenci iz Selc, kjer je šola imela le še pet razredov. V zimskem času so za učence uredili avtobusne prevoze iz Dolenje vasi in z Zalega Logu.
- Uvedena sta bila tehnični pouk ter gospodinjstvo. Za gospodinjstvo ni ustrezne učilnice, tehnični pouk pa so izvajali v kletnih prostorih.

Iz zapisa Poldeta Kežjarja, ravnatelja osemletne šole;
31. avgust 1959

Šolsko leto 1959/60

- Povečalo se je število učencev: 413 otrok v 14 oddelkih.
- Uveden je nov učni načrt v 5. razredu: osnovno skupino predmetov poučuje razredni učitelj, predmete, ki zahtevajo posebno strokovno usposobljenost, pa predmetni učitelji.
- Z nemščine postopno prehajajo na pouk angleščine.

Iz zapisa Poldeta Kežjarja, upravitelja osnovne šole;
31. avgust 1960

Spomini nekdanjih učencev na osnovno šolo

(zbrali so jih učenci Osnovne šole Železniki v šolskem letu 2013/2014)

"Spomin je skrinja, kjer je skrit zaklad sveta," so besede pesnika Borisa A. Novaka. A skrivnost spomina je tudi v tem, da zbledi in ne zmore ohraniti vsega. Z leti se včasih izgubijo podrobnosti, imena, pa tudi časovno zaporedje dogajanja ni več čisto jasno. Ljudje smo pozorni na različne stvari in dogodke. Doživljamo in razumemo jih vsak po svoje. Odvisno od temperamenta, interesa, izkušenj, okoliščin ... To sem spoznavala tudi med branjem anket o času, ko so vprašani obiskovali osnovno šolo. Naletela sem na nasprotujoče si odgovore. Navsezadnje je logično, da je tako, saj smo z vprašanji iskali mnogo podrobnosti (npr. nekateri so povedali, da se v novi šoli v Otokih niso preobuvali v copate, spet drugi - njihovi vrstniki - da so se (o pozabljanju letih pa nismo spraševali); večina pravi, da je knjižnica bila, a vsi se tega ne spominjajo ...).

Šola temelji na zakonih, šolskem sistemu, učnih načrtih, letnih in dnevnih pripravah ... Šola so učilnice, zbornica, telovadnica, hodniki ... A utrip šoli dajejo ljudje. Predvsem učitelji in učenci ter njihovi starši. Vsem učencem - nekdanjim in sedanjim, ki so sodelovali pri izpolnjevanju anketnih vprašalnikov, se iskreno zahvaljujem za pomoč in zaupanje. Pobrskali so po spominu in tam našli ... Joj, kaj vse! Z zanimanjem sem brala zbrane odgovore, jih izpisala in kronološko uredila. Pri tem sem upoštevala letnice, ki so jih navedli kot začetek obiskovanja šole (od leta 1926 do 1959/60). Nekateri so torej iz časa, o katerem v kronikah ne moremo brati. Med drugo svetovno vojno so okupatorji odpeljali slovenske učitelje in uvedli nemško šolo. Ta pa je delovala le kratek čas. O obiskovanju partizanske šole med vprašanji nisem zasledila odgovorov, njen obstoj pa dokazuje fotografija. Po vojni so kmalu začeli s poukom. Otroštvo te generacije je bilo prekinjeno in ranjeno. Posledica vojne so bile tudi, milo rečeno, neurejene razmere, ki se na nek način kažejo tudi v letnicah obiskovanja pouka, ki jih navajajo v anketah. Vsem zbranim odgovorom je skupno to, da se nanašajo na šolo v Železnikih.

Večina vprašanih jo je obiskovala vsa osnovnošolska leta, nekaj pa jih je sem prišlo iz okoliških šol, ki sem jih omenila že v uvodu. Prav vsi so pouk obiskovali šest dni v tednu. (Do skrajšanja na petdnevni delovni teden je prišlo v šolskem letu 1970/71.) V nekaterih vprašalnikih ime pripovedovalca niti spraševalca ni navedeno. Kljub temu sem njihove zanimive spomine vključila v prispevek. Poleg imen anketirancev in mladih sogovornikov sem želela izpostaviti izvirne, zanimive, zaznamovane besede in besedne zveze, ki so jih uporabili pripovedovalci.

Pred drugo svetovno vojno

Cecilija Tarfila, učenka v letih 1926–1932. Šola je bila takrat v njihovi hiši Pr Štalc, Na plavžu 18. Pohištva je bilo malo, svetloba je v učilnico prihajala skozi okna, saj luči ni bilo. Tudi ogrevanja ne. Učenci so s kredo pisali na lesene tablice. Šolske torbe so bile usnjene. Učil je učitelj Edvin Klemente. Bali so se ga. Učitelj je otroke lahko kregal in tepel. Za kaznen so včasih klečali v kotu ali pa jih dobili s palico po prstih. Malico so nosili od doma. Otroci so radi jedli kruh in mleko, "drugega pa ni bilo". (Pogovarjal se je Mark Rakovec Sušnik, 8. d.)

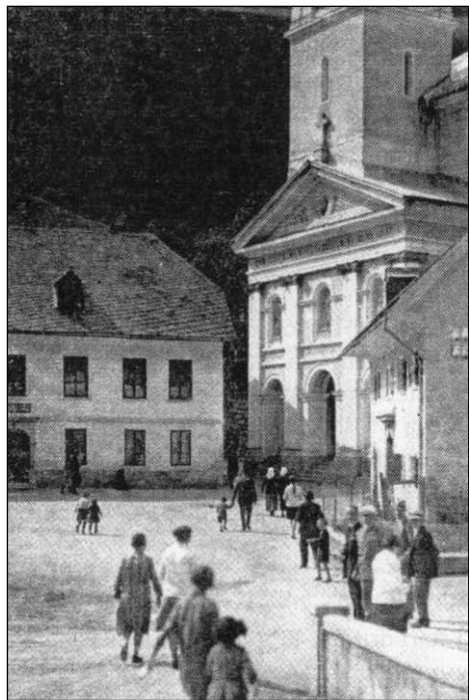
Ivanka Krek, učenka v letih 1933–1941. V današnji Demšarjevi hiši so imeli pouk učenci 1. in 2. razreda, ostali pa v hiši med zdajšnjim župniščem in cerkvijo sv. Antona. V učilnici je bila omara, peč na nekakšnem podstavku, električne luči, nagnjene klopi za dva. Do konca 2. razreda so pisali s svinčnikom, potem s peresom, ki so ga pomakali v tuš. Šola je imela tudi knjižnico. Za "všečne knjige" so se kar zelo potegovali, kdo bo katero prebral.

Spominja se učitelja Klementeja, ki je bil strog, a so ga učenci imeli radi. Pri njem ni bil v 4. razredu nihče odličen. "Učitelj Klemente je štirim dekletom v zadnji klopi rekel 'cvetke lenobe'." Učiteljica Mrhar

jih je učila ročne spretnosti. Bila je zelo dosledna. Imeli so tudi predmet higiena. Dve uri na teden je bil na urniku verouk. Z gospodom Bertoncljem so hodili na izlete na Škovino. Tam so dobili bombone. "Bili smo vse sorte: pridni, dobri, leni ..." Pohval ni bilo, kazni pa. "Največkrat se je zgodilo, da nas je učitelj s palico po iztegnjeni dlani. Enkrat sem jo dobila tudi jaz. Zmerom pa smo si kazni tudi zaslužili in se nismo pritoževali." Pri pouku so manjkali, kadar so sadili ali pobirali krompir.

Telovadba je bila v Sokolskem domu. Malico so nosili od doma. Kdor ni imel, jo je dobil v šoli.

S šolo niso hodili na izlete. Župnikom pa so šli z avtobusom v Ljubljano in na Vrhniko na kongres Kristusa Kralja. "V šoli je bilo lepo. Rada sem hodila. Če bi bilo mogoče, bi šla naprej. Pa mi zaradi vojne in pomanjkanja denarja ni bilo dano. Na trgu pred šolo smo se lovili. Lepo je bilo peti, plesti, kvačkati. Dekleta smo imele ročna dela. V 1. razredu smo plette, v 3. štikale, v 4. smo naredile kombinežo z volančki, ki smo jih izdelale že prej. Ročna dela so

Pred vojno na Plac. Foto: iz knjige Vide Košmelj Železniki skozi čas, str. 65

bila do 8. razreda. Delale smo tudi brisače, zavese, prte – vse z vzorci. Fantje so pa 'šniclali'." (Pogovarjal se je Marko Marenk, 4. a.)

Vinko Markelj, učenec v letih 1934–1942, se spominja, da je bilo v nižjih razredih manj učencev, v ponavljalni šoli pa več, ker so bili razredi združeni. Paralelnih razredov (a, b) ni bilo. Učenci so morali biti kar pridni. Za to so poskrbeli starši doma in učitelji v šoli. Radi so jedli vse, kar so jim pripravili starši: žgance, repo, korenje ... Veselili so se kolin in praznikov. V šolo so prišli lepše oblečeni, kot so bili doma. Ko so prišli iz šole, so se morali takoj preobleči. "Šolo in znanje, ki smo ga pridobili tam, smo cenili šele kasneje, ko smo že odrasli." (Pogovarjal se je Lan Mohorič Bonča, 5. b.)

Ivanka Nadrag, rojena Koblar, učenka v letih 1935–1941, ko so v šoli začeli učiti nemški učitelji. Pisali so s "klinco" v zvezek. Stvari so nosili v platnem, doma sešitem nahrbtniku. Doma se ni veliko učila, saj je poslušala in sledila pouku. Učitelji so bili bolj strogi kot danes. Bili so spoštovani, učenci pa so se jih tudi bali. Otroci so morali biti med poukom čisto tiho in poslušati. Roke so imeli na hrbtu ali na mizi. Večinoma so bili prijatelji, skupaj so hodili v šolo in domov, a včasih se je kdo tudi stepel. Popoldne se niso družili, saj so morali doma delati. Naloga staršev je bila, da poskrbijo, da otroci hodijo v šolo. Pogovornih ur še ni bilo, le če je bilo komu treba kaj posebnega povedati. Spominja se, da je rada hodila v šolo zaradi družbe in učenja. Najraje je sedela v prvi klopi, da je lahko večkrat pisala na tablo. (Pogovarjala se je Lejla Panjtar, 1. b.)

Pred vojno in med njo

Janko Šmid je šolo obiskoval v dveh delih – pred drugo svetovno vojno in po njej (v letih 1937–1946). Spominja se, da je učiteljica ocenjevala znanje, pa tudi pisavo. Učenci so se učili toliko, kot je bilo treba. Pohvaljeni so bili, če so redno pisali domače

naloge. Najpogostejša kazen pa je bila, da so uro po pouku morali ostati v šoli. Kdor je bil učitelj, je bil zelo pomemben človek. Vsi so ga spoštovali. Učenci so za malico od doma prinašali kruh in jabolka, radi pa so jedli koruzne žgance in mleko. (Pogovarjala se je Lana Šmid, 7. a.)

Valentin Petrač, učenec v letih 1937–1941. Učbenike so kupovali, potem pa jih dali mlajšim, saj se niso nič spreminjali. V šolo so nosili mapo, v njej pa par zvezkov in svinčnik. Tudi malico so prinesli od doma. Pohval skoraj ni bilo, kaznovali pa so jih fizično – s palico. V spomin so se mu vtisnili učitelji, ki so učence najbolj kaznovali. Peljali so jih tudi na izlete – peš na Jošta in na Bled. (Pogovarjal se je Grega Egart, 8. d.)

Lojzka Benedičič je v šolo hodila pred vojno in po njej, ko je opravila tudi tečaj, da so ji priznali štiri razrede (1938–1941, 1945). Pisala je v en zvezek: zadaj matematiko, spredaj slovenščino. V klopih so imeli luknje za tinto in pero, a največ so pisali s svinčnikom. "V cekru" je nosila zvezek in leseno peresnico. Malico so takrat prinesli od doma. Nezakonski in revnejši otroci pa so dobili kaj v šoli. V šoli je bila tudi manjša knjižnica, da so se lažje naučili brati in zapeti kakšno pesmico. Učitelje so spoštovali, s sošolci pa so bili prijatelji. Starši so se morali javiti v šoli le, če so bili kakšni izgredi. Otroci so bili takrat zastrahovani in zmedeni zaradi vojne. "To so bili stresni časi. Spominjam se poti v šolo, sošolk in revščine. Za birmanske čevlje sem sama zaslužila s čipkami." (Pogovarjal se je Toni Šubic, 1. a.)

Neznan ustni vir, učenka v letih 1939–1944. "Bili smo zadnja generacija učencev, vpisana v 1. razred, ki je le-tega končala še v miru." Šola je bila v stavbi na Trnju 21. Tloris šole je bil večji od današnje stavbe. Bila je nadstropna: spodaj je bila učilnica 1. in 2. razreda, zgoraj pa 3. in 4. Šola je bila petrazredna. V veliki in svetli učilnici so imeli dvosedežne klopi in mizice, kateder, ki je stal za stopnico višje od tal, veliko računalno, sliko kmečkega dvorišča, peč na drva in večji obešalnik za odlaganje vrhnjih ob-

lačil. Na steni je bila velika črna tabla. Torbice so bili kar nahrbtniki, zašiti iz vrečevine ali trpežnega blaga. Imeli so en sam predal, obrobjen z luknjicami, v katere je bila vpeta vrvica. V Železnikih sta bila dva sedlarja, ki sta izdelala tudi lepše in trpežnejše nahrbtnike. V njih so nosili čitanko, dva ali največ tri zvezke, puščico (leseno ali iz blaga), pisali so najprej s svinčnikom, v drugi polovici leta pa tudi s peresnikom. Barvice so imeli le redki. Kar so potrebovali, jim je prinesel Miklavž. Šola je imela knjižnico, a le za učence višjih razredov (od 3. dalje).

"Na južni strani šole tik ob Sori je bil Sokolski dom. (Tako piše v anketi. Starejši domačini pa so me opozorili, da je tam stal Orlovski dom in da sta gospa Ramovš ter prof. Koblar vadila vse omenjeno v tem domu. Podatek o telovadbi in orodju pa ustreza obema – Sokolskemu in Orlovskemu domu. – Op. K. Primožič.) Gospa Tonika Ramovš nas je tam učila razne igrice in lepe hoje. Ob koncu prvega šolskega leta smo na osrednjem trgu nastopile s prikazom igrice Mi smo peričice ter Metulji in cvet. To je bila dogodivščina za nas in gledalce. V domu smo imeli tudi telovadbo. Najmlajše je urila gospa Anika Pfajger. Orodje je bilo namenjeno le starejšim. V pritličju doma je bila dvorana. Uprizarjali smo igre. Režiser je bil večkrat dr. France Koblar."

Deklice so v šoli nosile preprosto obleko, predpasnik, ki je pokrival celotno spodnjo obleko. Krojen je bil tako, da se je zapenjal na hrbtu. Na ramenih je imel širše naramnice z volančki. (Neznan zapisovalec.)

Vinko Rejc je leta 1939/40 obiskoval ljudsko šolo v stari Jugoslaviji, v letih 1941–1943 nemško šolo – "Volk Schule", po vojni pa osnovno šolo. Dve leti je pouk obiskoval v hiši Pr Štalc. V učilnici so bile mize s klopmi, tabla, kateder, računalno, peč na drva. Po vojni je primanjkovalo papirja, zato so pisali tudi na papirnate vrečke – "škrnlice". Uporabljali so čitanko, pri matematiki pa računalno s kroglicami. Čitanko, zvezke in puščico ter malico so nosili v nahrbtnikih iz blaga. Telovadili so samo zunaj. Učila ga je tudi Antonija Demšar. Za oceno je bilo pomembno znanje, poleg tega pa tudi pridnost. Za

kazen so stali v kotu ali pa so bili po pouku zaprti. Po osmi uri zvečer niso smeli biti zunaj. Učenci so prepevali ljudske, med vojno pa tudi nemške pesmi. Spominja se izleta, ko jih je Koscov Tone s tovarnjakom peljal na Gorenjsko. (Pogovarjal se je učenec iz 1. b.)

Neznan ustni vir: Leta 1941 se je začela vojna. Nemci so odpeljali slovenske učitelje in župnike. "Tudi našo učiteljico, gospo Marijo Demšar. V zameno smo dobili nemške učiteljice in nemško šolo. V župnišču je bil kindergarten. Za odrasle so organizirali popoldanske in večerne tečaje nemščine."

Leta 1942 so partizani napadli nemške postojanke: župnišče, šolo (tu je bilo skladišče), zvonik. Uničeno je bilo celotno Trnje: župnišče, šola, mežnarija in Orlovski dom.

V šolskem letu 1943/44: "Imeli smo slovensko šolo. Pr Štalc sem hodila v 3. razred. Med učenci je bilo tudi štiri leta starostne razlike." V šolo so hodili redno, le v najhujši zimi ne. (Neznan zapisovalec.)

Milica Vrhunc še vedno zna zapeti nemško otroško pesmico, ki so jo prepevali v nemški šoli. Otroci besedila sicer niso razumeli. "Korakali smo po Plac' in peli. Tako so nas učili nemščine," se spominja. S sošolkami so se na poti iz šole večkrat ustavile v Sokolskem domu. Tam je bil dobrodušen nemški kuhar, ki je vsaki odrezal kos kruha, one pa so poprosile: "Mit Honig." Posmejal se je in rekel: "Singen." Zapele so, on pa jim je kruh namazal še z medom.

Tu pa je pesmica, ki se je naučila v šoli. (Po pri-povedi gospe Vrhunc jo je poiskala Martina Sedej.)

Brüderchen, komm tanz mit mir

*Brüderchen, komm, tanz mit mir,
beide Hände reich' ich dir,
einmal hin, einmal her,
rundherum, das ist nicht schwer.*

*Mit den Händchen klipp, klipp, klapp,
mit den Füßchen tripp, tripp, trapp,
einmal hin, einmal her,
rundherum, das ist nicht schwer.*

*Mit dem Köpfchen nick, nick, nick,
mit den Fingerchen tick, tick, tick,
einmal hin, einmal her,
rundherum, das ist nicht schwer.*

(Pogovarjala se je
Katarina Primožič.)

Med vojno in po njej

Dragica Bajželj, učenka v letih 1940–1946. Spominja se, da so bili v enem oddelku učenci od 1. do 4. razreda. Bilo jih je okoli 40. Poleti so v šolo hodili bosi. Šolske potrebščine so imeli v mapah, ki so jih nosili pod pazduho. Nekaj časa jo je učila učiteljica Demšarjeva, ki je bila zelo pravična. Nikogar ni zatirala, enaka je bila do vseh. Pohval ni bilo veliko. V šoli je bilo strožje kot danes. Za vsako manjšo napako je učenec moral zapustiti razred. Telovadbo so imeli v Sokolskem klubu. Na izlete so hodili peš. Šli so v Dražgoše, najdlje pa na Ratitovec, kjer ji je krava odgriznila rokav od jakne, ki je bila bratova. Spominja se zbadanja med otroci, ki so pripadali ali Orlom ali Sokolom: "Oru, oru, črn pt'č, jedu kašo k't prašč." (Pogovarjal se je Nejc Čencič, 8. a.)

Niko Sedej je med vojno moral hoditi v nemški otroški vrtec, "kindergarten". Tam je bil, dokler niso s prijatelji pojedli nekaj pomaranč, ki so jih našli v kleti, kamor so bili kazensko zaprti. – Niso se držali skupine in so se z izleta v Snegovnik vrnili v vrtec pred vzgojiteljico in večino otrok.

Prvo leto po vojni je bila šola Pr Štalc. Učil jih je tovariš Rudolf Zajec. Med odmori so bili učenci na dvorišču pred šolo. Nekega dne, ko je pozvonilo začetek naslednje ure – z navadnim zvoncem so pozvonili učenci ali učitelji – je nekaj fantov skoči-

lo v učilnico kar skozi pritlično okno. Učitelja, ki jih je videl, je to razjezilo. Poklical jih je pred tablo in vprašal: "Kdo skače skozi okno?" Fantje so naštevati, kar jim je pač prišlo na misel. Kazen, ki je sledila, pa je bila: "Vsak naj tisočkrat napiše v zvezek: 'Skozi okno skače tat.'" In popoldne so kar nekaj časa porabili za to kazensko nalogo. Naslednjega dne je učitelj zvezke pogledal. Ni štel zapisov. Tisoč jih gotovo ni bilo nikjer. Pohvalil pa je sošolca, ki je kazen izvirno skrajšal. Napisal je: "1000X skozi okno skače tat."

Bil je čas, ko se je gradila nova šola. Šolski upravitelj Josip Zupančič je večkrat stopil v razred in izbral nekaj večjih fantov, da so se s tovarnjakom odpeljali v Vodice po opeko za šolo v Otokih. Vozila sta jih dva šoferja – Zaman in Drol. Trinajstletni fantje so se z veseljem odpeljali na to pot. Doma pa niso nič vedeli za njihov "celodnevni delovni izlet". Kadar jih je v Vodice peljal šofer Viktor Drol, jim je, odraščajočim in vedno lačnim, ustavil v mlinu na Luši. Tam jim je gospodinja odrezala kose kruha in jih namazala z zaseko. V Vodicah so na kamiona naložili še vročo opeko, potem pa čakali, da sta se vrnila. Medtem so

hodili po poljih in si iskali hrano. Nabirali so repo in korenje. Popoldne, ko sta bila kamiona spet v Vodicah, so ju še enkrat naložili z opeko in še sami sedli na keson. (Pogovarjala se je Katarina Primožič.)

Tone Tavčar, učenec v letih 1942–1948, se spominja, da so pouk imeli zelo različno. Prilagojen je bil vojnim razmeram. Šolski prostori so se nahajali v treh stavbah: 1. in 2. razred sta imela pouk v hiši ob vhodu v cerkev sv. Antona puščavnika, 3. in 4. Pr Štalc ob potoku Sovivnik in 5. razred na Racovniku, v hiši pri mostu čez Soro. Učenci so sedeli v klasičnih lesenih klopek s kozarcem za črnilo, prostor je ogrevala visoka peč na drva (Lucova), svetlobo pa so nudila velika okna ter luči v obliki krožnika. Pisali so v črtaste zvezke s pisalom za pomakanje v črnilo. Torbice so bile skromne, sešite iz blaga. V njih so nosili tudi malico (kruh in jabolko). Zemljepis in zgodovino so se učili v zelo poenostavljeni obliki.

V 4. razredu, po vojni, je bil njegov učitelj Mulej, ki je imel izreden dar za poučevanje in čut za razposajeno mladež tudi izven šolskih obveznosti. V 5.

Birmanci leta 1942. Privatno sta jih poučevali (od leve proti desni) Minka Gortnar-Bekš in Tonika Ramovš. Poleg sta še Cirila Logar in Terezija Kristan. Vir: Naše poti, XXI. letnik, šolsko leto 1991/92

razredu ga je učil strogi in dosledni učitelj Josip Zupančič. Pri ocenjevanju so bile poleg znanja upoštevane tudi druge spretnosti in obnašanje. "Kljub otroški igrivosti, medvojnemu in povojnemu obdobju, so bile delovne navade na zavidljivi ravni. Pomembna je bila doslednost pri izvajanju postavljenih nalog." Otroci so bili opazovani tudi v času, ko ni bilo pouka. Če so storili prekršek, je bil ta obravnavan na pogovorih s starši. Učitelj je bil zelo spoštovana oseba – tako v šoli kot izven nje. "Pa še nekaj mi ni ušlo iz spomina. Na pogovorih učiteljev s starši so obravnavali prijetne in nepohvalne dogodke otrok. Učitelj Mulej je moji mami razlagal, da je 'vaš sin Tone humorist'. Naslednji dan pa je sosedka razlagala sovaščankam, da je 'sosedov Tone komunist'."

"Danes šola pomeni velik doprinos pri vsakodnevni opravi, nadaljnem izpopolnjevanju znanja in kasnejšem vključevanju v koristno delo za preživetje in družbeno dejavnost. Pohvale vredne so predstave, ko šola sodeluje na različnih družbenih področjih. Program predstavitve 10. številke Zbornika Železne niti je dobra popotnica za sou-

stvarjanje in varovanje kulturne dediščine." (Pogovarjal se je Frančišek Tavčar, 1. b.)

Neznan ustni vir, učenka v letih 1944–1952. Učno snov so s peresi pisali na papir, imeli pa so tudi tablice in krede. Zvezke in učbenike so nosili kar v rokah ali v vrečkah iz blaga. V spominu hrani učiteljici Miro Golob in Angelco iz Kranja. Na pamet so se morali naučiti le kakšne pesmi. V razredu je morala biti med poukom tišina, učenci so mirno sedeli. "Učitelji so nas najpogosteje za kazen pošiljali pred vrata. Neki sošolec je vedno nagajal dekletom in je zato velikokrat moral zapustiti učilnico." Obiskovala je tudi čipkarsko šolo. (Pogovarjal se je učenec iz 3. b.)

Marinka Rejc, učenka v letih 1945–1951. V začetku je obiskovala pouk Pr Štalc. Pri matematiki so uporabljali računal, pri slovenščini pa čitanko, ki jo je "podedovala" od starejših bratov in sester. Imeli so platnene nahrbtnike, kasneje torbo za na ramo in nazadnje usnjeno torbo – aktovko. S seboj so nosili tudi malico in leseno peresnico. Oblečeni so bili

Partizanska šola na Češnjici. Učili sta učiteljici Ivanka Polajnar (levo na sliki) in Ivanka Mesec. Partizansko šolo so na Češnjici odprli leta 1944, pouk je bil po privatnih hišah. Ta fotografija je nastala Na dolin, pri hiši. Otroke so učili pisati, brati, računati in verouka. Foto: arhiv Petra Polajnjarja

v svoja oblačila. Pomembno je bilo, da so bila čista. Spominja se, da je šola dobila knjižnico šele okoli leta 1950. Hranila je predvsem dela slovenskih pisateljev. "Knjige smo izposojali učenci. Všeč mi je bila Visoška kronika. Knjige sem si izposojala tudi pri sosedih," je povedala. Pr Stalc je bila telovadba na dvorišču, v Otokih pa tudi na hodnikih. Namesto telovadbe so v času, ko so šolo še gradili, pomagali pri gradbenih delih. Nosili so opeko.

Ko je učitelj vstopil v razred, so vstali in ga pozdravili. Kontrolnih nalog ni bilo veliko. Vadili so lepomisli. V višjih razredih so pisali veliko prostih spisov in stavčnih analiz. Dobro se spominja Zlate Gogala Lotrič, Stane Thaler in Jožeta Zupančiča. Vsi so jih veliko naučili. Učitelj je imel veliko veljavo. "Nismo se mu upali upreti. Tudi v kraju je bil pomemben. Naloga staršev pa je bila, da so nas spodbujali k učenju. Sicer pa v šolo niso veliko hodili."

Učenci so se morali veliko učiti. Večina otrok je bila pridnih, bile pa so tudi izjeme. Kdor ni bil priden, je moral v kot. Učenci so morali biti v razredu tiho. Roke so držali na hrbtu. Za kazen je kdaj komu priletela kreda v glavo. Pohvalili pa so jih ustno za dober spis, pesmico, ki so jo znali na pamet, ipd.

Izvenšolskih dejavnosti ni bilo. "Namesto tega smo

gradili igrišče." V pevskem zboru so peli učenci s posluhom. Njihov pevovodja je bil Jože Zupančič. Nastopali so na šolskih proslavah. Peli so ljudske in partizanske pesmi. Na šolske izlete so hodili peš, v višjih razredih pa so se peljali tudi s tovornjakom do Škofje Loke, naprej pa z vlakom. V spominu hrani izlet v zagrebški živalski vrt in zaključni izlet na Reko in v Pulj. Ob misli na osnovno šolo pomisli na leta, ki so prehitro minila.

Pa še zanimiv utrinek, ki ga je povedala: "Ker ni bilo obrazcev za spričevala, smo jih pisali sami. V zvezek smo napisali ime, datum rojstva ter spustili malo prostora. Potem je sledilo: 'sposoben za v 2. razred'. V prazen prostor je učiteljica napisala 'je' ali 'ni'." (Pogovarjala se je Meta Rejec, 7. b.)

Stara mama (učenka v letih 1944–1951) je Mariku povedala, da je v šolo hodila najprej na Rudnem, kasneje pa v Železnike v novo stavbo v Otokih. V 1. in 2. razredu je šolske potrebščine nosila v cekarju iz blaga, v 3. in 4. pa iz koruzne slame. V 5. razredu je dobila usnjeno torbico – aktovko. V šoli je bila tudi manjša knjižnica, kjer so si izposojali samo knjige, ki so jih rabili za šolo. Učno uro je naznanil šolski zvočnik. Učitelj je vstopil v razred, učenci pa so vstali. "Pred učiteljem smo imeli 'rešpekt'. To pomeni, da se

Učenci, ki so leta 1951 končali osnovno šolo, z razrednikom Josipom Zupančičem. Foto: arhiv Helene Kramar

je, kar je učitelj zahteval, naredilo brez ugovorov. Če smo jemali novo snov, nam je prvo uro razlagal, drugo pa spraševal. Konec ure je dal domačo nalogo. Če je bilo kaj narobe, smo bili po pouku zaprti." V pevski zbor so bili vključeni učenci, ki so imeli posluh. Pevovodja je bil gospod Josip Zupančič. Zbor je nastopal na šolskih proslavah. Na šolske izlete so bolj malo hodili. Spominja se izleta v Zagreb, kjer so videli živalski vrt. Malico so nosili od doma, nekateri pa so jo dobili tudi v šoli. "Po vojni je bilo tako, da če smo imeli doma eno kravo, nismo bili upravičeni do malice, ki so jo delili v šoli. Otroci bi takrat najraje jedli kaj sladkega, a tega ni bilo. Še kruha je bilo bolj malo." (Pogovarjal se je Marko Košir, 7. c.)

Učenci so postali po drugi svetovni vojni

Neznan ustni vir, učenec v letih 1945–1951. Zaključil je štiri leta osnovne šole ter I. in II. razred nižje gimnazije. Pouk je do leta 1948, ko so otvorili šolo v Otokih, potekal v dveh hišah: na Trnju zraven cerkve, en razred pa je bil na Racovniku – Pr Kosem. Pouk so še obiskovali od ponedeljka do sobote. Učil ga je tudi strogi učitelj Josip Zupančič. Dobro je znal slovnico. Zahteval je disciplino. Učiteljev so se bali in jih spoštovali. "Z vrstniki pa smo se zabavali kot sedaj. Tudi stegli smo se." Zaradi vojne je bila med sošolci precejšnja starostna razlika – tudi štiri in pet let. Na pamet so se učili letnice. Enkrat so se s tovarnjakom brez cerade peljali na izlet na Bled. (Pogovarjal se je Valter Šmid, 1. b.)

Marjeta Gortnar, učenka v letih 1945–1953. Osnovno šolo je obiskovala v hiši na Trnju (danes je to Demšarjeva hiša), nižjo gimnazijo pa v Otokih. Naučeno so obnavljali po svojih besedah in ne na pamet. Zvečer po osmi uri pa niso smeli v kino. "Petje je vodil Josip Zupančič. Nastopali smo na proslavah. Peli smo narodne in partizanske pesmi. Celo eno rusko. Šola mi pomeni usmerjanje v življenje." (Neznan zapisovalec.)

Marta Benedičič, učenka v letih 1945–1954. Prva leta je obiskovala šolo v Selcih, kasneje pa v Železnikih. Učna ura se je začela s ponavljanjem in spraševanjem, potem pa so vzeli novo snov. Pisali so tudi tihe vaje in šolske naloge. Domače naloge so pisali vsak dan, pa tudi učiti se je bilo treba. Če se je bilo treba kaj naučiti na pamet, so se naučili, drugače pa so snov ponavljali, dokler je niso znali. V šoli so dobili kruh z margarino, kakav ali čaj. Otroci so radi jedli marmelado.

"Veliko je pomenilo, kar so nam povedali učitelji. Vedno smo se veselili, ko smo imeli pogovore s prof. Thalerjevo. Ona nam je povedala veliko lepega za življenje." Najbolj so se bali, da bi morali za kaj odgovarjati ravnatelju ali da bi bili zapisani v razrednico. Po osmi uri zvečer pa niso smeli ven tudi zato, ker jim starši tega niso dovolili. Ob koncu šole so šli na izlet v Beograd. S sošolci so bili veliki prijatelji. "Še danes se srečujemo, čeprav nas je še malo. Dokler so bili učitelji živi, smo se dobivali tudi z njimi. Šolska leta so bila lepa leta, a se tega takrat še nismo zavedali." (Pogovarjala se je Tea Benedičič, 2. a.)

Neznan ustni vir, učenka v letih 1946–1953. Za oceno je bila poleg znanja pomembna še natančnost pri lepopisju. Učitelji so jih kaznovali s palico in zaušnicami. Kazen je bil tudi pripor po pouku. "Spominim se, da je učitelj v najhujši zimi poslal učenca v Dašnico, da si umije ušesa." Na izlete so največkrat šli na Prtovč in v Kališe. Oblačila so bila revna, včasih jih je celo zeblo. Rada se je igrala igro gnilo jajce. (Pogovarjala se je Aneja Osolnik, 4. a.)

Janez Demšar, učenec v letih 1946–1953. Doma so se učili in pisali naloge. Na pamet so morali znati pesmi slovenskih pesnikov. Obvezna je bila obnova čtiva, ki so ga prebrali. "Učitelji so največkrat ocenjevali znanje. Le pri nekaterih je bilo pomembno tudi to, čigav si. V šoli je bil red. Učitelj je bil bog, ravnatelj pa nadbog. Vseh smo se bali in jih spoštovali." Pohvale so bile ustne, kazni pa tudi telesne. Učenec je dobil ključke ali kreda v gla-

vo, pa tudi za lase so jih potegnili. Po osmi uri zvečer niso smeli biti zunaj brez spremstva odraslih. Naloga staršev je bila, da so otroke kontrolirali in hodili na govorilne ure. V začetku malice ni bilo v šoli, kasneje pa – brezplačna. Radi so jedli kakav in "rumen UNRA sir". Vključen je bil v Telovadno društvo Partizan. Pevski zbor je v začetku vodil učitelj Zupančič, kasneje pa Fajgelnov Tone (Lotrič). Spominja se izleta v Ljubljano, kjer so si ogledali Narodni muzej in živalski vrt. Enkrat pa so šli peš v bolnico Franjo.

"V 1. razredu smo imeli verouk še v šoli. Februarja 1947 je bilo. Župnik Valentin Bertoncelj je imel god. Kaj bi mu dali za god? Ker sem živel zraven župnišča, sem vedel, da gospod kadijo. Sošolcem sem predlagal, da mu kupimo cigarete, ker kadi kot Turek. To mu je pred uro povedala sošolka. Ko je župnik stopil v razred, smo zmolili očenaš, potem pa je stopil k meni in vprašal, kdo kadi kot Turek. Nisem še utegnil odgovoriti, ko je priletela močna klofuta, da sem odletel preko sosedu do peči. Nisem jokal in nisem se opravičil. Zame je to pomenilo konec verouka." (Pogovarjala se je Teja Demšar, 5. b.)

Jože Eržen, učenec v letih 1946–1954. Prva leta je hodil v šolo na Rudnem, v Železnikih pa je bil z generacijo prvih učencev, ki so sedli v klopi novozgrajene šole. Spominja se, da so se učili zvečer ali zgodaj zjutraj. Čez dan ni bilo časa, ker je bilo treba poprijeti za vsa kmečka dela. Učitelje so spoštovali, če so bili do učencev dobri in poštene. Drugače so se jih bali, ker so bili zelo strogi. "Če nisi ubogal, si bil tepen ali zaprt po pouku. Pohvale pa smo dobili za dobre ocene in spoštovanje do starejših. Za oceno pa ni bilo vedno pomembno samo znanje. Dostikrat so bile, na žalost, pomembne tudi materialne dobrine." Učenci so radi igrali nogomet in smučali. Oblečeni so bili skromno. Pozimi niso imeli toplih oblačil. "Lep spomin imam na naš najdaljši izlet, ki je bil na otok Rab, in na proslavo, na katerih sem tudi nastopal." (Pogovarjal se je Amadej Eržen, 4. b.)

Neznan ustni vir, učenec v letih 1946–1955. Dva razreda je obiskoval v Selcih, potem je nadaljeval v Železnikih. Učitelji so bili primerno strogi in razumevajoči. Pravični do vseh enako. Uro so začeli s pregledovanjem domače naloge, nato so ponavljali snov prejšnje ure. Sledila so nova poglavja "po planu". "Doma se nisem veliko učil, sem pa dobro sodeloval pri pouku. Domačih nalog je bilo dovolj tudi za čez nedeljo." Učenci so bili dobri in slabši, a so se vsi dobro razumeli. Če je v kinu gledal film, ki ni bil priporočen, je bil kaznovan z dodatnimi nalogami. Zvečer so morali biti doma, ker tudi starši niso dovolili potepanja. "Takratna disciplina se težko primerja z današnjo. Šolski odmori pa gotovo niso bili tako hrupni. Šola je pomembna, a je premalo poudarjeno učenje za naprej v življenju." (Pogovarjal se je učenec iz 1. a.)

Ivanka Vrhunec je postala prvošolka leta 1947. Potrebščine so nosili v usnjeni torbi na ramenih. Pri strani je bil pripet lonček za čaj. Najraje so imeli učiteljico Julči Strnad, ker je bila zelo prijazna do učencev in se je rada smejala. V lepem spominu ima tudi profesorico Stanislavo Thaler. Ko je učiteljica prišla v razred, so morali vstati in pozdraviti. Nato so sedli in dali roke na hrbet, da so imeli ravno hrbtenico. "Za domačo nalogo je včasih zmanjkalo časa, ker smo morali doma veliko delati. Delovne navade pa so bile pri nekaterih enak problem kot danes." Malico so dobili v šoli. Oblečena je bila v pleteno jopico in krilo, obute pa je imela mamine čevlje. Spominja se izleta, ko so se z vlakom peljali v Vrbo in se pri tamkajšnji cerkvi lovili. (Pogovarjala sta se Nika Gartner, 4. b, in Klemen Gartner, 8. c.)

Marinka Demšar, osnovnošolka v letih 1947–1954. Eno leto je pouk obiskovala v skromno opremljeni učilnici v hiši na Trnju, nato v Otokih. V pletenem cekarju je nosila zvezek, svinčnik, radirko, pero, barvice ... Spominja se dveh zelo prijaznih učiteljic: Helene Piskernik in Barike Miško. Pri uri je učiteljica snov razložila, včasih pokazala slike ali

zemljevid, nato so snov zapisali po nareku v zvezek. "Pri ocenjevanju je bilo najpomembnejše znanje. Posamezne učenke pa so si višjo oceno priokale." Tudi takrat so se morali učiti. "Po navadi sem se učila zjutraj. Na pamet smo se učili le pesmice, snov iz zvezka pa me je spraševala teta." Starši so jih k temu spodbujali, pri domačih nalogah pa le redko pomagali. V šolo so šli, če so jih tja poklicali. Včasih so kakšne učence zaradi napak v šoli doma tudi natepli. "Tudi takrat smo bili otroci živahni, posamezniki pa tudi nagajivi. Večina si ni upala ugovarjati učitelju." Najpogostejše šolske kazni so bile klečanje v kotu, lasanje, udarjanje z ravnilom po vseh prstih, podpis staršev, opomin, stanje pred učilnico. Telovadili so v razredu in na igrišču za šolo. Malico so dobili v šoli. Radi so jedli vse, kar je bilo. "Najbolj se spomnim arašidovega masla iz paketa mednarodne pomoči." Od šole je pričakovala boljšo prihodnost, kot so jo imeli njeni starši. "Znanje je pomembno, saj ti ga nihče ne more vzeti." (Pogovarjala se je Špela Demšar, 7. b.)

Marija Potočnik, učenka v letih 1947–1955. Vse štiri razrede nižje gimnazije je bil njihov razrednik Ivo Zorman. Učitelji so ocenjevali znanje in trud. Najboljši je bil izlet v Dubrovnik, kamor so odpotovali za cel teden, ko so bili v IV. nižji gimnaziji. Otroci so hodili tudi v počitniške kolonije. (Pogovarjala se je Manca Potočnik, 3. a.)

Jože Šmid, učenec v letih 1948–1956. Obiskoval je novo šolo v Otokih. Del pohišтва je bil preseljen iz stare šole, nekaj pa je bilo novega. Snažilka je v vsaki učilnici kurila v peč. Garderoba je že bila, v copate pa se še niso preobuvali. V 1., 2. in 3. razredu je bilo v enem oddelku od 40 do 50 učencev. Tablic niso več uporabljali, "s papirjem pa je bila taka revščina, da se ne da povedati". Zelo popularen je bil nahrbtnik. "Enkrat sem ga pozabil doma, pa ga je mama prinesla za meno." Šola je bila skromna, a imeli so veliko kulturno bogastvo – mnogo lepih in poučnih knjig. "Vsi učitelji in učiteljice so delo opravljali z dušo in srcem. Učili so z ljubeznijo, in žal, tudi s kakšno klo-

futo. Učitelj je učil, učenci smo se učili. Tako kot danes. Tako, kot bo, dokler bo obstajala osnovna šola. Dokler bo človeštvo. Delovne navade učencev pa so posebno poglavje. Če so bile usvojene doma, ni bilo problemov." Za osnovno šolo je bilo značilno, da se doma niso veliko učili. Nekateri učenci so poskušali znanje usvajati na pamet, vendar to ni šlo dolgo. Malico so jim kuhali že od 1. razreda. "Zelo smo jim bili hvaležni." Izvenšolskih dejavnosti, kot jih poznamo danes, še niso imeli. Počasi se je začelo s športom. Pevski zbor pa je bil. Pevovodja je po nekaj mesecih ugotovil, da "sem zelo skromen pevec. Tako je bilo moje pevske kariere konec." Spominja se izleta iz 1. razreda, ko so šli v Dražgoše. Videli so mnogo požganih in porušenih hiš. "Kot učenec in kasneje kot učitelj sem šolo cenil in spoštoval. Vsaka, ki jo dokončamo, je pomembna. To se prej ali slej pokaže." (Pogovarjala se je Pia Šmid Mihajlovič, 2. a.)

Franc Tušek, učenec v letih 1949–1957. "Bili smo prva generacija, ki je pouk obiskovala v novi stavbi vsa osnovnošolska leta." Prvo leto garderobe še niso bile dograjene. V prvih razredih so uporabljali računico, slovnico in čitanko, v nižji gimnaziji so nabavili še učbenika za zgodovino, prirodopis in zemljepis, v III. in IV. razredu nižje gimnazije pa tudi za kemijo in fiziko. V šoli je bila knjižnica z dotrajanimi knjigami. Pri izposoji so učenca vpisali na knjižni kartonček. "Ko je učitelj vstopil v učilnico, smo vstali in ga pozdravili z 'zdravo'. Pouk je bil odvisen od učitelja: lahko je bil zanimiv ali pa naveličan." V spomin se mu je vtisnil strog in oster ravnatelj Jože Zupančič. V lepem spominu pa mu je ostal učitelj in pisatelj Ivo Zorman. Poleg znanja je bilo pomembno tudi to, da je bil učenec discipliniran in da je redno pisal domače naloge. Učenci so za vzorno obnašanje in odlično znanje na koncu šolskega leta dobili knjižno nagrado. Za neprimerno vedenje pa podpis staršev, opomin in ukor. Nekateri učitelji so jim grozili s posebnimi vzgojnimi ustanovami – poplavljenicami. "Spominov na šolo je veliko – lepih in grenkih. Vsako leto mi je krojač sešil novo obleko, čevljar pa izdelal čevlje za v šolo. Ti so me v začetku

vedno žulili. V IV. gimnaziji nas je razrednik Ivo Zorman peljal na končni izlet v Dubrovnik. Takrat sem bil prvič na morju. Osnovno šolo imam v spominu kot prijateljico, ki mi je odprla okno, skozi katero sem prejemal prvo znanje." (Pogovarjala se je Nuša Bernik, 4. a.)

Anton Lotrič, učenec v letih 1949–1957. Ob vходу v šolo sta bili dve garderobi. Ob zidovih so stale klopi, pod katere so zložili čevlje. Na steni so bili pritrjeni navadni obešalniki. Učbenike so dobili v šoli ali od starejših učencev. Učna ura je potekala približno tako kot danes, a vse v isti učilnici. Niso se selili. Na pamet so se največ učili pri slovenščini, in sicer pesmi in povesti slovenskih pesnikov in pisateljev. Eden izmed njegovih učiteljev je bil pisatelj Ivo Zorman. Učitelji so v glavnem ocenjevali znanje. "Včasih pa so se delale razlike tudi po tem, iz katere družine si izhajal." Najlepši in najdaljši je bil izlet z vlakom v Kranjsko Goro. Od tam pa peš na Vršič. Šli so tudi s kolesi na Praprotno, naprej pa peš na Lubnik. Z osnovno šolo so nekateri hodili poleti taborit v Fažano, Banjole pri Puli, Valdoltro ipd. "Poleti smo v šolo hodili bosi in v kratkih hlačah, pozimi pa smo oblekli, kar smo najtoplejšega imeli." Rad se spominja poti v šolo in domov. Takrat se je veliko dogajalo. (Pogovarjal se je Aljaž Lotrič, 3. a.)

Neznan ustni vir, učenka v letih 1949–1957. Všeč ji je bilo, ker je bila šola nova. Učbenika – čitaniko in slovensko slovnico – so dobili v šoli, zvezke pa so kupili sami. Ura se je začela s pozdravom "zdravo". Rada se spominja tovariša Franceta Plešca, ker je bil zanimiv in za hece, ter tovariša Jenka, ker so pri njem morali brati tudi nazaj. Če je učenec naredil neumnost, so starši morali priti v šolo. Za enico so nesli domov podpis. Spominja se tudi telovadbe, ko so tekmovali v sankanju s Prtovča in je zmagala. (Pogovarjala se je Taja Basaj, 8. d.)

Neznan ustni vir, učenec v letih 1949–1957. Doma so se učili, "kolikor so imeli časa in volje". Malico so dobili v šoli, dodali so jim tudi D-vitamin,

ribje olje iz paketov UNRA. Radi so jedli kakav, kruh, marmelado in sir. Izvenšolskih dejavnosti je bilo malo. Spominja se športa in šaha. Na izletu v Dubrovnik je prvič videl morje in se vozil z ladjo. Takrat jih je več imelo morsko bolezen. (Pogovarjala se je Špela Gortnar, 9. b.)

Neznan ustni vir, učenec v letih 1949–1957. V šolski knjižnici so si izposojali knjige, ki so jih rabili "za obnove in proste spise. Smo si pa redne knjige sposojali ali kupili od starejših učencev in jih nato posodili ali prodali mlajšim." Delovne navade so bile približno take kot danes. Učenci so bili pridni, leni, problematični, razgrajški ipd. Razlogi za izostanke so bili: bolezen, smrt v družini, naravne katastrofe, slabo vreme, veliko snega ipd. Za neopravičen izostanek so "hitro dobili ukor". Učenci so imeli podobne odnose kot danes. Pretepali so se, potepali, kregali, tožili drug drugega ipd. Malico so najprej nosili s sabo, kasneje so jo dobili v šoli. Radi so jedli vse, kar so dobili. "Bolj ko je bilo sladko, boljše je bilo." Spominja se izleta, ko so se z vlakom peljali v Kranjsko Goro in nato pešačili na Vršič, ter tistega, ko so s kolesi šli na Praprotno, od tam pa peš na Lubnik. Poseben spomin hrani na smučarske tečaje, ki jih je med zimskimi počitnicami osnovna šola organizirala v Davči in na smučiščih v dolini. "Bilo je lepo, včasih malo skromno, a vendar lepo." (Neznan zapisovalec iz 1. b.)

Anton Šolar, učenec v letih 1950–1959. Prvih pet let je obiskoval šolo v Dražgošah, nato pa v Železnikih. Od tu se spominja zelo stroge učiteljice biologije in kemije Stanke Thaler, učitelja Pavleta Zajca, ki je dobro razlagal matematiko, ter učiteljice Milene Dobovšek, ki jih je veliko naučila pri slovenščini. Pohvale so bile redke. Kaznovani pa so bili tudi za prekrške izven pouka (npr. zaradi stolčenih oken na Rudnem so dobili ukor učiteljskega zbora). (Neznan zapisovalec iz 6. c.)

Rezka Rihtaršič, učenka v letih 1950–1958. V lepem spominu ima učiteljico Jožico Markelj, ker je

Učitelji 1953–54. Foto: Naše poti, XXI. letnik, šolsko leto 1991/92

bila pravična in "pripravna". Na urniku so imeli tudi lepopisje. (Pogovarjala se je Vika Rihtaršič, 7. a.)

Peter Trojar, učenec v letih 1950–1958. V šolski knjižnici so si lahko izposodili po eno knjigo. Ko so jo vrnili, so dobili drugo. Jože Zupančič je bil strog učitelj. "Če nisi bil priden, te je pocukal za 'ta sladke'. Plešec je bil bolj humoristične narave." Kaznovani so bili tudi tako, da so kakšen stavek napisali po stokrat. (Pogovarjal se je Jure Trojar, 4. a.)

Rado Jakob Lotrič, učenec v letih 1950–1958. V učilnici so imeli poleg klasičnih šolskih klopi s stoli tudi stoječe peči "kraljice", viseče luči in velika okna. V copate se niso preobuvali. V zvezke so pisali s svinčniki, pozneje pa z nalivniki, nekateri tudi s kurjimi peresi. Zvezke, učbenike, puščico in ostali šolski pribor so nosili v "ogromni torbi – aktovki". Spominja se mnogih učiteljev. Pavle Zajc, Julči Strnad, Stana Thaler, Franc Plešec, Mlakar, Jože Zupančič, Ivo Zorman, Milena Dobovšek, Jenko "so bili pedagogi, strokovnjaki, naprednjaki, naravovarstveniki". Učitelj je bil "alfa in omega". Tega danes ni več zaslediti. Šolsko uro so začeli s pozdravom "Za domovino s

Titom naprej!". Za oceno je bilo najbolj pomembno znanje, bilo pa je še nekaj kriterijev za plus in minus. "Učenci smo bili vzorni, manj vzorni in tudi nagajivi in leni. Originalna množica. Učili smo se za sproti. Nekateri bolj, drugi manj. Domačih nalog je bilo kar veliko, včasih tudi kazenske." Za kazen so tudi klečali, opravljali fizična dela, nosili domov podpise, ukore in bili po pouku zaprti. Vedenje so jim ocenjevali z ocenami od 1 do 5. Poznali so 'horo legalis'. Odnos do šole in učiteljev je bil spoštljiv. Šola je imela prednost pred vsem ostalim. Bila je obvezna in pripravila je človeka na nadaljnje življenje. Vsak se je trudil po svojih močeh. Starši so učence usmerjali, jim pomagali pri delu in učenju, jih vzgajali in nadzirali.

Malico so dobili v šoli, kosila pa ne. Oblečeni so bili "dokaj revno, komaj zadostno glede na vremenske razmere". Na izlete so jih peljali na morje, v zgodovinske kraje, po hribih. V II. razredu nižje gimnazije (kasneje v 6., danes pa v 7. razredu) jih je razrednik Ivo Zorman za kazen – zaradi nediscipline – na končni izlet peljal na Lubnik. "Spominjam se nastopa razreda na šolskem hodniku. Ob Kovaški smo skoraj vsi zbežali z odra zaradi smeha in nedi-

scipline. To so bila lepa leta, polna iger in športa – dobil sem tudi pokal v smučanju. Osnovna šola je temelj nadaljnjega življenja." (Pogovarjala se je Maja Lotrič, 5. b.)

Mira Gaser, rojena Koblar, učenka v letih 1951–1959. V garderobah so se preobuli in slekli vrhnja oblačila. V zvezke so pisali s črnilom, ki se je nahajalo v črnilniku, nameščenem v klopi. Ker je bilo na mizi in v zvezkih veliko pack, so potrebovali tudi pivnike. Imela je zelo lepo torbico, v kateri je nosila šolske potrebščine, copate, bri-sačko, puščico itd. Šola je imela tudi knjižnico. Ne spomni se, katere knjige si je izposojala. Veliko so jih imeli tudi doma. Učna ura je potekala tako kot sedaj, le da pri delu niso uporabljali računalnikov, televizije in drugih tehničnih pripomočkov. Kljub temu so se veliko naučili in bili uspešni. Učenci so bili delavni in marljivi. Tudi ona je bila pridna in rada se je učila. Učenci so imeli spoštljiv odnos do šole. To je bila za marsikoga edina možnost, da si pridobi znanje. V razredu so se dobro razumeli in si med seboj pomagali. Odsotni so bili zaradi bolezni, pozimi pa tudi zaradi plazov. Takrat so sneg odstranjevali z lopatami, orali pa s konjsko vprego. Njeni starši so se redno zanimali za njen uspeh in jo spodbujali k učenju. Oče in mama sta hodila tudi na šolske prireditve (proslave, igre ipd.). V pevski zbor je bilo vključenih malo učencev. Vodil jih je prof. Anton Lotrič (stric tenorista Janeza Lotriča). Nastopali so na šolskih in krajevnih proslavah. Peli so narodne, partizanske, domoljubne pesmi.

"Najlepše pa se mi je zdelo, ko smo se po pouku dobili na igrišču, kjer smo velikokrat igrali med dvema ognjema ali odbojko tudi z učitelji." Spominja se tedna, ko so smučali na Soriški planini. "Zvečer smo se s smučmi spustili v Sorico, prespali v šoli na tleh, zjutraj pa si spet oprtali smuč in se vzpeli na planino. Kdo bi to danes počel?" Med izleti je omenila vzpon v Golico, obisk živalskega vrta in Cankarjeve sobe na Rožniku, "kjer je sošolka sedla na pisateljevo posteljo in jo podrla". Na koncu 8. razreda so bili

na končnem izletu v Fažani. Od tam so šli na Brione, kjer je videla tovariša Tita in Haileja Sellasieja. To je bilo za takratni čas posebno doživetje. (Pogovarjala se je Katja Prezelj, 8. c.)

Neznan ustni vir, učenec v letih 1951–1959. Šola je imela tudi knjižnico. Izposojali so si Andersenove in Grimmove pravljice. Povesti za mlade je bilo zelo malo. Brali so Pod svobodnim soncem, Bevkove povesti, Skozi puščavo in goščavo itd. Najbolj se spominja učitelja Alojza Jenka, ki je učil zgodovino in srbohrvaški jezik. "Bil je invalid, zato smo mu večkrat pomagali nesti aktovko in prinesli kosilo iz gostilne." Spominja se, da jih je učitelj matematike kaznoval, ker se niso naučili Pitagorovega izreka. V nedeljah dopoldne so imeli plesne vaje. "V času mojega šolanja smo že vnaprej vedeli, da ni veliko možnosti za nadaljnje šolanje. Pričakoval sem, da bom izbral poklic, postal učenec vajeniške šole in že z vajeniško nagrado poskrbel, da ne bom več v breme družini." (Pogovarjala se je Petra Špacapan, 8. c.)

Ana Bogataj, učenka v letih 1951–1959. Knjige so jim v šolski knjižnici izposojali razredniki oz. učitelji slovenskega jezika. Najpogosteje so jemali knjige za domače branje. Rada se spominja prijaznih učiteljic iz 3. in 4. razreda. Učili sta jo Zlata Toman in Jožica Šarabon (poročena Markelj). Tudi vse ostale hrani v svojem spominu. Vsak je bil nekaj posebne-ga. Učence so kaznovali za klepetanje, pretepanje, pa tudi za neprimerno vedenje izven šole. "Učiteljev smo se bali. Predvsem pa smo se bali nekaterih starejših sošolcev, učencev, ki so razred ponavljali." V pevskem zboru, ki ga je vodil Tone Lotrič, je bilo veliko pevcev (40 do 50). Peli so narodne in partizanske pesmi. Izletov je bilo malo. "V najlepšem spominu mi je ostal izlet v Cerkno in bolnico Franjo." Všeč ji je bila tudi vožnja s tovornjakom v Kranj, kamor se je pevski zbor peljal na nastop. To je tudi čas, ko so učenci pomagali graditi igrišče pri šoli. (Tam zdaj stoji telovadnica, op. K. Primožič.) (Pogovarjal se je Gaber Rant, 3. b.)

Neznan ustni vir, učenec v letih 1953–1961. V svetlih učilnicah so bili položeni leseni ladijski podi, okna so bila večkrilna, v kotu je stala okrogla peč na drva. Sprva so oblačila puščali v regalih, ki so stali na hodniku pri učilnicah. Kasneje je bila garderoba pod stopnicami, nato pod teraso. Nazadnje je bila v prizidku zgrajena nova. V 1. razredu so prihod učiteljice pozdravili tako, da je najboljši učenec stopil pred tablo in vzkliknil: "Za domovino s Titom ..." Ostali pa so vstali in v zboru odgovorili: "... naprej." Nato so sedli. Sprva so pisali s svinčniki in peresi, kasneje z nalivniki. Kemični svinčnik je bil prepovedan. Potrebščine so nosili v platnenih nahrbtnikih. Le redki, predvsem bogatejši učenci, so imeli usnjene torbe. Knjižnica je bila, a gradiva za mlajše učence ni bilo veliko. Za višješolce pa je bilo obvezno branje knjig iz šolske knjižnice. Izposoja je vodila učiteljica slovenskega jezika. Učili so ga tudi Franc Plešec, geograf, tehnik in humorist, Pavle Zajc, najboljši učitelj matematike, Stana Thaler, edina učiteljica kemije daleč naokoli, Jože Cuderman, dober telesnovzgojni učitelj. Strah in trepet vsem učencem pa je predstavljal ravnatelj Jože Zupančič. Med odmori so "noreli po hodnikih in se drsali po novih parketih, ki so jih položili okoli leta 1960". Vključen je bil v športne izvenšolske dejavnosti, tehnični pouk in branje. "Pevovodja smo dobili v 5. razredu. Gospod Tone Lotrič je bil dober učitelj glasbe, jaz pa nagajiv učenec. Večkrat me je spodil s pevskih vaj. Kasneje sem spoznal, da je glasba moje veselje in konjiček. Peli smo pionirske in narodne pesmi." Spominja se dveh izletov: enega v Sorico, ko se je prvič peljal z avtobusom, in drugega v Ljubljano v Tivoli, kjer je padel z vrtiljaka. "Šola ni bila najpomembnejši dejavnik niti staršem niti otrokom. Pomembno je bilo delo doma, na kmetiji, ter zaslužek za preživetje." V spominu ostajajo zanimivo delo pri tehničnem pouku in krožku, stroge kazni nekaterih učiteljev, humor prof. Plešča, prijatelji, sošolci in njihove skupne norčije. (Neznan zapisovalec iz 2. a.)

Neznan ustni vir, učenka v letih 1953–1961. Učilnice so ogrevali s pečmi, ki jih je kurila čistilka,

drva pa so morali nanositi učenci. Pri učni uri so najprej pregledali domačo nalogo. Potem so jemali novo snov. Tihe vaje so pisali samo v višjih razredih. Učili so se iz knjig, nekaj snovi pa so zapisali v zvezke. Učiteljev so se običajno bali, čeprav so bili nekateri manj strogi. "Učitelj je imel absolutno prav. Nismo jim ugovarjali. Spraševali so nenapovedano. Če se je razbila šipa na oknu ali vratih, so morali zbrati denar za popravilo. (Pogovarjal se je Žan, 3. a.)

Neznan ustni vir, učenka v letih 1953–1961. "V šolski knjižnici je bilo nekaj knjig. Spomnim se, da je prof. Dobovškova prinesla knjige v razred in smo izbirali za čtivo. Rada sem brala pravljice." Potrebščine je nosila v pletenem cekarju. Za risanje tudi vodene barvice in za matematiko šestilo. Učiteljem niso ugovarjali, tudi vprašali ne, za kar ji je danes žal. Učitelj je imel veljavo, ki je danes nima več. "Danes imajo otroci preveč pravic in premalo obveznosti." Kdor ni imel naloge, je moral po pouku ostati v razredu. Kaznovani so bili lahko tudi za dogajanje izven šole, npr. ko so šle prijateljice zvečer v kino. Pevski zbor je vodil Tone Lotrič. Šli so tudi na pevske revije v Kranj, Celje in na Jesenice. Telovadili so na hodniku ali pa zunaj na igrišču. (Pogovarjala se je Zala Frelih, 8. a.)

Ana Cvetka Bešter, učenka v letih 1954–1962. Prva štiri leta je obiskovala šolo pri sv. Lenartu, ostala štiri pa v Železnikih. Učbenike so uporabljali pri vseh predmetih. Dobili so jih od starejših bratov in sester ali pa v šoli. V spominu ji je ostala učiteljica Cecilija Grivar, por. Kregar. Njena učenost, dobrotarstvo in milina. "Znala je prisluhniti našim težavam. Bila je pokončna, ker je tudi v "svinčenih časih" živela Boga." Za oceno so bili pomembni znanje, pamet, pridnost, vztrajnost. Učitelj je bil avtoriteta, spoštovan človek, ki je nekaj veljal. Kar je rekel učitelj, je bilo sveto. "Pa tudi starši jim niso oporekali in grozili z odvetniki." Nekaj posebnega je bil izlet, ko so se ob končanem šolanju z letalom peljali iz Zagreba v Beograd. Vodja tega izleta je bil učitelj Pavle Zajc, razrednik 8. razreda. "Bilo je nepozabno. Za tiste

Učenci 6. a z razrednikom Francem Pleščem, 1960. Foto: vir neznan

čase zelo imenitno." Lepe spomine ima na šolska leta, na druženje in učenje, posebno pri petju in moralni vzgoji. V 7. in 8. razredu je pisala dnevnik, "in ko ga danes prebiram, se nasmejem," pravi. Rada je sodelovala na proslavah. Deklamirala je in ravnatelj Marjan Kne jo je vedno pohvalil. "Zdaj šolanje v Železnikih že obiskujejo moji vnuki. Mislim, da se trudite naučiti čim več. Pogrešam lepopisje, domovinsko vzgojo, ocenjevanje vedenja, verstva sveta." (Pogovarjala se je Estera Bešter, 7. c.)

Minka Mohorič, učenka v letih 1954–1962. V tistem času so učenci doma pomagali pri raznih opravilih, zato je bila šola v drugem planu. Če so učenci v šoli pozorno poslušali razlago, se jim doma ni bilo treba veliko učiti, razen če se je bilo kaj (npr. pesem) treba naučiti na pamet. Zelo jo je zanimal zemljepis. Domače naloge je bilo kar precej pri matematiki, slovenščini, fiziki, tujem jeziku in glasbi. Spominja pa se, kako jih je učitelj matematike čakal pred garderobo, ko so prišli v šolo, in kontroliral, ali imajo napisano domačo nalogo. Učenci so bili najpogosteje kaznovani zaradi slabega vedenja. Po pouku se je v višjih razredih rada pridružila učencem, ki so na igrišču igrali odbojko ali košarko. V posebnem spominu hrani ravnatelja Poldeta Kežarja, ker je podpiral tudi šport. "Kar sem se naučila, mi veliko pomeni. Danes

več kot takrat, ko sem obiskovala šolo. Redno pisanje domačih nalog in sprotno učenje snovi zelo olajša uk." (Pogovarjala se je Tisa Mohorič Bonča, 1. a.)

Neznan ustni vir, učenec v letih 1954–1962. Do 4. razreda so imeli pouk popoldne. Disciplina je bila precej strožja od današnje. Učitelji so učence tudi pretepali, lasali, zapirali po pouku. Prevoza ni bilo in so v šolo hodili peš v vsakem vremenu. Nekoč so imeli v Davči smučarski tečaj. Zaradi obilice snega so precej poti do šole v Davči, kjer so bili nastanjeni, prepešali. S seboj so tovorili vso opremo in prtljago. "Ko smo gradbinci rušili stari del šole, mi je bilo kar malo hudo." (Neznan zapisovalec iz 4. b.)

Vinko Čemažar, učenec v letih 1954–1962. Prva štiri leta je hodil v šolo v Leskovici, od 5. razreda naprej pa v Železnike. Da so zaslužili denar za izlet na Reko, kamor so se peljali s tovornjakom, in z ladjo na Rab, so sadili smrečice. Ker so v šolo hodili kmalu po vojni, so imeli otroci po torbah naboje, ki so jih našli v gozdu. "Nekoč so mi pri telovadbi leteli iz žepov, zato sem bil po pouku zaprt." (Pogovarjal se je Matej Pohleven, 7. a.)

Tončka Marenk, učenka v letih 1954–1962. To je bil čas, ko so učitelji imeli avtoriteto. Otroci so se

jih tudi bali. Nekateri so bili do učencev tudi preveč strogi in nesramni. Neposlušne so poslali iz razreda. Pela je v pevskem zboru in nastopala v igralski skupini. Po končani osnovni šoli je morala na delo v tovarno, čeprav so ji učitelji priporočali nadaljevanje šolanja. Kasneje ji je bilo žal. "Naj otroci čim manj uporabljajo računalnike. Delovne navade naj dobijo doma." (Pogovarjal se je Tadej Marenk, 8. a.)

Anton Globočnik, učenec v letih 1955–1963. "Šolo sem jemal kot potrebno in koristno obveznost." Ure so različno potekale. Pregledovanju domačih nalog je sledilo predavanje oz. razlaga nove snovi, reševanje vaj ipd. Učitelji so veliko narokovali, učenci pa zapisovali v zvezke. Šolske naloge so pisali v posebne zvezke. Med učenci so bili nekateri bolj, drugi manj zainteresirani za šolsko delo. Danes imajo več spodbude doma. "Doma se nisem učil. Pogosto sem nalogo pisal med odmorom, ker sem nanjo doma pozabil. Spomnim se, da smo se otroci popoldne veliko igrali in se družili zunaj. Zato smo se dobro poznali. Tega zdaj ni več." Učitelj je bil spoštovan. "Učenci smo imeli 'rešpekt' pred njimi, doma pa nobene potuhe za naše norčije. Za kazen je bilo treba kdaj kaj večkrat napisati, včasih smo ostali tudi po šoli. Priletela je kakšna kreda ..." Pohvale so bile ustne ali pripisane k dobro napisani nalogi. Obiskoval je fotografski krožek, ki ga je vodil gospod Matevž Šmid. Gospa Ladi Trojar jih je učila igranja dramskih iger. Med neko predstavo je dvakrat podrł kulise. "Igra je kljub vsemu uspešna in za nastop sem bil pohvaljen. Kulise – gore in drevesa – so se čudežno postavljale nazaj. Z gospo Ladi se temu še danes nasmejeva." Knjižnice se ne spominja. Bil pa je v šoli prostovoljno naročen na knjige iz zbirke Čebelica, kasneje na Sinjega galeba. "Starši so mi redno kupovali knjige. Te so bile običajno darilo za rojstni dan, god, božič, Miklavža. Skoraj vse sem ohranil do današnjih dni." (Pogovarjal se je učenec iz 1. a.)

Neznan ustni vir, učenka v letih 1955–1963. Osnovnošolska leta ji predstavljajo brezskrbno živ-

ljenje in mladost. Učitelji so ocenjevali znanje, na oceno pa sta vplivala tudi učenčev trud in zainteresiranost. Gospa Stana Thaler je bila stroga in zahtevna učiteljica kemije, gospod Pavle Zajc pa matematike in fizike. "Bolj kot slabe ocene smo se bali njega." Pohval ni bilo preveč, uporabljane kazni pa krcanje po rokah, vlečenje za ušesa, pošiljanje pred razred, stanje v kotu ... Knjižnica je bila na hodniku, knjižničarka je bila ena izmed učiteljic. Poleg pouka je bila vključena v čipkarsko šolo, obiskovala je rokomet in fotografski krožek. Nekoč je starši zaradi slabih ocen niso pustili na morje z vrstniki. Ravnatelj Kejžar jo je poklical v pisarno, da bi ji povedal, da imajo starši prav. Za tolažbo ji je podaril povečano fotografijo njene glave. (Pogovarjala se je Sara Šmid, 9. a.)

Neznan ustni vir, učenec v letih 1955–1963. Učitelje, oz. tovariše, kot so jim rekli, so učenci spoštovali in ubogali. Za malico so radi jedli mlečni riž, jabolka in kruh. Doma ni bilo dovolj hrane. Vsi krajani so dobivali pakete iz Amerike. Najboljša sta bila sir in mleko v prahu. (Pogovarjal se je Marko Jugovič, 4. a.)

Tinkarina stara mama, učenka v letih 1956–1963. Prva leta je obiskovala šolo na Zalem Logu, nato v Železnikih. Ker je bila doma od daleč, med učenci ni imela prijateljev. Učitelji so bili spoštovani in cenjeni, ker takrat ni bilo veliko izobraženih ljudi. Učencem so ocenjevali znanje, pomembno pa je bilo tudi redno pisanje domačih nalog. Če niso znali, so dobili cvek, če niso imeli naloge, so bili zaprti. Odlični učenci so dobili knjigo. Na izlete so šli v živalski vrt, hodili na pohode. Najbolj se spominja tedna, ki so ga preživeli na otoku Krku. (Pogovarjala se je Tinkara Kokalj, 6. b.)

Manca Nastran-Benedičič, učenka v letih 1955–1963. Ko je učitelj vstopil v razred, so vstali in ga pozdravili. Predstavili so se rediteljji. Tabla je morala biti čista. Šele ko je rekel: "Sedite," so brez hrupa sedli. Pouk je potekal v tišini. Izpostavila je učitelja Zajca, ker je bil strog in sposoben, ter učitelja Plešca,

ker je bil zabaven in hitre jeze. Učiti se je bilo treba vsak dan. Najprej je bilo treba opraviti potrebna dela doma, šele zvečer je pisala nalogo in se učila. "Učili smo se skupaj s starejšimi sestrami in brati." Delovne navade so jim privzgojili že doma. Starši so v šolo hodili na sestanke in plačevali šolsko malico. V šoli so radi malicali mlečni riž s kakavom ali pa kruh z dvema rezinama ljubljanske salame. V 8. razredu je dobila prvo nalivno pero, prej je pisala s peresnikom na tinto. Učitelji so učence tudi kaznovali. Polega tega, da so bili včasih po pouku zaprti, je bilo kdaj treba po stokrat napisati npr. "Med poukom ne klepetam". Nekateri učitelji so prisilili tudi klofuto. "Ko je bil 1. april, je sošolec učitelja naaprčilkal. Ker ta ni bil za hece, smo takoj pisali kontrolno nalogo za oceno. Uspešen učitelj je bil samo tisti, pri katerem smo začutili, da predmet z veseljem predava." Spominja se, kako so fantje v 6. razredu učitelju fizike, tovarišu Poldetu Kejžarju, nastavili pokvarjen stol. "To se mi še danes zdi nezaslišano." Šole se spominja po pridobljenem znanju in veselem druženju s sošolci. "Te vezi ostanejo za zmeraj." (Pogovarjala se je Laura Benedičič, 9. a.)

Jana Leva, učenka v letih 1956–1964. Šolo je z veseljem obiskovala. Dala ji je osnovno znanje in splošno izobrazbo za naprej. Poleg ostalih potrebščin je v šolski torbici nosila tudi copate v vrečki iz blaga in prtiček za malico. V začetku so v šolo nosili tudi malico, potem pa so jo lahko naročili v šoli. Kuhala jim je gospa Tončka. Največkrat enolončnice. Otroci pa so radi jedli kakav, marmelado in skutne namaze. Učitelji so bili strogi. Imeli so avtoriteto. Učenci so jih spoštovali. "Pouk je potekal v tišini. Poslušali smo predavanje, saj smo snov potem obnavljali." Nekoč so za kazen, ker niso bili tihi, vsi celo uro stali. "Enemu je postalo slabo. Padel je po tleh in polili smo ga z vodo." Tudi sošolci so bili prijatelji. Med njimi je bilo več tovarštva in pomoči. Hitro so drug drugemu priskočili na pomoč, če je bilo treba. "Zjutraj smo se učenci iz zgornjega dela Železnikov – s Plavža, Racovnika in Trnja – ter iz Smoleve in Ojstrega Vrha zbrali in skupaj nadaljevali pot proti šoli. Tudi po deset nas je bilo. Pot je

bila zanimiva in je hitro minila, ker je vsak povedal kakšno dogodivščino." Pozimi jih je včasih zeblo, ker niso imeli tople obutve. V spominu ji je ostal zaključni izlet v 8. razredu, ko so šli za en teden v Split. (Pogovarjal se je učenec iz 4. b.)

Peter Nastran, učenec v letih 1956–1964. Večina (tri četrt) učencev je imela pohvalne delovne navade, ostali primerne. Učitelji so njihovo znanje preverjali pred tablo. Med poukom je vladala tišina. Kaznovani so bili tudi fizično ali pa so po stokrat pisali določeno stvar, npr. "Nikoli več ne bom preklinjal". Spominja se izleta v Bohinj, ko je, takrat šestošolec, padel v vodo. V 8. razredu je prvič videl morje. Šola je prinesla tudi prijateljstva, ki še vedno trajajo. (Pogovarjal se je učenec iz 8. a.)

Neznan ustni vir, učenka v letih 1956–1964. Najbolj se spominja prof. Pavleta Zajca, ker je znal naučiti in je bil zelo pravičen. Učil je matematiko in fiziko. "Učitelji so nas pohvalili, če smo bili uspešni. Kazni se pa ne spominjam, saj smo bili kar priden razred." Sodelovala je pri literarnem krožku, pela v pevskem zboru in igrala roket. S sošolkami in sošolci se še srečujejo na obletnicah valet. (Pogovarjal se je učenec iz 1. a.)

Neznan ustni vir, učenka v letih 1956–1964. Garderoba je bila skupna za vse učence. Učitelji so imeli precej večjo veljavo kot danes. "Nekateri so se tudi obnašali, kot da so vsemogočni." Rada se spominja učiteljice Martine Sedej, ki je bila prijazna in dobra učiteljica. V osnovni šoli je bila tudi tabornica. (Pogovarjal se je učenec iz 4. b.)

Darinka Megušar, učenka v letih 1956–1964. Otroci so imeli delovne navade. Pisali so domače naloge in se učili. "Če si dobro poslušal, se je bilo treba manj učiti." Učitelje in starše so spoštovali. "Učitelj je smel se kar malo bali. Bolj smo vedeli za dolžnosti kot za pravice." Največkrat so telovadili na hodniku pred tremi učilnicami. Vključena je bila k roketu, streljanju, igrala je košarko in med dve-

ma ognjema, obiskovala fotografski in dramski krožek ter pela v pevskem zboru. Imeli so lepe izlete na Bled, v živalski vrt in v Postojnsko jamo. Dva dni so bili na Pohorju, tri na Ratitovcu, v Splitu pa kar šest. "Bilo je enkratno!" Da so zaslužili denar za take izlete, so pogozdovale smrečice. Malico so dobili v šoli, in to zelo dobro. To je bil čas, ko so otroci najraje jedli kruh in "ameriški oranžni sir". V šoli so se veliko naučili. Znanje so uporabili v srednjih šolah, v službah in v življenju na splošno. "Na splošno imam na ta čas zelo lepe spomine. Bili so veseli in žalostni dogodki, pa tudi traparije smo počeli. Bodite vztrajni in korajžni – učenci in učitelji!" (Pogovarjal se je Matic Megušar, 8. c.)

Milka Trdina Benedičič, učenka v letih 1956–1964. Iz šole v Martinj Vrhju je prišla v Železnike. "Učne ure so potekale tako, da smo bili vsi nenehno zaposleni." Rada se spominja ur telovadbe na igrišču, ko so se šli skrivati in igrali nogomet. Od pouka so izostali le, če so bili bolni ali če je bilo na kmetiji veliko dela. (Pogovarjal se je učenec iz 5. a.)

Mira Rojc, učenka v letih 1957–1965. Bila sta po dva oddelka enega razreda. V vsakem je bilo od 28 do 32 učencev. V septembru so malico nosili od doma, potem so jo dobivali v šoli. Pevski zbor je vodil Anton Lotrič. "Najbolj se mi je v spomin vtisnila pesem Ribničan Urban, s katero smo šli tudi na pevsko tekmovanje." Učitelje so spoštovali in se jih bali. Pred njimi so imeli tremo. Dobili so ukor, če so šli zvečer v kino. (Pogovarjala sta se Filip Pintar, 3. a, in Ajda Gartner, 7. b.)

Neznan ustni vir, učenka v letih 1957–1965. Časa za učenje je bilo bolj malo, ker so morali doma pomagati pri hišnih opravilih. Spominja pa se, da se je na pamet učila pesmi, poštevanko in cirilico. Otroci so bili takrat ubogljivi. Učitelje so bolj poslušali in jih ubogali. "Da si bil pohvaljen, si se moral zelo potruditi, brez napake povedati pesem ali pa pri zemljepisu narisati res lep zemljevid. Za kazen pa je bilo dovolj, če si klepetal ali nagajal sošolcu. Takoj

si stal v kotu, obrnjen proti steni. Če česa nisi znal, si bil po pouku zaprt. Včasih je kateri izmed učiteljev za kaznovanje uporabil tudi ravnilo." Učila jo je Kati Verčič, ki je znala podati snov in ni delala izjem. Obiskovala je telovadni krožek in ročna dela. Otroci so radi jedli vse, "ker smo bili večkrat lačni kot siti". (Pogovarjal se je učenec iz 3. b.)

Neznan ustni vir, učenka v letih 1957–1965. Tako kot danes je bilo znanje tudi takrat zelo pomembno. Rada se spominja učiteljice Martine Sedej. "Bila je srčna in prijazna. Znala nam je predavati učno snov." Lep spomin ima na valetu, "ker smo mislili, da že nekaj znamo, pa ni bilo tako veliko". Mlečnega riža s kakavom pa ni rada jedla. (Pogovarjal se je učenec iz 2. a.)

Neznan ustni vir, učenka v letih 1957–1965. Učitelju niso upali ugovarjati. Nekoliko so se jih bali. Najbolj ji je ostala v spominu profesorica Stana Thaler, ki je učila biologijo. Vse je znala lepo razložiti, bila pa je tudi stroga. Duhovit, včasih pa zelo strog pa je bil učitelj zemljepisa Franc Plešec. (Pogovarjal se je Nejc Markelj, 8. d.)

Neznan ustni vir, učenec v letih 1957–1965. V razredu jih je bilo 37. Poleg šolskih potrebščin so s seboj nosili tudi copate, serviete (prtičke) za malico ter brisačo. Ure so potekale podobno današnjim. Kdor ni bil tiho, je moral v kot in gledati v zid. Učbenike so imeli, pri zemljepisu pa tudi atlas. Učil se je po potrebi. Za dobro oceno so poleg znanja upoštevali tudi obnašanje in odnos do drugih. V spomin sta se mu najbolj vtisnila dva učitelja. "Učitelj za glasbo, ker se je na nas vedno jezil, ter učitelj za šport, ker je bil vedno prijazen." Vključen je bil tudi k nogometu in alpskemu smučanju. (Pogovarjala se je Leja Dolenc, 8. d.)

Ivanka Demšar, učenka v letih 1957–1965. Telovadili so na spodnjem hodniku. Učile so jo Kati Verčič, Jožica Markelj in Helena Kramar. Vse so bile stroge in poštene. Razlago so pogosto povezale s pripovedjo. Dobro se spominja prireditve, ko so bili

sprejeti med pionirje in mladince. (Pogovarjal se je Erik Lukančič, 9. b.)

Francka Jelenc, učenka v letih 1958–1966. Iz šole v Selcih je kasneje prišla v šolo v Železnikih. Olga Šmid, Marija Kankelj, Ladi Trojar, Martina Sedej so bile učiteljice, ki so imele dober odnos do učencev. Učitelje so poslušali in spoštovali. Učitelji – prosvetni delavci – so takrat veliko delali tudi v kraju. (Pogovarjal se je Anže, 4. a.)

Neznan ustni vir, učenka v letih 1958–1966. Ko je pozvonilo, so učitelja počakali na svojih mestih v razredu. Učenci so imeli zelo različne delovne navede. Veliko so se učili pred tiho vajo in šolsko nalogo. Obiskovala je rokometni krožek in bila v голу. S šolo so šli na izlet na morje. Prvič ga je videla. Obiskali so tudi tovarno rib v Izoli. Spominja se odkritja spomenika pionirskemu odredu Ratitovec, ki stoji pred šolo. Otroci so bili takrat prepričani, da bodo odkrili ploščo na tleh in bodo lahko pogledali v jamo. (Pogovarjal se je Matija Benedičič, 8. d.)

Mira Mohorič, učenka v letih 1959/60–1966/67. Obiskovala je šolo, ki je bila po vojni zgrajena v Otokih. Imela je šest učilnic – tri zgoraj in tri spodaj, v pritličju. Na spodnjem hodniku so imeli tudi telovadbo. Šolska knjižnica pa je bila na zgornjem hodniku. Najraje je brala pravljice. Šola je imela še zbornico, kabinet, kuhinjo, garderobo in teraso. Garderoba je bila le ena s policami za čevlje, ki so segale do stropa. Oblačila so obešali na obešalnike, pritrjene na stene. V precej svetli učilnici je bila tabla s kredami in gobo. V kotu je stala nizka kovinska zelena peč na drva, ki so jo morali kuriti. Klopi so imele črnilnike, v katere so namakali peresa. Ob zadnji steni je bila velika omara. V učilnici je bilo tudi računalo. Šolske potrebščine sem nosila v torbi. V šolo sem pešala z Jesenovca, saj avtobusa še ni bilo. Prevoz je bil organiziran šele, ko je obiskovala 7. in 8. razred.

"Učiteljica Stana Thaler nas je učila biologijo, pa tudi življenja z naravo in živalmi. Bila je stroga in pravična." Pouk so začeli z ugotavljanjem, kdo

manjka. V nižjih razredih so med poslušanjem učiteljice sedeli z rokami na hrbtu. Za oceno je bilo potrebno znanje. Slabše ocene so dobivali otroci, ki so radi razgrajali in ugovarjali učitelju. Nekateri otroci so šolo vzeli zelo resno. Vendar je takrat veliko učencev zaostalo po večkrat in niso zaključili osnovne šole. "Morala sem delati na polju in varovati mlajše sestre in brate. Pozimi je bilo toplo le v hiši (dnevni sobi). Tam smo bili zbrani vsi domači – deset do dvanajst ljudi. Mlajši otroci niso bili tiho in težko se je bilo učiti in pisati domače naloge. Nismo imeli svojih sob. Šolo sem jemala zelo resno, čeprav sem vedela, da ne bom mogla naprej v šolo, ker smo bili doma revni. Vendar sem imela srečo in sem šla na trgovsko šolo. Sedemindeset let sem bila prodajalka."

Otroci tudi takrat niso mogli biti pri miru. "V 6. razredu so se nam pridružili vrstniki z Zalega Logu, iz Selc in Podlonka. Ker je bilo precej pretepačev, so razred razdelili. Bili smo zelo žalostni.

Učitelje so pozdravljali tudi na cesti z "zdravo".

Starši se niso toliko zanimali za šolski uspeh. Na kmetijah so otroci morali delati na polju in šele zvečer so lahko pisali domače naloge. Starši so redno hodili na roditeljske sestanke. Jeseni smo nekaj časa malico nosili s seboj (kruh, marmelada, jabolko). Pozneje smo malicali v šoli (mlečni riž, zdrob, žgance, enolončnice ...). Rada je jedla mlečni riž, če ni bil zasmojen, ker so jim ga po vrhu potresli z žličko kakava. V pevskem zboru je sodelovalo veliko otrok. Pevovodja Tone Lotrič je bil strog učitelj, ki so se ga bali. Zbor je s solistom Janezom Lotričem dosegal lepe rezultate tudi na zborovskih tekmovanjih. Ona se izvenšolskih dejavnosti ni mogla udeleževati, ker so imeli doma kmetijo. Na šolske izlete so hodili z avtobusom in z vlakom. V živalski vrt, v Vrbo, na Bled, v Bohinjsko jamo, v Portorož in zadnje leto z vlakom na Reko in v Crikvenico. "To je bil najlepši izlet!" Spominja se, da je bila enkrat tako huda zima, da so imeli zimske počitnice dolge kar tri tedne. "Takrat otroci nismo hodili v vrtec. Tudi doma nas niso učili. Tako smo v šoli res dobili osnovno

znanje. Dobro se spominjam, ko smo v 1. razredu postali pionirji. Dobili smo modre titovke in rdeče rutke. Tudi pogostili so nas. Pili smo kompot iz suhih sliv. Zelo smo bili veseli, če smo šli gledat film na spodnji hodnik. Vsak je s seboj nesel stol

iz razreda. Hodnik je bil poln. V 2. razredu nas je učila učiteljica Marjana Ulčar. V Železnikih je bila samo eno leto. Ko je po 30 letih prišla v trgovino, mi je rekla: 'Ali si ti tista Mira iz 2. razreda?' Kakšen spomin!" (Pogovarjal se je učenec iz 2. a.)

Viri in citirana dela:

Gorenjska: letoviška, industrijska, trgovska, obrtna. (1931). Novo mesto: Progres. Prevezeto 18. junija 2015 s <http://www.dlib.si>. Naše poti: glasilo Osnovne šole Prešernove brigade Železniki: Zbornik ob 175-letnici šolstva v Železnikih, 21 (1) šol. leto 1991/92; izšlo marca 1993.

SI_ZAL_ŠKL/0232, *Šolska kronika Državne mešane osnovne šole Železniki od 1945/46 do 1971/72*. Železniki: OŠ Železniki. Šmid, O. (1973). Šolstvo v Selški dolini nekoč in danes. V: *Selška dolina v preteklosti in sedanjosti*. (str. 330-347). Železniki: Muzejsko društvo v Škofji Loki, pododbor Železniki.

Košmelj, V. (2007). *Železniki skozi čas*. Radovljica: Didakta.

ZAL_ŠKL/0232, t.e. 3, *Tednik za dvo-razredno ljudsko šolo v Železnikih*, 1900.

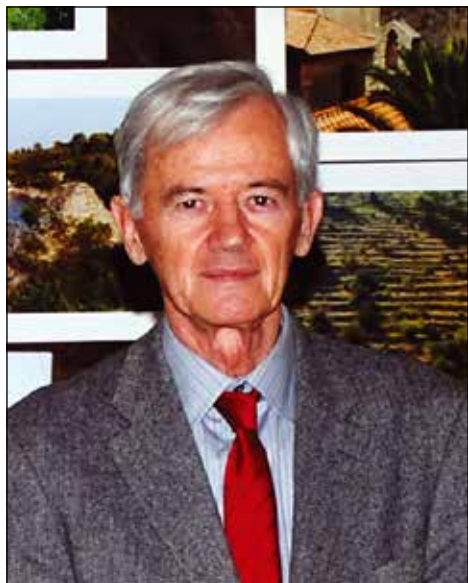

Pogovori z ravnatelji osnovne šole Železniki

Tadeja Šuštar

Osnovna šola Železniki letos obeležuje svojo 200-letnico. Njeno delovanje so zaznamovali različni dogodki in ljudje, različni družbenopolitični sistemi in bolj ali manj karizmatični učitelji in ravnatelji, prostorska problematika in preveč ali premalo učencev, nove tehnologije in izjemni uspehi ... Bolj kot vsaka opeka ali računalnik so šolo zaznamovali ljudje in njihovi medsebojni odnosi. O svojih šolskih doživetjih in spletenih ter zapletenih odnosih so za Železne niti spregovorili trije ravnatelji: France Benedik, Leopold Nastran in Franc Rant.

France Benedik

France Benedik, s fotografijami, ki jih je posnel na Korčuli. Foto: arhiv družine Benedik

Ravnatelj je postal septembra leta 1970, ko je imel za seboj strokovni izpit in pet let delovne dobe, kar je bilo takrat pogoj za delovno mesto ravnatelja. Šolo je vodil do leta 1979.

Leta 1961 je končal učiteljske v Ljubljani in bil je seni razporejen na samostojno osnovno šolo Lenart nad Lušo. Po enem letu je moral k vojakom. Februarja 1964 se je vrnil od vojakov in do konca šolskega leta 1963/64 učil na šoli v Dražgošah. Nato se je vpisal na Pedagoško akademijo v Ljubljani, smer matematika-fizika. Po končanem študiju je še tri leta in pol poučeval matematiko in fiziko v OŠ Železniki. Začel je v OŠ Železniki in končal v preimenovani v OŠ Prešernove brigade Železniki.

Na začetku njegovega mandata marsičesa, kar je danes nekaj povsem samoumevnega, še ni bilo, ni obstajalo. Tako ravnatelj ni imel pomočnika in v šoli ni bilo svetovalne službe, ni bilo šolskih prevozov, ampak je šola imela dva oziroma en kombi, učenci so k pouku prihajali tudi ob sobotah in pouk je potekal v dveh izmenah, šole v naravi še niso imele, ni bilo niti danes povsem vsakdanjih tehničnih pripomočkov, kot so radio oziroma predvajalnik

zvočnega zapisa ali projektor, o računalniku ni bilo ne duha ne sluha, učne liste in kontrolne naloge so razmnoževali s pomočjo ciklostila. Večino naštetega je ravnatelju Francu Benediku uspelo v njegovem času vpeljati, pridobiti oziroma spremeniti.

Kaj vas je nagovorilo, da ste se odločili za mesto ravnatelja? Je bila ravno priložnost, razmere ...?

Sam se zagotovo ne bi odločil, ker sem bil star komaj 29 let. Pregovoril me je takratni župan občine Škofja Loka Zdravko Krvina. Prvič me je vprašal na prireditvi Srečanje pevskih zborov v Železnikih. Razlog, da je Občina Škofja Loka iskala novega ravnatelja, je bilo nezadovoljstvo kolektiva šole s takratnim ravnateljem gospodom Missonom. Župan gospod Zdravko Krvina me je nato še poklical in me povabil na razgovor. Seveda sem kot mlad ravnatelj potreboval veliko informacij in nasvetov, zato sem obiskal in se pogovarjal z različnimi ljudmi, ki so poznali delo ravnatelja. Med drugim sem obiskal tudi gospo Bogomilo Krvina, ki je kot pomočnica delala na osnovni šoli v Ljubljani.

Valeta 1969, ko je bil France Benedik razrednik 8. razreda. Foto: France Benedik

Delo ravnatelja se je spreminjalo. Kaj je bilo vaše delo? S čim in s kom ste se ukvarjali?

Največji problem je bilo pomanjkanje učiteljev matematike, zato sem tudi kot ravnatelj še nekaj let poučeval do deset ur tedensko. Poleg tega smo na predmetni stopnji imeli izmenski pouk in smo se pogosto morali pogovarjati in pregovarjati s starši, ki so želeli, da bi učenci v šolo hodili samo dopoldne. Za vse našeto sem bil sam, ker takrat nisem imel niti pomočnika niti svetovalne službe. Šele kasneje, približno po treh letih, je postal pomočnik gospod Jože Šmid.

Poleg centralne šole sem vodil tudi sedem podružnic: poleg obstoječih v Selcih, Dražgošah, Sorici in Davči, še v Martinj Vrh, Podlonku in Zabrdu. V mojem mandatu so najprej zaradi premajhnega števila otrok ukinili Zabrdo. Drugi dve pa tudi zaradi slabih pogojev na šolah.

Veliko sem se ukvarjal tudi s prevozi, ker takrat ni bilo toliko ponudbe kot danes. Nekaj časa smo imeli dva šolska kombija, ki sta morala pokriti vse potrebe po prevozi: vozila sta učence iz Podlonke,

s Prtovča in iz Martinj Vrha. Organiziran je že bil tudi prevoz iz Davče in Sorice. Veliko otrok pa je še vedno hodilo v šolo peš: iz Ojstrega Vrha, Smoleve ... Nekaj časa je gospod Janko Eržen vozil iz Podlonke s svojim osebnim avtom.

Na pedagoškem področju sem se največ ukvarjal z velikim osipom, saj je le 70 % učencev končalo osnovno šolo, ostali so izstopili že prej. Postopoma se je osip bistveno zmanjšal. Danes ga praktično ni.

Ste se kaj posebno ukvarjali z razlogi za tak osip? Je bila šola v očeh staršev in družbe tako nepomembna?

Skrbno smo spremljali razloge za velik osip. Že takrat smo nudili dodatno strokovno pomoč. Na roditeljskih sestankih smo poudarjali, da je končana osnovna šola pogoj za pridobitev poklica in nadaljevanje šolanja v srednji šoli.

Zadnja leta poučevanja na OŠ Cvetka Golarja sem ugotovil, da se je zahtevnost do vseh učencev zmanjšala. Toliko odličnjakov, kot jih je danes, v mojem obdobju v Železnikih ni bilo.

Sprejem prvošolčkov leta 1976 na zgornjem hodniku starega dela šole, kot smo takrat poimenovali ta prostor. Danes je na mestu te stavbe nova, zgrajena leta 1989. Foto: France Benedik

Kako ste takrat zaposlovali učitelje? Je bilo to delo šole ali so učitelje razporedili z dekreti?

Šola je bila glede tega že samostojna, medtem ko so mene po koncu učiteljišča še poslali na Lenart z dekretom. In to kljub temu, da sem si želel nadaljevati študij na Fakulteti za šport. Razlog je bil v tem, da sem imel štipendijo, in mi niso dovolili, da se odločim po svoje, učiteljev je namreč primanjkovalo. Kljub temu mi kasneje ni bilo žal.

V času, ko sem bil ravnatelj, smo imeli na šoli komisijo. Razpisali smo določeno prosto delovno mesto učitelja in komisija je na predlog ravnatelja izbrala najprimernejšega kandidata. Danes ima ravnatelj večjo avtonomijo. Zgodilo se je, da smo določene kadre iskali tudi na terenu. Na primer, tako smo iskali učitelja za matematiko. Šli smo naokrog in povprašali, se pozanimali. Na tak način smo takrat dobili učitelja za matematiko in fiziko gospoda Jožeta Polajnjarja.

Zakaj je prihajalo do takega pomanjkanja učiteljev? Ali ni bilo študentov ali je bilo razpisanih premalo študijskih mest?

Študentov je bilo malo. Na primer, ko sem se vpisal na Pedagoško akademijo, nas je bilo v letniku okrog 30. Nekateri so obupali že med študijem. Tako nas je končala polovica vpisanih, kar je pomenilo 15 novih učiteljev. Mislim, da je takrat že delovala Pedagoška akademija v Mariboru. Kljub temu je bilo potreb bistveno več kot diplomantov obeh akademij. Z naravoslovnih fakultet pa so se diplomanti zaposlovali predvsem v srednjih šolah.

Koliko ste bili kot ravnatelj vplivni, kakšna je bila vaša moč? Ali ste se morali podrežati ministrstvu, zavodu, politiki ...? Koliko je bila šola avtonomna?

Občutek imam, da smo bili takrat veliko bolj samostojni kot danes, ko so šole in ravnatelji obremenjeni s kopico administrativnega dela. Nismo imeli računalnikov. Če bi bili takrat taki pogoji kot danes, bi se izgubili v papirjih.

Na internetni strani Šolskega muzeja sem prebrala o šoli vašega časa in njeni avtonomiji sledeče: Ko so oblasti ocenile, da je na ideološkem področju vladal "vzgojni nevtralizem", so po letu 1971 zaostrele zahteve po ideološki vzgoji v šolah. Koliko ste vi občutili te zunanje pritiske?

Za to oceno prvič slišim. Nihče mi ni postavil zahteve po ideološki vzgoji v šoli. Res so bili takrat drugi časi. Vem, da so tudi takrat učili verni učitelji, vendar jaz tega nisem nikoli izpostavljaj. Predvsem sem si prizadeval za usposobljen in strokoven kader. Zaradi pomanjkanja kadra je v šolah takrat učilo, predvsem na predmetni stopnji, veliko učiteljev, ki niso imeli zahtevane izobrazbe. Zato sem te učitelje spodbujal, da končajo šolanje.

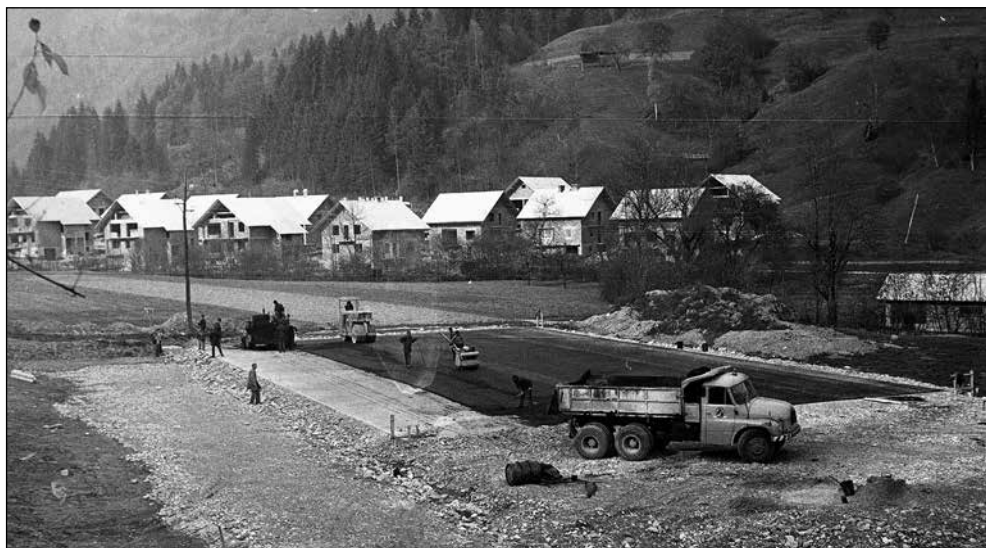
Pred začetkom gradnje prizidka smo imeli konflikt z Občino Škofja Loka, vendar ni bil ideološke narave. Občina je želela poenostavljeno rešitev, mi smo zahtevali boljšo, dolgoročno, ki je že obstajala v obliki idejnega načrta. Na koncu smo uspeli in se s prizidkom osmih učilnic rešili dvoizmenskega pouka.

Koliko časa ste čakali na prizidek?

Problem je obstajal od mojega nastopa ravnatelja. Na razredni stopnji so se učitelji izmenjevali, eno leto dopoldne, eno leto popoldne. Na predmetni stopnji pa so nekateri učili v istem šolskem letu polovico obveznosti v dopoldanski izmeni, polovico pa v popoldanski izmeni. Danes si tak učiteljev urnik težko predstavljamo. Z izgradnjo prizidka osmih učilnic v letu 1976 je ta problem odpadel.

Ste poleg prizidka osmih učilnic pridobili še kak drug nov šolski prostor?

V Alplesu je obstajalo športno društvo, ki se je ukvarjalo tudi z roketom, ki so ga takrat igrali na Rovnu v Selcih. Takratni direktor Jože Šter je želel, da ga preselimo iz Sela v Železnike, in zato dal pobudo za odkup zemljišča, kjer je danes Športna dvorana. Takratni predsednik Izvršnega odbora Izobraževalne skupnosti Škofja Loka Leopold Kežar

Asfaltiranje rokometnega igrišča v Dašnici leta 1971. Foto: France Benedik

nas je spodbudil, da smo z nakupom pohiteli, ker bi bilo zemljišče v prihodnosti verjetno prodano za individualno gradnjo. V tem primeru Športne dvorane danes na tem mestu ne bi bilo. S sredstvi, ki jih je namenila Izobraževalna skupnost Škofja Loka, sta bila zgrajena rokometno igrišče in atletska steza. Opravljenega pa je bilo tudi veliko prostovoljnega dela.

Kakšno je bilo sodelovanje s podjetji oziroma z delovnimi organizacijami v kraju in z drugimi organizacijami in društvi? Je bilo živo ali niti ne?

Dobro smo sodelovali z delovnimi organizacijami v kraju. Spomnim se, da smo dobili precej učnih pripomočkov za pouk fizike in veliko materiala za tehnični pouk. V programu poklicnega usmerjanja so učenci osmih razredov obiskali vsa večja podjetja v kraju.

V prednovoletnem času so nam podjetja zagotovila sredstva za gostovanje kakšne predstave. Šola pa je za vsa podjetja organizirala prireditve Obisk dedka Mrza.

Tudi s Krajevno skupnostjo smo veliko sodelovali, saj je šola v tistem času v veliki meri skrbela za kulturni utrip v kraju. Takrat smo v Kulturnem

domu ali na prostem začeli pripravljati proslave v počastitev različnih praznikov.

Organizirali smo tudi čistilno akcijo ob reki Sori v sodelovanju z Ribiško družino.

Odlično smo znali organizirati zaključek vsakoletne bralne značke, ko nam je uspelo privabiti katerega od pisateljev ali pisateljic, ki so takrat prišli na pogovor z učenci kar brezplačno. Na prireditvi ob 120-letnici Aljaževega stolpa 7. 8. 2015 sem srečal gospoda Toneta Kuntnerja, pesnika in gledališkega igralca. Spomnil se je, da sta se s pisateljem Cirilom Kosmačem udeležila bralne značke na šoli v Železnikih.

Kakšne pogoje dela so imeli učitelji? Kako so si zagotovili, da so uspešno opravljali svoje poslanstvo?

Na začetku mojega ravnateljstva je bil normativ 36 učencev v razredu. Zgodilo se je, da sta bila oba prva razreda s po 36 otroki.

Učitelji so bili v veliki meri prepuščeni sami sebi in svoji iznajdljivosti, čeprav je veliko pomoči takrat učiteljem zagotavljal Zavod za šolstvo iz Kranja. Pogosti so bili obiski šolskih svetovalcev, učitelji so jim rekli inšpektorji. Na razredno stopnjo je pogosto prihajala svetovalka Mara Jelovšek. Hospitirala je

predvsem pri mlajših učiteljih, pa tudi starejši niso bili izvzeti. Šlo je predvsem za svetovanje. Navadno je sledilo poročilo, vendar ni imelo nobenih posledic.

Učitelje predmetne stopnje so obiskovali svetovalci za posamezno predmetno področje.

Običajno so bili učitelji, ki so svoje poslanstvo začeli na podružnični šoli, veliko bolj samostojni kot tisti, ki so na šolo prišli neposredno z učiteljišča ali s Pedagoške akademije. Slednji so rabili več pomoči.

Kot ravnatelj sem premalokrat šel v razred k pouku, vendar mi delo ravnatelja ni dopuščalo, da bi se več posvečal hospitacijam.

Zavod je potemtakem služil za svetovanje učiteljem, ne kaznovanje učiteljev?

Svetovalci Zavoda za šolstvo so učiteljem svetovali, ne pa jih kaznovali. Spomnim se, da je svetovalec Kokalj z Zavoda za šolstvo k meni na Lenart prišel štirikrat v enem letu in je ostal skoraj cel dan. Prišel je okrog desetih, hospitaliral približno dve uri, nato sva šla na kosilo in po kosilu je hospitaliral še dve uri. Na začetku mi je veliko pomagal in svetoval, ker sem od svojega predhodnika dobil zelo slabo dokumentacijo. Svetovalec je prišel že drugi dan pouka, da sva skupaj sploh razvrstila učence v razrede, kar iz dokumentacije ni bilo razvidno. Poučeval sem od 1. do 5. razreda, le 3. razreda tisto leto ni bilo. Tako da sem dopoldne imel kombinacijo 1. in 2. ter popoldne 4. in 5. razreda. Poleg tega sem glede na to, da je bila takrat šola še samostojna, moral sam voditi blagajniško dokumentacijo, obračunati plačo in poskrbeti za vso ostalo organizacijo in dokumentacijo. Seveda sem skušal kar najboljše in najhitreje pridobiti znanje, da sem lahko šolo vodil.

Kako je bilo v času vašega ravnateljevanja poskrbljeno za učitelja glede pripravnštva, seminarjev, gradiv, vseživljenjskega izobraževanja?

V primeru uvajanja novosti, na primer moderne matematike, so za učitelje organizirali izobraževanje. Pripravnštva ni bilo. Po dveh letih si moral opraviti

strokovni izpit. Strokovnih izobraževanj za posamezne predmete ni bilo, so se pa učitelji večkrat letno srečevali na strokovnih aktivih, ki so delovali na ravni občine, na predmeti stopnji pa tudi širše. Na njih so obravnavali različne teme, razreševali probleme in izmenjavali primere dobre prakse. Zelo veliko učiteljev razredne stopnje, ki so zaključili učiteljišče, se je takrat odločilo za izredni študij na Pedagoški akademiji, da so pridobili višjo izobrazbo.

Pa je država podpirala izredni študij učiteljev?

Kakšne večje materialne podpore ni bilo. Šolnine učitelji res niso plačevali. Je bil pa izredni študij kljub temu naporen, ker so bila predavanja v popoldanskem času ali ob vikendih.

Kakšne oblike sodelovanja s starši ste ponudili? Kakšna je bila komunikacija s starši oziroma zakaj so starši prišli v šolo?

Takrat je šola prišla v stik s starši na roditeljskih sestankih in mesečnih govorilnih urah, kot smo takrat poimenovali pogovorne ure. Svet staršev je bil ustanovljen šele v šolskem letu 1974/75. Takratni konflikti niso bili primerljivi z današnjimi, ko berem, da starši pridejo v šolo kar z odvetniki.

S kakšnimi težavami so se v času, ko ste vodili šolo, spopadali učitelji v odnosu z učenci?

Moram reči, da smo imeli kar hude vzgojne probleme, pogosto z učenci, ki so imeli tudi slabši učni uspeh. S podobnimi vzgojnimi problemi sem se srečal tudi kasneje. Spomnim se predavanja na Pedagoški akademiji, ko nam je profesor rekel: določen procent otrok je težko vzgojljivih, zato ne obupujte zaradi neuspehov.

Pomoči v obliki svetovalne službe ni bilo, vsak učitelj se je moral znajti po svoje.

Kaj je bilo najbolj učinkovito? Pogovor? Pogovor skupaj s starši?

Najprej se je poskušal pogovoriti z učencem učitelj. Nato je poklical na pomoč ravnatelja. Če je bil tudi ta pogovor neuspešen, smo poklicali tudi starše.

Spomnim pa se psihologinje Tončke Križajevе, ki je bila zaposlena na Zavodu za zaposlovanje v Škofji Loki in je testirala učence 8. razreda. Tudi ona nam je včasih dala kakšen koristen nasvet.

Kaj so bile prednosti in omejitve tistega časa?

Omejitve so bile finančne narave in vsega se nismo mogli lotiti. Smo pa vseeno uvedli in izpeljali kar nekaj novosti. Že pred nastopom funkcije ravnateljica sem sklical roditeljski sestanek in predlagal, da šola preide na petdnevni delovni teden. Tako je bil s šolskim letom 1970/71 ukinjen pouk ob sobotah.

V tedanji škofjeloški občini smo ob koncu šolskega leta 1970/71 prvi organizirali letno šolo v naravi. Pridobili smo podporo staršev, ki so nosili največje breme stroškov. Verjetno je mnogim učencem 4. razredov prvo srečanje s slano vodo in bivanje pod šotorom ostalo v nepozabnem spominu. Učence smo peljali na morje v Fažano, kamor so vsako leto hodili naši taborniki.

Po zgledu OŠ Podčetrtek smo organizirali šolsko hranilnico.

Med starši je bila izredno dobro sprejeta novost izposoje učbenikov, ki smo jo uvedli med prvimi v občini.

V zelo skromnih pogojih je deloval tudi šolski radio.

Mnogo sodelavcev je poleg rednega pouka preživelo veliko prostega časa z učenci.

Zakaj ste se odločili za poletno šolo ravno v Fažani?

Naši taborniki so bili zelo aktivni in so tja hodili na letne tabore. Z njimi smo se dogovorili, da smo prostor izkoristili pred njimi, ob koncu šolskega leta. V veliko pomoč nam je bil učitelj likovnega pouka gospod France Berčič, ki je bil aktiven tabornik. Bivali smo v šotorih, kar je pomenilo, da je bilo v lepem vremenu prijetno, v slabem pa precej manj. Enkrat smo doživeli res slabo vreme, saj je deževalo več dni in je tabor spremenilo v pravi blatni dol.

Koliko ste občutili razliko med podeželsko in mestno šolo? V kolikšni meri je okolje vplivalo na šolo?

V začetku je bila razlika velika. Ne sicer v primerjavi s šolami v Škofji Loki, ampak v primerjavi s tistimi v Ljubljani so bile razmere v Železnikih veliko slabše. Najbolj se je to izražalo v slabšem uspehu in večjem osipu.

Prvo leto šole v naravi v Fažani. Pouk ob morju. Foto: kronika OŠ Železniki

Takrat so bili boljši šolski pogoji, spodbudnejše okolje v prvi vrsti odvisni od ravnatelja. V OŠ Železniki ste vnesli, vpeljali veliko dobrega. Kako vam je uspelo?

Na aktivih ravnateljev občine in posvetih ravnateljev Slovenije sem slišal in videl, kaj se dogaja drugje, in sem poskušal podobno vpeljati tudi pri nas. Zanimive ideje in dejavnosti, ki bi po mojem mnenju obogatile tudi naše šolsko okolje, sem organiziral tudi v Železnikih. Želel sem, da se naša šola približa standardom šol, ki so delovale v bistveno boljšem, spodbudnejšem okolju. Mislim, da mi je kar uspelo, da smo dosegli višjo raven, pestrejšo izobraževanje. Tako smo že na začetku šolskega leta 1970/71 začeli pisati in izdajati šolsko glasilo Naše poti, ustanovili Šolsko športno društvo, ob koncu šolskega leta organizirali že omenjeno letno šolo v naravi. Kasneje smo organizirali tudi zimsko, vendar v bolj skromni obliki. Na šoli smo pričeli z organizacijo rabljene smučarske opreme.

Druga taka zanimivost so bila gostovanja pevskih zborov iz Celja. Vodstvo revije nas je prosilo, da za dva dneva vzamemo katerega od zborov, da

so si na ta način lahko ogledali Slovenijo. Dekliški pevski zbor iz Vilne je gostoval ob koncu šolskega leta 1974/75. Kasneje smo sprejeli še mlade pevce iz Haaga na Nizozemskem in Szegeda na Madžarskem. Tudi za Železnike je bila izkušnja, da so mladi lahko navezali stike z vrstniki iz tujine, nekaj posebnega. Ob drugi priložnosti smo si izmenjali otroke z Medicino, s katero je bila pobratena občina Škofja Loka. Enkrat smo šli tja na obisk tudi s kolektivom.

Ko je v Železnike prišel dr. Jože Možgan, mi je kmalu predlagal sistematske preglede vsaki dve leti. Do takrat so bili sistematski pregledi samo pred vstopom v šolo in v 8. razredu. Pregledi so bili od takrat dalje vsako drugo leto. Mislim, da smo bili tudi na tem področju prvi v občini. Ta praksa se je uveljavila nato tudi na drugih šolah in obdržala do danes.

Kot šolsko telovadnico ste takoj po izgradnji leta 1976 začeli uporabljati plavalni bazen? Od kod vam ta ideja?

Pri izgradnji plavalnega bazena sem sodeloval v

Nastop dekliškega pevskega zbora iz Vilnusa. Foto: France Benedik

Obisk kolektiva naše šole v Medicini leta 1978. Foto: Tassinari Raffaele

gradbenem odboru, ki ga je vodil takratni direktor Alpleša Jože Demšar. Že med gradnjo se je gradbeni odbor ukvarjal tudi z zasedenostjo bazena. Podjetja so odkupila določeno število kart za svoje delavce, šoli pa so namenili določeno število ur pouka plavanja v bazenu brezplačno. Seveda sem bil takoj za to. Čeprav smo organizirali plavalno šolo v naravi, s tem plavalne nepismenosti nismo v celoti odpravili. Drug razlog pa je bila prezasedenost telovadnice v šoli. Vsi razredi niso mogli imeti vseh ur telovadbe v telovadnici. Zato nam je plavalni bazen služil kot dodatna telovadnica.

Kako je kolektiv sprejemal novosti in ideje, ki ste jih želeli vpeljati v šolo?

Večina je novosti podpirala. Moram reči, da sem s kolektivom zelo dobro sodeloval.

So tudi v vašem času obstajala tekmovanja na državni ravni: športna, iz znanja matematike, zgodovine ...?

Ne toliko kot danes, vendar so bila. Uspeh na tekmovanju pa ni bil odvisen od okolja, podeželsko ali mestno, ampak od učitelja, ki je predmet poučeval. Mislím, da je tako še danes. Šole so rabile strokovno usposobljene učitelje, ki so znali posredovati znanje mlajšim generacijam. Na športnem področju smo bili takrat uspešni predvsem v rokometu. Pri dekletih smo postali celo šolski državni prvaki.

Je bila OŠ Železniki pobratena s katero od šol?

Ne. Imeli smo stike s šolo v Hrastniku, ker je bil ravnatelj moj sošolec s Pedagoške akademije. Izmenjali smo si obisk. Pobratenja pa ni bilo. Omenil sem že izmenjavo učencev s pobrateno občino Medicina.

Kako so šolo sprejemali v kraju, v družbi?

Mislím, da je šola s krajem sodelovala bolj kot danes. Nesporni so danes uspehi šole pri posodabljanju pouka, sodelovanja v raznih mednarodnih projektih, uspehi na šolskih tekmovanjih in še bi lahko

naštevati. Vendar je v mojem času vse dogajanje, od proslav, prireditev do različnih akcij, organizirala šola. Šola je delovala v povsem drugačnem času.

V tistem času je prišlo tudi do preimenovanja šole. Predlog, da se šola preimenuje v OŠ Prešernove brigade, je prišel iz političnih organizacij. Ko je bil predlog že sprejet, je učitelj iz Sorice Miro Kačar predlagal, da bi se šola poimenovala po slikarju Ivanu Groharju. Ne vem, kako bi se stvar zaključila, če bi predlog obravnavali enakovredno. Kasneje so to ime uporabili v Škofji Loki.

Na slovesnosti ob otvoritvi prizidka osmih učilnic 7. februarja 1976 se je šola preimenovala v OŠ Prešernove brigade. Na otvoritev je prišlo tudi veliko borcev Prešernove brigade. Tudi člani Pionirskega odreda Ratitovec so ob raznih priložnostih obiskali šolo.

Ste kot otrok radi hodili v šolo?

V Selca sem hodil štiri leta. Potem je moja mama šla po nasvet k učiteljici Olgi Šmid glede nadaljevanja mojega šolanja. Svetovala je nižjo gimnazijo v Železnikih. V 1. in 2. nižji gimnaziji sem imel kar nekaj težav, malo zaradi prehoda, nekaj pa zaradi gradnje hiše, pri kateri sem moral kar veliko pomagati. V 3. in 4. nižji gimnaziji mi je šlo bolje, tako da sem v 4. imel matematiko odlično. Zato sem brez težav naredil sprejemne izpite na ljubljanskem učiteljskišču.

V šolo v Železnike smo iz Selc hodili peš. V 4. nižji gimnaziji sem imel že kolo, kar je bila velika pridobitev. Prevozov ni bilo in imel sem sošolce, ki so v Železnike iz Potoka, Topol hodili peš ... Kar nekaj jih ni končalo nižje gimnazije. Mislim, da marsikateri tudi zato, ker je bila pot do šole dolga. V 1. nižji gimnaziji nas je bilo za dve paralelki, končal je samo en oddelek. Veliko se jih je po 2. nižji gimnaziji odločilo za poklicno šolo.

Vam je v spominu ostala kakšna zanimiva pri-goda, anekdota?

Ko smo gradili roketno igrišče na mestu, kjer je danes športna dvorana, je bil tam čez Dašnico lesen

mostiček. Težki tovarnjaki so vozili čezenj pesek in most se je kar udiral. Bal sem se, da se bo kar prelomil in skupaj s tovarnjakom zgrmel v potok. Zato je učitelj Leopold Nastran šel v potok, pod most in ročno, s tramom, podprl most, da se ne bi podrl ... Meni se seveda njegova poteza ni zdela pametna in sem ga skušal priklicati ven, vendar je kar vztrajal. Na srečo se most ni podrl.

Pozimi, ko smo gradili prizidek osmih učilnic, sem okrog polnoči dobil telefonski klic, da voda teče iz zgornjih v spodnje učilnice. Kaj sem hotel, hitro sem se odpravil na gradbišče, videl kot slap deročo vodo in vse, kar sem lahko naredil, je bilo, da sem zaprl glavni ventil.

Neke nedelje sem šel dopoldne v šolo. Ob vstopu sem opazil, da je bilo vlomljeno v tajništvo in v shrambo. Na šolskem vrtu pa so bili na klopici ostanki hrane ... Poklical sem policijo, ki je krivca potegnila še iz postelje. Nismo ukrepali, ker sta bila nepri-diprava samo lačna.

Ali ste še kaj aktivni na šolskem področju?

Ko sem se leta 2006 upokojil kot ravnatelj Osnovne šole Cvetka Golarja, sem zaključil osnovnošolsko obdobje. Po smrti gospoda Igorja Grudna, predsednika Društva slovensko-danskega prijateljstva, sem bil v februarju 2007 izvoljen za predsednika tega društva. Od takrat naprej tesno sodelujem s srednjimi šolami, predvsem z gimnazijami v Sloveniji. Vsako leto za najboljše dijake slovenskih gimnazij organiziramo ekskurzijo na Dansko. Letos bo ekskurzija že 19. po vrsti.

Aktiven sem tudi v planinski organizaciji. Sem predsednik Meddruštvenega odbora planinskih društev Gorenjske in član Upravnega odbora Planinske zveze Slovenije.

Imam še nekaj drugih manjših zadolžitev, tako da mi v pokoju ni dolgčas.

Gospod Benedik, hvala za vse posebnosti in vsakdanjosti v šoli v Železnikih v času, ko ste jo vodili!

Leopold Nastran

Foto: arhiv družine Nastran

Mesto ravnatelja je zasedel septembra leta 1979 in nato šolo vodil do leta 1996. Svoje delo je začel v OŠ Prešernove brigade Železniki, kot so šolo preimenovali leta 1976, takrat še v Jugoslaviji, in ga zaključil v OŠ Železniki, kot so jo poimenovali s prvotnim imenom leta 1992, že v samostojni Sloveniji.

Športni pedagog, ki je v času vodenja šole bedel ne le nad svojim pedagoškim kadrom in učenci, ampak tudi nad gradnjo in celostno prenovo šolske stavbe v Železnikih in na podružnicah. Kot ravnatelj je doživel in preživel osamosvojitve Slovenije in s šolo naredil prve računalniške korake.

Z nastopom vašega mandata so se začele priprave na dograditev in celostno prenovo centralne šole v Železnikih. Kako ste začeli?

Ko sem septembra 1979, za ravnateljem Benedikom, nastopil službo, se je že začel pripravljati referendumski program izgradnje in obnove osnovnih in srednjih šol v občini Škofja Loka (takrat je občina Škofja Loka vključevala tudi sedanjo občino Železniki in tudi vse občine, ki danes sestavljajo upravno enoto Škofja Loka). Zgradba šole in vrtca v Selcih je bila ena prvih objektov, ki so bili zgrajeni iz tega referendumskega programa. Začeli smo leta 1981, avgusta naslednjega leta smo jo že lahko uporabljali. Iz tega programa smo obnovili tudi vse podružnične šole: Dražgoše, Davča in Sorica. In potem smo šli v obnovo centralne šole, ki je v tistem času obsegala šolsko stavbo iz leta 1948, šest učilnic,

Športni pedagog po duši in srcu. Foto: arhiv družine Nastran

garderobe in upravne prostore, ki so bili prizidani v letu 1966, telovadnico, zgrajeno leta 1969, ter osem učilnic iz leta 1976.

Kako je potekala gradnja in obnova centralne šole?

Najprej smo leta 1988 dogradili jedilnico oziroma večnamenski prostor ter uredili garderobe za predmetno stopnjo. Še istega leta smo podrli stavbo iz leta 1948, na mestu katere smo v dobrem letu dni zgradili novo in v njej uredili učilnice razredne stopnje, predavalnico, knjižnico in kabinete za učitelje. Svoj prostor je v njej dobila tudi čipkarska šola. V letu 1989 je sledila adaptacija predmetne stopnje, v okviru katere smo pridobili specialne učilnice za kemijo, fiziko, biologijo, tehnično vzgojo in gospodinjstvo ter ustrezne kabinete. Obnovili smo tudi telovadnico s pripadajočimi prostori ter zaprt hodnik za telovadnico. Celotno prenovi so spremljale težave z denarjem in večkrat smo morali dokazovati, da nas podpirajo tovarne in Krajevna skupnost. Ves čas smo se morali dogovarjati za denar.

Kako ste uredili pouk v času gradnje in adaptacije?

Z organizacijo pouka v dveh izmenah za učence od 1. do 6. razreda, kar je seveda pomenilo, da so bili nekateri učitelji kakšen dan v tednu v službi cel dan. In tako, da so učenci iz Sorice v 4. razred hodili v Selca namesto v Železnike.

Kaj je obsegalo delo ravnatelja?

Najprej pedagoško in organizacijsko vodenje šole, pa tudi reševanje prostorske problematike z omejeno gradnjo in obnovo šolskih prostorov. Poleg tega še sodelovanje s krajem, s starši in z družvi. Veliko smo sodelovali s Kulturno-umetniškim društvom France Koblar ob pripravi proslav, prireditev, dramskih iger in tako dalje. Tudi s Prostovoljnim gasilskim društvom, ker smo imeli akcijo 'Nič nas ne sme presenetiti', pa s Krajevno skupnostjo in z Ribiško družino, ker je šola organizirala očiščevalno akcijo. Sodelovali smo s podjetji v kraju, takrat delovnimi organizacijami, na primer pri nakupu računalniške opreme leta 1985.

Dnevi slovenskega izobraževanja na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani leta 1995: kot osrednja šola za uporabo računalnika pri pouku fizike. Foto: arhiv družine Nastran

Kako ste vodilne v podjetjih prepričali, da so računalniki nujno potrebni za šolo? Ste jim morali dati kaj v zameno?

Obiskal sem vsa podjetja in z njimi sklenil 'Samoupravnih sporazum o neposredni svobodni menjavi dela in sodelovanju pri nabavi računalniške opreme', s katerim so nam tovarne sofinancirale nakup računalniške opreme. Omogočili so nam nakup šestih računalnikov Commodore 64, mi pa smo jim zagotovili možnost udeležbe na računalniških tečajih v naši računalniški učilnici. Potem je seveda nekaj časa trajalo, da smo računalnike in tudi prvi tiskalnik dobili.

Kaj je nakup računalnikov pomenil za šolo? Ste se z njimi podali na pot računalniškega opismenjevanja?

Začeli smo s tečaji za učitelje in se nato vključili v projekt RAČEK (računalniška eksplozija), ki ga je denarno podprl Zavod za šolstvo. Projekt je podpiral nakup opreme in izobraževanje učiteljev. Kasneje smo sodelovali v projektu PETRA, ki je vključeval 25 šol za računalniško opismenjevanje. Mi smo bili osrednja šola za uporabo računalnika pri pouku fizike. Uporaba računalnika pa se je kasneje širila še na likovni pouk, tehnični pouk in slovenščino. Vodja projekta je bila Alenka Bertonceľ. Na Dnevih slovenskega izobraževanja na Gospodarskem razstavišču leta 1995 smo sodelovali z razstavo in s kulturnim programom. V okviru projekta PETRA za likovni pouk – računalniška grafika smo pripravili razstavo na Zavodu za šolstvo. Izdelek dveh naših učencev, Miha Purgerja in Gregorja Tolarja, ki sta v računalniški grafiki izdelala plavž, je krasil naslovnic glasila.

Poleg računalniškega opismenjevanja, fakultativnega pouka računalništva, smo bili tudi ena prvih šol, ki je učencem ponudila učenje drugega tujega jezika, in sicer fakultativni pouk nemščine.

Kaj pa nemščina kot prvi tuj jezik, ki so jo učenci tudi imeli možnost izbrati?

Nekaj let je bila res ta možnost, ki je bila ukinjena,

ko se je angleščina kot prvi tuj jezik poenotila za vso Slovenijo. Vse te dodatne dejavnosti so bile odvisne od poslušar Občinske izobraževalne skupnosti.

Klekljanje, čipke, ki so na nek način "rešile" oziroma pomagale železnikarjem preživeti leta krize, ko je leta 1902 ugasnil še zadnji plavž, so svoje pomembno mesto dolga leta ohranjale v okviru čipkarske šole. Žal so jo po letu 1960 ukinili in dolgo je trajalo, da se je vrnila v kraj. Pri vrnitvi ste pomembno vlogo imeli tudi vi in šola.

Ustanovitev je trajala kar nekaj časa. Po letu 1960, ko je bila ukinjena čipkarska šola, je na šoli skoraj vsa leta deloval čipkarski krožek, ki ga je vodila Helena Kramar. Glede na to, da so v Žireh imeli čipkarsko šolo, smo se tudi mi začeli zavzemati in iskati načine, da bi jo ustanovili. Vendar so nas zavračali, češ da imamo krožek. V jeseni leta 1993 smo na aktivu ravnateljev občine Škofja Loka prvič dali pobudo Izvršnemu svetu Občine Škofja Loka, da bi šolam zagotovili potrebna sredstva, da ustanovijo čipkarsko šolo oziroma si izberejo tisto področje, ki jih zanima oziroma imajo pogoje za razvoj. Za čipkarsko šolo sta se zanimali tudi osnovni šoli Gorenja vas in Trata. Druga pobuda je sledila avgusta 1994, ki je uspela, in izvršni svet je izdal sklep, da se pričnejo zbirati prijave za sofinanciranje čipkarskega pouka. Na tej podlagi je Sekretariat za družbeni razvoj izdal razpis za izvajanje čipkarskega pouka. Zbrali smo 95 prijav in se z vso potrebno dokumentacijo tudi prijavi na razpis. Prvo leto je čipkarska šola potekala kot polovična obveznost, 16 ur na teden. Glede organizacije pouka nam je z nasveti priskočila na pomoč učiteljica klekljanja Albrehtova, ki je na osnovni šoli Žiri vodila čipkarsko šolo že več let.

Kako je deloval trikotnik: šola–učenec–starši?

Sodelovanje je bilo dobro. Starši so svoje pobude lahko izrazili preko sveta staršev. Vsako leto smo jim ponudili kar šest do osem predavanj. Na pogovorne ure so lahko prišli tudi dopoldne. Vedno smo si prizadevali slišati obe strani in zdelo se nam je

ključno, da se ob reševanju nekega problema sestanejo vse tri strani: šola, otrok, starši. Kajti zgodi se, da otrok doma o dogodku, ki se mu je zgodil v šoli, pove le del zgodbe, ne pove čisto vsega. Sicer se ne zlaže, vendar pove le, kar je ugodno zanj. In če želimo zaplet razrešiti, se morajo sestati, soočiti vse strani hkrati. Vedno smo želeli doseči dogovarjanje in usklajevanje. V tistem času se ne spomnim

kakšnih pritiskov ali groženj s tožbo s strani staršev. Niso bili agresivni. Lahko bi rekel, da so bili starši bolj na strani šole, kot to opažam dandanes.

So bili učenci v obdobju vašega ravnateljstva bolj ali manj disciplinirani oziroma odgovorni kot danes?

Ne morem reči, niti da so bili bolj niti manj. Otroci

Dnevi slovenskega izobraževanja na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani leta 1995: razstava računalniških grafik, del učencev naše šole. Foto: arhiv družine Nastran

so otroci in so ravno tako občasno počenjali neumnosti iz svoje naivnosti, zaradi dokazovanja pred vrstniki, kot to delajo tudi danes.

Ste poznali učinkovite vzgojne metode oziroma kazni?

Tudi takrat smo imeli pisne opomine, opomin razrednika in učiteljskega zbora, kot so še danes. Ugotavljali smo, da je najučinkovitejši razgovor v prisotnosti staršev, kjer se je marsikaj razčistilo. Zelo učinkovito je bilo, kot je tudi še danes, da je učenec, če je bilo mogoče, nastalo škodo povrnil z nekim družbeno koristnim delom. Dobro se spominim, kako je učenec v učilnici z vžigalnikom zažgal zaveso. O dogodku smo se seveda pogovorili skupaj s starši in učencem ter se dogovorili, da nastalo škodo povrne s pleskanjem ograje pri vrtcu. Vem, da mu je to koristilo veliko bolj kot opomin ali ukor.

Kdo je imel največjo moč za urejanje, nadziranje šole? Ali je bila avtonomna?

Šola je bila do neke mere kar samostojna, a se je hkrati povezovala z Občinsko izobraževalno skupnostjo, z Zavodom za šolstvo in z Ministrstvom za šolstvo in šport. V bistvu smo Zavodu za šolstvo in Ministrstvu za šolstvo in šport odgovarjali glede strokovnega dela. V kraju smo sodelovali s Krajevno skupnostjo, z delovnimi organizacijami in društvi. Na primer, šola je organizirala novoletno praznovanje, očiščevalno akcijo, akcijo 'Nič nas ne sme presenetiti', različne proslave in prireditve, šola je kraju dajala kulturni utrip. Veliko je bilo dogovarjanja v kraju tudi glede prevozov otrok in delavcev. Spominim se tudi, kakšne sestanke smo imeli v zvezi z uvedbo poletnega časa: ali bomo delali po sončni ali po novi uri. Začetki so bili grozni, kar ni nam bilo jasno, da morajo ostati ure, kot so, premik na poletni čas tega ne spremeni.

Je takrat katerega izmed profilov učiteljev pri manjkovalo?

Ja. Kar naprej smo razpisovali prosto delovno mesto učitelja tehničnega pouka, glasbe, delno tudi mate-

matike, celo športne vzgoje. Število otrok je raslo, kadra pa ni bilo kar tako dobiti.

Kakšnih vsebinskih novosti ali sprememb se spominjate? Kako je bilo z učnimi načrti?

Takrat se je začela uvajati celodnevna šola. Učenci naj bi bili v šoli skoraj cel dan, poleg pouka naj bi se v okviru celodnevne šole udeležili različnih interesnih dejavnosti in napisali domačo nalogo. V Železnikih ni bilo možnosti, da bi jo uvedli, medtem ko je podružnična šola Selca začela kot celodnevna šola, tako organizacijsko kot vsebinsko, in je v tej obliki delovala vse do šolskega leta 1990/91 in enako tudi podružnica Dražgoše.

Učni programi so se ves čas spreminjali, uvajale so se novosti, z vsakim novim ministrom. Uvajali smo aktivni odmor, fakultativni pouk, zdravstveno telesno vzgojo, tri ocenjevalna obdobja namesto štirih, opisno ocenjevanje v nižjih razredih, etiko in družbo, tuji jezik na razredno stopnjo.

Poleg pestrega sodelovanja s krajem in z vsemi v kraju pa se je šola povezovala tudi čez meje krajevnega okoliša, saj je bila pobratena z OŠ Cerkno. Koliko časa je trajala povezava in kaj sta šoli delali skupaj?

V tistem času je bil ravnatelj OŠ Cerkno Maks Pagon in pomočnica Marija Zajc. Glede sodelovanja in pobratenja smo se začeli dogovarjati, ko smo se udeležili otvoritve njihove šole. Nekaj let zapored so bili naši in njihovi osmošolci sprejeti v Mladinsko organizacijo v bolnišnici Franji. Enkrat se je sprejema udeležila celo partizanska zdravnica Franja Bojc Bidovec. Drugič so bili učenci obeh šol sprejeti v Mladinsko organizacijo v Martinj Vrhu, v bivši šoli. O delu Pionirskega odreda Ratitovec med vojno sta jim spregovorila Anton Pegam in Štefan Primožič. Kasneje smo sodelovali samo učitelji, tako, da smo se obiskovali, zato, da smo si ogledali pouk pri enih in drugih, si izmenjali primere dobre prakse in izkušnje, se ob koncu šolskega leta dobili na Blegošu ali Poreznu in primerjali naše delo, uspehe, se družili in podobno.

Je bilo v tem obdobju še kakšno drugo sodelovanje ali je bila OŠ Cerkno edina taka šola?

Edina. Ne prej in ne kasneje se v mojem mandatu kaj podobnega ni ponovilo.

V vašem mandatu ste doživeli veliko sprememb in novosti. Katerih ste bili najbolj veseli oziroma so največ doprinesle h kvalitetnejšemu pouku, boljšim pogojem učenja in poučevanja?

Zagotovo so največ doprinesli dobri prostorski pogoji, kadrovske pogoje so se izboljšali, saj smo skoraj stoddostno imeli strokoven kader, uspeli smo zagotavljati denar za zelo pestre dodatne dejavnosti: fakultativni pouk, interesne dejavnosti ...

Kako ste zaposlovali učitelje? Je bilo to v domeni občine, republike ali kar šole?

Odkar pomnim, je zaposlovala šola. Objavila je razpis in zaposlila učitelja. Spomnim se, da smo, ko sem nastopil službo ravnatelja, potrebovali učitelja matematike. Dali smo razpis, a se ni nihče prijavil in zato še drugega, vendar se tudi nanj ni nihče prijavil. Ni šlo drugače, kot da smo začeli iskati in spraševati naokrog. Šel sem celo v Lucine, kjer naj bi sestra sedanjega ravnatelja, Franca Ranta, končala matematiko. Izvedel sem, da je na porodniškem dopustu, vendar sem se želel pozanimati o možnostih, ker takrat na Gorenjskem ni bilo učiteljev matematike. O naših potrebah je obvestila brata, ki je takrat prišel v Železnike in ostal.

Zakaj je po vašem mnenju prihajalo do kadrovskih težav? So bile mogoče drugačne zahteve glede izobrazbe?

Mislim, da je bila kombinacija zahtevane izobrazbe in povečevanja števila otrok. V Železnikih smo kar nekaj let imeli največjo nataliteto v Sloveniji. Delno je vplivala tudi sprememba predpisanega števila učencev na oddelek s 36 na 33 oziroma 32. Potem tudi nove organizacijske oblike: fakultativni pouk, skupine pri likovni vzgoji, tehniki, nivojski pouk. Mogoče je primanjkovalo učiteljev določenega pred-

meta tudi zato, ker so določeni programi veljali za zahtevnejše in se je zanje odločalo manj študentov. Vse skupaj je vplivalo.

Koliko ste bili kot podeželska šola za kaj prikrajšani, imeli manj možnosti v primerjavi z mestnimi šolami?

Nimam občutka, da bi bili za kaj prikrajšani, da bi zato imeli kaj težav. Pravzaprav se s tem sploh nismo ukvarjali. Imeli smo plavalni bazen, ki ga marsikje nimajo, in dosegli smo najvišjo plavalno pismenost v Sloveniji, naši učenci so hodili na tekovanja in dosegali odlične uspehe na področju športa, matematike, zgodovine, kemije in drugih.

Potem bi lahko rekli, da ste bili celo v prednosti.

Res je. Vsaj kar se tiče disciplinskih problemov, smo imeli precej časa prednost. Saj smo za probleme, s katerimi so se ubadali v mestih, izvedeli prej, kot so k nam prišli, in smo se nanje lahko pripravili. Kar se denarja tiče, smo bili vsi na istem, ves čas smo ga lovili naokoli, vendar smo se vedno na nek način dogovorili.

Kakšen je bil odnos družbe, lokalne skupnosti oziroma kraja do šole? Je bilo čutiti spoštovanje, pozitiven odnos?

Mislim, da je bila šola kar spoštovana, ker smo bili aktivni, ker smo v kraju in s krajem živeli, ker smo bili povezani, ker smo s krajem sodelovali. Ko smo iskali zunanje sodelavce za razne dejavnosti, so se ljudje radi odzvali. Tako je, na primer, za mizarški krožek gospod Korelc, ki je prejel nagrado za inovacijo, prispeval sredstva za nakup stružnice. Učitelj Primožič je imel vremensko postajo. Skupnost je imela posluh za šolo, podjetja so priskočila na pomoč in zagotovila sredstva, če smo jih potrebovali. Res se je dalo dogovarjati.

Kaj vam je bilo kot ravnatelju v izziv? Zagotoviti denar, prostore? Ali gre za prepletanje vsega?

Res je bilo vse to povezano. Imeli smo prostorsko stisko, potrebovali smo denar in pravočasno smo

Osnovna šola Železniki Čipkarska šola

Učenec-ka _____

je v šolskem letu 19 __ / __,

uspešno opravi(ka) _____ letnik

čipkarske šole.

Železniki, _____

Vodja oddelka:

Št. delovodnika: _____

Vodja čipkarske šole:

Ravnatelj:

Spričevalo ponovno ustanovljene čipkarske šole v Železnikih v šolskem letu 1994/95, ki ga je oblikoval takratni likovni pedagog Janez Hafner.

morali graditi. In hkrati zagotavljati pedagoško delo, da je pouk nemoteno potekal, vse je bilo povezano. Izziv je bil stalno prisoten. Praktično smo moje celotno obdobje, od leta 1979/80, ko se je referendumski program začel, in vse do leta 1995, ko je bil zgrajen vrtec, ustvarjali boljše prostorske pogoje, obnavljali, adaptirali, zagotavljali finančna sredstva, širili interesne dejavnosti. Obenem je bilo treba skrbeti za pedagoško-organizacijsko plat šole, ker so se vsebine in programi spreminjali, zato nikoli ni bilo dolgčas, vedno je bilo zanimivo, "napeto", delo se ni ponavljalo, bile so novosti, ki jih je bilo treba vpeljati, bile so nove ideje, pobude.

Vas je pri vašem vodstvenem delu kaj omejevalo? Na primer, da bi želeli kaj spremeniti, pa ni bilo mogoče zaradi družbenih, političnih razmer.

Pravzaprav ne, ker sem bil vedno pripravljen na dialog in dogovor. Po letu 1990 se je Slovenija začela politično spreminjati, vendar direktnih pritiskov ni bilo, čeprav vem, da sem bil moteč, ker sem bil "star kader". Kljub temu smo tudi takrat sodelovali pri usklajevanju šolskih dejavnosti in verouka. Poskušali smo se pogovarjati in poslušati, ker je bilo tako mogoče marsikaj narediti. Sem tip človeka, ki se želim pogovarjati in dogovarjati. Zagotovo ima vsak svoje stališče, ki ga zagovarja, vendar verjamem, da se je vedno mogoče dogovoriti.

Kaj vas je nagovorilo, da ste se odločili, da ste postali ravnatelj, saj ste bili uspešen športni pedagog, trener?

Spodbudil in pomagal mi je moj predhodnik, ravnatelj France Benedik, ki me je takoj po končani fakulteti, leta 1970, zaposlil kot učitelja športne vzgoje. Moram povedati, da je bilo poučevati v tistem času res nekaj posebnega. Po nasvetu profesorjev na fakulteti sem takoj, že 14. oktobra 1970, ustanovil šolsko športno društvo (ŠŠD). Obiskal sem društva v kraju s prošnjo, da so zagotovili trenerja, vodnika za šolski krožek. S tem smo v šoli zagotovili podmladek športnim klubom ali društvom v kraju. Zanimivo z

današnjega stališča je, da je bil, ko smo začeli s ŠŠD, predsednik ŠŠD učenec, jaz sem bil mentor. Moram reči, da so bili izjemno samostojni. Ne vem, ali smo jih bolj znali motivirati ali je bil to tak čas, da so bili mladi bolj odgovorni, samoiniciativni. Spomnim se, da sem Ireno Prevc, ki je bila prva predsednica ŠŠD, opomnil, da se bliža občni zbor društva in da bomo potrebovali poročilo. Dejala mi je, da ga ima že napisanega. Druga taka stvar je bila, da so učenci 7. in 8. razreda vodili krožke za 5. in 6. razred. ŠŠD je imelo upravni odbor in oddelčne športne referente, ki so skrbeli za povezavo med učenci in odborom. In da se vrnem sedaj na mojo kandidaturo za ravnatelja, takole je bilo: Ko so leta 1979 odprli Srednješolski center Škofja Loka, se je ravnatelj France Benedik odločil, da tam kandidira za ravnatelja, in bil je sprejet. V Železnikih je bilo tako mesto ravnatelja prostot. France Benedik me je nagovoril, spodbudil in prepričal, da sem se odločil za vodilno mesto v šoli, ker sem bil po njegovem mnenju zanj zelo primeren. Kajti za seboj sem imel raznovrstne izkušnje in dela tako v šoli kot izven nje: bil sem učitelj in razrednik, vodil sem krožke in treninge, organiziral sem tekovanja, sodeloval sem z društvi in klubi v kraju ... in kot športni pedagog sem imel čut za organizacijo.

Ste bili na mestu ravnatelja zadovoljni?

Moram reči, da sem bil. Delo je bilo vedno polno izvivov. Ves čas se je kaj dogajalo, bile so novosti, ki jih je bilo treba uvajati. Delo je bilo dinamično.

Kaj pa takratni učiteljski kolektiv? Ste bili tudi z njim zadovoljni?

Zelo. Vsi so zelo sodelovali, bili so pripravljeni delati, imeli so veliko idej, krasno je bilo delati z njimi. Vendar mi je bilo na koncu že kar naporno, česar sem se pravzaprav dobro zavedel, ko sem delo ravnatelja zamenjal za učiteljsko mesto. Moja služba je bila spet precej bolj sproščena in manj stresna. Hkrati pa spet tudi velika sprememba.

Vam je v spominu ostala kakšna anekdota, zanimivost?

V času gradnje šole v Selcih sta se zgodila dva zanimiva dogodka:

Tudi v tistem času, v Jugoslaviji, smo doživljali različne varčevalne ukrepe. Tako je prišel dekret, da moramo ustaviti vse investicije, ki so realizirane do manj kot polovice. Takoj smo sklicali krizni sestanek na Lokainvestu, na katerem smo modrovali in ugotavljali, kaj storiti ter kaj pravzaprav pomeni manj kot polovica: ali gre za fizično ali finančno polovico izvedbe. Nakar direktor Hauptman reče: "Če podpiše Nastran, podpišem tudi jaz. Bova pa skupaj sedela!" Pa nisva in gradnjo šole smo uspešno pripeljali do konca.

Ves čas gradnje je bilo treba dokazovati, da imamo potrebna finančna sredstva. Tako sva enkrat po potrdilo o zagotovljenih sredstvih na Ljubljansko banko v Ljubljano morala s takratnim predsednikom KS Selca, Janezom Šolarjem, ki mi je veliko pomagal, ker je imel izkušnje z gradnjo Toplarne. Zaradi počasnega protokola sva se na banki dolgo

zadržala in sva hitela na centralo SDK (Služba družbenega knjigovodstva) na Cankarjevi, ki naj bi bila po najinih podatkih odprta do 12.30, da verificirava potrdilo. Pred vhod sva prišla ob 12.20, ko je varnostnik ravno nekoga spremil skozi vrata in jih je hotel zapreti. Zadnji hip sem postavil nogo mednje in on je zahteval, da nogo umaknem, ker oni ob petkih ob 12. uri zaprejo. Seveda je nisem hotel in sem mu seveda hitel razlagati, da potrdilo nujno potrebujeva, da bi ga do 14. ure lahko oddala na SDK v Škofji Loki. Kar nekaj časa smo se pregovarjali, a je na koncu varnostnik popustil in dejal, da naj kar sama greva gor in se dogovoriva, če nama bo uspelo. Zelo čudno so naju pogledali, ko sva se pojavila v pisarni, a sva se uspešno dogovorila in v Škofji Loki še pravočasno oddala potrdilo o potrebnih finančnih sredstvih za šolo v Selcih.

Hvala, gospod Nastran, za vaše spomine na čas, ko ste vodili OŠ Železniki!

Franc Rant

Na Pihavcu. "Zadnja leta me zelo vleče v hribe. Ko dosežem nek vrh, si vedno ogledam še okoliške vrhove in skušam ugotoviti, kako bi jih lahko dosegel. Tu je precejšnja podobnost z mojim načinom vodenja." Foto: Mario Thaler

S Francem Rantom sem se pogovarjala med počitnicami, ko šolo radovedna mladež zapusti in je treba postoriti in urediti administrativne zadeve. Na šolo je prišel leta 1979 kot profesor matematike in fizike in ostal. Dobrih deset let je bil učitelj, nato pomočnik ravnatelja in leta 1996 je postal ravnatelj. V času njegovega ravnanja je računalniška pismenost v šoli postala nujna, tako na strani učitelja, učenca kot tudi vodstva šole. Vpeljal je sistemsko spremembo, devetletko. Pod njegovim vodstvom se je šola uspešno vključevala, sodelovala in vodila tudi mednarodne evropske projekte. Iz dneva v dan bolj pa je jasno, da so za uspehe učencev v šoli potrebni v prvi vrsti srčni ljudje z zdravim razumom, učitelji, ki živijo svoje poslanstvo, in zato je tukaj in zdaj treba vlagati v njihovo strokovnost, ustvarjalnost in osebnostno rast ter graditi na medsebojnih odnosih. Informacijsko-komunikacijska tehnologija kot tudi učbeniki so samo orodja, pripomočki. Vse šolsko dogajanje pa se od lanske jeseni odvija v energetsko obnovljenih šolskih prostorih.

Kaj je delo ravnatelja v osnovni šoli?

Velik del mojega dela je načrtovanje. Žal je vedno več dela administrativne narave, ki nima velike vsebinske vrednosti. Želel bi, da bi bilo drugače, da bi se naše delo v večji meri vrnilo na pedagoško raven in bi se administrativna opravila zmanjšala. Bolj pomembno je vsekakor pedagoško delo, za katerega pa nam pogosto zmanjkuje časa.

Ko svet zavoda izda razpis za prosto delovno mesto ravnatelja, vanj natančno napiše, da kandidat mora izpolnjevati pogoje v skladu z zakonom. Obenem mora imeti pedagoške, vodstvene, organizacijske in druge sposobnosti za uspešno vodenje zavoda in tako naprej. Česa v razpisu ne zahtevajo, pa glede na svoje dosedanje izkušnje veste, da ravnatelj za uspešno vodenje šole nujno potrebuje?

Predvsem se je treba zavedati, da vodiš šolo kot ljudi, ne kot ustanovo. To je bistvo. Če gledaš na svoje delo s tega stališča, je veliko več možnosti, da boš

uspešen. Če bi se začel izgubljal v formalnostih, potem to delo ne bi moglo dolgo trajati.

Ravnatelj se mora nenehno učiti, saj večinoma izhajamo iz pedagoških poklicev, ki pa ne dajejo zadostne usposobljenosti za opravljanje našega dela. Že takoj po nastopu funkcije se mora soočiti s pravnimi in upravnimi zadevami, je vodja kadrovskega področja, odgovoren za varnost, in ne nazadnje, tudi za finančno poslovanje. Vse te sposobnosti mora ravnatelj razviti s stalnim učenjem.

Vem, da ste na šolo prišli leta 1979 kot učitelj matematike in fizike, da ste bili nato tudi pomočnik ravnatelja. Koliko let ste pa ravnatelj?

19 let. Tako dolgo sem ravnatelj predvsem zaradi zelo dobrega kolektiva, ki se odlikuje po izjemni trdnosti in pripravljenosti izvajati naloge, ki presegajo redno delovno obveznost, in se je pripravljen tudi čemu odreči.

Kaj vas je nagovorilo, da ste se odločili za delo ravnatelja?

Odločil sem se zelo hitro, instinktivno. Takrat sem videl, da je treba nekaj spremeniti, ker so se odnosi s svetom šole zelo zaostrovali. Seje sveta so na primer trajale tudi po pet ur in so bile povsem neproduktivne, samo izgubljanje časa.

Ali so se razmere z vašim nastopom uredile?

V bistvu so se odnosi s svetom šole dokaj hitro ure-

dili, razmerja z lokalno skupnostjo pa smo utrjevali daljši čas.

Kako vidite vsebinsko dinamiko šole v svojih 19 letih? Kakšne vsebinske spremembe je doživela šola? Kakšne reforme, prenove, izboljšave in tako dalje so pretresale vaše mandate? Devetletka je bila zagotovo velika sprememba.

Devetletka je sprememba samega šolskega sistema. Bolj kot to na poučevanje vplivajo druge stvari. Sistem lahko vzamemo tako ali drugače, lahko ga tudi malo prilagodimo. O spremembah v šoli sem kar precej razmišljal. Šolo sem začel voditi, ko je začetna evforija ob osamosvojitvi Slovenije že popustila in so se začele dogajati druge stvari. Takrat je bila v Sloveniji narejena velika napaka, ker smo prehitro šli v liberalizacijo družbe na splošno, kar se je močno odražalo tudi v šoli. Naenkrat so se začele pojavljati pravice nad dolžnostmi, kar je zelo slabo vplivalo na šolo in tudi na raven znanja otrok. Kasneje smo morali vlagati zelo veliko truda, da bi razmere uredili, normalizirali. Menim, da se zdaj le premikajo na bolje. Letos se je na valeti pokazalo, da učenci razmišljajo zelo zrelo, drugače kot doslej.

Kako deluje trikotnik: učenci–učitelji–starši? Kje je mesto ravnatelja? S kakšnimi problemi se šola danes ukvarja na področju sodelovanja s starši?

Delo v računalniški učilnici v okviru projekta Simbioza, v katerem so naši učenci učili starejše računalniških veščin. Foto: Primož Šmid

Menim, da je glavni problem v tem, ker se otrokom v družini nalaga premalo dolžnosti. Zato se nekateri niso pripravljene prilagoditi zahtevam, ki jih postavlja šola, in pač svoj položaj, ki ga je omogočila družba oziroma starši, izkoriščajo, kar je čisto naravno. Vsi bi želeli to spremeniti, kar pa ni enostavno. Razmere so namreč čisto drugačne, kot so bile še nedavno. Danes tudi ni toliko možnosti, da bi otrokom nalagali njihove obveznosti. Lahko seveda od njih zahtevamo, da več naredijo za svoje učenje, a moramo pri tem tudi vztrajati. Ne gre za to, da bi zahtevali ocene, temveč da vse, česar se lotijo, naredijo dobro, tudi šolske obveznosti.

Pri tem so izjemnega pomena prav odnosi med učenci, učitelji in starši. Učitelji bomo morali še bolj razvijati svetovanje učencem pri pridobivanju znanja, učenci pa bi morali to možnost v večji meri izkoriščati. Starši lahko največ naredijo z vztrajanjem, da otrok svoje dolžnosti dobro opravi. Njihovo sodelovanje s šolo je nujno. Vsi si moramo prizadevati, da bi skupne cilje čim bolj dosegali.

Kako se je šola spreminjala materialno, prostorsko?

Prostorskih sprememb ni bilo veliko, močno se je spremenila notranja oprema.

V sredini osemdesetih let smo začeli z uporabo računalnika pri pouku, kar je bila takrat velika novost, in v Sloveniji smo bili med prvimi, ki smo s tem začeli. To je bila velika sprememba, mogoče največja, po mojem celo večja od uvedbe devetletke.

Danes imamo šolo zelo dobro opremljeno in na nas je, da opremo tudi uporabimo. Zelo uspešno zagotavljamo materialne pogoje za vse ostalo, tako za izobraževanje zaposlenih kot tudi za vse, kar rabimo za pouk. To je možno zaradi racionalnega finančnega poslovanja na vseh področjih.

Kakšen odnos vlada danes do izobraževanja zaposlenih, do vseživljenjskega učenja? Si šola želi, zahteva, da se zaposleni v šoli stalno izpopolnjujejo ali mogoče ne? Se je v teh letih kaj spremenilo?

Včasih je bilo veliko izobraževanj, ki so bila organizirana in so bila do začetka devetdesetih let bolj ali manj politična. Večina zaposlenih jih je jemala kot nekaj odvečnega, tudi jaz sem bil med njimi. Po osamosvojitvi

Povečanje aktivnosti učencev in njihove odgovornosti do pridobivanja znanja privzgamo tudi s skupinskim delom, sodelovalnim učenjem.
Foto: Primož Šmid

so se tovrstni seminarji zelo hitro nehali in je nastal nekakšen prazen prostor, ko izobraževanje skoraj ni bilo. V zadnjih letih se trudim, da bi zaposlene pošiljali na izobraževanja, ki so mogoče dražja, a taka, ki so koristna za njihovo delo, torej za šolo. Seveda, kakšno izobraževanje tudi naročimo za vse, ker je včasih treba na nekem področju na splošno nekaj izboljšati.

Ali je to povezano s prioriteta mi šole? Torej, da glede na prioritete šole potem izberete izobraževanje, ki ga opravi celoten kolektiv, z namenom, da izbrano področje izboljšate?

Ja. Dve naši prednostni nalogi sta trenutno najbolj v ospredju: povečanje aktivnosti učencev in povečanje odgovornosti. Eden od načinov za doseganje zastavljenih ciljev je zagotovo uvajanje sodelovalnega dela. S tem namenom smo organizirali letošnja izobraževanja. Vsekakor pričakujem, da bo tak pristop obrodil sadove.

Kdo ali kaj dandanes najbolj usmerja, določa delo šole? Ali je avtonomna?

Na nek način smo avtonomni in na nek način omejeni. Sama vsebina pouka je določena z učnimi načrti, ki so tako splošno zapisani, da je mogoče pouk precej prilagajati. Tako smo s tega vidika precej avtonomni, omejujejo pa nas učna gradiva, ki so na voljo. Poučevati moramo tako, da so gradiva, ki jih damo učencem, zanje uporabna. Če jim gradiv ne bi dali, kar po mojem mnenju ne bi bilo dobro, potem ne bi imeli nič oprijemljivega, iz česar bi se lahko učili. Omejitev torej vidim v prevelikem zoženju poučevane snovi zaradi gradiv, ki jih pri pouku uporabljamo.

Če se primerjate s svojimi predhodniki, ki so zagotovo ravnateljevali v drugačnih razmerah, ali jim kaj zavidate, so mogoče imeli kakšne prednosti v primerjavi z vami ali pa določene pogoje dela danes lahko izpostavite, ocenite kot veliko prednost?

Živeti moramo v tem svetu, v katerem smo. Nimamo kaj dosti izbire. Zato nič ne zavidam niti tistim, ki so bili pred nami, niti tistim, ki bodo za nami. Naša

naloga je, da tukaj delamo tisto, kar najbolj znamo, da se prilagodimo tem razmeram in skušamo kaj izboljšati. Velika prednost v primerjavi s prejšnjimi časi je zagotovo tehnologija, ki jo imamo in je včasih ni bilo. Prednost vidim predvsem v iskanju znanja, iskanju virov. Teh možnosti še nismo dovolj izkoristili, jih pa mogoče še bomo.

Učitelju je velik izziv, kako zastavljene cilje doseči z uporabo izbranih gradiv in dodatnih virov, ki jih omogočajo nove tehnologije. Zelo hitro se lahko zgodi, da izbrana gradiva ostanejo premalo izkoriščena.

To je že res. Vendar pa prevečkrat izhajamo iz gradiv in ne iz tega, kar želimo narediti. Po mojem mnenju je tako izhodišče napačno. Gradiva nam morajo biti samo pripomoček, orodje.

Kakšen mora biti učitelj danes? Kakšne lastnosti mora imeti?

Učitelj mora biti zelo ustvarjalen. Tako pri samem strokovnem delu kot pri odnosih z otroki, kjer se je treba kar naprej prilagajati. V tem odnosu ne gre za to, kdo bo koga prevladal, ampak da najdemo, ustvarimo dobre medsebojne odnose. Prilagajati se moramo osebnostim, ki so v razredu. Menim, da je učiteljeva sposobnost ustvarjanja dobrih odnosov z učenci še pomembnejša kot njegova formalna izobrazba.

Kakšne možnosti imate kot ravnatelj, da izberete najprimernejšega kandidata? Kakšne načine uporabljate, da ga odkrijete?

Najprej moram upoštevati zakonske zahteve: ustreznost izobrazbe, strokovni izpit in druge predpisane pogoje. Šele potem lahko izbiram na podlagi moje ocene, kako bodo kandidati sposobni delati v razredu. Učiteljeva izobrazba je sicer zelo pomembna, čeprav ji, po mojem mnenju, dajemo prevelik pomen. Včasih imam občutek, da posamezniki nekako lobirajo pri strokovnem svetu, da za poučevanje nekaterih področij določijo izobrazbo, ki jo je možno pridobiti le na določenih fakultetah.

In tisti, ki pridejo skozi sito zakonskih pogojev?

Jih povabim na razgovor, na podlagi katerega se odločim. In običajno se odločim prav, čeprav je na podlagi 15-minutnega pogovora težko predvideti, kako bo nekdo delal naslednjih 40 let.

Je trenutno v šoli področje, ki ima prednost, ki ga želite bolj razviti, kot na primer šport, jeziki, naravoslovje in tako dalje, ali želite, da so področja v ravnovesju, da se izoblikujejo kar najbolj celostno razviti mladostniki?

Želimo biti dobri na vseh področjih. Res pa smo, mogoče zaradi okolja samega ali meni neznanih razlogov, uspešnejši na naravoslovnem področju. Že od nekdaj je tako. Se pa trudimo, da bi bili na vseh področjih dobri. Nam kar uspeva.

Ima šola še rezerve, ki jih ji še ni uspelo uporabiti, aktivirati?

Zagotovo. Kot prva je prav aktivnost učencev, ki jo moramo postaviti na malo višjo raven, jo spodbujati, zanj vzpostaviti pogoje, jo privzgajati. In kot drugo, opažam, da je komuniciranja učencev z učitelji premalo. Največkrat učitelj poišče učenca, medtem ko obratne poti skoraj ni.

Imate v mislih komunikacijo z namenom iskanja znanja, učitelj kot vir, mentor?

Ja. Kulturo komunikacije bomo vsekakor morali spremeniti.

Ali danes opažate razliko med podeželsko in mestno šolo? Ali med njima ni razlik, sta enakovredni?

Mislím, da je naša šola v marsičem boljša od mestnih. V mestih so pričakovanja nekaterih staršev kot tudi otrok višja, zato je del otrok bolj ambicioznih in posledično na nekaterih področjih dosežajo boljše rezultate. Je pa v mestnih šolah več težav zaradi drugega dela otrok, ki niso tako ambiciozni, ker imajo mogoče druge cilje. Po drugi strani pa se starši, predvsem v mestnih okoljih, dosti bolj, menim, da preveč, vtikajo v strokovno delo učiteljev.

Na katera področja pritiskajo starši v železnikih? Kje se pokaže razlika med pričakovanji staršev in tem, kar šola nudi, uresničuje, dela?

Precejšen del staršev predvsem na razredni stopnji pričakuje, da bomo za njihove otroke poskrbeli od šestih zjutraj pa do treh popoldne. Temu ne moremo v celoti zadostiti, kar povzroča težave.

Sicer so starši glede pričakovanj in odnosa do šole zelo realni in nimamo večjih težav.

Kaj je danes na voljo ravnatelju kot neke vrste pomoč, svetovanje, doizobraževanje?

Ravnatelji imamo na voljo Šolo za ravnatelje, kamor se nekateri obračajo po pomoč, vendar pa, po mojem mnenju, ni dovolj uporabna. Ravnatelji praviloma izhajamo iz vrst učiteljev, zato imamo največ potreb po znanjih, ki jih v času svojega študija nismo pridobili. Potrebujemo namreč veliko znanja s področja prava in drugih področij, s katerimi se med študijem nismo ukvarjali. Zadostne podpore ne nudijo niti Šola za ravnatelje, niti službe na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport in niti Zavod za šolstvo. Prepuščeni smo sami sebi, zato smo ustanovili Ravnateljski servis. S povečevanjem administrativnega dela se povečujejo zahtevana znanja s področij, ki jih kot učitelj nisem nikoli potreboval in ne pridobival. Vedno več je pravnih postopkov, ki jih ravnatelj mora ne le poznati, se pravilno odločiti, ampak tudi pravilno izpeljati. Začetniku je na tem področju zares težko.

Torej bi bilo sedaj prav, da bi ravnatelji, ki ste, preden se boste upokojili, opravili še obdobje svetovalca?

To bi bilo zelo dobro, da bi nekaj mesecev, kot prehodno obdobje, deloval kot svetovalec svojemu nasledniku.

Bi bilo potemtakem lažje, da bi ravnatelj prišel iz vrst pravnikov, mogoče ekonomistov?

Ne, nikakor ne, ker bi bilo zanemarljivo bistveno področje, ki ga ravnatelj mora opravljati – pedagoško

vođenje! Po mojem mnenju bo šolo treba razbremeniti pravnih postopkov, ki vanjo ne sodijo, so odveč.

Pa so možnosti?

So, le volje ni pri tistih, ki bi to morali urediti. Na šoli moramo izvajati precej postopkov, od katerih ni drugega učinka, le določeni izvajalci ali ustanove imajo dodaten zaslužek. Na primer, na šoli moramo na določeno obdobje pridobiti potrdilo za brezhibnost varnostne razsvetljave, čeprav imamo pouk samo podnevi. Tako potrdilo sploh ni poceni. Še več podobnih primerov bi se našlo.

Kaj pa je na voljo učitelju kot neke vrste pomoč, svetovanje, doizobraževanje?

Škoda, da Zavod za šolstvo nima več nekdanje svetovalne vloge, saj ima zaposlene strokovnjake za vsa predmetna področja. Trenutno je najboljša možnost, da učitelji s svojega področja izbirajo izobraževanja, ki jim omogočajo pedagoško in osebno rast, da lahko bolje poučujejo in vzgajajo.

Vendar pa je v tej zgodbi ključen tudi ravnatelj, ki mora omogočiti, dovoliti učiteljem, da do kvalitetnega izobraževanja pridejo? Ali pač

ne? Ali so zakonske pravice učiteljev močnejše, da vsakemu zagotovijo, kar potrebuje?

Vsak učitelj ima vsako leto pravico do petih dni usposabljanja, ki bi jih praviloma moral opraviti med počitnicami. K temu sodijo tudi študijske skupine in vsa organizirana izobraževanja, zato od obveznih pet dni ostane še zelo malo za seminarje, ki so lahko zelo koristni. Po drugi strani je ravnatelj dolžan zagotoviti izobraževanja, ki so nujna za izvedbo programa. Upoštevati je treba še stroškovno plat, ki v času nenehnega krčenja sredstev za izobraževanje ni zanemarljiva.

Na naši šoli učiteljem kljub temu omogočamo mnogo več izobraževanj, kot je predpisano, ker menim, da je denar, ki ga vložimo v znanje, dobro naložen. Edini pogoj je, da so usposabljanja uporabna za doseganje naših ciljev. Ta naša usmeritev bo v prihodnosti lahko ogrožena, če bo država nadaljevala s krčenjem namenskih sredstev.

Kaj vam danes predstavlja izziv na položaju ravnatelja?

Vsakodnevni izziv je, da presežemo cilje, ki smo si jih zadali. Na podlagi naših rezultatov ugotovim, kaj moramo v šoli izboljšati, in to uvrstimo med naše cilje. Sredstva za doseganje cilja izberemo sami.

Prireditev, ko smo gostili projektno srečanje Comenius. Foto: Primož Šmid

Na prireditvah projektnih srečanj Comenius smo vedno predstavili etnološko-kulturno dediščino, prepleteno s sodobnimi dejavnostmi šole. Foto: Primož Šmid

S kakšnimi težavami se šola danes ukvarja glede discipline učencev in kakšne težave imajo učitelji?

Največkrat se ukvarjamo z neizpolnjevanjem šolskih obveznosti učencev, pa tudi z nedelavnostjo pri pouku, s povzročanjem nemira med poukom, občasno pa rešujemo tudi primere medvrstniškega nasilja in neopravičenega izostajanja.

Ne glede na to pa menim, da je velika večina otrok zelo dobro vzgojenih.

S čim, če sploh, lahko danes discipliniramo učenca, vplivamo na odklone v vedenju, neposlušnost, ogrožanje sebe in drugih? Vzgojna kazen?

"Discipliniranje" učencev ni cilj, saj ne želimo pri-
vzgajati slepe poslušnosti. Edini način, da na tem področju kaj dosežemo, je vzpostavitev takih medsebojnih odnosov med učitelji, učenci in starši, ki bodo usmerjeni v sodelovanje. Naš skupni cilj mora biti vzgojiti mlade, da se bodo želeli sami učiti in da se bodo v življenju znali prav odločati. Vedno se izkaže, da lahko pri reševanju težav nekaj naredimo samo, če imamo pri starših podporo in željo po sodelovanju. Vzgojne kazni učinkujejo le redko.

Menim, da bi bilo mnogo bolje predpisati določene obveznosti na strani staršev.

Koliko danes v šoli sprejemamo dejstvo, da je kaznovanje učencev zaradi neprimerne obnašanja pravzaprav kaznovanje otrok zaradi napak njihovih staršev? Oziroma ali lahko tako posplošimo obnašanje in kaznovanje?

Ljudje pač delamo napake, tudi pri vzgoji otrok. Krivde za dejanja otrok ne moremo kar na splošno naprtiti staršem. Mnogokrat se je že izkazalo, da se otroci iz iste družine obnašajo zelo različno. Torej ne morejo biti le starši tisti, ki vplivajo na otrokovo obnašanje. Starši so zagotovo krivi takrat, kadar nič ne storijo, da bi otroka usmerili na pravo pot, čeprav vedo, da ne dela tako, kot bi moral.

Včasih smo poznali pobratene šole, kaj pa danes? Kako se danes šola odpira v svet, povezuje z drugimi šolami? S čim se v šoli še ukvarjate, da učencem odkrivate drugačne poti do znanja?

Evropske projekte smo začeli izvajati po letu 2000. Od takrat smo osem let sodelovali v njih. To med-

narodno sodelovanje je v šolo prineslo marsikaj novega. Največja pridobitev je gotovo izboljšanje sodelovanja med učitelji različnih predmetov in različnih stopenj.

Žal se nam letos ni posrečilo vključiti v nov evropski projekt, bomo pa še poskušali.

V zadnjih letih dobiva naše mednarodno sodelovanje še druge razsežnosti. Letos so se naši učenci že petič udeležili mednarodnega nogometnega turnirja v francoskem kraju Arneke in zmagali. Naš pevski zbor je letos uspešno nastopal na zborovskem festivalu Clara Harmonia v italijanskem kraju Poggibonsi.

Udeležujemo se tudi nekaterih mednarodnih umetnostnih natečajev.

Zagotovo bomo z mednarodnim sodelovanjem nadaljevali, saj vnaša v šolo dodatno spodbudo tako za učence kot za učitelje.

Kaj šoli pomeni občinska nagrada ob 200-letnici šole? Je to nekaj samoumevnega, se občina čuti dolžna nagraditi visoko obletnico? Bi bilo bolje, bolj iskreno, če bi šola nagrado dobila ne glede na obletnico, ker bi družba hotela pokazati spoštovanje oziroma ji dati priznanje za dobro delo?

Priznanja se največkrat podeljujejo bodisi ob posebnih dogodkih bodisi ob obletnicah. Nekoliko nenavadno bi bilo, če bi se to zgodilo ob 192-letnici. Njegovo vrednost vidim v javnem priznavanju kakovostnega dela šole. Istočasno priznanje šolskemu glasilu Naše poti pa to vrednost še poveča.

Se mogoče spomnite kakšne anekdote, zanimivosti iz vašega obdobja, ko ste ravnatelj?

V času mojega vodenja šole sem doživel precej zanimivih dogodkov. Najpogosteje se spomnim naslednjega:

Otroke učimo plavanja že od 2. razreda naprej. Pred leti, ko plavalni bazen še ni imel obnovljenega dna, so bile na dnu vidne temnejše lise. Eden od ot-

rok v nižjih razredih je pri uri plavanja vprašal učiteljico: "Kaj pa je tisto?" in pokazal na eno od podolgovatih lis. Učiteljica mu je v šali odvrnila: "Riba." Naslednje jutro je otrokova mati telefonirala v šolo, češ, zakaj otroke vodimo v tako zanemaren bazen, v katerem plavajo ribe.

Ste kot učenec, dijak, študent radi hodili šolo?

Rad. Neka neznana sila me je vlekla. Verjetno bi temu lahko rekli želja po znanju.

Imate kakšno priporočilo, vodilo šoli v bodoče?

Zadnje čase, mogoče od uvedbe devetletke, se skuša šoli nalogati vedno nove stvari, nove obveznosti, tako za učitelje kot učence. Mi lahko učencem nalogamo, kolikor hočemo, vendar se bodo sami odločili, kaj od tega bodo vzeli in česa ne. Menim, da bi morali več poudarka v vzgoji učencev dati dobrim medčloveškim odnosom, ki so nujni za dobro delo v prihodnosti. Znanje, ki ga morda ne bodo pridobili v taki meri, kot mi od njih pričakujemo, bodo lahko nadomestili še kasneje. Veliko večji primanjkljaj lahko nastane na področju medčloveških odnosov.

Vsa slovenska šola je na tem. Spet tečejo razprave o uvedbi obveznega drugega tujega jezika. Vprašanje je, kakšen bo učinek. Nekateri učenci bi s tem imeli samo še več težav, kot jih imajo sedaj, in se ne bi naučili niti prvega tujega jezika, drugi se ga bodo naučili ne glede na to, ali je obvezen ali ne. Menim, da z nalaganjem snovi gremo v napačno smer.

Imate mogoče kakšen nasvet ministrici/ministru za izobraževanje, znanost in šport?

Najprej naj šolo očisti navlake, ne predpisuje nobenih nepotrebnih stvari in potem naj šolo pusti čim bolj pri miru.

Hvala, gospod Rant, da ste z nami delili uspehe in tegobe šole v Železnikih danes!

Razvoj šolske stavbe skozi čas

1968. Foto: arhiv Osnovne šole Železniki

1970. Foto: arhiv Osnovne šole Železniki

1976. Foto: France Benedik

1989. Foto: arhiv Osnovne šole Železniki

2012. Foto: arhiv Osnovne šole Železniki

2015. Foto: arhiv Osnovne šole Železniki

Ko šola praznuje 200 let,

... brskamo po preteklosti in pregledujemo
stare šolske kronike;
... si zastavljamo vprašanja in iščemo
odgovore v knjigah ter pri ljudeh;
... spoznavamo razlike med nekoč in danes;
... obujamo spomine;
... načrtujemo prihodnost
... in sedanjost ohranjamo za rodove,
ki pridejo za nami.

Katarina Primožič

Ob spoštljivi obletnici šole v našem kraju sta Muzejsko društvo Železniki in OŠ Železniki v mesecu decembru 2014 razpisala literarno-likovni natečaj z naslovom *Ko šola praznuje 200 let*.

Nekoč večina ljudi ni znala ne brati ne pisati. Le redki izbranci so obvladali ti dve veščini. (V Sloveniji predvsem duhovniki.) Odgovorna in modra cesarica Marija Terezija pa se je zavedala, da je znanje pomembno tudi za razvoj cesarstva. Sprejela je zakon o obvezni osnovni šoli.

V Železnikih je šolo leta 1815 ustanovil župnik Mihael Grošelj.

Od takrat pa do danes je minilo 199 let. V naslednjem šolskem letu (2015/2016) pa bomo praznovali okroglih 200!

V uredništvu šolskega glasila smo predlagali, da to okroglo obletnico praznujemo tudi z umetniškim ustvarjanjem mladih literatov in likovnikov. K sodelovanju smo povabili vse učence OŠ Železniki (z matične in podružničnih šol).

Vsi, ki vsakodnevno vstopamo v šolske prostore, dobro poznamo živžav na hodnikih in koticke za umirjen pogovor, ločimo zbrano delo med poukom od sproščenih klepetov v odmorih, razumemo nešteta vprašanja učiteljev in radovednih učencev itd. Obiskovanje pouka je naša služba in učenje naš poklic. To velja za učence in učitelje!

Z natečajem smo učence spodbudili k življenju v šolsko preteklost, opazovanju sedanjosti in načrtovanju prihodnosti. S pomočjo mentoric in staršev so razmišljanje o temi nadgradili z literarnim in likovnim ustvarjanjem.

Zbiranje prispevkov se je zaključilo pred zimskimi počitnicami (februarja 2015). Takrat sta se ločeno sestali ocenjevalni komisiji. Začelo se je branje, pretresanje in sejanje prebranega in narisane, razpravljanje o delih in navsezadnje izbor najboljših. Članice obeh komisij so imele obilico dela.

Učiteljice Marija Gasser, Jana Lušina, Marjeta Potočnik in Polona Kovač niso imele enostavnega dela. Pregledale so več kot sto **likovnih del** in enotno izbirale najbolj zanimive, pripovedne in domiselne umetnine.

Za samostojno delo prejmejo nagrade:

Tisa Mohorič Bonča iz 2. a, Maj Prezelj iz 4. a, Klara Benedičič iz 5. a, Pija Prezelj iz 5. a, Gašper Nastran iz 6. a, Nina Triler iz 6. c in Vesna Tolar iz 8. c.

Za skupinsko delo prejmejo nagrado:

Tjaša Koder iz 6. c, Silvija Čemažar iz 7. c ter Klara Koder in Maja Čemažar iz 8. a ter skupina učenk in učencev iz 5. razredov: Tina Kejžar, Hana Kenda, Igor Potočnik iz 5. a in Rok Bevk iz 5. b.

Za delo v paru pa nagrado prejmejo še:

Martin Rihtaršič iz 5. b in Veronika Rihtaršič iz 7. c ter Kaja Mesec in Teja Kokalj iz 5. b.

Literarne prispevke pa so ocenjevale učiteljice razredne stopnje Majda Demšar, Mateja Markelj in Nataša Vrhunc, učiteljici slovenščine Slavica Mohorč in Majda Tolar ter mentorica šolskega glasila Naše poti Katarina Primožič. Prebrale so 60 pesmi in 71 proznih besedil, ki so jih napisali učenci od 2. do 9. razreda. Odločitev o nagrajencih je bila težka, saj so mladi literati v svojih delih pokazali veliko mero literarne ustvarjalnosti. Domišljijo so spretno povezali s poukom v preteklosti in sedanjosti, z učiteljskim poklicem, s šolskimi dogodivščinami ipd.

Obvestilo o nagrajencih je bilo objavljeno 2. aprila, na mednarodni dan otroških in mladinskih knjig, na šolskem radiu. Nagrade, ki so jih prispevali Občina Železniki, Muzejsko društvo ter Javni zavod Ratitovec, pa so mladi ustvarjalci prejeli 24. aprila na šolski proslavi ob dnevu upora proti okupatorju.

Nagrajenci literarnega dela natečaja so:

V prvi triadi: Tina Šturm iz 3. b, Gregor Štalc, Voranc Krek in Jana Pfajfar iz 3. a ter Aljaž Kmetec iz 2. b.

V drugi triadi: Jan Triler iz 6. c, Mohor Jelenc iz 5. a, Aljoša Demšar iz 4. a ter Gaber Rant in Gašper Tolar iz 4. b.

Pa še nagradjeni literati tretje triade: Laura Rant in Taja Basaj iz 9. d, Luka Gartner iz 8. b, Patrik Lušina iz 8. c ter Erin Rant iz 7. a za samostojne prispevke, Katarina Derlink, Sabina Gartner in Rebeka Seljak iz 7. a pa za pesem, ki so jo napisale skupaj.

Nagrado bodo prejele tudi Ana Bradeško, Lea

Demšar in Teja Prevc iz 7. c za živahno in izvirno dramsko besedilo ter Katja Primožič in Katarina Derlink, ki sta na temo natečaja izdelali družabni igri Spomin in Tonček hodi v 1. razred.

Ena izmed nagrad ustvarjalcem je tudi objava njihovih del v zborniku Železne niti.

Pisana družina mladih umetnikov z razredne stopnje. Foto: Primož Šmid

Dvajset višješolcev, prejemnikov nagrade literarno-likovnega natečaja Ko šola praznuje ... Foto: Primož Šmid

Naša šola

Naša šola stoji v Otokih številka 13. Staro šolo so podrli, ker je imela preveč velike hodnike in pre malo učilnic. Na istem mestu so zgradili novo šolo. Cela šola je letos dobila še izolacijo in nove barve. Šola mi je sedaj čisto všeč. Malica in kosilo sta čisto "uredu". Najbolj so mi pa všeč učiteljice.

O saj res, pozabil sem vam povedati, da so tisto leto, ko je moja učiteljica šla v prvi razred, ukinili šest dni pouka na teden. Zato sem zelo vesel, da živim sedaj.

Aljaž Kmetec, 2. b

Mentorica: Minka Rant

*Zvečer, ko vse se umiri,
v samoti počivam,
čakam na jutri,
ko spet vrata odpiram.
Imam novo obleko,
je pisana vsa
kot kakšna mavrica,
ki nas pozdravlja z neba.
Ob strani mi vedno
sosed stoji,
zavetje mi nudi
in za najmlajše skrbi.*

Voranc Krek, 3. a

Mentorica: Irena Bradeško

V šoli

*V šoli učimo se
mnogo stvari,
a meni pa to
prav nič ne diši.
Najraje pri telovadbi
naokrog se podim,
pri matematiki pa kak
račun spustim.
S težavo berem
in se učim,
a po pouku zmeraj
rad domov odhitim.*

Gregor Štalec, 3. a

Mentorica: Irena Bradeško

Moj delovni dan

*Zjutraj navsezgodaj
vsem se mudi.
Odraslim v službo,
otrokom v šolske klopi.
V šoli se učimo
računstva, abecede,
včasih tako pridno,
da nam zmanjka krede.
Najlepši so odmori,
ko se lahko igramo
in nas nihče ne krega,
če glasno klepetamo.
Me včasih zamika
kolebnica, žoga,
a kaj ko me čaka
domača naloga.*

*Vsaka šola ima tudi svoj zvonec,
a o tem kdaj drugič,
saj je pesmice konec.*

Tina Šturm, 3. b

Mentorica: Urša Kalan

Mavrična šola

*Dopoldne sem v družbi,
se zadovoljno smejim,
saj znanje in veselje
z učenci delim.*

Moj dan v šoli

*Budilka zjutraj zazvoni,
v šolo se mi spet mudi.*

*Hlače si oblečem,
nogavice si obujem,
pri sebi pa modrujem:
"Prej bo treba iti spat,
da bo zjutraj laže vstati."
Zajtrk topel hitro pojem,
v vežo se obuti grem.*

*Zunaj mraz in veter brije,
zato me mami v šal ovije.*

*Ura jezno že zvoni,
joj, kako se mi mudi!
Bunda, kapla, čevlji v kot,
šolski zvonec je falot!
Dobro jutro, dober dan,
je tu sploh še kdo zaspan?*

*Učiteljica Irena nam matematiko razlaga,
pri slovenščini pomaga.*

*Znanje trpa v glavo –
zdaj znamo kot za stavo!
Šolski zvonec spet zvoni.
Razred naš kolono naredi,*

*slina si cedi in čaka,
da nam učiteljica malico razdeli. Njam!*

*Še nekaj pouka,
vsak v torbo pokuka,
če notri je vse,
da igra v OPB se prične.
Dolgočasit se je bedno,
zato igramo se vedno.*

*Učitelj Igor za dodatne vaje poskrbi
in se z nami rad smeji.
Čas v šoli hitro mine,
riše nam lepo spomine.*

Jana Pfajfar, 3. a

Mentorica: Irena Bradeško

Jaz – učitelj naravoslovja in tehnike

Sem Aljoša Demšar in učim naravoslovje in tehniko v četrtem, petem in šestem razredu. Danes imam na urniku 4. a, ki ima dve uri naravoslovja in tehnike.

Ko vstopim, me nihče ne pozdravi. Začudim se, pogledam napis na vratih in vidim, da je napisano 6. b razred. Opravičim se in vstopim v učilnico 4. b. Pozdravijo me, potem pa začnemo z uro. Razložim jim novo snov, ki se imenuje Naše osončje.

Nekateri vzkliknejo: "O, ne!" Drugi pa: "O, ja!"

Najprej jim razlagam, potem pa se dva fanta začneta obmetavati s papirčki. Ko reditelji razdelijo delovne liste, nimata pojma, a se vseeno nekako znajdetata. Ko končamo, liste pregledam. Temu sledi zapis besedila v zvezek. Ko pišejo, fantek svojemu sosеду, ki sedi v isti klopi, vrže posmrkan robec. Soséd ga kresne z mapo. Tako se začneta pretepati, a po mojem opozorilu začneta pisati. Ko je ure konec, se zaslišijo "bejblejdi", punce pa barvajo slike.

Pozvoni začetek ure. Učencem rečem, naj pripravijo naravoslovne škatle. Delali bomo naše osončje. Deklica se začne napihovati, da bo ona gotovo najbolje pobarvala. Druga pa temu nasprotuje. Začneta se pretepati.

Ko izdelujemo osončje, deklico prime na stranišče. Za njo pa zatišči še ostale, tako da ostanemo v razredu samo še fantje. Ko se vrnejo, zelo pospešijo svoje delo. Vsi pravočasno končajo z delom.

Poslovim se in odidem v kabinet, kjer si oddahnem, nato pa začnem pisati vse, kar sem danes doživel v 4. a razredu. Potem pa odhitim k uri v 4. b.

Aljoša Demšar, 4. a

Mentorica: Majda Demšar

Delovni dan učitelja športne vzgoje

Po poklicu sem učitelj športne vzgoje. Učenci me imajo zelo radi, jaz pa njih.

Nekaj pa mi vseeno pri mojem poklicu včasih ni

všeč. Veste kaj ni fer? Ne mislim do otrok, ampak do mene! Včasih se nekateri učenci spremenijo v prave male vragce. Še posebno trije so takšni faloti. Ker ne marajo telovaditi, se večkrat obnašajo prav obupno. Tako nam pokvarijo uro in zaradi njih ne morejo telovaditi ostali, ki so pridni.

In kaj ti trije paglavci počnejo? No, naj vam povem, kaj se je zgodilo ravno prejšnji teden. Miško je splezal po drogu čisto pod vrh, potem pa ni hotel dol. Kazal je osle sošolkam in jim govoril, da vidi, kako jim na glavah uške plešejo ča ča ča. One so histerično cvilele ter tekle pred ogledalo gledat, če je to res. Med tem je drugi fant, Franček po imenu, na ogledalo postavil tri pajke, ki so tam stali kot pribiti. Ko so dekleta pritekla pred ogledalo gledat svoje lase, so se tako ustrašile, da so na uši pozabile in kričale zaradi pajkov. Stekle so ven iz garderobe, a tretji falot Binček je na tla nastavil elastiko, da so se punce zapletle vanjo in čmoknile po tleh.

Si lahko mislite, koliko vpitja je bilo? Fantje so se smejali, punce pa jokale. Porabil sem tri škatle obližev, da smo polepili vse rane, pa še pol ure, da sem punce prepričal, da na glavi nimajo uši. Ko so se pomirile, so bile zelo hude in komaj sem jim preprečil, da niso nabutale teh treh falotov. Reklo so mi: "Učitelj Gaber, ker ste naš najljubši učitelj, bomo odnehale, ampak drugače bi jih prebunkale!"

Miško, Franček in Binček so dobili kazen – napisati so morali spis o lepem vedenju ter ga pokazati doma svojim staršem. No, pa se je dobro razpletlo, boste rekli.

Tako sem mislil tudi jaz, dokler niso naslednji dan na vrata zbornice potrkale tri razburjene mame, ki so se želele pogovoriti z mano. Miško, Binček in Franček so namreč doma v joku povedali, kako ubogi so pri telovadbi in kako grdo se do njih obnašamo.

Gotovo vas zanima, kaj sem potem naredil. Veliko prostora bi rabil, zato o tem kdaj drugič. Povem vam le, da od takrat Miško, Franček in Binček pridno telovadijo. Telovadba je postala celo njihov najljubši predmet, jaz pa njihov najljubši učitelj.

Gaber Rant, 4. b

Mentorica: Mateja Markelj

Učitelj geografije

Na OŠ Železniki učim geografijo.

Za ta poklic sem se odločil, ker so mi všeč vesolje, orientacija in spoznavanje tujih držav. Delo mi je všeč, ker v razredih ni preveč otrok, pa še tisti so kar pridni.

Pri geografiji otroke učim o planetih, zemljevidih in raznih tujih državah. Ko se v osmem razredu učimo o vesolju, jih peljem v observatorij, kar je učencem po navadi zelo všeč. V šestem razredu se učimo o tem, kako se znajti na zemljevidu, zato en dan organiziramo orientacijski tek v naravi. Najbolj všeč mi je, ko se učimo o Sloveniji, saj takrat gremo na enodnevne izlete po slovenskih pokrajinah. Ko bo v proračunu dovolj denarja, načrtujemo šolo v naravi na drugi celini.

Mislim, da je geografija zelo pomembna in poučna, ker se je v svetu treba znajti. Da bi se bolje znašli in vedeli več, bi morali veliko potovati in brati.

Gašper Tolar, 4. b

Mentorica: Mateja Markelj

Stara šola

Ime mi je Mohor in živim v letu 1930. Danes bom šel v šolo prvič po poletnih počitnicah.

Hodim v peti razred in želim postati kmet. Sem tretji najstarejši otrok v desetčlanski družini. Živim z očetom, mamo, tremi sestrami in štirimi brati.

Zjutraj sem se zbudil in si privoščil zajtrk. Mama mi za zajtrk pripravi maslo in kruh, zraven pa pijem mleko. Ker živim na kmetiji, moramo po zajtrku v hlev, kjer imamo krave, prašiče in kokoši. Jaz vedno poberem jajca. Potem grem v šolo, ki je na hribčku. Na poti se dobim z dvema prijateljema, Mihcem in Tonetom. Na poti se pogovarjamo in si izmišljujemo nove igre. Včasih tudi tekmujemo, kdo pride prvi do šole. Zmeraj zmaga Mihec.

Šola je v novejši hiši, zraven pa je tudi cerkev, kjer imamo verouk. Pred vrati nas pričaka učiteljica

Horvat. Je zelo stroga. Vedno jo moramo pozdraviti. Klopi v učilnici so take, da trije sedimo za eno. Jaz sedim z Mihcem in Tonetom. Učiteljica uporablja čisto svojo mizo. V omari ima spravljene različne knjige in redovalnice. Učenci smo najraje pri stari peči, kjer se pozimi grejemo.

Danes imamo na urniku ročna dela, verouk in leposlovje. Pri ročnih delih nas učiteljica uči šivanja gumbov. Meni ne gre prav dobro, zato moram klečati na koruzi. Najbolje šiva Tone, ki hoče postati krojač. Na koncu tudi meni uspe zašiti nekaj gumbov. Potem gremo v cerkev. Ta je prostorna in ima veliko klopi. V kotu stoji ogromna peč. K njej najraje sedemo. Verouk imamo v zakristiji. Uči nas prijazen in malo starejši župnik. Danes pripoveduje, kako je Jezus ozdravil gobavca. Verouk imam rad, prijatelj Mihec pa ne.

Po verouku imamo malico. Mama mi je dala prepečenec, namazan z marmelado, ki jo imam zelo rad. S Tonetom in Mihcem hitro pojemo ter se gremo ven igrat ravbarje in žandarje. Zadnjo uro je na vrsti lepopisje. Tukaj je najboljši Mihec, ki zelo lepo piše in bo postal učitelj. Lepopisja nas uči gospodična Horvat. Danes pišemo malo pisano črko s. Meni je zelo težko, zato sem jih nekajkrat dobil po prstih. Po pouku se odpravimo domov in tekmuje, kdo bo prvi pri meni doma.

Doma hitro napišem nalogo in grem pomagat očetu na polju. Tako se moj dan konča.

Mohor Jelenc, 5. a

Mentorica: Marija Gasser

Prijatelji

Bilo je jutro. Kot vsak dan sem se zbudil v svoji slamnati postelji. Pretegnil sem se. Mislil sem še malo zadremati, ko je mati zaklicala: "Lojze! V šolo bo treba!"

"Saj res, danes je moj prvi šolski dan!" sem se spomnil. Vstal sem, se oblekel in obul lesene cikle. Vzel sem še usnjeno rjavo torbo in šel do šole.

Do šole, ki je stala v Železnikih, sem imel približno pol ure. Preden sem prišel do tja, sem se ustavil še pri sosedih, da sva z njihovim Tonetom šla skupaj naprej. Bila sva enako stara. Oba sva štela osem let. Zelo rada sva imela konje, a jih doma nisva smela jezdit. Zato sva skrivaj upala, da se bomo v šoli učili tudi jezenja konj. Včasih sem sanjal, da skupaj jahava čez hribe in doline. Tisti dan sem bil potem srečen.

Ko sva prišla do šole, se mi je čudno zdelo, da ni zunaj nobenega dekleta. Tudi Tone je bil presenečen. Pa sva vprašala najbližjega otroka. Svetlolas fant s pegicami in modrimi očmi nama je povedal, da punc ni, ker je ta šola le za fante. To se je nama s Tonetom zdelo super, ker jih nisva nič marala. Le to je bilo škoda, ker jih nismo mogli špikati. Ostala sva v družbi svetlolasega fanta. Pogovarjali smo se in izvedela sva, da mu je ime Marjan. Povedal je, da imajo doma veliko domačih živali, da ima vse rad, a najraje skrbi za pujske. Nato je zazvonil šolski zvonec.

Učilnice so imele veliko oken in klopi. Dokler ni vstopila učiteljica, smo morali stati v klopeh. Učiteljica je bila srednjih let in zelo stroga. Ker je veliko učencev dobilo osla za čez dan, s(m)o ji pravili Mula. Ko je vstopila, smo jo morali pozdraviti: "Dober dan, gospodična učiteljica."

Prvega dne smo lahko sedli, kamor smo hoteli. Seveda sem sedel zraven Toneta in Marjana. Izvedeli smo, kako se moramo obnašati v šoli in kakšna so pravila. Med poukom se ne sme klepetati in obračati nazaj. Učiteljici nismo smeli reči drugače kot "gospodična učiteljica" ipd. Vsak dan smo morali v šolo prinesiti vse zvezke. Če jih je kdo pozabil, je za kazen klečal na koruzi. Drugače je bilo pa v tej šoli kar dobro.

Prvi dan pouka je bil lep, a ne sprašujte za ostale dneve. Na začetku sem mislil, da bo vedno fino, a ni bilo čisto tako. Še najbolje je bilo, ko smo za vsak začetek in konec leta namesto k pouku šli k maši. Če si v šoli preklinjal, klepetal ali se pretepal, si na hrbet dobil osla. Skoraj ves dan smo preživel v šoli – od 7.30 do 16. ure. Na urniku so bili naslednji predmeti: telovadba (najboljši predmet), lepopisje (še kar),

slovnica (slabo) in računanje (za bruhat slabo). Zdaj veste, kje sem užival. Ostali predmeti so se pa strašno vlekli.

V šoli sem spoznal veliko novih prijateljev. Večina je bila doma iz Železnikov, le nekateri iz okoliških vasi. Spoprijateljil sem se s Franceljnom, Štefanom, Antonom, Metodom in Danilom. Tisti, ki niso bili moji prijatelji, so bili prijatelji med sabo, nas pa niso hoteli v družbo. Menili so, da smo reve. Zaradi tega se nisem sekiral, saj sem menil, da jih bo že Bog kaznoval. Menda so ti fantje pretepali druge in jih izsiljevali za denar. Tone pa je hotel biti z njimi. Povedal sem mu, da pretepajo in izsiljujejo, a on me ni slišal. Menil je, da so to same laži, in mi rekel, da se ne bo več družil z mano, če bom tako govoril. Odvrnil sem mu, da se pač tudi jaz ne bom družil z njim, če se bo priključil pretepačem. Nato mi je obrnil hrbet. To se je zgodilo sredi šolskega leta. Od takrat pri pouku nisva več sedela skupaj.

Ko se je Tone začel družiti s temi nasilneži, sem začel vsak dan hoditi k Danilu. Imel je toliko prijateljev kot jaz.

Mojo mamo pa je začelo skrbeti, ker se nisem več družil s Tonetom. Povedati sem ji moral vso resnico. Menila je podobno kot jaz: "Ga bo že pamet srečala, če bo Bog hotel."

Njen odgovor mi je prijal. Naslednji dan sem Toneta vprašal, kako mu gre v novi družbi.

"Jutri imam preizkus. Ne vem še, kakšnega. Vem le, da moram biti ob desetih dopoldne pri plavžu." Butelj se mi je zdel, da mi je povedal, kdaj in kje bo preizkus. Zato sva se z Danilom odločila, da si greva pogledat dogajanje.

Ne smem pozabiti omeniti, da je bil Tone učiteljin čin najljubši učenec. To ga je precej zabavalo. Nikoli ne bom pozabil prepira, ko se ji je zlagal, da sem preklinjal. Ne vem, kje je slišal tiste kletvice, ki jih je izrekel, a vem, da sem moral nato klečat na koruzo. Na Toneta sem bil zelo jezen.

Ko sva naslednjega dne z Danilom šla k plavžu, sva opazila skupino fantov. Med njimi je bil tudi Tone. Približala sva se jim tako, da naju niso videli.

Slišala sva, kaj se pogovarjajo. Tone bi menda moral na travnik, kjer so se igrali otroci. Tam bi enega izsiljeval za denar. Če ne drugače, s pestmi. To sva z Danilom želela preprečiti. Poiskala sva ostale prijatelje in odpravili smo se na travnik, da bi ubranili majhne otroke. Čez čas se je tolpa pojavila na travniku. Prvi je bil seveda Tone. Sploh ne morem opisati, kako je bil presenečen, ko smo se mu postavili na pot.

Rekel sem mu: "Ne boš pretepal majhnih otrok in jih izsiljeval za denar! Prekliči dejanje!"

Bil je tako presenečen, da je na mestu obstal.

Sošolec Janez mu je zavpil: "Pa daj še njega, če hočeš biti pri nas!"

Takrat se je Tone prebudil iz zasanjanosti in me začel brcati in pretepati, da sem bil rdeč od krvi po celem obrazu. Lahko bi bilo še huje, če mi ne bi na pomoč priskočili moji prijatelji. Začeli so miriti Toneta. A ker ni šlo zlepa, je moral zgrda. Porinili so ga v travo in ga potiskali k tlom, dokler ni obljubil, da ne bo nikomur več storil česa podobnega. Nato so se vsi razšli, le midva s Tonetom sva ostala na travniku. Vprašal sem ga, zakaj je to naredil.

"Hotel sem biti tak kot oni, ki se jih vsi bojijo," mi je rekel. Nato sva šla skupaj domov in spet postala prijatelja.

Ko je napočil ponedeljek, sva po dolgem času šla skupaj v šolo. Stopila sva še po Danila. V šoli je Tone učiteljci povedal vse, kar je vedel. Člani tolpe so bili kaznovani z oslom in podpisom staršev. Tone pa je zaradi pogumnega dejanja, da je vse priznal, dobil milejšo kazen. Šel je klečat na koruzo.

Jan Triler, 6. c

Mentorica: Marjeta Demšar

Klepec mlajši rešuje šolo

Živjo, sem Erin in imam nekam nenavadnega sošolca. Ime mu je Miha Klepec. Se sprašujete, kako to, da se piše ravno Klepec? No, saj je njegov oče sam Peter Klepec! Klepec mlajši – tako ga kličemo, ima

prav take moči kot njegov oče. Želite izvedeti, zakaj? Potem pa pozorno berite ...

Se spomnite, kako se je končala pripovedka o Petru Klepcu? Vsi so mu bili hvaležni, ker je premagal sultana in Turke. Tu se je pripoved končala. Nihče pa ni vedel, da je sultan imel hčer, ki je bila do ušes zaljubljena v Petra. Peter ji je ljubezen vračal in od takrat sta živela skupaj.

Deset let po njunem prvem srečanju se jima je rodil sinček, ki sta ga poimenovala Miha. Do tretjega leta je bil Miha čisto navaden fantiček, pri tej starosti pa je dobil moči, ki so bile iz dneva v dan večje. Mihova starša nista vedela, kako je prišlo do tega, zato sta poklicala zdravnika. Slednji je ugotovil, da so nadnaravne moči dedne in da jih bo podedoval vsak Klepčev moški potomec. Tako je Miha dobil moči, s katerimi je vsakomur priskočil na pomoč. Sošolkam je, na primer, pomagal nesti vrč s pijačo. Do nedavnega smo bili vsi deležni njegove pomoči. Potem pa se je zgodilo nekaj groznega!

Bil je petek. Učenci smo se dolgočasili in odštevali sekunde do konca pouka ter začetka vikenda. Nenadoma pa se je sonce skrillo za nekaj ogromnega, sluzastega in ... Vsi smo stekli k oknom, da bi videli, kaj je ta pošast. Glave smo pomolili skozi okna, nekaj sošolk je zakričalo. Pred nami je stal ogromen velikan. Imel je orjaško glavo, njegovo oko je bilo veliko kot otroški trampolin, nos kot šolska miza in usta kot največji lunin krater. Roke – te so bile šele dolge! In nogi – raztegnjeni kot dve anakondi. Sam velikan je bil precej okrogel in visok tam okrog enaintrideset metrov. Za malico je imel najraje celo mesno restavracijo – po možnosti afriško, saj so tam stregli pečene krokodile. Zraven te "male" malice je popil še gasilsko cisterno belega vina. Velikanovo telo je bilo, kot sem že prej omenila, sluzasto, prekrito z bradavicami in velikosti avtomobilske gume. Z globokim glasom je grozil ravnatelju:

"Če se pri priči ne spoprimate z menoj, vas bom umoril, nataknil na raženj, spekel na ognju in z največjim veseljem požrl!"

Ravnatelj se je grožnje kajpak ustrašil in velikanu Popku odvrnil: "Prav, sprijeli se bomo s tabo. Čez

eno uro pred glavnim vhodom v šolo."

Vse so nas evakuirali v zaklonišče, kjer smo sedmi razredi naredili načrt, glavni načrtovalec pa je bil Miha. Dogovorili smo se, da prvi, drugi, tretji, četrti in peti razredi v tej akciji ne bodo sodelovali. Šestošolci so spletili vrvi, osmošolci so jih zvezali, da so bile debelejšje, devetošolci pa skrili pred glavni vhod na tla. Nas, sedmošolce, je čakala še težja naloga. Z vrvmi smo morali spotakniti velikana. A najtežji del reševanja je imel Miha Klepec. S svojimi močmi je dvignil ležečega velikana Popka, ga sedemindevetdesetkrat zavrtel po zraku in zalučal tako daleč, da je pristal v reki Sieni v Franciji.

S tem je rešil vse nas in šolo v Železnikih, a izgubil svoje moči. Bil je zelo nesrečen, ko je spoznal, kaj se mu je zgodilo. Poskušali smo ga potolažiti, vendar nam ni kaj prida uspelo. Čez čas se je s tem sprijaznil in spet je popolnoma običajen dvanajstletnik, ki tudi brez nadnaravnih moči vedno rad pomaga.

Naša šola tako še zmeraj stoji, ravnatelj pa je že naročil kiparju izdelati kip v Mihovi podobi, zraven pa bo v kamen vklesano: "Klepec mlajši, naš junak!"

Erin Rant, 7. a

Mentorica: Dorica Prevc

Šola skozi zgodovino

*Nekdaj ljudje nepismeni so b'li,
zato od Marije Terezije nov zakon prileti,
da šolati se morajo vsi –
bogati, revni in tudi mi.
Jezimo se na nekega župnika
– Mihael Grošelj mu je ime –
ker v Železnikih šolo je ustanovil
in nam novih muk naložil.
Včasih kazni bile so hude,
zato učencem v šoli bilo je huje.
Če v šoli na hrbet osla si dobil,
te je potem doma še ata nabil.
Ko učenci imeli so pouka dovolj,
odšli so iz šole, po koncu pouka domov.*

*Domača naloga pride na vrsto poznej',
 te doma porabili za delo so prej.
 Danes pa zjutraj nam vstati' je težko,
 jutranje vstajanje izgleda tako:
 skočiš pokonci: "Ojoj, kok je že ura,
 pa še zmeraj ni urejena moja frizura!"
 Zdaj v šoli dobimo malico,
 učitelji pa odžejajo se z vročo kavico.
 Kosila so topla in gredo nam v slast,
 le zelenjava poskuša tek nam ukrast.
 V prihodnosti šola brez dvoma
 postala bo drugačna.
 Domov vozil nas bo robot
 ali mogoče kar vrtiljot.
 Kuharja imel bo vsak svojega,
 prapraprapravnika gostil bo mojega.
 Otroci postali bodo debeli
 in pravi veseli sladkosnedi.
 Tako šola gre skozi zgodovino.
 Marsikdo nastavlil bi ji mino.
 Kaj bo, ko bo minilo še 200 let,
 ve samo tisti, ki je v domišljijo ujet.*

Katarina Derlink, Sabina Gartner,
 Rebeka Seljak, 7. a
 Mentorici: Slavica Mohorč in Dorica Prevc

Časovni stroj

Nekega jutra, ko je odpadel dopolnilni pouk za angleščino, sem se odločil, da pojdem malo po šoli. Prišel sem do stopnišča in se usedel. Čisto v kotu sem opazil čuden gumb. Ker sem bil radoveden, sem se mu približal in ga pritisnil. Tam zraven so se odprla skrivna vrata. Vstopil sem, vrata pa so se za mano v trenutku zaprla.

Znašel sem se v temnem prostoru. Ker nisem nič videl, sem se, ko sem iskal pot ven, zaletel v neki predmet. Prižgale so se luči. Pred seboj sem zagledal železno škatlo, ki je bila velika približno toliko kot šolska učilnica. Nad njo je pisalo: Časovni stroj. Vstopil sem in zagledal napisano letnico 1930, zra-

ven nje pa rdeč gumb. Pritisnil sem nanj, stroj se je zatresel in to je bilo to. Stopil sem iz stroja in videl vrata, skozi katera sem prišel v to sobo, odprta. Hitro sem stekel ven.

Toda ko sem se vrnil v šolo, je bilo tam vse drugače. Hodniki so bili ožji. Učenci so nosili drugačne obleke in torbe. Nič modnega. Nekaj časa sem ostal skrit v nekem kotu, dokler se ni pričel pouk, ko so se hodniki spraznili. Odšel sem do najbližje učilnice in skozi priprta vrta opazoval pouk. Takole je potekal: V razredu je bila strašna tišina. Slišalo se je le učiteljca, ki je razlagal snov. Če učenci niso pisali, so imeli roke "pospravljene" za hrbtom. Pisali so s peresi, ki so jih pomakali v črnilo. Če kdo ni pisal lepo, mu je učitelj besedilo prečrtal ali list zmečkal. In vse je bilo treba napisati na novo. Ko sem tako nekaj časa opazoval dogajanje v razredu, me je nekaj močno prijelo za ramo. Obrnil sem se in zagledal jezen obraz. Zavpil je name, kaj si dovolim, da zamujam k pouku. Porinil me je v učilnico in rekel učitelju, da namenoma nisem vstopil. Učitelj mi je ostro rekel: "Po!" Vedel sem, kaj to pomeni, saj smo v šoli "iz mojih časov" izpolnjevali ankete o šoli nekoč. Torej moram po pouku ostati v šoli. Iz torbe sem potegnil zvezke. Učitelj se je začudil nad njihovim videzom, saj so takrat učenci pisali na spete liste. Učitelj je zahteval, naj mu pokažem domačo nalogo. Odprl je zvezek, a moja pisava se mu je zdela tako zanikrna, da se ni trudil z branjem. Takoj je vse prečrtal in mi ukazal, naj začnem od začetka. K sreči ni vedel, da sploh nisem imel narejene naloge, saj sem iz drugega časa in nisem vedel, kaj sploh je za nalogo. Nato je učitelj na tablo napisal nekaj črk in morali smo jih lepopisno prepisovati, medtem ko je spraševal za ustno oceno. Prvi je bil na vrsti Janez. Učitelj mu je zastavil vprašanje, koliko je osem krat osem. Janezek je vstal in mu odgovoril, da štiriinpetdeset. To je bilo narobe. Učiteljca je zanimalo, ali se je fant doma kaj učil. Janezek mu je prestrašen odgovoril, da ne, saj je moral doma pomagati očetu. Učitelj mu je s palico pokazal kot in Janezek je vedel, kaj to pomeni. Klečat ga je poslal na koruzo.

Pouk je minil in vsi so odšli. Le jaz sem ostal, saj

sem imel kazen. Ko učitelj ni bil pozoren, sem stekel iz razreda v časovni stroj. Nastavil sem letnico 2015 in pritisnil rdeči gumb. Stroj se je spet zatresel in vrata so se odprla. Presrečen sem stekel iz te tehnološke naprave, saj sem mislil, da sem na cilju. A šola spet ni bila taka, kot sem pričakoval. Hodniki so bili široki. Povsod so visele varnostne kamere, vse je bilo v steklu ... Ugotovil sem, da je bilo očitno s časovnim strojem spet nekaj narobe. Sklepal sem, da je pouk, saj je bilo vse čisto mirno in tiho. Toda ko je zvonilo, se je na hodniku pričel kaos. Učenci so divjali sem ter tja. Na ramenih niso nosili torb, ampak tabličnim računalnikom podobne zadeve, ki so bile veliko večje, a tanjše celo od papirja. Spet je zvonilo in učenci so odšli v razrede. Ker so bile stene steklene, sem lahko videl, kako poteka pouk. Učitelj je učencem na velike tablične računalnike naložil snov. To pa še ni vse. Sledila so vprašanja. Učenci so odgovarjali, kot bi brali. Pomislil sem, da so njihovi možgani povezani z računalniki. Želel sem se malo sprehoditi po šoli, a se je ena izmed kamer obrnila proti meni. Zaznala je, da nisem učenec te šole. Sprožil se je alarm. Prileteli so roboti, na katerih je pisalo šolska policija. Zbežal sem jim k časovnemu stroju, spet nastavil letnico 2015 in pritisnil rdeči gumb. Stroj se je stresel in vrata so se odprla. Izstopil sem iz stroja in iz prostora, v katerem je stal. Spet sem bil v šoli, ki jo poznam. Imel sem srečo, saj je ravno zvonilo za začetek prve ure.

Ta zgodba je resnična. Kje se skriva gumb, ki odpre vrata v prostor s časovnim strojem, pa naj ostane skrivnost.

Luka Gartner, 8. b

Mentorica: Majda Tolar

Šola

*Šola naša je vesela,
200 let bo pravkar imela.
V njej učenci smo od vsepovsod,
Železnikov, Selc, Davče*

in tudi od drugod.

*Na začetku šola je majhna bila,
a današnja velika – skoraj do neba.
Včasih uporabljali so tablice in kredo,
to danes predstavljalo bi čisto bedo.
Brez računalnikov nam živeti ni,
a na koncu vsi gulimo iste šolske klopi.*

Patrik Lušina, 8. c

Mentorica: Majda Tolar

Moj dnevnik

(OŠ Železniki – to sem jaz)

Železniki, leta 1815 – Nekaj novega se dogaja

V majhnem železarskem naselju, nekaj krepkih ur hoda od Škofje Loke, se je zgodil pomemben dogodek! Med Železnikarje, morda ne tako zelo skromne, a predvsem poštene ljudi, se je vselila želja po znanju. Župnik Grošelj je poskrbel, da so v hiši poleg cerkve ustanovili šolo. Pravo, pravcato šolo. Tako, za otroke in mladino, da jih nauči pisati in računati. Da, zdaj otrokom kovačev, ki se mnogi že pridno urijo v vigenjcih, ne bo treba šteti skovanih žebeljev na prste. Kako hitrejšo bo potem lahko delo! Mogoče ni vsem lahko sedeti pri miru kakšno uro ali dve, sploh v razredu, kjer so očitne razlike med fužinarji in drugimi delavci, a nihče se ne zaveda, kaj vse jim bom prinesla.

Železniki, leta 1850 – Navaden šolski dan

Na sončen, a hladen oktobrski dan so se pred župniščem zbrali otroci. Dva starejša fanta pri dvanajstih letih sta se pretepeala in močnejši je zmagoval. Iz hladne sence šolskih vrat je stopil učitelj Jakob Demšar. Starina, dolgo ne bo več poučeval. V šoli poučuje, odkar pomnim. V roki je držal leskovo šibo, ki jo je odsekal bog ve kje, in z odločnim korakom stopil proti fantoma. Vsi ostali šolarji, ki so veselo izkoriščali zadnje proste minute pred poukom, so se prešerno pogovarjali. Umaknili so se vedno bolj razsrjenemu učitelju, ki se je, ne da bi opazil

koga drugega, spravil nad pretepajoča se učenca. Ko sta končno opazila, da jima preti večja nevarnost kot samo kakšna odrgnina, sta hipoma prenehala, a je bilo vseeno prepozno. Učitelj ju je kazensko ošvrknil s prožno šibo, domov pa sta se vrnila z negativno oceno iz obnašanja. Močnejši od njiju je imel za kazen še dodatno nalogo, ker je v pretepu uporabljal prepovedano levo roko.

Večina otrok me z veseljem obiskuje. Tu pa tam se najde kak prestopnik, ki namesto v šolsko poslopje zavije v gostilno ali pa v gozd. Pa še to bolj zaradi tega, ker mu ni všeč stroga učiteljeva vzgoja, ne pa učenje. Priznam, da bi bilo bolje, če učitelj ne bi uporabljal nasilne vzgoje, ampak red mora biti. Učenci se učijo v slovenskem jeziku, posegajo pa tudi po tujem, nemškem jeziku. To je jezik sedanje habsburške monarhije. Spričevala, ki jih bodo prejeli spomladi, ko bodo končali šolanje, bodo napisana v nemškem jeziku.

Železniki, leta 1898 –

Šola dobi razred in učiteljico

Šolske stene so postale pretesne in učilnice premajhne. V Železnikih je v šolo zahajalo vedno več znanja željnih otrok. Tudi jaz sem se počutila kar malo utesnjeno. Zato sem prav danes postala nekaj več – postala sem dvorazrednica. Tako je, prej je bil v šoli le en učitelj, ki je bil hkrati tudi vzgojitelj, ravnatelj in predstavnik. Šola je imela le eno učilnico in otroke je bilo težko poučevati, ker so bili različno stari in so imeli različne stopnje znanja. Danes imam kar dve učilnici, kjer si bodo svoje glave belili učenci iz Železnikov in okoliških krajev. Poleg tega pa imam še eno odlično pridobitev: novo učiteljico!

Bilo je drugače – nova učilnica, nova oprema, novo znanje. Otroci, v manjšem številu kot lani, so sedeli v klopih in z burnim zanimanjem pričakovali novo učiteljico. Je stara ali mlada? Je prijazna ali stroga? Bo od nas zahtevala veliko? V razredu je popolnoma potihnilo, ko je nekdo pred vrati učilnice pozvonil z majhnim šolskim zvoncec, ki je naznanjal začetek pouka. Ko je v razred stopila učiteljica v srednjih letih s šibo v roki in z ostrim pogledom, jim

je že prvi dan šolanja dala vedeti, da z njo ni dobro češenj zobati. Tisti, ki so že prej poznali način poučevanja Jožefa Levičnika, sedanjega vodje šole, so bili kar malo razočarani, ker so naleteli na njegovo kopijo ženskega spola. Kljub temu pa je bila oseba pred njimi zelo dobra učiteljica, saj je snov velikokrat ponovila, da so se je učenci lažje in bolje zapomnili.

"Moje ime je gospodična Ana Rekar. Od zdaj naprej bom vaša učiteljica," se je predstavila. Nato je pouk potekal tako, kot da bi tukaj učila že desetletja. Malo pa me je presenetilo, da je morala neka pridna učenca na koncu ure klečat na koruzo samo zato, ker je učiteljico naslovila z 'gospa'. Upam, da to ni bil slab začetek, ker včasih kakšen učitelj vzame koga na piko in potem se njegove slabe volje učenec ne otrese do konca leta. Včasih zamero kuhajo še dlje. To ni tako dobro, ker brez odlike v obnašanju ne moreš napredovati razreda.

Železniki, leta 1917 – Vojna

Oh, ta nemščina! Le še redki učenci, ki še hodijo v šolo, se skoraj ne učijo, šolo pa mrzijo. Le globoka želja in potreba po tem, da je tudi po vojni potrebno znanje matematike, jih žene, da se učijo komplicirane jezika števil v nemškem jeziku. "Eins zwei drei," je kar naprej odmevalo po mojih učilnicah. Tega občutka nesvobode se še dolgo ne bom znebila.

Železniki, leta 1940 –

Pogled v svetlo prihodnost

Neki učenec, ki je sedel v klopi poleg okna, je stalno pogledoval ven. V pomladnem jutru je opazoval gola drevesa, na katerih so že brsteli novi poganjki. Poleg njega se je stiskal še en sošolec. Ko je bilo treba kaj napisati, sta se vedno prerivala za prostor na klopi. Učilnice so bile namreč zelo majhne in petrazrednici, ki je stala v Železnikih, je primanjkovalo prostora. Učenec je pomislil na šolo, ki jo že nekaj let gradijo na novem prostoru. Šola bo večja in bo lahko sprejela še več brihtnih glav, ki v vedno večjem številu vstopajo skozi šolska vrata. Sam bo že prestar, ko bodo šolo zgradili, zato pa bodo lahko večjimi možnostmi za kvalitetno znanje v novo

šolsko poslopje hodili njegovi bratci in sestrice. Ob pogledu na drevesa, ki so se pravkar prebudila iz zimskega spanja, se mu je vzbudilo upanje, da bo šola kmalu zgrajena.

Tudi jaz se že veselim, da se bom lahko preselila. Več kot sto let že gledam na "plac" pred cerkvijo in menjam generacije, eno za drugo. Spremljam učenje pri delu in jim pomagam razvijati njihove talente. Okoliščine za njihovo izobrazbo se vsako leto slabšajo. Želim si, da bi se to spremenilo.

Železniki, leta 1945 – Po drugi svetovni vojni

Končno si upam spet pisati v svojem maternem jeziku. Pred štirimi leti so v moje sanje o svetli prihodnosti vdrlí Nemci. Šola je dobila učitelje iz Nemčije, otrok je bilo zaradi vojne vedno manj. Gradnja nove šole je obstala. Zdaj, ko je konec vojne, z učenci iz štirih razredov spet govorimo v slovenskem jeziku. Spet se moramo stiskati. Tokrat v zasilnih učilnicah, ki so last krajevnega ljudskega odbora. Ko bo nova šola končana, bo to nov začetek za Železnike, predvsem pa za otroke in mladino. Spet se vrača veselje.

Železniki, 6. september 1948 –

Končno nova šola v Železnikih

Vpisalo se je za kar šest oddelkov otrok! Nekaj let po vojni so končno dokončali šolo v Železnikih. Vpis je postal večji in dobili smo več učiteljev. Učilnice so prostorne in svetle. V vsakem kotu pa je stala velika zelena peč, ki je skrbela za ogrevanje učilnice med hladno zimo. Zdaj bom ponosno gledala v Kovaški vrh in pomagala otrokom priti do čim boljše izobrazbe.

O, poglej! Majhna deklica, rojena tik pred vojno, danes prvič z veselim in pričakujočim korakom prihaja v šolo. Z eno roko se boječe oklepa matere, z drugo pa ponosno nosi čisto novo usnjeno torbo, v kateri ima spravljene zvezke. V doma narejeni leseni puščici, ki se prav tako premetava po torbi, ropota pero. Malo že zna brati, vendar se ji pri nekaterih besedah zatika. Kako se veseli, da bo lahko iz knjige pripovedk, ki jo ima doma, svoji novi punčki iz cunj brala zgodbi.

Časi so se spremenili. Vse gre na bolje.

Železniki, poletje 1966 – Šola poleti

Poletje je čas za sprostitev, zato si tudi jaz vzamem nekaj časa za zabavo. Med poletnimi počitnicami me pogosto obiščejo otroci, ki živijo blizu šole. Včasih se obešajo po hruškah za šolo ali pa jim čistilka odpre šolska vrata, vsakemu dá v roko krpo in "Veselo na delo!".

Ko je delo končano, je čas za zabavo. Otroke največkrat premami šolsko podstrešje, kjer lastniki šole hranijo stare, izrabljene predmete. Prav srčkani so, kadar mlajši s pokvarjenim šivalnim strojem delajo luknje v blago in starejši iz starih stolov izdelujejo drsalke. Sploh se ne zavedajo, kakšna šola za kasnejše življenje jim bodo tile poletni obiski.

Železniki, leta 1969 – Telovadnica

Prej je bilo poletno igrišče, zdaj pa je postala prava pokrita telovadnica. Po novem bodo lahko učitelji v vsakem vremenu učence spodbujali k športni aktivnosti, ki je prav tako pomembna kot znanje. Tudi učenci iz male šole, ki se je pred nekaj leti uveljavila v naši šoli, jo bodo lahko obiskali. Kar zaplesala bi od veselja!

Železniki, leta 2015 –

Šola (na žalost) še vedno stoji

Tehnologija vsepovsod. Kar naprej novi računalniki, projektorji, okna, ki se odpirajo na električno stikalo, e-asistent ... Od vse elektronike me sem pa tja boli glava. Tudi učenci so se tekom dveh stoletij popolnoma spremenili. Zdaj jim je težko vstajati zgodaj zjutraj, da bi se spravili v šolo. Nekateri včasih sploh ne gredo. Še vedno se spomnim tiste iskric v očeh, ko so pred dvesto leti v šolo stopili prvi učenci. Bilo jih je le nekaj. Zdaj pa več kot petsto učencev prihaja v šolo z zaspanimi pogledi in grdimi opazkami, ki mi jih namenijo. Kljub temu pa vem, da ne mislijo čisto resno ter da sem jim še vedno vsaj malo všeč. Omogočam jim namreč druženje z vrstniki, s katerimi se ne poznajo že iz nežnega otroštva, ter po končanem šolanju odprta vrata v svet. Po devetih letih skoraj vsakodnevnega obiskovanja nekaterim najbolj neprijljubne stav-

be v Železnikih se lahko učenci devetega razreda oz. "devetčki" vpišejo na katerokoli od svojih starejših sester, srednjih šol.

Ob letošnji veliki obletnici se vsi učenci na OŠ Železniki pripravljajo na praznovanje. Pogovarjajo se o šolanju nekoč in delajo razne projekte. Meni v čast bodo priredili tudi prireditve. Na svoje učence sem zelo ponosna, sploh na tiste, ki se v šoli (pa tudi na tekmovanjih) trudijo po svojih najboljših močeh.

Železniki, 2215

V letošnjem letu praznujem že štiristoti rojstni dan. Zanima me, kaj so mi učenci pripravili za presenečenje ...

Laura Rant, 9. d

Mentorica: Mira Prevc

Naša šola

*Naša šola v Železnikih leži,
Otoki 13, tam smo mi.
Že davno vse skupaj se je začelo,
o 200-letnici naj bi se letos pelo.
Župnik Grošelj kot začetnik je znan,
na srečo njegov trud ni bil zaman.
Leta ena osem ena pet
so šli učenci v klopi sedet.
Dobri učitelji so se kar naprej vrstili,
reda in vzgoje jih sprva naučili.
Odgovore poznati, nič klepetati,
pri miru sedeti, tekoče brati,
roke vedno za hrbtom držati
pa še lepo pisati in sodelovati.
A če učenci se niso tega držali,
kar hitro so hudo kazni spoznali:
od bolečega klečanja
do celournega molčanja.*

*Učitelji leskove šibe so imeli
in prav radi jih v rokah vrteli.
V naše dobro se je dandanes vse spremenilo,
kazni so le še vpisi,
dodatne naloge in svarilo.
Tokrat so imeli gosje pero, tablo in kredo.
Zdaj rabimo knjige in zvezke pa internetno
zmedo.
Enkrat so šolsko poslopje nam Nemci požgali,
a so ga domačini z leti dograjevali.
Tako obnovljeno pred nami stoji,
res smo ponosni, res se nam zdi.
Smo lani še novo pročelje dobili,
se nekaj živih barv zelo razveselili.
Veliko reform se je dogodilo,
šolsko življenje se je spremenilo.
Učenci ostali smo vedno enaki,
pridni, poslušni, vsi učenjaki.
A tudi če damo šalo na stran,
v šolo zahajamo radi vsak dan.
Pri pouku ves čas sodelujemo,
uspeh naše šole dokazujemo.
Učitelji z znanjem nas nagradijo
in pripravljene v srednje šole napotijo.*

Taja Basaj, 9. d

Mentorica: Mira Prevc

Nagrajena skupinska dela:

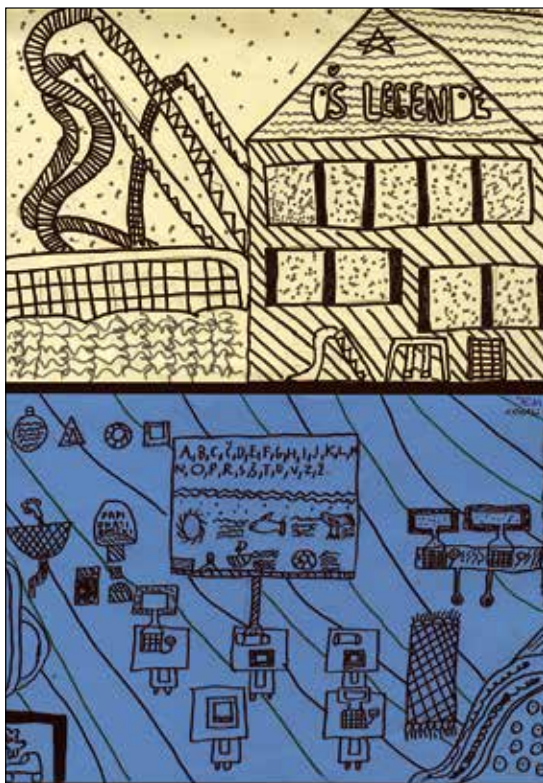

Tjaša Koder iz 6. c, Silvija Čemažar iz 7. c, Klara Koder iz 8. a in Maja Čemažar iz 8. a, mentorica: Polona Kovač.

Tina Kejžar, Hana Kenda, Igor Potočnik iz 5. a in Rok Bevk 5. b, mentorica: Marija Gasser.

Nagrajena dela v paru:

Kaja Mesec in Teja Kokalj iz 5. b, mentorica: Danica Mohorič.

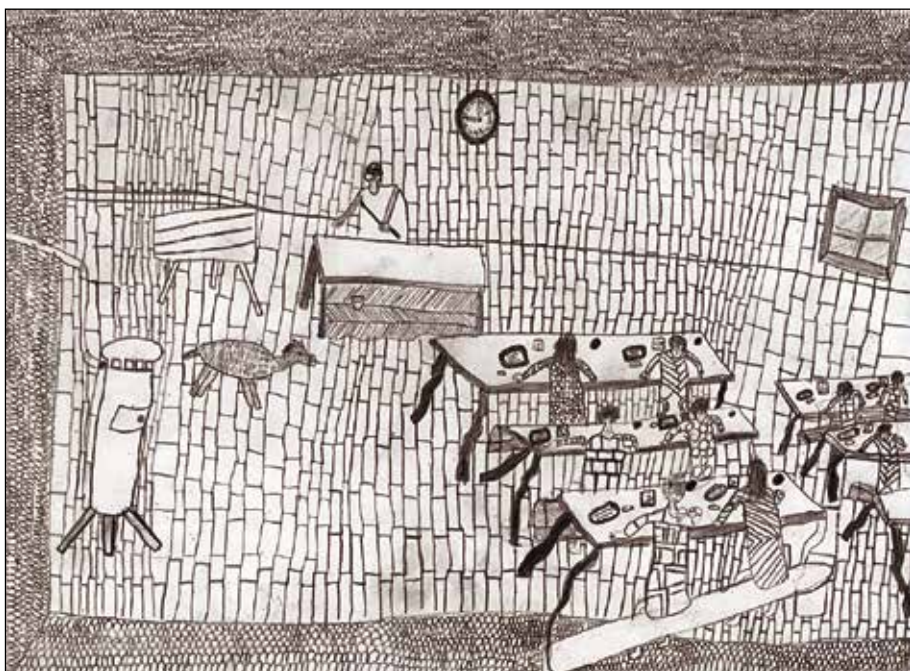

Martin Rihtaršič iz 5. b in Veronika Rihtaršič iz 7. c, delo je potekalo doma s starši.

Nagrajena samostojna dela:

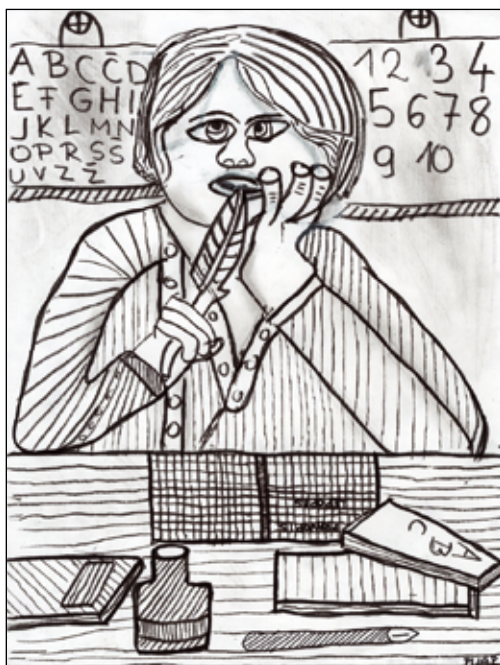
Tisa Mohorič Bonča iz 2. a, delo je nastalo doma.

Maj Prezelj iz 4. a, mentorica: Majda Demšar.

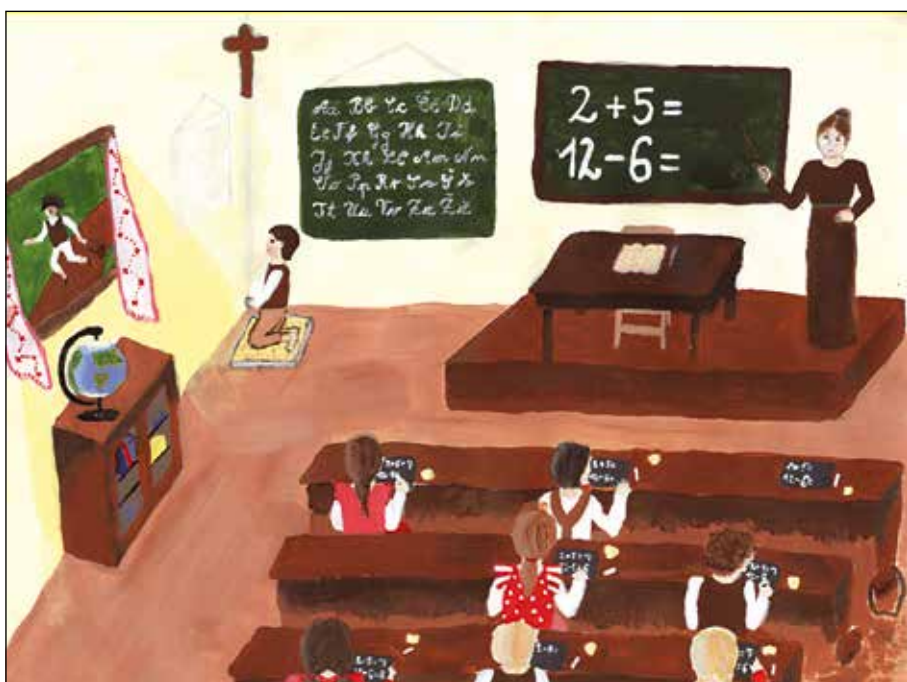
Klara Benedičič iz 5. a, mentorica: Marija Gasser.

Pija Prezelj iz 5. a, mentorica: Marija Gasser.

Nina Triler iz 6. c, mentorica: Polona Kovač.

Vesna Tolar iz 8. c, delo je nastalo doma.

Gašper Nastran iz 6. a, mentorica: Polona Kovač.

Dosežki učenk in učencev Osnovne šole Železniki v šolskem letu 2014/2015

Primož Šmid

Datum	Predmet	Dosežki, priznanja, nagrade	Učenec	Razred	Mentor
18. 4. 2015	Matematika	Zlato Vegovo priznanje	Anja Prezelj	9. a	Sabina Peternel
			Katja Primožič	7. c	Monika Čemažar
		Srebrno Vegovo priznanje	Klara Gaser	7. b	Vesna Božič
			Matija Demšar	8. a	
			Manca Pintar	8. b	
			Lora Štravs	8. a	
			Črt Vodopivec	8. c	
			Maja Demšar	9. c	Sabina Peternel
			Zala Frelih	9. a	
			Tina Nastran	9. d	
			Laura Rant	9. d	
28. 3. 2015	Slovenščina	Zlato Cankarjevo priznanje	Rihard Šmid	8. a	Marija Prevc
		Srebrno Cankarjevo priznanje	Maja Pegam	8. a	Marija Prevc
			Taja Basaj	9. d	Majda Tolar
24. 3. 2015	Angleščina	Srebrno priznanje	Pia Mohorič Tomažin	9. a	Tadeja Šuštar
			Zala Prevc	9. d	Bernarda Kejžar
		Zlata bralna značka	Pia Mohorič Tomažin	9. a	Tadeja Šuštar
			Anja Prezelj	9. a	
			Tanja Gartner	9. b	Bernarda Kejžar
			Taja Basaj	9. d	
5. 12. 2014	Biologija	Srebrno proteusovo priznanje	Anja Prezelj	9. a	Magda Šlibar
			Blaž Štalec	9. b	
7. 3. 2015	Kemija	Zlato Preglovo priznanje	Anja Prezelj	9. a	Magda Šlibar

Datum	Predmet	Dosežki, priznanja, nagrade	Učenec	Razred	Mentor
7. 3. 2015	Kemija	Srebrno Preglovo priznanje	Tina Nastran	9. d	Magda Šlibar
			Laura Rant	9. d	
11. 4. 2015	Fizika	Srebrno Stefanovo priznanje	Anja Prezelj	9. a	Sabina Peternel
			Blaž Štalec	9. b	
			Laura Rant	9. d	
			Rihard Šmid	8. a	Anka Arko
			Lora Štravs	8. a	
14. 3. 2015	Zgodovina	Zlato priznanje	Laura Rant	9. d	Janja Janc
18. 10. 2014	Logika	Srebrno priznanje	Katja Primožič	7. c	Vesna Božič
			Laura Rant	9. d	Monika Čemažar
			Tina Nastran	9. d	
22. 11. 2014	Državno tekmovanje iz znanja o sladkorni bolezni	Srebrno priznanje	Laura Rant	9. d	Magda Šlibar
			Nace Čufar	9. b	
6. 3. 2015	Nemščina	Zlata bralna značka	Denis Selimović	7. b	Majda Tolar
			Anita Podrekar	8. c	
			Črt Vodopivec	8. c	
			Anja Prezelj	9. a	
			Aleš Pirih	9. b	
			Pia Mohorič Tomažin	9. a	
	Šport	1. mesto na državnem prvenstvu v veleslalomu – kategorizirani	Gregor Kemperle	8. c	Jože Reya
		Ekipno državno prvenstvo v veleslalomu – 1. mesto	Ekipa OŠ Železniki		
		2. mesto na državnem prvenstvu v veleslalomu – nekatégorizirani	Tanja Gartner	9. b	
		4. mesto na državnem prvenstvu v veleslalomu – nekatégorizirani	Andraž Nastran	9. b	
		5. mesto na državnem prvenstvu v atletiki – met vorteksa	Lovro Vrhunc	7. b	
		9. mesto na državnem prvenstvu v atletiki – met vorteksa	Nina Šmid	8. c	

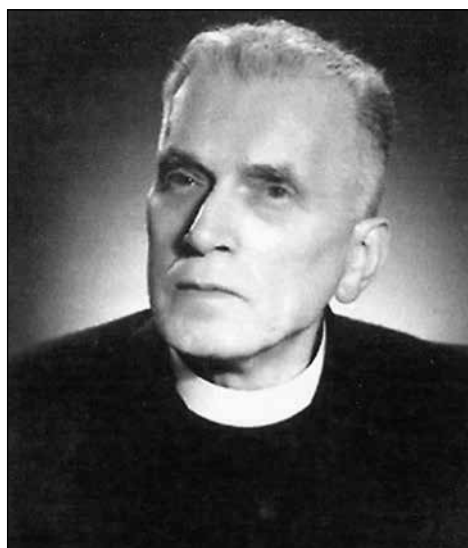
Datum	Predmet	Dosežki, priznanja, nagrade	Učenec	Razred	Mentor
	Šport	9. mesto na državnem prvenstvu v atletiki – tek 600 m	Erin Rant	7. a	Jože Reya
		9. mesto na državnem prvenstvu v atletiki – tek 300 m	Mark Rakovec Sušnik	9. d	
		Ekipno državno prvenstvo v streljanju z zračno puško	Ekipa OŠ Železniki		
		1. mesto na državnem v streljanju z zračno puško	Naja Prezelj	7. b	
		3. mesto na državnem v streljanju z zračno puško	Laura Rant	9. d	
		5. mesto na državnem v streljanju z zračno puško	Enej Hudolin	4. a	
		8. mesto na državnem v streljanju z zračno puško	Patricija Dolšak	9. a	
		Prvo mesto na mednarodnem turnirju v malem nogometu v Franciji	Ekipa OŠ Železniki		Aleš Jensterle
		Najboljši strelec na mednarodnem turnirju v malem nogometu v Franciji	Miha Mohorič	8. c	
21. 6. 2015	Čipkarska šola	1. mesto in zlato priznanje	Lora Štravs	8. a	Irena Benedičič
		1. mesto in zlato priznanje	Meta Rejec	8. b	
		2. mesto in zlato priznanje	Anja Prezelj	9. a	
		Srebrno priznanje	Tisa Mohorič Bonča	2. a	
			Tonka Šmid	5. Se	
			Sara Demšar	5. a	
			Zala Frelih	9. a	

Datum	Predmet	Dosežki, priznanja, nagrade	Učenec	Razred	Mentor
21. 6. 2015	Čipkarska šola	Srebrno priznanje	Katarina Derlink	7. a	Irena Benedičič
			Nina Čenčič	6. b	
			Laura Rant	9. d	
			Blaž Freljih	8. a	
			Katja Prezelj	9. c	
			Anže Prezelj	9. c	
1. 6. 2015	Ples	1. mesto na državnem prvenstvu v latinsko-ameriških plesih	Laura Rant	9. d	Valentina Pintar
			Urban Bogataj	9. a	
		2. mesto na državnem prvenstvu v latinsko-ameriških plesih	Ana Lušina	9. d	
			Rok Miže	9. a	
		2. mesto na državnem prvenstvu v standardnih plesih	Laura Rant	9. d	
			Urban Bogataj	9. a	
		3. mesto na državnem prvenstvu v standardnih plesih	Taja Basaj	9. d	
			Mateo Pratljačič	9. a	
		4. mesto na državnem prvenstvu v hip hopu, popu, latinu – posamično	Ana Lušina	9. d	
		Zlato priznanje	Laura Rant	9. d	
			Urban Bogataj	9. a	
			Taja Basaj	9. d	
			Mateo Pratljačič	9. a	
			Ana Lušina	9. d	
			Rok Miže	9. a	
			Zala Prevc	9. d	
			Tadej Marenk	9. a	
			Lea Golja	9. c	
			Andrej Rovtar	9. c	
			Anja Prezelj	9. a	
			Blaž Hudolin	9. d	
			Pia Mohorič Tomažin	9. a	
			Nejc Markelj	9. d	
15. 4. 2015	Male sive celice	3. mesto	Erin Rant	7. a	Suzana Pečnik
			Jure Jelenc	7. a	
			Nika Tolar	7. a	

Jakob Šolar

(1896–1968)

Anton Sedej

Duhovnik Jakob Šolar. Foto: arhiv Antona Sedeja

"Rojak Jakob Šolar je prispeval neizbrisen delež svojemu narodu, ki se mu je razdajal kot duhovnik, učitelj, vzgojitelj, kot kulturni in znanstveni delavec." Tako so zapisali Jakobu Šolarju na listino častnega občana, ki mu je bila podeljena posthumno ob občinskem prazniku Občine Železniki v letu 1998.

Njegova življenjska pot je bila polna dela in ustvarjanja, pa tudi trpljenja in krivic. Jakob Šolar se je rodil 29. aprila 1896 na Rudnem, po domače Pr Markcu. Domačini so mu rekli "Markcov gospod". Oče je imel hišo in nekaj zemlje, sicer pa je bil po poklicu sodar. Jakob je obiskoval šolo dve leti v Dražgošah, eno leto v Škofji Loki, nato pa v Ljubljani, kjer je leta 1915 maturiral in se vpisal na teološko fakulteto. Leta 1918 je bil posvečen v duhovnika, novo mašo je imel v župnijski cerkvi sv. Petra v Selcih. Naslednje leto pa je študij končal. Že kot duhovnik je postal vzgojitelj v internatu škofijske gimnazije v Šentvidu nad Ljubljano. Takoj po zaključku študija se je vpisal na filozofsko fakulteto v Ljubljani na študij slavistike in francoščine. Leta 1922 je za dve leti odšel na študij v Pariz. Po vrnitvi in diplomi je od leta 1924 do 1944 učil francoščino in slovenščino na gimnaziji v Šentvidu nad Ljubljano.

Med drugo svetovno vojno je deloval v skladu z dvema načeloma, in sicer z načelom zakonitosti in načelom narodne celovitosti. Obe načeli pa sta temeljili na zvestobi narodu in prizadevanju za njegovo osvoboditev, pa tudi za ohranitev njegove politične svobode. Po prvem načelu je priznaval kot

zakonito državo Kraljevino Jugoslavijo in zavračal sodelovanje z okupacijskimi silami, sodeloval pa je v več ilegalnih protiokupatorskih združenjih demokratičnih strank, med njimi tudi v Slovenski zavezi, ter objavljaj v ilegalnih časopisih, ki niso bili pod nadzorom Komunistične partije. V skladu s svojim drugim, skupnostnim načelom si je vse skozi prizadeval za sodelovanje vseh slovenskih protiokupatorsko usmerjenih skupin oz. gibanj. Prva mu je bila svoboda narodne skupnosti kot celote, ne interesi posameznih političnih skupin oz. strank. Šolar je pripadal t. i. krščanskosocialističnim sredincem oz. levemu krilu Slovenske ljudske stranke. Po mnenju udbovskega analitika Miloša Kobala leta 1947 je bil Jakob Šolar eden najsposobnejših ljudi v skupinah, ki so med vojno delovale izven Osvobodilne fronte (v nadaljevanju: OF).

V zvezi z medvojnimi življenjem in delovanjem Jakoba Šolarja je pomembno omeniti tri stvari. Prvič, odnos do komunistov oz. OF, ki so jo vodili komunisti. Že v juliju 1941 je imel pogovor z Borisom Kidričem in ta mu je jasno povedal, da je cilj boja revolucija, vzporedno z njo pa tudi boj proti okupatorju.

Odklanjajoč revolucijo kot zlo in držeč se svojega načela zakonitosti, je Jakob Šolar sodelovanje v OF odklonil. Drugič, Šolar si je vztrajno prizadeval za sodelovanje vseh protiokupatorsko usmerjenih skupin, tudi prokomunistične OF, in za preprečitev medsebojnega pobijanja oz. državljanske vojne. Za svojo sredinsko, vsenarodno povezujočo misel je pridobil krščanskega socialista Aleša Stanovnika, s katerim sta se zadnjikrat pogovarjala v začetku maja 1942. Toda konec maja je Varnostno-obveščevalna služba (VOS) izvedla atentat na dr. Ehrlicha, osem dni kasneje pa so okupatorji kot talca ustrelili Aleša Stanovnika. Šolar je bil razočaran v prepričanju, da je bila v ozadje Stanovnikove smrti vpletena pobuda vodstva OF oz. partije. In še tretji medvojni fragment: ko je junija 1944 jugoslovanska kraljevska vlada z vodstvom partizanskih sil sklenila sporazum, imenovan Tito-Šubašič, je Šolar v skladu s svojim priznavanjem zakonitosti oz. legalnosti predlagal, da se prizna tudi OF. Njegovi desni prijatelji so mu zaradi tega očitali izdajstvo in kapitulacijo, rezultat tega pa je bil, da se je Šolar 30. oktobra 1944 znašel v gestapovskih zaporih in ob koncu leta v Dachauu.

Rojstna hiša na Rudnem št. 24, po domače "Pr Markcu".
Foto: Anton Sedej

Po vrnitvi je konec leta 1945 Šolar začel delati za Akademijo znanosti in umetnosti v Ljubljani ter kmalu postal desna roka dr. Frana Ramovša, tajnika oz. predsednika Akademije, pri uresničevanju njegovih velikih jezikoslovnih načrtov: Slovarja slovenskega knjižnega jezika, Slovenskega pravopisa, Slovenske slovnice itd. Šolarjevo obdobje na Akademiji se je zaključilo leta 1952. Januarja je Udba prišla do osnutka pisma, ki ga je Jakob Šolar napisal prijatelju F. S. Finžgarju. V njem je komentiral atentat na škofa Antona Vovka in gonjo proti E. Kocbeku. Spet je sledilo maščevanje Šolarju, oddelek Akademije, ki ga je dejansko vodil Šolar, ni več dobil denarja za zunanje sodelavce, zato je moralo prenehati sodelovati 40 zavzetih sodelavcev. Udba je julija izdelala scenarij za Šolarjevo politično obtožbo in sodno farso. Septembra so ga v časopisju obdolžili narodnega izdajstva. Oktobra je bil odpuščen iz službe, decembra aretiran in ne polne tri tedne pozneje obsojen na deset let strogega zapor. Sodba mu je očitala medvojno politično delovanje "pri razbijanju narodnoosvobodilnega pokreta", da pa bi bila stvar še bolj prepričljiva, so mu naprtili,

da je "vzpostavil" zvezo s tujino z namenom zrušiti državno in družbeno ureditev. Časopisi so v zvezi s Šolarjevim procesom pisali o njegovi "trdovratni zakrknjenosti" in "nesramnem laganju", ker je pač ostal zvest resnici in samemu sebi.

Po vrnitvi na prostost leta 1957, zaporna kazen mu je bila po pritožbi namreč "znižana" na 5 let, je postal stolni kanonik in pozneje dekan stolnega kapitlja v Ljubljani. Umrli je v Ljubljani 22. junija 1968, star 72 let.

Jakob Šolar je deloval na različnih področjih, od duhovniškega in šolskega pa splošno kulturnega do znanstvenega in narodnopolitičnega. Šolarjevega življenja in njegovega dela seveda ni mogoče analitično predstaviti in ovrednotiti v celoti, zato je pomembno izbrati: Šolarjev duhovni lik, Šolarjevo uredništvo in Šolarjevo jezikoslovje. To so področja, ki jim je Jakob Šolar dodal posebno – bogato dodano vrednost, kar so mu priznavali vsi njegovi sodelavci, kakor tudi drugi z nasprotni strani političnega in kulturnega življenja.

Šolarjeva duhovna usmerjenost je temeljila na zavestnem, samouresničujočem se posamezniku, toda

Spominska plošča Jakobu Šolarju na njegovi rojstni hiši, Rudno št. 24. Foto: Anton Sedej

povsod se je kazala z njegovim smislom za skupnost in za povezanost. O šolarjevi osebnosti, prepričljivosti in moči so pisali njegovi študijski kolegi oz. prijatelji, npr. Bajec (1975/76), ter mnogi njegovi gimnazijski učenci, npr. Suhadolnik (1968 in 1993) in Gabrovec (1995). Jakob Šolar je svojo osebnostno prepričljivost in voditeljsko ter organizacijsko nadarjenost dokazal ne le na duhovniškem in vzgojiteljskem področju, temveč tudi kot urednik knjižne zbirke Cvetje in revij Križ (1928–1930) ter Slovenski jezik (1938–1941), z delovanjem v Društvu slovenskih profesorjev in v Slavističnemu društvu kot jezikoslovec. Na jezikoslovnem področju je ustvaril svoja največja dela. Leta 1934 je Šolar za Slehernika, ki ga je po Hofmannsthalovem Jedermannu priredil Oton Župančič, napisal uvod za Mohorjevo knjižnico, ki jo je izdala Družba sv. Mohorja v Celju.

S svojimi sodelavci tistega časa je sestavljal strokovno, pedagoško in estetsko izredno uspele čitanke za tedanje nižje razrede gimnazije. Njihovo izhodišče je bil učenec, njihov metodični temelj je bila čustvena naveza in prizadevanje privzgojiti mladim ljudem ljubezen do jezika in literature, njihov smo-

ter pa je bil vzgojiti osebnost, zavedajočo se lastnih zmožnosti ter narodnih in etičnih vrednot. Pedagoška in metodična načela teh čitank so bila lahko odličen vzor najnovejšim zamislim za jezikovni in literarni pouk slovenščine.

Posebno velik Šolarjev uspeh je bila knjižna zbirka Cvetje iz domačih in tujih logov, ki jo je razvil v odličnega predhodnika sodobnega Kondorja. V zbirki, ki je bila namenjena predvsem srednješolcem, je med letoma 1934 in 1944 izšlo 22 knjig, predvsem slovenskih pisateljev: Antona Tomaža Linhart, Valentina Vodnika, Matija Čopa, Janeza Ciglerja, Simona Jenka, Frana Levstika, Josipa Jurčiča in Frana Saleškega Finžgarja. Od tujih avtorjev pa so bili vključeni: Homer, Sofoklej in Gogolj. Za odlične spremne besede in komentarje je Šolar pridobil pomembne literarne zgodovinarje, med njimi tudi našega rojaka dr. Franceta Koblarja. S področja jezikoslovja je Šolar objavljaj domala pol stoletja, od dvajsetih let do svoje smrti. Njegove teme so bile slovnica, pravorečje, pravopis, slovaropisje, zgodovina jezikoslovja, jezikoslovna kritika in prevajanje jezikoslovnih del.

Rudno, 2011. Panorama iz Dražgoš. Foto: Anton Sedej

Ob njegovem 70. rojstnem dnevu leta 1966 so želeli v reviji Jezik in slovstvo njegov jubilej proslaviti s člankom o njegovem znanstvenem delu, za kar je Šolarja zaprosil takratni urednik. Šolar je želel ustregel, pripomnil pa je v svoji skromnosti: "Povem odkrito, da mi ni do tega, da pišete o meni, ker res ni kaj pametnega povedati." (Jezik in slovstvo 1968, str. 257).

Tu se je Šolar preveč podcenjeval. O njem se bi dalo toliko lepega in nam potrebnega povedati, da bo o njegovem življenju bržkone kdaj izšla knjiga z izborom iz njegovih spisov. Šolar je deloval tudi v Škofji Loki, bil je član loškega profsorskega ceha in eden od predlagateljev za ustanovitev loškega muzeja.

Njegovo delo kot profesorja ter znanstvenega in kulturnega delavca je tako obsežno, da ga moremo razumeti samo, če vemo, da mu je pri njegovem jeklenem zdravju zadoščalo največ štiri ure spanja na dan. Večkrat je spal še manj. Če ga je delo priganjalo, je delal tudi vso noč. Le redki so primeri take neuničljive delovne sposobnosti. Tudi na sprehod je zelo redko šel, tako da je imel obilo časa za delo. Delal in ustvarjal je najmanj za dva. S pridnim branjem in razmišljanjem si je v svoji bogati knjižnici neprestano širil obseg svojega znanja in življenjske modrosti; oboje je uporabljal najprej kot profesor v Šentvidu.

Kot učitelja ga je med drugimi lepo opisal njegov učenec Stane Suhadolc, ki je zapisal: "Njegove ure so nepozabne: bile so ure vsestranskega izobraževanja, razpravljanj, resnega učenja in oddiha, vse hkrati. Videli smo luč v njegovi sobi, ki je gorela vsak dan do zgodnjega jutra." Bil je mož dela in je za temeljito delo vzgajal tudi svoje dijake. Ob šolarjevi 70-letnici mu je govoril njegov bivši učenec dr. Stane Gabrovec, ki ga je Šolar učil od 1. do 8. razreda gimnazije, in poudaril sledeče: "V šoli ne poznate pardona. Že prve mesece smo čutili, da gre zares ... Kljub strogosti nam niste zbujali strahu in odpora ... Vaše ocene so bile brez ugovora, nikoli ni nikomur niti na misel prišlo, da bi pomislil, da ste mu storili krivico ... V višji šoli najprej razbijete udomačeno izročilo, da se

v višji šoli ne sme pasti; kar 11 jih je imelo na koncu leta izpit iz francoščine." Dijaki so bili na profesorja Šolarja tako navezani, da so ga tudi po maturi mnogokrat prosili, da je šel z njimi na "majski" izlet, čeprav ne ravno v maju. Leta 1968 bi se bili morali srečati z njim 8. septembra na njegovi zlati maši v Dražgošah, v cerkvi sv. Lucije, zgrajeni po načrtu Šolarjevega učenca arhitekta Bitenca. Toda žal je dva meseca in pol pred nameravano zlato mašo Šolar umrl. Njegovi učenci pa so takrat kljub temu prišli v Dražgoše, kjer je namesto Šolarja daroval mašo njegov bivši učenec škof dr. Lenič.

Kako spoštljiv in odločen je bil Jakob Šolar do maternega – slovenskega jezika, pove dogodek imenovanja novega bana v Ljubljani leta 1930, v času Aleksandrove diktature. Kralj je bil dobro znan s pisateljem in pesnikom dr. Antonom Novačanom (1887–1951) in je nameraval njega postaviti za ljubljanskega bana. Poklical ga je v avdienco na Bled, kjer sta se prijateljsko pogovarjala o zadevah Slovenije. Pogovor pa se je zaostril, ko je proti koncu kralj načel vprašanje slovenskega jezika: "Pa znaš ti, dragi Antune, ovaj vaš slovenački jezik – to treba napustiti, to više ne vredi, treba da radimo za jugoslavenski jezik ..." Novačan se je odločno uprl kralju Aleksandru in tako ni postal ban. V kraljevini ni bil poraben za podle načrte s slovenskim jezikom, ki je imel široko podporo tudi pri Jakobu Šolarju.

Šolar se je dobro zavedal, kako nasproten veter veje proti slovenskemu jeziku iz Beograda. Trudil se je, da bi v mladini poglobil znanje slovenščine in ljubezen do nje. Njegova velika zasluga je, da je zbral družbo strokovnjakov in z njimi sestavil vzorne slovenske čitanke za štiri razrede takratne nižje gimnazije. Brez pretiravanja smemo reči, da so bile tiste čitanke na evropski ravni. Z navdušenjem so jih sprejeli učitelji in učenci. Pri profsorskem društvu je Šolar vodil odsek za šolske knjige. Bil je tudi med ustanovitelji Slavističnega društva, ki ga je pozneje imenovalo za častnega člana, bil je sourednik njegovega Slovenskega jezika. Slovenski pravopis iz leta 1950 je bil do dveh tretjin Šolarjevo delo. Obilen in dragocen je tudi njegov prispevek k

izdaji leta 1962. Nadvse pristrčno se je oddolžil Breznikovemu spominu s knjigo Življenje besed. Šolar je pri Mohorjevi družbi urejal Detelovo Zbrano delo in pripravljajl novo izdajo Jakličeve knjige o Baragu. Pod Šolarjevim vodstvom je bilo na Inštitutu za slovenski jezik izpisanih milijon in več listkov kot gradivo za Slovar slovenskega knjižnega jezika. Šolar je zbiral tudi ledinska imena, ki so pomemben zaklad ljudskega izrazoslovja, a ga sedanji čas zanemarija in zapravlja. Zanimivo je, da sta pri poskusnem delu te vrste na terenu sodelovala s Šolarjem kolega iz profesorskega ceha Pavle Blaznik kot zgodovinar in France Planina kot geograf. Šolar se je namreč zavedal, da veliko jezikoslovnih vprašanj ne more rešiti samo jezikoslovje, temveč jih je treba osvetliti tudi s pomočjo drugih znanstvenih strok. S pomočjo svojih dijakov je zbiral tudi podatke o rabi krajevnih imen, kakor jih zdaj zbirajo sodelavci Krajevnega leksikona Slovenije. Šolar se je povsod, kjer koli so ga zaprosili za pomoč, razdajal v smeri zaščite slovenstva ter slovenskega jezika. Šolarjev delovni kolega dr. Anton Bajec je njegovo delo pravilno označil z besedami: "Nikoli ni delal samo za plačilo, ampak iz čiste vneme za domačo zemljo in njen jezik."

Jakoba Šolarja sem imel priliko spoznati osebno.

V domači župniji v Železnikih sem bil ministrant pri takratnemu župniku Valentinu Bertonclju. Po drugi svetovni vojni je vsako leto ob praznovanju farnega zavetnika sv. Antona Puščavnika (17. januarja) domači župnik povabil k slovesnemu darovanju svete maše duhovnike sosednjih župnij Selške doline ter ugledne goste. Med njimi je bil pogosto navzoč tudi duhovnik in profesor Jakob Šolar. Spominjam se ga kot zelo resnega človeka, vendar kot duhovnika zelo prijaznega do domačinov, ki jih je nagovarjal in se pogovarjal z njimi.

Jakob Šolar je bil človek srčne dobrote, vnet za vse slovensko, domače in za vse lepo. In morda prav zato, ker ni znal odreči nobene prošnje, pa naj bi stal za njo kdor koli in je šlo za kar koli, Šolar ni dal tistih velikih del, kakršna po navadi pričakujemo od velikih ljudi. Živel je za slovenstvo v najširšem pomenu besede. Bog ve, v koliko kamnih narodnokulturne zgradbe je del njegovega prizadevanja. Njegovo delo v vsej njegovi razsežnosti ni bilo opravljeno zaman, potrjuje smisel in veličino njegovega življenja. Bil je naš rojak in kulturna javnost mu je dala priznanje ter ga uvrstila na mesto, ki mu pripada. Zato moramo biti posebno domačini ponosni ter se zavdati imena rojaka, ki je ponesel tudi ime naše doline v svet. V spominih nanj mu ostanimo hvaležni.

Viri:

Stane Suhadolnik: *V spomin Jakoba Šolarja*, Jezik in slovstvo, letnik 13, številka 8, 1968.

Ivan Dolenc: *Jakob Šolar*, Loški razgledi, letnik 16, 1969.

Jakob Müller: *Ob stoletnici rojstva Jakoba Šolarja*, Loški razgledi, letnik 43, 1996.

France Koblar: *Slehernik*. Po Hofmannsthalovem Jedermannu priredil Oton Zupančič. Uvod napisal Jakob Šolar. 1934, Dom in svet, 1935.

Občina Železniki 1998 – Listina Častnega občana.

France Dermota

(1914–1988)

Aleš Primožič

Ob 100-letnici rojstva
Ob 70-letnici ustanovitve Mornariškega odreda Koper

(v spomin na strica Fančka, mornariškega oficirja –
ustanovitelja slovenske mornarice, patriota, pomorščaka in svetovljana)

*Buči, buči, morje adrijansko!
Nekdaj bilo si slovansko,
morje adrijansko!*

*Ko po tebi hrastov brod
vozil je slovanski rod,
ko ob tebi mesta bela
naših dedov so cvetela,
ko so jadra njih vojske,
še nosila njih ime!*

*Tiho, tiho, morje, kam si djalo?
Al brodove pokopalo?*

*Morje ni jih pokopalo,
ob peči jih ni razdžalo,
da jih videti ni več,
tega kriv je tuji meč!*

(Simon Jenko)

Leta 2014 je minilo sto let od rojstva Franceta Dermota, po domače Dermotovega Fančka iz Železnikov, skromnega, neopaznega moža z velikim srcem, ki sem ga kot bližnjega sorodnika in sodobnika poznal tudi sam. Z nežno dušo, po njej ni bil prav nič podoben svojim bratom, je bil v prvi vrsti morjeplovec, ki ga je preko širnih oceanov neizmerno vleklo v svet in je kot poliglota v svetovljan širokih obzorij obvladal kar pet svetovnih jezikov: angleškega, nemškega, francoskega, španskega in italijanskega. Po drugi strani pa je bil France Dermota v svojem srcu tudi velik patriot, za katerega lahko rečemo, da se je skozi kolesje zgodovine z velikimi in hrabrimi dejanji zapisal vanjo. Bil je naš rojak, Železnikar, na katerega sem kot njegov bližnji sorodnik lahko ponosen in se ga ob stoti obletnici rojstva spominjamo kot enega od ustanoviteljev ter prvega komandanta Mornariškega odreda Narodno osvobodilne vojske Jugoslavije (NOVJ) Koper, skrajšano Mornariškega odreda Koper (MOK). MOK je bil namreč pred nekaj več kot sedemdesetimi leti ustanovljen v Loparju, majhni vasi v koprskem istrskem zaledju, za uradni datum njegove ustanovitve pa velja 15. oktober 1944, ki ga občina Piran vsako leto obeležuje kot svoj občinski praznik.

Gledano skozi prizmo naše novejšje zgodovine, lahko mornariško bojno skupino "Mornariški odred Koper" skupaj z njenim ustanoviteljem in komandantom Francetom Dermota upravičeno štejemo za prvo slovensko partizansko enoto, ki je od formiranja naprej s svojim delovanjem postavila temelje partizanske vojne mornarice na slovenskem ozemlju. Zato je prav, da ob spominu na oba pomembna dogodka, sedemdesetletnico ustanovitve Mornariškega odreda Koper in stoletnico rojstva Franceta Dermota kot glavnega akterja tega dogodka, s pričujočim prispevkom v našem zborniku prikažemo njegovo življenjsko pot in mu na straneh knjige zgodovinskega spomina namenimo mesto, ki si ga v njej nedvomno zasluži.

Pred podrobnejšim nadaljevanjem pa le še pojasnilo.

Življenjsko zgodbo Franceta Dermota sem zaradi preglednosti in lažjega branja razmejil s tremi, poimenovanimi poglavji:

- **Od otroka do mornariškega oficirja (1914–1941),**
- **Od začetka do konca druge svetovne vojne (1941–1945)**
(Naš rov in naš beg ter Ustanovitelj Mornariškega odreda Koper),
- **Od konca vojne do slovesa (1945–1988).**

Od otroka do mornariškega oficirja (1914–1941)

France Dermota se je rodil 4. oktobra 1914 materi Alojziji in očetu Jakobu kot drugi od šestih otrok v znani usnjarski družini v Gorenjem koncu v Železnikih. S staršema, starejšim bratom Milanom in mlajšima Jakom, Jernejem ter sestrama Vido in Miro je preživel srečno otroštvo, saj se njihove družine, tako kot Železnikov na splošno, prva svetovna voj-

na ni usodno dotaknila, pretiranega pomanjkanja pa zaradi usnjarske obrti pri hiši tudi niso trpeli. Obrt je namreč že dva rodova prej ustanovil Jakobov stari oče Jurij Dermota, ki se je na začetku 19. stoletja v Železnike preselil iz Škofje Loke, takratnega močnega usnjarskega središča, Francetov oče pa je skupaj z materjo Alojzijo usnjarno krepko povečal in za njene energetske potrebe postavil celo lastno elektrarno. Francetov mlajši brat Jaka, izšolan za usnjarja, je bil predviden za nadaljevanje družinske

tradicije, a je njegova bolezen in prezgodnja smrt takšne načrte žal preprečila.

France je v Železnikih zaključil štiri razrede osnovne šole in nato redno obiskoval osemletno I. državno realno gimnazijo v Ljubljani, kjer je 23. junija 1933 maturiral. Po opravljeni maturi se je leta 1934 vpisal na Pomorsko vojaško akademijo (skrajšano PVA) v dubrovniškem predmestju Gruž in postal mornariški kadet, eden njegovih predavateljev pa je bil med drugimi tudi Slovenec Ivan Kern iz Žužemberka, kasnejši poveljnik Jugoslo-

Družina Dermota, fotografirana leta 1931 pred domačo hišo v Železnikih. Od leve proti desni: Vida, Milan, mama Alojzija, Jernej, Fanček, oče Jakob, Jaka in Mira, ob njej stoji neznana deklica iz vasi.

Gojenec drugega letnika Pomorske vojaške akademije v Gružu pri Dubrovniku – Franc Dermota, fotografiran 14. 3. 1936.

Med šolanjem v Dubrovniku se z novicami, s pozdravi in z željami ni nikoli pozabil javiti domov, materi Alojziji v Železnike.

vanske vojne mornarice (JRM) s činom kontraadmirała.

V času šolanja na akademiji je vsak študent postopoma napredoval po stopnjah ali činih: po šestih mesecih šolanja v prvem letniku je postal "mornar 1. klase", po končanem prvem letniku in uspešno zaključenem praktičnem tečaju "mornariški podnarednik" z rangom, odvisnim od doseženega uspeha, po končanem drugem letniku in uspešno zaključenem praktičnem tečaju pa "mornariški narednik" z rangom, prav tako odvisnim od doseženega uspeha.

Med triletnim študijem so bodoči mornariški častniki na šolskih ladjah, pa tudi na bojnih ladjah iz

sestava JKRM, med plovbami po Sredozemlju spoznavali vojaški mornariški red, se seznanjali s pomorsko prakso in obiskovali posamezna praviloma vojaška пристanišča. Ko je bil študij po zaključenem tretjem letniku uspešno končan, je vsak gojenec napredoval v čin poročnika korvete, rangiran po doseženem uspehu na opravljenih izpitih. Študij na akademiji je France z ostalimi 18 gojenci 11. generacije akademije PVA v Gružu uspešno zaključil 28. junija 1937 in s činom poročnika korvete nastopil službo v kraljevi vojaški mornarici ter nato kot mornariški oficir plul na več ladjah v njeni sestavi, med drugimi tudi na ladji za prevoz pogonskih goriv. V

Stavba Pomorske vojaške akademije v neokrnjenem naravnem okolju Gruža pri Dubrovniku, kjer je France Dermota junija leta 1937 po uspešno opravljenem študiju, skupaj s še osemnajstimi kolegi XI. generacije kadetov PVA, postal poročnik korvete. Foto: svetovni splet (okrajšano SS)

Razgledniška panorama luke Gruž. Za celoten proces pomorskega izobraževanja gojencev akademije sta bila poleg nekaterih manjših plovil v stalnem luškem privezu tudi minopolagalec Orao in vlačilec D2. Foto: SS

času službovanja je strokovne študije še dopolnil z opravljenim tečajem pomorskega zrakoplovstva. Vsak pomorski oficir kraljeve flote se je namreč med svojim službovanjem moral odločiti za eno od predlaganih specialnosti, izbral pa je lahko med artilerijo, torpedno-minersko stroko, podmorničarstvom, zrakoplovstvom in radiotelegrafijo. Mladi oficir Dermota se je odločil za pomorsko zrakoplovstvo in tako strokovne študije zaključil z uspešno opravljenim specialističnim oficirskim kursom. Za tem je leta 1940, med službovanjem na ladji Perun, napredoval v čin poročnika fregate.

V približno treh letih službovanja v Jugoslovanski

kraljevi vojni mornarici, od poletja 1937 do pomladi 1940, je tako mladi oficir Dermota preplul vsa bližnja in tudi nekoliko oddaljeno Črno morje ter na različnih ladjah obiskal številne evropske luke v Bolgariji, Turčiji, Romuniji, Grčiji, Franciji in na Malti, poleg njih pa tudi največje luke severne Afrike in Male Azije. Seznam ladij, na katerih je v tem času služboval, je videti takole:

- a) Od 1. avgusta 1937 do 1. marca 1938 na rušilcu Dubrovnik, ki bi s svojim standardnim 1.800-tonskim in maksimalnim 2.800-tonskim izrivom ter 140-milimetrskimi topovi kot glavno oborožitvijo v floti Jugoslovenske kraljevske

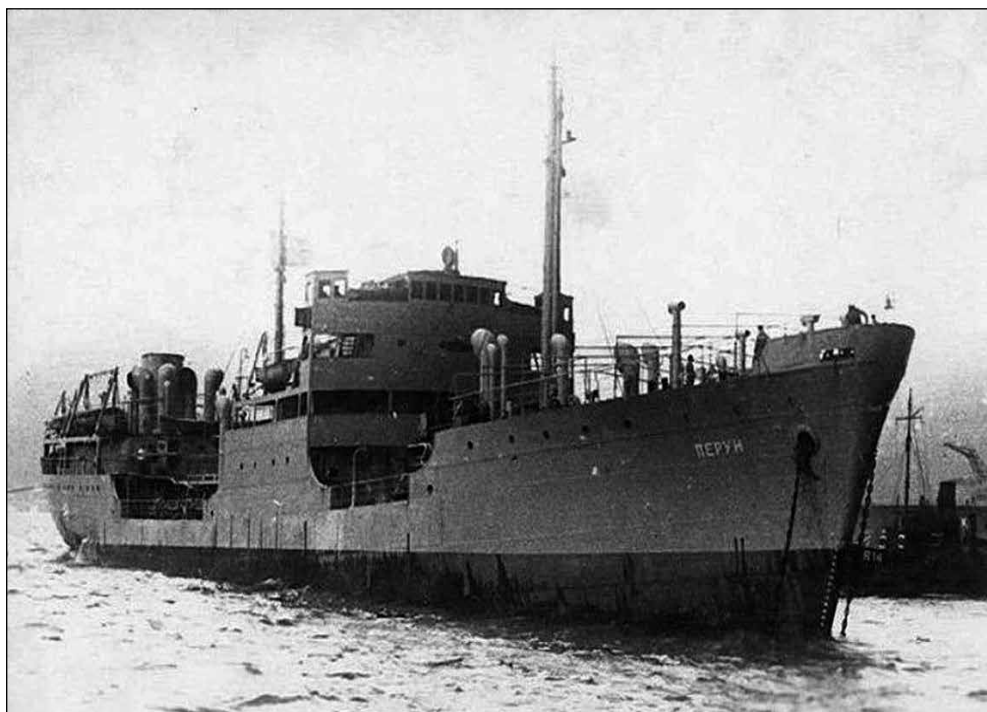

Kadeti zadnjega letnika študija PVA, ujeti v objektiv fotoaparata skupaj z dvema predavateljema, spomladi 1937 med rekreacijo na nogometnem igrišču. Na fotografiji stoji v drugi vrsti drugi z desne bodoči poročnik korvete Dermota, spodaj pa so na zadnji strani fotografije zbrani vsi njihovi podpisi.

Našitki s čini slušatelja Pomorske vojaške akademije v Dubrovniku, ohranjeni v zapuščini Franceta Dermota, spodaj našitek z njegove kape. Foto: Aleš Primožič

ratne mornarice" (skrajšano JKRM) prej sodil med lahke križarke kot pa med rušilce. Ko je bil spomladi leta 1932 dograjen v sloviti ladjedelnici Jarrow v Glasgowlu in nato predan naročniku, je Dubrovnik predstavljal povsem nov tip ladij, imenovan "vodja flotilje" (angleško "flotilla leader"). Ker je bilo imenovano plovilo prva ladja takšnega tipa na svetu, pri gradnji katere Britanci niso imeli nikakršnih predhodnih izkušenj, je bil celoten projekt načrtovanja in izgradnje neke vrste eksperiment brez natančne projekcije, kako se bo plovilo v praksi dejansko obneslo. Izkazalo se je, da so konstruktorji prav zaradi eksperimentiranja z višino ladijskega nadvodja in nadgradnje pretiravali, zato so bili njeni uporabniki primorani nestabilnost ladje reševati z večdesetonskim balastom in kasneje še dodatno s težjo pomožno topovsko oborožitvijo.

Tanker Perun iz sestava JKRM, ki so ga Nemci po kapitulaciji Jugoslaviji zaplenili in ga predali v uporabo italijanski mornarici, dokler ga ni pod imenom Devoli marca 1943 pred obalo Sicilije potopila podmornica britanske kraljeve mornarice Splendid. Perun je bila četrta in hkrati zadnja v vrsti ladij kraljeve vojne mornarice, na kateri je France Dermota kot mornariški oficir, tedaj že poročnik fregate, plul nekaj manj kot 11 mesecev; kmalu zatem se je pričela druga svetovna vojna in z njo kapitulacija jugoslovanske kraljeve vojske, v sestavu katere je bila tudi mornarica. Foto: SS

b) Od 1. marca 1938 do 15. oktobra 1938 na križarki Dalmacija, admiralski ladji JKRM. Ladjo so pod imenom Niobe splavili že davnega leta 1899 v Nemčiji, šlo pa je za 104 metre dolgo in 11,8 metrov široko odlično grajeno trgovsko ladjo z izpodrivom 2.600 ton, kovnim oklopom debeline 50 milimetrov in pogonskimi stroji z močjo 8.800 konjskih sil, ki so zmogli hitrost celih 21 vozlov. Na krov je lahko sprejela 300 mož, s topovi ter ostalo oborožitvijo pa so jo opremili šele kasneje, po priplutju v vojno luko Boka

Kotorska, kjer so jo tudi prekrstili v Dalmacijo. Plovilo je 3. septembra leta 1926 kraljevina Jugoslavija od Nemčije prejela deloma kot reparacijo na račun nemške vojne odškodnine, del pa jo je seveda morala plačati v trdni valuti. Po jugoslovanski kapitulaciji so križarko zaplenili Nemci in jo predali Italijanom. V sestavu italijanske vojne mornarice je nato plula pod imenom Cattaro.

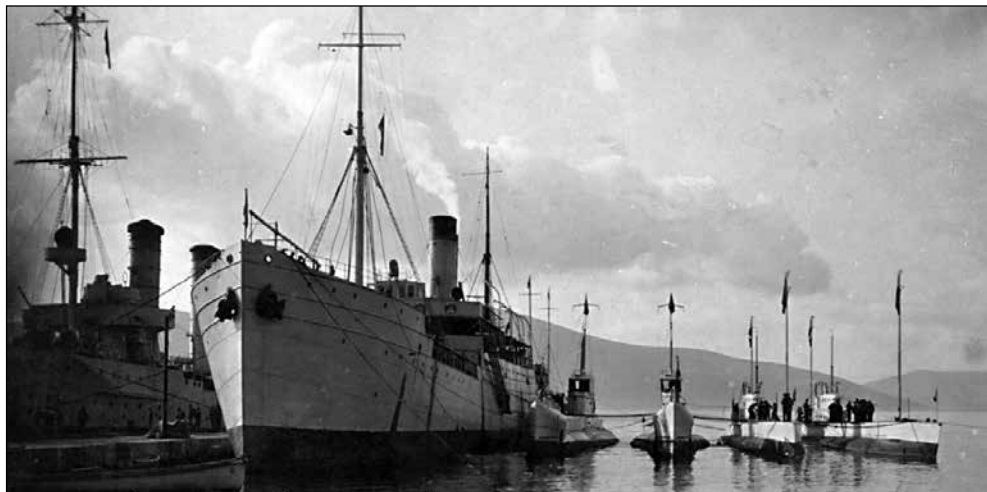
c) Od 15. oktobra 1938 do 15. maja 1939 na ladji Hvar, ki je bila v sestavu vojne mornarice zasidrana v luki Tivat kot matična ladja vseh štirih plovil podmor-

Najmočnejša ladja Jugoslovanske kraljeve vojne mornarice, rušilec Dubrovnik, tako imenovani vodja flotilje, na katerem je France Dermota od 1. avgusta 1937 do 1. marca 1938 služboval kot oficir straže. Na krovu istega rušilca je oktobra leta 1934 kralj Aleksander potoval v Marseilles, kjer je bil umorjen, in se nato na svoji poslednji poti z njim tudi vrnil. Foto: SS

Križarka Dalmacija, admiralska ladja jugoslovanske kraljeve vojne mornarice, na kateri je France Dermota kot mornariški poročnik plul sedem mesecev in pol v službi oficirja straže. Kot gojenec s činom podnadnika se je sicer s plovilom seznanil že poleti leta 1936 na šolskem križarjenju po Sredozemlju, ki je bil za vse kadete obvezen del šolskega procesa po končanem drugem letniku študija na akademiji PVA. Foto: SS

Tretja v vrsti ladij, na kateri je služboval mladi poročnik korvete France Dermota, je bila matična ladja podmorniške flote kraljeve vojne mornarice z imenom Hvar. V sedmih mesecih službovanja na njenem krovu se je dodobra seznanil tudi z življenjem podmorničarjev. Na fotografiji je kompletna podmorniška flota (podmornice Hrabri, Nebojša, Smeli in Osvetnik v vrsti od leve proti desni), zasidrana ob matični ladji Hvar v tivatski luki. Foto: SS

niške flote kraljeve mornarice: dveh že zastarelih podmornic britanske izdelave tipa "L", imenovanih Nebojša in Hrabri, ter dveh nekoliko manjših novejših podmornic francoske izdelave tipa "A" z imenoma Smeli in Osvetnik. Na njej je takrat, ko niso pluli in so bile njihove podmornice v oporišču, bivalo in se šolalo okrog 300 podmorničarjev.

- d) Od 15. maja 1939 do 1. marca 1940 na ladji Perun (prva od štirih fotografiranih ladij), ki je bila kot tanker s 4.500 tonami izpodriva, skupaj z vlačilci Snažni, Jaki, Silni, Marljivi in Ustrajni ter reševalno ladjo Spasilac, poleg vseh ostalih bojnih vojaških ladij uvrščena v sestav JKRM. Šlo je za novejšo oskrbovalno ladjo, zgrajeno v Belgiji, s katero so za potrebe vojske kraljevine Jugoslavije in njene mornarice prevažali pogonska goriva.

Od začetka do konca druge svetovne vojne (1941–1945)

Začetek druge svetovne vojne je aprila 1941 prešel Kraljevino Jugoslavijo kot vihar. Tako kot drugi rodovi vojske je agresorjem tudi mornarica nudila le šibak odpor. Z aktiviranjem je sicer vojna mornarica pričela že konec marca, tako da so bile enote JKRM v priobalnem pasu v povišani stopnji bojne pripravljenosti. Obrambne naloge je vojna mornarica v skladu z direktivo za obrambo jugoslovanskega morja in obrežja opravljala pretežno v obalnih vodah, ko je štab flote 16. aprila posadkam ukazal, naj svoja plovila in hidroplane predajo prihajajočim nemškimi in italijanskimi enotam. Brezpogojna kapitulacija jugoslovanske kraljeve vojske je bila nato podpisana 17. aprila v stavbi češkoslovaške ambasade v Beogradu, v veljavo pa je stopila naslednji dan ob dvanajstih. Po kapitulaciji sta si vzhodno jadransko obalo razdelili Italija in Neodvisna država Hrvatska (NDH), dvostransko rekvirirane (zasežene, op. a.) ladje jugoslovanske mornarice pa so si v celoti prisvojile italijanske sile, jih preimenovala in priključile svoji vojni mornarici.

Kapitulacijo kraljevine Jugoslavije je France Der-

Franc Dermota kot oficir Jugoslovanske kraljeve vojne mornarice.

mota kot poročnik fregate dočakal v Šibeniku. Zaradi nastalih razmer se je odločil vrniti v domače kraje, zato se je preko ozemlja ustaške državne tvorbe NDH prebil v Slovenijo in se maja, dober mesec po kapitulaciji jugoslovanske kraljeve vojske, nastanil v Ljubljani na Resljevi cesti številka 5. Tam je brez stalne zaposlitve prebival do marca 1942, ko so ga Italijani v raciji prijeli in ga odgnali v internacijo v Furlanijo.

Že kmalu po prihodu, natančneje julija 1941, se je France v okupirani Ljubljani preko Vita Kraigherja in Borisa Ziherla povezal s skupino aktivistov Osvobodilne fronte. Tako Kraigher kot tudi Ziherl sta namreč predavala aktivistom prav v kleti stavbe na Resljevi ulici, kjer je kot najemnik bival France. Skupina je spomladi 1942 načrtovala odhod v partizane, vendar jih je italijanski okupator z nenadno racijo dne 19. marca prehitel. Od vseh članov skupine jih je deset ujel, enajstemu pa se je nekako uspelo izmuzniti in pobegniti. To je bil mornariški poročnik Ivan Osredkar - Stipe, doma v Vilharjevi ulici v Ljubljani, ki se je kmalu po dogodku priključil parti-

zanom Loške čete. Po zaprisegi je bil dodeljen v Poljanski bataljon in je 3. avgusta istega leta kot borec Poljanske čete padel v nemški ofenzivi na Blegošu.

Kot je zapisal France Dermota v svojem življenjepisu, so Italijani vseh deset ujetih aktivistov, večinoma mornariških oficirjev, deportirali v koncentracijsko taborišče Gonars v Furlaniji. Fantje se nikakor niso mogli sprijazniti s situacijo, v kateri so se znašli, zato so sklenili pobegniti in tako že naslednji mesec, v aprilu, pričeli s kopanjem rova iz njihove barake, ki naj bi jim pod ograjo iz bodeče žice odprl pot v svobodo. V prvi polovici junija pa so italijanske taboriščne oblasti izdale ukaz, naj se izprazni ravno tisti del taborišča, kjer je France s sojetniki kopal rov za pobeg. Da ves vložen trud le ne bi bil zaman, so sklenili prvotni načrt spremeniti in s pobegom kar se da pohiteti. Odločili so se poskusiti takoj naslednjo noč po izdanem ukazu, 12. junija, in to kljub dejstvu, da je bil rov v svobodo izkopen šele v dolžini 25 metrov, kar pa je bilo za varen pobeg odločno premalo. Izhod iz rova je preko nivoja žične ograje, ki je bila z obeh bočnih stražarskih stolpov v celoti pokrita z dosegom mitralješkega ognja, segal komaj nekaj več kot 4 metre. Varen pobeg bi namreč v prvi vrsti zagotavljal predvsem ustrezno daljši rov, ki bi bil s skrivnim izhodom tako bistveno bližji prvemu kritju in varnemu gozdu kot pa taboriščni ograji.

Ponoči se je peticici, med katerimi je bil tudi France, kljub temu posrečilo odplaziti po sveže izkopanem rovu in skozi nevarni izhod ulti v svobodo. Ker pa so bili na nadaljevanje bega preslabo pripravljene, so dvojico ubežnikov ujeli takoj, druga dva pa po nekaj dneh v bližini Goriških brd. Le Francetu je pot s kolesom proti domačemu kraju uspelo nadaljevati, a so natanko teden dni po uspešnem pobegu iz Gonarsa ujeli tudi njega. Ob iskanju zveze s partizani v dolini Idrije se je med Sveto Lucijo (vse do leta 1952 se je tako imenoval današnji Most na Soči) in Dolenjo Trebušo po nesreči obrnil na napačno žensko, ki ga je izdala Italijanom. Odpeljali so ga nazaj v Gonars, kjer so ga zaprli k ostali ujeti četverici in jih kmalu zatem vse skupaj premestili v koncentracijsko taborišče Padova.

Priprave, izvedbo in posledice pobega iz taborišča v Gonarsu je France pod konspirativnim imenom Boris FD, tedaj že kot borec in referent za zvezo v štabu Gorenjskega odreda, obširno opisal v podlistku Naš rov in naš beg. Podlistek je v nadaljevanjih izhajal v vseh desetih izdanih številkah glasila Gorenjskega odreda Gorenjski partizan, ki ga je partizanska tatarska tehnika tiskala v skrivni tiskarni, v bunkerju pod šolo v Martinj Vrh. Po navedbi v njegovem kolo fonu je glasilo izhajalo vsakih štirinajst dni, čeprav je bila pogostost tiskanja odvisna predvsem od trenutne razpoložljivosti tiskarskih sredstev in materiala. Člani partizanske tehnike so bili domačini iz Železnikov, med njimi tudi Francetov brat Jernej Dermota in poleg njega še Niko Žumer, Janko Logar ter brata Franjo in Tone Kosec, ki so za delo imeli na voljo pisalni stroj in ciklostil. V dveh letnikih je tako izšlo deset števil, od katerih sta bili zadnji dve, deveta in deseta, tiskani naenkrat kot dvojna številka.

In prav ta, deveta in deseta dvojna številka glasila Gorenjski partizan, je po več kot sedemdesetih letih od izida še vedno ohranjena, zato sem jo lahko v celoti prelistal. Navdušen sem bil ob prebiranju že omenjenega podlistka Naš rov in naš beg s podnaslovom "(konec)", ki z napetostjo dogodkov in mojstrsko besedo kar vabi k branju. Za približanje časovno oddaljene dogajanja objavljam nekoliko skrajšano, vendar pomensko neokrnjeno nadaljevanje in konec doživeto napisanega podlistka, ki si s svojo avtentičnostjo in neposrednostjo zagotovo zasluži našo pozornost. Ob pazljivem branju nam bo prispevek nemara pomagal nekoliko bolje razumeti usodnost dogodkov, ki si jih dandanašnji ne moremo niti predstavljati, kaj šele razmišljati o tem, da so se zares zgodili in so jih bili ljudje primorani celo zares doživeti ...

Naš rov in naš beg (konec)

iz glasila Gorenjski partizan 1944

Znoj nam je lil z obrazov, srajce so nam bile mokre od potu, mi pa smo hiteli čez drn in strn, proti vzhodu, med naše. Dan se je porajal, mi pa smo še

bolj brzeli. Toda tedaj se pojavijo kmetje na polju in morali smo izginiti v brlog. Zabredli smo v žito, potopili se v rumenem, širokem polju in legli. Bil je dan počitka, dan obnovitve spominov in uživanja v svobodi med klasji, ki so se klanjali rumeni, bogati, nad našimi izžetimi telesi. Priroda, svoboda, občutki, po katerih smo tako hrepeneli, dobri, ne, ki jih zna ceniti le tisti, kateremu so bile vzete.

Zvečer smo krenili dalje. Preko ravnine, njiv, vinogradov, potokov. Prešli smo široko cesto, za njo je bila železnica in še za njo globok potok; bredli smo do pasu. Nebo se je pooblačilo, severnica, ki nam je bila poprej vodnica, je izginila; bilo je temno kot v rogu. Nismo videli niti koraka pred seboj. Zasli smo v močvirje, noge so se nam pogrezale v blato, ki je segalo že skoraj do kolen. Nogavice, ki smo jih imeli na nogah, so bile samo še kup raztrganih krp, naša stopala so bila bosa. Morali smo nazaj. Poiskali smo si košato drevo, se stisnili podenj in čakali prvega svita. Treslo nas je od mraza in vlage. V kolenih sem občutil trganje in škripanje, oglasil se je revmatizem. Končno se je na vzhodu pojavil tenak, rahel svetel pas, ki se je počasi širil. Pohiteli smo in dan nas je prestregel v prvem gozdčiku blizu Cormonsa (Krmína).

Sonce je razgnalo oblake in oblilo naše premrzle, vlažne ude z blago, prijetno toploto. Posušili smo sebe in obleko v grmičevju med kupi napol suhega sena. Bila je mirna, topla nedelja. Popoldne smo jo udarili kar preko polja mimo murvinih nasadov in vinogradov, mimo vasi. Prsti so nam črneli od murvinih plodov, ki smo jih trgali mimogrede. Okoli ust se nam je nabiralo črnilo murvinega soka – kako tudi ne, saj so nam bile tako sladke in okusne.

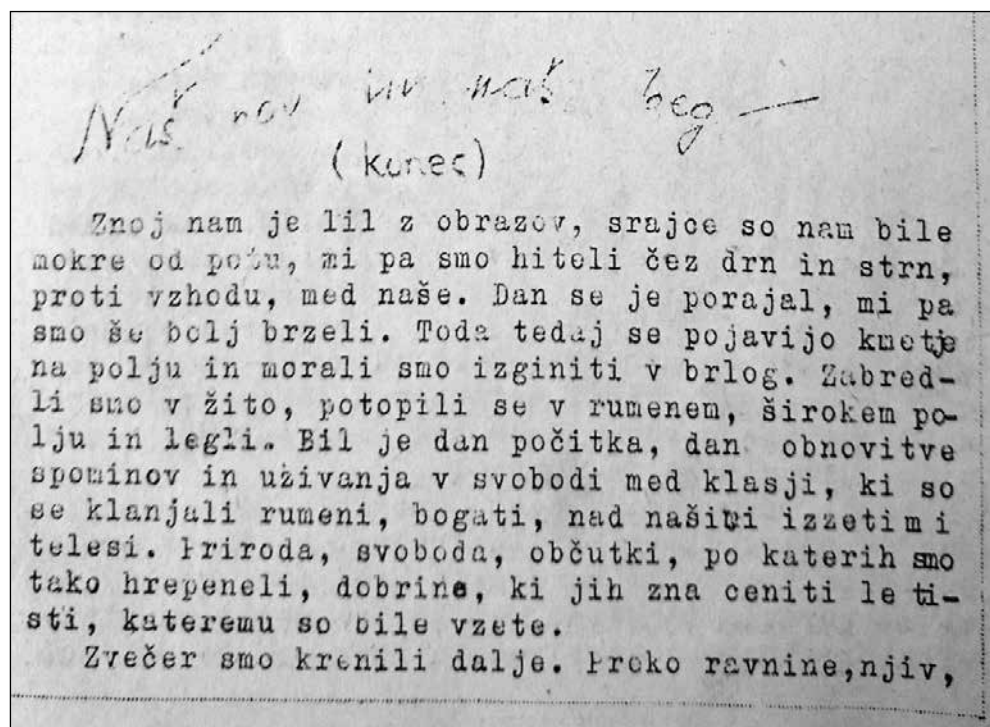
Prešli smo široko cesto Gorica–Udine. Za njo smo se splazili preko električne železnice proti Goriškem brdom, ki so zrasla pred nami, vsa valovita, porasla z malimi gozdčiki in posejana s številnimi vinogradi ter sadnim drevjem. Po položnih pobočjih so stale cele vrste češenj, ki so vse rdele od dozorelega sadu, in noč nas je zatekla za prvim od teh gričev. Prerinili smo se v goščo, kjer smo

polegli med drevje. Pod nami je ležala gosposka hišica z velikim vrtom, iz katere smo čuli italijansko besedo. To nas je motilo, saj smo slutili, da ne moremo več biti daleč od naših Primorcev, od hiš in vasi, kjer bomo imeli občutek domačnosti.

Ponoči smo ustali. Lezli smo po pobočjih, zdaj navzgor, zdaj navzdol, s hriba na hrib, iz doline v dolino. Jutro nam je prineslo dež, ki je lil kakor iz škafo in nas prisilil, da smo si poiskali zavetja. Približali smo se vasi. S polja sem smo zaslišali slovenski glas: "Pejd hor!" Spogledali smo se, oči so se nam razširile, obšla nas je prijetna razburjenost. Slovenska beseda, prva slovenska beseda, ki je prišla do naših ušes v svobodni prirodi zunaj žice. Nepopisno doživetje! Kri nam je zaplala po žilah. Kar objeli bi hribe, travnike, ljudi in vse življenje, ki bije tod okoli. Tisti trenutek je bilo to naša domovina, naš dom. Otresli smo se vseh vezi, ki so nam še ostale. Vsa tegoba suženjstva se nam je odvalila od srca. Zadihali smo svobodno, sproščeno, iz polnih prsi.

Bili smo v Fleani, prvi slovenski vasi, skromni in tihi. Stopil sem k prvemu kmetu ob cesti, v majhno, skromno hišo. Stari oča, prava slovenska grča, me je začudeno in nezaupljivo pogledal. Prosil sem, če bi mogli prevedriti pod njegovo streho. Sprejel nas je. Posedli smo okoli ognjišča, kjer so pripravljali v kotlu polento, pregreli smo se in osušili. Zbrala se je tudi ostala družina. V tej skromnosti jih nismo mogli prositi, toda sami so nas povabili k mizi. Bilo nam je žal, da jim odtrgamo košček hrane, čeprav so nam pajki predli mreže po želodcu. Odtrgali so si od ust, samo da so nas pogostili. Tista večerja je bila med najlepšimi in najslajšimi v mojem življenju.

V seniku smo prebili večji del noči. Ko smo se poslovili, smo v srcih nosili obljube, da bomo to slovensko gostoljubnost povrnili. Zajel nas je mrak, mi pa smo jo bosi mahali po izprani cesti, kar mimo karabinjerjev. Psi čuvaji so se oglašali po vaseh in njihov lajež je spremljal našo pot. Obšli smo Medano, prijazno vasico na vrhu griča, ki je v prvem svitu že kazala svoje obrise. Spustili

Faksimile naslovnice glasila Gorenjski partizan s kolofonom in začetkom zadnjega nadaljevanja podlistka Naš rov in naš beg. Foto: Aleš Primožič

smo se v dolino, gazili preko močvirja in zjutraj obtičali v nekem jarku, kjer smo se uredili in očistili. Lojze je odrezal svojo dolgo brado, obrili smo se. Sonce je ogrelo ozračje in iz ledeno hladnega jutra se je porodil tople, skoraj vroč dan. Tako urejeni smo kar po cesti pohiteli proti Gorici. Ljudje so nas začudeno gledali in obračali za nami zvedave poglede, mi pa smo lomili italijanščino, ki nas je opravičevala pred zvedavostjo. Z njo smo jih prepričali o našem trdnem italijanskem poreklu. Naleteli smo na karabinjerje, pa tudi na vojake. S pozdravom "Buon giorno, ragazzi!" smo jih odpravili naprej, zadovoljni, da nam igra uspeva.

Zavili smo na stezo in obstali na griču, med češnjami in vrtovi. Pred nami je ležala na levi naša Gorica, na sredi široko polje z letališčem, na desni, čisto pod vznožjem, pa lepa vas z razbitim zvonikom. Tu smo si uredili taborišče. Drago je oblekel suknjič, najlepšega od vseh, in tak odšel, skoraj eleganten, kot izvidnik v Gorico. Spustil se je na cesto in izginil za hišami. Z Lojzetom sva se ugnezdila v gozdiču, za kosilo obrala bližnjo češnjo, nato pa zaspala v senci košatega drevesa. Predramil naju je šele Drago, ko je zvečer stal pred nama, nasmejan, s sirom in kruhom v roki. Opisoval nama je Gorico, naše ljudi, fašistični teror in življenje v mestu. Bil je v kavarni in se pogovarjal z lastnikom, ki je v strahu izginil, ko je slišal, od kod prihaja.

Prespali smo noč pod milim nebom in zjutraj krenili proti mestu. Neki voz na gumijastih kolesih nas je prehitel in Drago se je z mojim nahrbtnikom pognal ter skočil nanj. Prisedel je na ploščo med košare, polne češenj. Konji so se spustili v dir in z Lojzetom sva ostala sama. Počasi sva se bližala mostu, ki se v velikih lokih dviga nad bistro, divjo Sočo. Stražarji so stali na obeh straneh. Lojze se je podvzival in šel prvi čezenj. V urejenem modrem oblačilu in modrem plašču, ostanki mornariške uniforme, s črnimi lasmi, črnimi brki in ves zago-rel ni vzbujal nobene pozornosti. Šel je preko kot najpristnejši sin italijanskega imperija. Zame je bilo težje, kot sin hribov in planin sem se izdajal,

da nisem tod doma. Na mostu so stražarji gledali za menoj z začudenimi očmi, a sem k sreči imel v levem žepu italijanski tržaški časopis, da mi je delal pot. Srečno sem prilezel čez. Za vogalom me je že čakal Drago, ki me je sprejel v živahni italijanščini in me ves nasmejan odvedel v slovensko hišo. Postregli so nam z vsem, kar so imeli. Strah zaradi nevarnosti se je izgubil v občutju, da rešujejo sinove slovenske krvi in iste misli. Vse so nam razložili, dali so nam na pot naslove naših ljudi. Tako opremljeni smo potovali skozi mesto, v popolnem zaupanju, da smo blizu naših hribov, kjer kraljujejo naši partizani. Šli smo po glavni ulici, ki se je kar kopala v pomladnem cvetju. "Živela naša, slovenska Gorica, biser Primorske, lepa si, vredna si slovenske krvi," mi je igralo v duši. Sedli smo v kavarno, prebirali časopise in motrili italijansko gospodo, ki je uživala v brezdelju na račun slovenskega dela in slovenskih žuljev.

Potem smo krenili naprej. Dolina se je zožila in stesnila, ozek ter dolg trg Solkan je bil pred nami. Odšli smo v gostilno nekega našega človeka in kosili ravno poleg mize, kjer so jedli karabinjerji. Ti pač niso mogli vedeti, da imajo tik ob sebi prav tiste tiče, ki jih njihove enote tako vneto iščejo. Morali smo se vrniti le še po nahrbtnik, ki smo ga pustili v mestu, in žreb je določil mene, da grem v Gorico ponj. Nekje sem dobil trikolico, zavihal rokave in pritisnil na stopalki. Brzel sem nazaj proti Gorici, kar po sredini mesta sem vozil. Zavil sem mimo stolnice kar čez sprehajališče, mimo glavne postaje do stanovanja. Tam sem vzel nahrbtnik, ponudili so mi še celo denar in krenil nazaj po isti poti. Cesta je vodila navkreber, utrudila me je. Znoj mi je stopil na čelo, bil sem vroč, ko sem zavil preko klanca ven iz vasi. Gonil sem proti Sveti gori, tovarišev Dragana in Lojzeta pa nikjer. Šla sta, se zdi, naprej ali kam drugam, čeprav smo se dogovorili, da me bosta počakala. Od jeze so mi stopile solze v oči. Sedaj sem sam, sam moram naprej! Vse moje sta odnesla s seboj, ostal sem brez lire v žepu. Nekaj časa sem nemočen postal, nato sem se odločil. Nahrbtnik sem skril pod cesto za ovinkom blizu

solčanskega mostu, ki se v velikem loku vzpenja preko cele soške doline. Prikolico sem vrnil lastniku, pohitel nazaj po nahrbtnik in po stezi skočil v hrib. Preko serpentini sem krenil pod Trnovski gozd z nado, da bom srečal partizane in končal težko pot.

S ceste sem se spustil preko travnikov proti vasi. Pri enem od dreves sem naletel na lepo črno laso dekle, ki se je odpravljalo proti domu s polno košaro debelih rdečih češenj. Pozdravil sem jo, in ker sem rabil nekaj pojasnil, mi je bilo prijetno, ko sem po tolikem času spet mogel govoriti z mladim, zavednim slovenskim dekletom. Kako me je poživilo to srečanje! Bila je tako preprosta, prirodna in toliko je vedela. Gregorčiča je znala na pamet, da me je bilo skoraj sram. "Kaj si partizan?" me je vprašala. "Kje pa so partizani?" sem ji vpadel v besedo. "Bili so," je odvrnila, "sedaj pa sta dva bataljona črnosrajčnikov v Trnovskem gozdu. Naši so šli drugam. Pojdi proč, nevarno je tod, vse polno jih je." Peljala me je proti vasi in pokazala hišo, kjer naj prosim za prenočišče. Poslovila sva se. Zaželela mi je še srečno pot in izginila v mraku.

Dež je padal, ko sem stopil pod streho zavednega slovenskega gospodarja; noč me je zajela v Grgarjih. Spet so me obdajali prijetni obrazi. Pripovedoval sem jim o Ljubljani, o življenju v Ljubljanski pokrajini. Govorili smo o svobodi, ki prihaja, in poslušali so me začudeno, skoraj strmeče. Ko je zjutraj dež ponehal, mi je gospodar pokazal skrito stezo in me po njej vodil skozi sveže jutro. Šepal je – nogo si je pokvaril kot rudar v rudniku – pa je vendarle hodil z menoj pol ure, da sam ne bi zašel na pot, kjer hodijo italijanske izvidnice. Iskren stisk roke in lep spomin sta mu moja hvaležnost za to.

Skozi kraško goščavo sem hodil, skakal sem preko vrtač in kraškega kamenja po Čepovski dolini. Tam, kjer gre cesta na Lokve, sem se odpočil. Odpiral sem zadnjo škatlo sardin in opazoval dolino. Nekaj sto metrov proč je na vejah smrek viselo nekaj koles. Prijetno iznenadenje! Uh, kako bi ga potreboval! Ne bi bilo več pešačenja, nič več

ne bi bilo žuljev. In hitrost! Saj je po vojnem pravu dovoljen prav vsak način, ki služi begu, da le ni zločin. Kaj če bi sedel na kolo, zvečer bi bil že na meji in preko, med našimi partizani?

Saj res! Pohitel sem s sardinami in pospravil nahrbtnik. Še enkrat sem pogledal naokoli in že sem bil pod "razstavo" na drevesu – štiri kolesa so visela obešena kot v trgovini. Izbral sem najboljšega, ga prijel za rogove in ga zajahal. Spustil sem se v dolino, žvižgalo je mimo ušes in serpentine so ostajale za menoj; kot da se spuščam s padalom, tako je pred mano iz zemlje rasla dolina. Zavil sem v Dolenjo Trebušo. Pribrzel sem mimo karabinjerske postaje, kjer je stražar samo začudeno pogledal. "Buon giorno!" in že sem izginil za ovinkom. Hitel sem naprej, zavil sem proti Zelinu in Cerknju. Skupine italijanskega vojaštva sem puščal za seboj, brzel sem in hitel.

Nenadoma mi je šinilo v glavo, kaj neki je s tovarišema Draganom in Lojzetom. Če sta krenila naprej, morata biti danes pri Sveti Luciji v mlinu, kot smo bili dogovorjeni. "Bodi tovariš, onadva tukajšnjih krajev ne poznata, ti pa si skoraj domačin! Skoči do njiju, pa še kolo imaš!" – take misli so se mi podile po glavi. Kolo je počasi izgubljalo brzino in obstalo. Obrnil sem in odbrzel po dolini proti Sveti Luciji, k njima. Kolo je teklo kar samo. "Še nahrbtnik odloži, da boš manj sumljiv, odloži ga pri prvi hiši!" me je prešinilo. Za ovinkom se je prikazala lepa bela hiša z žago in mlinom. Zauslavil sem, prislonil kolo in vstopil. V kuhinji je pri štedilniku stala grda, škilasta ženska pri štiridesetih in poprosil sem jo, naj mi za dan, dva spravi nahrbtnik, ker imam opravke pri Sveti Luciji. "Bom, pa niste od tukaj, kajne da ne? Kdaj boste pa prišli ponj?" Odgovoril sem ji, da jutri ali pojutrišnjem, in odšel.

Pri Sveti Luciji sem hišo, v kateri bi bila morala biti Dragan in Lojze, našel prazno; čakal sem ju dva dni. Medtem sem si opomogel, pozdravil žulje in se oba dneva razgovarjal z domačimi. Opisoval sem jim življenje v taborišču, govoril o svobodi, ki bo prišla končno tudi zanje, primorske Slovence.

Stari ženi so se orosile oči: "Ne vem, kaj bi dala," je vzkliknila, "če bo res svoboda. Pridi tedaj k nam, najboljše kosilo bom skuhala." Globoka zavednost trpeče žene, katere sin je bil zaprt v italijanskih fašističnih zaporih, se me je močno dotaknila, spoznal sem trdnost pravih Primorcev – zavednih Slovencev.

Drugi dan sem sedel na kolo in odbrzel skozi živahno Sveto Lucijo mimo številnih našopirjenih karabinjerjev proti hiši, kjer sem ondan shranil nahrbtnik. "Še po nahrbtnik, potem pa po cesti proti Novakom; tam bom kolo zabrisal pod cesto, prijel grablje, zavihal rokave in jo kot kosec mahnil čez mejo v Davčo, kjer sem kakor doma." Takšni načrti so se mi vrteli po glavi in še sam nisem vedel, kdaj sem se znašel pred belo hišo z žago in mlinom. K njej sem prislonil kolo in živahno stopil v kuhinjo, kjer je stala ista odurna ženska kakor prejšnjega dne. "Dober dan, mama, kaj bi lahko dobil moj nahrbtnik?" "Ja, ja, lahko," je odvrnila in skočila z urnimi koraki proti vratom, ki pa niso bila tista, skozi katera je ondan odnesla zaupani ji nahrbtnik. Začudil sem se, kaj naj zdaj to pomeni. Kri mi je zavrela in v grlu me je stisnilo. Pred menoj sta stala dva karabinjerja z naperjenima puškama, njuna nasajena bajoneta sta se bleščala v dopoldanskem soncu in za svojim hrbtom sem čutil še tretjega. **Bil sem ujet, izdan!** Preklel sem svojo naivnost in preveliko zaupanje v poštenje vseh naših ljudi. Raztrgal bi se od jeze, če bi mogel. Zgrizel bi se, ves srd sem stresel nase, obtoževal sem se, klel in tisočkrat preklel prodano babjo dušo. "In alto le mani – kvišku roke!" je tretji, ki je do tedaj stal za menoj, skočil k meni. Preiskal me je, mi preobrnil vse žepe, pretipal celo telo. Nato so me odpeljali v zapor, sam sebi pa nisem mogel verjeti, da sem spet izgubil svobodo. Pred očmi se mi je prikazovalo vse delo, ves pesek in kamenje, vsa utrujenost, napetost živcev, vsa hoja, ves beg. Koliko sem prestal, da bi dosegel svobodo, in sedaj je vse to zastonj, kot da vsega tega sploh ni bilo.

Obležal sem na prični za zapahi, v dušo mi je

legla tesnoba. Na sebi sem občutil vso svojo nesrečo. Ves dan in vso noč sem zrl v strop, bil sem otopen, brezbrizen za vse. Ta ječa, te žice, ki sem jih spet čutil okoli sebe, vsi tuji obrazi nad menoj, vse to me je povsem omrtvilo. Ravnodušno sem odgovarjal na vprašanja, s katerimi so me neprestano nadlegovali. "Zame ni svobode, da so le ostali štirje srečno prispeli na cilj," sem si mislil.

Po dveh dnevih so celoten postopek ponovili, brezizrazni obrazi izpraševalcev pa so me s posmehom opazovali – mene rebella, komunista.

Pred vojašnico se je ustavil avtomobil. Visok, črn maresciallo mi je vtaknil roke v lisice, ki so mi jih močno stisnile. Surovo me je potisnil, da sem se nemočno opotekel v vozilo. Prisedla je še straža in odbrzeli smo po dolini, skozi Sveto Lucijo, ob Soči navzgor do Tolmina in obstali pred sodnijo na Glavnem trgu. Skupine prebivalcev in vojaki so nas obstopili. Približali so se do oken avtomobila in buljili v moje železne okove, meni pa to ni bilo mar, saj so mi bile misli daleč, daleč stran. Čez čas so od nekod prignali neobritega, zanemarjenega, prav tako vklejenega moža in ga posadili v avto poleg mene. Z obraza sem mu bral ponos in zaničevanje. "Capo comunista" so mu pravili, zaklenili za njim vrata in motor je zarenčal. Že smo se vozili po dolini Soče proti Gorici. "Kam naju le peljejo? Najbrž pred sodišče," sem si odgovoril na vprašanje, ki sem si ga sam zastavil.

Kraji so ostajali za nami, avtomobil je hitel, potniki v njem pa smo sedeli brez besed. S tovarišem sva se spogledala in molčala, razumela sva se. Za ovinkom se je kmalu prikazala Gorica. Brzeli smo skozi mesto in obstali pred stavbo z železnimi vrati. Vedel sem, da smo pred zapori, saj me je prav vse spominjalo na ljubljansko sodnijo. Pričakoval sem, da bova izstopila oba, in ko je stražar odprl vrata, sva se vzdignila hkrati. Toda mene je potisnil nazaj na klop. Sedel sem in gledal za bradatim tovarišem, iz Podbrda je bil doma in zdel se mi je tako trden in močan, ko so ga odvedli skozi železne dveri goriškega zapora. Njegova pokončna drža mi je vlila novih moči, ko sem s posmehom

v srcu čakal, kaj bodo Italijani storili z menoj. Bil sem pripravljen na vse ...

Brigadir in stražar sta prišla nazaj, zaklenila vrata avtomobila in že smo švigili po goriških ulicah in cestah. Prevozili smo most čez Sočo, videl sem, da smo krenili nazaj proti zapadu. Pomislil sem, da me peljejo v Furlanijo, mogoče celo nazaj v Gonars. Križali smo ceste, prah je neslo preko polj kot oblake dima. V daljavi sem zagledal visoki gonarski zvonik, vozili smo se natanko proti njemu. Še nekaj vasi, par ovinkov in obstali smo pred taboriščnim zapovedništvom. Skupine internirancev so se nagnete v kotu poleg ceste in molče gledale, ko sem vklenjen stopil pred debelega kapitana, ki je ponosno vzkliknil: "E, era siamo in completo!" Brigadir me je v strogi vojaški držji vodil v leseno stavbo, kjer je stanoval zapovednik. Ko sem stopil predenj, je v besu zalučal svoje ključke na pisalno mizo in zarenčal: "In bel quadro, ufficiale con le catenesue le mani – rebello." Sedel je, poklical pribočnika in tolmača ter mi s tem pustil dovolj časa za premislek. Brigadir, ki me je privedel, je še vedno stal kot lipov bog, ves iztegnjen, pričakujoč pohvale za uspešen ulov. Tedaj se je tenente colonello, conte Vicedomini obrnil k njemu, mu stisnil roko in mu izročil v zavitku 500 lir kot nagrado za ujetega upornika, rebella. Ta je visoko, po rimsko stegnil roko, strumno udaril s petama in odšel.

Nato se je začelo zasliševanje. Že po prvem vprašanju mi je postalo jasno, da so ujeli vse štiri moje tovariše, in razumel sem prejšnjo izjavo debelega kapitana. "Allora, il primo e stato Konvalinka, il secondo Sergij Berce, il terzo, . . . tu sei stato l'ultimo," je hropel Vicedomini. Vedel je vse, morilo pa ga je, kdo je duša pobega, in to je poizkušal izvesti na vse načine. Enkrat je pravil, da so mu vse povedali v taborišču, drugič spet, da me je ostala četverica izdala in da sem "capo" jaz. Toda vse predobro sem poznal svoje tovariše, da bi me zasliševalec speljal na led. Vsi moji odgovori so bili le "da", "ne" in "ne vem", Vicedomini pa je besnel, vpil, mahal s palico in metal ključke, dokler

ni popustil. Vrgel je pero in mi v podpis potisnil zapisnik, ki sem ga kot svojo izjavo zares podpisal. Poročnik me je osvobodil okov, poklical stražarja, zapovednik pa je vstal in mi dal znak, naj mu sledim. Stopili smo preko polja in zavili proti našemu taborišču. Stolpi s strojnicami, stražarji z dolgimi puškami ob žici, lesene stavbe sredi travnika, gola telesa internirancev in taboriščno življenje, vse to je ležalo spet pred menoj. Stisnilo mi je srce, le napetost in želja videti svoje tovariše in izvesti vse me je spodbudila, da sem lažje stopal za domišljavim italijanskim grofom, zapovednikom taborišča. Široka vrata so se treskoma odprla, tam je stala straža in trobentač je zatrobental "mirno" – kakšna ceremonija! Stražarji in karabinjerji v taborišču so me zaničljivo gledali, v njihovih očeh sem bral jezo. Zaradi nas, ubežnikov, so bili vsi pred vojnim sodiščem, nekatere oficirje so celo zaprli. Občutek sem imel, da bi me najraje živega odrli.

Znašli smo se na dvorišču. Mahoma se je vse izpraznilo in okna vseh poslopij so se zaprla. Tovariši taboriščniki niso želeli gledati, kako se zapovednik pred njimi razkazuje s plenom, ki mu ga je slučajno uspelo uloviti. Tako me je vodil proti stranišču, kjer je obstal, karabinjer, ki je stal pred leseno črno zgradbo ob njem, pa je odprl vrata in mi pomignil, naj vstopim. Za menoj so se zaloputnila vrata in v prostoru, majhni luknji s cementnim podom, me je objel prijeten hlad. V kotu so sedele štiri sključene postave, ki so vse naenkrat skočile pokonci in me potegnile v svojo sredino. Objeli smo se od veselja, da se spet vidimo, živi in zdravi. Lojzetu in Draganu sem odpustil, da sta odšla po svoje in me zapustila, pozabil sem vse. Nasmeh se nam je prikazal na izsušenih obrazih, v tistem trenutku smo pozabili svojo nesrečo.

Našo pot smo v besedah preživljali še enkrat. Izvedel sem, da so Sergija in Savo ujeli še čisto blizu žice v nekem jarku. Z naperjenimi samokresi in puškami so ju pretepali, da sta bila vsa črna. Celo ženske so privršale s polja, ju lasale in jima pobrale vse, kar so mogle. Vsa otekla in pretepena so

pod močno stražo privedli nazaj v taborišče, kjer sta v zaporu ležala že sedmi dan. Drago in Lojze sta ob Soči pri Ronsini ponoči naletela na stražarja elektro centrale, ki ju je ustavil in ju povabil, naj prenočita pri njem v stražarnici. Utrujena sta legla na klop in zaspala, dokler ni sredi noči prišel na službeni obhod neki fašist, ki ju je legitimiral. "O, porco Dio! Pa to so oficirji, ki so pobegnili, rebeli, uporniki," se je prijel za glavo. Kar naenkrat se je okoli stražarnice pojavilo deset oboroženih mož in zjutraj sta se že znašla v zaporih karabinjerske postaje v Kanalu. Od tod so ju odvedli v Gonars, v taborišče, in ju vrgli v zapor dva dni, preden je enaka usoda doletela mene samega. In tako smo sedaj vsi skupaj ležali v tem ozkem prostoru, čakali in ugibali, kakšna bo naša nadaljnja usoda v zaporu poleg stranišča.

Po desetih dneh so nas spustili v taborišče, iz zapornikov smo zopet postali interniranci. Tovarishi so nam povedali, kakšne zmešnjave so nastale tisti dan, ko so Italijani opazili, da smo pobegnili. Zapovednik taborišča je bantil: "Razumem, da pobegne eden ali dva, toda pet, zaboga!" Kasneje, šele drugi dan so odkrili, da smo pobegnili skozi rov, pa še to le zato, ker je neki oficir šel tam mimo in slučajno padel v luknjo. Tisti naši tovariši, ki so vedeli za pobeg, so stražarje speljali na krivo sled v obliki vrat, pri katerih je zevala majhna luknja. Okoli vrat in tiste nesrečne luknje v njihovi bližini so nato dva dni pletli žico, da bi tako preprečili pobeg v svobodo še drugim taboriščnikom. Ko so izvedeli, kakšna je bila naša resnična pot v svobodo, so se vsi besni skušali znesti nad tovariši iz naših barak, češ da so nam oni pri tem pomagali. Na vetru so jih pustili dva dni stati od jutra do večera pod milim nebom in jim grozili na vse mogoče načine, a od njih niso zvedeli ničesar. Manjkalo ni seveda tudi izdajalcev, ki so znosili fašistom vse na nos. Eden takih je bil Rupnikov sin, ki nam je grozil kar v nekakšni jugoslovanščini, slovenščino je namreč bolj slabo obvladal: "Ja ču da vam pokažem, vam marincima, ovako čete da idete iz lagera," in pri tem prekrižal roke, češ da bomo vsi

odšli vklenjeni. Tipi, kot je bil Rupnik mlajši, so še kako znali poskrbeti, da smo pri Italijanih dobili "črne pike", kar je pomenilo, da bo nam petim marincem šele konec Italije prinesel svobodo, saj smo na logorskih spiskih namesto vojaških postali politični zaporniki, ki so jim Italijani kratko pravili kar komunisti.

Vendar nas ta neuspeh ni zlomil. Naše delo je bilo res zastoj, tudi izdali smo se, a volje in borbenosti nismo izgubili. Malo smo si odpočili, kmalu pa smo jo fašistom spet zagodli, to pot na drug način.

O tem pa kdaj drugič ...

Boris FD

Takšen je torej avtentični zapis v Gorenjskem partizanu objavljenega besedila o pobegu in hrepenenju po svobodi, ki s svojo doživetostjo in neposrednostjo v skoraj umetniškem slogu prikazuje delček avtorjevih življenjskih dogodkov, ob katerih bralec preprosto ne more ostati ravnodušen. In ko nam na koncu podlistka v ušesih še vedno odzvanja "kmalu pa smo jo fašistom spet zagodli, to pot na drug način", se nekje v podzavesti že veselimo branja njegovih naslednjih doživetij, a jih žal France Dermota v takšni obliki ni nikoli več napisal.

Potem ko so ga odpeljali nazaj v Gonars in ga zaprl k ostali ujeti četverici, so kmalu vseh pet mornariških oficirjev premestili v Padovo, Gonarsu podobno koncentracijsko taborišče.

V "logorju", kot koncentracijsko taborišče Padova Dermota imenuje v svojem življenjepisu, se je skupina hitro povezala z organizacijo OF. Od nje so dobili nalogo, naj nekako vzpostavijo pogoje za spremljanje vseh oddaj radia Slobodna Jugoslavija, na osnovi katerih bi zatem pripravljali in izdajali dnevna poročila o stanju na bojiščih. Po mesecu ali dveh jim je uspelo sestaviti majhen radijski sprejemnik, ki so ga ponoči poslušali, in zjutraj pisali vesti v Logorski dnevnik, kot so ga poimenovali. France je bil odgovoren za sestavo koncepta dnevnika, ki ga je bilo na

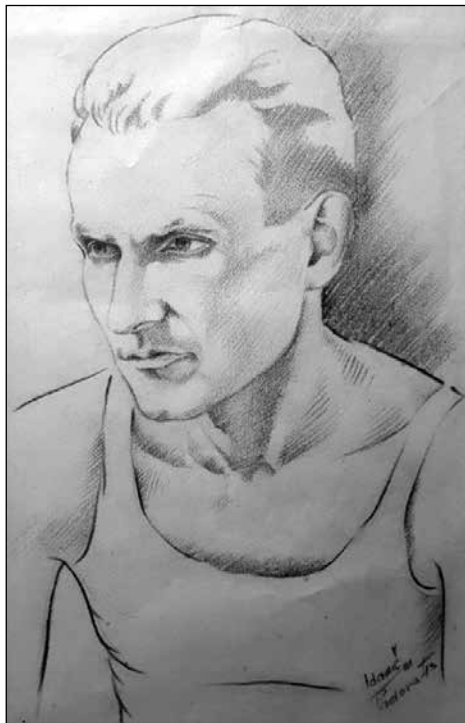
podlagi zapisanih nočnih beležk potrebno sestaviti še pred vstajanjem, vsako jutro posebej. Dnevnik je potem odbor OF razmnožil in ga z ustreznimi propagandnimi dodatki poslal med zaupnike, ki so na takšen način velikemu številu internirancev v najbolj težkih trenutkih utrjevali zaupanje v gibanje, "pokret", ter jim tako dvigovali moralo in zavest. Zanimivo, da Italijanom, stalnim preiskavam navkljub, radijske postaje in tehnike nikakor ni uspelo odkriti, čeprav so v prizadevanja neuspešno vključevali celo svoje agente, "vrinjene belčke", kot jih v spominih imenuje France. Med temi omenja nekoga doktorja Kocipra, ki naj bi bil v svojih iskalnih manevrih še posebej zvit in prebrisan, a je postaja, vsem preizkušnjam navkljub, uspešno delovala vse do nemškega prevzema taborišča Padova po padcu in kapitulaciji fašistične Italije. Kasneje, ko so jih Nemci transportirali preko Brennerja v Nemčijo, pa so interniranci postajo odnesli s seboj.

V obdobju od padca fašizma 25. julija 1943 do kapitulacije Italije 8. septembra 1943 so namreč taboriščne oblasti večino taboriščnikov iz Padova izpustile in jih poslale domov; Franceta pa so, najverjetneje zaradi njegovega oficirskega čina, v taborišču zadržali in ga s preostalimi interniranci sredi septembra 1943 predali Nemcem. Ti so ozemlje taborišča najprej v celoti obkrožili, ko je kasneje prvotna napetost po nemškem prevzemu nekoliko popustila, pa so čuvanje lagerja reducirali na posadko enega oklepnika in stražarje iz formacije SS, ki so patrolirali okoli taboriščne ograje.

To dejstvo je France nameraval izkoristiti za pobeg skupaj s še dvema študentoma, enim iz Ljubljane in drugim iz Dalmacije, vendar jih je po preplezanju prvi žičnati pregradi, ko so se že vzpenjali preko zunanjšega zidu, opazil nemški stražar in pričel streljati nanje. Enega od študentov je ubil, drugi je skočil preko zidu in izginil v koruzni njivi, medtem ko je Franceta stražar ujel in ga odvedel k taboriščnemu vhodu, kjer so ga postavili pred zid.

Zbrana straža je v eksekucijskem vodu že pripravljala puške na strel, ko se je skozi vrata od nekje pripeljal nemški višji oficir in ukazal, naj Franceta

takoj vrnejo med ostale internirance, ki so ga ob vrnitvi nazaj v življenje sprejeli z vzkliki navdušenja in olajšanja. Kot je France zapisal v svojem življenjepisu, je bil sam po vseh burnih dogodkih tega dne tako zbežan, da se stvarnosti še lep čas ni niti zavedal. Zato pa so Nemci, najverjetneje kot odgovor na poskus pobega treh internirancev, nemudoma organizirali transport in taboriščnike iz Padova še isto noč v odprtih železniških vagonih odpeljali preko Brennerja v Avstrijo, nato naprej v Nemčijo in od tam na Madžarsko. Kot da ne bi vedeli, kaj storiti s tako velikim številom neželenih potnikov, so Nemci transport na Madžarskem obrnili nazaj proti Štajerski, kjer je France skupaj z Brankom Ahčinom, sojetnikom iz Padova, izkoristil krajši vlakovni postanek v Celju. Po tem, ko se je vlak že premaknil s postaje, sta skočila z vagona in pobegnili v temo. Preko hribov sta se z Ahčinom štirinajst dni peš prebijala na Gorenjsko, kjer sta se ločila. France se je odpravil

France Dermota, kot ga je na portretu s kredo ujelo oko njegovega sotrpina, umetnika M. Adamiča v koncentracijskem taborišču Padova leta 1943. Original iz zbirke Angelce Dermota. Foto: Aleš Primožič

domov v Železnike, tam pa se je bil zaradi močne nemške postojanke v kraju prisiljen skrivati v domači hiši. Sklenil se je pridružiti bratoma Milanu in Jerneju, ki sta že bila v partizanih, in ko si je po nekaj dneh skrivanja od naporne poti dovolj opomogel, se je v začetku oktobra istega leta priključil štabu Gorenjskega odreda, ki se je tedaj nahajal v Martinj Vrh nad Železniki.

V partizanih pa prišleku, vsaj na začetku, novo okolje ni bilo niti malo naklonjeno. Ob dejstvu, da je bil v stari Jugoslaviji oficir, pa tudi zato, ker se je njegov mlajši brat Jaka poročil s hčerjo iz izrazito germanofilne družine, ki naj bi z Nemci celo sodelovala, se je med partizani vzbudil sum, da je France Dermota agent "plavih". Sumničenja, med katerimi je prišlo celo do spodletelega poskusa likvidacije, ki jo je France preživel po zares srečnem naključju (med hojo od šole proti kmetiji na Mrzlem vrhu je "spremljevalec" za njim sprožil usodni rafal ravno v trenutku, ko se je France ob nekaj spotaknil in se nato nagonsko zakotalil pod pot v bližnje grmovje,

Partizan France Dermota v Martinj Vrh, zgodaj pozimi 1943/1944.

misleč, da sta padla v zasedo), so trajala do globoke zime v začetku leta 1944.

V Gorenjskem odredu je bil referent za zvezo in prav v tem času je v glasilu Gorenjski partizan tudi objavil že imenovani in citirani podlistek v nadaljevanjih Naš rov in naš beg, v katerem je opisal življenje in pobeg iz koncentracijskega taborišča Gonars. Več kot štiri mesece pa na celotnem območju partizanskega gibanja na Gorenjskem ni bilo nikogar, da bi ga mogel prepoznati kot aktivista v Ljubljani ali interniranca v Gonarsu, ki ga je v nenehen beg silila neomajna sla po svobodi – vedeli so le to, da je bil oficir stare jugoslovanske vojske, in to še kraljeve povrhu.

Po številnih mučnih razgovorih in dokazovanjih je šele pismo, ki ga je poslal kontrolni komisiji pri Glavnem štabu Narodno osvobodilne vojske in Partizanskih odredov Slovenije, dokončno razjasnilo njegovo dejansko vlogo in delovanje v letih po neslavni kapitulaciji vojske kraljevine Jugoslavije. Stanje in odnosi so se zanj pozitivno spremenili – postal je bataljonski operativni oficir Prešernove brigade in na podlagi novih dejstev habilitirani mornariški oficir bivše jugoslovanske vojske, ki je kot inženirski tehnični referent prišel tudi v štab XXXI. divizije.

Ustanovitelj Mornariškega odreda Koper

V tem času, natančneje 30. avgusta 1944, je Vrhovni štab Narodno osvobodilne vojske Jugoslavije (VŠ NOVJ) izdal ukaz o ustanovitvi Mornariške grupe (MG) pri IX. korpusu, v katero je bilo imenovanih več slovenskih šolanih pomorščakov, med njimi tudi France Dermota. Ukaz je Vrhovni štab izdal na podlagi že pred nekaj tedni na otoku Visu sprejete odločitve o ustanovitvi mornariških enot v obalnem pasu med reko Sočo in Limskim kanalom v Istri kot delom Prvega pomorsko-obalnega sektorja (I. POS). Zaradi tega ukaza je poročnik Dermota v drugi polovici septembra odšel iz štaba XXXI. divizije v Glavni štab Narodno osvobodilne vojske (GŠ NOV)

in Partizanskih odredov Slovenije (POS), od koder so ga poslali v štab IX. korpusa. Tam se je pridružil mornariškemu častniku, ki jih je mornariški štab zadolžil, naj v slovenskem Primorju organizirajo mornariške enote. Ukazu je sledila ustanovitev Mornariške grupe IX. korpusa NOV in POJ, ki so jo poleg poveljnika, mornariškega majorja Janeza Tomšiča, sestavljali še majorja Slavko Kavšek in Baldomir Saje ter poročnika France Dermota in Radko Pečovnik. Mornariška grupa je dobila nalogo na območju I. POS organizirati mornariške udarne skupine, iz katerih naj bi se nato razvili odredi.

23. septembra 1944 je štab IX. korpusa Komandi Istrskega vojnega področja (KIVP) poslal odredbo, ki jo je prejel od Glavnega štaba NOV in POS: "Na operacijskem področju VII. korpusa se bo nahajal poseben oddelek mornarice, ki ga vodi major mornarice NOVJ tov. Tomšič Janez. Naloga tega oddelka bo pripraviti vse potrebno za formiranje posebne mornariške vojaške edinice na obalnem sektorju slovenskega Primorja s slovensko Istro in ustanoviti prve borbene edinice na morju. Ker se bo ta oddelek mudil mnogo tudi na Vašem operacijskem sektorju, izdajte podrejenim edinicam, predvsem bataljonu IX. brigade v Istri in Komandi mesta Koper nalogo, naj v vsakem oziru podprejo tovariše iz tega oddelka. Treba jim je omogočiti zvezo z vsemi vojaškimi in političnimi organizacijami v vseh obalnih mestih Istre ter Trsta, dati na razpolago obveščevalno mrežo za njihove obveščevalne naloge, omogočiti koordinacijo operacij na obalnem področju, dati na razpolago vse mornariške oficirje, podoficirje in mornarje iz bivše jugoslovanske mornarice, ekonomsko oskrbovati vse tovariše iz tega oddelka ter jim v vseh ozirih nuditi pomoč." Za uresničitev te naloge je bil imenovan poročnik mornarice Franc Dermota, z odredbo pa je Glavni štab na nove dolžnosti imenoval še dva člana Mornariške grupe IX. korpusa: major Kavšek je bil imenovan za načelnika I. POS, major Saje pa je postal delegat mornarice pri GŠ NOV in POS. Major Tomšič je ostal komandant Mornariške grupe IX. korpusa NOV in POJ.

Na sestanku 22. septembra v Starem trgu je ko-

mandant štaba IX. korpusa skupino zbranih pomorščakov seznanil s stanjem v slovenski Istri in pojasnil, da zaradi konfiguracije in specifike terena za večje partizanske enote tam ni pravih možnosti. Predlagal je formiranje manjše mornariške enote, za njenega vodjo pa je bil imenovan poročnik Franc Dermota. Po sestanku se je novi komandant takrat še neobstoječe mornariške enote takoj odpravil proti Istri in 24. septembra prispel v Komando Istrskega vojnega področja (KIVP), ki se je nahajala na področju Snežnika na Sviščakih. Nemudoma je, skladno z odredbo Glavnega štaba, pričel z delom informativnega oficirja mornarice za slovensko Istro. O vseh dogajanjih in aktivnostih je redno obveščal vodjo Mornariške grupe IX. korpusa, majorja Tomšiča. Povezal se je s poveljstvom Komande mesta Koper (KMK), ki je večinoma konspirativno delovalo v vaseh ob reki Dragonji in počasi širil krog delovanja svoje mornariške skupine. Posebej tesno je pričel sodelovati z mornariškim kapetanom Edvardom Logarjem, ki je v tem času v KIVP vodil obveščevalno službo in tako iz prve roke dobil podatke o stanju v slovenski Istri. Prav zato je Dermota od štaba VII. korpusa tudi zahteval, naj mu odredi kapetana Logarja iz obveščevalnega centra KIVP za pomoč pri organizaciji informativne službe njegove mornariške enote.

Zaradi pričakovanega zavezniškega izkrcanja v slovenski Istri in Tržaškem zalivu (do katerega pa dejansko ni nikoli prišlo), so bile jeseni 1944 enote nemške vojske in njenih sodelavcev zelo aktivne, iz notranjosti pa se je bilo vedno težje prebiti na slovensko obalo. Prav to dejstvo je bil glavni razlog, da je poročnik Dermota oboroženo in ustrezno opremljeno bojno enoto, ki bi na obali v primeru izkrcanja zveznikov in posledično nemške evakuacije lahko hitro in učinkovito ukrepala, sklenil formirati že na Sviščakih. Z organizacijo takšne enote pa je bilo treba pohiteti, zato se je sklenil priključiti Komandi mesta Koper (KMK), ki je na tem območju edina še obstajala in delovala. V spremstvu kurirjev je z Logarjem in še dvema, iz KIVP dodeljenima borbema mornarjema, krenil s Sviščakov čez

Brkine in mimo Vodice 15. oktobra uspešno prispel v dolino Dragonje pod Topolovcem, kjer je bila takrat nameščena KMK. Še istega dne se je skupina premaknila v nekoliko višje ležečo vas Lopar in tam ustanovila Mornariški odred Koper, ki pa se tedaj še ni tako imenoval. Zato velja 15. oktober 1944, ko so kurirji privedli prvo organizirano mornariško skupino v Lopar na področje Komande mesta Koper, za uradni datum ustanovitve Mornariškega odreda Koper (MOK), čeprav je bila na področju KMK delujoča Mornariška skupina pod poveljstvom Franceta Dermota ustanovljena nekoliko kasneje.

Skupina se je takoj po prihodu pričela številčno krepiti z borci iz vrst KMK, pa tudi sicer je bila Komanda s svojo že izgrajeno mrežo sodelavcev po vsej slovenski Istri skupini v veliko pomoč pri navezovanju stikov z novimi zaupniki. Konec meseca oktobra, ko je skupino okrepila še peterica novih borcev iz KIVP in je skupaj z Dermoto in Logarjem štela 14 mornarjev, je bila tako formirana posebna Mornariška skupina pri KMK, ki je nemudoma pripravila predlog za organizacijo pomorske službe na obali slovenske Istre od Milj do Dragonje, še vedno pa se ni imenovala Mornariški odred Koper. Poročnik Dermota je predlagal, naj se skupina poimenuje Mornariška skupina pri KMK, in takšen izraz je tudi uporabljal v svoji korespondenci.

Za uspešno organizacijo pomorske službe, po kateri bi bila obala razdeljena na pet luških kapetanij (Piran, Portorož, Izola, Koper in Milje), bi potrebovali od 125 do 165 partizanov, s svojimi 14 člani pa Mornariška skupina pri KMK še zdaleč ni imela zadostnega števila borcev za takšno nalogo. Na zadostno popolnitev iz vrst domačega, istrskega prebivalstva ni bilo mogoče računati, saj so morali iz KMK večino prostovoljcev poslati naprej, enotam v notranjosti Slovenije, učinkovito mobilizacijo pa sta onemogočali neprestana sovražnikova aktivnost in njegova moč. Kljub vsem negativnim dejavnikom se je število borcev Mornariške skupine počasi večalo, ob neprestanem menjavanju svojih položajev zaradi stalnega patroliranja sovražnikovih enot pa se je bila skupina prisiljena kdaj pa kdaj z njimi tudi

spopasti. Vmes je širila obveščevalno mrežo, reševala intendantske probleme s hrano in opremo, nato pa 17. novembra prejela pošto Mornariške grupe IX. korpusa z ukazom o preimenovanju Mornariške skupine pri KMK v **Mornariški odred NOVJ Koper** (skrajšano **MOK**) in imenovanju Franceta Dermota za njegovega komandanta. Poleg tega so odredu povečali območje delovanja, ki se je sedaj raztezalo od Milj do reke Mirne. Tu naj bi odred izvajal akcije na morju, obali in na kopnem ter organiziral pomorsko-prometno in tehnično službo, službo za zveze, okrožni odsek in flotiljo. Če je hotel izvršiti odredbo štaba Mornariške grupe, je moral štab MOK zaprositi OZNO za Istro glede dovoljenja za operativno delovanje na področju med Dragonjo in Mirno, obenem pa je njegov komandant Dermota že tudi navezal stike z okrožnim Narodno-osvobodilnim odborom (NOO) Buzet in s Komando mesta Umag. Za glavni cilj odreda pa je bilo v prejeti odredbi opredeljeno napadanje sovražnikovega pomorskega transporta, ki bi vključevalo potapljanje čolnov in manjših ladij, izvajanje sabotаж in prevoz kar največ plovil na osvobodeno ozemlje.

Kot se je krepil, povečeval aktivnosti in utrjeval svoje položaje sovražnik, tako je postajal vse številčnejši in močnejši tudi MOK. Njegove vrste so okrepili borci iz bataljona Alme Vivoda brigade Garibaldi, še nekaj se jim jih je pridružilo po sicer ne pretirano uspešni splošni mobilizaciji. Priključevati so se jim začeli tudi italijanski pomorščaki in zaupniki iz obalnih mest, ki so imeli pomembno vlogo zlasti pri formiranju obveščevalne mreže; po novem letu, marca 1945, so v sestav odreda prestopili celo trije mornarji iz mornarice NDH. Poveljstvo odreda se je tako 21. novembra odločilo vojaško in politično osamosvojiti od KMK, odločitev pa je padla predvsem zaradi lažjih premikov in menjavanja položajev, saj specifičnost terena takšnega delovanja prevelikim oboroženim skupinam ni dovoljevala ali pa ga je vsaj bistveno oteževala. Kljub osamosvojitvi pa je odred ostal s KMK še vedno povezan, saj se je pri njej še naprej oskrboval in svojo pošto pošiljal z njenimi kurirji.

Decembra je poveljstvo odreda glavnino svojih moči usmerilo v organizacijo pomorske oblasti na obali. V organizacijskem predlogu, ki so ga s poročilom poslali Mornariški grupi IX. korpusa, so oblikovali pet skupin, od katerih bi, skladno s povečanim območjem odredovega delovanja, vsaka nadzorovala svoj del obale:

- skupina Milje del med Žavljami in izlivom reke Rižane,
- skupina Koper del od izliva Rižane do rta Viližan,
- skupina Izola del med rtoma Viližan in Ronek,
- skupina Piran del od rta Ronek in Kanalom svetega Oderika pri izlivu reke Dragonje,
- skupina Umag pa bi nadzorovala obalo od Kanala svetega Oderika do reke Mirne.

Od ustanovitve dalje vse do osvoboditve je MOK nadaljeval z uspešnim izvajanjem zadanih nalog, s sodelovanjem pri sabotažnih akcijah in napadih na okupatorja ter v prvi vrsti okreplil obveščevalno dejavnost v slovenski Istri in na njeni obali, saj je razpredel široko obveščevalno mrežo med tamkajšnjimi domačini, tako Italijani kot Slovenci. Potem ko se je v začetku februarja 1945 nemško poveljstvo odločilo z obsežno akcijo uničiti osvobodilno gibanje v slovenski Istri in je v obsežni sovražnikovi akciji 9. februarja po izdajstvu padel komandant Franc Planinc - Frenk, ki je bil duša vse vojaške aktivnosti KMK, njeno jedro pa je bilo uničeno, je MOK ostal edina organizirana partizanska enota v slovenski Istri. Z začasno priključitvijo zaščitne čete KMK je Mornariškemu odredu Koper v osebi njegovega komisarja Franca Šiške - Črta preživelim odredu pridruženim borcem uspelo dvigniti povsem uničeno moralo. Črto je prevzel skrb za obnovo razbite enote, do nadaljnjega pa je številčno močnejši MOK njene dotedanje naloge tudi opravljal. Prav v tem času je odred sodeloval pri reševanju ameriškega pilota Charlesa R. Daughertyja, ki je bil v izvidniški akciji 30. januarja zadet nad Beljakom in je po preletu Slovenije izskočil iz gorečega letala ter nato s padalom pristal pri Borštu v dolini reke Dragonje. Pilota je terenska aktivistka najprej pripeljala v bunker KMK, saj je poznala njegov položaj, vendar je Daugherty

po nekaj dneh, 8. februarja zvečer, bunker zapustil in si s tem nevede rešil življenje (prav naslednje jutro so namreč nemški vojaki bunker obkolili in ga nevtralizirali). Ker v KMK nihče ni govoril ali razumel angleškega jezika, so pilota premestili v bunker MOK, kjer sta s poročnikom Dermoto zaradi njegovega jezikovnega znanja lahko nemoteno komunicirala. Nekaj časa je še ostal v odredu, za tem pa so ga v spremstvu dveh kurirjev iz Loparja napotili na osvobojeno ozemlje v Beli krajini in od tam naprej v njegovo bazo na jugu Italije.

S koncem vojne, ki je pozimi 1944/1945 že visel v zraku, se je aktivnost MOK še povečevala. Poleg obveščevalnega dela so pričeli z neposrednimi akcijami proti sovražniku, v katerih so Nemcem zaplenili tudi nekaj orožja in opreme. 15. marca je Mornariška grupa IX. korpusa poslala v MOK sporočilo s predvideno reorganizacijo vodstva odreda. Z depešo je bil major Slavko Kavšek premeščen v štab mornarice, njegove dolžnosti načelnika štaba Mornariške grupe pa naj bi prevzel poročnik Franc Dermota, dotedanji komandant Mornariškega odreda Koper. Namesto njega je bil na dolžnost komandanta MOK imenovan Edvard Logar. Dermota je novo funkcijo sicer prevzel, vendar mu vojaška situacija v Istri ni dovoljevala, da bi se javil v Mornariški grupi na novem položaju. Tako je do konca vojne ostal v Mornariškem odredu Koper kot komandant Mornariške grupe pri IX. korpusu, reorganizacija vodstva MOK pa v njegovem delovanju ni prinesla nikakršnih sprememb.

Zato pa se je konec marca močno spremenil položaj v slovenski Istri. Okupator je svoje postojanke začel opuščati, saj je nemška komanda člane posadk pošiljala v boj proti 4. armadi NOVJ. V bližini obalnih mest, tudi pri Umagu in Novigradu, je tako odredu uspelo ustanoviti stalna luška zastopstva, ki so predstavljala jedro bodočih akcij odreda, na političnih sestankih teh zastopstev s funkcionarji pa so razpravljali tudi o vprašanju prihodnosti Primorske in predvsem slovenske Istre. Predhodno je bilo namreč že določeno, da bo Primorska pripadla Sloveniji.

Pomemben mejnik za njegovo nadaljnje delovanje je bil napad na kasarni italijanske milice in Landschutza v Izoli, ki so ga pripadniki MOK izvedli v noči s 14. na 15. april. Sicer skromno oboroženi, a skrajno pogumni borci so v dveh skupinah ločeno napadli oba objekta in brez žrtev razorožili posadki, ki sta jim nudili minimalen odpor. Razorožili so ju in jima zasegli precej orožja, tudi puškomitraljez, veliko streliva, nekaj bomb in opreme. Ujetnikov niso odvedli s seboj, po nadvse uspešno končani akciji pa so se umaknili čez hrib Malija, ki je usločen nad Izolo. Z zaplenjenim orožjem so se vsi člani odreda oborožili, o napadu so po vsej Obali govorili več dni, tamkajšnje prebivalstvo pa je pričelo verjeti, da do konca vojne ni več daleč. Vse to je sprožilo mobilizacijski val in dnevno je v odred prihajalo po pet do šest novincev, ki so skupaj z vsemi prišleki sestavljali novoustanovljeni bataljon. Konec aprila se je MOK iz zaledja obale premaknil v njeno neposredno bližino. Naloga odreda in njegovih skupin je bila uničenje sovražnikovih mornariških postojank, zaščita luk pred miniranjem in vzpostavitev pomorske oblasti. Njegova udarna četa je bila zato razdeljena na tri skupine, vsaka od njih pa je bila usmerjena na določen del obale: prva proti piranskemu polotoku, druga proti Izoli, tretja pa je zasedala položaje na Markovcu nad Koprom. Na osnovi pozitivnega sta-

nja in uspešnega operativnega delovanja je v enem od svojih poročil poročnik Dermota kar nekoliko evforično zapisal, da je "Mornariški odred Koper s trenutnim stanjem usposobljen, da prevzame pomorsko oblast v vseh pristaniščih, katera pripadajo pod njegovo območje".

Konec vojne se je nezadržno bližal, priprave na sklepne boje pa so od partizanskih enot zahtevale s političnimi organizacijami skupno in enotno delovanje, ki so ga v slovenski Istri usklajevali na številnih posvetih. Na enem zadnjih takšnih posvetov, ki je bil 28. aprila v Laborju, so odločili, da je naslednja naloga MOK osvoboditev Izole, Portoroža in Pirana. S tem dejanjem se je pričela zaključna faza uspešnega poslanstva Mornariškega odreda Koper, enega najpomembnejših subjektov obveščevalnega in vojaškega delovanja na obali in v slovenski Istri zadnje leto pred končanjem morije druge svetovne vojne. Kot je kasneje, marca 1952, v Ljubljani Dermota zapisal v svojem življenjepisu, je MOK med zaključnimi boji imel svoj največji spopad pred Izolo po tem, ko so njegovi borci že vkorakali v osvobodjeno meto. Spopadel se je z osemsto vojaki nemške kolone, ki jih je odred presenetil pri umiku po cesti iz Pule preko Strunjana na varno v Trst. Borci so uničili kamion s prikolico, ubili 11 in ranili več nemških vojakov, ostali pa so zbežali naprej proti Trstu. V svojih

Franc Dermota (desno) in njegov namestnik v MOK Edvard Logar med plovbo pred Bernardinom poleti 1945. Foto: dokumentacija Pomorskega muzeja Sergeja Mašera, Piran

akcijah je MOK zasedel vse sovražnikove postojanke v pristaniščih, in to tako hitro, da Nemcem ni uspelo poslati v zrak miniranih pristaniških naprav in objektov. Poleg tega je odred zasegel šest manjših sovražnikovih ladij in ujel več kot štiristo nemških vojakov, ki so neorganizirano bežali iz istrskih mest proti Trstu. Med vsem tem dogajanjem je preko Ilirske Bistrice v Rižano prispela tudi IV. armada, v sklopu katere je deloval MOK, ki je pod njenim okriljem prav tako dodal svoj delež pri osvoboditvi Trsta in krajev ob obali.

Že 1. maja 1945 je Okrožni komite za južno Primorsko poslal CK KPS in Glavnemu štabu depešo s sporočilom, da je severozahodna Istra osvobojena, da sta v zaključnih bojih in akcijah sodelovali dve četi MOK z novo mobiliziranimi borci in da poteka v vseh mestih spontane ljudske manifestacije v pozdrav partizanski vojski. Prav takrat je po današnjem slovenskem morju zaplul tudi prvi patroljni čoln partizanske mornarice z mornarji – borci Mornariškega odreda Koper na krovu, krasila pa ga je odredova zastava, ki so jo sešila dekleta iz Loparja.

Kaj povedati za zaključek sage o Mornariškem odredu Koper in njegovem komandantu Francetu Dermota?

Ena glavnih nalog odreda, v najkrajšem času v obveščevalno mrežo sttkati in še nadgraditi čim bolj čvrste stike z istrskim ljudstvom, pa naj si bo to italijanske, hrvaške ali slovenske narodne pripadnosti, je bila več kot uresničena. Z brezkompromisnim delovanjem odreda je bila premagana med borci

Panorama vasi Lopar v istrskem zaledju Kopra, kjer je bil 15. oktobra 1944 uradno ustanovljen Mornariški odred Koper. Foto: spletna stran Mestne občine Koper

O ustanovitvi MOK priča leta 1980 odkrita spominska plošča na vaškem kulturnem domu v Loparju, spomin na pomembni dogodek pa občina Piran obeležuje vsako leto 15. oktobra s praznovanjem svojega občinskega praznika. Foto: spletna stran Mestne občine Koper

in obveščevalci nenehno prisotna bojazen zaradi vprašanja v njihovi podzavesti: "Ali bomo mirno prespali noč in bomo jutri še svobodni ali pa nas bo kdo izdal in nas bo opazil sovražnik ter nas pobil?" V zmagi nad to bojznijo se kljub dejstvu, da so se posamezna izdajstva tudi v resnici zgodila, skriva največji pomen borbe vseh istrskih borcev ne glede na to, kakšne narodnosti so bili. In prav France Dermota je kot komandant Mornariškega odreda Koper in poročnik partizanske mornarice s svojo veliko zavzetostjo, srčnostjo, znanjem in borbenostjo k tej zmagi zagotovo veliko pripomogel. Veličine njegovega več kot šestmesečnega delovanja in pomembnosti vsega takratnega dogajanja za območje slovenske obale in Istre pa smo se vsi skupaj najbrž zavedli šele kasneje, mnogo let po osvoboditvi. Neizpodbitno pa ostaja dejstvo, da ustanovitev in delovanje Mornariškega odreda Koper pomeni neposredno tlakovanje poti slovenski mornarici, ki je osvobojeni državi preko lastnega koščka morja na široko odprla pot proti svetovnim oceanom.

Osemnajst let po opisanih dogodkih je France Dermota v Slovenskem pomorskem zborniku z letnico 1962 o tem skromno zapisal:

"Pretirano bi bilo govoriti o kakšni odločilni pomembnosti razvoja in poteka vojno-pomorskih akcij naših mornariških enot na obali slovenske Istre, saj so ostale mornariške enote Jugoslovanske vojne mornarice na vsej osvobodilni poti od juga Dalmacije do Istre nosile vso težo pomorskih bitk, izkrcavanj in borb. Vsem tistim, ki so se v tem obdobju borili na tem kottičku obale – v jugoslovanskem merilu ta ne pomeni mnogo – in tudi ostalim partizanom naše ožje domovine pa je vendarle prijetna in topla zavest, da smo si v narodno osvobodilni borbi z orožjem v roki priborili svoje okno v svet in da je naš narod v sodelovanju s tukaj živječimi

Italijani prvikrat v zgodovini z orožjem stopil na svojo obalo. Tako si je odprl pot v svet in z lastnimi silami postal pomorski narod, ki mu družbena ureditev sprošča vse sile in mu v pomorstvu omogoča razvoj, kot ga sami nismo pričakovali."

Od konca vojne do slovesa (1945–1988)

Vojna se je z vsemi svojimi grozotami za poročnika mornarice Franceta Dermota in njegov odred končala, pričela se je obnova ranjene in porušene domovine, življenje pa je teklo naprej.

Poročnik Dermota je sicer ostal aktiven v sestavu Jugoslovanske vojne mornarice, čeprav je že kmalu po koncu vojne izrazil željo po demobilizaciji. "Že davno sem sklenil sam pri sebi, da po končanju bojev in zaključku vojne morije ne bom več aktiven vojak," je zapisal v svojem življenjepisu in nadaljeval: "Tako sem se odločil predvsem zato, ker sem skozi dotedanje življenjske preizkušnje sam sebe dobro spoznal in vem, da mojemu značaju vojaška služba prav nič ne leži, ali po domače povedano, da mi ne paše. Deloma pa so na mojo odločitev vplivale tudi vse nevšečnosti, ki sem jih preživel kot vojak in so se mi globoko vtisnile v spomin. Po duši sem res mornar, morjeplov, a vojak zagotovo nisem in sebe kot uniformiranega vojaka v prihodnosti vsekakor ne vidim."

Že nekaj mesecev po osvoboditvi, 25. avgusta 1945, se je France poročil s Tatjano Podboj, ki jo je spoznal med svojim delovanjem v okupirani Ljubljani, preden je bil interniran v Gonars v Benečiji. Po poroki sta se nastanila v Ljubljani, kjer sta se jima kmalu rodili hčerkici, a sta žal obe zaradi bolezni že zelo zgodaj umrli: prva, ki ji je bilo ime Andreja, v starosti osem mesecev jeseni leta 1946 in druga, po imenu Manja, v starosti štirinajst mesecev dobri dve leti kasneje.

Med povsem civilnimi, družinskimi dogodki je poročnik Dermota, svoji pacifistični naravi navkljub, ostal še naprej v aktivni vojaški službi. V Jugoslo-

Na poročni dan v Ljubljani: brat Milan kot poročna priča, nevesta Tatjana in ženin France Dermota. Spodnja fotografija je bila posneta istega dne pred domačo hišo v Železnikih.

vanski vojni mornarici je najprej opravljal funkcijo adjutanta Pomorske komande severnega Jadrana, bil za tem komandant Pomorske postaje Lošinj in kasneje Pomorske obalne komande Trst, nazadnje pa se je zaposlil v Glavnem štabu Jugoslovanske vojne mornarice v Splitu. V času službovanja je živel na Reki in v Splitu, kjer je imel službeni stanovanji, domov k družini se je vračal zgolj na letni dopust in občasno za dan ali dva. Nato je prišlo leto 1948

in z njim politični spopad komunističnih partij Jugoslavije in Sovjetske zveze kot posledica uresničevanja resolucije Informbiroja, ki ga je Stalin ustanovil za lažjo uresničitev svojih političnih in predvsem hegemonističnih ciljev. V zaostrenih razmerah tega spopada se je moralo širše jugoslovansko partijsko članstvo eksplicitno izjasnjevati, ali je proti resoluciji ali pa jo morda podpira. Veljalo je torej načelo: "Če nisi z nami, si proti nam!", ki je tedaj marsikoga stalo vsaj funkcije in položaja. Sledila so si sojenja po hitrem postopku z zaporem ali robijo, marsikdo pa se je v družbi somišljenikov brž znašel na Golem otoku, majhem neposeljenem otoku, umeščenem med severno konico kvarnerskega otoka Rab in celino. Tam je, podvržen torturam in prisilnemu delu, postal žrtev zaporniških strokovnjakov in njihovih učinkovitih metod za ubijanje človekove osebnosti, lastnega mišljenja in še česa drugega.

V vojaških institucijah, med katere je kot rod seveda spadala tudi vojna mornarica, so bila za partijsko organizacijo takšna etiketiranja še posebej pomembna, saj si okuženih kadrov enostavno ni smela privoščiti. Tako je tudi France Dermota političnim organom Glavnega štaba Jugoslovanske vojne mornarice v Splitu, kjer je bil v času najhujše informbirojevske gonje zaposlen, podal uradno izjavo, da se z resolucijo Informbiroja ne strinja in da v celoti odobrava stališča Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije (CK KPJ). Kot pa je zapisal v svojem življenjepisu, je kasneje storil napako, ko je nekemu zelo ambicioznemu sodelavcu pol v šali in pol zares navrgel, češ, kaj se neki ženeš za članstvo v partijski organizaciji, saj vendar veš, da smo kot trockisti, ki so jih na koncu vsi skupaj le dobili po glavi. Ker je bil ta sodelavec do leta 1944 v ustaški mornarici in je Dermota to dejstvo poznal, se mu je njegova ambicioznost zdela pretirana in preveč oportunistična, zato ga je želel le nekoliko zboosti. Vendar se mu je nedolžna zbadljivost kaj hitro vrnila v obliki kazenske prijave in zaslišanja pred posebno komisijo, ustanovljeno prav za raziskavo tega "incidenta". Na zaslišanju je nato osumljeni poročnik Dermota izrečene besede priznal in zanje

tudi sprejel odgovornost. Na podlagi priznanja je komisija formulirala krivdo, formulaciji pa je sledila kazen v obliki odpusta, oziroma demobilizacije.

Franceta Dermota so tako 1. novembra 1948 s činom poročnika bojne ladje iz sestava Jugoslovanske vojne mornarice odpustili. Bil je demobiliziran, prerazporejen v rezervni sestav vojske Jugoslavije in tako ni bil več aktiven vojak, kar je res bila njegova želja. Toda odpuščen je bil nečastno, s praktično enakim častniškim činom, kot ga je imel ob začetku vojne leta 1941, predvsem pa iz povsem banalnih, političnih razlogov. Poleg tega je bil tudi, zapisano z njegovimi besedami, **"globoko razočaran nad po-vojnim omalovaževanjem pristojnih organov do mojega prispevka v NOB, ki vsaj po mnenju tistih, s katerimi sem bil skupaj v prvih bojnih vrstah, ni bil ravno majhen in zanemarljiv"**. Posledice vojne in krivični konec vojaške kariere, kakršnega si ni predstavljal niti v najhujši nočni mori, sta mu v veliki meri vzela voljo do nadaljnjega dela in ustvarjanja, tako da nekaj časa preprosto ni

našel izhoda iz apatije in ravnodušnosti.

Kljub težkim udarcem usode, tako v privatnem kot v službenem življenju, se mu je vendarle uspelo pobrati. Po nenačrtovanem premoru je nastopil službo v državni administraciji, v Glavnem odboru za lokalno industrijo in obrt LR Slovenije, ter nato v Glavni upravi za lokalno industrijo in obrt LRS. V sredini petdesetih let pa je prevzel vodstveno funkcijo v ljubljanskem podjetju Jugotekstil in bil sredi leta 1955 iz Jugotekstila poslan v Libanon kot trgovinski ataše za Bližnji vzhod, kjer je ostal do leta 1961.

Med službovanjem v Bejrutu se mu je ponovno prebudila nikoli pozabljena želja po morju in ladjah, zato se je po vrnitvi iz Libanona odzval na objavljeni razpis Splošne plovbe Koper. Podjetje, ki je bilo pod tem imenom z odločbo Okrajnega ljudskega odbora (OLO) Koper ustanovljeno leta 1954, je v obdobju modernizacije in prilagajanja hitremu razvoju ladjarstva na prelomu petdesetih v šestdeseta leta prešlo od parnih na sodobne motorne ladje ter obe-

V Bejrutu je postal pridružen član libanonskega avtomobilističnega turing kluba z osebnim vozilom Fiat 600.

nem občutno razširilo področje svojega delovanja. Ob prehodu na linijsko dejavnost so zasnovali dve novi liniji, prvo "linijo okoli sveta v vzhodni smeri" in drugo, "linijo za ZDA", ki so jima kasneje dodali za njihov nadaljnji razvoj izredno pomembno "linijo za zahodno Afriko". Poleg nekaterih rabljenih linijskih ladij so nameravali na obeh linijah zaposliti tudi več modernih novih ladij za prevoz generalnih tovorov, za popolnitev vseh predvidenih kapacitet pa so seveda v podjetju potrebovali ustrezno število mornariškega kadra s primerno izobrazbo, a je tega tedaj bolj kot ne primanjkovalo. Zato je Splošna plovba z vodstvom Višje pomorske šole iz Portoroža pripravila poseben izobraževalni program za deficitarne kadre, ki so po opravljenih strokovnih izpitih pridobili kvalifikacijo za kapitana dolge plovbe ali za mornariškega strojnega inženirja, odvisno od izbrane smeri.

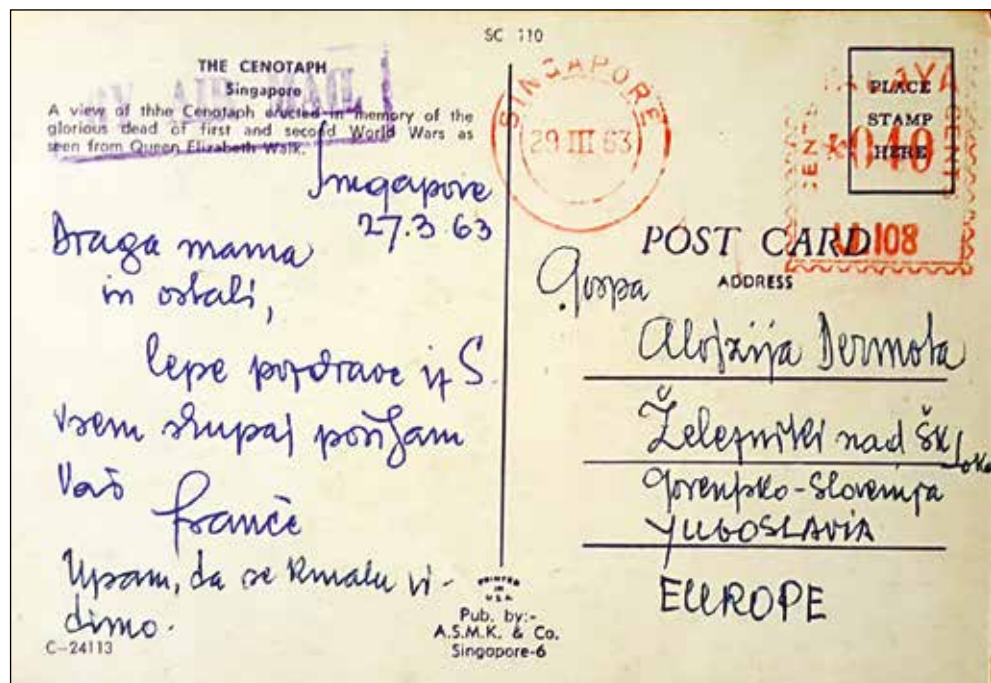
Na razpis se je, kot že rečeno, prijavil tudi France Dermota, ki mu zahtevnih izpitov zaradi predhodnega vojaškega pomorskega znanja ni bilo težko op-

raviti. Po zaposlitvi v Splošni plovbi leta 1961 je postal kapitan dolge plovbe in v obdobju do leta 1968 kot civilni oficir trgovske mornarice preplul številna morja ter tako po mnogih letih vsakovrstnih doživetij in peripetij le uresničil svoj življenjski cilj – kot kapitan pluti po prostranstvih svetovnih oceanov. Civilno pomorsko kariero je nadaljeval pri Splošni plovbi in jo nato leta 1968 zaključil kot kapitan na krovu švedske trgovske ladje Henriette, specialnega plovila za prevoz plemenite tropske hlodovine. Za prestop iz vrst domačega na krov in pod zastavo tujega ladjarja pa se je najverjetneje odločil predvsem zaradi boljšega kosa kruha, čeprav sam o vzroku za takšen korak ni nikoli spregovoril.

Potem ko se je leta 1968 za stalno vrnil domov v Ljubljano, je France Dermota prevzel posloводство v Vrvarni na Trubarjevi, kjer je ostal do upokojitve leta 1975. Zamujeno skupno življenje iz preteklosti sta z ženo Tatjano v dobršni meri nadomestila s potovanji po Evropi, ki sta si jih v njunem zrelem obdobju lahko izdatno privoščila, otrok pa po žalostni smrti

Na krovu Henriette z mornarjem Pepijem Černcem v pristanišču Osaka na Japonskem.

Z vsake plovbe, ki je običajno trajala več mesecev, se je France redno oglašal domačim. Kot kapitan trgovske mornarice je preplul tako rekoč vsa svetovna morja in spoznal številna svetovna pristanišča. Na domači naslov so priromale razglednice in pisma iz celega sveta, (zgornja in spodnja slika).

Na ladji Henriette za prevoz hlodovine iz tropskih območij, ki je plula pod švedsko zastavo, je France Dermota leta 1968 kot kapitan dolge plovbe zaključil civilno pomorsko kariero. Foto: SS

obeh deklic nista več imela. Vse dokler jima je služilo zdravje in sta bila dovolj pri močeh, sta obiskovala številna mesta po Evropi in njene znamenitosti, stanovanje v ljubljanskih Kosezah pa je v tistem obdobju postalo njuna prej občasna kot pa stalna rezidenca.

Ko je po kratki bolezni umrla soproga Tatjana, se je osamljeni France preselil k starejšemu bratu Milanu in njegovi ženi Angelci Dermota v Šentvid pri Ljubljani, kjer se je le nekaj več kot mesec dni po njeni smrti, 28. septembra 1988, poslovil tudi sam.

Mornar z nežno dušo, velik patriot, svetovljan odprtega srca in misli, predvsem pa spoštovanja vreden človek za vedno počiva v grobu na Plečnikovih Žalah, na nebeški ladji potujoč po brezkončnih oceanih večnosti.

Beseda avtorja

Vsem, ki so s podatki ter z zgodovinskim in s fotografskim gradivom pomagali, da sem lahko pričujoči sestavek povezal v berljivo celoto, se za njihov prispevek iskreno zahvaljujem. V prvi vrsti

je to domačin **Peter Polajnar**, zaslužni častni občan Železnikov, za njim, a prav tako v prvi vrsti je **dr. Nadja Terčon**, kustosinja za novejšo zgodovino pomorstva Pomorskega muzeja Sergej Mašera v Piranu, tretja pa je, tudi poravnana v prvi vrsti, gospa **Angelca Dermota**, Francetova svakinja in moja strina iz ljubljanskega Šentvida. Prvi mi je ob posredovanju nekaterih avtentičnih medvojnih dokumentov o Francetu Dermota iz partizanskih časov po svojem briljantnem spominu povedal vse in še več, druga mi je v uporabo velikodušno ponudila gradivo, povezano z nastankom in delovanjem Mornariškega odreda Koper, ki je navedeno med uporabljenimi viri in literaturo, tretja, teta Angelca, ki ji kljub 92 letom spomin še vedno izvrstno služi, pa mi je, poleg vseh odgovorov na zvedava vprašanja, iz osebnega arhiva rade volje izročila tudi množico fotografij z zapisi in predmeti, tako ali drugače povezanimi z dogodki iz jubilantovega življenja.

Vsem trem še enkrat iskrena zahvala!

Iskrena zahvala pa tudi sestri **Marjani Trpin**, ravno toliko starejši od mene, da se strica Fančka spominja iz tistega prvega povojnega obdobja, ki ga sam,

razumljivo, nisem doživel. Ne bom pozabil njene pripovedi, kako je bilo na obisku pri njem v splitski Gundulićevi ulici, ko je služboval v štabu mornarice in sta se skupaj z bratrancem Matevžem vsak dan mimo blagajne in pod ograjo plazila plavat na kopališče v Bačvicah, kjer sta prvikrat v življenju začutila slanost morja, vstopnini namenjen denar pa raje zapravila za kepico ali dve sladoleda; in kako so takrat, ko je bil stric mornariški oficir še na Reki, v spremstvu strica Jerneja in najine mame Mire v njegovem stanovanju kuhali žgance, in ker so jih solili dvakrat, so preslane lahko pozobali le reški golobi, kuharski postopek pa je bilo seveda treba ponoviti; ali pa tisto, česar se spomnim tudi sam: ko je doma, na vogalu Dermotove hiše še rasla stara sliva, jo je vedno in edino smel obrati ali otresti samo stric Fanček in nihče drug, ker mu je tak privilegij namenila mama Alojzija. Na veliko žalost nas otrok pa so prepovedane slive na drevesu vedno zgnile ali strmoglavile na tla prej, preden je Francetu ob času njih zorenja uspelo priti domov. Običajno je bil klic morja močnejši, a se je kateri od sladkih sadežev nekako le znašel v otroških ustih ...

Kakšno zanimivost ali podrobnost o stricu Fančku in njegovem življenju sem lahko razbral tudi iz ohranjenega dopisovanja v obliki njegovih razglednic in pisem, poslanih s svetovnih popotovanj materi Alojziji domov v Železnike. Prav ona je bila

namreč od začetka šolanja pa vse do končane kariere oficirja trgovske mornarice Fančkova, kot ga je vedno in povsod klicala, največja podpornica in zaveznica. Kako zelo sta si bila blizu, a vendar tako daleč narazen, govori sam zase podatek, da se je France, kot bi ga vodila zla slutnja, s svoje zadnje plovbe vrnil tik pred materino smrtjo leta 1968 in se po njej, najverjetneje zaradi občutka nekakšne krivde, na ladjo ni vrnil nikoli več.

Ker dandanašnji brez svetovnega medmrežja preprosto ne gre, sem si s tem medijskim unikurom pri raziskovalnem delu pomagal tudi sam. Kar nekaj zgodovinskih in strokovnih podatkov s fotografijami, ki so bili vsi odmaknjeni le nekaj klikov stran, sem izbrskal na portalih z domicilom na ozemlju bivše skupne domovine (tu mislim predvsem na avtentične podatke in fotografije o Pomorski vojaški akademiji, ladjah iz obdobja pred in fragmentih dogajanja med drugo svetovno vojno). Zato gre moja zahvala seveda tudi njim, ki z umeščanjem avtentičnih virov, spominov, dejstev, dokumentov in fotografij na pravo mesto zgodovinskega panoptikuma s svojim nepristranskim znanjem in vedenjem vedno znova poskrbijo, da zgodovina ostaja takšna, kot se je v resnici zgodila, in ne tista, ki si jo ponekod prizadevajo krojiti po lastni meri in za lastne potrebe.

Viri in literatura:

Več avtorjev: Gorenjski partizan št. 9–10, leto II. Glasilo Gorenjskega odreda, Martinj vrh, 1944.

Tipkani življenjepis Franceta Dermota, Ljubljana 1952, iz avtorjevega arhiva.

Nadja Terčon: *Mornariški odred Koper*. Brošura, Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran, december 2012.

Zdravko Marenčič: *Mornariški odred NOVJ Koper*. Slovensko morje in zaledje, zbornik za humanistične, naravoslovne in družboslovne raziskave, leto 6–7, založba Lipa Koper, 1984.

Rok Filipčič: *Mornariški odred NOVJ Koper*. Prispevki za novejšo zgodovino L-3/2010. Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani, 2010.

Vse objavljene fotografije razen tistih, ob katerih je drugače navedeno, so iz avtorjevega osebnega arhiva.

Moj obračun

Lojze Žumer st., *dipl. ing. gozdarstva*

Za objavo uredil Jure Rejec

Uvod in opombe k prispevku Moj obračun Lojzeta Žumra

Prepis originala z naslovom Moj obračun, ki ga je leta 1976 napisal diplomirani inženir gozdarstva Lojze Žumer, je leta 2014 v muzej prinesel njegov nečak, soimenjak Lojze Žumer. Zanimiv zapis našega rojaka je bil kot obeležitev 100-letnice pričetka prve svetovne vojne namenjen objavi v Železnih nitih še isto leto. Na žalost je prostora v 11. številki zmanjkalo, celoten tekst je namreč kar obsežen. Tako smo se odločili, da v letošnji številki objavimo nekoliko skrajšan zapis zanimive poti takrat zelo mladega rojaka skozi vojno viхро in dogodke, povezane z nastajanjem nove slovanske države.

Članek je za potrebe objave v Železnih nitih delno skrajšan, prav pa je, da tudi izpuščene odstavke vsaj kratko predstavim. V začetku nas avtor seznani, kaj ga je sploh napeljalo, da se je takega zapisa lotil. Glavno vodilo g. Žumru pri pisanju spominov je bilo, da predvsem svojim otrokom in sorodnikom zapusti zapisan del svojega življenja, o katerem

je bilo težko govoriti, saj je s seboj nosil smrt in pomanjkanje, torej zapustiti otrokom zapisane dogodke iz prve polovice njegovega življenja, ki jih do tedaj še ni dokumentiral.

Na začetku nas seznani z rodovino Žumrov, njihovim prihodom v Selško dolino in Železnike ter z rodovnikom. Pove nam nekaj o prvih spominih iz otroštva, pa o šolanju v Železnikih in Škofji Loki, daljši pa je zapis o šolanju na gimnaziji v Kranju, v katerem že opisuje tudi prva leta vojne. Z maturo na gimnaziji pa se je tudi zanj že začela vojna. Ta del spominov pa je v celoti objavljen.

Tudi na koncu zapisa Lojzeta Žumra smo dele teksta izpustili. V njih nam predstavlja svojo odločitev za študij gozdarstva v Zagrebu ter njegovo življenje v študentskih letih.

Zapis je izviren, v njem smo pustili vse tujke in popačenke, prav tako tudi zapise krajevnih imen, kot jih je zapisal avtor. Z dodatnimi razlagami posameznih manj znanih besed ter srbohrvatizmov bi spomine avtorja razbili in razvlekli, zato se zanje nismo odločili. Vsi izpuščeni deli teksta so označene z znakom /.../.

Še nekaj besed o avtorju, njegovem življenju in delu:

Žumer Lojze (Alojz), gozdar, rojen 26. junija 1899 v Železnikih kovaču Matiju in Mariji, roj. Čemažar, umrl 27. novembra 1978 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Kranju v letih 1909–1917, nato je bil mobiliziran in poslan na soško fronto, v letih 1918–1919 se je udeležil še bojov na Koroškem. Leta 1919 se je vpisal na gozdarsko fakulteto v Zagrebu in leta 1922 diplomiral. V letih 1923–1924 je služboval pri gozdni upravi v Bohinjski Bistrici, v letih 1924–1926 pri komisiji za agrarne operacije Pokrajinske uprave za Slovenijo, leta 1926 bil imenovan za direktorja Gozdno lesnega (škofijskega) posestva Gornji Grad s sedežem v Nazarjah, ki ga je razvil v eno največjih slovenskih podjetij te vrste. Leta 1930 je organiziral in z najmodernejšimi stroji opremil obrat Zabojarina ter samostojno navezal poslovne stike z deželami severne Afrike in Bližnjega Vzhoda. V času gospodarske krize (1929–36) je organiziral zasebne gozdne posestnike v lesnoprodukcijske zadruge, ki so pod njegovim vodstvom ustanovili osrednjo izvozno centralo Marad (Marijin Grad) za izvoz žaganega lesa in zabojev (1936–41). Med okupacijo so ga nemškutarji pregnali v Ljubljano, od pomladi 1942 je bil v zaporih, taboriščih in na osvobojenem ozemlju Gorenjske. Po osvoboditvi je bil imenovan za načelnika lesnega odseka na Ministrstvu za gozdarstvo Slovenije v Ljubljani, leta 1949 je organiziral in do leta 1961 vodil oddelek za lesno gospodarstvo na Inštitutu za gozdarstvo in lesarstvo Slovenije, od leta 1961 je bil zaposlen v Industrijskem biroju v Ljubljani in leta 1965 upokojen. Od leta 1949 je deloval tudi v Tehniški sekciji termi-

nološke komisije SAZU, v letih 1950–1955 je honorarno predaval na lesnem oddelku Tehniške srednje šole, v letih 1960–1962 na Ekonomski fakulteti in od leta 1962 na Višji lesnoindustrijski šoli v Ljubljani. Leta 1961 je dobil naziv znanstveni svetnik.

Napisal je knjige: Naši gozdovi in žage (1938), Lesno gospodarstvo (1968) – zanj je leta 1969 prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča, Delež gozdov v slovenskem prostoru (1976). Za Zbornik Inštituta za gozdno in lesno gospodarstvo Slovenije (1957) je prispeval razpravi Lesna industrija v Sloveniji in Plošče v lesni industriji. Sodeloval je pri Šumarski enciklopediji (Zagreb 1963). V številnih razpravah, študijah in elaboratih je obravnaval lesne surovine in izdelke, gozdarstvo in lesno industrijo. Objavljal je predvsem v reviji Les (1951: Lesni kombinat; 1957: Bukovina kot industrijska surovina; 1958: Embalaža v proizvodnem programu lesne industrije; 1959: Celuloza in papir; 1960: Integralno izkoriščanje lesa; 1962: Les v mednarodni trgovini in v izvozu Jugoslavije; 1963: Iskanje novega ravnovesja med mehanično in kemično predelavo lesa; 1966: Mednarodno sodelovanje v lesnem gospodarstvu; 1967: Mednarodna trgovina s pohištvo; 1968: Delež gozdov v slovenskem gospodarstvu), objavljal tudi v Novi proizvodnji, Gozdarskem vestniku, Zborniku IGLIS, KMD, Šumarskem listu (Zagreb), Privrednem pregledu (Beograd). O terminologiji je pisal med drugim v Lesu (1956: Aktualnost naše strokovne terminologije; 1957: Epilog k anketni objavi terminološkega gradiva gozdarsko-lesne stroke; 1962: Nadaljevanje v gozdarsko-lesni terminologiji, Terminološki pomenki; 1968: Bibliografija in terminologija; 1978: Terminološki spor). V rokopisu je ostal Strokovni slovarček industrije ivernih plošč.

Viri:

- Lojze Žumer st.: *Moj obračun*, prepis originala, hrani Muzej Železniki (dok. gradivo, VII. Poklicne in socialne skupine).
- Adamič, France: *Žumer, Lojze (1899–1978)*. Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.
- <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi910813/#slovenski-biografski-leksikon> (12. januar 2015). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 15. zv. Zdolšek–Žvanut. Jože Munda et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1991.

Moj obračun

Lojze Žumer
Foto: arhiv Lojzeta Žumra, ml.

/.../ V tedanji čas miru, produktivnosti in stabilnosti je udarilo kot strela z jasnega: 28. 6. 1914 je bil v Sarajevu ubit avstrijski prestolonaslednik in njegova žena Zofija. Avstrija je bila tedaj dualistična monarhija (vsa oblast v rokah Nemcev in Madžarov – brez sodelovanja večine, tj. Slovanov), medtem ko je Ferdinand za svoj nastop pripravljala trializem in je zato postal žrtev srbskega nacionalizma, ki je južne Slované pridobival za odcep od Avstro-Ogrske in za vključitev v Jugoslavijo (kar so mnogi tudi kritizirali, da so Srbi pod to državno tvorbo vedno le razumeli Veliko Srbijo). Ultimati sem ultimati tja, vsak dan so uporabljali časopisi največje črke, sledila je mobilizacija in po preteku enega meseca so se že začele vojne operacije na fronti Avstrija proti Srbiji in proti Rusiji. K vojakom vpoklicane so tolažili, da se bodo do zime vrnili – v resnici pa je šele peta zima prinesla konec prve svetovne vojne. Ob izbruhu sem imel 15 let in sem ravno prišel iz 5. razreda gimnazije.

Prva svetovna vojna: 26. 7. 1914 do 3. 11. 1918

/.../ Gimnazija je v prvem letu vojne še kar redno delala, vrste višješolcev so se pa zelo razredčile v toku l. 1915, ko je na Binkoštno nedeljo 23. maja Italija kot bivša zaveznica trojne zveze Nemčije in

Avstrije napadla Avstrijo zato, da bi si pridobila obsežna ozemlja, naseljena s Slovenci, Hrvati in Dalmatinci, ki jih ji je Antanta obljubila z londonskim paktom.

Zaradi nove fronte na Soči je kranjski okraj postal ožje vojno ozemlje, iz gimnazijskega poslopja so napravili bolnišnico za ranjence s soške fronte, nas so pa potaknili po vseh mogočih lokalih. Pouk je bil utesnjen tudi zato, ker je bilo več profesorjev vpoklicanih. V l. 1915 je bil vpoklican tudi Srečko, v jeseni pa še ata, ki so ga kot bolnega naslednje leto poslali iz Feldbacha.

/.../ V zimi 1915/16 so na vzhodni fronti Rusi silovito pritiskali čez Karpate ter so na nekaterih točkah že prodrli do madžarske ravnine. Huda zima je bila njihov zaveznik, za mraz so bili tudi bolje opremljeni. Vojaški uspehi Rusov so pomladi 1916 zmamili Romune, da so stopili v vojno proti Nemčiji, Avstriji in Turčiji, vendar pa romunska vojska ni bila kos navalu Avstrijcev in Nemcev ter je bila vsa država že po treh, štirih mesecih zasedena, kar je izboljšalo tudi prehrano Avstrije.

Na soški fronti so postajali boji vse bolj srditi; po več dni in noči je zlasti ob ofenzivah grmel, da so se do Ljubljane tresle šipe na oknih. Zelo nas je mikalo, da bi se približali tej fronti ter smo večkrat šli na vrh Porezna (1631 m), od koder smo celo noč opazovali bliskanje žarometov, topov in min na celi črti soškega bojišča od Rombona do morja (pod poveljstvom avstr. generala Borojeviča, Srba po rodu). Naključje je nanese, da smo bili na Poreznu prav tisti dan (16. 8. 1916), ko so Italijani zavzeli mesto Gorico. /.../ V l. 1916 je že zelo splahnelo navdušenje za vojno in za zmage; manjkalo je surovin, hrane, plemenitih kovin, pobirali so stare zvonove, pobirali so stare cunje in železo, navijali so za podpis vojnega posojila. Proti koncu leta se je ata vrnil domov. Srečko je z možnarji 38 cm odšel na francosko fronto, jaz sem pa dopolnil 17 let in postalo je očitno, da bo kmalu zadela tudi mene vojaška služba. Še vedno se nismo približali koncu vojne. V jeseni 1916 sva se v 8. ra-

zred vpisala samo Žigon in jaz, ki sva bila najmlajša, medtem ko so bili vsi drugi sošolci že v vojski in jih je dotlej polovica že padla, največ ob Soči. Ker lokala za najin razred ni bilo, sva hodila radi pouka k posameznim profesorjem na stanovanje, mnogokrat so pa na naju kar pozabili.

Utujenost in izčrpanost habsburškega cesarstva, v katerem je vladala manjšina (in sicer 23 % Nemcev), se je časovno ujemala s smrtjo 86. letnega cesarja Franca Jožefa I., ki je umrl sredi novembra 1916, torej dve leti pred razsulom monarhije in pred polomom omejene politike avstrijskih Nemcev.

Po novem letu 1917 so Žigona in mene obvestili, da se za naju pouk ukinja in da naj se začneva pripravljati za maturo, ker bova kmalu vpoklicana. Vojaški nabor je bil januarja, kmalu zatem pa je bila določena matura za 6. marec. /.../ Vsa procedura pismena in ustmena je bila ob 13. h brez vsakega incidenta zaključena. /.../

Moja vojaška služba v prvi svetovni vojni

V roku, ki ga je določal poziv, sem se dne 10. 3. 1917 odpeljal z rekrutovskim (lesenim) kovčkom v Ljubljano in od tu naprej v Judenburg (Zg. Štajersko, mesto ob Muri) h kadru 17. pešpolka (kranjskih Janezov), kjer so nas pa kar precej Slovencev premestili k bosansko-hercegovskemu polku št. 2 (sedež Banja Luka), kader je bil pa tedaj v Lebring-u (velikansko taborišče barak, nekaj 30 km južno od Gradca). Ker Bosanci niso imeli dovolj šolanih ljudi, da bi vzgajili svoje oficirje, so zlasti Slovence, Čehe, Slovake, Hrvate itd. premeščali k njihovim polkom. Proti tej premestitvi nisem nič ugovarjal, tesno pa mi je bilo pri srcu, ker so Bosanci, zlasti na italijanski fronti uvrščali vedno med najbolj ogrožene odseke. Po par tednih smo se namestili v Gradcu (Dominikaner Kaserne), kjer smo bili deležni rekrutovske vojaške vzgoje. Ob najlepši pomladi smo bili prestavljeni v Slovensko Bistrico, v teoretični oddelek šole za rezervne oficirje. Po opravljenih izpiti smo prešli v

praktični oddelek šole v Muerzznschlag (na južni strani Semmering-a), kjer smo po zaključku dobili prvi dopust. Domov sem prišel konec oktobra, prav ob času, ko je avstrijska in deloma nemška vojska dosegla odločilno zmago pri Bovcu – Kobaridu, ki je šla v zgodovino pod imenom Caporetto. V nekaj dneh se je zlomila vsa fronta ob Soči, več kot milijonska italijanska armada je pa bila zajeta, ali pa panično bežala proti Benetkam. Po Selški dolini so se pomikale nepretrgane kolone ujetnikov noč in dan skozi tri tedne, prav tako tudi po Poljanski dolini. Fronta se je ob zimskem času ustavila ob reki Piavi, kjer se je vojna eno leto pozneje tudi končala.

Po vrnitvi z dopusta so nas premestili v Budimpešto; tedaj so se pod vplivom ruske (oktobrske) revolucije že začeli veliki štrajki v industrijskih centrih (Csepel) in nemiri, ki so zadrževali, da naš maršbataljon še ni bil poslan na fronto. En teden smo stražili tudi madžarski parlament (ob Donavi) ter smo morali tudi spat na vhodnih stopnicah. Postala je pa tudi ta asistenčna služba nevarna, saj sem bil zaradi zahrbtnega vbodljaja z nožem med rebra v neki ozki ulici lažje ranjen in pozneje še kaznovan, ker sem se oddaljil od svojega voda. Po krajšem bivanju v Piliscabi in Gjoeru so nas marca 1918 preoblekli v čisto nove uniforme, prejeli smo novo orožje in municijo (z vso prtljago sem tehtal 110 kg) in se odpeljali preko Dunaja in Beljaka v zaledje italijanske fronte, kjer smo se začasno namestili v kraju Welsberg ob reki Rienz, blizu Toblacha ali izvira naše Drave. Tu sem preživel nekaj najlepših tednov ob cvetoči pomladi, med res dobrimi in zelo pobožnimi ljudmi, ki so imeli prirojen poseben čut za pritrkavanje, za cerkvene slovesnosti, zlasti pa za večerno trobentanje solistov do pozno v noč. Zlasti donenje zvonov po teh krajih in dolinah mi ostaja še vedno nepozabno. V Welsberg me je prišel obiskat Matija, ki je bil tedaj sedmošolec in mi seveda prinesel kruha, klobas, suhega sadja, kaše, prepečenca itd., ter se seznanil, kako živimo v zaledju fronte. Tedaj se je že govorilo, da Avstrija pripravlja novo ofenzivo proti Italiji in da bomo kmalu potegnjeni v prvo bojno črto. Ob slovesu mi je Matija svetoval, da naj

opravim spoved v tamkajšnji cerkvi pred odhodom; ta dobrohotni nasvet sem mu povrnil 40 let pozneje, ko je postalo očitno, da je on neozdravljivo bolan – natančno se je spomnil dogodka na Tirolskem. Če se prav spominjam, je Matija za to potovanje in dvodnevno bivanje pri meni izkoristil začetni del velikonočnih počitnic. Težko sva se ločila, saj tedaj še ni bilo nobenih napovedi za skorajšnji konec vojne. Narodi so se začeli upirati, lakota v zaledju, na fronti pa radi novih vrst orožja vse večje žrtve.

Že par dni po Matijevem odhodu nas je zadel alarm radi povelja za odhod našega bataljona. Hitro smo po trgovinah nakupili razne potrebščine – veliko se tako ni več dobilo – in spravljali skupaj orožje, municijo, ročne bombe, rezervno hrano, odeje itd. Po tedanji normi je vsa teža na vojaka znašala 36 kg; kar nevarna zadeva je bila, če je kdo rezervno hrano pojedel ali pa kaj od orožja izgubil. Ker že pišem o prtljagi, bom obudil še čisto poseben moj spomin na konjička, ki sem ga gojil že od oficirske šole, to je na ugotavljanje razlik med narodi in rasami. Vsaj pet knjig sem ves čas vojne nosil s seboj (seveda so me najbolj zanimala razlike med narodi, ki so sestavljali avstro-ogrska ljudstva). Študijsko gradivo sem praktično preizkušal tako, da sem vojaka ali civilista ogovoril pri trafiki, na pošti ali ulici, kolodvoru itd. v jeziku, za katerega sem domneval, da je njegov materni jezik, zadetke ali napake sem pa v % beležil v posebni knjigi. Najboljše zadetke sem imel pri odkrivanju Bosancev (te sem mogel iz največje bližine opazovati), Dalmatincev, Italijanov, Srbov, Čehov, Hrvatov, Madžarov, manj pa za Poljake, Slovake, Romune, najtežje pa je bilo razlikovati predalpsko raso oz. ločiti Avstrijca-Nemca od Slovenca v teh območjih. To se pravi, da se je mešanje ras najbolj razširilo v predalpskem prostoru v porečjih Save, Drave, Mure, Inna, gornje Donave in da je bilo: po zunanosti, temperamentu, pa tudi po navadah, najtežje ločiti Slovenca od Nemca v deloma skupno naseljenem svetu. To razglabljanje in zbiranje karakteristik mi je bilo duševna hrana in zabava ob prostem času, žal pa sem ob vse papirje prišel pozneje ob avstrijski ofenzivi; način opazovanja tujcev pa sem instinktiv-

no gojil še naprej in poskušam najprej dobiti približno rasno orientacijo za vsakega tujca.

Za hojo maršbataljona je veljal počasen tempo; zgodilo se je, da smo naredili tudi čez 50 km na dan; smrdenju po znoju in prdenju so rekli četni plini. Od nošenja težkega tovora je najbolj bolelo in rezalo v ramah, če tovor ni bil simetrično razporejen, zato smo puško navadno obešali na vrat. Skozi tri mesece križarjenja k fronti sem spoznal vse Dolomite (doline in vrhove) od črte Toblach, Brunneck, Bozen, Trient, po več dni smo se zadrževali v krajih Cortina d Ampezzo, Falzarego, Tonzaso, Primolano, Belluno in Feltre od koder smo zasedli najbolj turbulentni del fronte na Monte Grappa (1.771 m). Na več vrhov sem se povzpел radi treninga na lastno pobudo; Col di Lana, Pordoi Joch (2.242 m), Tofana (3.241 m), Mte Pertica, Marmolada (3.345 m). V te kraje se še sedaj vračajo mnogi bivši vojaki, ki so tod doživljali strahote vojne.

Par tednov pred avstrijsko ofenzivo so štirje polki Bosancev zasedli prve črte na Monte Grappa. Cilj našega odseka je bil, da moramo prodreti v dolino do mesta Bassano, ki že leži v ravnini Benečije. Naš odsek je v prvem naletu predril italijanske prednje črte, sredi dneva me je pa nekih 10 m pred italijanskimi stražami zadel v prednji del čevlja drobce grane in mi grdo razmesaril levo stopalo. Obležal sem v mali kotanji, nisem se pa upal premikati, da me laški vojaki ne bi podrli, če bi hotel k njim prebežati (ne iz sovraštva, temveč iz prirojenega strahu pred Bosanci). Bilo mi je silno vroče, mogoče sem začel tudi zgubil zavest, kajti kar kmalu se je naredila noč in sredi noči je začelo treskati in vlivati, da sem imel kar hitro lužo v kotanji. Tedaj se mi je zazdelo, da me nekdo vleče iz kotanje. Priplazili so se štirje vojaki mojega voda in me kmalu dvignili in odnesli na obvezovališče. To se je dogodilo sredi noči od 20. na 21. junij 1918, torej prav na moj god.

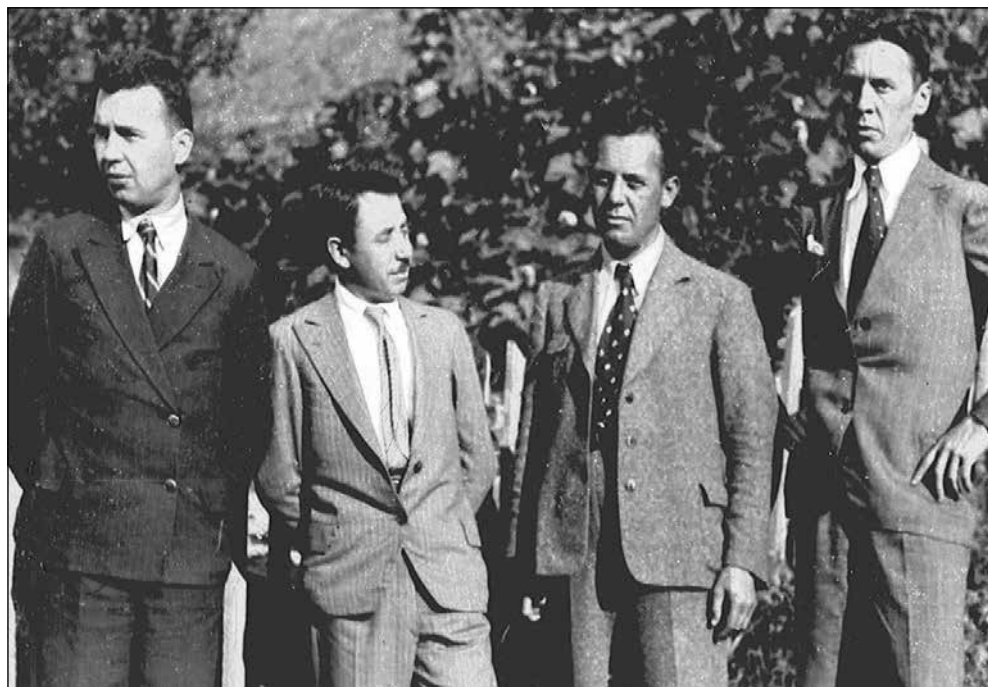
Na obvezovališču sem slišal mladega oficirja od sanitete reči: "Tu bomo pa napravili kratek proces," namreč da mi bodo nogo v kolenu odžagali, ker so se po koži že pojavili znaki zastrupljenja. Potegnili sem revolver in kričal, da naj najprej očistijo rano.

To sceno je prekinil starejši zdravnik, Čeh po rodu, s sivo brado in me spraševal, če sem bil zdrav in tipal pulz. Odredil je, da me odnesejo v drugo barako in se sam lotil operacije, katera je uspela z odstranitvijo zdobljenih koščic in očiščenjem rane. Ob zelo hudih bolečinah sem se popolnoma zbudil šele na vlaku oz. na vožnji v bolnišnico. Avgusta so me vrnili nazaj na isti odsek fronte, hodil sem pa še vedno težko. Ob vrnitvi so mi dali višji čin in hrabrostno srebrno kolajno, odlikovani so bili pa tudi štirje reševalci, katerim sem moral obljubiti, da jim bom pisma družinam napisal. Med Bosanci je bilo tedaj vsaj 3/4 analfabetov, pravijo, da jih je tudi sedaj še 40 %, ker so naselja v hribih preveč raztresena, da bi se mogli vsi šolati.

Duh vojske je bil tedaj že inficiran z idejami ruske revolucije. Šušljalo se je, da se je junijska ofenziva Avstrije ponesrečila, ker je cesarica (Cita Parmška) izdala načrte. Naša naloga je bila držati frontno črto in to se je tudi zgodilo do poslednjega dne. Tudi Bosanci niso bili več navdušeni za juriš ter smo mislili predvsem na lastno varnost, zato smo kaverne prav

do konca vrtali vse bolj globoko. Od doma nisem že več mesecev dobil nobene pošte, nobene prave predstave nismo imeli kaj se godi v notranjosti Avstrije in Nemčije.

Celi mesec oktober je italijanska artilerija neprekinjeno vzdrževala bobneči ogenj ter smo bili v stalni pripravljenosti na jurišne napade. V noči od 31. okt. na 1. nov. 1918 nam iz doline, ki so jo imenovali Totenschlucht, niso več dostavili hrane. Govorilo se je, da bomo vsak čas dobili povelje, da naj se z vsem orožjem umaknemo na staro avstrijsko mejo. Ali je bilo tako povelje res dano ali ne, ne vem, pač pa smo se ob 3 h zjutraj oprtali in sklenjeno korakali proč od fronte v smeri mesta Feltre. Šele tri dni pozneje so Italijani objavili, da so predrli frontno črto in da je avstrijska vojska na begu in v razsulu. Z nastopom dneva smo opazili, da so vsi nemški in madžarski oficirji iz našega polka zginili in se reševali vsak po svoje. V okolici mesta Feltre smo odspali nekaj ur, potem smo pa hoteli oprati perilo in sebe, toda nenadno smo se znašli v čisto novem položaju. Pravkar sem se dogovoril z nekim poročnikom Sloven-

Bratje Žumer: Niko, Srečko, Lojze, Matija. Foto: arhiv Lojzeta Žumra, ml.

cem iz Trsta, da se bova odcepila od svojih polkov in jo na svoje mahnila po najbližji poti v Trst. Prav tedaj je pa naš polk po metodi sovjetov izvolil novega polkovnega poveljnika (nekega Stabsfeldwebela, nepismenega muslimana, ki je bil velik kot gora in nastopal kot, da je ves svet njegov), mene pa za njegovega namestnika. Verjetno sem bil ob tedanji starosti 19 let med najmlajšimi polkovniki – namestniki na svetu. Pozneje se je pokazalo, da niso ravnali neumno, ker so rabili nekoga radi znanja nemškega in italijanskega jezika; res sem skozi celi mesec november 1918 vsa polkovna povelja pripravil jaz in je polkovni poveljnik vse overil s palcem, kar sem med ukazi predložil. Že prvi dan po opravljeni izvolitvi sem pripravil besedilo nove prisege: Prisegamo pri Bogu vsemogočnemu (za muslimane pri Alahu) zvestobo do smrti svoji novi jugoslovanski domovini ter se vsi brez izjeme pridružujemo njenim vojnim silam. Storili bomo vse, da se mirnim potom ali pa z borbo pretolčemo do Bosne in prevzamemo dolžnosti, ki nas čakajo – Tako nam Bog pomaga!

O novi domovini smo imeli še zelo meglene predstave, večina Bosancev je še naprej mislila, da bo Bosna še naprej ostala sestavni del avstro-ogrske monarhije. Takoj po opravljeni prisegi sem pripravil prvi ukaz, da se uvaja smrtna kazen z ustrelitvijo za vsakogar, ki bi vrgel proč orožje ali municijo. Razglasil sem parolo, da si samo s puško moremo utirati pot do doma, kar so momci takoj razumeli in ni bilo treba nikogar kaznovati. Srečno naključje je nanese, da mi je neki nižji oficir – Slovenec pripovedoval, da so Italijani z dobro besedo pregovorili v Trientu 17. kranjski polk, da jim je izročil orožje, potem jim je bilo pa obljubljeno, da bodo lahko šli kamor bodo hoteli, nasprotno so pa Italijani razorožene strpali v vlak in jih odpeljali v ujetništvo v Italijo, katero je pozneje trajalo dve leti ali pa še več. To se je zgodilo vsem, ki so izročili orožje Italijanom.

V glavi sem že imel izdelane načrte (bili smo tedaj v kraju Arsie) kako bomo postopali, če bodo poskušali tudi nas prevarati. Že naslednji dan zjutraj se je na terenu našega polka pojavil neki "capitano alpino" s spremstvom nekaj 30 vojakov in zahteval raz-

govor z našim poveljnikom polka, ta je pa opravek name preložil. Zelo vljudno sem obljubil, da bomo storili vse, kar zahtevajo in odložili orožje v zahtevanem roku štirih ur. Na moje vprašanje, kaj bo potem z nami, je brez pomisleka odvrnil "tutti siete liberi" na kar nisem iskal nobenega jamstva. Hitro potem, ko so se Italijani odstranili, smo razglasili alarm, pospravili menažo in izdali povelje za odhod. Momci so zelo disciplinirano reagirali, smo se že vzpenjali v hrib, vsi razporejeni v bojne formacije, da bi takoj udarili nazaj, če bi nas Italijani napadli. Maršruto sem izdelal tako, da smo po najkrajši poti zapuščali od Italijanov naseljeni svet in eventuelno iskali zavezništvo pri južnih Tirolcih nemškega pokolenja. Po spominu navajam kraje, skozi katere smo hodili: Tonzaso, Mezzano, Fiera di Primiero, San Martino di Castrozza, Predazzo, Vigo, Pordoi Joch, Corvara, Stern, St. Martin, Brunneck. Upali smo, da bomo po prvi etapi marša že precej varni, pa ni bilo tako.

Že prvi večer so streljali za nami, ugotovili smo pa kmalu, da nas najprej hočejo le prestrašiti. Naslednje dni je nastopila zgodnja zima z močnim sneženjem. Ko smo spali na prostem, nas je ponoči zasulo tudi do 30 cm snega. Sneg je naše napredovanje še bolj otežil, približevali so se nam pa tudi ital. vojaki. Dokler smo marširali navkreber, nam Italijani pod nami niso bili nevarni, nismo se pa upali spuščati s Pordoi prelaza navzdol, da ne bi sovražnika imeli nad seboj. Zato smo se odločili za bitko, zasedli grebene in tolkli po Italijanih dva dni, dokler niso popolnoma odnehali z zasledovanjem. Imeli smo precej ranjenih, mrtvih pa nič. Za vožnjo ranjencev smo po vaseh rekvirirali konje in vozila in kmalu smo prišli do Brunnecka, kjer smo se od naporov vsaj za 3 dni oddahnili. Pri maršu skozi Toblach so nas spet napadli iz zasede in sicer z višin nad cesto, ki se tu od juga spaja z glavno dolinsko cesto. Napad je presenetil samo eno četo, ki se je takoj krila in udarila nazaj. Počakali smo noč in se v gosjem redu premikali naprej ne da bi doživeli večji napad. Lepše spomine bi imeli na kraje Innichen, Sillian, Lienz, Ober Drauburg, če nas ne bi tako mrz mraz pestil. V Zg. Dravogradu (meja med Koroško in Tirolsko) smo en

teden sestavljali vlak na ta način, da smo od vsakega vlaka odpeli po en vagon, ki je pač ostal na postaji, ko je lokomotiva potegnila. Do 25. nov. smo za naš polk zbrali dovolj vagonov, da smo mogli vkrcati vse moštvo; mislili smo že, da smo se rešili ujetništva. Dolina Drave in bližina Jugoslavije nam je dala občutek, da imamo najhujše že za seboj. Nismo vedeli, da bo nova kritična točka Beljak bolj nevarna, kot vse prejšnje. V Spittalu smo na železniški postaji dobili dobro večerjo, saj smo s seboj gonili celo čredo goveje živine. Tudi ruma ni manjkalo, kar je pomagalo, da smo naš postanek v Beljaku zelo skrajšali.

Ob 4. h zjutraj 27. nov. je naš vlak pripeljal v postajo Beljak. Takoj smo opazili precej ital. vojaštva in od našega komandanta so zahtevali, da na postaji odložimo vse orožje, sicer se ne bomo mogli peljati naprej, ker so nam vzeli lokomotivo. Bosanci so takoj razumeli mojo parolo, da je treba jurišati na lokomotivo. Padlo je tudi nekaj strel, to je pa Italijane tako prestrašilo, da so zbežali s postaje. Jaz sem se povzpel na lokomotivo, ki jo je spremljalo veliko Bosancev s puškami in prisilil strojevodjo, da je peljal nazaj pred naš vlak in potem naprej proti Podrožci. Na lokomotivi so vojaki mahali z lampami za primer, če bi nam kak vlak pripeljal nasproti.

Vlak, dolg preko 50 vagonov, za 2.900 mož ob tedanjem staležu našega polka B.H.2, je startal počasi, saj ni bilo nobenih signalov in zvez. Strojvodja je preklinjal, da take vožnje še ni nikoli skusil, za nas pa je bilo najvažnejše, da se Italijanom umaknemo, kajti ob premiku našega vlaka se je slišalo, kako na treh mestih v Beljaku trobijo alarm, očitno, da bi nas še na postaji zajeli. Zato smo morali paziti spredaj, da ne pride do kolizije s slučajno nasproti vozečim vlakom in od zadaj, da nas ne bi začeli Italijani napadati. Vozili smo korakoma do Podrošče, tam smo se pa že prijavi telefonsko postaji na Jesenicah, kjer je bil že dan, ko smo se pripeljali na postajo. Na Jesenicah so domačo vojsko, posebno pa še Bosance, navdušeno pozdravljali in nam pomagali, da smo vožnjo kmalu nadaljevali. Jaz sem prosil, da naj mi dajo en teden dopusta, ker že od poletja nimam nobene pošte od doma. Moje osebne

zasluge za uspešen zaključek pravšne Odisejade, da smo brez žrtev Italijanom prekrizali vse načrte, da nas spravijo v ujetništvo, so bile tako očitne, da so me na vsak način hoteli imeti med seboj do Banja Luke. Vendar mi je polkovni poveljnik na tistem privolil, da se bodo v Ljubljani slovesno poslovili in me pustili, da grem domov.

Sredi dneva je naš transport zapeljal v postajo Šiška. Za moje slovo je ves polk izstrelil tri salve, sam sem pa obšel vse vagon. Medtem je pa iz Ljubljane prigalopirala srbska konjenica, ki je zahtevala pojasnila, kaj se v Šiški godi. Komandant polka je še na čast zavezniške srbske vojske poveljeval salvo in razložil, da smo pripeljali ves polk domov in da streljamo od veselja. Vlak je potegnil proti Ljubljani; momcem, pri katerih sem služil skoraj dve leti, sem prizadeto mahal v slovo. Ostal sem sam na postaji Šiška in ta trenutek je pomenil zame konec vojskovanja v prvi svetovni vojni, v državi, ki je vojno izgubila. Vojni poraz Avstro-Ogrske monarhije je pa Slovencem prinesel ustanovitev lastne državnosti v novi državni tvorbi kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS).

Na postaji Šiška se je vse spet pomirilo. Najprej sem poizvedoval kako vozijo vlaki, pa mi ni preostalo nič drugega, kot prepešati še 42 km do doma. Od ljudi, ki sem jih srečaval, sem zvedel kaj se je po 28. okt. 1918 vse godilo – umik milijonskih armad, vračanje italijanskih ujetnikov v nasprotno smer, neskončni tropi begajočih konj na sorškem polju, narodne straže po vaseh, pa tudi razsajanje "španske gripe", na kateri je v Evropi v jeseni 1918 umrlo skoraj toliko ljudi, kakor je bilo žrtev na frontah prve svetovne vojne. V začetku Selške doline me je zmraženega, neprespanega in zelo utrujenega premagal spanec in šele sredi noči sem trkal doma na vhodna vrata.

Ko so me zagledali pred vrati, so mama padli v nezavest, kar so potem razlagali, da jih je obšel strah, da stoji pred njimi moj duh. Nekdo je namreč razširil govorico, da sem padel na fronti, vendar so se domači še troštali, da sem bil najbrž ranjen in da ležim v kakšni bolnišnici, čeprav so se v domač kraj

že vrnili prav vsi, ki so preživeli fronto. Res pa je, da vojna pošta že več mesecev ni funkcionirala in niso od mene dobili nobene pošte, kakor tudi jaz ne. Vsi člani družine so bili doma in zdravi – šolskega pouka še ni bilo – in sreča doma je bila popolna, ko sem se kot zadnji vrnil še jaz. V maminem gospodinjstvu sem kmalu prišel k sebi: obleka je bila polna uši, noge sem imel vse ožuljene, zaradi novembrskega mraza sem bil močno prehlajen in seveda slabo prehranjen. Ko sem se dobro naspal in najedel, je polovico težav že zginilo. Še vedno sem bil pod vtisom fronte in družbe Bosancev, še govorica se mi je pomešala s hrvaškimi besedami, saj dolgo že nisem imel nobene slovenske družbe. Ponoči me je večkrat vrglo iz postelje, ko sem iskal kritje pred hreščečo granato. V domačem okolju, v katerem ni bilo tedaj nobenih težav, sem se hitro aklimatiziral na domač red; pokazalo se je, da moje zdravje ni bilo nič prizadeto in da sem bil zdelan predvsem radi hudih strapacov na fronti in od skoraj enomesečnega marša od Monte Grappa do Železnikov.

Do Bosancev sem se čutil radi obljube moralno vezanega, da jih pridem obiskat, toda domače razmere so mi potrjevale, da je vsakemu bivšemu vojaku najbližji lastni dom in da so jo tudi v Bosni vsi momci pobrisali domov. Nastalo vrzel, ki sem jo čutil, je pač treba izpolniti z novim življenjem. Navezal sem spet stike s prijatelji iz otroških let, s sošolci z ljudske šole in gimnazije, ki so bili že v poklicih ali pa so si jih izbirali. Ob njih se je tudi meni nakazovala pot v življenje. V domači družini je bilo treba zagotoviti šolanje za štiri otroke. Srečko je že zaključeval učno dobo za tipografa in je že mogel računati na samostojno eksistenco, Ivanka je bila sobarica pri bogati družini Majdič v Kranju, jaz naj bi nadaljeval študij na univerzi, Matija je bil v 8. razredu gimnazije v Kranju, Mici je bila na dvoletni trgovski šoli v Ljubljani, Niko je pa končal šolanje v Škofji Loki in začel učno dobo v domači delavnici.

V Ljubljani so obetali ustanovitev slovenske univerze in priporočali masi abiturientov, naj ne hodi študirat v tujino. Nič me ni mikalo, da bi izgubljal čas zaradi začetniških težav, pozorno sem pa zasle-

doval časopise, ki so priporočali študij na zagrebški gozdarski fakulteti, ki je s prejšnjo šumarsko akademijo že imela 50 let za seboj. Pisali so, kar je bilo tudi res, da so bili na slovenskem ozemlju skoraj vsi gozdarji Nemci, ki so se po zlomu monarhije odselili in da se tej stroki obetajo lepi časi, ker vodilnega osebja sploh ni. Odločitev je v meni dozorela, ko je bilo objavljeno, da bo precejšnje število študentov mogoče stipendirati po 300 kron mesečno. Ata se je z mojim rezoniranjem strinjal in to je pospešilo mojo odločitev, da sem se 12. dec. 1918 že šel vpisat v Zagreb.

Borbe za severno mejo Slovenije na Koroškem

Ob zlomu Avstro-ogrske monarhije in ob ustanovitvi slovenske vlade v Ljubljani (28. 10. 1918) še ni bilo prav nič jasno, kako se bodo določile meje Slovenije. V Avstriji je obstojala Slovenija le kot ideal za združitev vseh Slovencev, ki so bili naseljeni v naslednjih deželah (zgodovinskih):

Koroška, v kateri so bili Slovenci v večini le v južnem delu (po zadnjem štetju 110.000 prebivalcev),

Štajerska, katere južni del je bil čisto ali vsaj pretežno slovenski,

Kranjska z Ljubljano (osrednja dežela razčlenjena v Gorenjsko, Dolenjsko in Notranjsko),

Goriška z Gradiško (politični okraji Tolmin, Gorica in Sežana),

Trst kot samostojno pristanišče in mesto,

Slovenski del Istre (okraj Koper, del Poreča in del Voloske) ter

Prekmurje z okrajema Murska Sobota in Lendava iz madžarskega dela monarhije.

Širjenje zemljevida z združeno Slovenijo je bilo prepovedano. Najdaljšo mejo je Slovenija imela s Hrvaško, ob kateri pa ni bilo sporov. Od zahodne strani so v slovensko ozemlje vdirali Italijani, ki so si ta svet izgovorili kot plačilo za svojo udeležbo v prvi svetovni vojni na strani Francozov in Angležev. Zasedli so Gorico, Trst in Reko, prišli so celo do

Vrhnike, kjer jih je pa srbski major Švabić potisnil nazaj do Postojne. Meja proti Italiji je bila določena z mirovnimi pogajanjmi dve leti pozneje ter si je caa. četrtno slovenskega ozemlja prilastila Italija. Na severni meji sprva ni bilo nobene nevarnosti, ker se je avstrijska armada razsula. Z naše strani je na štajerskem delu meje naš heroj general Rudolf Maister razorožil ostanke avstrijske vojske in zasedel pravično mejo ter jo držal zasedeno do mirovne pogodbe.

Drugače in za nas usodno je pa potekalo reševanje meje na Koroškem. Tu se je na avstrijski strani formirala iz prvotnih vaških straž posebna vojska Heimwehrovcev, ki so razoroževali naše vaše straže in napadali kraje, ki so jih naši že zasedli. Vsi časopisi so bili začetek decembra 1918 polni razburljivih vesti o napadih na naše postojanke na Koroškem in o naših porazih in umikih. Klic domovine je veljal predvsem prostovoljcem (dvakrat pomaga, kdor takoj pomaga), kajti mobilizacije vojaških obveznikov se ni dalo čez noč izvesti. Vlada je sredi decembra razglasila mobilizacijo rojstnih letnikov 1895–1899, vendar z obveznostjo, da se zberejo v vojašnicah šele 15. jan. 1919. Dogodki na Koroškem niso dopuščali nobenega odlašanja, saj so Nemci že potiskali naše čisto k meji med Koroško in Kranjsko. Edino Mežiška dolina in svet pod Uršljo goro je še ostal varen pred napadalci.

Svet in kraje v slovenski Koroški sem dobro poznal iz gimnazijskih časov; lepših krajev sploh nisem poznal in sedaj naj se obnašam neprizadeto, ko se odloča usoda Ziljske doline, Zgornjega in Spodnjega Roža, Obirskega, Podjune, Gospe Svete, Velikovca in Djekš čisto na severu. Zavedal sem se dolžnosti generacije, ki je uresničila Slovenijo, da se sedaj tudi bori za njene meje oz., da se postavi v bran nemškemu osvajanju slovenske zemlje. Takoj sem vedel, da mi je Koroška toliko prirasla k srcu, da se ne bom upiral valu navdušenja, ki so ga podžigali porazi in umiki naših na Koroškem. Eden drugemu smo dajali korajžo, da se po strašnih izkušnjah (na Soški fronti, na Monte Grappa) še enkrat in celo prostovoljno uvrščamo v krvave borbe. Kar blizu 50 se nas je zbralo v Selški dolini, med temi vsi študenti tedanje-

ga časa; skupaj smo se odpeljali v Ljubljano, kjer so nas takoj odpravili na Jesenice, ki je bilo tedaj zaledje koroške fronte. Tako so nas oficirje namestili sredi decembra 1918 v hotel pri Pošti, ki je bil najbližji pri železniški postaji. Tu smo se najprej seznanjali z nastankom in razvojem oboroženih borb. Na Koroškem ni bila v vsej zgodovini nikoli potegnjena meja med nemškim in slovenskim delom, zato tudi ob usodnih dneh po kapitulaciji Avstro-Ogrske ni bilo nobenih oporišč, da bi potegnili demarkacijsko črto. Zato sta komandanta nasprotnih taborov (za Slovenijo major Alfred Lavrič) ob prvem stiku določila začasno mejo po Ziljici (od Trbiža do izliva v Ziljo), po Zilji do njenega izliva v Dravo (pri Mariji na Zilji) in naprej po Dravi do Velikovca. Naši niso kot narodna manjšina imeli poguma, da bi na svojem ozemlju utrdili slovensko oblast (v občinah in v okrajih) ter so svoje narodne svete in orožniške postaje utrdili le v treh občinah: Brdo pri Šmohorju, Št. Jakob v Rožu in v Borovljah. To slabost in ponižnost naših so Nemci izkoristili za vdiranje čez Dravo. Na ta način so postali mostovi čez Dravo pod Humperškim gradom oziroma pri Kožentavri glavna strateška točka vse koroške fronte.

Naš prihod na fronto, najprej v Št. Jakob, od koder smo se umaknili v tunel v Področici se je časovno ujemal z zlomom odpora na naši strani in s praktično zasedbo celotne slovenske cone po Nemcih. Naši položaji zunaj tunela so bili na pobočjih in grebenu Gračenice (levo) in na kucjih Suhega vrha (desno od tunela), kjer sem imel za svoj vod postojanko v skalovju. Lojze Ude je v knjižici: "Boji v Rožu in Ziljski dolini leta 1918/19" podrobno popisal vse boje od novembra 1918 do junija 1919. Poleg te knjižice mi je pokazal Spomine na boje za Koroško, ki jih je napisal moj četni komandant nadporočnik Franc Stenovec. V teh spominih sem si izpisal imena moje- ga voda v četi strojnih pušk in sicer:

II. vod čete: praporščak Žumer Alojzij

Prva strojnica 39933 desetar Lukas Anton, pešci Nolimal Mihael, Pristov Alojz, Zupan Valentin, Počtnik Josip, Zupan, Možgon, Vidmar

Druga strojnica 40542 četovodja Luznar France, pešci: Kocijančič Joško, Mohar Ivan, Maznik Alojz, Košele Jože, Maček Ivan, Košmrlj, Lekše. V celi četi so prevladovali prostovoljci iz Selške doline.

Nemški pritisk je bil najhujši v prvem tednu januarja, tedaj smo pa tudi dobili prvo pomoč en vod Srbov. Na Jesenicah je bila že panika, da bodo Nemci vdrli tudi čez mejo Kranjske, vendar je pa bila naša obramba tunela do kraja uspešna, morali smo se pa umakniti iz naših položajev na Gračenci in Suhem vrhu. Boji na Koroškem so med tem postali mednarodna zadeva, s katero se je začela baviti mirovna konferenca v Parizu. Amerikanci so sestavili študijsko komisijo pod vodstvom prof. Coolidge-a, ki je poslala na teren podpolkovnika Miles-a, ki se je pa ob obiskovanju mest in vasi v coni izkazal kot zelo pristranski in ob vsakem srečanju bolj Nemcem naklonjen, kakor nam. Govorilo se je, da so Nemci vedno znali bolj vplivati nanj, kakor naši. Pojav študijske komisije je pa na Koroškem imel to dobro posledico, da sta deželni vladi v Celovcu in v Ljubljani z veljavnostjo od 14. jan. 1919 sklenili premirje, ki naj traja do rešitve mirovne konference v Parizu.

Premirje nam je dobro delo; rešili smo se stalne živčne napetosti, pozabili smo na mraz, ki smo ga pretrpeli, na neprespane noči, pa tudi na tragedijo dijaške legije, ko je doživela ognjeni krst na Gračnici. Po enem tednu brezdelja in prijetnega odmora, sem pa začel premišljevat, da sem na Koroško prišel radi res kritične situacije, ne pa k premirju. Iz Zagreba sem dobil obvestilo, da so se že začela predavanja, radi česar bo treba v doglednem času preiti v civil. Vendar pa čez noč nisem mogel zapustiti družbe in položaja med prostovoljci, posebno še, ker bi se premirje lahko vsak čas sprevrglo v še hujše borbe. Sklenil sem en mesec počakati, kako se bo položaj naprej razvijal.

Mirovna konferenca v Parizu je pripravljala sklep, da naj se po načelu samoodločbe narodov opravi plebiscit o pripadnosti k eni ali drugi državi. Naši so od Avstrijcev zahtevali, da naj se umaknejo na črto pred njihovim vdorom, kar so pa Avstrijci odklonili. Ta razlog in pa prizadevanje naših, da bi

mirovno konferenco postavili pred gotovo dejstvo zasedbe tistega dela Koroške, ki ga Jugoslavija zahteva, je sprožil priprave na našo ofenzivo in uveljavitev vojaške premoči. Sedaj je ofenzivo pripravila jugoslovanska vojska (prej samo Slovenija) in sicer dravska divizija pred katero so Avstrijci hitro klonili. Ofenziva je trajala od 28. maja do 6. junija 1919 ter so naši zasedli daleč preko Drave približno črto Rožek – sev. obala Vrbskega jezera – 20 km sev. od Celovca – Gospasveta – Djekše – Št. Andraž v Labotu. Na najsevernejši točki so Avstrijci pozneje napravili kamniti spomenik z napisom: Bis hierher und nicht weiter kamen die serbischen Reiter. Pa vendar tudi ta velika zmaga ni mogla popraviti prejšnjih usodnih napak. Mirovna konferenca je vztrajala na plebiscitu, naši so se morali ravnati po določbah plebiscita in umakniti svojo vojsko na mejo plebiscitne cone. Ko je po začetku premirja pretekel en mesec brez incidenta, sem komandi razložil svojo željo, da grem študirat in obljubil, da se v primeru novih borb takoj vrnem. Niso me zadrževali in 15. febr. sem se poslovil in odšel najprej domov, da se pripravim za Zagreb.

Najbolj žalostno poglavje iz borbe za Koroško je pa sledilo naslednje leto in sicer 10. oktobra 1920, ko smo ob plebiscitu izgubili cono A s caa. 16.000 glasovi za Jugoslavijo in 22.000 za Avstrijo. Tudi tedaj sem med prostovoljci šel za en teden na Koroško; v Maloščah blizu Beljaka smo držali nočne straže, da ne bi prišlo do kakih incidentov. Tedaj smo še verjeli, da bomo zmagali, zato smo bili pa naslednje jutro toliko bolj zaprepadeni in potrti, ko smo zvedeli, da je Koroška končno izgubljena, da smo premalo storili, da bi jo rešili. Zapravili smo jo zato, ker se nam je zdelo premalo, da bi sprejeli ozemlje do Drave, ki ga je celovška vlada sprva sama ponujala, naši prenapeteži so pa silili čez; inteligenca in narod so pokazali politično nezrelost, ker niso znali doseči maksimum od tedaj dosegljivega. Nemški Korošci bi se z geslom Einheitliches Kaernten še sprijaznili, če bi odpadel le pretežno agrarni del južno od Drave, nobenega kompromisa pa ni bilo spričo naših zahtev po ozemlju prek Drave. /.../

Zadnji zabrški učitelj Matevž Kopač (1944–2014)

Marija Gasser

“Sic transit gloria mundi” (Tako mine slava sveta)¹

Urban Kopätsch (1841–1919) in Marija (1846–1923), oče in mati Jerneja Kopätscha, (1882–1964), starega očeta Matevža Kopača.

Matevž Kopač je prijoal na svet na Torki nezakonski materi Štefanki (Štefaniji). Njegov oče Ludvik Veber, Metin Ludvik, je bil delavec pri Kopačevih. Matevžev stari oče Jernej Kopätsch je bil že pred drugo svetovno vojno podjetnik. Ukvarjal se je s spravilom lesa.

Matevž je bil naš družinski prijatelj. In imeti tako iskrenega prijatelja je pravi dar. Ko sem začela zbirati in iskati zanimivosti o vaseh pod Ratitovcem, mi je pošiljal fotografije, spomnil me je na različne dogodke, pokazal mi je pot do literature. Skupaj sva raziskovala v Zgodovinskem arhivu v Škofji Loki, saj sama dokumentov njegovih sorodnikov nisem mogla dobiti. Podaril mi je izjemno število fotografij in prav preko njih sem dobila še dodatna vedenja o teh vaseh. Na namizju računalnika je imel Torko in ledinska imena. Na prav poseben način, spoštljivo jih je izgovarjal. Marsikaj mi je povedal o življenju in delu ljudi v podgorskih vaseh, tudi to, da se stari starši in mama o tem zaradi strahu niso želeli kaj dosti pogovarjati. Težko je razumeti, da neki sistem

tako prestraši ljudi in da ima tako močne metode, da si ljudje ne upajo govoriti oz. ne upajo povedati prave resnice, ampak povedo le prilagojeno sistemsko resnico.

Včasih (takrat sem bila kar ponosna) mi je celo prav počasi rekel: "Tega pa nisem vedel." Bil je po-

liglot, njegovo poznavanje slovanskih in german-skih jezikov, kulture je bilo neprecenljivo. Prevajal je iz nemščine in tudi iz gotice. Občudovanja vredna je bila njegova umirjenost in izjemna širina. Vedno se je želel pogovarjati tudi o šoli, zraven je sodila tudi kakšna zanimiva prigoda iz njegovega

Torka, leta 1950.

Ludvik Veber, prvi z desne, oče Matevža Kopača.

poučevanja. Velikokrat je izrazil iskreno željo, da bi lahko vsaj za kakšno uro na teden spet stopil v razred. Oba sva vedela, da je biti v razredu neka posebna sreča, veselje, milost, danost, privilegij, saj si med "mladežjo" vedno mlad. Z vstopom v razred zapreš vrata pred zunanjim svetom ter vstopiš v čist in iskren svet. Ne morem pa si ga predstavljati (s tem je presenetil tudi samega sebe), da ga je nekoč neka učenka tako razjezila, da je vanjo vrgel kredo.

Kot stanovalec v rateški šoli je bil zelo pozoren. Iz svojega stanovanja je odhajal le, ko se je začel pouk, tako da ni nikogar motil. Nikoli ni nič potožil, ko pa se je moral preseliti, je zelo tarnal in tolažil samega sebe, da se bo navadil. V malo stanovanje ni bilo mogoče preseliti vsega, mnogo osebnih stvari, knjig je podaril, pohištvo, s katerim je živel, je skozi okno pristalo na dvorišču. Ker je bil večje postave, ni imel več dovolj velikega ležišča. Si je res to zaslužil?

Matevž Kopač o sebi

Kopačevi: Jernej (1882–1968), Elizabeta (1882–1964), Štefaniya (1913–1993), Matevž (1944–2014). Rojen sem bil leta 1944 na Spodnji Torki, v tedanji občini Sorica nad Železniki. Moja mati Štefaniya Kopač je stanovala skupaj s starši in tremi brati na kmetiji Gartnerjevih na Spodnji Torki. Na kmetiji je delala kot dekla. Pomagala je pri vseh kmečkih opravilih. Njen oče se je ukvarjal z organiziranjem gozdnih del (sekanje in spravilo lesa). Njeni bratje so hodili na sezonska dela po Gorenjski. Moj oče Ludvik Veber, sicer doma iz sosednje vasi Ravne, s katerim mati ni bila poročena, je delal na Bornovi žagi v Jelendolu nad Trzičem.

Materini trije bratje Franc, Matevž in Janez Kopač so se v začetku vojne pridružili partizanom, vendar so že po nekaj mesecih zbežali zaradi nevzdržnih razmer in se nato nekaj časa skrivali na nekem seniku v bližini Torke, potem so jih ujeli Nemci ... Odpe-ljali so jih v begunjske zapore, po dveh mesecih pa

Kopačevi golcarji.

so jih Nemci zaposlili v okviru policije kot mestne stražnike v Škofji Loki. Tam so dočakali konec vojne. Po nemški kapitulaciji so se vrnili domov, vendar so jih že maja 1945 odpeljale poveljne oblasti in za njimi se je izgubila vsaka sled. Enaka usoda je doletela mojega očeta. Glede mojih stricov bi dodal še to, da je iz delavskih knjižic mogoče ugotoviti tudi njihovo zaposlitev v Jelendolu (Puterhof) pri znanem lesnem podjetniku baronu Bornu. Celotni moj stari oče Jernej ima v knjižici njegovo štampiljko. Pred vojno so v glavnem delali v Gornjesavski dolini, v Kranjski Gori in Mojstrani, ter v Škofji Loki pri Heinricharju.

Tako je moja mati ostala sama z majhnim otrokom, podpirali so jo starši, Jernej in Elizabeta Kopač.

Decembra 1945 pa je naše kraje zajel nov val nasilja poveljne oblasti. Takrat so prisilno izselili dobršen del vaščanov Spodnjih Danj pri Sorici in tudi družino Gartnerjevih na Spodnji Torki, prav tako mojo mater, njene starše in mene. Dohodek so morali na hitro zapustiti, s sabo so vzeli

Družina Šmid in Štefanija (Štefanka) z Matevžem na Koroškem leta 1949.

Matevž leta 1946.

le toliko, kolikor so mogli nesti. Odpeljali so nas v Škofjo Loko, nato pa so nas v živinskih vagonih odpeljali na Jesenice, kjer smo čakali, da bi nas odpeljali skozi predor na avstrijsko stran, v Podrožico. Vendar nas Angleži niso hoteli sprejeti, zato so nas z vlakom odpeljali na drugi konec Slovenije, v Šentilj, kjer so nas s streli nad glavo pognali čez mejo.

Tako so nas avstrijske oblasti morale sprejeti. Nastanili smo se v begunjskem taborišču Admont. Tam sem zaradi prestanega mraza in mučnega prevažanja hudo zbolel za vnetjem srednjega ušesa in so me zdravili v bolnišnici. Vnetje se mi je v otroštvu še nekajkrat ponovilo in posledično slabše slišim na desno uho.

Moj stari oče Jernej Kopač je imel na Koroškem kot lesni podjetnik številna znanstva še iz časov Avstro-Ogrske. Tako smo zapustili štajerski Admont in se preselili na Koroško, v kraj Winklern pri Treffenu blizu Beljaka.

Stari oče in moja mati sta se zaposlila pri podjetniku, posestniku in gostilničarju Jeschetu, stanovali smo v leseni hišici na robu vasi, ki je bila last podjetnika Jescheta. Stari oče je delal kot gozdni delavec,

Matevž leta 1949 na Koroškem.

Einöde – Winklarn na avstrijskem Koroškem. Mesto, kjer se je Matevž šolal in ga tudi kasneje večkrat obiskal.

Treffen, kraj njegovega bivanja v izgnanstvu.

Matevž z mamo v izgnanstvu leta 1948.

mati pa kot dekla na posestvu.

Vsi drugi izseljenci, ki so to želeli, so se smeli vrniti na domove že novembra naslednje leto, moji družini pa tega niso dovolili, čeprav je Valentin Koder iz Zgornjih Danj v našem imenu velikokrat posredoval pri oblasteh. Tako smo ostali v Avstriji do februarja 1952, ko smo se končno smeli vrniti domov. Jaz sem tedaj hodil že v drugi razred osnovne šole v kraju Einöde blizu vasi, kjer smo stanovali. Po vrnitvi smo eno leto živeli na Torki, nato pa smo se preselili v Zgornje Danje.

Naj dodam še, da nihče iz moje rodbine ni med vojno zagrešil nobenega zločina in nas je trpljenje doletelo popolnoma po nepotrebnem. Vsekakor pa nobenega zločina nisem storil jaz, ki sem bil ob selitvi star trinajst mesecev.²

Ljudje so se poznali veliko bolj kot danes, vsi mladi so se poznali med seboj. Moja mati je poznala vse ljudi v okoliških vaseh, tudi na nasprotnem bregu. Zato je še toliko manj razumljivo, zakaj so

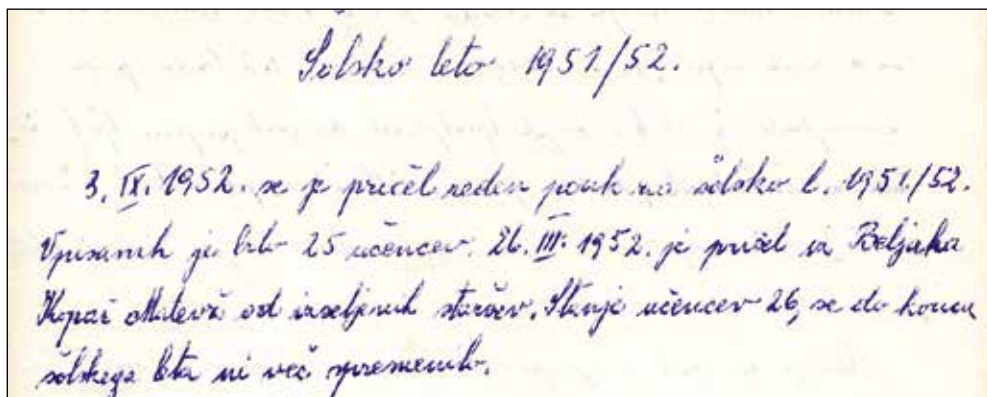

Izgnanci leta 1950.

se ljudje, ki so bili nekdanj tako složni, postavili na dva bregova in Podgorce dobesedno pogledali skozi puškine cevi.³

Vrnitev na Torko

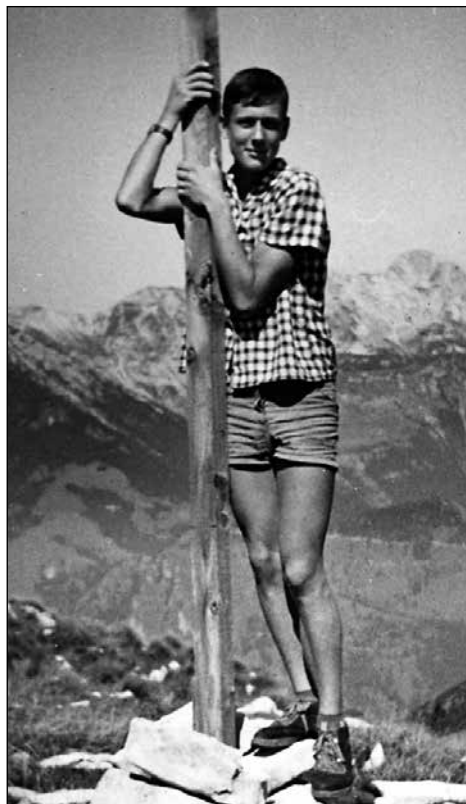
Ko so se leta 1952 Kopačevi vrnili nazaj najprej na Torko, je Matevž začel obiskovati šolo v Zabrdi. Prvo leto, drugi razred, je moral ponavljati, saj je govoril samo nemško. Ko je to pripovedoval, se ni samo smejal, ampak krohotal. S Torke so se Kopači preselili v Zgornje Danje. Po končanem učiteljsku v Tolminu je bila njegova prva služba v zabrški šoli. Z mamo sta živela v zabrški šoli, kjer je bilo tudi učiteljsko stanovanje. Leta 1971 se je zabrška šola zaprla, in preden je začel poučevati v Predosljah, je bil nekaj mesecev receptor v hotelu. Služboval je v Predosljah, nato se je preselil v Reteče, kjer je imel zelo lično stanovanje. Živel je v svojem svetu,

Zapis iz šolske kronike Osnovne šole Zabrdo za šolsko leto 1951/52. Vir: SI_ZAL_ŠKL/0211, Osnovna šola Zabrdo, šolska kronika (1946–1971), t. e. 4.

Vrnitev iz izgnanstva leta 1952, v Zgornjih Danjah.

Star točno 18 let.

veliko je potoval, njegov poseben užitek pa je bilo fotografiranje. Čeprav je med služenjem vojaščine naredil izpit za tovornjak, so bile njegovo vozilo noge in kolo. Velikokrat je pripešal iz Podrošča ter obujal spomine na stare prehojene poti. Obiskoval

je mamo, ki je do sredine devetdesetih let še vedno živela v Zabrdu. V zabrški šoli je imel še vedno stanovanje, a ga je nekega dne moral zapustiti. Krajevna skupnost Sorica mu je postavila pogoje, ki jih ni mogel sprejeti.

V šoli v Zabrdu: Čas Matevževega poučevanja in njegovi šolarji

Zabrški šolarji leta 1964.

Izlet.

Športni dan, leta 1967.

Mama Štefanka

Matevž, Soriška planina, leta 1982.

Matevž Kopač leta 2010.

Zadnje Matevževo šolsko leto 2004/2005 v Retečah.

Od leve proti desni sedijo: Anka Hafner, Matevž Kopač, Bora Zupan, Majda Ovsenek.

Od leve proti desni stojijo: Nataša Vene, Janja Rajšek, Darinka Križaj, Špela Ferle, Milan Savič (hišnik).

Spomini bivšega učenca in prijatelja Franceta Gasserja na Matevža Kopača, zadnjega učitelja v šoli Zabrdo

Ko si me v torek povabil na kavo, nisem mogel verjeti, da boš manj kot v enem dnevu začel svoje zadnje potovanje. Spomin mi sega daleč nazaj do leta 1971, ko si bil naš zadnji zabrški učitelj na najvišji šoli pod Ratitovcem. Potem so šolo zaprli. Podgorski učenci smo Ti večkrat povedali, da smo Ti neizmerno hvaležni. Bil si izjemen človek, umiren in znal si z otroki. Hribovci smo imeli pouk, ki ga marsikateri otroci takrat niso bili deležni. Poleg pouka si nam v času počitnic nudil še bogato šolo za življenje: naučil si nas plavati, peljal si nas na morje, na prireditve, razkazoval si nam mesta, na prijeten način si nas vzpodbujal k učenju tujih jezikov, popeljal si nas v svet glasbe.

Živel si sam, a nikoli osamljen, veliko si raziskoval. Živel si med knjigami, bil raziskovalec tujih jezikov, glasbe, vsestransko razgledan. Vso to širino pa si rad delil z najboljšimi prijatelji.

Povojna oblast te je z mamo in še z drugimi Podgorci pregnala na Koroško in te oropala srečnega otroštva. Pri tem pa so v povojnih čistkah izginili trije tvoji mladi strici in oče. Tako si ostal sam brez ožjih sorodnikov. Navezan si bil na vasi pod Rati-

tovcem in neizmerno povezan s šolo v Ratečah. V maju si se moral izseliti iz šole, ki je bila več desetletij tvoj dom, kar si izjemno težko sprejel. Nisi nasprotoval, kajti vse si vedno miroljubno sprejel in si sam sebe bodril: "Saj se bom navadil, vem, da se bom." Kot da bi se zgodba tvojega otroštva ponovila. Šola v Ratečah je bila tvoj dom, otroški živžav pa tvoje življenje.

Dragi Matevž, za nas Podgorce si bil izjemen. S teboj nas bodo vedno povezovale nevidne vezi ter naša hvaležnost. Matevž, težko je, ker te ni, a hvala, ker si bil.

O Matevžu prijatelj in sodelavec Adi Pintar

Matevža sem spoznal davnega leta 1975, ko je prišel na mesto učitelja v Reteče. Kot vodja šole sem mu dodelil tretji razred, v katerem je poučeval vsa leta do upokojitve. Bil je vesten učitelj, ki ni nikoli manjkal pri poučevanju, tudi v bolnišnici ni bil nikoli. Vedno je bil pripravljen na pouk, občudoval sem njegov govor brez posebnega narečja in njegovo lepo pisavo. Bil je sicer strog, a pravičen do vseh učencev. Učenci so ga imeli radi in ga spoštovali tako v šoli kot tudi izven nje.

Zabrški učenci leta 1964. Druga vrsta od leve proti desni: Mara Jelovšek, Franc Gasser, Ivanka Zelj (Jauhova), Olga Mrak (Eberlova), Matevž Kopač (Kopačev; učitelj). Prva vrsta od leve proti desni: Viko Tolar, Mirko Gaser, Janče – Janez Gartnar.

Matevž je imel težko otroštvo. Kot nezakonski otrok se je rodil na Torki pod Ratitovcem v času druge svetovne vojne. Po vojni je bil skupaj z materjo izgnan v Avstrijo, kjer je bil do desetega leta, ko sta se vrnila nazaj pod Ratitovec. Po končani osnovni šoli je odšel na učiteljske v Tolmin, kjer je uspešno končal šolanje. Vojaški rok je služil v Bosni, kjer je naredil celo šoferski izpit, čeprav potem ni nikoli več vozil avtomobila. Po odsluženju vojaškega roka je dobil mesto učitelja v Zabrdi pod Ratitovcem, kjer je sam poučeval vse razrede v osemletki. Ko ni bilo več otrok, so šolo zaprli in tako je odšel poučevat v Predoslje in od tam leta 1975 prišel v šolo Reteče, kjer je do letošnjega leta tudi stanoval. Rad je bil v Retečah, saj se je tu počutil zelo dobro in domače, saj so ga tudi krajanji imeli radi. Velikokrat je bil voditelj in napovedovalec na raznih prireditvah, sodeloval pri pripravi reteškega časopisa Vigred s svojimi foto posnetki in pomagal pri upokojencih in njihovih srečanjih.

Kar ni mogel razumeti, zakaj je moral v maju 2014 zapustiti stanovanje v šoli, ki je bila zgrajena pred 120 leti in je bila namenjena tudi za stanovanja učiteljem in celo za snažilko. Zapustiti je moral prostore, ki so bili zgrajeni za stanovanje in nikakor

niso primerni za učilnice. Ni mogel razumeti, da je šlo njegovo stanovanje nekomu tako na živce, da se je moral izseliti. Izgovor, da se stanovalci in učenci ne smejo srečevati na stopnišču, je bil iz trte zviti, saj so se srečevali vsa leta in ni bilo nobenih težav ali problemov. Kot mi je znano, je celo v času, ko je bil že upokojen, hodil v trgovino takrat, ko so bili učenci že v razredih in pri pouku. Tako ni nikogar motil ali delal napote pri srečanju z učenci. Pa vendar je moral iz šole oditi. Kako mu je bilo težko, ko je moral večino pohištva in opreme zapustiti oziroma zavreči, saj ga ni mogel porabiti v majhni garsonjeri, ki so mu jo določili na občini Škofja Loka. Tam je prebival le tri mesece in se je počutil, kot da nekje gostuje, saj ga nikakor ni mogel sprejeti kot novo stanovanje. Vsi ti problemi: selitev in vključevanje v novo okolje, so verjetno pripomogli, da ga je mnogo prekmalu dosegla smrt.

Poslednje slovo v Lipici je bilo žalostno ob veliki množici krajanov, sodelavcev, sošolcev, prijateljev in njegovih bivših učencev.

Dragi Matevž! Čeprav te ni več med nami, te tako moja družina kot jaz še vedno zelo pogrešamo in gledamo, kdaj se boš prikazal na naših vratih ali te bomo srečali, kako se voziš s kolesom po Retečah.

Opombe:

¹ SI_ZAL_ŠKL/0211, Osnovna šola Zabrdi, šolska kronika (1946–1971), t. e. 4, zapis: Matevž Kopač.

² Milko Mikola, Dokumenti in pričevanja o povojnih izgonih prebivalstva v Sloveniji, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana 2009, str. 119–120.

³ Vir: Matevž Kopač.

Šola in šolske kronike Osnovne šole Zabrdο

Marija Gasser

Šolska kronika je izredno dragocen, pomemben in zanimiv zgodovinski vir za proučevanje razvoja šolstva in kraja, še posebno v okolju, kjer drugih virov ni ali pa so le-ti skromno ohranjeni. Tudi kroniki Osnovne šole Zabrdο sta poleg ustnih pričevanj in skromnega arhiva edini in osnovni vodnik za proučevanje zgodovine Podgorcev. Šola je bila srce kraja, v preteklosti s še pomembnejšim poslanstvom. Kakšna hvaležnost vsem natančnim piscem kronik, ki so skrbno sledili tudi aktualnim političnim razmeram.

Podatki o Osnovni šoli Zabrdο so shranjeni tudi v Zgodovinskem arhivu v Škofji Loki ter v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani. V arhiv v Škofji Loki so bili dokumenti prevzeti 1. 6. 1977 s šolskega podstrešja omenjene šole. Bili so v slabem materialnem stanju, objedeni od podgan. Ohranjeni sta obe kroniki Osnovne šole Zabrdο. Prva šolska kronika obsega 96 strani, druga pa 54 strani. Prva obsega čas od 1. maja leta 1906 do leta 1938, druga pa od leta 1946 do 1971. Očitno pa jim vsega gradiva ni uspelo dobiti, saj sem spoštovanja vredno dokumentacijo, vključno z drugo zabrdško šolsko kroniko, uspela leta 1993 rešiti z zelo neuglednega mesta.

KC. 344

OSNOVNA ŠOLA ZABRDO

1906 - 1964.

Arhiv smo prevzeli 1. 6. 1977 na šolskem podstrešju v slabem materialnem stanju, objeden od podgan. Tudi ohranjenost arhiva je bila. Prevzemu arhiva v naš zavod sta na začetku nasprotovala dva domačina.

Ekskurendna šola v Zabrdu se je začela 1. 1906, ko je bilo dokončano skromno šolsko poslopje. Leta 1918 je bil v šoli oddel italijanskega vojaštva in pozneje financarji. Šolsko poslopje je bilo slabo in so že od leta 1934 opozarjali na potrebi zidave novega poslopja, ki so ga sezidali leta 1940, oziroma tik pred vojno. Po vojni je bil pouk obnovljen in je bila šola zaprta pre nekaj leti. Sedaj služi kot stanovanjski objekt.

Prevzetega gradiva nismo škartirali, iz fonda je bil oddvojen le fond krajevnega šolskega sveta, ki pa se mnogokrat prepleta s šolskim gradivom. Gradiva je 4 t.e. = 1 knjiga in 3 škatle. Vpisano je pod akc. št. 344.

Popis fonda:

- 1) Važnejši spisi - tudi kratka zgodovina šole - 1936 - 1959.
 Inspekcijska poročila 1935 - 1940
 Statistike 1924 - 1940
 Statistični listi 1946 - 1957
 Šolska matica Zabrdo ~~1906~~ 1906 - 1911
 Šolska matica in kazalo 1937 - 1963
 Matični listi 1955/56
 Imeniki učencev 1960 - 1964 (4 kosi).
- 2) Katalogi 1908 - 1941 (31 zvezkov).
- 3) Spisi 1945 - 1952
 Spisi 1958 - 1962
 Kontrolnik kreditiv 1952 - 1956.
- 4) Delovodnik 1934 - 1941 in 1955 - 1963.

Škofja Loka, julija 1978.

France Štukl

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA
 ODDELEK V ŠKOFJI LOKI

Naj omenim tudi Janeza Mikuša, ki je bil do leta 1930 župnik v Sorici. Skupaj z učiteljem Josipom Primožičem sta vodila izredno natančno kroniko v matični šoli v Sorici in v Zabrdu. V zelo kratkem času se je bilo treba večkrat prilagoditi političnim spremembam. Od avstro-ogrske monarhije, preko prve svetovne vojne, ki je obubožala narod, do zasedbe Italijanov in kraljevine SHS. Vsako oblast, razen zasedbe Italijanov, sta spoštovala. Ko pa se je oblast zamenjala, sta po njej udrihala. Istočasno sta pisala dve šolski kroniki, župnik še župnijsko. Vsaka šolska kronika je napisana svojstveno, vsaka je vpeta v svoje okolje. O istih dogodkih nista pisala enako, kajti vsako okolje se je odzivalo na svoj način. Iz tega je razvidna tudi globoka zavest, spoštovanje in zavzetost za delo, ljudi in okolje.

Njune zapise sem skušala brati drugače: kot dogodke same in kot opise, kako so se na te dogodke odzivali ljudje, kako so jih doživljali. Zanimalo me je, kako se je mali človek odzval na svetovne dogodke, ki sta jih zelo skrbno zapisala. Janez Mikuš je zelo natančno nadaljeval Karlinove zapise, nadziral je šolnike in jim bil v pomoč. Bil je zelo dober opazovalec dogodkov in ljudi, saj je bil v vsem tudi sam soudeležen. Same razmere, nova državna ureditev, vse to je imelo vpliv na ljudi in na nov način preživetja. Najprej fronta, potem mejno območje, soočanje s tihotapstvom, vedno več tujcev, vojakov, uradnikov, orožnikov. V zapisih je med vrsticami včasih čutil tudi jezo, skrb za prebivalce same in nemoč ob njihovih včasih zelo nespametnih odločitvah. Kronika je napisana tekoče, duhovito, s pridihom humorja. Janez Mikuš je samo v dobi italijanske okupacije v župnijsko kroniko napisal 71 strani. Zelo tragičen čas je prikazan tragikomično. Nikakor se ni strinjal, da poštenjakarski kmečki rod prevzame "nov" slog življenja: možnost nepoštenega zaslužkarstva, veseljačenja in popivanja, v nos so mu šli italijanski ženini, nezakonški otroci, preklinjanje, odvrčanje od praznikov, vere, cerkve, prevzemanje novih kulturnih navad in vzorcev ...

Šolanje na Selškem

Rojstno leto slovenskega šolstva je leto 1773, ko je Blaž Kumerdej poslal dunajski vladi predloge, kako naj bi se razvijalo šolstvo na Kranjskem. Ohranjen je ukaz loškega glavarja županom, naj nanizajo ljudstvu, da se bodo odprle trivialne¹ šole v selški, poljanski in žirovski fari, poleg tega pa še glavna šola pri nunah klarisah. Leta 1778 se je pouk začel v Selcih, leta 1815 v Železnikih, leta 1852 v Sorici, leta 1871 v Bukovščici, leta 1893 v Dražgošah, leta 1895 na Zalem Logu, leta 1896 pri Lenartu in leta 1893 v Davči, okoli leta 1900 na Bukovici, leta 1904 v Podlonku, leta 1906 v Zabrdu in leta 1907 v Martinj Vrhu. Šolanje v Sorici se je pričelo leta 1852 in soriška šola je tretja najstarejša šola na Selškem. Prebivalci v Sorici ji v začetku niso bili naklonjeni, starši niso čutili potrebe, da bi otroke pošiljali v šolo. Ovira pri ustanavljanju šol so bili slabi prostori, slabe poti, nestalni in nizki dohodki učiteljev in nerazumevanje staršev za potrebo šolanja. Starši so bili mnjenja, da za "kmečke" šola ni pomembna. Navadno so tolažili sebe in otroke, da je, kar izvedo v cerkvi, dovolj. To je bil lahko tudi izgovor, saj ob številni družini ni bilo osnovnih oblačil in ne obutve. V šolo so otroci prihajali premrlih rok in rdečih nog. Zvezkov ni bilo, pisalo se je na skrilaste tablice z lesenim okvirom. V šoli so se učili brati, pisati in nekaj malega računati, če pa je otrok le prevečkrat moral v "grme" past, pa še tega ni usvojil. Od leta 1792 so imeli nadzorstvo nad osnovno šolo okrožni šolski komisarji, ki so jih plačevali iz premoženja cerkvenih bratovščin. Pedagoško delo je nadzoroval okrajni šolski nadzornik – župan ali župnik. Leta 1892 je o razmerah med otroki v soriških vaseh poročal tudi upravitelj ljudske enorazredne šole v Sorici Josip Armič. Šolo v Sorici so obiskovali tudi otroci iz vasi Spodnje Danje, druge vasi pod Ratitovcem pa zaradi oddaljenosti niso spadale pod ta okoliš.²

Na slovenskem ozemlju je bilo osemletno šolanje uzakonjeno že leta 1869, vendar se, ker ni bilo pogojev, ni skoraj nikjer izvajalo. Osemletka se je

na Osnovni šoli Zabrdo začela izvajati leta 1958, v Sloveniji pa so jo povsod uvedli do leta 1962. V teh letih sploh ni bilo zagotovljenih pogojev za redno šolanje.³ Do leta 1918 so šolske oblasti s šolami uradovale po nemško. Učenci so šolo obiskovali šest let vsak dan, zadnji dve leti pa po enkrat ali dvakrat na teden.

Šolanje otrok iz Spodnjih Danj

Učitelj Armič je zapisal: "Ko sem prišel leta 1892 kot šolski upravitelj v tamošnjo tedanjo enorazrednico, sem se kmalu prepričal o stanju in ostankih tirolske naselbine. Všolane so bile tedaj tri vasi: Spodnja in Zgornja Sorica ter Spodnje Danje. Ostale vasi ob pobočju Ratitovca pa so bile zaradi oddaljenosti izven šolskega okoliša. V Spodnji in Zgornji Sorici ni bilo opaziti med otroki nobenega zaostanka tirolskega narečja. Otroci so govorili in znali le slovensko. V Spodnjih Danjah, mali in izolirani, dobre pol ure od Sorice oddaljeni vasi, ter v ostalih, ne všolanih gorskih vaseh, se je med deco ohranila neka mešanica tirolskega narečja in slovenščine. Samostalnike in glagole so rabili večinoma nemške, sklanjali in spregali so jih slovensko.

Učitelju je bilo potrebno zaradi Danjarjev prestaviti v danjarsko govorico ves abecednik in I. berilo,

da je pri pouku lahko pomagal in prej dosegel cilj. To delo je trajalo le v nižji skupini. Ko so prestopali otroci v višjo skupino, znali so že slovensko in sledili so pouku.

Stari ljudje, ki so tedaj že pomrli, so med seboj govorili še pristno tirolščino. V šoli se je na deci dobro poznalo, če je doma kak ded ali babica ali kaka druga stara oseba. Tak otrok je bil veliko bolj "zakrknjen German", ker je doma čul le narečje.⁴

Staršem je bila pastirska služba, če ne pomembnejša, pa vsaj nujna za preživetje. V Spodnjih Danjah so bili že leta 1910 vsi pismeni, kdor je izostal iz šole, so ga morali opravičiti s tehtnim razlogom." Deklice so bile že od ranih nog pestrne.

Ustanovitev šole v Zabrdu

Podgorci so si več let pred ustanovitvijo šole v Zabrdu prizadevali, da bi tudi otroci podratitovških vasi imeli možnost šolanja:

"Do misli in uresničevanja eks. šole v Zabrdu je prišlo na sledeči način. Ko se je leta 1893 ustanovila eks. šola v Davči, je c. kr. okrajni šolski svet v Kranju z dne 13. 9. 1893 šte. 1056 pozvala okrajni šolski svet v Sorici, naj se izjavi, če je potrebna eks. šola v Zabrdu. Krajni šolski svet je v svoji seji dne 25. 9. 1893, obravnaval imenovani odlok in je bil odločno

*Ker so vasi: Zgornje Danje, Zabrdo, Ravne, in Potka
Davča in Poreben vsaka več kot 1 uro oddalje-
ne od Sorice, ne vete dolžnost da bi otroci
obiskovali šolo.*

V Sorici 1. listopada 1886.

France Garbner

Otroci zaradi oddaljenosti nimajo možnosti pouka. Vir: SI_ZAL_ŠKL/0207 Osnovna šola Sorica, šolska kronika (1917–1939), t. e. 1.

Zgodovina drž.ljudske šole v Zabrdu.

Leta 1893.se je ustanovila ekskurendna šola v Davči.C.kr.okr.šol.svet je pred ustanovitvijo imenovane šole pozval krajevni šol.odbor v Sorici naj se izreče glede prostora imenovane šole.Krajevni šol.odbor z ustanovitvijo te šole ni bil zadovoljen,zato je na svoji seji 25.septembra 1893.l.med drugim obravnaval sledeče:V naši občini je še več vasi katerih posestniki plačujejo šol.davek,a njihovi otroci nimajo šole.Če se bo otvorila šola v Davči,morajo isto dobiti tudi vasi:Zg.Danje,Zabrdo,Torka in Ravne.Zapisnik seje je bil poslan c.kr.okr.šol.svetu in tako je bila oblast opozorjena na omenjene vasi.

Dne 4.IV.1894.l.je c.kr.okr.šol.svet naznanil,da se bo za te vasi otvorila ekskurendna šola.V že prej imenovanih vaseh ni bilo za ustanovitev dovolj no število otrok,zato se v tem letu šola ni otvorila.

Iz Sorice in Sp.Danj so pošiljali stariši v omenjene vasi služiti otroke.Posestniki so otroke radi sprejemali,ker jih radi oddaljenosti ni bilo treba pošiljati v šolo,a s sprejemom otrok so nevede pripravljali teren za šolo.

Dne 22.VII.1904.l.je prišla v Zabrdo komisija in kupila od Gasser M., posest.iz Zabrda št.5-120mzmljišča za 80k na parceli 710 davčne občine Danje

Šolsko poslopje je bilo dograjeno 13.decembra 1905,a šolska oprava in ostalo potrebno je bilo postavljenon v šolo 23.aprila 1906.l.Istega dne je bil tudi pričetek šolskega pouka.

Po svetovni vojni so zemlje lačni Italijani zasedli Ratitovec in tudi šolski okoliš Zabrdo.Nastanili so se vojaki v šoli in uničili 23 stenskih slik za ponazorovanje pouka,razbili okna in napravili v šoli precejšno škodo.

V letu 1919 in 1920 se je pouk vršil neredno.Leta 1920.je bil v Trstu interniran učitelj Primožič.

Dne 2.junija 1921.l.so Italijani zapustili Zabrdo in ves okoliš.V Sorico je prišla jugoslovanska razmejitvena komisija,popoludne pa je orožništvo kraljevine S H S zasedlo Sorico.

V šolskem letu 1933/34 je ministrstvo prosvete imenovalo z dekretom br 57681/32 z dne 25.XII.1933 l.za redno učno moč na tukajšnji ~~šoli~~ šoli učitelj Marič Martina.

Reden šolski pouk se je pričel 12.II.1934 in tako se je šola spremenila v vsakdanjo šolo.Od takrat so službovali na šoli večinoma začasni učitelji ali pa učit.pripravniki.Sedanji učit.je učžit.IX.p.gr.

Državna ljudska šola je ca v višini 1.200m.

Na šoli ni materijala za šolski muzej!

Zgodovina državne ljudske šole v Zabrdu. Vir: Slovenski šolski muzej, Ljubljana.

proti zidanju šole. Zapisnik je bil poslan c. kr. okr. s. svetu v Kranj. Dne 4. aprila 1894, je šolski svet poročal, da se bode za vasi: Zg. Danje, Zabrdo, Torka, in Ravne preskrbel šolski pouk. V teh štirih vaseh pa ni bilo dovolj šoloobveznih otrok, ker jih je bilo le 30-35. Število otrok pa je naraslo do 50, ker so starši iz Sorice pošiljali služiti svoje otroke "Podgo-re", ker jim ni bilo treba hoditi v šolo.

Ker se je moralo vsako leto naznaniti število šoloobveznih otrok in ker jih je bilo nad 45, je naznanilo kr. okrajni šolski svet z dne 14. III. 1903, štev. 635, da se bode vršila obravnava glede ustanovitve šole v Zabrdu.

Dne 2. VII. 1903, je prišla iz Kranja to zadevna komisija na lice mesta. Ker pa ni nihče hotel prodati potrební prostor, je bila komisija brezuspešna.

Z delom se je pričelo 20. VI. 1905. Vse delo je bilo končano sredi oktobra 1905, parcelna številka 710, šolska uprava pa je bila nameščena v učno sobo 23. 4. 1906.

Redni pouk se je začel 23. 4. 1906.⁵

Osnovna šola Zabrdo je bila ustanovljena leta 1906. Pred tem se otroci teh vasi niso šolali. O šolanju pred tem obdobjem ni podatkov, znanje se je verjetno širilo iz roda v rod.

V Zabrdu je od leta 1906 potekala ekskurendna⁶ šola, leta 1928 pa je bila preoblikovana v enorazrednico.^{7, 8} Že tako skromne življenjske razmere so dodatno zaznamovale prva svetovna vojna, italijanska okupacija, revščina po vsem tem ... Ustrahovani in zavrti otroci so si v šoli dali duška, vpili drug na drugega, se cukali, obmetavali, se pretepali. Kos jim je bila le trda učiteljeva roka.⁹

Prva šolska kronika Osnovne šole Zabrdo

Šola v Zabrdu je začela s poukom leta 1906. Stala je na istem mestu kot današnja zgradba, le da je bila lesena. Vanjo so bili vključeni otroci iz Zabrda, Zgornjih Danj, Torke in Raven. Starši z Zalega Loga in iz Sorice so svoje otroke dali v podgorske vasi, da so jih lažje preživeli, hkrati pa so jih vpisali tudi v šolo. Zaradi oddaljenosti, hudih zim ter nadmorske višine v zimskih mesecih ni bilo možnosti pouka. Učitelj v Sorici je tako 1. februarja 1924 zapisal: "Šolsko leto na OŠ Zabrdo traja od 1. aprila do 31. oktobra, v zimskih mesecih se ne poučuje radi terenskih razmer. Učni jezik je slovenski. Velike počitnice so od 1. novembra do 31. marca."

Pouk je pogosto odpadel zaradi različnih vzrokov. Leta 1908 je 27. aprila zapadlo toliko snega, da je pouk odpadel. Leta 1907 je učitelju Primožiču umrla žena, dve leti kasneje pa še hčerka. Razsajale so bolezni, npr. oslovski kašelj. Močan poudarek je bil na domovinski vzgoji in vsakoletni obletnici smrti škofa Antona Martina Slomška, obeležena so bila vsa cerkvena praznovanja in po-

membni svetovni dogodki.

Najslabše po šolskem uspehu je bilo leto 1918, učitelj pripiše: "Da bi bilo že skoraj konec te vojske!" Prva svetovna vojna se je končala, vendar so čez dva tedna, 26. novembra, zasedli Sorico, Zabrdo, Ravne in Gladki vrh Ratitovca.

Šolsko leto 1918/1919

Italijani okupirajo šolo v Zabrdu.

Zemlje lačni Lahi so med tem zasedli vso Primorsko in 26. novembra ob petih zjutraj je šla kompanija Lahov skozi Sorico mimo Zabrda v Ravne, kjer so se nastanili in zasedli Gladki vrh Ratitovca.

24. decembra je bil Zabrdom nastanjen en oddelek Lahov. Ker so se jih kmetje takrat že branili vzeti pod streho, sta jim dva kmeta iz Zabrda (Eberle in Fidlar) pokazala prazno šolsko poslopje in jim baje pomagala odpreti vrata, seveda brez ključa. Tako so Lahi vdrli v šolsko poslopje brez vsakega vprašanja in dovoljenja ter ostali v njej čez zimo. V šoli so imeli telefonično postajo. Kaj so delali v šoli, so kazali znaki oziroma sledovi, ki so jih pustili za seboj.

1. april. Pričetek pouka. Ta dan je bil deževen in snežen, g. župnik in učitelj Zabrdom sta se napotila, da ugotovita in naznanita eventualno škodo, ki so jo Lahi povzročili pri šoli. Ugotovila sta le škodo. Manjkalo je naslednje: 12 tintnikov, stojalo za dežnike in lesen pljuvalnik, obe vrvi pri tabli, 23 stenskih slik za ponazarjanje branja, en stol, steklenica s tinto, metrski trak. Šolska omara je bila odprta in ključavnica poškodovana, ubiti sta bili obe šipi, v veži ena in v stranišču ena. Vsa šola je bila silno okajena in umazana. Ker so silno kurili, je bila vsa peč razpokana in razbita, da ni bila več za rabo. Vso škodo sta popisala in nazaj grede sta se oglasila v Zgornjih Danjah na vojaški komandi. Vse se jim je zdelo samo po sebi umljivo, tudi da je bila omara siloma odprta, niso se nič čudili, kakor bi človek prišel v kak brlog samih roparjev. Obljubili pa so, da bodo vse popravili in škodo plačali. Seveda Lah obljubi vse, a naredi nič. Ta teden je bilo še nemogoče pričeti s poukom.

Dne in meseca	Šolsko leto 1906. Spomina vredni šolski dogodki
Spisano 1. maja 1906.	Et. I. Predgovorina šole: To je kdo komu ukazal biti tiho, rekel je: „Ti takrat govori, kadar bo Podgorana šola.“ Danes smo detičnik nepotriganja govoriti, kajti skoro 1400 m visoko pod skalnimi Ratitovcom v naši Zabrdi stoji lično, pritično poslopje, Ekshu rečna šola Zabrdom“. Kdo ve, so bi to poslopje že danes stalo, da niso na oporobili šolskih oblastev tihi, hi so se še šola praveje branili na vse kriplje. Do misli in uredničenja zgrabe pa je prišlo tako-le: Ko je postala l. 1893 ustanovitelj ekshimendne šole v Dasi pravomočna, je c. kr. okrajni šol. svet 13. 9. 1893. št. 1056 poslal krajni šol. svet v Ljubi, naj izreče svoje mnenje glede prostora omenjene šole.

Odlomek iz šolske kronike Zabrdno. Vir: SI_ZAL_ŠKL/0211, Osnovna šola Zabrdno, šolska kronika (1906–1938).

Okrog šole je bilo vse razmetano, klopi pred šolo, po šoli pa je nekdo malo pacal. Učitelj gre k terentetu, a ta samo obljublja, da bo vse uredil, naredi pa nič.

1. maj 1919. V Zabrdo in okolico je prišel cel bataljon italijanskih vojakov alpincev. Imenujejo se Berico. Šolo puste popolnoma pri miru, nihče ne sili vanjo, lahko se reče, da so oficirji in moštvo pametni ljudje.

1. julij. Iz Zabrda je odšel bataljon Berico, prišel pa bataljon Vicenza. Oficirji in moštvo, norci.

9. september 1919. Ko je prišel učitelj v Zabrdo, je bila šola odprta, na sredi šole šolska tabla, na njej polno kamenja, po šolskih klopih kamenje, zunaj pa je bilo na deski zapisano: "Casa del Soldate." Učitelj je šel na komando, pa so mu rekli, da vojaki nimajo druge sobe na razpolago in da bodo vse plačali, kar bodo naredili škode. Odšli so vojaki bataljona Vicenza. Vsega so plačali 1.700 lir, ki jih je učitelj izročil krajevnemu šolskemu svetu. Prišli so vojaki bataljona Cadore, ki so se takoj polastili šole.

28. oktober 1919. Silno žalosten uspeh. "Imeli smo dobro voljo, a kaj ko ti vojaška soldateska meče nalašč pod noge kamenje in polena. Dal bog, da bi se to ljudstvo spravilo iz poti."¹⁰ Učitelj je otrokom

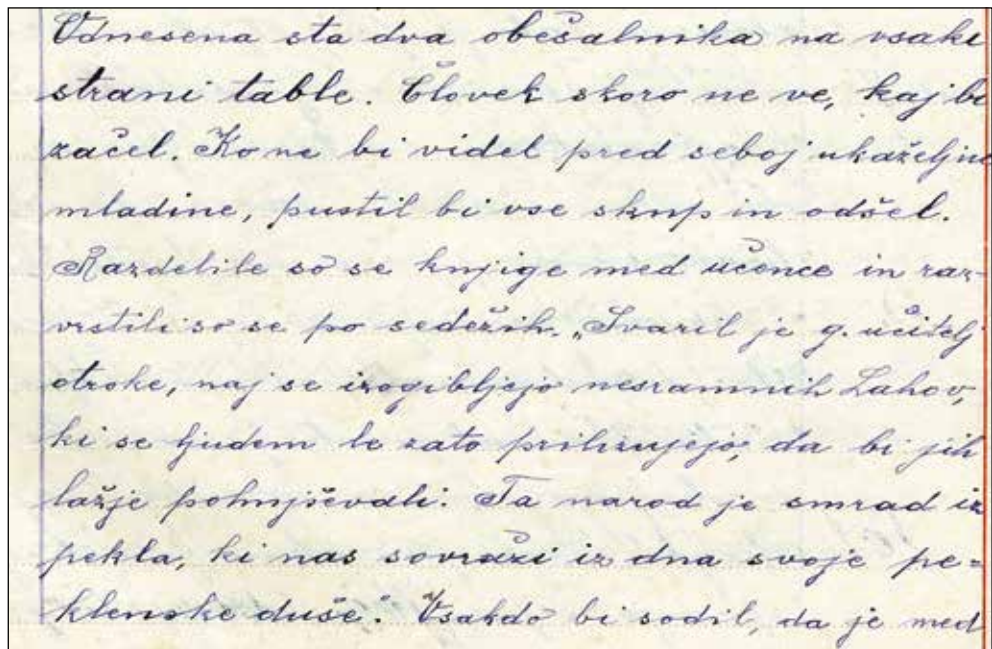
priporočal, naj se pozimi sami uče in naj se izogibljajo stika s pohujšljivimi Lahji.

Na vaških veselicah so Lahji malo spili, nato pa so nagi noreli po vasi. Matere so odvezale svoje naglavne rute in otrokom zakrile oči.¹¹

Šolsko leto 1920

Tudi v tem letu župnik Mikuš in učitelj Primožič močno udrihata po Lahih.

18. marec 1920. Tukajšnji gospod župnik in učitelj sta šla Zabrdo, da ugotovita eventualno škodo. Našla sta vojaštva polno šolo, šipe razbite, pri veži odbit prag, da se ne zapro več vežna vrata, šolska peč popolnoma nerabna, šolska omara pa do zdaj v tem letu nedotaknjena. Ker se z aprilom začne pouk, šla sta na komando ter zahtevala, naj se šola do 1. aprila izprazni ter naj se vse posnaži in pobeli. Vse je bilo obljubljeno, še skoraj več, kot sta zahtevala. Da bi bilo takih komandantov več, sta si mislila. Terente je vsak dan pričakoval, da odide proč, zato je tako privolil v popravo.

Zapis v šolski kroniki: Žalostna ugotovitev učitelja.

Drugi, tretji in četrti teden leta 1920 ni bilo pouka, ker se vojaštvo do meseca maja ni spravilo iz šole in je vse pustilo tako nesnažno, da v šolo ni bilo za stopiti. Zadnjega aprila je vojaštvo odšlo iz Zabrdna in prišli so financarji. Ker se šole ni dalo zapreti, so jo takoj okupirali ter šolsko stranišče in zahajali v šolo, ker se ne da zakleniti.

2. junij 1921. Italijanski vojaki so se umaknili iz Sorice. V šolski kroniki je sledil zapis: "Italijani odidejo iz Zabrdna in se umaknejo proti Petrovemu Brdu; šola se je oddahnila. V Sorico je tega dne ob 11.25 prišla jugoslovanska razmejitevna komisija, popoldne pa je Sorico zasedlo orožništvo SHS."

Zapisnik šolskega nadzornika: Leta 1918 (v dobi italijanske okupacije) se je nastanil na šoli v Zabrdnu oddelek italijanskega vojaštva, pozneje oddelek financarjev. Vojaštvo je zelo pokončalo šolsko upravo, škodo pa plačalo le deloma. V dobi italijanske okupacije se pouk ni vršil redno, ker je bilo večkrat na šoli nastanjeno vojaštvo. Po odhodu Italijanov (2. junija 1921) se je vršil šolski pouk redno. Po prvi svetovni vojni so zemlje lačni Italijani zasedli Ratitovec in tudi šolski okoliš Zabrdno. V letu 1919 in 1920 se je pouk vršil neredno. Leta 1920 je bil v Trstu interniran učitelj Primožič.¹²

9. julija 1924 so šli vsi učenci kropit součenca Janeza Kodra, ki se je dan prej ubil nad Torko, v steni Altemauer. Učitelj je pri tem svaril navzoče, naj bodo previdni, kadar gredo v gore. Otroci – pastirji so plezali pod "Pajlom". Roke so namazali s smolo v prepričanju, da jim ne bo drselo, in tako je prišlo do tragedije.¹³

Po letu 1925 je v Zabrdnu poučeval Martin Železnik, zadnja leta pred drugo svetovno vojno pa se je močno potegoval za novo šolo učitelj Rado Kovač. Šolska kronika ni več napisana tako natančno. "Šolsko poslopje je le nekaka baraka, ki obsega učilnico. Zbita je iz lesenih lat in ometana. Omet pa se krūši zunaj in znotraj. Vrata in okna puščajo, tako, da bo zimo težko prestati. Prebivalstvo bi rado novo šolsko poslopje. Otroci so videti prav nadarjeni, tudi za čuda lepo oblečeni in vseskozi snažni. Pouku z zanimanjem sledijo. Učiteljev nastop je umirjen in

simpatičen in je videti, da se za šolo zelo zanima."¹⁴ Pouk je bil dvakrat tedensko samo poleti. Kaj so se učili? Brati, pisati, računati, a so drugo poletje morali začeti znova, kajti vse so pozabili. Pogosto so starši oddali prošnjo, če smejo otroci ostati doma, kajti prav v poletnih mesecih je bilo največ dela. Po letu 1920 so že pisali v zvezke s svinčnikom in s peresom na tinto. Malo pred tem pa se je pisalo še s kredo na tablico.¹⁵ Pouk je bil dvoizmenski. Dan so začenjali in končali z molitvijo, kazni je bila vzgojna. Če je komu le šlo malo težje v glavo, jih je dobil s šibo.

Zabrdška šola še vedno ni imela svojega učitelja, pouk je bil še vedno okrnjen.

Do leta 1933 je pouk potekal dvakrat tedensko samo v poletnem času, učitelj je prihajal iz Sorice. Reden pouk se je pričel 12. 11. 1934 in tako se je šola spremenila v vsakdanjo šolo. V šolskem letu 1933/34 je ministrstvo za prosveto imenovalo z dekretom št. 57681/32 z dne 25. 12. 1933 za redno učno moč na tukajšnji šoli učitelja Martina Kuha-riča.¹⁶

Število učencev v Osnovni šoli Zabrdno v letih 1906–1938

Šolsko leto	Število učencev	Učitelj
1906	35	Josip Primožič
1907	30	Josip Primožič
1908	25	Josip Primožič
1909	29	Josip Primožič
1910	32	Josip Primožič
1911	33	Josip Primožič
1912	38	Josip Primožič
1913	36	Josip Primožič
1914	38	Josip Primožič
1915	40	Josip Primožič
1916	39	Josip Primožič
1917	42	Josip Primožič
1918	43	Josip Primožič
1919	46	Josip Primožič

Šolsko leto	Število učencev	Učitelj
1920	45	Josip Primožič
1921	48	Josip Primožič
1922	37	Josip Primožič
1923	34	Josip Primožič
1924	24	Josip Primožič
1925	Ni podatka	Rezika Primožič
1926	Ni podatka	Martin Železnik
1927	22	Martin Železnik
1928	20	Martin Železnik
1929	20	Martin Železnik
1930	Ni podatka	Martin Železnik
1931	23	Martin Železnik
1934	Ni podatka	Martin Kuharič
1935	Ni podatka	Martin Kuharič
1936	27	Ferdo Wuser, Marija Jerina
1937	Ni podatka	Ferdo Wuser
1938	28	Radoslav Kovač

Postopek za gradnjo novega šolskega poslopja

Šolska zgradba je bila v zelo slabem stanju, tako slabem, da leta 1937 ni bila več varna za poučevanje. Oblast, takratni odbor v Sorici, je predlagala, naj se stavba podpre, ker se je nagnila. V naslednjem letu pa so bile nove volitve, podporo je prav zaradi obljube, da bodo pomagali zgraditi novo šolo v Zabrdu, dobil predstavnik z Zalega Logu. S pomočjo in z udarniškim delom naprednih vaščanov so dosegli, da se je hram učenosti gradil na novo.

V letu 1938 je umrl učitelj Ferdo Wuser. Že dalj časa je bil bolan. Pot na (G)Ekn je zmoget tako, da se je prijel za vrh, otroci pa so ga vlekli. Ko so prispele do šole, je učence natepel z vrvjo.¹⁷ Začela se je obnova šole, ki pa so jo na začetku druge svetovne vojne podpirali tudi nemški vojaki. Šolske kronike za naslednjih sedem let ni.

Prva šolska kronika Osnovne šole Zabrdo (1946–1971)

Zakaj se Podgorci pogosto z grenkobo spominjajo svojega otroštva in mladosti? Za kaj vse jih je življenje prikrajšalo v najnežnejših letih? Kaj in zakaj je zaznamovalo njihovo usodo oz. njihovo življenje? Zakaj in kdo jim je vcepil občutek krivde? Se ga bodo kdaj rešili? Zakaj se je usoda z njimi tako kruto poigrala, da niso obiskovali pouka? Zakaj se jim beseda ustavi sredi stavka?

Okvirno sliko sem sestavila s pomočjo šolskih kronik in iz pripovedovanja takratnih otrok – današnjih prebivalcev domačinov. Šolska zgradba v Zabrdu je bila zgrajena leta 1942. Gradilo jo je gradbeno podjetje Obid s pomočjo vaščanov in občine. Šolsko poslopje ima učilnico, predprostor, dve stranišči, učiteljsko stanovanje.

Šola je bila tudi družabni prostor, namenjena je bila tudi shajališču mladine, kulture, kulturnih prireditev, srečanj. Podgorci o šoli, o učiteljih, o župniku pripovedujejo z največjim spoštovanjem. Pogosto so pri učiteljih in župnikih iskali tudi različne nasvete. Tudi učitelji so se marsikdaj seznanili z modrostjo ljudi glede kmečkega dela.

Pouka med vojno ni bilo, okenske šipe pa so pobrali za partizansko bolnišnico v Podlonku.¹⁸ Poslopje je večkrat nudilo zavetje tako partizanom kot Nemcem. Med vojno je bilo med "hajkami" poškodovano oz. je dobilo izstrelke, ki so še vedno vidni na zahodni strani. Pisni podatki se ne ujema jo z ustnimi viri, saj se je šola gradila še v vojnem času.¹⁹

Utrinki iz druge zabrške kronike

Šolsko leto v Zabrdu je začela učiteljica Ana Omahen. Pouk se je začel 23. maja 1945. Učiteljica je bila Tončka Šuštar, vpisanih je bilo 28 učencev. Pouk je bil v ponedeljkih, sredo in petkih, drugi razred dopoldne, prvi razred popoldne. Septembra 1945/46 je začela poučevati Ana Omahen. Zabrška

Zapisnik

v. ocenjevalni inšpekcijski konferenci, ki se je vršila v Zabrdnu, dne 16. maja 1937. o
prilici pregleda ljudske šole v Zabrdnu po vsr. šolskem nadzorniku Ivanu Vrhovcu.

Ljudska šola v Zabrdnu ima 1 oddelček. Tudi se vsi tako, da obiskuje 1, 2 in 3 raz.
red pouka popoldne, ostali pa dopoldne. Približno štiri, višje skupine je 11, nižje pa 17 otrok.

Učilnica je namočena v lastni baraki, ki v prav nobenem primeru ne odgovarja šolskim
in higijskim predpisom. Okna in vrata se ne razpirajo in učilnici je stalen prepih.
Če s komolcem sadenice v steno, se usuje, cele kupe smeta raz steno. Razen učilnice in 2
stranišče ni ničesar v baraki. Č.m. od šolskega vhoda, se maha ja prepad, tako da so
otroci stalno v smrtni nevarnosti, ko razpuščajo sode. Vb. šole je č.m., šolskega vrta,
ki je ograjen s plotom. Tudi pa je v učilnici prav lep, red in snaga.

V Zabrdnu ni bilo pooblaščenega učitelja Vuvorja pouka vse do 14. IV. 1937. Od tedaj
poučuje kontraktualni učitelj Vrhovec Ivan. Nadzorovalo se je v nižji skupini.

Iz računstva so otroci izračunali težjo sestavljeno uporabno nalogo s % ra-
čuni. Prav gladko so jo izračunali in hitro razumeli. Videti je, da posveča učil-
telj temu predmetu vso potrebno poročnost.

Čitali so otroci dokaj dobro, tekoče in s pravišnim razumevanjem.

Iz remlje pisca so otroci opisovali posamezne banovine. Vedeli so povedati
tudi veliko preveč podrobnosti in imen. Nihem pa, mogel dobiti utisa, da imajo o-
troci dolocno predstavo o obravnavanih pokrajinah. Naj učitelj dobro preteht-
ta, kateri snov in koliko jo je potrebno za te gospodarske otroke.

Tudi zgodovinska snov se izgublja v podrobnostih, ki niso primarne za to šolo.
Naj se obravnava le bistvene in odločilne zgodovinske dogodke.

Učevanje učitelja z otroki je strogo in premalo domače. Priprava na pouk je red-
na, vpiše naj se pa razen teme, ki se jo misli obravnavati tudi uino pot in uini postop-
pek. Razredni uradni spisi so v lepem redu. Tudi ostala šolska administracija je
v redu.

Šolskih nalog se je pisalo premalo, kar ni bilo na šoli 4. m. pouka, kar pa

so jih, so napisane prav zelo lepo in dokaj pravilno.

V teku je postopek za gradbo novega šolskega postopja.

V Zabrdu 16. maja 1933.

Ivan Hrišnik l. r.

Resničnost prepisa potrjuje
šol. upr.

Ivan Vrhovec.

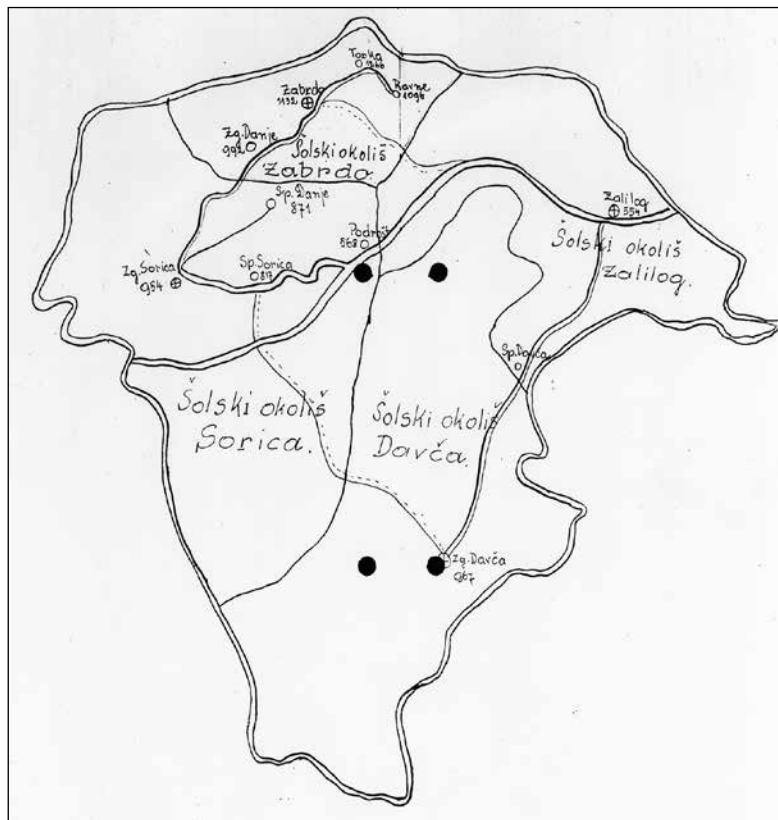
šola ni imela ne elektrike in ne vodovoda. Po oceni učiteljice so bili ljudje šoli in šolskemu delu zelo naklonjeni, oblast pa je šoli v takih hribih nasprotovala.

Učiteljica Ana Omahen je v začetku šolskega leta 1945/1946 zapisala:

"Podatki na šoli za časa domovinske vojne. Podatki o stanju na šoli pred pričetkom vojne. Pred vojno je bila državna, osnovna šola eno-razrednica. O številu vpisanih otrok nimamo podatkov. Na šoli je poučeval en učitelj. Učiteljska in šolarska knjižnica sta šteli skupaj 110 knjig, ki pa so v zelo slabem stanju. Staro šolsko poslopje je bilo slabo in ni moglo služiti več svojemu namenu, zato so ga podrli in zidali novo. 31. marca 1941 je bila nova stavba pod streho, vendar pa ji je manjkala še notranja izdelava.

Zabrdška šola, 1942. Vir: France Gasser.

Šolski okoliš Osnovne šole Zabrdο, skica učitelja. Vir: Slovenski šolski muzej, dokumentacijska zbirka Osnovne šole Zabrdο.

V teku domovinske vojne je ostalo poslopje celo. Stalo je večinoma prazno, izjemoma je služilo neko-likokrat za prenočišče NOV in okupatorski vojski, to pa samo od časa do časa za nekaj dni. Pouka ni bilo, pač pa je bil tu v letu 1941–42 neki učitelj, ki je vodil gradbena dela, tako, da je bilo šolsko poslopje v tem času popolnoma dograjeno in izdelano.

Šolarska in učiteljska knjižnica sta se ohranili. Otroci niso bili preseljeni²¹ in eden po nesreči ubit. V šolski okoliš okupator ni preselil nemških družin. Bivši učitelj se je preselil v Ljubljano in tam tudi ostal. Prebivalstvo vasi Raven je zadel hud udarec, ko so Nemci odpeljali večino moških v internacijo. Tam so trije umrli, drugi so se srečno vrnili. Prebivalstvo je bilo zelo naklonjeno NOV in je rado podpiralo narodno osvobodilno gibanje. Okupator je zapustil kraj ob koncu aprila 1945.

V okolišu se niso vršile večje borbe.

Štanj šole do 15. oktobra 1945.

Šola je bila enorazredna. Vpisanih je bilo 27 otrok. Na šoli je bila ena učna moč. Učiteljska in šolarska knjižnica štejeta približno 140 knjig. Štanj poslopja je dobro. Šola se vrši v šolskem poslopju. Na šoli primanjkuje učil.

Omahen Ana

Šol. upravitelj²²

Šolska kronika skoraj vsako leto podaja podatke o naravnih nesrečah: izredno hudih zimah, snežnih plazovih, požarih in o boleznosti prebivalcev ter učiteljev.

Učiteljica Ana Omahen je v šolski kroniki 1947/48 zapisala:

"V jeseni 18. septembra 1947 so prebivalci Zg. Danj opazili ogenj nad Trojarjem. Požar se je

Družina Blaža Freliha v Osnovni šoli Zabrdo leta 1943, kmalu potem, ko je bila dokončana gradnja šole. V razredu je družino: očeta Blaža, mamo Frančiško, Vinka, Mihelo in Minko, fotografiral Anton Tolar – Stancarjev (partizan) iz Podlonka.²⁰

zaradi velike suše zelo hitro širil in zavzel večji obseg. Širil se je proti vzhodu. Ker prebivalci vasi Zabrdo in Zg. Danj sami niso mogli omejiti požara je bila vas Zabrdo v veliki nevarnosti. KZO je poslal pomoč iz Sorice, nato tudi iz Škofje Loke. Prebivalci Selške doline in Škofje Loke so prihitali na pomoč in vsaj nekoliko omejili požar. Ogenj se je razširil do Torke, šele v nedeljo zvečer, 21. 9. 1947 se je pooblačilo, padel je težko pričakovani dež in pogasil ogenj. Vzrok ognja je bil neznan, pastirji so dva dni prej kurili na paši in ogenj pogasili"

Že leta 1947 so si učenci prvič ogledali Ljubljano, Reko, Opatijo, Begunje–Vrbo–Bled, Belo krajino, Postojnsko jamo, Vipavsko dolino, ljubljanski živalski vrt, Tolmin, Bohinj. Ogledali so si tudi Škofjo Loko in njene znamenitosti. Za izvedbo izletov so poiskali donacije: v Sorici, v Iskri v Kranju, v občini Zali Log ali pa so pripravili prireditev in zaslužili za izlet.

V letu 1951/1952 je zapadlo več kot dva metra snega, ki je v okolici povzročil veliko škodo. Več dni ni bilo pouka. Plaz, ki je prišel od vrha v Zgornje Danje med Gajgarjevo in Jurjevcovo hišo, je povzročil

Pred zabrško šolo, leta 1950. Vir: Matevž Kopač.

veliko škodo. Drugi plaz je prišel skozi Torkarski Povden v vas Ravne in porušil hišo Štefana Gaserja in močno poškodoval Koblarjev skedenj. Ob tem je bilo veliko uničenih kozolcev ter sadnega drevja in gozda, nekaj tudi zaradi zajcev. V Kmetijski zadrugi Sorica je že zmanjkalo živil. Ljudje so jih poskušali dobiti od drugod, vendar je bila lakota pogost spremljevalec.

V šolskem letu 1953/54 učitelj Marjan Kne ugotavlja, da je najslabši uspeh v 3. in 4. razredu, in sicer zato, ker največ dela starši nalagajo prav tej starostni skupini. Učenci so dosegli 100-odstotni uspeh, učitelj pa je beležil velik izostanek od pouka. V tem letu se je začelo tudi temeljito delo pri dograditvi

Šola v Zabrdu leta 1952 z učiteljem Stanislavom Žontarjem. Vir: Matevž Kopač.

šolskega poslopja. Pri prostovoljnem delu so se prebivalci Podgor zelo izkazali.

V letu 1954/55 ni bilo vpisanega nobenega novega učenca, tako da ni bilo prvega razreda.

V tem letu je šolsko poslopje dobilo električno napeljavo, toda ne še razsvetljave. Učitelj izrazi bojazen, da bodo razpadle žice. Učenci so bili na izletu v Zagrebu v živalskem vrtu, obiskali so lutkovno gledališče v Ljubljani in si ogledali predstavo Obuti maček.²³

V šolskem letu 1956/57 je bil v pouk vključen sodobni učni pripomoček – radio na baterije. V tem letu en mesec ni bilo pouka, ker se je učitelj poškodoval. Pouk je potekal le dvakrat tedensko, ker so učitelja premestili v Sorico. Pričelo se je tudi temeljito delo na šolskem poslopju, dobili so celo novo tablo, ki jo je naredil Franc Golja iz Zabrda. Prejšnja je nosila letnico cesarja Franca Jožefa. Učitelj Kne je napisal, da "bo prej začel Ratitovec govoriti, kot pa bo zagorela v naših krajih električna luč".

Leta 1959 je zabrška šola postala podružnica šole v Sorici, malo pred ukinitvijo pa podružnica Osnovne šole Železniki.

Čeprav je leta 1962 v vasi zasvetila elektrika, to ni preprečilo izseljevanja. Leta 1964 je šola dobila televizijo, ki so jo starši in otroci radi gledali v zimskem času.

Za šolsko leto 1967/68 je v šolski kroniki poročilo: "Tik pred začetkom šol. leta, 31. avgusta 1967 ob 15.30, je strela udarila v hišo pod šolskim poslopjem. Vnela se je in potem gorela še vso noč. Ljudje so poskušali rešiti, kar se je dalo, vendar je kljub prizadevanjem zgorela skoraj vsa oprema s hišo vred. Oba stanovalca sta se preselila v Sorico. Ljudje so jima nesebično pomagali.

Pred koncem šolskega leta 1967/68 se je porušil oporni zid (škarpa) pod šolo. Razdejanje je precej veliko, saj je 10 m zidu popolnoma porušenega, 4 m pa se še nevarno nagiba. Pri gradnji bodo morali te 4 m porušiti in ponovno pozidati. Elementarne nesreče v tem letu nam niso prizanašale. Obeta se nam deževno, mokro poletje."

Pred šolo se je porušil oporni zid. Vir: Matevž Kopač.

V šolskem letu 1968/69 je bil obisk pouka slab zaradi visokega snega v februarju. Zapadlo ga je dva metra in več. Zapis o visokem snegu si sledijo več zaporednih let.

Učitelj Matevž Kopač je učence višjih razredov v Bohinju naučil plavati. V letu 1969/70 je učence odpeljal v Benetke, za nekaj dni pa so se ustavili v Ankaranu, da so se izpopolnili v plavanju. Učenci so imeli tudi športne dneve na Irnu, Štomanteku ali Žontu, kjer je bilo toliko ravnice, da žoga ni ušla v dolino. Redno, vsako leto, so obiskali šolo v Podlonku. Kasneje so bile v pouk vključene ekskurzije, izleti.

Učitelj v kroniko zapiše tudi: "V letošnjem poletju smo doživeli tri nevihte s točo, ki je uničila poljščine, predvsem pa češnje."

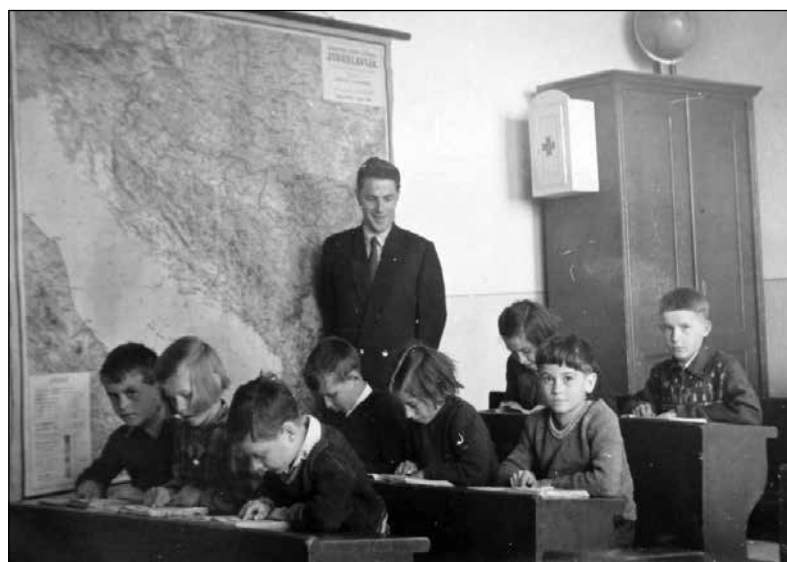
Šolsko leto	Število učencev
1945/46	28
1946/47	25
1947/48	28

Šolsko leto	Število učencev
1948/49	32
1949/50	29
1950/51	26
1951/52	26
1952/53	24
1953/54	29, ob koncu šolskega leta 26
1954/55	20, vpisa v 1. razred ni
1955/56	21
1956/57	13, vpisa v 1. razred ni
1957/58	Manjka podatek, ni vpisane kronike
1958/59	Manjka podatek
1959/60	6
1960/61	9
1961/63	13
1963/64	10
1964/65	10
1965/66	14
1966/67	12
1967/68	12
1968/69	10
1969/70	9
1970/71	6

Zabrški učitelji po letu 1945:²⁴

1.	Ana Omahen	1945–31. 8. 1950
2.	Stanislav Žontar	4. 9. 1950–31. 8. 1952
3.	Marjan Kne	25. 9. 1952–31. 8. 1956
4.	Boris Frelih	20. 9. 1956–31. 8. 1958
5.	Valerija Zupanc-Kmet	2. 12. 1958–31. 8. 1961
6.	Ivan Stegovec	31. 8. 1961–3. 9. 1962
7.	Milka Frelih-Gartner	3. 9. 1962–16. 8. 1965
8.	Matevž Kopač	16. 8. 1965–20. 6. 1966 20. 6. 1967–20. 6. 1971
9.	Marko Veber	20. 6. 1966–20. 6. 1967

Šolska kronika 1945–1971 zelo natančno opisuje vsako šolsko leto, zgodovino kraja, vremenske razmere, praznovanja, vpisane so prostovoljna dela vaščanov. Pouk se je zaradi razmer začel različno. Večinoma je bil začetek pouka v začetku septembra, toda zaradi bolezni ali druge odsotnosti učitelja je bil začetek pouka premaknjen tudi na konec septembra. Pouk je pogosto odpadel zaradi zelo hudih zim, bolezni učitelja in njegove vojaške službe, domačnega učitelja pa nikoli ni bilo. Na sestankih z vaščani so pogovori pogosto tekli glede odnosa do šole, ki se je iz leta v leto izboljševal. Starši so se zavedali pomena znanja.

V zabrški šoli leta 1954, učitelj Marjan Kne z učenci: Prva vrsta z leve: Franc Rejc – Hišarčkov, Francka Mrak – Eberlova, Janez Gaser – Groharjev. Druga vrsta z leve: Zdravko Koder – Kovdrov, Jožica Rejc – Hišarčkova, Marjan Golja – Boštjanov (leta 1956 ga je povozil tovarnjak). Zadnja vrsta: Marija Kemperle – Javarčкова, Mirko Rejc – Hišarčkov. Vir: Marija Kne.

Šoloobveznih otrok je bilo vedno manj, tako je po 65-letnem obstoju pouk v "najvišji" šoli v Sloveniji prenehal.

Največ otrok je bilo leta 1921, ko je bilo v šoli vpisanih 48 učencev.

Število učencev	1906	1946	1971	2014
Šola SORICA	119 ²⁵	105	27 ²⁶	14
Šola ZABRDO	35 ²⁷	35 (vrneta se dva otroka iz izgnanstva)	6 ²⁸ (ukinitev šole v Zabrdu)	

Zabrdo z Ekna okrog leta 1960 s kajžo – hiša najnižje, ki je pogorela leta 1967.

Pouk v zabrški učilnici leta 1967. Vir: France Gasser.

Učenci zabrške šole leta 1967. Od leve proti desni: Marja Kemperle – Javarčkova, Slavko Gartnar – Balantov, Martina Gartner – Spodnjetorkarjeva, Mira Gaser – Fidarjeva, Silvo Gartner – Spodnjetorkarjev, Matevž Gaser – Drabončev. Vir: SI_ZAL_ŠKL/0211, Osnovna šola Zabrdo, šolska kronika (1946–1971), t. e. 4.

Veseli zabrški šolarji, leta 1966. Spredaj: Matevž Gaser, Martina Gartner. Druga vrsta z leve: Silvo Gartner, Janez – Janče Gartnar, Zvone Gaser, Mirko Gaser, Slavko Gartnar, Ivan Gartner, Mira Gaser.

Z leve: Ivan Gartner, Franc Gasser, Viktor Tolar s harmoniko, Ivanka Zelj, Olga Mrak, Mirko Gaser, Janče Gartnar.

Izlet.

Sodoben pouk.

Od leve: Martina Gartner – Spodnjotorkarjeva, Matevž Gaser – Drabončev, Anka Gartner – Trojarčkova, v razredu.

Nekateri delajo, drugi pozirajo. Vir: Matevž Kopač.

Prijatelji.

Selitev učitelja v dolino, 1971.
Vir: Matevž Kopač.

Opombe:

- ¹ SSKJ: trivialna šola v stari Avstriji, osnovna šola v manjših krajih z najosnovnejšim učnim programom.
- ² SI_ZAL_ŠKL/0207 Osnovna šola Sorica, šolska kronika (1917–1939), t. e. 1.
- ³ Slovenski šolski muzej, ustni vir, 17. 2. 2014.
- ⁴ France Planina, Zapis o Sorici, Loški razgledi, XXII, 1975, Muzejsko društvo Škofja Loka, str. 272.
- ⁵ SI_ZAL_ŠKL/0211, Osnovna šola Zabrdo, šolska kronika (1906–1938), t. e. 4.
- ⁶ SSKJ: ekskurendna šola je bila nekdanja manjša šola, v kateri so le nekajkrat tedensko poučevali učitelji z matične šole.
- ⁷ SSKJ: enorazrednica je bila nekdanja enorazredna šola.
- ⁸ Selška dolina, Olga Šmid, Šolstvo v Selški dolini nekoč in danes, Muzejsko društvo Škofja Loka, Železniki, 1973, str. 330–347.
- ⁹ Ustni vir: Peter Jenšterle.
- ¹⁰ Vir: SI_ZAL_ŠKL/0211, Osnovna šola Zabrdo, šolska kronika (1906–1938).
- ¹¹ Ustno izročilo: Matevž Kopač, 10. 11. 2013.
- ¹² Slovenski šolski muzej, Dokumentacijska zbirka OŠ Zabrdo. Besedilo je iz teh virov.
- ¹³ Ustni vir: Slavko Gartnar.
- ¹⁴ SI_ZAL_ŠKL/0211, Osnovna šola Zabrdo, šolska kronika (1906–1938).
- ¹⁵ Ustni vir: Frančiška Mrak.
- ¹⁶ Slovenski šolski muzej, Dokumentacijska zbirka OŠ Zabrdo.
- ¹⁷ Ustni vir: Slavko Gartnar.
- ¹⁸ Šmid Olga, Šolstvo v Selški dolini. V: Selška dolina, urednik France Planina, Muzejsko društvo v Škofji Loki, 1973.
- ¹⁹ Ustni vir: Slavko Gartnar, Vinko Frelih.
- ²⁰ Vir: Vinko Frelih.
- ²¹ Dva otroka sta bila med izgnanimi. Zakaj učiteljica v šolski kroniki tega ni zabeležila?
- ²² Slovenski šolski muzej, Dokumentacijska zbirka OŠ Zabrdo.
- ²³ SI_ZAL_ŠKL/0211, Osnovna šola Zabrdo, šolska kronika (1946–1971), t. e. 4.
- ²⁴ SI_ZAL_ŠKL/0211, Osnovna šola Zabrdo, šolska kronika (1946–1971), t. e. 4.
- ²⁵ SI ZAL ŠKL, 211, t. e. 4, 1. ŠOLSKA KRONIKA SORICA, 1906/07, str. 69.
- ²⁶ SI ZAL ŠKL, 211, t. e. 4, 1. ŠOLSKA KRONIKA SORICA, 1946, začetek zapisa 16. julij 1946–13. avgust 1946.
- ²⁷ SI ZAL ŠKL, 211, t. e. 4, 1. ŠOLSKA KRONIKA Zabrdo, 1906–1938.
- ²⁸ SI ZAL ŠKL, 211, t. e. 4, 2. ŠOLSKA KRONIKA Zabrdo, 1945–1971.

70 let konca druge svetovne vojne

Anja Čufar

Druga svetovna vojna je zaznamovala celoten svet. Tudi Selška dolina ni bila izvzeta. Mnogo je bilo družin, ki so ostale brez kakšnega družinskega člana, nekateri so bili celo preseljeni ali nasilno odvedeni v taborišča, mnogo pa jih je ostalo brez strehe nad glavo ali pa brez kakšne druge dobrine ali osnovne potrebe. Danes so nam v spomin na to vojno ostali razni skriti bunkerji, spomeniki, muzeji, razstave in prenekateri znani in neznani grobovi žrtev vojne.

Začetek druge svetovne vojne v Selški dolini

V začetku marca 1941 so občinski uradi na Škofjeloškem prejeli navodilo, naj se prebivalci ob morebitnem napadu nemških in italijanskih vojaških sil umaknejo v Stično. Konec marca so začeli vojake in orožje premeščati v notranjost države, kar je le še podkrepilo zavest, da se vojska napadalcev ne namerava upirati. Ljudje so demonstrirali. Po teh demonstracijah je Hitler ukazal pripraviti načrt za napad in zasedbo Jugoslavije. Ker pa Mussolini ni hotel ostati praznih rok, je na mejo poslal tudi svojo vojsko. Tako smo se Gorenjci znašli med dvema napadalnima vojaškima silama. 6. aprila je Hitler s

treh strani napadel Jugoslavijo, Mussolini pa je udaril z zahodne strani. Jugoslavija je v desetih dneh kapitulirala. Jugoslovanska vojska je pri svojem umiku bombardirala in požigala mostove, skladišča in strateško koristna poslopja. Tudi v Železnikih se je upirala skupina fantov, ki je izpustila bencin in strojno olje iz več kot 30 sodov. Italijanski vojaki so v Železnike prišli 12. aprila med zvonjenjem za velikonočno procesijo. Zato so njihovi poročevalci poročali, da so jih v Železnikih svečano sprejeli, kar pa seveda ni držalo. Sprejeti so bili z odporom, kar je najbolj pokazala mladina. Naše območje so po Hitlerjevem ukazu Nemci morali kmalu zapustiti, saj je le-ta imel v načrtu Gorenjsko ponovno priključiti k nemški državi. Tako so prvi nemški vojaki v

Železnike prispeli 25. aprila, v Davčo 25. aprila in v Sorico ter Spodnje Danje 1. maja. Nekateri prebivalci Davče in Sorice ter Spodnjih Danj so nemške vojake sprejeli z dobrodošlico, saj so bili prepričani, da bodo pod nemško oblastjo bolje živeli. 30. aprila je šef civilne uprave za zasedena področja podal poročilo, da je Gorenjska za vedno priključena k rajhu. Hitro so prekinili nekatere jugoslovanske zakone, prepovedali društva, ukinili šole, spremenili denar ter popačili in spremenili slovenska imena ter napise. Popisali so prebivalce in posestva. Odpustili so slovenske učitelje ter jih zamenjali z nemškimi. Uvedli so tudi neobvezne nemške jezikovne tečaje, ki so bili slabo obiskani. Poskušali so ponemčevati tudi s pomočjo otroških vrtcev, tudi v Železnikih in Selcih. Prav tako so nacistične oblasti nasprotovale šolanju Slovencev na visokih šolah, zato so dovoljenje za vpis na univerzo izdali le redkim slovenskim študentom.

Kmalu so Nemci pričeli tudi z aretacijami in izseljevanjem. Najprej so izselili inteligenco in bolj slovensko zavedne ljudi, kasneje pa ostale ne glede na izobrazbo, stranko ali poreklo. 25. maja je Hitler ukazal splošno izseljevanje Gorenjcev. Vsega skupaj naj bi jih samo na Gorenjskem izselili kar 100 tisoč.

Kmalu so pregnali duhovnike, učitelje, komuniste in bolj zavedne Slovence. Njihovo imetje so zasegli, v njihove domove pa naselili nemško prebivalstvo. Vendar pa jim ni uspelo izseliti vseh po načrtu določenih. Mnogo družin se je že prej umaknilo, tako da so Nemce pričakali prazni domovi. Največ so jih izselili na Hrvaško in v Srbijo. Med njimi tudi 41 ljudi iz Železnikov in 21 ljudi iz Selc. Na celotnem škofjeloškem področju jih je bilo okoli 250. Izseljenici so se kmalu povezali z odporiškim gibanjem. Izseljevanja in aretacije so pri prebivalstvu povzročile strah in odpor, kar je pripomoglo k ustanovitvi Osvobodilne fronte (v nadaljevanju OF).

Nastanek uporniškega gibanja

Ko je okupator zasedel Jugoslavijo, so ljudje začeli množično skrivati orožje. Še bolj prizadevno pa so ga začeli zbirati, potem ko so na škofjeloško območje začeli prihajati prvi predstavniki OF, ki so pripravljali oborožen upor proti okupatorju. Ko sta okupatorja zaprla mejo, so začeli ustanovitelji OF pošiljati svoje predstavnike po Gorenjski, da so prinašali letake in kasneje tudi prve številke Slovenske-

Nemški razglas o uničenju Dražgoš.

ga poročevalca ter širili vest o uporih in pridobivali somišljenike. Najbolj prizadevni so bili komunisti. Glavni idejni voditelji na Gorenjskem so bili Lojze Kebe - Štefan, Stane Žagar, Tomo Brejc in Mira Svetina. Konec junija je Stane Žagar na Jelovici sklical sestanek za somišljenike iz Selške doline. Razložil jim je namen in pomen upora in boja proti okupatorju. Z ustanovitvijo odbora OF je v Selški dolini pričel Ivan Tomažin iz Bukovščice. Pravi odbor pa je v Selški dolini nastal šele jeseni 1942. Konec julija so se za Sv. Lenartom sestali komunisti iz Škofje Loke ter iz Selške in Poljanske doline. Sklenili so začeti takojšnje oborožene napade na okupatorja ter formirati partizansko enoto. Začeli so se neprikriti boji med partizani in okupatorjem. OF je sabotirala okupatorja na različne načine, okupator pa je pričel z množičnim preganjanjem, aretacijami in s poboji članov OF. Ker partizanske čete niso bile varne, so partizani po večini domove zapustili ter se skrivali pred okupatorjem.

Delovanje uporniškega gibanja

Partizanske enote so sabotirale okupatorja s požiganjem okupatorjevih pomembnih poslopij, mostov, sabotažo telefonskih linij in z napadi na nemške vojake in uradnike. V Selški in Poljanski dolini je 1. kranjska četa že avgusta zajela in usmrtila od Nemcev postavljenega župana Hornitzkega ter obstrelila nemškega policista, čemur je sledila huda reakcija Nemcev. Začeli so se hudi spopadi med Nemci in partizani. Pomembno vlogo pri boju proti okupatorju je imel tudi Cankarjev bataljon, ki je bil iz borcev iz raznih krajev na Gorenjskem ustanovljen na Vodiški planini avgusta 1941. Pomoč partizanskim četam pa so prispevali tudi razni civilni prebivalci, ki so partizanske čete zalagali s hrano, z obleko in obutvijo. Čeprav so se partizani nemalokrat borili v težkih razmerah, se niso vdali kljub temu, da je okupator zaradi njihovih spopadov in sabotaž nemalokrat kot maščevanje partizanskim četam zajel, aretiral ali pa celo usmrtil nedolžne

civiliste. Okupator je prav tako prisilno mobiliziral prebivalstvo za boj na svojih bojiščih in nadaljeval z izseljevanjem ljudi.

Pomembno vlogo v oboroženem boju proti okupatorju je imela tudi dražgoška bitka, ki se je odvijala v Dražgošah januarja 1942. 1. četa Cankarjevega bataljona se je 1. januarja nastanila v prosvetnem domu pri cerkvi v Dražgošah. Nemci so se na napad na Dražgoše pripravljali kar nekaj dni. Napad so začeli 9. januarja dopoldne z napadom nemških topničarjev, ki so s topovi obstreljevali Dražgoše z Rudna. Sledil je napad nemške pehote in smučarjev, ki so prihajali od strani, vendar so jih partizani uspešno presegli. Brata France in Henrik Biček sta se s strojnico povzpela na skalo v Jelenšču, kjer sta obvladala širšo okolico. Tisti večer je desetina partizanov odšla v bližino Mošenjske planine, kjer bi preprečila morebiten napad nemških čet čez Jelovico proti Dražgošam. Bitka se je nadaljevala tudi naslednji dan z nemškim obstreljevanjem Dražgoš s protitankovskimi topovi. Ponoči na 11. januar je partizanska patrulja pretrgala telefonsko napeljavo med enotami, druga patrulja pa je priskrbela strelivo z Mohorja. Nemške enote pa so ponoči nasproti Dražgošam pri Novaku nad Rudnim in na grebenu med Sv. Križem in Dražgošami namestile težke strojnice. 11. januarja so nemške enote ponovno začele napad s topovi in težkimi strojnimi. Partizanska obramba se je ob dodatnem napadu nemških policistov z vzhodnega pobočja Jelovice tako poslabšala, da se je bil partizanski bataljon prisiljen umakniti na Jelovico, z njim pa je proti Rovtarici odšla tudi večja skupina vaščanov. Ko so Nemci zajeli Jelenšče, so iz kleti hiš pregnali moške ter jih brez zaslišanja postrelili. Ko pa so zajeli zaselek Pri cerkvi, so vse moške čez noč zaprli v klet župnišča, naslednji dan pa so štiri izpustili, preostale pa ustrelili ali žive zažgali. Med 41 usmrčenimi v Dražgošah sta bili tudi dve ženski, trije otroci, stari manj kot 14 let, in štirje fantje, ki še niso dopolnili 18 let. 78 žensk, otrok in starejših so nemški vojaki odpeljali v zapore v Šentvid. Nekateri so se rešili tako, da so se pred vdorom nemških sil vrnili na delo v jelovške gozdove. Iz Dražgoš je 80

žens in otrok pribežalo v Sotesko na Jelovico, štiri družine pa so se zatele v Radovljico. Dražgoše je okupator požgal in zminiral, uničil tudi šolo in cerkev, pobral vse vredne predmete in jih zaplenil. Vaščanom je dovolil obdelovati svojo zemljo, vendar do leta 1944 ni dopustil obnavljati hiš, niti graditi barak na njihovih ruševinah. Dražgoška bitka je višek partizanskih podvigov na Gorenjskem, saj je okupator boje označil kot veliko ofenzivo. Bitka je potrdila moralno silo partizanov in pripomogla k temu, da Gorenjska ni bila nikoli priključena k nemškemu rajhu.

OF ni samo organizirala bojev proti okupatorju, temveč je skrbela tudi za razvoj slovenske državnosti. Po manjših krajih so bili marsikje postavljeni terenski odbori OF, kjer pa je bilo mogoče, so bile volitve v narodnoosvobodilne odbore. Celo Gorenjsko je pokrival Pokrajinski odbor – PO OF. Zaradi skrivanja je odbor pogosto menjal lokacijo. Od pomladi 1943 je imel sedež v Martinj Vrh, nato v Poljanski dolini, od jeseni 1944 pa se je nahajal v Potoku, Davči in na Blegošu. OF je skrbela tudi za obveščanje o sprotnem dogajanju o novicah doma in po svetu, tiskala propagandne in druge brošure, objavljala mobilizacijo in podobno.

Tudi mladi so sodelovali pri upor. Posebno znani so bili pionirji iz Žirov in Železnikov. Ti so se organizirali podobno kot vojaki, saj so pogosto imeli vojaške vaje. Imeli so svoje starešine in bunkerje. V

Železnikih so svoj odred imeli od jeseni leta 1943 dalje. Sprva so se imenovali Rdeča roža, kasneje pa Ratitovec.

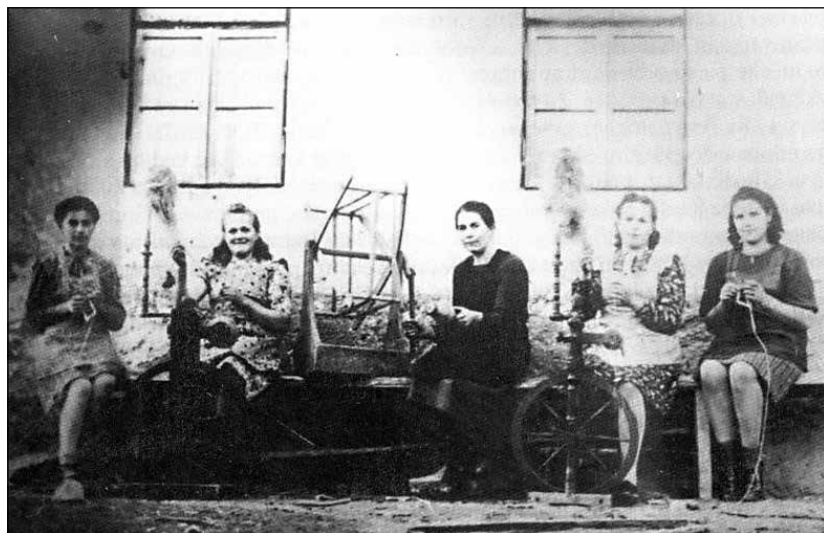
Šolstvo

Okupator je na našem ozemlju ob zasedbi strogo prepovedal poučevanje v slovenskem jeziku. Slovenske učitelje so pregnali, izselili ali pa zaprli. Odvzeli so jim lastnino. Nemalokrat so šolska poslopja spremenili v svoje vojaške postojanke, veliko šolskih stavb pa so tudi uničili. Izobraževanje so dovolili le v nemškem jeziku pod vodstvom nemških učiteljev.

Jeseni 1943 so se odborniki OF pod vplivom partizanskih šol, delujočih na Primorskem, odločili, da organizirajo šole na Gorenjskem. Pouk se je pričel šele februarja 1944 in je bil prvi te vrste na tem območju. Pouk je potekal v raznih krajih. Prve šole sta v škofovskem okrožju ustanavljala Stane Kimovec in Ivan Bertoncelj, in sicer spomladi 1944. Za organiziranje slovenskega šolstva je bil v Selški dolini zadolžen Niko Žumer. Prva učiteljska konferenca je bila v Davči septembra 1944. V šolskem letu 1944/45 je bilo v okraju Žiri-Poljane-Selca vse skupaj 46 šol s 1.100 učenci v 79 oddelkih. Na Škofjeloškem je bila skoraj polovica vseh partizanskih šol na Gorenjskem. Soočali so se s pomanjkanjem učbenikov in literature, zato so največ brali lite-

Štab Gorenjskega odreda pod Ratitovcem leta 1943.

Žene iz selškega okraja, ki so pletle in predle za partizanske vojakke leta 1944.

raturu iz partizanskih tiskarn. Vsaka šola je imela svojo ilegalno oznako. Vse slovenske šole v škofjeloškem okrožju so imele skupno oznako I-A, šola v Podlonku, na primer, je imela oznako I-A-6. Pouk v partizanskih šolah je nekje potekal vsak dan, drugje pa le nekajkrat tedensko. Učitelji so bili različno izobraženi. Le nekaj jih je imelo popolno učiteljsko izobrazbo in le malo jih je imelo dokončano srednjo šolo. Poučevanje je v Selški dolini potekalo v Davči, Podporeznu, Martinj Vrh, na Zalem Logu, v Podlonku, Železnikih, na Česnjici, Studenem, Rudnem, v Lajšah, Ojstrem Vrh, Selcih in Dolenji vasi. K uspešni izvedbi pouka so veliko pripomogle postavljene straže, ki so učitelje in učence pravočasno opozorile na prihod okupatorja. Proti koncu vojne so okupatorjeve sile začele rahlo popuščati glede prepovedi izobraževanja v slovenskem jeziku. Tako se je pouk v nemščini zadnjo zimo vojne nadaljeval le v krajih, kjer so imeli nemške postojanke. Za velikončne praznike je večina nemških učiteljev odšla domov in se k nam ni več vrnila.

Ciklostilne tehnike in tiskarne

Okupator je strogo nasprotoval ozaveščanju ljudi o dogajanju po svetu in uspešnim bojem proti sebi,

zato je ukinil vse slovenske časopise in Slovencem odvzel radijske sprejemnike. Ljudi je ozaveščal le o lastnih zmagah in uspehih. Vendar pa se ljudstvo ni vdalo. Temu je v veliki meri pripomogel tudi narodnoosvobodilni tisk. Veliko tega tiska so za Gorenjsko razmnožili na škofjeloškem področju. Poleg ciklostilnih tehnik pa so pri nas začele v skritih bivakih delovati tudi manjše tiskarne. Manjše so bile tudi zato, ker jih je bilo tako lažje prikriti pred okupatorjem. Prav tako pa so bile zaradi tega večkrat prisiljene najti novo lokacijo za delovanje. Tiskale in razmnoževale so le gradivo v takšni količini, kot ga je okolica potrebovala. Oprema je bila skromna. Največkrat so jo priskrbeli partizani, ki so jo zasegli ob vdorih v razne nemške urade. Nekaj pa so jo prispevali tudi slovenski podjetniki.

Oktober 1944 je bila v soteski Zale v Davči zgrajena velika baraka, v katero so postopoma preselili pokrajinsko tehniko, ki je tam delovala do konca vojne. Do zime so tam zgradili tudi električno centralo, ki je tehniko preskrbovala z električno energijo. Tehnika je imela različna področja: grafični oddelek, ciklostilni oddelek ter tehnični oddelek, ki je vseboval radiotehniko, fotoatelje in mojstre za električne naprave. Nad sotesko so zgradili posebno radioposlušalnico, kar je omogočilo dobro sprejemanje novic.

Sestanek tehnikov
in tiskarjev z
Gorenjske v Davči
marca 1945.

Aprila 1944 je bil zgrajen bivak za novo selško tehniko na zemljišču v Megušnici v Martinj Vrh. Tudi v šolskem poslopju v Martinj Vrh in kasneje v skritem bivaku pod njim je od januarja 1944 delovala tehnika Gorenjskega odreda. V severni del Selške doline so prinašali partizanski tisk iz jelovške tehnike, ki je delovala v gozdu med Jamnikom, Rovtami in Podnartom. Kasneje so jo odkrili domobranci, delavci pa so se po skritem prehodu umaknili. Prav tako so nad Podlonkom maja 1944 zgradili mladinsko tehniko "Murko", ki so jo sredi avgusta opustili. Nad Rudnom je bila v Rudenski grapi v jeseni 1944 v bivaku zasnovana tehnika Drava. V Davčo pa so jeseni 1944 prepeljali tudi tiskarski stroj in opremo iz tiskarne Trilof, ki so ju najprej namestili v dve baraki pod Podgrivarjem, in začeli tiskati. Po zemeljskem plazu so jo preselili v barako pod Španom in nadaljevali tiskanje.

Poleg razglasov, pozivov, okrožnic, abecednikov, čitank, računic in statističnih formularjev so partizanske tehnike in tiskarne tiskale tudi periodična glasila, kot so Pionir, Mladina, Naša žena, Slovenke pod Karavankami, Delavska enotnost, Kovinar in Gorenjski glas. S svojimi prispevki so bodrili narod in pripomogli k ozaveščenju in obveščanju Slovencev.

Pri vsem tem pa so zelo pomembno vlogo imeli tudi kurirji, ki so požrtvovalno skrbeli, da so bili ljudje obveščeni. Kurirske postaje so bile vse do

osvoboditve temeljne ustanove za prenašanje sporočil in partizanskega tiska ter za vodenje aktivistov OF. Tako kot tiskarne in tehnike so te morale ostati skrite in so nemalokrat menjale svojo lokacijo. Na Škofjeloškem sta delovali I. in II. kurirska relejna linija 4. sektorja za zveze. Pri raznašanju glasil in ostalih natisnjenih gradiv so nemalokrat tvegali svoje življenje. Mnogo od njih je pri tem tudi izgubilo življenje, saj jih je okupatorjeva vojska zajela in usmrtila. O tem nam priča tudi podatek, da je samo v letih 1944 in 1945 padlo 17 kurirjev od nekaj čez sto kurirjev I. gorenjske relejne linije.

V letih 1941–1944 je bilo na Gorenjskem 55 tehnik in 6 tiskarn. V njih je ilegalno delovalo 315 ljudi, še več pa jih je sodelovalo pri preskrbi z materialom in razdeljevanju tiska. V vojni je padlo 49 tehnikov in tiskarjev.

Zdravstvo

V bojih so bili ranjeni mnogi vojaki. Zanje je bilo treba poskrbeti skrito od okupatorjevih vojaških sil. Slovenske partizanske enote svojih ranjencev niso tako pogosto nosile s seboj kot v Bosni, saj so bili ranjenci preveč izpostavljeni neprestanim premikom in sovražnim silam. OF je poskrbela za oskrbo ranjencev pri svojih članih na najbolj skritih krajih.

Sprva so jih puščali na osamljenih kmetijah, kjer so zanje poskrbeli. Kmalu pa je nemška vojska začela pregledovati tudi te. Tistim, ki so skrivali ranjence, se je slabo godilo. Nemaški so bili tudi ustreljeni. Tako so partizanske enote za ranjene začele napravljati razne bivake v gozdovih.

Poleti 1943 je Andrej Rozman za Ojstrim vrhom uredil prvi bivač za ranjence v Selški dolini. Ranjence iz Selške doline so vozili tudi v Strmec za Ojstrim vrhom, nato pa v večjo zemljanko odredne bolnišnice pod Megušnico v Martinj Vrh. Tudi pri Prtovčju pod Ratitovcem je dr. Edvard Pohar izbral za bolnišnico težko dostopen kraj, kjer so nato zgradili barako za bolnišnico. Po spopadih so bolnišnico prestavili ter za težje ranjence skrbeli nad Brsničarjevo domačijo, za lažje ranjene pa v Plenšaku pod Prtovčjem. Za ranjene so našli primerne kraje tudi ob hudourniški Davški grapi, kjer so ustanovili tudi podružnico bolnice Franje, ki se je imenovala Mica C. V Davči je deloval tudi oddelek D, ki se je imenoval Švica. Med raznimi izdajami lokacij so bolnišnici predstavljali vse med Osojno Davčo in Črnim vrhom, kjer so našli primeren prostor za bolnišnico. Bolnišnica za težje ranjence je bila najprej v Javorjevi grapi, kasneje pa pod Hlipovo domačijo.

Med zasedbo okupatorja in NOB je bilo na Slo-

venskem kar 247 manjših partizanskih ambulant in bolnišnic, v katerih se je zdravilo in okrevalo okoli 22 tisoč partizanov.

Zdravnikov je bilo malo. Velikokrat so morali prepotovati velike razdalje, da so lahko oskrbeli ranjene. Nekateri so partizane zdravili na skrivaj, drugi pa so se pred okupatorjem skrivali ves čas. Okupatorjeva vojska je zdravnike, ki so pomagali ranjenim partizanskim vojakom, zaprla ali pa celo usmrtila.

Zavezniki

Velik pomen pri NOB so imeli tudi zavezniki. Ti sprva partizanov niso podpirali, nato pa so jim pošiljali različne potrebščine, kot so orožje, obleka, hrana in zdravila. Pomoč so pošiljali z letali, saj drugače ni bilo mogoče. Pakete so spuščali na dogovorjena mesta, pomagali pa so si z dogovorjenimi znamenji, kot so ogenj, rakete, ali pa kako drugače. Na teh misijah so tudi zavezniški vojaki tvegali svoja življenja. Leta 1943 so na Ratitovcu nemški vojaki ujeli 40 Angležev, ki so se rešili nemškega ujetništva in se skupaj s partizansko enoto prebijali čez goro. Pozimi leta 1944 je blizu vasi pod Ratitovcem padel sestreljen ameriški bombnik. Pilota so partizanske

Osebe in ranjenci iz bolnišnice Gorenjskega odreda z dr. Edvardom Poharjem, fotografirani pod Ratitovcem leta 1943.

Učenci partizanske šole v Martinj Vrh, fotografirani pozimi 1944/45.

sile uspele rešiti in ga prepeljati na zdravljenje v skrito bolnišnico.

Nemalokrat pa je bila pomoč zaveznikov tudi prestrežena s strani okupatorja. Takrat potreščine niso prišle do partizanskih enot ali bolnišnic.

Zavezniki pa so ljudstvu tudi zbuiali moralno podporo. Ljudje so dobili občutek, da se ne bori-jo sami. S tem se je vnema za boje in osvoboditev ozemlja zelo povečala. Partizanska vojska je poskušala osvoboditi čim več ozemlja.

Zadnja nemška ofenziva na Gorenjskem

Z začetkom zavezniške pomoči se je pri ljudeh začelo porajati vedno večje upanje. Prihajale so novice o dogajanjih na ostalih bojiščih po svetu, kar je ljudem dokazovalo, da okupator ni nepremagljiv. Okupator pa se ni umaknil. Vedno bolj je ogrožal in iskal vse, ki so sodelovali pri osvoboditvi ozemlja. Pri tem je bilo veliko ljudi ujetih in usmrčenih. Tudi civilnemu prebivalstvu ni bilo prizaneseno. Nemalokrat so bile usmrčene celotne družine. Okupatorjeva vojska je izvedla kar nekaj ofenziv z namenom zatreti kakršno koli uporniško gibanje za svobodo.

Marca 1945 so se nemške sile kljub napredovanju zavezniških sil po svetu odločile, da "očistijo" zaledje nemških bojišč na Balkanu in v Italiji, preden bi armade zaveznikov dosegle Slovenijo. Svoje vojaške sile so razporedili tudi okrog škofjeloškega okrožja. Začeli so z ofenzivo. OF na to ni bila pripravljena. Nekatere partizanske enote so se s pobegom pod Karavanke izognile ofenzivi, nekatere so se razkropile, druge pa padle v nemško zasedo. Veliko borcev za svobodo je bilo usmrčenih. Ob ugotovitvi, da nemške enote vdirajo na ozemlje z vseh strani, so terenski aktivisti OF predlagali preboj za hrbet okupatorjevih enot. Vendar je korpus NOV ukazal, naj se partizani škofjeloškega okrožja umaknejo pod zaščito NOV na Primorsko. To pa ni bilo več mogoče, saj je sovražnik že zasedel Cerkno ter prekinil stike med partizani škofjeloškega okrožja in primorskega dela NOV. Tako so se partizanske enote odločile, da se razdelijo v dve skupini. Ena je odšla iz Podbrda proti Bohinju, druga pa mimo Blegoša proti Gabrški gori. Druga skupina je pri Rovtah pod Mladim vrhom v boju izgubila 44 partizanov, ostali pa so se razkropili ali pa porazdelili v manjše skupine. Tudi prva skupina, ki je odšla proti Bohinju, je utrpela hude izgube. Najprej je v boju s sovražnikom padlo 32 partizanov, nato pa so ujeli še 185 partizanov in

partizank. Od teh so jih 97 ustrelili v Jesenici, drugih 48 pa v naslednjih dneh v Davči in bližnji okolici. Po tem so nemške enote intenzivno preiskovale celotno področje. Zajele in ubile so mnogo vojakov in članov OF. Pri tem pa ni bilo prizaneseno niti civilnemu prebivalstvu. Svojega namena "očiščenja" škofjeloškega območja okupatorjeva vojska ni dosegla. Prizadejala pa je hude izgube.

Umik okupatorja in konec druge svetovne vojne

Mnoge sovražnikove napade v zadnji ofenzivi so brez večjih izgub preživele samo enote, ki so se pravočasno prebile mimo sovražnikove črte v kraje, ki jih okupator ni zasedal. Sovražnikova ofenziva pa je bila tudi daljša, kot so partizanske enote pričakovale, saj so upale, da bodo zavezniške armade prej prodrle v Berlin. Ko so bile okrog 6. aprila zadnje večje nemške enote premeščene na druga bojišča, so se partizanske enote začele vračati v škofjeloško okrožje. Pri tem pa je pripomoglo tudi to, da je sovjetska vojska preko Madžarske že prodrla v Prekmurje ter zavest med ljudstvom, da bo okupatorjeva vojska kmalu poražena. Okupatorjeva oblast je začela počasi popuščati. Nekaj zapornikov in družin,

ki so jih hoteli izseliti, so izpustili. Ostale so osvobodili zavezniki ali partizanske enote. Iz tujine so se začele vračati izseljene družine in sestrađani ujetniki, ki so preživelih mučenja taborišč. Poraz okupatorja se je bližal hitreje, kot so terenski aktivisti OF pričakovali, vendar pa se je okupator dokončno vdal šele takrat, ko je do kraja izčrpal svoje bojne moči. 8. in 15. aprila je okupatorjeva vojska na Koroško odpeljala najprej žene in otroke pri nas naseljenih nemških nameščenec, 24. aprila pa so odredili tudi odhod ostalih nemških uradnikov. Umik nemških sil je bil močno oviran, zato so se umikali večinoma ponoči, čez dan pa so se skrivali v gozdovih. Na naloge ob odhodu okupatorja so se pripravljali tudi NOS, POS in protifašistična organizacija z Narodno zaščito. Gorenjsko vojno področje je bilo zadolženo, da ob odhodu okupatorja vzpostavi red ter mobilizira za boj sposobne moške. Zagotoviti so morali varnost prebivalstva, prometa in javnih zgradb. Ukinili so vse okupatorjeve ustanove in organizacije in poskrbeli za ohranitev njihovih spisov in inventarja. V tovarnah so nadaljevali z delom, banke in trgovine pa so morale ostati zaprte, razen za nakup najnujnejših potrebščin. Odprte so morale ostati tudi pekarnice, mlekarnice, mesarije, bolnišnice, pošta, telefon in javne kuhinje. Prebivalci so bili dolžni oddati vso vojaško opremo.

Mladinska konferenca članov selškega okraja na Zalem Logu, pozimi leta 1945.

Odhod okupatorjevih enot pa ni potekal povsod istočasno, zato vsi kraji v škofjeloškem okraju niso bili osvobojeni istočasno. Iz Žirov so odšli 2. maja, iz Sorice 3. maja, iz Selške doline 8. maja, iz Poljanske doline, Medvod in Škofje Loke pa šele po kapitulaciji Nemčije, 9. maja. Kapitulacijo Nemčije je politično vodstvo škofjeloškega okrožja pričakalo v noči z 8. na 9. maj v Železnikih. Od tam pa so predstavniki odšli proti Selcam in naprej mimo Dolenje vasi. Pot so nadaljevali proti Škofji Loki, iz Škofje Loke pa so odšli naprej v Kranj. V mestu so vodstva pripravila svečano zborovanje, nato pa so bila razpuščena. Gorenjska je bila vključena v okrožje Ljubljana-okolica, ki je bila poleg okrajev Notranske razdeljena na jeseniški, kranjski, škofjeloški in kamniški okraj. Ljudje so praznovali osvoboditev izpod oblasti okupatorja. Številne družine so pričakovale svoje izgnane ali ujete svojce. Mnoge zaman. Posledice vojne so se odpravljale še dolgo.

Druga svetovna vojna je bila do sedaj največji spopad v zgodovini človeštva. Zajela je kar 61 držav, okrog 2,1 milijarde prebivalcev. Partizanski vojaki so se uprli okupatorju ter nam s tem ustvarili pogoje, da si povrnemo del ozemlja, ki nam je bil odvzet po prvi svetovni vojni. Cena uporov in bojev pa je

bila visoka. Po novejših podatkih so nemške vojaške sile prisilno mobilizirale okoli 35 tisoč moških, ki so jih pošiljali na najbolj izpostavljena bojišča. V paravojaške formacije so prisilno vpoklicali več kot 100 tisoč Slovenk in Slovencev. V izgnanstvo so poslali okoli 80 tisoč domačinov. Po novejših raziskavah naj bi bilo med partizanskimi vojaki 50 tisoč žrtev, več kot 15 tisoč jih je bilo na protipartizanski strani. Okupator naj bi izgubil okoli 8 tisoč vojakov. Med prebivalstvom naj bi bilo okoli 70 tisoč vojnih žrtev, kar je za Gorenjsko in Ljubljansko regijo predstavljalo 5 % takratne populacije. Bili smo med zmagovalci vojne. Vendar takratna oblast ni pokazala velikodušnosti zmagovalca. Mnogo ljudi, ki so bili med vojno na protipartizanski strani, je bilo po vojni kar brez sodbe usmrčenih. Slovenci smo se znašli v skupni državi Jugoslaviji. Po mnogih letih smo se uprli, izstopili iz Jugoslavije in postali samostojni. Na dogajanje in grozote druge svetovne vojne nas danes opominjajo premnogi grobovi, spomeniki ter ostanki raznih bunkerjev in skrivališč. Vedno bolj poredko pa nas na to spominjajo pripovedi starejših, ki so vojno doživeli sami, na lastne oči. Od njih se lahko naučimo ceniti svobodo, ki jo imamo danes. Svobodo naroda.

Viri:

Brajič, P. S., *Konec druge svetovne vojne v Sloveniji*, Založba Borec, Ljubljana, 1977.

Demšar Vinko, *Pregled NOB na Škofjeloškem*, Loški razgledi, 1972.

Kejžar Ivan, *Soriški rodovi*, samozal. I. Kejžar, 2011.

Križnar Ivan, *Škofjeloško okrožje v narodnoosvobodilnem boju 1941–1945*, Škofja Loka: Območno združenje borcev udeležencev NOB, 2003.

Fotografije so iz Fototeke Loškega muzeja Škofja Loka, iz oddelka za novejšo zgodovino. Pridobljene so bile iz knjige Škofjeloško okrožje v narodnoosvobodilnem boju.

Za božič so nas selili

Po pripovedovanju Cilke Trojar-Grohar

Jožica Kačar

Cilka Trojar-Grohar, rojena leta 1926.

To pesem mi je povedala sosedka Angelca. Pred 70 leti ji jo je poslala prijateljica Keržarjeva Cilka, ki so jo s starši in tremi sestrami decembra 1945 izselili v Avstrijo. Angelca jo še vedno zna na pamet.

Sorica, moja rodna vas,
nate nikdar ne pozabim.
Jaz nate se spomnim vsaki čas,
po družini soriški mi je dolgčas.

A ko pa sveti večer napoči,
daljava me od tebe loči.
Spomin uhaja v tiho vas
in žalosten je vsak izmed nas.

Sredi zvezdnate noči
odražžali smo čez goro.
Kaj vse se je to noč zgodilo,
ne bo se nikdar pozabilo.

Koliko to noč je bilo gorja!
In koliko zadušениh solza!
To ve le tisti, ki skuša to,
napisati se pa ne da.

Še enkrat rada bi pogledala v tvoje oči,
še enkrat rada bi stopila
v svoj domači kraj.

O, zaman tako vzdihujem
in zastonj si to želim.
Ko samotna tu na tujem
v pozni noči zdaj bedim.

Tožno sveti mesec blede
čez gorovje, čez ravan.
Vedi, vedi, mesec blede,
moje prošnje so zaman.

Cilko smo obiskale v Kranju, kjer danes živi.
In toliko let zamolčana zgodba je privrela na dan.

Pred božičem je blo, leta 1945. Mi smo bli vsi v hiš. Glih zaseko smo rezal. Povhn vojakov je prišlo okrog hiše. Pridejo noter.

'Napravte se, greste z nam!'

Ata prav: *'Ja kam nej gremo?'*

'U Loko na zaslišanje,' je reku eden.

'Na kakšn zaslišanje? Jest nimam kej za povedat.'

'Boš že vidu, dvestet minut imate časa, da se pripravte.'

Z Ivanko smo šle gor v svojo sobo. Tok smo bile zmedene, čist neč nismo vedle, kuga nej vzamemo s sabo. Spomnim se, da sem imela en mejhn kovček, nekej sem dala noter. Še sanjal se nam ni, da bomo izseljeni.

Ob spremstvu vojakov je Keržarjeva družina morala zapustiti svoj dom. V neznano so odhajali ata Matevž, mama Marija, hčerke Ivanka, Cilka, Rezka in Julka, ki je štela šele enajst let. Brat Karel je ostal doma, ni bil napisan na seznamu.

Iz Sorice so bili izseljeni še Grofovi in Fidlerjevi.

Peš so šli do Podrošta, kjer so morali počakati na družine iz Danj in Torke. Med njimi je bilo veliko otrok.

Kako so otroc jokali na kamijonu. Tok se spomnem Jenšterlove mame, kako je božala svoje otroke: *'Bodite tih, bodite tih, de navjo strelal.'*

S kamionom so jih odpeljali v Kranj na železniško postajo in jih spravili na vlak. Vso noč so v negotovosti sedeli na vlaku in čakali. Zjutraj se je vlak premaknil in jih pripeljal do zbirne baze na Jesenicah. Osem dni so prebivali v leseni baraki premraženi in lačni. Zjutraj so dobili slano kavo, že drugi dan pa so jih obiskali Koštnarjeva Katinka, Kondratov Franc in Marica. Prinesli so jim juho in žlice, da so sploh

lahko jedli. Vsak večer so nekaj ljudi poklicali iz barake in nihče ni vedel, kam so šli. Vse je bilo zelo strah, kaj se bo z njimi zgodilo. Danjarske družine in Fidlerjeve so poslali proti Mariboru. Keržarjeve, Rehtarjeve, Zgagove, Pavlinove, Strojčevcovo Tončko in Ivana in še druge izgnance pa so 28. decembra odpeljali z vlakom do Reteč.

Nagnal so nas z vlaka. Le kam bomo zdej šli? Tema, mrz, sama gmajna! Čist neč nismo vedl, kod smo, kaj bo z nam. Stražarji so hodil z nam, povhn jih je blo. Čez dolg cajta smo se ustavl, eden nam je govor naredu, da bo gorje tistemu, ki se vrne nazaj. Če se bomo pa Angležem prikazal, nas bojo pa oni in da bomo ostal u gmajn, kot so bli oni med vojno. Poj so pa začel vriskat pa so šli.

Ostali so sami, dolgo časa so molčali. Med izgnanci pa je bil Šubert iz Tržiča, ki je teren poznal, saj je med vojno pomagal pri postavitvi telegrafske povezave. "Poiskali bomo telegraf in ob njem prišli v dolino na avstrijski strani." Dal jim je novih moči, ves čas jih je držal skupaj, brez njega bi tisto noč zmrznili na vrhu planine. Hodili so vso noč in zjutraj ob petih prišli do neke kmetije. Z velikim strahom so poslali nekoga v hišo vprašat, kje so in ali se lahko odpočijejo. Gospodar je takoj poklical ženo in hčerko, skuhalo so jim čaj. Povedal je, da se jim ni treba nič bati, da so čez mejo, da jih bodo sprejeli Angleži in da jim ne bo nihče nič naredil. Bili so tako utrujeni, da so kar na betonu zaspali. Beguncev je bilo 68 in vsi niso mogli v hišo. Gospodar je kar na dvorišču zakuril ogenj, da so se lahko tisti, ki so ostali zunaj, greli in zaspali na toplem. Zgagova Dora je zasmodila čevlje, ker je ležala preblizu ognja, in še tri mesece je imela te zasmodjene čevlje, dokler ni potem v taborišču dobila nove od Rdečega križa.

Ko se je zdanilo, je gospodar zapregel konja, na voz so se usedli starejši, ostali pa so šli za vozom peš.

Pavlinova mama pa naša mama so ble komaj še žive, pa Strojčevca Tončka pa Rehrtarjeva mama. Celo noč hodit pa ves strah dožvet, mi smo bli prepričan, de nas bojo postrelil. Jest sem kufer kar za pas prveza-la pa ga vlekla po tleh, ga nism mogla nest. Kmet nas je prpelov do Angležev. Vso pot smo se bal, kaj bojo z nam nardil.

Ves strah je bil odveč, saj so jih prijazno spreje-li, jim skuhali kakav, postregli s čokolado, ki so jo prvič jedli. Naročili so tovarnjak, ki jih je pripeljal v Brnico. Tam so ostali štirinajst dni, da so si malo opomogli. Večina je bila zelo prehlajena, Cilka je imela tako prehlajene oči, da je mislila, da nikoli več ne bo videla. Po zdravljenju so jih prepeljali v taborišče Kellerberg – Bistrica ob Dravi.

To je bilo veliko taborišče, čez pet tisoč izgnancev vseh narodnosti je bivalo v njem. Vsi Slovenci, ki so jih pripeljali iz Hrušice, so bili skupaj v baraki. Sprva so spali kar na tleh, kasneje so dobili postelje. Hrane je primanjkovalo, bili so lačni. Četrta kilograma kruha je pripadalo enemu na dan. Zjutraj so dobili črno kavo, opoldne 'čorbo' z grahom ali fižolom in nekaj koščki konjskega mesa. Silno so si želeli krompirja, pa ga nikoli ni bilo. Vendar je bilo življenje v taborišču dobro organizirano. Med Slovenci je bilo veliko šolanov ljudi, ki so že maja pribežali v Avstrijo. Delovala je šola. Cilka in sestre so se vključile v gospodinjstvo šole, ki so jo zelo rade obiskovale. Tudi z obleko so jih oskrbeli. Barako so ogrevali trije gašperčki. Rehtar, Zgaga, Keržar in Strojčev Ivan so hodili po drva in skrbeli, da jih ni zeblo. Počasi so se navajali na življenje v taborišču.

20. marca so nas spet preselil. Pelal so nas v Tirole, v Linc ob Dravi. Velik taborišče, vodil so ga Angleži. Mi smo žvel u manjš barak pet-najst minut pred Lincem. Vsak jutro so nam z logarja prpelal hrano. Kar s piksn smo jedl. Sama revšna.

Sestri Ivanka in Rezka sta odšli k nekemu kmetu, Rehtarjev Ludvik jima je priskrbel delo. Ko sta sestri odšli, so k njihovi družini takoj vselili Strojčevcega Ivana in Hartmana iz Kranja, tako da jih je bilo v sobi spet šest. Ker je hrane primanjkovalo in so bili zelo lačni, se je Cilka s prijateljico Doro odločila, da tudi onidve gresta delat na kmete. Z vlakom sta se odpeljali proti Celovcu in delali na veliki kmetiji. Imeli so čez sto krav, sedem konj, od jutra do večera sta delali. Eno samo garanje! Gospodar je bil grob, hrana skopa, plača slaba. Petindvajset šilingov sta zaslužili na mesec, toliko pa sta plačali za vožnjo z vlakom. Na posestvu je delalo še več mladih fantov. Dva meseca sta vzdržali. Bližala se je žetev, ko sta se odločili, da se raje vrnete nazaj v taborišče. Kmet ju je na vsak način hotel obdržati.

'Nikar ne pejta, žetev bo, ne morta zej it!'

'Dost mava tega garanja, midve greva nazaj.'

'Ne morta it!'

'Jest pa vem, de lohk.'

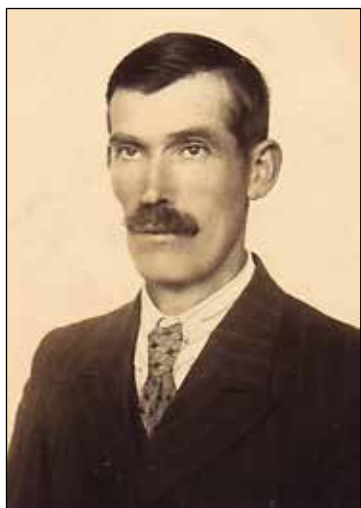
'Nč čudn, da vas je Tito gor poslov, k ste tok žleht!'

Bili sta odločni. Pred odhodom je Cilka prosila gospodinjstvo za hleb kruha. Želeli sta razveseliti domače v taborišču. Kmetica jima je odrezala majhen kosček in tega ni mogla nikoli pozabiti.

Z vlakom sta se odpeljali nazaj v taborišče.

Kaj pa zdaj? Ata ji je povedal, da se je srečal z Brodarjem, ki je bil v stari Jugoslaviji poslanec in sta se osebno poznala. Njegova hčerka Olga je v taborišču vodila umetniške delavnice in je zaposlovala dekleta, ki so znala razna ročna dela. Ker je Cilka znala klekljati, je takoj dobila delo. Vsak mesec je zaslužila 75 šilingov, vsak teden pa je dobila tudi 18 cigaret. Zanje bi lahko dobila kilogram kruha. Ker pa je ata kadil, jih je dala njemu. Saj jih je tako težko čakal! Po eni cigaret sta vsak teden dobila tudi Hartman in Strojčev Ivan, s katerima so še vedno prebivali v isti sobi.

V delavnici so šivali tudi copate, pletli, izdelovali razne mreže in druge reči. Vsako jutro je z veseljem šla v delavnico.

Ata Matevž Trojar, 1889–1969.

Mama Marija Koder-Trojar, 1896–1955.

Keržarjevi otroci, 1937. Od leve proti desni: Karel (1921–2011), Ivanka (1922–2015), Marica (1916–1995), Peter (1919, padel v Rusiji), Rezka (1929–2011), Julka (roj. l. 1934), Cilka (roj. l. 1926).

Ata je hodil delat na neko kmetijo, vsa kmečka opravila je poznal, klepal je kose, srpe in je že vsak dan prinesel malo mleka. V Tirolah so bili ljudje dobri, prijazni in darežljivi. Ob nedeljah pa so najraje šli na most pred Lienzem. Tam so gledali v Dravo in velikokrat jokali.

Iz taborišča je nekaj družin odšlo v Ameriko.

Keržarjevi bratje Tone, Janez in Simon so se izselili v Ameriko že pred vojno. Živel so v Čikagu. Cilka je naslov od strica Toneta znala na pamet in ata mu je pisal.

Stric Tone je kmalu odpisal in sporočil, da lahko pridejo v Ameriko.

Ata bere tist pism, tam na pojstl je sedel.

Bere, bere pa začne na glas jokati.

'A zdej na stare dni nej grem čez lužo? Jaz sem bil cel življenje kmet, navajen sem kmetovat, najraje bi šel nazaj domov.'

Za dovoljenje za vrnitev domov je bilo treba napisati prošnjo. Več prošenj!

Drabončev Jošk nam je pomagau pa štulcov stric iz Davče. Sred oktobra smo dobil pošto z ministrstva, de se lohk vrnemo. Pošto so dobil tud Zgagovi in Strojevcovi.

Nekateri so jih svarili pred odhodom v Jugoslavijo, toda želja po domu je bila prevelika.

Prvi večer so se pripeljali do Hrušice, zjutraj pa naprej do Škofje Loke. Strojevčeva Tončka je poznala nekega prevoznika, ki jih je s tovornjakom odpeljal proti domu.

Našo družino je odložu tam, k se gre h Rabovcu. Komej smo se vlekl po grap in končn pršli do Štodlarja. Sestro Marico bi kmal kap, ko se nas je vseh šest prkazal na vratih. Tako je jokala, sej vse te mesce ni vedla, kod smo. Hotela je, da čez noč ostanemo, toda mi smo mogli prit do doma. S poslednimi močmi smo šli mem Kejžarja, Liparja in od Kondrata gor čez grič.

Doma je bla teta Olga, brat Korl in Jerčkna Micka. Niso mogl verjeti, de nas vidjo žive, saj vse mesce nismo upal neč pisat, tak strah je bil u nas.

Kolkral se-m je še sejnal, k sm bla že u Krajnu, da stojim u naš kamr in premišlujem, kuga nej oblečem, kuga nej uzamem s sabo, selil nas bojo.

Devetdesetletna Cilka je končala svojo zgodbo. V njenih očeh solze, obraz pa sproščen in miren, blag.

Čez čas je dodala:

Ne zastopiš tega! Mama so velikrat rekl:
'Odpustit mormo, vse mormo odpustit!'

Pomembne obletnice v Selški dolini v letu 2015

Rudi Rejc

955 *1060 let*

- Po porazu umik Madžarov iz slovenskih dežel. Ozemlje ponovno pride pod nemški vpliv, nemški vladar slovensko zemljo svobodno deli posvetnim in cerkvenim fevdalcem z namenom pridobiti si njihovo naklonjenost.

1355 *660 let*

- Vikariat Selca prvič srečamo v pisnih virih (obstajal naj bi že leta 1296). Vikarji so bili povezani z župnikom v prazupniji.

1515 *500 let*

- Udeležba Železnikarjev pri kmečkem uporu proti zemljiški gosposki na Gorenjskem. Zaradi sodelovanja pri uporu jim freisinski škof Filip odvzame stare pravice, še posebej pravico do lastnega sodstva.

1575 *440 let*

- Železniki postanejo trg.
- Nadvojvoda Karel za Kranjsko in Goriško izda nov rudarski red, s katerim razširi upravno oblast deželnoknežjega višjega rudarskega sodnika na vse rudnike. Tako je ta imel civilno in kazensko oblast nad vsemi rudarji in fužinarji.

1595 *420 let*

- Rojen Jurij Plavec, Železniki, fužinar. Leta 1619 kot ključar cerkve sv. Antona stopi na čelo gibanja za odcepitev Železnikov od župnije Selca. Leta 1619 zgradi pokopališče okrog cerkve sv. Antona, blagoslovljeno šele leta 1923. Po velikih prizadevanjih leta 1622 od oglejskega patriarha prinese, jezdeč po Sori mimo Selca, dovoljenje za ustanovitev samostojne župnije. Sam oskrbuje prve duhovnike, sezida župnišče, prenovi zakristijo in daruje cerkvi ciborij in mašne plašče.

1615 *400 let*

- Škof Štefan fužinarjem iz Zgornjih in Spodnjih Železnikov – sto let po kmečkem uporu – potrdi stare svoboščine in privilegije.

1645 *370 let*

- Umrl Jurij Plavec, Železniki, rojen leta 1595, Železniki. Njegov prihod z listino o samostojnosti župnije Železniki je upodobljen na vodnjaku na trgu pred cerkvijo sv. Antona.

1715 *300 let*

- Poplave v Železnikih, fužinarjem odnese ogromne količine lesa.

1785 *230 let*

- Rojen Jožef Dagarin, Železniki, na teološki fakulteti profesor moralne teologije, na filozofski fakulteti profesor verske znanosti. Prešernov učitelj na liceju v Ljubljani in z njim se zadnjič sreča tudi tik pred pesnikovo smrtjo v Kranju kot župnik, dekan in šolski nadzornik. Po Prešernovi smrti prevzame njegovo rokopisno ostalino in knjige ter jih izroči Janezu Bleiweisu.

1805 *210 let*

- Umrl Franc Ksaverij Jelenc, Innsbruck, rojen leta 1749 na Češnjici, univerzitetni profesor kanonskega prava v Innsbrucku, tu tudi rektor univerze, deluje pa tudi na Univerzi v Freiburgu in Breisgauu. Svetnik za prednjeavstrijske dežele, zagovarja naredbe cesarja Jožefa II. in svobodo mišljenja.

1815 *200 let*

- V Železnikih se začne pouk. Po prizadevanjih župnika Mihaela Grošlja, rojenega leta 1754 v Kropi, sprva uporabljajo najete prostore, ko pa ta dobi nekaj zemlje, le-to proda in naloži denar za šolo. V veliko pomoč pri nastajanju šole mu je Janez Nepomuk Hradeczky, državni uradnik, kasneje ljubljanski župan. Na južni steni cerkve sv. Antona o njem govori napis: "Mihael Grošelj, fajmošter, oče teh ubogih, stvarnik te šole MDCCCXVI".
- Rojen Ivan Janez Globočnik, Železniki, župnik v Slavini pri Postojni, z bolj znanim bratom Antonom ustanavlja slovenske šole v okolici Postojne.

1825 *190 let*

- Rojen dr. Anton Globočnik plemeniti Sorodolski, pravnik, narodni buditelj. Leta 1848 se izpostavi za zedinjeno Slovenijo, z Martinom Semrajcem objavita poziv Mili bratje Slovenci, s Petrom Kozlerjem pa določita še novi slovenski simbol, belo-modro-rdečo trobojnico, povzeto po barvah kranjskega deželne grba. Leta 1867 napiše knjigo Rudarski in fužinarski kraj Železniki. Je okrajni glavar Postojne, pionir jamskega turizma. Leta 1872 zgradi prvo turistično jamsko železnico na svetu, nemške napise dopolni s slovenskimi in leta 1884 jamo razsvetli z elektriko. V državnem svetu zastopa Gorenjsko in Notranjsko. Je tudi strasten numizmatik in turistični delavec. Častni občan Postojne za leto 1886 in Železnikov za leto 1896.

1835 *180 let*

- Rojen Ivan Tušek, Martinj Vrh, botanik, vajevec, naravoslovec, zbiralec in zapisovalec ljudskega izročila, prevajalec prvih učbenikov za srednje šole, prvi sestavljavec šolskih botaničnih tekstov, planinski pisatelj, pesnik in tajnik Slovenske matice, profesor prirodoписа, matematike in fizike na Dunaju, v Zagrebu in Ljubljani.

1845 *170 let*

- V Železnikih odprejo državno loterijo z žrebanjem v Gradcu in Trstu.

1855 *160 let*

- Umrl Jakob Globočnik, Železniki, rojen leta 1759 v Železnikih, fužinar, veleposestnik, septembra 1844 se udeleži prve razstave industrijske tehnike in proizvodov v Ljubljani, kjer predstavi vzorčno zbirko raznih vrst kovanih žebeljev.
- Umrl Jakob Demšar, Železniki, rojen leta 1797 v Železnikih, prvi učitelj v Železnikih, poučuje od leta 1815 do 1855, celih 40 let.
- Rojen Tomaž Potočnik, Železniki, župnik na Breznici, pri njem se zbira dr. Ivan Tavčar, dr. Ivan Hribar, člani Slovenske matice, sosed iz Železnikov Anton Koblar. Zaradi druženja z liberalci mu dvakrat grozi premestitev z Gorenjske, pa vseeno tam ostane do smrti. Mecen dijakov Janka Mlakarja, Janeza Jalna in Frana Saleškega Finžgarja.

1865 *150 let*

- Rojen dr. Janez Evangelist Krek, Sodražica, slovenski prosvetitelj. Leta 1875 se po smrti očeta z materjo preseli v Selca v Štok, leta 1892 na Dunaju doktorira iz teologije, stolni vikar, profesor teologije in filozofije na bogoslovju v Ljubljani. Piše črtice in povesti, tudi osem ljudskih iger, ki so jih velikokrat uprizarjali. Leta 1894 ustanovi prvo kmečko posojilnico, do leta 1910 je v zadržno zvezo vključenih 560 zadrug, ki odigrajo pomembno gospodarsko, socialno in politično vlogo. Leta 1897 ustanovi in vodi krščansko-socialno gibanje, leta 1901 postane poslanec v kranjskem deželnem zboru in leta 1907 v dunajskem državnem zboru. Oče majniške deklaracije leta 1917.

- 1865**
- Rojen Jožef Marija Kržišnik, Zgornja Luša. Z Levstikovo in Tavčarjevo podporo študira filologijo na Dunaju, kaplan na Spodnjem Štajerskem, župnik in dekan v Trnovem pri Ilirski Bistrici. Piše lirske in epske pesmi, se poizkuša v dramatiki in prevaja francosko prozo.
 - Rojen Franc Thaler, Železniki, narodnoobrambni delavec, šentiljski župan in ugleden vinogradnik, slovenski rodoljub, ustanovitelj slovenskega bralnega, kasneje prosvetnega društva. Leta 1910 sodeluje pri postavitvi slovenskega društvenega doma Slovenski dom.

- 1875** *140 let*
- Izdelane kulisne jaslice za cerkev sv. Antona, ene redkih, ki so ohranjene in se še danes postavljajo, izdelal jih podobar Štefan Šubic.
 - Umrl Lovro Pintar, Tupaliče, rojen leta 1814, Sveti Tomaž. Obiskuje gimnazijo v Karlovcu, študira filozofijo in bogoslovje v Ljubljani, posvečen leta 1840, v letih 1860–62 župnik na Zalem Logu, deželni in državni poslanec. Na kmetijski razstavi leta 1963 v Ljubljani prikaže več kot sto sadnih sort, avtor knjige Nega sadnega drevja (gojenje in škodljivci).
 - Rojen dr. Jernej Demšar, specialist za kožne bolezni. Piše o razvoju kožnih bolezni in njihovem zdravljenju (izda knjigo Spolne bolezni), pa tudi o splošnih zdravstvenih vprašanjih.

- 1885** *130 let*
- V Železnikih ustanovljeno bralno društvo, pobudnik ustanovitve društva je zavedni kaplan Matej Kljun iz Ribnice (1857–1898), društvo ima izobraževalni, celo socialni namen. V Slovenskem narodu leta 1885 lahko preberemo, da so člani večinoma žebjarji in delavci, pristopilo je že preko sto članov, ki plačujejo naročnino za kar 17 slovenskih časnikov.
 - Rojen Franc Košmelj (1885–1918), Železniki, dr. prava. Eden od pobudnikov za ustanovitev telovadnega društva Sokol (1908).

- 1895** *120 let*
- Začne se pouk na Zalem Logu, med obema vojnama je pouk moten ali prekinjen. Leta 1959 je izdan dekret prevoza učencev, dve leti v Selca, kasneje v Železnike.
 - Rojen Vinko Vrhunec, Rudno. Komercialni direktor Trboveljske premogokopne družbe. Domo-ljub in protifašist, v Rimu obsojen na 30 let zapora. Zgradi vilo Vrhunec, eno lepših v Ljubljani, ki je danes v lasti Mira Senice.
 - Umrl Anton Sušnik, Ljubljana, rojen leta 1850 v Železnikih, zavarovalni uradnik in tiskarski korektor v Bambergovi tiskarni, prevajalec češkega, ruskega in francoskega slovstva, za dramsko društvo priredi več iger.
 - Rojen Srečko Žumer, Železniki, vojak na soški in zahodni fronti pri Verdunu, strojni stavec v Jugoslovanski tiskarni v Ljubljani, v letih 1925–41 urednik glasila Pravica (od leta 1928 Delavska pravica), v letih 1927–1941 predsednik načelstva Jugoslovanske strokovne zveze, sindikalni voditelj, voditelj krščanskosocialističnega gibanja, ki se je pridružilo OF. Član SNOS, leta 1945 zvezni poslanec. Ker ne skriva krščanskega prepričanja, je kasneje odstranjen iz politike, po vojni sodeluje na ministrstvu za delo in Rdečem križu.

1905 *110 let*

- Rojen Maksimilijan Stupica, Dražgoše, inženir tekstilne tehnologije, na fakulteti za naravoslovje in tehnologijo je predavatelj za kompozicijo tkanin in tehnologijo tkanja.
- Umrli Marko Peternel, Selca, rojen leta 1819 v Davči. Izdela oltarje za cerkve na Bukovici, v Bukovščici, na Prtovču, na Sv. Miklavžu, pri Sv. Tomažu in tabernakelj v velikem oltarju v Dražgošah.
- Zgrajena elektrarna na Racovniku, na posestvu Johana Globočnika jo postavi Avgust Novak, od leta 1946 elektrarna zadruga kovinarjev – NIKO, z. o. j.
- Blagoslovljena kapela sv. Križa v Selcih, izdelana po načrtih kiparja Vurnika iz Radovljice.
- Rojena Antonija Ramovš, pd. Gradnikarjeva, dolgoletna članica prosvetnega društva, knjižničarka, voditeljica telovadbe, sodelavka F. Koblarja, kronistka. 20 let zbira, varuje in bogati dediščino Muzeja, predvsem na področju čipkarstva, častna občanka za leto 1999.
- Rojen Niko Žumer, Železniki, navdušuje se nad vzori J. E. Kreka, pred vojno mu niso naklonjene gospodarske, po vojni pa ideološke razmere. Po vojni obnovi domačo delavnico, leta 1946 skupaj s tovariši ustanovi proizvodno zadrugo kovinarjev Niko in jo do leta 1960 tudi vodi. Prepreči podiranje plavža, ki tako ostane kot edini tovrstni spomenik v Evropi, je vodja ustanovitve Muzeja v Železnikih. Leta 1969 je postavljena prva zbirka v Plavčevi hiši, spominska plošča na njegovi rojstni hiši in zbirka v Muzeju.

1915 *100 let*

- Umrli Leopold Globočnik, Železniki, rojen leta 1833 v Železnikih, fužinar in veleposestnik, novodobni kapitalist, tehnični samouk, mecen, častni član Zgodovinskega društva za Kranjsko in dobrotnik, ustanovitelj sklada za obolele delavce – Delavska bolniška blagajnica.
- Umrli Ivan Janez Kemperle, Železniki, rojen leta 1871 v Podlonku. Obrtno dovoljenje dobi leta 1889 star 18 let, v najemu ima Prevcovo žago, kasneje zgradi žago na Lojah, vzame v najem še Pegamovo žago v Grapi in kasneje še Jauhovo v Zadnji Smolevi, na žagah predela ogromne količine lesa za ta čas.
- Rojen Oto Vrhunec, Selca, komandant Škofjeloškega odreda, komandant Vojkove brigade, načelnik štaba Gradnikove brigade, prejemnik reda hrabrosti, pod imenom Blaž Ostrovihar objavlja pripovedne pesmi, ki so izšle pod naslovom Pesmi padlim borcem.
- Rojen dr. Franc Debevč, Železniki, docent za ortopedijo in rehabilitacijo na medicinski fakulteti, predstojnik ortopedskega oddelka poliklinike v Ljubljani, član Zavoda za rehabilitacijo invalidov, strokovnjak za biomehaniko hrbtenice.
- Umrli Luka Lavtar, Maribor, rojen leta 1846 v Železnikih, matematik in fizik, glavni učitelj na ženskem učiteljsišču v Gorici in moškem učiteljsišču v Mariboru, avtor metodičnih knjig za poučevanje matematike in fizike na osnovnih in srednjih šolah.
- Umrli Franc Košmelj (1854–1915), Železniki, rojen leta 1854 v Železnikih, eden od ustanoviteljev gasilskega društva Železniki (leta 1898) in njegov načelnik do svoje smrti.
- Rojen Boris Globočnik, šolanje na trgovski akademiji, leta 1941 se poveže z OF, leta 1943 odide v partizane, komandant Gorenjskega odreda, načelnik štaba Kokrškega odreda, izkaže se kot mitraljezec. Pesem Moj mitraljez je v okviru pesništva med NOB ena najboljših. V Svetinovi Ukani predstavlja lik Primoža, borka Ana pa je njegova kasnejša žena Ivanka Rekelj.

1925 *90 let*

- Odprta Krekova koča na Ratitovcu. Gradnja poteka od julija 1923 do avgusta 1925, velikost 6 x 11,4 metra, višina do slemena 7,4 m, višina do strehe 3,5 m, na otvoritvi v čudovitem vremenu prisotnih 600 obiskovalcev.
- Rojen Janez Kavčič – Orlov, Dražgoše, udeleženec NOB, po vojni se šola na oficirski šoli v Sarajevu, zrakoplovnem učilišču v Pančevu, leta 1949 se šola za pilota lovca. Leta 1951 postane poveljnik hidrobase v Divuljah, leta 1965 komandant izvidniškega letalskega polka v Mostarju. Od leta 1966 dela na komandi vojne mornarice v Splitu, leta 1986 se upokoji kot podpolkovnik vojnega letalstva.
- Rojen Ciril Zupan, Železniki, borec Selškega bataljona, Gradnikove brigade, Dolomitskega odreda, po vojni dela na vipavskem vojnem področju, na pehotni oficirski šoli v Sarajevu, višji akademiji v Beogradu. Leta 1965 upokojen kot polkovnik. Publicist, avtor številnih domoznanskih prispevkov v Loških razgledih, Planinskem vestniku in Tolminskem zborniku, dopisnik številnih časnikov in revij na Primorskem, napisal je tudi nekaj samostojnih publikacij.

1935 *80 let*

- Umrl Janez Košmelj, Ljubljana, rojen leta 1844 v Železnikih, ravnatelj okrožne srednje šole v Postojni.
- Umrl Josip Peternelj, Selca, rojen leta 1896 v Cerknem, naprednjak, posestnik, sadjar, čebelar, raziskovalec in nesojeni izumitelj.

1945 *70 let*

- Konec druge svetovne vojne. Druga svetovna vojna je najobsežnejši in najdražji oborožen spopad v zgodovini. Poteka v letih 1939–1945, v njem pa sodeluje večina svetovnih držav z več kot 110 milijonov pripadnikov oboroženih sil. Odvija se hkrati po celem svetu, zahteva pa približno 60 milijonov človeških življenj, Slovencev cca 90.000. Zaradi velikega števila mrtvih ter zaradi visokega deleža mrtvih civilistov, pri čemer izstopata holokavst ter jedrsko bombardiranje Hirošime in Nagasakija, se drugo svetovno vojno označuje kot najbolj krvav spopad v človeški zgodovini. Uradno se konča 9. maja, na Japonskem pa precej kasneje, 2. septembra.
- Umrl Oto Vrhunec, Topolje, rojen leta 1915, Selca. Aprila 1945 v Lajšah pade v zasedo in je ranjen. Ko vidi, da umik ni mogoč, se ustrelil. Po njem se imenuje Blaževa ulica v Škofji loki in Ostrovharjeva ulica v Medvodah.
- Umrl Frenk Tavčar, Chicago, rojen leta 1886 v Lenartu nad Lušo, politični in društveni delavec, publicist. Objavlja črtice, v katerih slika boj kulakov in bajtarjev, življenje izkoriščanih delavcev in naših izseljencev v Ameriki, napiše dve žaloigri in komedijo, leta 1931 za Društvo narodov v Ženevi pripravi predlog koledarja, znan pod nazivom Taucharjev koledar, ki bi imel 12 x 30 dni, dnevi, ki bi ostali, bi bili prazniki.
- Umrl Josip Primožič, Železniki, rojen leta 1880 v Železnikih, učitelj v Sorici in Železnikih, zaprt v tržaškem zaporu. Leta 1931 napiše del zgodovine Železnikov v knjigi Gorenjska, letoviška, industrijska itd., ki jo je izdal Progres Novo mesto.

1955 *60 let*

- Ustanovljeno Medzadružno lesnoindustrijsko podjetje – MLIP Češnjica. Ustanoviteljice so bile Kmetijske zadruge Bukovica, Češnjica, Davča, Martinj Vrh, Selca, Sorica, Zali Log in Luša. Leta 1964 se preimenuje v Lesnoindustrijsko podjetje – LIP Češnjica, leta 1968 pa v Alples – tovarna pohišstva Železniki.

1965 *50 let*

- Umrl Florjan Arnol, Železniki, rojen leta 1876 v Železnikih, harmonikaš, ustvarjalec ljudske glasbe. Sinovi Cveto, Jože, Tine in Stane sestavljajo Šramel kvartet, vnuki Tone, Jože, Janez in Franc pa Ansambel bratov Arnol.

1975 *40 let*

- Umrl dr. France Koblar, rojen leta 1889 v Železnikih, slavist, profesor in rektor Akademije za gledališče, predsednik Slovenske matice, predsednik društva Slovenskih pisateljev, redni član SAZU. Dobitnik Prešernove nagrade, leta 1951 na področju gledališke kulture in leta 1969 za življenjsko delo na področju književnosti, leta 1975 posthumne Kidričeve nagrade za življenjsko delo na področju zgodovine in teatrologije. Zgodovinar, kritik, esejist, urednik in vodja programa na Radiu Ljubljana, urednik revije Dom in Svet, urednik zbranih del Cvelbarja, Ketteja, Gregorčiča, Stritarja, Bevka, Finžgarja, Preglja in Izidorja Cankarja. Leta 1976 častni meščan Železnikov. Leta 1976 izdana spominska knjiga Moj obračun, spominska plošča na Racovniku.

Viri:

Arhiv Muzejskega društva Železniki.

Zborniki Železne niti in Loški razgledi.

Selška dolina v preteklosti in sedanjosti. Ur. France Planina. Železniki: MD Škofja Loka, pododbor Železniki, 1973.

Anton Globočnik: *Eisnern – Železniki*, zgodovinsko-statistični oris v registah: kronika. Prev. Jože Dolenc, France Baraga.

Dražgoše: Pan, 1999.

Vida Košmelj: *Železniki skozi čas*. Radovljica: Didakta, 2007.

Občina Železniki: Častni občani, občinski nagrajenci.

Slovenski biografski leksikon.

Leksikon Gorenjci.

Marija Gasser: *Življenje in delo Ivana Tuška*, MD Železniki, 2005.

Ustno izročilo.

Arheološke ostaline na planini pod Ratitovcem

Janez Bizjak

Planina Pečana leži pod severnim in severovzhodnim pobočjem Ratitovca oz. Gladkega vrha (1.667 m). Razmeroma položni pašniki, na katerih pasejo kmetje iz Nemškega Rovta, se raztezajo v smeri od severozahoda proti jugovzhodu na nadmorski višini od 1.400 do 1.500 m. Na jugovzhodnem robu planine poteka meja z občino Železniki.

V zgodovinskih virih je Pečana prvič dokumentirana v darilni listini, s katero je 30. junija leta 973 cesar Otto II. podaril freisinškemu škofu Abrahamu današnje škofjeloško ozemlje. V tej listini je Pečana omenjena kot severna meja freisinškega (škofjeloškega) gospostva (Melik, 1950 in Blaznik, 1973), Müllner (1909, str. 123) pa je v zvezi z letom 973 navedel, da je bila Pečana tedaj zapisana kot "*Alpe Bosanga*", v posebni opombi pa je dodal še ime Pečana.

Zanimivi so večstoletni spori med blejskim gospostvom in Bohinjci za lastništvo planine. Meja je bila na takratnih pomanjkljivih zemljevidih slabo vrisana, mejna območja v visokogorju pa so bila

vedno in povsod, ne le pri Pečani, predmet konfliktov, včasih tudi manjših oboroženih spopadov med vasmi. Pri Müllnerju in Meliku na več mestih bremo, da je bila Pečana sprva blejska planina. Melik: "*Glede planine Pečana na Ratitovcu je na Bledu živa tradicija, da je bila nekdaj v lasti Blejcev oz. briksenškega blejskega gospostva*" (str. 94 in 136). "*V neposrednem gospodarskem območju fevdalnega gospostva Bled je ostala visoka planina Pečana, pa visoka Komna s svojimi sušnimi planinami, predvsem Na Kraju in Govnjač*" (str. 98). "*Že Müllner se je čudil, kako si je Blejsko gospostvo prihranilo sicer največjo, a najbolj pusto planinsko področje na Komni*" (str. 99). Blejsko gospostvo in njegovi poznejši zakupniki so v imenu škofije iz južnotirolskega Brixna celih 800 let upravljali z obsežnim delom Julijskih Alp, od Bleda z okolico, poključskih gozdov do dela Bohinja in njegovih planin. Brixen je to zemljiško posest dobil z darilno listino iz leta 1004, s katero je cesar Henrik II. škofu Albuinu podaril ozemlje med Savo Bohinjko in Savo Dolinko.

Po sledih prvih rudarjev

Zanimivo je, da zgodovinski viri omenjajo pašništvo, manjkajo pa podatki o nabiralcih rude, kopačih in o prvih rudarjih v našem visokogorju. Kot da jih ne bi bilo, so ostali pozabljeni, prezrti in odrinjeni iz našega spomina, čeprav so se številne visoke pašne planine razvile iz prvotnih rudarskih selišč (npr. Klek, Ovčarija, Lipanca, Krstenica, Poljanica na Lepi Komni, planine Zapotok in V Plazeh nad Trento, Vodotočnik v Kamniško-Savinjskih Alpah). Morda so v ozadju omenjene odrinjenosti konflikti, ki so se od antike naprej vleкли med rudarji, oglarji (kopiščarji) in železarji na eni ter med kmeti oz. lastniki zemljišč na drugi strani. Rudarji in železarji so namreč v vseh zgodovinskih obdobjih imeli poseben, celo prednosten družbeni status, nikoli niso bili podrejeni fevdalni gosposki, ampak samostojnim rudarskim sodiščem. Za Julijske Alpe je bilo več stoletij pristojno rudarsko sodišče v Beljaku, postavljeno s cesarskim dekretom. Kmetje so se stalno pritoževali, kako jim rudarji delajo škodo na pašnikih in sekajo les v gozdovih, ki niso njihovi, rudarji pa so se stalno pritoževali, da jih kmetje ovirajo pri njihovem delu, jim nagajajo ter da jih

fevdalni gospodje preganjajo, mučijo in neupravičeno zapirajo. Rudarska sodišča so v sporih praviloma vedno odločala v korist rudarjev.

Zakaj je bilo briksenški škofiji tako pomembno imeti v lasti Pečano in za pašo zelo slabe planine na Komni, je bila dolgo velika uganka. Danes utemeljeno domnevamo, da zaradi strateško pomembnih nahajališč železove rude. Nabiranje, kopanje in taljenje železove rude, gorsko pašništvo ter oglarstvo so bile gospodarske dejavnosti, ki so zadnja tri tisočletja spreminjale podobo visokogorja Julijskih Alp, prebivalcem pod gorami pa omogočile preživetje. Železo je strateška surovina v evropski zgodovini. Cerkevni in posvetni vladarji, ki so gospodarili nad območji z železovo rudo, so krojili usodo evropskih dežel in spreminjali njihove politične meje. V tej luči so imele Alpe s svojimi bogatimi rudnimi nahajališči poseben pomen. V srednjem veku so med alpskimi deželami izbruhnile številne vojne zaradi sporov glede pristojnosti nad območji z železovo rudo, npr. večkratne vojne med Tirolsko in švicarskim Engadinom v 14. in 15. stoletju.

Julijske Alpe in Karavanke leže v širokem pasu med Jadranom in Donavo, kjer je bila železova ruda najbolj kakovostna in kjer so znali kovati slovito ner-

Pogled na planino in najdišče v ospredju.
Foto: Pavel Jamnik

javeče noriško jeklo – ferrum noricum. Meči iz tega jekla so bili strah in trepet rimskih legij, uporabljali pa so ga tudi za kirurške instrumente, kakor je zapisal Galen, filozof in dvorni zdravnik cesarja Marka Avrelija. So noriško jeklo izdelovali tudi v Bohinju in okolici, kakor so sklepali nekateri zgodovinarji? Domneva je zelo verjetna, toda za njeno potrditev bo treba še veliko trdega dela v arhivih in na terenu. Neverjetni strateški pomen tega dela Julijskih Alp je prepoznaven v nenavadni prostorski delitvi verskih pristojnosti med Oglejem, Brixnom in Freisingom, saj so se njihove meje križale prav v Bohinju. Zato tudi v zvezi s Pečano in njenim lastništvom ne presenečajo stalni spori med Bledom (Brixen) in Bohinjem (Freising oz. njegovo radovljiško gospodstvo). Z upadanjem vpliva in moči blejskega gospodstva je Pečana počasi prehajala v pašno območje Bohinja in spomini na nekdanjo blejsko planino so počasi zbledeli. Toda sporov s tem še ni bilo konec. Za pašne pravice so se potegovali kmetje iz Selške doline in iz Nemškega Rovta. Ko so po prvi vojni zaradi nove državne meje in strogega obmejnega režima kmetje iz Nemškega Rovta izgubili lastnino na Planini za Šavnikom, so z državno gozdno upravo sklenili desetletno zakupno pogodbo, ki jim je omogočala pašo na Peča-

ni med letoma 1922 in 1932. V nemirnem času pred drugo vojno se te pašne pravice niso spreminjale.

Ratitovec je zelo bogat z železovo rudo, ki še danes leži na vseh planinskih poteh, ki vodijo proti vrhu. Tudi na Pečani in v njeni okolici leži veliko vidnih ostalin starega rudarjenja. Ob traktorski cesti v gozdu na zgornjem delu pred planino je veliko območje površinskih rudnih jam oz. kotanj, večje vrtače nad gozdno mejo pod grebenom Ratitovca pa so tipične ostaline površinskih rudokopov. Med njimi je tudi ograjen rudniški jašek, označen kot jašek sv. Jožefa in sv. Frančiška, v katerem naj bi kopali železovo rudo v letih 1820–1860. Poznavalci rudarstva vedo, da je pod Ratitovcem še več podobnih jaškov, ter trdijo, da imenovani jašek leži drugod in da je označena tabla na napačnem kraju.

V okviru desetletnega raziskovalnega programa UNESCO-MAB 3000 let pašništva in rudarstva v Julijskih Alpah, vodil ga je Triglavski narodni park (TNP), trajal pa je od leta 1997 do 2006, smo v zadnjih petnajstih letih med evidentiranjem kulturne in arheološke dediščine in visokogorju sistematično pregledovali aktivne ter opuščene planine v Julijskih Alpah in v njihovem predgorju. Vsa dela so bila opravljena na podlagi dovoljenja Ministrstva za

Najdišče na izravnavi nad vrtačo.
Foto: Pavel Jamnik

kulturo 616-9/99 z dne 4. 6. 1999 za obdobje 1998–2000 in podaljšanega dovoljenja 616-9/99 z dne 1. 3. 2000 za obdobje 2000–2007. Tako kot na večini planin se je tudi na Pečani na podlagi dolgoletnih izkušenj potrdila teza, da sledi prvotne planine nikoli niso skrite na mestu ali blizu današnjih stavb, ampak daleč stran. Ostaline rudarskih bivališč so bile najdene sredi pašnikov, kar je za pastirske stavbe netipično, saj so jih praviloma postavljali na robu pašnih površin. Tako kot v dolini, kjer so bila prvotna naselja zgrajena vedno na robu polj in travnikov, nikoli pa ne med njimi.

Kratek kronološki pregled raziskav na Pečani

12. JUNIJ 2004

Janez Bizjak je opravil prvo arheološko topografsko evidentiranje planine. Poskusno testiranje travne ruše na robu sedelca nad veliko vrtačo, domnevno starega rudokopa, kjer so bili slabo vidni obris temelja stavbe neznane starosti in neznane namembnosti, je presenetilo z različnimi arheološkimi ostalinami: več fragmentov zgodnj srednjeveške keramike (debela, zelo groba in porozna struktura z grobimi silikatnimi zrci črne in rdečkaste barve z vzorci valovnice), večji kos temno sivga kremenca, zaokrožen in gladko obdelan brusilni kamen iz rjave silikatne kamnine ter nekaj kosov železove rude, predvsem bobovca. Prisotnost železove rude med zdrobljeno keramično posodo utemeljuje domnevo, da so na tem mestu živeli in delali nabiralci rude oz. rudarji in da so najdeni ostanki temeljev ostaline njihovih bivališč.

20. AVGUST 2004

Na komisijskem ogledu novega najdišča smo sodelovali arheologinje dr. Jana Horvat (Inštitut za arheologijo ZRC SAZU), Barbara Ravnik (takratna direktorica Gorenjskega muzeja) in Marija Ogrin (vodja Muzeja Tomaža Godca v Bohinjski Bistrici) ter Janez Bizjak. S točnimi izmerami so dokumenti-

rali najdišče ter v novi testni sondi odkrili več fragmentov zgodnj srednjeveške keramike, plast oglja in pod velikim kamnom na globini 20 cm bronasto zaponko (fibulo).

24. MAJA 2005

Etnolog dr. Tone Cevc, idejni oče in *spiritus agens* raziskav v visokogorju slovenskih Alp, ter dr. Jana Horvat, Marija Ogrin, Miran Bremšak in Janez Bizjak smo opravili sistematični topografski pregled širšega območja planine ter s testnimi poskusi preverili več manjših domnevnih lokacij (s fragmenti poznoantične lončenine) na vzhodnem pobočju. Dogovorili smo se, da je na območju prvega najdišča nujna izvedba zaščitnega arheološkega izkopavanja.

9. OKTOBRA 2006

V organizaciji Gorenjskega muzeja se je začelo zaščitno arheološko izkopavanje in se zaključilo konec oktobra. Izkopavanje je vodila Marija Ogrin, dela pa je izvajala skupina študentov. Na dveh velikih odkopanih ploskvah so bili očiščeni ostanki temelja stavbe velikosti 4 x 4 m, med izkopanim materialom pa je bilo največ ostankov zgodnj srednjeveške keramike. Na poskusnih testnih sondah v okolici je bila najdena tudi pozno srednjeveška in novoveška keramika iz 16. in 17. stoletja, kar kaže, da je bila planina stalno obiskana v daljšem časovnem obdobju.

Vse najdbe iz let 2004, 2005 in 2006 hrani Gorenjski muzej v Kranju.

Rezultati triletnih raziskav in zaščitnega arheološkega izkopavanja so bili predstavljeni na razstavi v muzeju v Bohinjski Bistrici in v Kranju. Zanimiva je rekonstrukcija velike, z valovnico okrašene zgodnj srednjeveške keramične posode, ki po ocenjeni starosti sovпада z letnico prve omembe Pečane, tj. davno leto 973.

Kratek povzetek najpomembnejših arheoloških ostalin, najdenih na Pečani:

- a) ostanki temeljev domnevno rudarskega bivališča velikosti 4 x 4 m, odkopani na sedelcu sredi današnjih pašnikov;

Brus iz peščenjaka. Foto: Pavel Jamnik

Kamniti tolkač. Foto: Pavel Jamnik

Kresilni kamen. Foto: Pavel Jamnik

Primerek lončenine, okrašene z valovnico.
Foto: Pavel Jamnik

Primerek lončenine. Foto: Pavel Jamnik

- b) fragmenti poznoantične lončenine, najdeni v malih testnih sondah na vzhodnem pobočju;
- c) fragmenti različno velikih in z valovnico okrašenih keramičnih posod iz obdobja zgodnjega srednjega veka;
- d) fragmenti keramičnih posod iz obdobja poznega srednjega veka ter iz 16. in 17. stoletja;
- e) železova ruda različne velikosti in različne kakovosti;
- f) deli železnega orodja nedoločljive starosti;
- g) konjske podkve iz različnih, tudi novejših časovnih obdobij, zaradi česar domnevamo, da so konje uporabljali za tovorjenje železove rude v dolino;
- h) bronasta zaponka (fibula) iz 1. stoletja po Kr.

Izgubljeno ali darovano

Omenjena bronasta zaponka iz 1. stoletja po Kr. je bila odkrita povsem naključno. Ko smo v testni sondi na globini 20 cm premaknili velik kamen, je pod njim ležalo bronasto presenečenje. Kot bi lastnik pred skoraj 2.000 leti hotel namenoma skriti svojo zaponko. Da bi jo izgubil, je težko verjeti. Bolj verjetna je domneva, da gre za daritveni (votivni) predmet, ki ga je nekdo z določenim namenom položil globoko v zemljo in pokrtil z zaščitnim kamnom.

V zadnjih desetih letih smo v slovenskih Alpah našli kar nekaj lokacij, kjer so rudarji in pastirji puščali svoje vredne predmete, za katere domnevamo, da so jih darovali v zahvalo za srečo pri delu v gorah.

Še izziv izvora imena Pečana

Ali je dobila ime po številnih štrlečih kamnih in skalah, ki jim po starem pravimo peči? Ali pa po talilnih pečeh? Domneva, da so na Pečani nakopano rudo tudi talili, je zelo drzna in zanjo doslej še ni bilo nobenih otipljivih dokazov (najdena žlindra ipd.). Ni pa nemogoče. Podobno ledinsko ime so Pečice na Veliki planini. Gre za skupino velikih skal (peči), na robu katerih so arheologi pred leti med izkopavanjem našli prazgodovinsko ter antično keramiko in nekaj fragmentov železove žlindre. Izvor imena Pečice ima torej obe možnosti, po bližnjih pečeh (skalah) ali po talilni peči. Da so talilne peči dale ime gorskim toponimom, dokazuje ime prelaza Ofenpass ali po retoromansko Pass Fuorn (v slovenskem prevodu prelaz Peči) na gorski cesti med švicarskim kantonom Engadin in Južno Tirolsko. Prelaz in njegovo širše območje sta znana iz zgodovine po železarstvu in po številnih talilnih pečeh, katerih ostaline so še danes vidne in na ogled turistom.

Literatura:

- Bizjak, J., *Rudarjenje v visokogorju Julijskih Alp*, V: Cevc, T. (ur.), *Človek v Alpah*, Ljubljana, 2006.
- Blaznik, P., *Škofja Loka in loško gospostvo*, Škofja Loka, 1973.
- Melik, A., *Planine v Julijskih Alpah*, Ljubljana, 1950.
- Müllner, A., *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien*, Wien & Leipzig, 1909.
- Ogrin, M., *Arheološke raziskave v Julijskih Alpah, Bohinj in Bled*, V: Cevc, T. (ur.), *Človek v Alpah*, Ljubljana, 2006.

Sledi srednjekamenodobnih (mezolitskih) lovcev-nabiralcev na Ratitovcu

Pavel Jamnik
Janez Bizjak

Izvleček

V tekstu so predstavljene najdbe kamene industrije, odkrite ob dveh kalih pod planinsko kočjo na Ratitovcu. Gre za eno od planih kamenodobnih gorskih najdišč, kakršna se v Alpah, predvsem v Dolomitih, množično pojavijo po koncu zadnje ledene dobe. Najdišče je na podlagi skromnega inventarja in po primerjavah s podobnimi najdišči v Posočju in italijanskih Alpah umeščeno v širši kontekst srednje kamene dobe ali mezolitika, v čas med 9950 do približno 6500 BP (pred sedanjostjo).

Uvod

V zadnjih 15 letih sta avtorja v okviru raziskovalnega programa evidentiranja kulturne in arheološke dediščine v visokogorju, katerega izvajalec je bil Triglavski narodni park (dovoljenje Ministrstva za kulturo 616-9/99 z dne 4. 6. 1999 za obdobje 1998–2000, podaljšanega dovoljenja 616-9/99 z dne 1. 3. 2000 za obdobje 2000–2007) in od leta 2007 v okviru Inštituta Alpe (dovoljenje Ministrstva za kulturo številka 617-19/07 z dne 24. 1. 2007) sistematično pregledovala aktivne in opuščene planine v Julijskih Alpah in njihovem predgorju. Spodbuda za načrtno iskanje kamenodobnih planih najdišč v gorah je bila množica takih najdišč v Dolomitih.

Na območju Vzhodnih Alp in v beneškem alpskem predgorju je bilo namreč v zadnjih tridesetih letih odkritih skupno že več sto planih kamenodobnih najdišč (glej: Dalmeri, Pedrotti, 1992, Franco, 2011). Najdišča so od sedemdesetih let prejšnjega stoletja začeli odkrivati nad dolinami, predvsem v porečju reke Adiže (Alessio et al., 1994, 145). S sistematičnimi terenskimi pregledi smo uspeli tudi v posoških planinah odkriti že več kot 20 planih srednjekamenodobnih najdišč (Jamnik, 2015, v tisku) in tri najdišča na Trnovski planoti (Bizjak, Jamnik, 2008). V gorenjskem delu alpskega sredogorja za zdaj poznamo le indicialne najdbe. V Jami za skalo v Žagarjevi glavi pod Planino v Lazu sta leta 1988 opravila sondažni vkop I. Turk in J. Dirjec z Inštituta za arheologijo ZRC SAZU in na podlagi antrakotomske analize oglja in najdbe dveh razbitin sileksa potrdila prisotnost zadrževanja ljudi na območju bohinjskih planin v zgodnjem postglacialu, kar kulturno odgovarja mezolitiku (Turk, Šercelj, 1988, Dirjec et al., 1989, 203). V devetdesetih letih je ljubiteljski arheolog F. Stele na bohinjskih planinah Vodični vrh in Ogradi našel prve kose kremenca s sledmi, ki bi lahko kazale na obdelavo (Stele, 1998). Številni kosi okremenjenega rdečega jurskega apnenca v okolici Dvojnega triglavskega jezera na prvi pogled spominjajo na človekovo delo s kamnino, vendar gre v tem primeru izključno za t. i. geofakte, ki so bili žal napačno pripisani artefaktom (Budja, 1992), saj med njimi ni nobenega primerka, ki bi lahko nedvoumno potrdil pripadnost kamenodobnim kulturam. Spodbujeni z indici, da bi bila kamenodobna najdišča lahko tudi na naši – gorenjski strani Alp, in z dejstvom, da je pokrajina v sredogorju že kmalu po koncu ledene dobe omogočala bivanje ljudi tudi na teh višinah, so arheologi z Inštituta za arheologijo ZRC SAZU v letu 1996 na bohinjskih planinah Vodični vrh, V Lazu, Dedno polje in na Planini pri Jezeru opravili več sondažnih izkopov. Toda dokazov o prisotnosti mezolitskih ljudi, razen plasti oglja v dveh sondah na Planini V Lazu, za katere pelodna analiza nakazuje zgodnjeholocensko starost, niso našli (Turk et al., 1996). Tudi v dolinah na Gorenjskem so mezolitska

najdišča redka. Do danes poznamo le eno jamsko najdišče, to je Jamnikov spodmol nad Jesenicami, ki je na podlagi antrakotomske analize oglja in najdene koščene harpune datiran v mezolitik (Jamnik, 1998), in skupino treh planih najdišč na Belškem polju pri Jesenicah, ki je na podlagi indikativnih orodnih tipov umeščena v kastelnovjensko kulturno stopnjo mezolitika (Jamnik, 2014). Na Gorenjskem je še nekaj lokacij, npr. Zasip pri Bledu (Brodar, 1997), Moste pri Žirovnici (Jamnik, 2014, 52), Rodine, Vrba (neobjavljeno¹), širše območje Bohinja (Jamnik, 1993), okolica Crngroba pri Škofji Loki (neobjavljeno²) ter planina Svečica (Jamnik, 2014, 52) in planina Prevala v Karavankah (neobjavljeno), kjer so bili najdeni posamezni kamni izdelki, ki bi morda lahko kazali na prisotnost mezolitskih ljudi, vendar je za zdaj najdb še premalo, da bi to domnevo potrdile.

Kulture mezolitika ali srednje kamene dobe so prisotne v času od približno 9950 BP (pred sedanostjo) oziroma od 7950 B. C. (pr. n. št.) do približno 6500 BP (pred sedanostjo) oziroma 4500 B. C. (pr. n. št.). Gre za t. i. vmesno obdobje med starokamenodobnimi kulturami, ki so se končale po koncu zadnje ledene dobe, in pred neolitskimi kulturami (mlajša kamena doba), ko so ljudje že znali izdelovati lončenino in so se začeli ukvarjati s poljedelstvom. Mezolitski ljudje so bili še lovci in nabiralci in niso stalno (v smislu celoživljenjskega ali večgeneracijskega bivanja) poseljevali ozko omejenih območij, temveč sta bila njihov življenjski cikel in migracije po prostoru verjetno v pretežni meri vezane na prilagajanje spreminjanju naravnih pogojev pokrajine širše v prostoru, v katerem so živeli. Z mobilnostjo po pokrajini so se prilagajali letnim časom in pogojem, ki jih je narekovala oblikovanost terena. Znotraj mezolitika je bilo več različnih kulturnih stopenj, ki se med seboj ločujejo na podlagi tipoloških in tehnoloških različnosti uporabljenega kamenega orodja. Na območju Slovenije ločimo dve mezolitski kulturni stopnji: starejšo *souterjensko* (*Sauveterrien*) in mlajšo *kastelnovjensko* (*Castelnovien*). Kakšne so bile razlike v načinu življenja

med obema, le na podlagi različnih kamenih orodij ter skromnih živalskih in rastlinskih ostankov, ki so po dolgi tisočletjih še ostali na najdiščih, seveda ni mogoče natančno ugotoviti. Razlike so bile odraz različnih naravnih pogojev, ki so se v tisočletjih obstoja teh kultur spreminjale. Na različne strategije preživetja je najbrž vplivala že razlika v okoljskih pogojih znotraj sicer istega časovnega obdobja. Verjetno so imeli ljudje, ki so živeli ob morju ali na Krasu, v primerjavi z ljudmi na Ljubljanskem barju nekoliko drugačne prioritete, način preživetja in morda celo različne lovne strategije. Ljudje, ki so istočasno živeli v sredogorju in celo v visokogorju Alp, pa so se morda soočali s povsem ali vsaj pomembno drugačnimi načini preživetja od obeh prej omenjenih skupin. Za jasnejšo časovno predstavo navedimo še časovni okvir mezolitskih kulturnih stopenj, prisotnih na območju današnje Slovenije. Na podlagi različnih virov I. Turk zapiše: "Sovterjenski kompleks se umešča na podlagi številnih radiometričnih datacij med 9600 BP in 7800 (ali 7600) BP. Kastelnovjen se je razmahnil po celi Evropi med 8000 BP in 7800 BP. Teh dvesto let predstavlja mejnik med starejšim in mlajšim mezolitikom. V mlajšem mezolitiku se prične tudi neolitizacija Evrope, ki se z redkimi izjemami konča konec 7. tisočletja BP. Meja med pleistocenom (konec pelodne zone drias III) in holocenom (začetkom pelodne zone preboreal) je 10 000 BP in ni sporna. /.../ /S/ tarejši mezolitik (sovterjenski kompleks) se splošno postavlja v preboreal in predvsem v boreal, mlajši mezolitik (kastelnovjenski kompleks) pa v starejši del atlantika." (I. Turk, 2004/a,77).

Najdišče na Ratitovcu

Odkriti ostanke dejavnosti kamenodobnih ljudi ni preprosto. Pri jamskih najdiščih gre za relativno omejen prostor, kjer se s t. i. poskusnim sondažnim vkopom ugotovi sosledje plasti, v katerih so morda tudi kamenodobni ostanki. Pri planih najdiščih "recepta" ni. Prostor potencialnega mesta zadrževanja

ljudi se razteza na desetine kilometrov pokrajine. Na površini, porasli z vegetacijo, ni mogoče opaziti nikakršnih sledi človekove dejavnosti, kar je pri mlajših prazgodovinskih obdobjih večkrat že mogoče. Je pa pri planih gorskih najdiščih kljub vsemu nekaj značilnosti, ki jih je pri iskanju treba upoštevati. Skoraj vsa najdišča so ob vodah ali vsaj v njihni neposredni bližini. Mesta zadrževanja ljudi so v zavetnih legah ali vsaj na nekoliko zaščitenem delu (ob skalah, ob robu teras), vendar na razglednem, strateško obrambnem ali lovno uporabnem mestu (prelazi, grebeni, izhodišča iz hudourniških grap). V bližini so odprta ali ravna območja, ki so omogočala preglednost zaradi lova ali varnosti. Čeprav je takih mest po gorah veliko, pa je vseeno pri pregledih in rekognosciranjih mogoče najti kamenodobne ostanke le na zelo redkih krajih, saj so ta območja danes porasla z gozdom, grmičevjem ali travo. Kakršni koli poskusni vkopi pri iskanju nimajo nikakršnega smisla, saj se najdišča raztezajo na največ le nekaj deset kvadratnih metrih. Ob tem se je treba zavedati, da odkritje ostankov kamenodobnih postojank na planem po skoraj deset tisoč letih pomeni najti le posamezne primerke nekaj centimetrov velikih obdelanih koščkov kremenca, ki se po videzu komajda razlikujejo od naravno prisotnih kosov kamena na pregledovani površini. Edina možnost odkriti najdišče je zato le vztrajno in večkratno pregledovanje krtin, planinskih poti, usadov in od divjih prašičev razritega površja, kjer je površinski travni pokrov razgaljen in je zato mogoč vpogled v vsaj nekaj centimetrov podpovršinskega ilovnatga ali humusnega sedimenta. K sreči se je izkazalo, da je bila tvorba ali odlaganje sedimentov pod travno rušo v tisočletjih po ledeni dobi na precejšnjem območju gora zaradi različnih vzrokov le minimalna, zato kamenodobne ostanke lahko razkrije že majhna poškodba travišč. Možnosti za odkritje so torej že v osnovi omejene in nekoliko v šali lahko zapišemo, da je v primerjavi z odkritjem plane kamenodobne postaje najti šivanko v senu povsem preprosto.

Ratitovec, še posebej izravnani travnati greben, ki se vleče od Soriške planine vse do današnje

planinske koče, je v smislu primernosti za bivanje mezolitskih ljudi zelo ugoden. Več naravnih kalov je zagotavljalo preskrbo z vodo, zato je bila pozornost pri iskanju posebej namenjena prav okolici teh starih naravnih zadrževalnikov vode. Ratitovec, še posebno oba kala pod planinsko kočo, je po videzu skoraj vzorčni primer območij, ki so se kot najdišča potrjevala v italijanskih Alpah. Dokaz, da je bil ta predel zanimiv prazgodovinskim ljudem, čeprav kar nekaj tisočletij po koncu mezolitika, je bilo odkritje bronastodobnih najdb ob veliki osamelci skali na Spodnjem Povdnu na višini okoli 1360 m na vznožju Ratitovca, kjer so arheologi leta 1988 izkopali oglje, 30 fragmentov keramike in kremenov odbitek (Turk, Šerclj, 1988, 12).

Zahodno pod planinsko kočo na Ratitovcu ležita v kotanjasti izravnavi tik ob prelazu oziroma grebenu med pobočjem nad planino Pečana na bohinjski strani in pašnikom na primorski strani pod skalno steno, 1629 m nad morjem, dva večja kala. Kotanjo je v tisočletjih oblikoval sneg, ki je leto za letom drsel preko navpične skalne stene. Sneg je ostajal v kotanji še pozno v pomlad, v kotanji pa se je vsaj še nekaj časa zadržala voda staljenega snega. Nekoč v

zgodovini so ljudje, verjetno pastirji ali šele srednjeveški rudarji, z manjšima nasipoma preprečili odtok vode, in tako zadržali in zajezili vode stopljenega snega. Raven vode se je zviševala tudi po vsakem deževju, in tako je nastal kal s stalno vodo. V času, ko so se po gorah zadrževali mezolitski lovci ter nabiralci, sta se sneg in voda zadržala pod skalno steno dolgo v poletje, kar je prostor ob kotanji naredilo primeren za postanek. Z večkratnimi preureditvami zajezjenih kalov v zgodovinskem času se je posegalo tudi v sediment kotanje, vendar prostor bistveno ni bil spremenjen. Današnja kala sta med seboj ločena le nekaj metrov, med njima pa je nekaj večjih skalnih osamelcev (slika 1). Na relativno strmem pobočju med kaloma in planinsko kočo občasno prihaja do zdrsov travne ruše, zaradi česar nastajajo usadi. Tudi živina, ki se napaja ob kalih in hodi po okolici, uniči travni pokrov, tako da je humusno ilovnata osnova na več mestih razgaljena. Ob prvem pregledu okolice kalov maja leta 2000 je bil ob vznožju pobočja najden kos nekoliko prosojnega svetlo črnega kremena, na katerem so z vseh strani vidni negativni prejšnjih odbijanj. Kos je bil prepoznan kot jedro (slika 3/7), nekoliko je motilo le, da je iz relativno

Slika 1: Pogled na kotanjo pod kočo na Ratitovcu s kaloma in označenim približnim območjem najdišč kamene industrije. Foto: Pavel Jamnik

slabega lokalnega kremena oz. roženca, kakršen bi bil glede na krušljivost za izdelavo orodij uporaben le v skrajni sili. Jedro je pomenilo potrditev, da je bila okolica kala v prazgodovini obiskana, vendar se o starosti jedra ni dalo reči ničesar, saj se je kameno orodje, sicer v manjši meri, uporabljalo vse do bronzaste dobe in bi zato to jedro lahko pripadalo tudi bronzastodobnim obiskovalcem, katerih sledi so ob osameli skali na Spodnjem Povdnu odkrili arheologi. Tam so poleg keramike našli tudi kremenov odbitek, zato bi bilo ob kalu najdeno jedro lahko tudi sočasno z najdbami ob osameli skali. Še vedno pa je obstajala možnost, da najdbe niso sočasne, in bi na vrhu Ratitovca lahko šlo za najdišče, starejše od bronzaste dobe, tj. kamenodobno najdišče. Za potrditev te domneve je bilo do leta 2013 opravljenih pet obiskov Ratitovca z natančnimi pregledi tako okolice, kjer je bilo najdeno jedro, kot sosednjih območij, kjer smo pričakovali najdbe. Žal vedno brez uspeha.

Leta 2013 je pogovor z mag. Matijem Križnarjem, geologom iz Prirodoslovnega muzeja v Ljubljani, nanesel tudi na najdbo jedra na Ratitovcu. Ob tej priliki naju je Križnar povezal z zbiralcem mineralov in fosilov Francetom Staretom iz Žabnice pri Škofji Loki, za katerega je vedel, da je pregledoval tudi Ratitovec. Stare je prijazno pokazal svojo zbirko in na presenečenje vseh se je pokazalo, da je ob treh zaporednih obiskih, prvič leta 2010 in dvakrat leta 2011, nabral skupno 27 primerkov kremena, za katere je tudi sam ocenil, da bi lahko bili ostanki kamenodobnih ljudi. Svojo zbirko je posodil za obdelavo in fotografiranje, za kar se mu na tem mestu najlepše zahvaljujeva. Zbirka je razdeljena na dve skupini. Leta 2010 je našel osem primerkov prav na robu grebena nad kaloma, leta 2011 pa skupno 19 primerkov na razgaljeni površini pod večjim kalom. Žal ni povsem zanesljivo, ali je bil morda ob posameznem nabiranju kateri od primerkov najden na prvi ali drugi lokaciji, v zbirki pa so se znašli ločeni predvsem glede na leta nabiranja in ne glede na mesto najdbe. Pomembnost tega podatka se je izkazala pri poznejšem pregledovanju najdišča. Med nabranim gradivom sva najprej izločila naravne kose kreme-

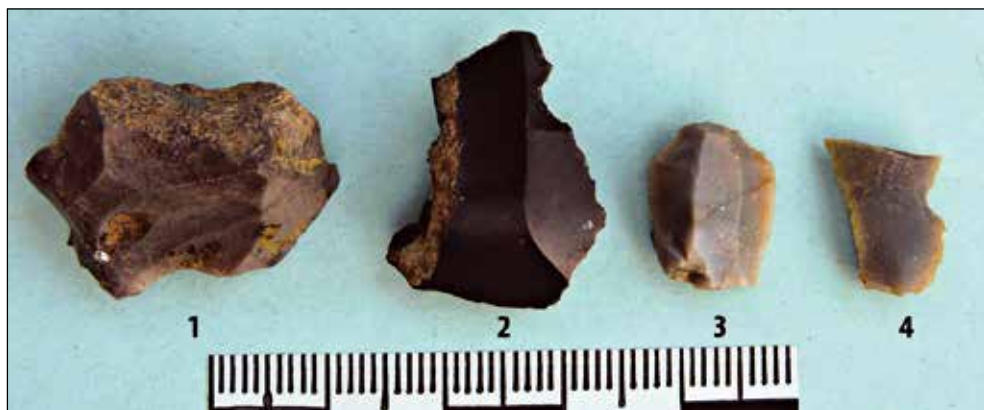
na, ki ne sodijo v kamenodobno industrijo. Stare je kot kriterij nabiranja upošteval predvsem kamnino, torej kremen. Ker so koščki kremena roženca slabše kakovosti naravno prisotni po celotnem območju Ratitovca, se je med nabranim gradivom znašlo tudi sedem kosov (eden iz leta 2010 in šest iz leta 2011), ki ne spadajo med elemente kamenodobne industrije. Kameni industriji lahko torej pripišemo 20 primerkov. Od tega jih je 17 iz svetlo črnega, nekoliko prozornega zrnatega in krušljivega lokalnega roženca. Gre za enak material, iz kakršnega je jedro, ki sva ga leta 2000 našla v vsadu v bližini večjega kala, torej na mestu, kjer je Stare pobiral leta 2011. Le trije primerki so iz gladkega, prosojnega prodniškega kremena, ki so ga morali takratni ljudje na Ratitovec prinesiti s seboj. Iz takega kremena so odbitek s prečno retuširanim robom, jedro in praskalo. Vsi trije so v Staretovi zbirki v skupini najdb izpod večjega kala in so bili najdeni leta 2011.

Po ogledu Staretove zbirke sva leta 2013 in 2014 ponovno opravila dva ogleda najdišča. V okolici večjega kala (Staretovo nabiranje leta 2011) oziroma blizu mesta najdbe jedra iz leta 2000 sva tokrat tudi sama našla šest primerkov, dva primerka pa ob osamelih skalah, ki danes ločujejo oba kala (pod Staretovo lokacijo nabiranja 2010). Čeprav je bilo število novih najdb minimalno, pa je pozornost pritegnila razlika v uporabljeni kamnini. Primerka ob osamelih skalah sta namreč iz kakovostnega prosojnega kremena, vse najdbe ob kalih pa, kot že zapisano, iz svetlo črnega roženca, zelo slabega za izdelavo kamenega orodja. Pozornost je vzbudila tudi zamejitev med najdiščnima točkama, med katerima je razgaljene kar nekaj površine. Če bi bile najdiščne točke sočasne, bi vsaj kakšen primerek moral biti tudi na tem vmesnem prostoru. Vendar ga ni, najdbe so na obeh najdiščnih točkah omejene le na nekaj kvadratnih metrov velik prostor. Domnevno bi lahko šlo na relativno majhnem prostoru za dva časovno ločena obiska prostora ob kotanji z vodo. To, da je bil posamezen primeren prostor v treh tisočletjih, kolikor je trajalo obdobje mezolitika, večkrat mesto zadrževanja ljudi, sicer ne bi bilo nič

posebnega. Za raziskavo pa bi bila taka potrditev vsekakor zanimiva. Domneve o dveh časovno ločenih obiskih, utemeljene z uporabo različne surovine za izdelavo kamenih orodij, s Staretovo zbirko ne moremo potrditi. Stare ima namreč vse tri primerke iz kakovostnega prosojnega prodniškega kremena uvrščene v skupino najdb ob večjem kalu, med najdbami nad osamelimi skalami, kjer bi v primeru ločenih poselitev pričakovali kakovosten kremen, pa je sedem primerkov iz slabega svetlo črnega kremena. Da bi dve časovno ločeni skupini mezolitskih ljudi uporabili in našli enak nekakovosten svetlo črn roženec, iz katerega je večina dosedanjih najdb na Ratitovcu, skoraj ni mogoče. Dvakraten časovno različen obisk na majhnem prostoru kotanje na Ratitovcu bi lahko nakazovali le jasno razmejeni najdiščni točki z najdbami iz slabega svetlo črnega roženca in na drugi strani prostorsko zamejena najdiščna točka, na kateri tega svetlo črnega kremena ni. Svetlo črn roženec je namreč tako značilno slab, da je moral biti uporabljen le v skrajnem primeru in bi se zato ne pojavljal v resursih tudi v časovno poznejših ali prejšnjih skupin ljudi, ki so se zadrževale ob kotanji z vodo na Ratitovcu. Potrditev ali ovrženje domneve o dveh časovno ločenih obiskih bo še težja, ker so bili od srednjega veka naprej kali nekajkrat obnovljeni. Ob tem je pri izdelavi zajezi tev vode prihajalo tudi do prekopavanja okolice kalov in skalnih osamelcev ter mešanja prekopanega

materiala. Zato le na podlagi najdb, pridobljenih s površinskimi pregledi, brez arheološkega izkopa ne moremo potrditi domneve o več zaporednih obiskovanjih Ratitovca. V primeru morebitnih prihodnjih raziskav bo na to treba biti pozoren. Celotno število najdb obsega 29 primerkov, ki so razvrščeni po tehnološko tipoloških značilnostih:

	2000	2010/11	2013/14
Razbitina		1	1
Odkrušek		2	1
Luska		1	1
Jedro	1	1	1
Neretuširan odbitek		4	1
Odbitek z uporabno retušo		1	1
Retuširan odbitek		3	
Klina/klinica		1	
Klina/klinica z uporabno retušo		2	
ORODNI TIPI			
Klinica s hrbtom		1	
Praskalo		2	
Atipično praskalo		1	1
Izjeda			2
SKUPAJ	1	20	8

Slika 2: Kamene najdbe: 1 – jedro, 2 – odbitek s strmo retuširanim prečnim robom in izjedo, 3 – praskalo, 4 – fragment klinice z izjedo na ventralni strani. Foto: Pavel Jamnik

Časovna umestitev najdišča

Pri planih najdiščih z le nekaj primerki kamenega orodja in ob tem, da med njimi ni tipološko značilnega orodja, na podlagi katerega bi bilo mogoče najdbe kulturno umestiti, je prisotnost oziroma odsotnost keramike indikator, ki razmejuje mezolitik od mlajših kultur. Kamenno orodje so ljudje izdelovali in uporabljali še vse do konca bronaste dobe in med nekaterimi orodnimi tipi po videzu in načinu izdelave ni razlik med kamenodobnimi in npr. bronastodobnimi najdbami. Čeprav kamenih najdb nimamo veliko, pa vsi elementi tehnološkega procesa, od razbitin, odkruškov, lusk, jedra do tipološko opredeljivih orodij, dokazujejo, da so se ljudje na Ratitovcu zadržali vsaj nekaj časa, saj so tu orodje tudi izdelovali. Pri tem najdišču zato ne gre za primer, ko bi človek kamenno orodje le izgubil ob hoji mimo kotanje. To pomeni, da bi v primeru, če

bi takratni obiskovalci Ratitovca že poznali lončeno, za njimi ostalo vsaj nekaj lončenih fragmentov. Tako je vsaj na drugih najdiščih. V vseh letih pregledovanja na mestu najdbe kamene industrije in v bližnji okolici ni bil najden niti en fragment prazgodovinske lončenine, zato kamene najdbe z gotovostjo lahko pripišemo času pred začetkom kultur, ki so keramiko že znale izdelovati, torej mezolitski, morda pa celo še starejši, epigravetijski kulturi. Pri tako majhnem številu najdb brez stratigrafskega konteksta nastopi težava že pri umeščanju najdb v eno ali drugo kamenodobno kulturo. V epigravetijskem kulturnem kompleksu se pojavi izrazita mikrolitizacija (majhne dimenzije izdelanih orodij), ki se nadaljuje v mezolitik. Med tipološkimi značilnostmi epigravetijskih in mezolitskih orodij je več povezovalnih orodnih tipov, katerih značilnost je predvsem mikrolitizacija in strma retuša (Turk, 2004/b, 83). Toda samo majhne dimenzije orodij

Slika 3: Kamene najdbe: 1 – fragment klinice s hrbtom in strmo retušo, 2 – odbitek z retuširanim desnim robom, 3 – praskalo, 4 – atipično praskalo, 5 – odbitek z izjedo, 6 – odbitek s strmo retuširanim levim robom, 7 – jedro. Foto: Pavel Jamnik

in strme retuše še niso dovolj trden argument za razmejitve med enim in drugim obdobjem. Znotraj mezolitika se kasneje, v mlajši kulturni stopnji kastelnovjena pojavijo značilna trapezoidna geometrična orodja. Tudi s tem si pri najdišču na Ratitovcu ne moremo pomagati, kar ob tako majhnem številu najdb še ne pomeni, da takih primerkov na najdišču ni, čeprav jih nismo našli. Primerki orodnih tipov, ki smo jih našli na Ratitovcu, niso značilni za umestitev ne v epigravettien ne v mezolitik. Odločitev, da najdbe pripisuje mezolitiku, temelji predvsem na najdbi fragmenta klinice s hrbtom in strmo retušo (slika 3/1). Dve praskali, eno iz slabega (slika 3/3) in eno iz kvalitetnega kremena (slika 2/3), ter primerki, ki ga umeščava med atipična praskala (slika 3/4), niso značilno mezolitska orodja. Izjeda na debelejšem odbitku (slika 3/5) in druga, ki ima izjedo narejeno na ventralni strani, na fragmentu klinice, na katerem je tudi nekaj uporabnih retuš (slika 2/4), iz kvalitetnega prosojnega kremena za kulturno umestitev prav tako nista indikativni. S strmo retušo sta poleg klinice retuširana še dva odbitka. Eden iz kvalitetnega črnega kremena (slika 2/2) prodniškega izvora, torej kremena, ki je bil na Ratitovec prinesen, ima prečno retuširan zgornji rob in delno retuširan desni rob, na katerem je narejena tudi izjeda, na levem robu pa je ohranjena prodniška skorja. Strma retuša na prečno retuširanem gornjem robu odbitka sicer govori v prid uvrstitvi v mezolitik, ni pa povsem prepričljiva. Strmo retuširan je tudi celoten levi rob odbitka (slika 2/6). Na nekoliko debelejšem bolj odkrušku kot odbitku, ki spominja na vrh konice, je retuširan desni lateralni rob (slika 3/2). Čeprav, kot rečeno, spominja na vrh konice, pa celoten kos ne daje vtisa, da je bil to kdaj večji artefakt, izdelan v konico, zato sva primerki umestila med retuširane odbitke. Večkrat omenjeni slab svetlo črn roženec, iz katerega je večina najdb, otežuje tudi primerjavo s številnimi Ratitovcu podobnimi najdišči na podkrnskih planinah. Razen tega, da gre za pretežno mikrolitske najdbe in da so tudi tam na najdiščih z redkimi najdbami pogosto prisotna praskala, ki so na Ratitovcu med do sedaj

najdenimi orodji najštevilčnejša, kakšnih bolj natančnih ujemanj ni mogoče najti. Ker smo tudi pri najdiščih v Posočju izhajali predvsem iz primerjave z italijanskimi, kjer v gorskem svetu po številu najdišč mezolitska bistveno prevladujejo pred epigravettienскими, smo k mezolitiku umestili tudi naša posoška (Jamnik 2015, v tisku). Ob tem pa je bila dopuščena možnost, da je katero med njimi lahko še starejše in spada še v epigravettien. Enako se, torej bolj na podlagi občutka in le enega prepričljivejšega primerka, klinice s hrbtom, kot trdnih argumentov, tudi v primeru najdišča na Ratitovcu odločava za umestitev v širše obdobje mezolitskih kultur. Če bo kdaj prišlo do vsaj zaščitnega arheološkega izkopavanja na prostoru ob kalih, se bo morda določeneje izrisala umestitev znotraj mezolitika ali vsaj jasnejša razmejitev z epigravettienom. Do takrat naj bo najdišče na Ratitovcu še eno od najdišč, ki ga na osnovi podobnosti z italijanskimi alpskimi najdišči umeščamo k slovenskim sredogorskim mezolitskim najdiščem. Za mezolitska najdišča v gorah je bila postavljena teza (Jamnik, 2015), da je zaradi različnih pogojev okolja zadrževanje v višjih nadmorskih višinah, predvsem na območju gozdne meje, lahko pomenilo enakovredne strategije preživetja, kot so jih omogočale poselitve v dolinah, nista pa bili obe poselitvi nujno sočasni. Prisotnost ljudi na Ratitovcu je, tako kot v Posočju, mogoče prišteti k preživetvenim strategijam, pri katerih so kamenodobni ljudje za lov in nabiralništvo v določenem obdobju obstoja skupnosti za svoj življenjski prostor izbrali gorska območja, ki so jim nudila neko prednost pred življenjem v dolini.

Povzetek

V zadnjih 15 letih sta avtorja v okviru raziskovalnega programa evidentiranja kulturne in arheološke dediščine v visokogorju sistematično pregledovala planine v Julijskih Alpah in njihovem predgorju. Z načrtnimi pregledi smo na posoških planinah odkrili več kot 20 planih, srednjekame-

nodobnih najdišč (Jamnik, 2015, v tisku) in tri najdišča na Trnovski planoti (Bizjak, Jamnik, 2008). V gorenjskem delu alpskega sredogorja za zdaj poznamo le indicialne najdbe. Mezolitski ljudje so bili še lovci ter nabiralci in niso stalno (v smislu večgeneracijskega bivanja) poseljevali določenih območij, temveč je bil njihov življenjski cikel verjetno vezan na spreminjanje pogojev v prostoru, v katerem so živeli. Z mobilnostjo po pokrajini so se prilagajali letnim časom in pogojem, ki jih je narekovala oblikovanost terena. Na različnost načinov preživetja je lahko vplivala že razlika v pogojih okolja znotraj istega časovnega obdobja.

Odkriti ostanke dejavnosti kamenodobnih ljudi v gorah ni preprosto. Prostor potencialnega mesta zadrževanja ljudi se razteza na desetinah kilometrov pokrajine. Skoraj vsa najdišča so ob vodah ali vsaj v njeni neposredni bližini, v zavetrni legi, na strateško varnem in lovno uporabnem mestu. Edina možnost za odkritje najdišča je vztrajno in večkratno pregledovanje krtin, planinskih poti, usadov in od divjih prašičev razritega površja, kjer je površinski travni pokrov razgaljen. Zahodno pod planinsko kočo na Ratitovcu sta v kotanjasti izravnavi tik ob prelazu pod večjo razgaljeno skalno steno, 1629 m nad morjem, dva večja kala, ob katerih je bilo v 14 letih najdeno skupno le 29 primerkov kamene industrije.

Kameno orodje so ljudje izdelovali in uporabljali še vse do konca bronaste dobe, zato je na podlagi tako skromnega števila najdb časovna umestitev težka. Kriterij ločevanja med kamenodobnimi in mlajšimi najdišči so predvsem odsotnost keramike in tehnološko-tipološke značilnosti orodij. Primerki

orodnih tipov, ki smo jih našli na Ratitovcu, niso značilni za umestitev ne v epigravettien in ne v mezolitik. Pojavijo se lahko v obeh kulturah. Slab kremen, iz katerega je večina najdenih primerkov, še dodatno oteži odločitev. Odločitev, da najdbe pripisuje mezolitiku, temelji predvsem na najdbi fragmenta klinice s hrbtom in strmo retušo. Dve praskali, eno iz slabega in eno iz kvalitetnega kremenca, ter primerek, ki ga umešča med atipična praskala, niso značilno mezolitska orodja. Izjeda na debelejšem odbitku in druga, ki ima izjedo narejeno na ventralni strani, na fragmentu klinice, na katerem je tudi nekaj uporabnih retuš, iz kvalitetnega prosojnega kremenca za kulturno umestitev prav tako nista indikativni. S strmo retušo sta poleg klinice retuširana še dva odbitka. Eden iz kvalitetnega črnega kremenca prodniškega izvora, torej kremenca, ki je bil na Ratitovec prinesen, ima prečno retuširan zgornji rob in delno retuširan desni rob, na katerem je narejena tudi izjeda, na levem robu pa je ohranjen prodniška skorja. Strma prečna retuša na odbitku sicer je v prid uvrstitvi v mezolitik, ni pa povsem prepričljiva. Strmo retuširan je tudi celoten levi rob odbitka. Na nekoliko debelejšem bolj odkrušku kot odbitku, ki spominja na vrh konice, je retuširan desni lateralni rob. Čeprav, kot rečeno, spominja na vrh konice, pa celoten kos ne daje vtisa, da je bil to kdaj večji artefakt, izdelan v konico, zato sva primerek umestila med retuširane odbitke. Ker smo tudi pri najdiščih v Posočju izhajali predvsem iz primerjave z italijanskimi najdišči, kjer v gorskem svetu po številu najdišč mezolitska bistveno prevladujejo pred epigravettienkimi, je v širši kontekst mezolitika umeščeno tudi najdišče na Ratitovcu.

Ključne besede:

Ratitovec, kameno orodje, epigravettien, mezolitik, plano gorsko najdišče

Literatura:

- Alessio, M., Angelucci, D. E., Broglio, A., Improta, S., 1994. *New data for the chronology of the Mesolithic in the Dolomites. The radiocarbon dates from Plan de Frea (Selva Val Gardena, Italy)*. *Preistoria Alpina*, 30, 145–154. Trento.
- Bizjak, J., Jamnik, P., 2008. *Kamenodobni najdišči na Trnovski planoti*. Goriški letnik. Zbornik Goriškega muzeja 32, 23–32, Nova Gorica.
- Brodar, M., 1997. *Kameno orodje iz Zasipa pri Bledu*. *Arheološki vestnik* 48, str. 9–14, Ljubljana.
- Budja, M., 1992. *Kameno orodje pri Triglavskih jezerih*. Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v Sloveniji 20. Filozofska fakulteta, str. 15–16, Ljubljana.
- Dalmeri, G., Pedrotti, A., 1992. *Distribuzione topografica dei siti del Paleolitico Superiore finale e Mesolitico in Trentino alto-Adige e nelle Dolomiti Venete (Italia)*. *Preistoria Alpina* 28, 247–267. Trento.
- Dirjec, J., Šercelj, A., Turk, I., 1989. *Stara fužina – Jama za skalami*. *Varstvo spomenikov* 33, 202–203. Ljubljana.
- Franco, C., 2011. *La fine del Mesolitico in Italia. Identitaculturale e distribuzione territoriale degli ultimicacciatori-raccoglitori*. *Ouaderno* 13, Trieste.
- Jamnik, P., 1993. *Kamenodobno orodje ali novodobni kresilniki z gorenjskih njiv – Ljubljana*: Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v Sloveniji XXI, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, 25–43. Ljubljana.
- Jamnik, P., 1998. *Potek raziskovanja Jamnikovega spodmola na Kočni nad Jesenicami in rezultati sondiranja v okoliških jamah*. *Arheološki vestnik* 49, 17–30, Ljubljana.
- Jamnik, P., 2013. *Mezolitiska najdišča na Belškem polju pri Jesenicah*. V: *Jeseniški zbornik* 11, 33–57.
- Jamnik, P., 2015. *Najdišča elementov kamenih industrij na posoških planinah, Matajurju in Breginjskem kotu*. *Goriški letnik* 36 (2012), Nova Gorica, (v tisku).
- Stele, F., 1998. *Iskanje človekovih sledi v Alpah na Slovenskem*. *Gea*, L. 8, št. 1, str. 6–10.
- Turk, I., Šercelj, A., 1988. *Najstarejši dokazani obisk Ratitovca*. *Loški razgledi* 35, str. 11–18, Škofja Loka.
- Turk, I., Horvat, J., Dirjec, J., Culiberg, M., Šercelj, A., 1996. *Arheološko raziskovanje Fužinskih planin 9. 9. do 12. 9. 1996*. Neobjavljeno poročilo. Hrani Arheološki inštitut ZRC SAZU.
- Turk, I., 2004/a. *Opredelitev najdb iz Viktorjevega spodmola*. V: *Viktorjev spodmol in Mala Triglavca: prispevki k poznavanju mezolitskega obdobja v Sloveniji*. Inštitut za arheologijo ZRC SAZU. Založba ZRC (Opera Instituti archaeologici Sloveniae; 9, str. 72–81).
- Turk, I., 2004/b. *Vprašanje izvora in nadaljevanja slovenskega mezolitika*. V: *Viktorjev spodmol in Mala Triglavca: prispevki k poznavanju mezolitskega obdobja v Sloveniji*. Inštitut za arheologijo ZRC SAZU. Založba ZRC (Opera Instituti archaeologici Sloveniae; 9, str. 82–86).

Opombe:

¹ Za informacijo se zahvaljujema Branetu Horvatu iz Žirovnice.

² Za podatek se zahvaljujema geologu Matiji Križnarju, ki je na poti nad cerkvijo Marijinega oznanjenja našel odbitek z uporabno retušo iz rjavo rumenega prosojnega kakovostnega kremenca.

Plavž – raziskava 2014

Andrej Bogataj

Železniki imajo edinstven tehnični spomenik železarstva – plavž. To ni dediščina državnega, temveč evropskega pomena. Plavž, pokončno stoječ na trgu v starem mestnem jedru Železnikov, obdan s starimi stavbami in z muzejem, buri domišljijo mnogim obiskovalcem in popotnikom, ki potujejo mimo. Kot bi govoril: Tukaj sem, simbol preteklosti, da branim čast preteklih rodov železarjev. Danes je trg pred njim lepo urejen. V prejšnjem stoletju, ko je rudo talil zadnjič, pa ni bilo tako. Fužina in ostale naprave

okoli plavža (takrat že v propadanju) so ga zakrivala tako, da se je videl samo njegov zgornji del.

Dogajanje okoli plavža po njegovi zaustavitvi je lepo opisal Anton Sedej v deveti številki Železnih niti. Prijatelji železarstva pa smo se večkrat med seboj pogovarjali o resničnih dimenzijah plavža, ki takšen, kakor je danes oziroma je bil ob prenehanju taljenja, ni bil še nikjer natančno narisano ali dokumentiran. Predvsem nas je zanimal notranji del, to je posoda, v kateri je potekal proces reduk-

cije železa. Material, iz katerega je zgrajen, oblika in velikost. Navdušenci nad železarskimi ostalinami (Andrej Bogataj, Bojan Rihtaršič, Franci Bogataj in Jakob Lamut) smo se odločili, da ga v soboto, 11. oktobra 2014, raziščemo. Za dostavo do vsipne ploščadi (žrela) smo uporabili avtodvigalo, za varnost pri spustu v jašek pa so poskrbeli jamarji iz Društva za raziskovanje podzemlja Škofja Loka s svojo vrvno tehniko.

Po čiščenju vsipne ploščadi in odstranitvi pokrova smo se po vrvi s pomočjo jamarjev spustili v notranjost. Bojan Rihtaršič je naredil izmere, Jakob Lamut je vzel vzorce materialov, jaz pa sem fotografiral njegovo notranjost.

Po kasnejši analizi izmerjenih vrednosti sva z Bojanom Rihtaršičem ugotovila, da bi bilo treba natančneje pomeriti tudi spodnji del plavža (talilnik), kjer zaradi odpadkov pri prvem spustu to ni bilo mogoče. Zaradi tega sva se vrnila pred in v plavž še dvakrat, 24. in 29. oktobra 2015. Temeljito sva očistila vsipno ploščad in spodnji del (talilnik) in naredila natančnejše izmere spodnjega dela. Tokrat sva za dvig in spust uporabila kar sestavljene lestve.

Še uporabne odpadke – predvsem odpadlo opeko iz žrela jaška, sva shranila na zgornjo vsipno ploščad za kasnejšo morebitno sanacijo plavža, večji kos žlindre, ki leži na dnu talilnika, pa sva pustila kar tam, kjer je bila že minulih sto let. Ostale odpadke sva odpeljala na deponijo.

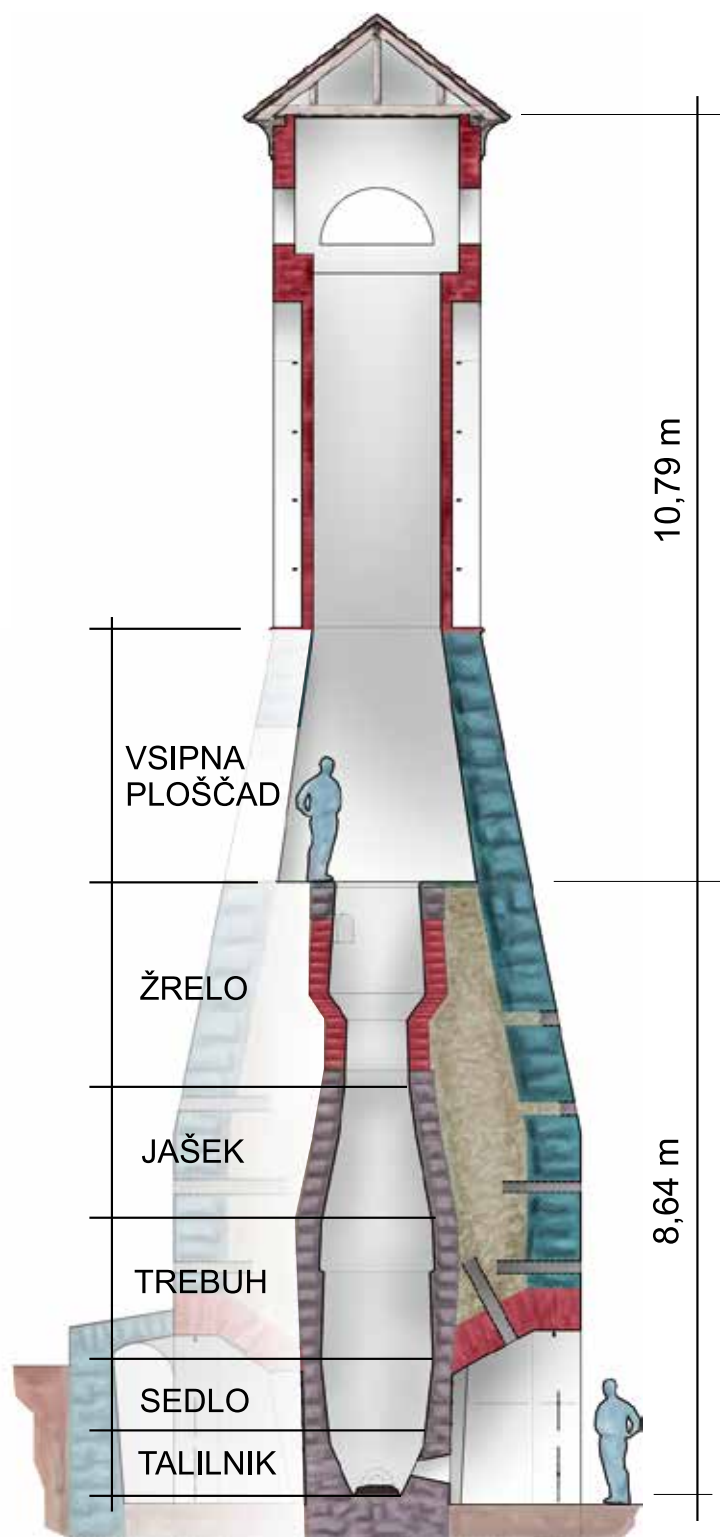
Plavž je tako premerjen od znotraj in od zunaj. V tem prispevku objavljamo fotografije njegove notranjosti, ki so bile posnete ob tej priliki. Ta prostor je veliki večini obiskovalcev neviden in kar neka-ko "posvečen". Vsi, ki smo bili v notranjosti, smo bili navdušeni in fascinirani nad njegovo tehnično obliko, lepoto in izdelavo. Občutek, da si tam, na dnu osemmetrskega jaška, obrabljenege od drseče rude in vročih plinov, kjer je bilo pred stoletjem več kakor 1000 °C in kjer se je "rojevalo" železo, je

res veličasten. Skupaj smo potrdili že slišano idejo o tem, da bi bila zgornja vsipna ploščad dostopna za obiskovalce.

Ob tem se nam je porodilo kar nekaj idej, za katere bi bilo treba poskrbeti v prihodnosti:

1. Za galerijo pri plavžu (nadstrešek) bi bilo treba izdelati informativno tablo z risbo plavža, s fotografijami notranjosti in z opisom tehnologije izdelave in delovanja.
2. Jašek plavža je čudovit. Stopnice, po katerih bi si obiskovalci lahko ogledali samo žrelo in njegovo notranjost, bi pomembno obogatile našo turistično ponudbo. Le kje v Evropi pa imaš možnost pogledati v sam jašek sto let starega ugaslega plavža? S pravilno osvetlitvijo bi se obiskovalcu razkril čudovit pogled na njegovo zanimivo notranjost. Izkoristimo to prednost tehnične dediščine, ki jo imamo.
3. Sam plavž me je spodbudil k raziskovanju naprav, ki so bile potrebne za njegovo delovanje (oskrba z zrakom, ogrevanje zraka, podesti za dostop, šobe, zgornja odprtina), in posegov, ki so bili opravljeni v 18. stoletju za izboljšanje njegovega delovanja. Nekaj materiala je že zbranega za naslednjo številko Železnih niti.

Plavž je v notranjosti ponovno očiščen. Narisan je podroben načrt zunanjega nosilnega dela in notranjega talilnega dela plavža. Pregledana je notranjost in izdelano poročilo o stanju ter posredovano ustreznim službam. Zob časa je neizprosna in treba bo pričeti razmišljati o sanaciji poškodovanih delov. Vzeli so se vzorci za izdelavo analize materialov, iz katerih so zgrajeni posamezni deli plavža. Samo žrelo je narejeno iz opeke. Jašek, trebuš, sedlo in talilnik pa iz doslej še neznanega temperaturno obstojnega materiala. Ker je površina jaška in trebuha drugačna od sten sedla in talilnika, so verjetno za to uporabili različne ognjevarne materiale, to pa bo pokazala analiza odvzetih vzorcev.

Prerez plavža v Železnikih, razdeljen na posamezna območja, kjer se je opravljala postopna redukcija (taljenje) železa iz rude v grodelj.
Risba: Bojan Rihtaršič

Prvi spust v žrelo plavža. Varnost je na prvem mestu. Levo Franci Bogataj, v rdečem jamarja Marko Zakrajšek in Peter Jeram. Foto: Andrej Bogataj

Jakob Lamut pri pobiranju vzorcev za kasnejšo analizo na dnu plavža (v talilniku). Foto: Andrej Bogataj

Pod vsipno ploščadjo v žrelu je vidna odprtina, skozi katero so zajemali vroče plavžne pline za ogrevanje zraka, ki so ga s pomočjo mehov vpihali skozi šobe v spodnji del plavža in s tem povečali izkoristek samega taljenja.
Foto: Andrej Bogataj

Del žrela, ki ga je načel zob časa. Oblika je prirejena za napravo za zajemanje plavžnih plinov.
Foto: Andrej Bogataj

Obroč pod žrelom, ki ločuje dva različna materiala, iz katerih je zgrajen jašek. Foto: Andrej Bogataj

Pogled na steno jaška od spodaj. Foto: Andrej Bogataj

V talilniku je bilo veliko odpadnega materiala, ki se je nabral od zadnjega čiščenja. Za natančnejšo meritev ga je bilo treba odstraniti. Foto: Andrej Bogataj

Avtor prispevka in fotografij Andrej Bogataj v trebuhi plavža.

Pri drugem obisku sva notranjost plavža osvetlila od spodaj. Pogled z vsipne ploščadi (žrela) je bil kar malo zastrašujoč. Posebno potem, ko je v njem izginila tridelna lestev. Foto: Andrej Bogataj

Dva različna ognjevezdržna materiala, uporabljena za izdelavo jaška. Za spust smo tokrat uporabil lestev. Foto: Andrej Bogataj

V sedlu so na steni še ostanki žlindre, pepela in ostalih nataljenih materialov. Foto: Andrej Bogataj

Obrabljene stene trebuha. Pri izdelavi verjetno niso bile takšne. Notranjost ni pravilen krog, ampak je ovalen. Po nekaterih virih je to lahko posledica pozicije vpihanega zraka. Potovanje vsipa (ruda, oglje, kremen) in vroči plini so naredili svoje. Foto: Andrej Bogataj

Spodnja odprtina za izpust žlindre. V plavž so vpihavali zrak na dveh nasprotnih mestih. Če je bil eden skozi odprtino za izpust žlindre, na nasprotni strani nismo našli sledov vpihovalne odprtine. Foto: Andrej Bogataj

Na dnu talilnika sva našla kepo žlindre. Pustila sva jo tam, kjer je bila že minulih sto let. Foto: Andrej Bogataj

Stena trebuha, narejena iz posameznih blokov ognjevdržnega materiala (peščenjak). Ali je bil material najden v Selški dolini, bo treba še raziskati. Po robovih se vidi obraba. Foto: Andrej Bogataj

Bojan Rihtaršič, ki je plavžu "vzel mero". Foto: Andrej Bogataj

Zahvala:

Sama akcija raziskovanja in dokumentiranja plavža je bila izpeljana v okviru MD Železniki. Pobudniki Andrej Bogataj, Bojan Rihtaršič, Franci Bogataj in Jakob Lamut se zahvaljujemo še ostalim

sodelujočim: Marku Zakrajšku in Petru Jeramu iz Društva za raziskovanje podzemlja Škofja Loka, podjetju VISTOP, d. o. o., iz Dolenje vasi, Katji Mohorič Bonča in Juretu Rejcu iz Muzeja Železniki, Občini Železniki in podjetju Alples, d. d.

Viri in literatura:

Andrej Bogataj, Bojan Rihtaršič: *Poročilo o raziskovanju plavža (6. november 2014)*. Hrani MD Železniki. Arhiv avtorja.

Železniki

Od plavža do Dermotove usnjarne

Tine Benedičič

Na plavžu danes. Foto: Tine Benedičič

Na plavžu okrog leta 1945. Foto: arhiv Tineta Benedičiča

Zgornji del Železnikov danes. Foto: Tine Benedičič

Zgornji del Železnikov pred drugo svetovno vojno. Foto: arhiv Tineta Benedičiča

Jez z okolico danes. Foto: Tine Benedičič

Dermotova usnjarna leta 1950. Foto: arhiv družine Weiffenbach

Dermotova hiša po prenovi. Foto: Tine Benedičič

Dermotova usnjarna leta 1950. Foto: arhiv družine Weiffenbach

Špendalova hiša danes. Foto: Tine Benedičič

Špendalova hiša pred drugo svetovno vojno. Foto: arhiv Tineta Benedičiča

Plavž danes. Foto: Tine Benedičič

Plavž leta 1952. Foto: arhiv Tineta Benedičiča

Favna hroščev v opuščnem rudniku mangana na Vancovcu

Bojan Kofler

Uvod

Bil je lep, a hladen dan. Vrh bližnjega Špika se je onkraj globoke, mrzle grape kopal v soncu. Spodaj v senčni dolini so ležale zadnje zaplate snega, zima se je poslavljala. Po strmem grebenu sem se previdno spuščal z Vancovca. Nenadoma sem presenečen obstal. To je bil torej tisti skrivnostni, opuščeni rudnik mangana na Vancovcu, za katerega mi je bilo kdove kolikokrat zabičano, naj ne hodim tam okrog, ker da je to strašno nevarno. Najprej sem zagledal v hrib vrezano izvozno rampo, ki je bila na obeh straneh obložena s smrekovimi bruni, zadaj za rampo pa je zijala velika, črna luknja, ki je vodila naravnost v hrib. Vhod in vidni del rudniškega rova sta bila podprta z jamskim lesom. Približal sem se skoraj do vhoda, nato pa sem poln strahospoštovanja ponovno obstal. Vleklo me je v notranjost, pa si nisem upal. Takrat mi je bilo osem, morda deset let. Misel na rudnik tam pod vrhom Vancovca mi je ob večerih, ko sem se stisnil med rjuhe in čakal na prihod spanca, še dolgo burila domišljijo. Pa vendar je nanese tako, da ga kljub željam in načrtom nisem nikoli obiskal. Nanj sem spet pomislil šele, ko sem začel raziskovati podzemeljsko favno hroščev v opuščnih rudniških

rovih v okolici Železnikov. Imel sem jih že več kot petdeset, ko sem se ga napolit iskat. Šel sem po Smolevski grapi do mesta, kjer se cesta usmeri na levo proti Smolevi. Tu me je medel spomin iz mladosti usmeril na desno v nasprotni hrib, na Vancovec. Kmalu sem v gozdu naletel na staro vlako, ki me je v zavojih vodila gor, naravnost pred vhod v rudnik. Obstal sem razočaran. Od mojih pričakovanj in rudnika iz moje mladosti ni ostalo nič. Izvozna rampa je bila zasuta, vhod v rudnik pa podsut. Skozi majav in krušljiv, skoraj do vrha zasut vhod (slika 1) sem

Slika 1: Vhod v rudnik, marec 1995. Foto: Bojan Kofler

se splazil v notranjost. Približno dva metra širok in okrog tri metre visok rov v živi skali (slika 2) se je nadaljeval še kakih deset metrov. Od tu naprej pa je bil samo še velik kup podornega kamnja in na koncu stožec posute zemlje (slika 3), ki je popolnoma zapiral pot v notranjost. Izrisal sem skico rova, postavil pasti za hrošče in se razočaran vrnil domov. Zaradi raziskav sem rudnik v naslednjih letih še večkrat obiskal. Do žleda leta 2014 je še kar dobro kljuboval zobu časa. Ob žledu pa je bil uničen varovalni gozd okrog vhoda. Pospušena erozija in moderna, z mehanizacijo podprta sanacija gozda sta okolico vhoda spremenili do neprepoznavnosti in ni več daleč dan, ko se bo vhod v nekdanji rudnik nepovratno zaprl.

Lega rudnika

Opušteni rudnik mangana leži na severovzhodni strani Vancovca. Vhod vanj se odpira pod gozdno cesto na nadmorski višini 770 m. Njegove WGS koordinate so E 14.15997, N 46.20670.

Biološke raziskave

Rudnik na Vancovcu je edini znani umetni jamski objekt na Vancovcu. Tu do sedaj še ni bila najdena nobena naravna jama ali brezno. Prvič sem ga obiskal leta 1995. Po prvem ogledu v njem nisem pričakoval pomembnejših najdb, vendar sem bil ob naslednjem obisku presenečen. Tako sem potem vanj zahajal v zdaj krajših, zdaj daljših presledkih vse do leta 2014. Ob vsakem obisku sem skrbno pregledal tla in stene rova ter obračal podorne kamne, vendar nikoli nisem našel nobenega predstavnika favne hroščev. Pozitivne rezultate je prinesel lov s pastmi. Uporabljal sem steklene lončke z gnijočim mesom kot vabo in mešanico kisa in soli kot konzervirnim sredstvom za ulovljene hrošče. Pasti sem polnil in praznil enkrat do dvakrat na leto. Raziskave v letih 1995, 1996, 1997, 1998, 2005, 2009, 2010, 2011 in 2014 so potrdile prisotnost vsaj desetih vrst hroščev:

Slika 2: Rudniški rov, oktober 2005. Foto: Bojan Kofler

Slika 3: Konec rova s podorom, oktober 2005. Foto: Bojan Kofler

Anopthalmus scopoli hoscheeki

Scheibel 1933

Anopthalmus scopoli hoscheeki.
Naravna velikost: 4,0 milimetrov.
Foto: Miroslava Kofler

Scopolijev brezokec je v več podvrstah razširjen od slovenske zahodne meje (Matajur), preko Škofjeloškega hribovja in krasi tudi na Hrvaško (Gorski Kotar in Velika Kapela). Najdemo ga zlasti pomladi in jeseni v listnatih gozdovih, in sicer pod kamni, ki so globoko zakopani v humusu.

Podvrsto *Anopthalmus scopoli hoscheeki* je opisal Scheibel leta 1933 po primerkih iz Škofjeloškega hribovja, ki so bili ulovljeni v okolici Žirov. Iz Selške doline je znana z Vancovca in iz okolice Selc. Ta endemit Škofjeloškega hribovja je slep, majhen (3,9–4,1 milimetrov) in ima krepko, podolgovato telo. Glava, vratni ščit in pokrovke so rdečerjavi ter pri obeh spolith bleščeči. Zgornja stran telesa je pokrita z zelo kratkimi in redko posejanimi dlakami. Tipalke in noge so srednje dolge in krepke. Podvrsta je mesojeda in v rudniku redka.

Ulov: 30. 3.–23. 9. 2005: 8 osebkov, 29. 10. 2009–26. 5. 2010: 3 osebk. Vse nabral, določil in kolekcioniral B. Kofler.

Anopthalmus alphonsi skofjeloscensis

Daffner 1996

Anopthalmus alphonsi skofjeloscensis.
Naravna velikost: 6,0 milimetrov.
Foto: Miroslava Kofler

Je ena od treh znanih podvrst Alfonzovega brezokca. To takrat novo podvrsto, ki je endemit okolice Železnikov (Smoleva, Špik, Racmanski Kovaški vrh, Vancovec) sem najprej našel leta 1983 v rudniku nad Smolevo. Je mesojeda, tipična žival globokih špranj in razpok, od koder prihaja v večje za človeka prehodne podzemeljske prostore in rove. Nikoli je ne najdemo na površju, pač pa globoko v mokrih tleh, kjer so ustrezne mikroklimatske razmere, torej večna tema, visoka relativna vlaga zraka in vse leto stalna temperatura. Ta srednje velika podvrsta (5,2–6,3 milimetrov) je odlično prilagojena življenju v razpokah. Ima krepko, močno razpotegnjeno telo, dolge tipalke in dolge, močne noge. Je transparentno rumeno rjave barve in gosto poraščena z dolgimi, tankimi dlakami. Je slepa in v rudniku zelo redka.

Ulov: 16. 3.–11. 7. 1997: 1 osebek, 30. 3.–23. 9. 2005: 2 osebk, 29. 10. 2009–26. 5. 2010: 1 osebek, 18. 1.–25. 8. 2011: 1 osebek, 10. 3.–24. 9. 2014: 1 osebek. Vse nabral, določil in kolekcioniral B. Kofler.

Anopthalmus miroslavae

Kofler 2006

Anopthalmus miroslavae.
Naravna velikost: 5,7 milimetrov.
Foto: Miroslava Kofler

Laemostenus schreibersi

Küster 1846

Laemostenus schreibersi.
Naravna velikost: 12,4–15 milimetrov.
Foto: Miroslava Kofler

Mirolavin brezokec je endemit opuščenih rudarskih rogov v bližnji okolici Železnikov (Špik, Racmanski Kovaški vrh in Vancovec). Od leta 1983, ko sem našel prvi primerek, sem jih uspel uloviti le 11, komaj dovolj, da sem brezokca leta 2006 v Acta entomologica slovenica lahko opisal kot novo vrsto. Ta takrat za biološko znanost nova, zelo redka, popolnoma slepa vrsta je srednje velika (5,36–6,00 milimetrov) in ima krepko, podolgovato telo. Glava in vratni ščit sta rumeno rdeča, pokrovke rumeno rjave. Glava in vratni ščit sta pri samcih in samicah bleščeča; pokrovke pri samcih bleščeče in pri samicah nebleščeče. Zgornja stran telesa je pokrita s kratkimi dlakami. Tpalke in noge so dolge in krepke. Močno sklerotizirani in rahlo pigmentirani zunanji skelet te vrste kaže na to, da živi razmeroma blizu zemeljske površine. Poseljuje apnenčeva območja, predvsem razpoke in večje votline, ki ležijo plitvo v tleh. To, da ima že popolnoma zakrnele oči, površina telesa pa je pokrita s kratkimi dlakami, kaže na višjo stopnjo specializacije in na to, da imamo opraviti z zelo staro vrsto. Je mesojeda. V rudniku je zelo redka.

Opis vrste je v Železnih nitih 11/2014, stran 275. Veliki jamski brzec ni slep, ima pa že delno zakrnele oči. Vrsta je v rudniku zelo pogosta.

Ulov: 15. 4.–2. 12. 1995: 23 osebkov, 19. 4.–10. 8. 1996: 4 osebkov, 16. 3.–11. 7. 1997: 4 osebkov, 13. 3.–21. 9. 1998: 3 osebkov, 30. 3.–23. 9. 2005: 31 osebkov, 29. 10. 2009–26. 5. 2010: 14 osebkov, 18. 1.–25. 8. 2011: 54 osebkov, 10. 3.–24. 9. 2014: 37 osebkov. Vse nabral, določil in kolekcioniral B. Kofler.

Ulov: 4. 8. 1996: 1 osebek, 16. 3.–11. 7. 1997: 1 osebek, 13. 3.–21. 9. 1998: 1 osebek, 30. 3.–23. 9. 2005: 1 osebek, 29. 10. 2009–26. 5. 2010: 1 osebek. Vse nabral, določil in kolekcioniral B. Kofler.

Sphaerobathyscia hoffmani

Motschoulsky 2006

Sphaerobathyscia hoffmani.
Naravna velikost: 1,2–1,3 milimetrov.
Foto: Miroslava Kofler

Opis vrste je v *Železnih nitih* 11/2014, stran 276.
Vrsta je slepa in v rudniku zelo pogosta.

Ulov: 15. 4.–2. 12. 1995: 15 osebkov, 19. 4.–10. 8. 1996: 5 osebkov, 16. 3.–11. 7. 1997: 4 osebkvi, 13. 3.–21. 9. 1998: 8 osebkov, 30. 3.–23. 9. 2005: 40 osebkov, 29. 10. 2009–26. 5. 2010: 11 osebkov, 18. 1.–25. 8. 2011: 34 osebkov, 10. 3.–24. 9. 2014: 41 osebkov. Vse nabral, določil in kolekcioniral B. Kofler.

Aphaobius kofleri

Bognolo & Vailati 2010

Aphaobius kofleri.
Naravna velikost: 3,0 milimetrov.
Foto: Miroslava Kofler

Koflerjev jajčar je endemit okolice Železnikov (Špik, Racmanski Kovaški vrh, Vancovec, Snegovnik) in je pripadnik slepih jamskih mrharčkov iz rodu jajčarjev (*Aphaobius*). Najdemo ga le v pravem jamskem okolju, kamor prihaja iz sistemov z ozkimi, človeku nedostopnimi razpokami. To srednje veliko vrsto (2,78–3,24 milimetrov) sem kot prvi našel v starih opuščenih rudniških rovih. Vrsta je slepa, že deloma depigmentirana, zato je rdeče rjave barve in po telesu porasla z gostimi, dolgimi dlakami. Ima podolgovato, jajčasto razpotegnjeno telo z izrazito dolgimi ter tankimi nogami in tipalnicami. Tako kot ostale vrste tega rodu je popolnoma brezoka in se hrani z mrhovino. V rudniku je pogosta.

Ulov: 15. 4.–2. 12. 1995: 12 osebkov, 2. 12. 1995–19. 4. 1996: 2 osebkva, 19. 4.–10. 8. 1996: 37 osebkov, 16. 3.–11. 7. 1997: 10 osebkov, 13. 3.–21. 9. 1998: 7 osebkov, 30. 3.–23. 9. 2005: 8 osebkov, 29. 10. 2009–26. 5. 2010: 11 osebkov, 18.1.–25. 8. 2011: 2 osebkva. Vse nabral, določil in kolekcioniral B. Kofler.

Leptinus testaceus

Mueller 1817

Leptinus testaceus.
Naravna velikost: 2,4 milimetrov.
Foto: Miroslava Kofler

Slepa vrsta, bledorumene barve, velika 2,2–2,5 milimetrov. Ima precej dolge tipalnice in noge. Živi predvsem v gnezdih malih sesalcev (miš, krt), pa tudi v jamah, zlasti na netopirjevem govnu. Vrsta je široko razprostranjena in ni ravno redka. Živi v severni in srednji Evropi vse do Kavkaza, pa tudi v Severni Ameriki. V okolici Železnikov do sedaj ni bila ujeta. V okolici Škofje Loke je znana iz jame Kevderc na Lubniku in iz Štinetove jame pri vasi Papirnica. En primerek se je ujel v talno past v gozdu pri vasi Reteče. Vrsta je v rudniku zelo redka.

Ulov: 30. 3.–23. 9. 2005: 1 osebek, 10. 3.–24. 9. 2014: 1 osebek. Vse nabral, določil in kolekcioniral B. Kofler.

Bryaxis argus

Kraatz 1863

Bryaxis argus.
Naravna velikost: 1,5–1,7 milimetrov.
Foto: Miroslava Kofler

Opis vrste je v *Železnih nitih* 11/2014, stran 277.
Vrsta ima zakrnele oči in je v rudniku redka.

Ulov: 20. 3.–30. 9. 2006: 1 osebek, 30. 3.–23. 9. 2005: 4 osebk, 29. 10. 2009–26. 5. 2010: 3 osebk.
Vse nabral, določil in kolekcioniral B. Kofler.

Necrophylus subterraneus

Dahl 1807

Necrophylus subterraneus.
Naravna velikost: 6–8 milimetrov.
Foto: Miroslava Kofler

Opis vrste je v Železnih nitih 11/2014, stran 278.
Vrsta ni slepa in je v rudniku redka.

Ulov: 30. 3.–23. 9. 2005: 3 osebk, 29. 10. 2009–26. 5. 2010: 3 osebk. Vse nabral, določil in kolekcioniral B. Kofler.

Leptusa schaschli

Ganglbauer 1897

Leptusa schaschli.
Naravna velikost: 2,5–3 milimetrov.
Foto: Miroslava Kofler

Opis vrste je v Železnih nitih 11/2014, stran 278.
Vrsta je slepa in je v rudniku pogosta.

Ulov: 15. 4.–2. 12. 1995: 4 osebk, 30. 3.–23. 9. 2005: 4 primerki, 29. 10. 2009–26. 5. 2010: 34 osebkov, 18. 1.–25. 8. 2011: 9 osebkov. Vse nabral, določil in kolekcioniral B. Kofler.

Ugotovitve

Od nekdanjega velikega rudnika manganove rude na Vancovcu se je do današnjih dni ohranil le kratek vhodni rov. Preseneča, da na tistih nekaj preostalih metrov živi vsaj deset vrst hroščev, med njimi tudi taki, ki jih sicer najdemo zgolj globoko pod zemljo. Mogoče je, da je kljub navidezno neprodušni zapori, ki jo tvorita podorno kamenje in stožec zbite ilovice na koncu vhodnega rova, vendarle ostalo nekaj nezaprlih špranj in prehodov. Tako lahko prehajajo živali ob menjavi letnih časov iz še nezasutih notranjih delov v vhodni del rudnika. Živali, ki poseljujejo temačne rove nekdanjih rudnikov v okolici Železnikov, so bolj ali manj dobro prilagojene okolju, kjer vlada večna tema, relativna vlaga zraka blizu rosišča in konstantna temperatura zraka skozi celotno leto. Pozimi, ko je prehladno in presuho, ter poleti, ko je prevroče in presuho, tako potujejo globlje v podzemlje. Spomladi in jeseni, ko je zunaj vlažno in temperature podobne tistim v

podzemlju, pa se približajo površju in marsikatero sicer "jamsko" vrsto takrat lahko najdemo zlasti v gozdovih pod kamni, ki so globoko zakopani v humusu.

Nekatere vrste (*Laemostenus schreibersi*, *Sphaerobathyscia hoffmani*, *Leptinus testaceus*, *Bryaxis argus*, *Necrophilus subterraneus* in *Lep-tusa schaschli*) najdemo tudi v drugih slovenskih jamah, brezni in opuščenih rudniških rovih, kar štiri pa so specifične za to področje. *Anophthalmus alphonsi skoffelosensis* in *Anophthalmus scopoli hoscheeki* sta endemita Škofjeloškega hribovja. *Anophthalmus miroslavae* in *Aphaobius kofleri* pa sta ekstremno lokalna endemita, vezana zgolj na bližnjo okolico Železnikov. Še več, *Anophthalmus miroslavae* je znan zgolj iz rudnika nad Smolevo in rudnika na Vancovcu. Ni prijetno pri srcu ob misli, da bo prav kmalu prišlo do dokončnega zasutja nekdanjega rudnika mangana, s tem pa se bodo nepovratno zaprla edina vrata v enkratni svet endemične favne hroščev na Vancovcu.

Literatura:

- Bognolo, Marco; Vailati, Dante: *Revision of the genus Aphaobius Abeille de Perrin, 1878 (Coleoptera, Cholevidae, Leptodirinae)*. Ljubljana: Prirodoslovni muzej Slovenije, Scopolia 68, 2010, str. 46–47.
- Daffner, Hermann: *Revision der anophthalmus Arten und Rassen mit lang und dicht behaarter Koerperoberseite*. V: Mitteilungen der Entomologischen Gesellschaft 86, 1996, str. 33–78.
- Kofler, Bojan: *Raziskave podzemeljske favne hroščev v Štinetovi jami*. V: Acta entomologica slovenica 4/1, Ljubljana: Prirodoslovni muzej in Slovensko entomološko društvo Štefana Michielija, 1996, str. 23–29.
- Kofler, Bojan: *Prispevek k poznavanju razširjenosti in pogostosti Alfonzovega slepega brzca (Anophthalmus alphonsi), (Coleoptera: Carabidae: Trechinae)*. V: Acta entomologica slovenica 10/1, Ljubljana: Prirodoslovni muzej in Slovensko entomološko društvo Štefana Michielija, 2002, str. 23–29.
- Kofler, Bojan: *Anophthalmus miroslavae sp. n. iz Slovenije (Coleoptera: Carabidae: Trechinae)*. V: Acta entomologica slovenica (14/1), Ljubljana: Prirodoslovni muzej in Slovensko entomološko društvo Štefana Michielija, 2006, str. 35–42.
- Kofler, Bojan: *Rudnik nad Smolevo*. V: Zbornik Selške doline Železne niti 4, Železniki: Muzejsko društvo Železniki, 2007, str. 299–304.
- Kofler, Bojan: *Koflerjev jajčar*. V: Zbornik Selške doline Železne niti 8, Železniki: Muzejsko društvo Železniki, 2011, str. 393–396.
- Kofler, Bojan: *Jama v Bihki*. V: Zbornik Selške doline Železne niti 11, Železniki: Muzejsko društvo Železniki, 2014, str. 271–279.
- Lazar, Saša: *Rudnik mangana v Vancovcu*. V: Zbornik Selške doline Železne niti 3, Železniki: Muzejsko društvo Železniki, 2006, str. 195–198.

Kako so se pred sto leti izobraževali bodoči kmetje

Irena Prevc Hajdinjak

Kako so se včasih mladi kmečki fantje pripravljali na kmečka opravila in prevzem kmetij? Pomagali so doma in znanje je šlo iz roda v rod, od očeta do sina.

Proti koncu 19. in v začetku 20. stoletja je vladala v deželi huda kmetijska kriza, ki je povzročila propad številnih kmetij in sprožila lakoto, revščino in množično izseljevanje. Anton Pevc, ugleden kmetijski strokovnjak (1885–1967), ki je leta 1903 služboval tudi v Selcih, kjer je vodil sirarski tečaj, je izjavil: "Podvojiti moramo kmetijsko proizvodnjo ali pa razpoloviti število prebivalstva." Tako je bilo nujno treba izobraziti novi rod kmetov, ki bodo s pridnostjo in znanjem prehranili več prebivalstva.

Med starimi knjigami sem našla dnevnik svojega starega očeta, Janeza Prevca, ki je, star dvanajst let, obiskoval živinorejski tečaj od 3. do 30. novembra 1911 v Selcih. Organizirala ga je Živinorejska zadruga v Selcih, ki je bila ustanovljena leta 1905 kot prva živinorejska zadruga za rdečo cikasto pasmo na Kranjskem.

Živinorejska zadruga v

Selcih

Dnevnik

za

Jancza Prevc

Dnevnik ima voditi vsak posamezni član. Vánj se vpiše zaporedno in natanko vse, kar se godi vsacega dné v hlevu in sicer: dan, kedaj se je pripustila ena ali druga žival k biku, ali je ostala noseča ali ne, kolikokrat se je morala gnati, storjena teleta, kakšen je bil porod, bolezen in kakšna je bila ista, kedaj se je začela spuščati živina na pašo in kedaj se je nehala, kako se krmi poleti in kako pozimi, ali dobe živali celo ali rezano mrvo, ali dobe močno krmo in koliko, kolikokrat se na dan krmijo, koliko časa dobivajo teleta mleko in koliko na dan, kako se potem krmijo, kam, kedaj in za kakšno ceno se je žival prodala i. t. d.

Vpisuje naj se natanko, vestno in vsaj enkrat na teden. Le tedaj bode zadrugi mogoče voditi natanko zadružne knjige, vsak posameznik pa bode imel ves pregled o svoji živini in vse dogodke za več let. Dnevnik se mora vsaj enkrat na leto pregledati in ga ima podpisati voditelj rodovnika.

Dnevnik Trzinovejskega tecaja
v Selcih
od 3-30 novembra 1911.

1. Dan

Ob 8 uri skupaj otvoril g. ravnatelj Ravniki
v namen Trzinovejskega tecaja vse
delovnega odbora, ker je bil g. dr. Pogacnik
kadar. Posledno spoznaval fante
na red snaga in poudarjal kako varno
bi bilo ako bi se fante privadili
k molki

Ka to nam je razložil g. Kristof mi
mact ter nas udelil po treh hlevih.
Popoldan smo udelili prostore v soli
pripravili pradije. Potem smo šli v mlečarno
snariti prostore v soli in pripravili smo
poutomati na svepleno histino in druge
potrepsce pri preiskrivanju mleka
Ob 4 smo prišli krmili. Zvečer
smo imeli javno predavanje gos.
Ravnika o pomenu kadrug sploh.

2. Dan.

Ob $\frac{1}{2}$ 4 smo se podali vsak kamor je bil odlojen, in sicer smo se učili malce. Na kar smo jih premili in snarili. Toco ob 10. uri smo nadaljevali snarenje v mlekarni in nakupili potrebščine za hlev kakor (hratac shiglo i t.d.)

Ob $\frac{1}{2}$ 12 smo šli kaset moliti. Nato smo bili prosti do $\frac{1}{2}$ 2 popoldan.

Ob $\frac{1}{2}$ 2 Kour je predaval g. instruktor Gladnik o hlevih in sicer kaksni so vrstavi hlevi in kaksni da morajo biti stavbeni materialisti da morejo usteti dober hlev. Ob $\frac{1}{2}$ 4 smo se je predavanje končalo in šli smo kaset v hleve krmili snariti in moliti. Po večerji to je 4^h smo poslušali predavanje g. ins. Gladnika o pravicereji.

3. Dan nedelja 9. 11. 1911

Kuhar navadno sem tudi pripravil
kislino od 10 - $\frac{1}{2}$ 12 prosto $\frac{1}{2}$ 12 do 12, mleka
prosto 6 navadno $\frac{1}{2}$ 4 - 6 prosto

4. D. pon. ponedeljek

Ljutraj do 10^h smo imeli navadno,
naprej pa smo poskuševali mleko
na falscobo in piser se da v
Buterometer 10 cm³ svepteno kislina
11 cm³ smet alkohola mleka 1. 1 cm³ smet
alkohola pa se potem dobro zgani, da
se dobro zmese nato se, da od 60-
40° gorke vode tu natii se pusti 3-5
minut. Na po se da v vrtilnik
in se vrti od 4-5 minut potem pa
se vrane in vrtilnika in se da
60-40° gorke vode tu se pusti 3-4 m
pobere in falscobo in sveptene me
napravljene gradov.

5. D. pon

Ob $\frac{1}{2}$ 2^h otvoril predavanje travniški
travniški mojster Jereb o popolnih
in umetnih gozilih

Popolna gnojila so mineralni odpadki
in gnojila. Umetna gnojila so:
lilski soliter in dvojni pišči
amonjak ali amonijev sulfat.
Kostna moka, Tomarova plinota,
Superfosfat, 40% kalijeva sol,
Kajnit in pruge.
Kadaleje smo premili, smarili,
in molili.

5. Dan torek 7/11 1911

Ljutaj kot navadno, uvela se je
koper poskusnja ka mleko. Od 9-12
preiskovanje mleka in merjenje
kivine vod Markel. Preiskovanje
mleka Loncar, ter dr. Pogacnik
karlaga najpobrednejše mere v
preiskovanju. Od 12 moka - 12
Popalotari. Od 12-14 predava
g. dr. Pogacnik kadruaristru. Od
14 do 6 kot navadno.
Zvečer govori g. dr. Pogacnik v žanlišk
knigi od 18-19 zvečer. Po predava-
vanju je bilo zelo dobro obiskovano

od domaćinov.

6 Dan pred

Kjubraj kot navadno, do $\frac{1}{2}$ 10. Od $\frac{1}{2}$ 10
do 11 Predavanje gos. kivilnozdravnika
Berkeša. Od 11 - $\frac{1}{2}$ 12 praktično
nakakovanje v ptrekovanju ran.

Dopoldan Od $\frac{1}{2}$ 2 - $\frac{1}{2}$ 4 belujski plevor
pri gostom. Od $\frac{1}{2}$ 4 - 6 Krmiljenje
in molča, prveč prasta.

Vzame se tudi se Groselov
in kalarnov plevor pa krmiljenje
ker sta pristla še dva fanta
in Breznico da ne bodo prevec
fantov v 3 plevih.

4 Dom. letortek

Dopoldan kot navadno. Od 9 - $\frac{1}{2}$ 12
pripravljanje in tehtanje hrane.

Istem molča. Od $\frac{1}{2}$ 2 - $\frac{1}{2}$ 4 Predava
nje gos. Kristofa v prebavilnih
organih in o prebavljenju.

Dopoldan od $\frac{1}{2}$ 2 - $\frac{1}{2}$ 4 krmiljenje
in krmiljenje in molča.

Kvečer javno predavanje

in posebnim priročnikom za prvega
selet.

Teklanje kivi in belenje plevov
pri Kerkuncu.

8. Dan petek

Ljubraj navadno Od 10^h12 teklanje
krme potem molca. Popoldan
predava g. Kijanik Rožnik
v karpisanju mleka vsakega
redno. Od 1/2 4 - 6 kot navadno.
Kvečer predava od 1/2 8 - 1/2 9 g.
Rožnik v karpisanju in priskn-
sovanju mleka in v karkugah.

Krištof Ludi pravi govori v predstavi
v pravilih kadetnih tiskovin
in kad. k. v Ljubljani. Nadzor-
stov prave Loucar.

9. Dan sobota.

Ljubraj kot po navadi vsaki dan
Od 10 nov. naprej belenje Kerkuncav
pleva in teklanje krme. Od 1/2 12 -
12 molca. Popoldan: Predaval
gospod Kladnik v Kerkuncu

prešičev. Od $\frac{1}{2}$ 4 - 6 krmiljenje in
molca.

10 Dan nedelja

Zjutraj od $\frac{1}{2}$ 8 - 7 molca, krmiljenje
od 7 - 9 od 9 ure do $\frac{1}{2}$ 12 prasto
od $\frac{1}{2}$ 12 - 12 molca

Popoldan do $\frac{1}{2}$ 4 prasto od $\frac{1}{2}$ 4
do 6 krmiljenje in molca. V
nedeljo je polovica učencev
prostih, kar je razvidno pred
stojče kabele.

11 dan ponedeljek

Zjutraj molca in krmiljenje
popoldan merjenje kivi ne, vodi
m. Starkelj in belenje klevov
voditelj Peter Leben, $\frac{1}{2}$ 12 molca
Popoldan: Od $\frac{1}{2}$ 2 - $\frac{1}{2}$ 4 predavanje
gosp. instruktora Gladnika
od $\frac{1}{2}$ 4 - 6 km kakor ponavadi
od $\frac{1}{2}$ 6 - $\frac{1}{2}$ 8 prasto od $\frac{1}{2}$ 8 - $\frac{1}{2}$ 9 repet
predava g. inst. Gladnik
s pravicereji

12 nedelja

Kakor ponavadi.

13. Dan.

~~Ljutraj od $\frac{1}{2}$ 4 do 4 molka, Popoldnu
sma krmili do 8, nato sma sma,
kili do 10~~

12. Dan.

Ljutraj krmiljenje kot navadno.
Beženje Ljupni novega plava vodi
Bister Merjenje po Markelj pri
Tavcarju. Popoldan predava prav,
majster Fejbe v pravezni maturo
planja v osuševanju travnikov
v novcevanju travnikov
hvečer g. Jerab isti predmet.

13. Dan.

Ljutraj kakor ponovadi. Ob 10 uri
pridejo iz stare Lake dekleta
gospodinjkega pečaja ob $\frac{1}{2}$ 12 molka
Popoldan, od pol 2 naprej je R prda,
val g. živinsko-hovnih. Perka potem
do sma pli je bila krmiljenje do 6
potem sma jili prasti

14. Dan

Ljutraj kot ponovadi. Popoldan
predava kristof o potrebi mlečnih
napisnikov ter kemično sestave
kreme.

Kvečer kako se more predstavljati
primo da boše največ katekola
Vpl 11 - 1/2 12 za dan sehtanje
živine *Penz*

15 Dan.

Kjutraj kot navadno. Popoldne
je bilo tudi beljenje plevov in
moxenje živine.

Popoldan predava gospod kup.
Ravnik o poucnih potovanjih
per parlagal pravila živina,
rejske kadunge. Kvečer ravno
za predur.

16. Dan

Kjutraj kot navadno. Vpl 9-11
izdelovanje mlečnih papirkov.
Popoldan je predaval gos. Pogacnik
o padeuzmištvu in v drugi
deležah.

Kvečer Dr. Pogacnik o testamentu
in Dedščinah in kapussina
v obravnavi.

17. Dan nedelja

Kjutraj kot navadno. Vpl 9-12
prsto ravno tako od 12-1/2 4
prsto katoli pramuljenje, kvečer
prsto.

18. Dan Ponedeljek 20/11/1911
 Zjutraj kot navadno, od 8-11
 praksi čas za učenje.
 Popoldan je predaval g. Jerst
 v pridlovanju karmik kmetil
 kvečer ista predavanje.

19. Dan Torek.
 Zjutraj kot navadno od
 8 do 11 praksi čas za učenje.
 Popoldan je predaval g. Rad,
 nik v referanju novih plovov
 in popravljanju starih
 plovov,
 kvečer kako moramo postaviti
 si k prejmu svežanar in
 se preobli modernih svežanar
 nov.

20. Dan sredo
 Zjutraj kot navadno. Danes
 sem bil jak predložen v Glat,
 nov plov od 10 do 12
 je predaval g. Radnik
 kako moramo prediti
 notrajnos pleva, in kako moramo
 postaviti k gnojim in gnojnicam
 Popoldne je predaval g. Kivenc,
 kakaorik Polko o notranjih
 in kumarih kletnik in

hujših bolševičev večer je predaval g. Hladnik o gos. podovstkih partnerat in pojasnjevali stvari o Slovci.

21. Dan četrtek.

Ljutaj kot navadno Od 10-11 je g. Kristof pojasneval kako moramo voditi redovnik.

Kot izgled smo zapisali sultana številka 18 je favearjovega pleva od 11 - pol 12 smo tehtali kivino pri gos. Favearju.

Popoldan je predaval g. Kristof kako gpliva snaga na kuma na kivino prikali smo se na poldansko tehtanje koliko je pri sni nivali dobička ali izgube.

Večer je predaval gos. Kristof o skrbovanju kivine.

22. Dan petek

Ljutaj kot navadno od 10-12 smo vodili redovnik. Popoldan je predaval g. Roznik o reži mlade kivine in o varnostih prigrizovalstva o drugih. Večer je predaval g. Roznik o snagi in reži mlade kivine

Dan
23. sobota
Zjutraj kot navadno od 10 $\frac{1}{2}$ 12
prata na učenje. Popoldan je
izpraseval g. dr. Pogacnik na
tede o padrževanju in o penzijskih
knjigi in o testamentnih kvečer
je predaval g. dr. Pogacnik o
novem občinskem volilnem redu

24. Dan nedelja
Hakor po navadi

25. Dan Ponedeljek.
Zjutraj kot navadno od 9- $\frac{1}{2}$ 12
prata na učenje od 12 12-12
mokra od 12-124 je izpraseval
g. Kristof izprošnik predavatelj
kako pival proizvodnja hrane
o sestavi hrane in o prebavilnih
organih. Kvečer je predaval g. Kristof
kot o pravilni mabici in nov
senjo pivine

Tu se dnevnik konča. Že 24. dan napiše: "Kakor po navadi," manjka pa opis zadnjih dni. To pa nas spomni na dnevnike današnjih dijakov, ki prav tako radi skrajšajo opis zadnjih dni praktičnega pouka. Kot da ni vmes sto let – "fantje so pač fantje"...

Viri:

Dnevnik živinorejskega tečaja, Janez Pevc, Studeno.

Stane Rupnik: *Sto let kmetijskega združništva in mlekarstva na Loškem*. Loški razgledi 46 (1999). Str. 401–411.

Anton Pevc, Wikipedija.

Vloga kmetije in opis kmečkih del v mojih osnovnošolskih letih

Nikolaj Štibelj

Škoda bi bilo, da mlajši rodovi in naši zanamci ne bi poznali, kakšno vlogo je v preteklosti imela kmetija in kakšna dela je bilo treba opravljati. V obravnavanem času je bila večina kmetij še samooskrbnih. To pomeni, da se je skoraj vse potrebno za življenje pridelalo doma.

V pričujočem zapisu se bom omejil predvsem na hribovske kmetije, ker mi je to najbolj poznano, saj izhajam iz tega okolja.

Veliko desetletij se življenje in delo na kmetijah ni bistveno spreminjalo. Večje spremembe so začele nastajati v prvem desetletju po drugi svetovni vojni. Temu je botroval spremenjen družbeni red in prihod tehničnega napredka v hribe. Zasvetila je elektrika. Začele so se graditi ceste, v prvi fazi še z ročnimi izkopi. Kasneje je način dela močno spremenil prihod traktorja in motornih žag. Z izgradnjo

cest do vsake hiše so bile dane možnosti, da so ljudje pričeli z nakupi osebnih avtomobilov in se tako izenačili z razvitejšimi področji, kar je še pospeševalo razvoj.

Prispevek obravnava dela in opravila na kmetiji v času, ko še ni bilo bistvenih tehničnih sprememb in so bile kmetije še bolj ali manj samooskrbne.

Samooskrbna kmetija je morala pridelovati oz. gojiti raznovrstne kulture poljščin in različne domače živali. Ta raznolikost ima za posledico veliko različnih opravil. Vsaka vrsta zahteva bolj ali manj specifični način dela v različnem časovnem obdobju.

Poglejmo, kako je bilo to v praksi.

Osnovne dejavnosti na kmetiji so bile:

- poljedelstvo,
- živinoreja,
- sadjarstvo in gozdarstvo.

Cizovnik. Foto: Zdravko Čemažar

Gepelj; muzej Rogatec. Foto: Klemen Štibelj

Gojilo se je večino znanih žitaric: rž, ječmen, pšenico, oves in proso. Žita so bila ozimna in jara. Ozimna žita so se sejala jeseni, jara pa spomladi. Seveda so bili nepogrešljivi krompir, fižol, zelje, korenje, pesa in drugo. Sadila se je tudi koruza. Večino navedenega se je porabilo za prehrano in živalsko krmo. Prehrano je dopolnjevalo tudi različno sadje.

Vse navedeno je bilo treba sejati, saditi v pripravljeno zemljo, obdelovati v času rasti, kasneje pa pospraviti ter shraniti.

Živinoreja je obsegala rejo goveda – tudi vprežnih živali konjev ali volov, ovac, prašičev in kokoši. Posebno veliko dela je bilo s pripravo krme. Vse se je kosilo z ročno koso. Večino krme se je posušilo na travnikih. Trava z njiv pa se je oblagala v kozolce.

Pomlad

Pomlad smo vedno težko pričakovali, saj so bile zime takrat bolj snežene in mrzle kot danes. Prvo

opravilo je bilo obrezovanje in cepljenje sadnega drevja. Ko je sneg skupnel in se je zemlja delno posušila, se je pričela priprava za spomladansko setev. Na njive se je navozil hlevski gnoj iz gnojne jame pri hlevu ali pa iz gnojnega kupa na njivi, kamor se je navozil z vprežnimi sanmi že v zimskem času. Gnoj se je razvažal z vprežnim dvokolesnim vozom 'cizovnikom', običajno s pletenim košem. Ojnice so bile vrtljivo vpete, da se je vozilo lahko prevrnilo in se je gnoj tako razložil. Raztros gnoja se je opravil ročno z vilami. Nato se je pričelo oranje, sejanje in branje. Oranje se je opravljalo z železnim obračalnim plugom, ki ga je vlekel par vprežnih živali – dva konja ali dva vola. Običajno se je druga vprežna žival izmenjevala s sosedom.

Prva setvena kultura je bila jara ječmen, nato jara rž, jara pšenica in kasneje oves. V začetku maja se je sejalo proso in še kasneje lan. V začetku maja se je sadil tudi krompir. Znale so bile tri vrste: rdeči, beli in tudi plavi. Krompir se je tudi podoral, to pomeni, da se je odorala brazda, v katero so otroci in odrasli

Voz lojternik. Lastnik Ivan Tavčar. Foto: Jure Štibelj

Ključ za puljenje sena. Lastnik Jože Rihtaršič.
Foto: Jure Štibelj

Kosa za košnjo stelje. Lastnik Franc Gartner.
Foto: Jure Štibelj

polagali krompir. Naslednja brazda pa je krompir pokrila. V tem času sta se sadila tudi koruza in fižol. Korenje pa se je sejalo na njivo z jarim ječmenom.

Običajno se je najprej oralo zelnik. To je bila manjša, najboljša njiva. Morala je biti tudi dobro pognojena. Tu se je pridelala različna zelenjava, zgodnji krompir in druge vrtnine. V zelniku je imelo svoj prostor tudi cvetje. Redki so bili dnevi, da gospodinja ni bila v zelniku.

Prvo pomladansko opravilo na travnikih je bilo trebljenje, kar pomeni, da so se travniki očistili in pograbili z grabljami. Trebež – manjše in večje kameenje, pa se je odpeljalo na določene deponije z leseno samokolnico ali z dvokolesnim vprežnim vozom.

Vsaka kmetija je imela tudi gozd. Listavci so se koristili za drva za lastno porabo in tudi za prodajo.

Iglavci pa so bili namenjeni za hlode ali drugi tehnični les, za lastno porabo, v večji meri pa za prodajo. V obravnavanem času je bil način sečnje drugačen od današnjega. Motornih žag še ni bilo. V uporabi so bile ročne vlečne žage, imenovane amerikanke. Sečnja iglavcev se je pričela v maju in je trajala do košnje. Iglavci so se posekali in obelili, odstranilo se je lubje z orodjem, imenovanim majevnik. Vsak kos lubja dolžine cca 2 metra se je zvil in se čez poletje posušil. V jeseni se je pobral in prodal. Uporabljali so ga za pripravo tanina. Podrta debla so bila večinoma dvignjena od tal in so čakala do jeseni. Takrat se je šele razžagalo na ustrezne dolžine in spravilo skupaj na kupe. Kupi hlodov so čakali do snega. V primernem snegu so jih izvlekli iz gozda do prometnih povezav. Tako dolg proces je bil potreben

Slamoreznica.
Lastnik Jože Potočnik.
Foto: Jure Štibelj

Kosa za košnjo žita. Lastnik Jože Rihtaršič.
Foto: Jure Štibelj

Rezilni stol, domači eksponat. Foto: Jure Štibelj

zato, da se je les osušil in s tem postal lažji, saj se je prekladanje in nalaganje opravljalo ročno. Prevoz pa se je opravljal s konjsko ali volovsko vprego, predvsem s posmojkami.

Večje spomladansko delo je bilo ročno okopavanje krompirjeve njive in osutje krompirja.

Poletje

Spomladi je bilo veliko dela. Poleti pa v določenih dneh še več, saj so morala biti nekatera dela opravljena sočasno; pričela se je košnja, nato prva žetev ter setev ajde in repe na požetih njivah. Če so

rodile češnje, jih je bilo treba obrati in namočiti za žganje, nekaj pa posušiti za suho sadje. V primeru, da so rodile borovnice, so morale biti obrane v tem času. Rekli smo, da smukamo borovnice. Imeli smo večji polkrožni kampil in sito, v katerega so padale borovnice. Tudi borovnice so se namakale za žganje. To žganje je bilo še posebno cenjeno. Rečeno je bilo, da morata dva smukača do zajtrka nas mukati manjši koš. To se je zgodilo le, če so bile borovnice res polne. Treba pa je bilo vstati, ko se je daniilo.

Košnja je običajno trajala cel mesec. Kosilo se je vse ročno. Detelja in travulja sta se preko dneva sušili na travniku, v drugi polovici popoldneva pa se obložili v kozolec. Seno se je na travniku posušilo do

Pajkelj (vejavnik). Lastnik Jože Potočnik.
Foto: Jure Štibelj

Mlativnica. Lastnik Jože Potočnik. Foto: Jure Štibelj

Plug obračalnik. Lastnik Jože Potočnik.
Foto: Jure Štibelj

suhega. Ob ustreznem vremenu se je pospravilo že drugi dan po košnji. Seno je bilo treba večkrat ročno obrniti z grabljami. Na položnejših terenih se ga je nalagalo na vprežni voz lojtrnik in povežalo z lato. Na strmih pobočjih pa se je seno nalagalo na platnene rjuhe z roglji ali v pletene mreže. V mrežo se je naložilo do 50 kg suhega sena. Naložene rjuhe in mreže so se na voz lojtrnik naložile ročno, do njega pa jih je bilo treba prinesiti na hrbtu. Seno se je spravilo na skedenj. Rjuhe in mreže so se v višji prostor običajno dvigale s škripcem. Seno, ki je bilo na vozu, pa se je razložilo z vilami v nižji prostor.

Po opravljeni košnji se je pričela žetev. Najprej je dozorel ječmen, nato rž in pšenica. Najkasneje se je žel oves. Želo se je tako, da je moški kosil žito s posebno koso z naslonom. Naslon je pokošeno žito pritisnil na stoječe žito. Ženske moči pa so žito s

Sadjarska žaga, domači eksponat. Foto: Jure Štibelj

srpom pobirale in polagale na prevesle. Prevesel je vez, narejena iz slame, ki so jih običajno delali otroci. Tretji udeleženec pa je vezal snope in jih zlagal na manjše kupe. Snopi so se z vprežnim lojtrskim vozom odpeljali v kozolec. Tu so se snopi obložili v late. Spretnejši je bil v latak, drugi pa mu je snope podajal s posebnim orodjem podajačem. Podajač je bil nasajen na daljši ročaj, tako da se je lahko obložilo tudi v najvišje late. Žito je bilo obloženo dalj časa, in sicer do mlatenja, ki se je opravilo konec poletja ali v začetku jeseni. Želo se je tudi proso, ki pa se ni obložilo v late, ampak se je takoj odpeljalo na skedenj, na prostor, določen za mletje. Prosena zrna so se ločila od stebel tako, da so se snopi razporedili v krog z latjem navzven. Na tako pripravljen nasad se je pripeljalo vola, ki se ga je vodilo tako, da je ta hodil po latju in s tem izločal proso od stebel.

Rezilna truga za rezanje krme za prašiče. Lastnik Jože Potočnik. Foto: Jure Štibelj

Rejta. Lastnik Jože Potočnik. Foto: Jure Štibelj

Sekira za dolbljenje lesenih korit, domači eksponat.
Foto: Jure Štibelj

Podajač, domači eksponat. Foto: Jure Štibelj

Konec julija je sledilo sejanje ajde in repe. Rečeno je bilo, da ju je treba posejati okoli svetega Jakoba. Setev se je opravila na strnišču požetega žita. Navozilo in raztrosilo se je malo gnoja, nato se je oralo. Orati je bilo možno le zgodaj zjutraj, saj je bilo potem za živino prevroče.

V drugem delu poletja med šmarnimi mašami, to je od 15. avgusta do 8. septembra, se je za drva sekalo listavce. To delo je bilo težko, saj je bilo lahko v tem času še zelo vroče. Trdi les listavcev se je žagal dosti težje od mehkega lesa iglavcev. Podrto drevje je ležalo v vejah z listi cca 1,5 do 2 meseca, da se je listje posušilo. Drva so bila uporabna že v tekoči zimi.

Naporno žensko delo poleti je bila pletev. Posebno zamudno je bilo pletje strnišča na njivi, kjer se je požel ječmen. Med ječmenom je raslo korenje, ki je bilo v času žetve že zeleno. Žeti je bilo treba nekoliko višje, da se rastoče korenje ni poškodovalo. Če je bila njiva večja, je pletev trajala precej časa.

Ob koncu poletja se je obsekavalo drevje, predvsem hrasti, sekale so se veje in se povezovale v tako imenovane vejnike. To je bila krma za živali pozimi, predvsem za ovce.

Druga košnja (košnja otave) se je opravljala na

Strgulja za strganje debel sadnega drevja; domači eksponat. Foto: Jure Štibelj

Majevnik, domači eksponat. Foto: Jure Štibelj

Podajač za snope. Lastnik Jože Rihtaršič.
Foto: Jure Štibelj

travnatih njivah in boljših travnikih. V tem času se je izpraznil kozolec, kjer so bili snoپی žita, da se je pripravil prostor za sušenje otave z njiv. Snoپی žita se je vozilo na skedenj, da so bili pripravljeni za mlatev.

V začetku septembra se je začel kopati krompir. Pri tem delu je bilo potrebnih več ljudi. Odorana brazda se je ročno prekopala, da se je izločil krompir. Med pobiranjem se je krompir prebiral za gospodinjstvo uporabo, za krmo za živino in za semenski krompir.

Jesen

Pomembno delo ob koncu poletja oz. v začetku jeseni je bila mlatev. Mlatilo se je na mlatilnici. Mlatilnico je preko transmisije poganjal gepel. Napravo je sestavljal zobčnik s premerom cca 1 meter. Zobčnik je vrtela vprežna živina, ki je hodila v krogu v premeru cca 8 metrov. Krožna sila se je iz zobčnika prenašala preko zglobov na os, ki je bila povezana s transmisijo s ploščatimi jermenji. To napravo je imela večina kmetov do prihoda elektrike.

Žaga amerikanka,
domači eksponat.
Foto: Jure Štibelj

Pri mlatvi je bilo potrebnih pet ljudi, in sicer: vodič vprežne živine pri gepelnu, pripravljalec snopov, vstavljalet snopov v mlatilnico, iztresalet slame in odstranjevalec slame. Po mlatvi se je žito čistilo z veliko rejto – sitom s premerom več kot 1 meter, z luknjami cca 1 centimeter. Po rejtanju se je nadaljevalo čiščenje na vejevniku – pajkelnu, ki je imel štiri izhode: kvalitetno žito, slabše žito, pleva in zadaj prah.

Na njivi, kjer se je izkopal krompir, pa tudi na drugih njivah, se je zopet gnojilo in oralo, da se je posejalo ozimna žita.

Poruvani lan ob koncu poletja je bil položen na sončno brežino in se godil. Namen godenja je bil, da se je razkrojil zunanji sloj lanenega stebra. Ko je bil lan goden, se je pobral v večje snope in bil pripravljen za sušenje. Lan se je posušil v pajšti za lan. Kurišče je bilo od prostora sušenja oddaljeno cca 4 metre. Od kurišča je po rovu potoval vroč zrak v sušilni prostor. Suha lanena stebra so se nato obdelovala na trlicah. To delo so opravljale terice. Na našem območju sta bili znani terici Černivka in Poljanka iz Zgornje Luše. S kodeljami lanu je bilo nato še kar nekaj dela, da je bil pripravljen za predenje niti na kolovratu.

Če je sadno drevje dobro rodilo, je bilo veliko dela s pospravljanjem; predvsem s hruškami – tepkami in moštaricami. V enostavni napravi – okrivljeno leseno korito, v kateri se je kotalil velik okrogel kamen, podoben mlinskemu, se je sadje razdrobilo. Nato se je v leseni stiskalnici na vzvod stiskalo in pridobil se je sadni sok – sladek mošt, ki je po vrenju postal dobra pijača, podobna vinu. Boljše sadje se je obralo in shranilo v klet. Veliko sadja, predvsem

hruške, pa se je posušilo. Kuhano suho sadje je bilo nepogrešljivo pri popoldanskih malicah. Slabše sadje se je namakalo za žganje.

Jesenski čas je vključeval tudi spravilo ajde.

Za krmo prašičev se je uporabljalo korenje, repo in peso. Korenje, peso in del repe se je shranilo v klet. Večja količina repe pa se je shranila v zasipnici na njivi. Izkopala se je jama, v katero se je naložila repa. Repa se je pokrila s praproto ali slamo in se zasula.

V jesenskem času se je pripravljala tudi stelja. Ko je listje odpadlo, se je pograbilo in se spravilo v prostor za steljo – šupo. Listja običajno ni bilo dovolj, zato se je zgodaj v jeseni v določenih gozdnih predelih, kjer je bilo več mahu in borovja, s posebno koso, imenovano stelná kosa, to kosilo. Pokošena stelja je bila nekaj časa v gozdu, da se je osušila, potem pa spravila v šupo. Za nastil prašičev se je uporabljala praproto, ki se je požela s srpom.

Pred zimo je bilo treba pripraviti drva za krušno peč, kuhinjski štedilnik in drva za kurišče, kjer se je kuhalo za prašiče. Butare za kmečko peč so se delale v vseh letnih časih. Drva so se pripravljala predvsem iz dreves šmarnomašne sečnje. Do napeljave elektrike in prihoda motornih žag se je vse to opravljalo ročno. Dolgotrajno in zamudno delo je bilo žaganje drv na lesenih kozah za kuhinjski štedilnik.

Zima

Živahno zimsko delo je bilo klanje prašičev. Povprečna kmetija je imela dva do tri prašiče. Glavno delo je opravil mesar, ki ga je bilo treba naprositi že

kakšen mesec pred klanjem. V pomoč pri tem delu so bili tudi sosedje, predvsem kot držalci. Dela v povezavi s klanjem so bila: izdelava krvavic in mesenih klobas, soljenje mesa, ki se je vlagalo v čebriček s 'salamorjo'. Sledilo je sušenje klobas, slanine in mesa v dimnici. Delala se je tudi zaseka, ki se je shranila v leseni posodi – deži.

Vsak teden se je pripravljala tudi krma – rezanca za govedo. Za to delo se je uporabljala slamoreznica, ki jo je poganjal gepel. V slamoreznico se je nalagalo seno in slama v določenem razmerju. To delo so opravljali trije, in sicer: vodič vprežne živine pri gepelnu, vlagalec sena in slame v slamoreznico ter odstranjevalec rezance za slamoreznico.

Značilno zimsko delo je bilo pletenje košar in košev ter popraviljanje orodja. Ob zimskih večerih se je robkala koruza, luščil in prebiral fižol.

Žene in dekleta so bile v zimskih večerih zaposlene s prejo volne in lanu, pletenjem nogavic, jopic, rokavic in podobno.

Iz vsega napisanega je razbrati, da je bilo v vseh letnih časih zelo veliko dela. Časa je vedno primanjkovalo. Delalo se je od jutra do večera. Ob nedeljah pa so se opravljala le nujna tekoča dela. Ne glede na letni čas je bilo treba vsak dan krmiti živino, prašiče, ovce in kokoši. V poletnem in jesenskem času je bila

zelo obremenjujoča dnevna priprava sveže krme za živino.

Redno je bilo treba skrbeti za obnovo in vzdrževanje naprav in opreme. Pri tem delu so sodelovali obrtniki: kovač, kolar, sedlar in mizar. Redno se je koristilo storitve mlinarjev, občasno pa tudi žagarjev – razrezovalcev hlodov v deske. To delo so opravljali na žagah venecijankah. Vsak večji kraj je imel koga od navedenih obrtnikov. S prenehanjem opisanega načina kmečkih del ni bilo več dela za imenovane obrtnike, tako da jih danes ni več. Ostali so le mizarji in žagarji, ki so se sodobno tehnološko opremili in se tržno usmerili.

Res je, da je bilo v takratnem času delo in življenje precej drugačno od današnjega; delo je bilo težje, prostega časa in dopustov ni bilo. Kljub temu pa je bila večina kmečkih ljudi kar zadovoljna. Veseli so bili uspehov svojega dela. Nedeljski popoldnevi, predvsem v poletnem času, so bili namenjeni ocnjevanju, kako napreduje rast. Lepo je bilo videti rastoče obdelane njive. Žito je valovalo v vetru. Najlepša je bila njiva s cvetočim lanom. V valovanju so se prelivali čudoviti modri odtenki. Živeli so z naravo, z njo sodelovali in bili navezani na svoje okolje. Narava pa je njihov trud v večji ali manjši meri poplačala z različnimi dobrinami.

Počitniški dom Gospodarskih organizacij Selške doline v Portorožu

v obdobju 1960–1992

Anton Sedej

V času po drugi svetovni vojni, ko so pričela nastajati manjša in večja podjetja ter zadruge v Selški dolini, se je življenjski standard prebivalcev občutno izboljšal. Zaposlitve so delavcem poleg preživetja zagotavljale tudi njihovo zdravstveno ter socialno varnost ter redni zaslužek (plačo) za normalno življenje. V podjetjih so se pričele tudi aktivnosti sindikalnega gibanja z namenom, da bi v novi socialni državi zagotavljali zaposlenim čim boljše in pravično zaščito, ki naj bi se odražala v skrbi za pošteno plačilo zaposlenih, njihovo varnost na delovnem mestu ter tudi za oddih zaposlenih ter njihovih družin v času letnega dopusta. Ob tem se je v ospredje postavljalo vprašanje, kako zaposleni

preživijo svoj letni dopust, ki naj bi bil namenjen predvsem počitku, ne pa prej ustaljeni praksi, ko so v večini vsi stremeli, da so med dopustom opravljali še mnoga težaška dela, ki pa so slabo vplivala na njihovo zdravstveno stanje. Iz zdravstvene statistike prebivalcev na Selškem so bili znani pokazatelji, da je bilo mnogo obolelih za boleznimi dihal, ki so prizadele zlasti mlajšo populacijo. Domači zdravniki so po vseh svojih strokovnih močeh in možnostih pomagali prizadetim z zdravili, ki so bila takrat na razpolago. Priporočali so tudi okrevanje in zdravljenje izven domačega okolja, zlasti spremembo klimatskega območja, kjer bi se tovrstne zdravstvene težave lahko bistveno izboljšale. Možna in dobra

rešitev bi bilo tudi preživljanje rednega letnega dopusta na morju, kjer bi se prizadetim s spremembo klime lahko izboljšalo njihovo zdravje.

Prizadevanja za letovanje delavcev na morju so se pričela leta 1958 v kovinarski zadrugi NIKO. Zraven je pristopil še Občinski sindikalni svet pri Občinskem ljudskem odboru (v nadaljevanju: ObLO) Železniki s predsednikom Tonetom Polajnarjem. Po krajšem času so pridobili informacije, da obstaja možnost najema počitniške hiše v Selcah pri Cirkvenici. Z lastnikom so sklenili pogodbo za dve leti. Tako je v sezoni 1958 in 1959 odšlo na letovanje le nekaj skupin, saj je bilo za marsikoga to letovišče predaaleč.

Informacije, da bi bilo po možnosti dobro dobiti počitniške kapacitete bližje, na slovenski obali, so se nadaljevale. V vili v Vrtu, kjer je sestankoval občinski sindikat, je bila izražena želja, da se ustanovi počitniška dejavnost, ki bo skrbela za rekreacijo in oddih delavcev. Na sestanku so določili, naj to skrb prevzame Blaž Dolenc, zaposlen v MLIP Češnjica, in Mitja Košmelj iz trgovskega podjetja Sora Železniki. K sodelovanju je Blaž Dolenc povabil še Alojza Megušarja s Češnjice. Sodeloval je tudi Anton Golja, predsednik ObLO Železniki. Komisija se je odpravila po Sloveniji ter iskala možnosti za primerno letovišče. Na začetku leta 1960 so izvedeli, da v Portorožu Strelska zveza Slovenije prodaja počitniški dom s 45 ležišči in zemljiščem. Takoj so pristopili k dogovorom ter pripravili kupoprodajne pogodbe. Imeli so nekaj težav pri urejanju lastništva, saj so bile stavba in dve parceli še vpisane na lastnika – ezula. V nakupu je bil še manjši objekt za vrtno orodje, ki so ga pozneje imenovali Matilda. Prodajalec Strelska zveza Slovenije se je dogovoril z ObLO Piran, da se pred nakupom uredi lastništvo, ki naj ga ObLO Piran vpiše kot splošno ljudsko premoženje. Kot mi je povedal Blaž Dolenc, so imeli v zvezi z nakupom te stavbe v Portorožu takrat kar precej obiskov in pogovorov na ObLO Piran. Veliko sta k uspešnemu nakupu prispevala tudi Janez Šter, takratni poslanec v slovenski skupščini, ter Milan Osovnikar, ki je bil predsednik ObLO Škofja Loka.

Ko so bile vse pravne ovire glede lastništva rešene, se je ObLO Železniki s prodajalcem pričela dogovarjati o ceni in ostalih pogojih nakupa.

7. marca 1960 je bila podpisana kupoprodajna pogodba, ki sta jo podpisala kupec ObLO Železniki, podpisan je predsednik Anton Golja, in v imenu prodajalca Strelske zveze Slovenije predsednik Jože Klanjšek. Ob tem so potekali še pogovori o ceni, kjer se je določilo za stavbo in zemljišče vrednost 12 milijonov din, za opremo in ostalo pa še 1 milijon din, celotna vrednost kupoprodajne pogodbe je bila 13 milijonov din. S prodajalcem je bil sklenjen tudi dogovor, da se stroški kupnine poravnajo v petih letih. Za pokritje stroškov nakupa so povabili k sodelovanju vsa podjetja Selške doline. Ugotovili so, da je v kupljeni stavbi, ki je bila prvotno enonadstropna, možnost namestitve 45 ležišč. Podjetja so se odločila, koliko postelj bodo vzela v solastništvo. 30. novembra in 1. decembra 1960 je bil izdelan finančni načrt, ki so ga podpisali vsi predstavniki podjetij – kasnejši solastniki ležišč. S tem je bila celotna finančna konstrukcija nakupa in plačila po kupoprodajni pogodbi za stavbe in zemljišče v Portorožu, Prečna pot 4, tudi ugodno rešena. Stavba je bila ob nakupu pritlična z eno etažo, v kateri so bile sobe ter kopalnica z WC-jem.

Zaradi večjih potreb po ležiščih so se odločili, da pristopijo k pripravam za nadzidavo nadstropja stavbe, kjer bi pridobili še dodatnih 14 ležišč. Alojza Megušarja so zadolžili, da pripravi potrebno skico nadzidave stavbe in predračun gradbenih del. Prva sezona je bila na pragu, pred tem so okopali vinograd, delo sta opravila delavca iz Prekmurja. S prvo sezono so pričeli 1. junija ter končali ob zaključku meseca avgusta 1960. Izmene gostov v počitniškem domu so bile ob četrtkih.

Na seji **13. decembra 1960** so za predsednika Počitniške skupnosti Železniki uradno imenovali Blaža Dolenca, Mitja Košmelja za knjigovodja, Alojza Megušarja za gospodarja, Staneta Potočnika pa za odgovornega za povezavo med sindikati in njihovimi podružnicami.

24. decembra 1960 je bilo občinsko zasedanje

OVENNA
Prejemni velenik št. 11
30. V. 1960
Odpadni seznam št. 9/60
M-11/60-1

KUPNA POGODBA

Sklenjena dne 7. marca 1960. med prodajalcem Strelsko zvezo Slovenije Ljubljana, Dolenjska cesta 11., ki jo zastopa predsednik Klanjšek Jože na podlagi pooblastila Glavnega odbora Strelske zveze Slovenije in med Občinskim ljudskim odborom Železniki, katerega zastopa njen predsednik Golja Anton iz Železnikov, Češnjica štev. kakor sledi:

- 1.) Strelska zveza Slovenije je dejanska lastnica nepremičnine vpisane v zemljiški knjigi Okrajnega sodišča v Piranu pod stavbna parcela vložna štev. 3031 in hiše, ter zemljiške parcele štev. 2611/3 zemlj. knjiž. telo štev. 3124 k.o. Piran in isto proda Občinskemu ljudskemu odboru Železniki, ki to nepremičnino kupi.
- 2.) Prodajalec - Strelska zveza Slovenije - proda kupcu - Občinskemu ljudskemu odboru Železniki v popolno in nepreklicno last z vsemi svojimi pravicami in dolžnostmi ter z dovoljenjem zemljiško knjižnega prepisa pod točko 1. navedenih nepremičnin za dogovorjeno kupnino din 12,000.000.- (dvanaajstmilijonov dinarjev).
- 3.) Razen tega proda prodajalec kupcu ves hišni inventar, po inventarnem pregledu, ki je priložen pogodbi za din 1,000.000.- (enmilijondinarjev).
- 4.) Prodajalec se obveže omogočiti kupcu bremen prosti odpis nepremičnin, ki so predmet te pogodbe in dovoljuje, da se prodana nepremičnina vpiše kot Splošno ljudsko premoženje in zaznamuje kot organ uprave Občinski ljudski odbor Železniki.
- 5.) Dogovorjena kupnina v skupnem znesku din 13,000.000.- (trinaajstmilijonov) za nepremičnine in inventar se izplača prodajalcu ob podpisu te pogodbe, najkasneje pa v roku 15 dni od dneva podpisa. Stranki sta sporazumni, da se izplača dogovorjena vsota din 13,000.000.
- 6.) Posest in užitek prodanih nepremičnin in inventarja nastopi kupec z dnem zemljiško - knjižne izvedbe te pogodbe. Predlog za zemljiško knjižno ureditev v smislu te pogodbe lahko poda katerakoli od pogodbenih strank.
- 7.) Stranki ugotavljata, da je Občinski ljudski odbor Železniki na seji Občinskega zbora dne 5. II. 1960. sprejel sklep, da se ta kupna pogodba odobri.
- 8.) Stroške po tej pogodbi nosi kupec. Pogodba je prometnega davka prosta po točki 1.14 člena Uredbe o prometnem davku od nepremičnin in pravic in prosta takse po čl. 6. Zakona o taksah, ker je sklenjena v javnem interesu.
- 9.) Stranki sta sporazumni, da velja ta pogodba pod pogojem, da poda javni pravobranilec izjavo, da ni pomislekov proti njeni pravni veljavnosti.

V Ljubljani, dne 7. marca 1960.

Prodajalec: Strelska zveza Slovenije
predsednik - Klanjšek Jože

Kupec: Občinski ljud. odbor Železniki - predsednik - (Golja Anton)

Kupna pogodba s 7. marca 1960 med prodajalcem Strelsko zvezo Slovenije in kupcem ObLO Železniki o nakupu počitniškega doma v Portorožu.

[illegible]

Kupna pogodba s 7. marca 1960 med prodajalcem Strelsko zvezo Slovenije in kupcem ObLO Železniki o nakupu počitniškega doma v Portorožu.

P O G O D B A

Občinski ljudski odbor Železniki, ki ga zastopata predsednik, tovariš Golja Anton in tajnik, tovariš Polak Stane ter podpisani zastopniki gospodarskih organizacij Selške doline, sklenejo naslednjo

p o g o d b o

1.

Občinski ljudski odbor Železniki, na podlagi sklepa seje občinskega ljudskega odbora z dne 26.XII.1960, odstopa gospodarskim organizacijam Selške doline za ustanovitev počitniškega doma vse pravice in dolžnosti, izvirajoče iz nakupa uživanja in posestvovanja hiše št. 103 v Portorožu z vso pritliklino in inventarjem, že zgrajeno in urejeno, za počitniški dom. Ta stavba stoji na parceli št. 3031 k.o. Piran. Obenem ObLO odstopa tudi trajno uživanje določenega dela zemljiške parcele št. 2611/3 vložek št. 3124 k.o. Piran, vse to z dolžnostjo, da za vrednost odstopnih pravic prevzamejo obveznosti, ki so določene v točki 5 in 6 te pogodbe.

2.

Odstopljene pravice posestevanja in uživanja imenovanih nepremičnin si je ObLO Železniki pridobil na podlagi kupne pogodbe z dne 7. marca 1960, sklenjene med Strelsko zvezo Slovenije v Ljubljani - prejšnjim lastnikom navedenih nepremičnin - kot prodajalcem in ObLO Železniki kot kupcem za dogovorjeno kupnino v znesku 12 milijonov (dvanaest milijonov), vključno nakup inventarja in opreme za nadaljnji znesek din 1 milijon. Skupna kupna vrednost znaša 13 milijonov (trinaest milijonov), kakor je razvidno iz priložene kupne pogodbe.

3.

Občinski ljudski odbor Železniki se obveže predhodno uređiti vse pravne odnose na ObLO Piran, ter omogočiti navedenim gospodarskim organizacijam Selške doline, kot prevzemnikom navedenih nepremičnin, da se vknjiži v zemljiški knjigi lastninska pravica omenjenega poslopja, Portorož št. 103, kakor tudi lastninska pravica zraven pripadajočega malega poslopja, zgrajenega na parceli št. 2611/3, k.o. Piran, ter pravico trajnega uživanja dela zemljiške parcele št. 2611/3 k.o. Piran, last SLP v izmeri..... kvadratnih metrov, kakor je bila na licu mesta meja sporazumno določena med zastopniki ObLO Piran in ObLO Železniki dne 18.III.1961, kar vse se vpiše na ime Počitniški dom gospodarskih organizacij Selške doline v Portorožu in to prosto vseh bremen. Dalje bo ObLO Železniki tudi izposloval na ObLO Piran dovoljenje za zemljiško knjižnji vpis pravice prostega prehoda preko parcele št. 2611/6 k.o. Piran, do poti, ki pelje do počitniškega doma občinskega sindikalnega sveta v Ljubljani - Moste, ker je ta prehod nujno potreben za poslovanje doma.

4.

Počitniški dom gospodarskih organizacij Selške doline, ki ga ustanavljajo navedena podjetja, prevzame posest in užitek ter

- 2 -

upravljanje navedenih nepremičnin takoj. Predlog za zemljiško knjižno ureditev v smislu te pogodbe, pa lahko poda katerikoli od pogodbenikov. Vse stroške odpisa in prepisa prevzame ObLO Železniki.

5.

Občinski ljudski odbor Železniki je za plačilo navedenih nepremičnin najel pri Mestni hranilnici Ljubljanski posojilo v znesku din 13.000.000 za dobo petih let z 8 % obrestmi. Poleg tega se vrši adaptacija doma s predračunsko vrednostjo cca 5.000.000 din. Vrnitev navedenega posojila, kakor tudi financiranje adaptacije doma prevzamejo navedena podjetja po sledečem ključu, ki je odobenam tudi podlaga za določeni del solastnine zadevnih nepremičnin in sicer:

1.- MLIP (Medzadružno lesno industrijsko podjetje)	
Češnjica	32.50 %
2.- NIKO (Tovarna kovinskih in elektro mehanskih izdelkov) Železniki	32.50 %
3.- GKZ (Gozdarsko kmetijska zadruga)	
Češnjica	12.50 %
4.- Čevljarna "Ratitovec" Češnjica	5 %
5.- Obrtno podjetje "Tehtnica" Železniki	5 %
6.- Obrtno podjetje "Skupnost" Železniki	3.75 %
7.- Trgovsko podjetje "Sora" Železniki	3.75 %
8.- Usnjarna Železniki	2.50 %
9.- Mesarija Železniki	1.25 %
10.- Gostinsko podjetje Železniki	1.25 %
Skupaj = 100 %	

6.

Jamstvo za navedene obveznosti obdrži ObLO Železniki, vplačila pa morajo izvršiti navedena podjetja z obrestmi najpozneje v petih letih v obrokih in sicer v skupnem znesku:

1.- MLIP (Medzadružno lesno industrijsko podjetje) Češnjica	6,500.000 din
2.- NIKO (Tovarna kovinskih in elektro mehanskih izdelkov) Železniki	6,500.000 din
3.- GKZ (Gozdarsko kmetijska zadruga)	
Češnjica	2,500.000 din
4.- Čevljarna "Ratitovec" Češnjica	1,000.000 din
5.- Obrtno podjetje "Tehtnica" Železniki	1,000.000 din
6.- Obrtno podjetje "Skupnost" Železniki	750.000 din
7.- Trgovsko podjetje "Sora" Železniki	750.000 din
8.- Usnjarna Železniki	500.000 din
9.- Mesarija Železniki	250.000 din
10.- Gostinsko podjetje Železniki	250.000 din
Skupaj 20,000.000 din	

7.

Vse navedene obveznosti prevzamejo imenovana podjetja s podpisom te pogodbe ter se obveznosti enostransko ne morejo razveljaviti do dokončnega plačila vseh obveznosti.

V primeru spojitve ali pripojitve posameznih gospodarskih

- 3 -

organizacij prevzame vse pravice in obveznosti gospodarske organizacije, in kateri se zadevno podjetje pripoji. V primeru likvidacije posameznega podjetja se, sporazumno s pristoječim ObLO lahko prenese obveznosti in pravice na preostala podjetja ali na kako podobno novo ustanovljeno podjetje v Selški dolini. Gospodarske organizacije v Selške doline si morejo lastninske pravice, izvršajoče iz te pogodbe med seboj odstopati oziroma prodajati brez sporazuma z ostalimi solastniki - prodajo izven območja Selške doline pa se more izvršiti le v sporazumu z vsemi ostalimi podjetji - solastniki, kateri si izgovorijo prednost glede nakopa.

8.

Upravljanje počitniškega doma in razporejanje koristnikov vrši Upravni odbor, ki ga za vsako leto posebej izvolijo sindikalne podružnice navedenih podjetij. Za svoje delo je odgovoren gospodarskim organizacijam - ustanoviteljem, kateri si obdrže pravico nadzora nad poslovanjem.

9.

Ta pogodba stopi v veljavo z dnem podpisa vseh pogodbenih strank in se enostrensko ne more razveljaviti.

Železniki, dne1961.

1.- MLIP Češnjica

Golja Anton

2.- NIKO Železniki

Tan Golja

3.- ZELEZNICI - ČESNICA

Polak Stane

4.- "Ratitovec" Češnjica

5.- "Tehnica" Železniki

6.- "Skupnost" Železniki

7.- "Irgovsko" podjetje SORA

8.- Usnjarnja - a. s. - podjetje

9.- Mesarija - Železniki

10.- GOSPODARSKO PODJETJE ŽELEZNICI

Pogodba s 26. 12. 1960 med ObLO Železniki in zastopniki gospodarskih organizacij Selške doline o solastništvu počitniškega doma v Portorožu.

Prva štampljka počitniškega doma.

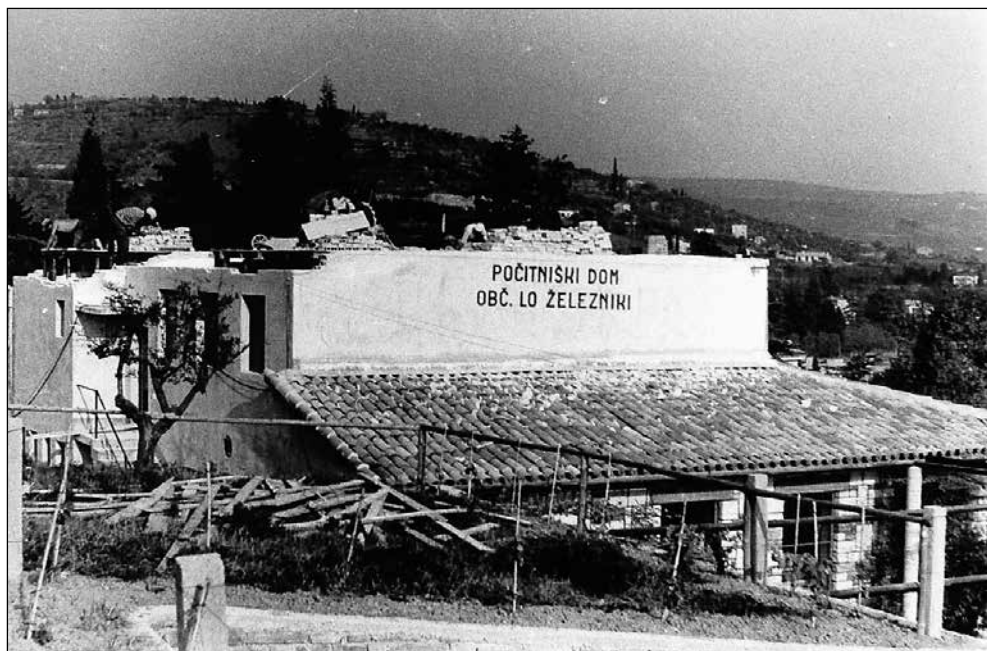
Sveta za gospodarstvo, plan in finance ObLO Železniki, kjer so se dogovorili, da se lastništvo prenese na gospodarske organizacije ter da se naročijo načrti za adaptacijo podstrešja stavbe počitniškega doma. Zaradi preobremenjenosti Mitja Košmelja so za vodenje finančne službe določili Minko Megušar s Češnjice.

8. marca 1961 so bili dr. Brizej (odvetnik), Anton Golja – predsednik ObLO Železniki, Alojzij Megušar, Mitja Košmelj in Blaž Dolenc v Portorožu in Piranu, kjer so urejali prenos lastništva ter dograditev stavbe počitniškega doma. Ob tem so opravili ogled ter se dogovorili za postavitev ograje med parcelami počitniškega doma Ljubljana-Moste ter počitniškega doma Železniki.

18. marca 1961 so opravili tudi obisk pri Jakinu, referentu za nacionalizirano imovino na ObLO Piran, kjer je bila sestavljena pogodba o upravljanju z zemljiščem pri počitniškem domu. Pogodba je bila zatem v obravnavi še na seji ObLO Piran.

4. aprila 1961 so Anton Polajnar, Lovro Gajgar, Stane Potočnik, Alojz Megušar in Blaž Dolenc na Občinskem sindikalnem svetu v Železnikih poročali, kako je bilo s pridobitvijo gradbenega dovoljenja za nadzidavo stavbe. Alojz Megušar je bil v Portorožu 24.–26. marca 1961, kjer je urejal potrebno dokumentacijo za gradnjo. 5. aprila 1961 je bila s strani ObLO Koper še revizija projekta.

V Železnikih je bil od ObLO za počitniški dom v Portorožu imenovan gradbeni odbor v sestavi Blaž Dolenc – MLIP Češnjica, Alojz Megušar – Mesarija Železniki, Mitja Košmelj – Trgovina Sora Železniki, Stane Potočnik – NIKO Železniki, Lovro Benedičič – Ratitovec Studeno, Mica Benedičič – Tehtnica Železniki, Anton Debeljak in Martina Benedičič – Usnjarna Železniki. Prvo sejo je imel gradbeni odbor **10. aprila 1961**, kjer je Alojz Megušar poročal, da je bilo opravljeno udarniško delo v nedeljo, 9.

Leto 1961. Pričetek gradbenih del nadzidave počitniškega doma. Foto: Blaž Dolenc

aprila 1961, kjer so za gradnjo brezplačno pridobili nekaj potrebnega materiala – smrekovih plohov, lesenih zagodov ter raznega rabljenega orodja, ki so ga brezplačno odstopili posamezniki. V času gradbenih del so odgovorni morali večkrat službeno v Portorož, da so vse nastale težave pri pričetku gradbenih del reševali sproti.

21. aprila 1961 so zabetonirali prvo ploščo nad obstoječo jedilnico. Ob tem so bili že prisotni vsi delavci, vključeni v gradbeno ekipo. Glavni zidarski mojster je bil **Anton Dagarin** iz kraja Meja pri Kranju. Po domače so mu rekli Krista Pana. V pomoč so prišli delavci iz Prekmurja. Za prehrano delavcev je skrbela **Barbara Demšar** iz Železnikov, p. d. Kucova Barba. Delo je nastopila 25. marca 1961. Z njo je delo nastopila tudi **Marija Berce**, p. d. Plajbova Mici, iz Lajša. Kot je povedal Blaž Dolenc, so sproti reševali vsa vprašanja nadgradnje počitniškega doma. Treba je bilo poskrbeti za nabavo novega ostrešja, organizirati prevoz hlodovine iz Jelovice na Kemperlovo žago. 29. aprila 1961 je Gabrijel Benedičič,

p. d. Jeralov, s Studena s kamionom odpeljal vse dele novega ostrešja v Portorož. Okna in vrata so izdelali po predloženih načrtih v Obrtnem podjetju Skupnost v Železnikih.

Poleg skrbi za gradbena dela v portoroškem domu so morali sproti reševati tudi vsa druga vprašanja s področja poslovanja. Treba je bilo zagotoviti potrdilo o poslovanju s prilogami ustreznih pravil in hišnega reda počitniškega doma. Zatem je bilo treba potrditi še sistematizacijo delovnih mest, imenovati in nastaviti blagajnika.

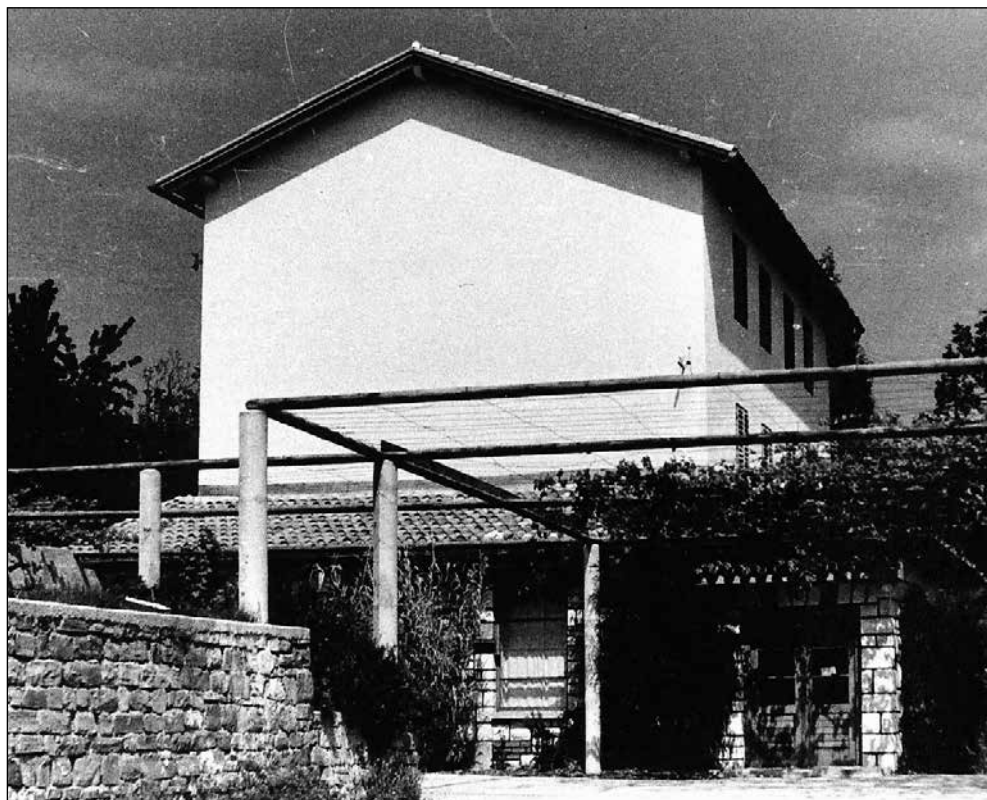
23. maja 1961 je bil sestanek vseh direktorjev, ki so podpisali pogodbe o pristopu v Počitniško skupnost Železniki, skupaj z ObLO Železniki, ki mu je predsedoval Anton Golja.

29. junija 1961 so sprejeli na delo v počitniški dom prvi dve delavki. Eno je dalo podjetje NIKO Železniki, drugo pa MLIP Česnjica.

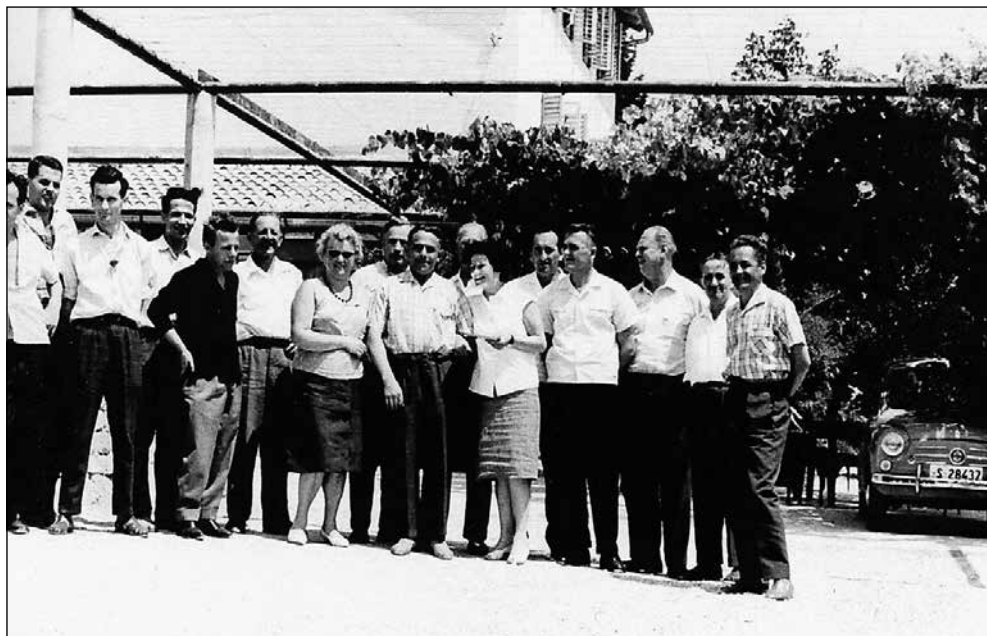
1. julija 1961 je bila uradna otvoritev doma s strani podjetij – solastnikov počitniških kapacitet. Eno uro pred otvoritvijo je kolavdacijska komisija

Leto 1961. Ob zaključku nadzidave počitniškega doma. Delavci pri gradnji v sredini, tretji z leve Alojz Megušar – vodja gradbenih del; četrti z leve Anton Dagarin – zidarski mojster iz vasi Meja pri Kranju. Foto: Blaž Dolenc

Leto 1962. Zaključena vsa zidarska dela. Foto: Blaž Dolenc

Leto 1962. Ob slovesni otvoritvi navzoči predstavniki podjetij Selške doline. Foto: Blaž Dolenc

ObLO Piran opravila strokovni ogled stavbe. Z nadzidavo je počitniški dom razpolagal s 60 ležišči.

Prva zasedba osebja v počitniškem domu je bila: **Pepca** – kuharica, **Mici Berce** – točajka, **Marinka Bernik** – pomočnica točajke. Z delom so pričele 29. junija 1961.

Med prvimi gosti v počitniškem domu je bilo **2. julija 1961** na izletu 260 združnikov Kmetijske zadruge Češnjica, ki so jim postregli s kosilom in večerjo.

Pričele so se težave pri plačilu anuitet, s katerimi so se podjetja solastniki kapacitet obvezali sofinancirati vse stroške investicije. **20. decembra 1961** je bila oddana podjetju Tehnik Škofja Loka pogodba o odstopu lastništva treh ležišč. **25. decembra 1961** je podjetje Tehnik Škofja Loka prevzelo in podpisalo pogodbo ter vplačalo za tri ležišča 1 milijon 500 tisoč din. Iz solastništva sta se namreč izločili Usnjar-

na Železniki in Mesarija Železniki.

Zaradi finančnih težav je bila Počitniška skupnost primorana reševati svoje težave tudi s čim boljšo zasedenostjo kapacitet počitniškega doma v času sezone, pred sezono in po njej. 15. marca 1962 so opravili razgovor z zastopnikom podjetja Kompas iz Ljubljane o oddaji prostih kapacitet za tuje goste v pred- in posezoni.

5. aprila 1962 so imeli sestanek, kjer so obravnavali zaključek poslovanja za leto 1961. Navzoči so bili za MLIP Češnjica Ivanka Čufar – uprava, Jože Demšar – sindikat; Blaž Dolenc – predsednik Počitniške skupnosti Železniki, za Čevljarno Ratitovec Železniki Vinko Nastran – direktor, Janez Pintar – sindikat; Lovro Benedičič, član Upravnega odbora Počitniške skupnosti (v nadaljevanju UO PS), za KZ Češnjica Matevž Tušek, za NIKO Železniki Stane Potočnik – sindikat, član UO PS, za podjetje Skupnost

Leto 1961. Prvo osebje pri počitniškem domu v Portorožu. Spredaj od leve: Julči Grohar-Daris iz Sorice, Minka Bertonec-Bogataj iz Lajša in Ivanka Berce-Arh. Zadaaj stojijo od leve: Vida Heine iz Bukovice, Barbara Demšar (p. d. Kucova) iz Železnikov, Alojz Megušar – knjigovodja, s Češnjice, Marija Berce iz Lajša, upravnica počitniškega doma, in Blaž Dolenc, prvi predsednik Počitniške skupnosti Železniki. Foto: arhiv Blaža Dolenca

Matevž Jensterle – direktor, za podjetje Tehnica Železniki Milica Sedej in Tone Benedičič – predstavnik sindikata, za Usnjarno Železniki je bila navzoča Martina Benedičič – članica UO PS. Občinski sindikalni svet Železniki je zastopal Anton Polajnar, Tehnik Škofja Loka pa Ivan Križaj.

25. novembra 1963 je Iskra Železniki plačala za obdobje 1960–1963 2 milijona 288 tisoč, ostal je še neplačan dolg 2 milijona 411 tisoč din. MLIP Češnjica je poravnal dolg v znesku 4 milijone 700 tisoč din, neplačanih je ostalo še 1 milijon 300 tisoč din.

Ratitovec je bil dolžen še 600 tisoč din. Tehnica 400 tisoč din, Trgovsko podjetje Sora Železniki še 200 tisoč din, Mesarija 250 tisoč din.

4. junija 1963 so se na ObLO Škofja Loka sestali s predstavniki ObLO Piran zaradi zemljiško knjižnih zadev v zvezi z depandanso Matilde.

22. junija 1963 se je predsednik Počitniške skupnosti Blaž Dolenc v Portorožu dogovoril s Občino Piran glede razmejitev zemljišča pri počitniškem domu.

10. marca 1964 se je Blaž Dolenc zgledil pri Francu Šiferju, direktorju (prisilnem upravitelju) Iskre Železniki, glede dolga za odplačila anuitete.

7. maja 1964 so za posest 1.419 m² zemljišča, skupaj s stavbo, potjo in dvoriščem ter dovozno in dohodno potjo, opravili razgovor na ObLO Škofja Loka pri Mačku in Čopu. V obravnavi so bila vsa zemljišča, ki pripadajo počitniškemu domu, razen dveh spodnjih parcel pod parkirnim prostorom, ki jih je vzela v lastništvo Občina Piran.

10. maja 1964 je Počitniška skupnost Železniki vložila na ObLO Piran prošnjo za nadomestno gradnjo depandanse Matilde ob počitniškem domu.

3. avgust 1964 so Osovnikar Milan – predsednik Občine Škofja Loka, Janez Šter – poslanec Skupščine RS, Cveto Kobal in Blaž Dolenc opravili razgovor pri predsedniku Občine Piran Pajku o vprašanju pridobitve gradbenega dovoljenja za gradnjo depandanse na lokaciji stare Matilde. Sledil je še ogled lokacije v Portorožu.

27. novembra 1964 je Občina Piran skupaj z Občino Škofja Loka kot zemljiškoknjižnim lastni-

kom podpisala dokument o spremembi lastništva sosednjih parcel, ki jih je prevzela v lastništvo Občina Piran. To so bila zemljišča – vinogradi, ki so jih spremenili v zazidljive parcele. S tem je po sklepu Sodišča v Piranu, vložek 65, 66, Občina Škofja Loka postala pravni lastnik zgradbe z dvoriščem, dohodno potjo, vrta nad Matildo, zgradbe Matilde ter zemljišča okrog stavbe ter dohodne poti z rezervoarjem. Lastnik spodnjega vrta, parceli št. 2611/3 in 2611/5 k. o. Piran – pod parkirnim prostorom na levi in desni strani poti, je Občina Piran. Obe parceli so dali Občini Železniki v uživanje in vzdrževanje in predkupno pravico v slučaju prodaje.

Ponovno je bilo izpostavljeno, da se unovčijo terjatve neplačanih anuitet solastnikov ter s temi sredstvi čim prej obnovi Matildo. Gašperja Krajnika iz podjetja Tehnik Škofja Loka se je zadalžilo, da izdela osnutek načrta za nadomestno gradnjo Matilde.

24. avgusta 1966 so odšli Blaž Dolenc in Lovro Gajgar, Janez Šter in Milan Osovnikar na Občino Piran glede lokacijske dokumentacije za gradnjo Matilde. Obisk so opravili tudi v Invest biroju Koper pri ing. Petkovšku. Priporočili so jim izvedbo gradnje, kjer bi vsaka soba imela svoj WC in kopalnico s tušem. Ker je šlo za povsem novo gradnjo, so zahtevali, da se jim dostavi naročilnica za izdelavo projektov. Blaž Dolenc je povedal, da so imeli kar precej težav za pridobitev lokacijskega dovoljenja.

20. septembra 1966 so le uspeli pridobiti lokacijsko odločbo za gradnjo nove Matilde. V povezavi s tem si je petčlanska komisija ogledala lokacijo, sledile so še vloge za soglasja sosedov, ki so mejili na parcelo.

18. julija 1967 so ing. Tepini na Občini Piran predložili zemljiškoknjižni izpisek za gradnjo Matilde z vsemi pogoji opisa gradnje objekta.

14. marca 1968 so podpisali pogodbo z izvajalcem del Dom Opremo Železniki za gradnjo depandanse Matilde. Nadzor pri gradnji je prevzel Gašper Krajnik, gradbeni tehnik, zaposlen pri podjetju Tehnik Škofja Loka.

25. marca 1968 so na skupnem sestanku Poči-

tniške skupnosti Železniki potrdili poročilo o gradnji depandanse. Bile so tudi volitve predsednika in imenovan je bil knjigovodja. Za novega predsednika so izvolili Antona Sedeja iz podjetja NIKO Železniki. V pomoč pri delu novemu predsedniku naj bi bili Betka Eržen iz MLIP Češnjica in Urban Dolenc iz Iskre Železniki. Za knjigovodjo pa je bil ponovno imenovan Alojz Megušar.

28. marca 1968 so vložili prošnjo za zakoličenje pri Invest biroju Koper.

Pri Počitniški skupnosti Železniki so se na sestanku dogovorili, da Blaž Dolenc dokončno poskrbi za dograditev depandanse, zraven pa naj sodeluje novo imenovani predsednik Počitniške skupnosti Anton Sedej iz NIKO Železniki.

20. maja 1968 so na letnem sestanku Počitniške skupnosti za knjigovodjo imenovali Antona

Kemperla – računovodjo iz podjetja MLIP Češnjica. Oba izvoljena predstavnika Počitniške skupnosti Železniki delovne dolžnosti opravljata volontersko. Ob zaključnem računu se jima za vsako leto prizna primerna denarna nagrada.

Gradnja nove depandanse Matilde je bila končana s kolavdacijo **13.–14. septembra 1968**. Navzoči so bili: Blaž Dolenc, Gašper Krajnik – nadzorni pri gradnji depandanse, Matevž Jensterle – direktor Dom Opreme Železniki, ki je bila izvajalec gradbenih del, Anton Kemperle – knjigovodja Počitniške Skupnosti, in Anton Sedej – predsednik Počitniške skupnosti Železniki. Takrat je bil tudi uradni prevzem ter primopredaja počitniškega doma med prvim predsednikom Blažem Dolencem in novim predsednikom Počitniške skupnosti Železniki Antonom Sedejem.

V Portorožu 14. septembra 1968. Od leve: Matevž Jensterle – direktor Dom Opreme Železniki, Minka Rihtaršič – sobarica, Anton Sedej – predsednik Počitniške skupnosti Železniki, Marija Berce – upravnik počitniškega doma, Blaž Dolenc – prvi predsednik Počitniške skupnosti Železniki, Metka Lavtar – sobarica in Anton Kemperle – knjigovodja Počitniške skupnosti Železniki. Foto: arhiv Antona Sedeja

Specifikacija stroškov izgradnje depandanse pri Počitniškem domu v Portorožu:

	Namen	Vrednost (din)
1.	Gradbeni objekt: gradbena, inštalacijska in obrtniška dela	129.999,40
2.	Oprema	10.326,45
3.	Komunalni prispevek	10.000,00
4.	Ostalo: načrti, takse, soglasja, nadzor, osebni dohodki, vodarina, tokovina, potni stroški	8.373,47
5.	Skupaj	158.699,32

Utrip Počitniškega doma v Portorožu v pogledu zadovoljnih gostov

Izgradnja nove depandanse pri počitniškem domu je bila velika pridobitev za letovišče in delavski turi-

zem, ki ga je vodila Počitniška skupnost Železniki. Dodatnih 16 ležišč z vsem udobjem je veliko pomenilo gostom, ki so letovali v novih kapacitetah. Razpored gostov je bil seveda prilagojen potrebam prijavljenec tako, da se so kapacitete oddajale pravično med solastniki – člani Počitniške skupnosti. Prva leta je bilo koriščenje kapacitet počitniškega doma v Portorožu zelo dobro, saj so bila ležišča zasedena od 15. junija do 20. septembra. V večini so bili na letovanju domači gostje, delavci podjetij iz Selške doline. Druženje v domu jim je veliko pomenilo, saj so ob večerih prirejali domače zabave, kjer se je slišala harmonika in ples v jedilnici ali pa zunaj pod obronki vinske trte. Mnogim je tedenski oddih prehitro minil, domov so se nekateri vračali bolj utrujeni, kot so prišli na oddih, vendar pa zadovoljni, da so bili na morju v družbi domačih in veselih ljudi. Nekaj sezon so zaznamovali tudi obiski – letovanja Pihalnega orkestra Alples iz Železnikov, ki je s svojimi večernimi koncerti pod trto na dvorišču počitniškega doma polepšal letovanje gostom doma ter privabil še druge. Nepozab-

V Portorožu 14. septembra 1968. Od leve: Martin Ferenčak – zidar pri Dom Opremi Železniki, Matevž Jensterle – direktor Dom Opreme Železniki, Urban Dolenc – član UO Počitniške skupnosti Železniki, mojster polaganja keramičnih ploščic, Anton Dobravec – vodovodni inštalater pri Dom Opremi Železniki, Gašper Krajnik – gradbeni tehnik, nadzorni pri gradnji depandanse Matilde, in Jože Benedičič, p. d. Putovc – upokojenec, pomagal pri gradnji Matilde. Spredaj čepi Marija Berce – upravnica počitniškega doma. Foto: Anton Sedej

ni so ostali tudi spomini na dvodnevni izlet in obisk počitniškega doma Moškega pevskega zbora NIKO iz Železnikov. Počitniški dom je imel v gosteh tudi nekaj tujih gostov iz Avstrije in Čehoslovaške, ki so zaradi zadovoljstva prihajali na letovanje kar nekaj sezon.

Seznam solastnikov – članov Počitniške skupnosti Železniki po izgradnji nove depandanse:

Št.	Podjetje solastnik	Število ležišč
1.	MLIP Češnjica – Alples Železniki	13
2.	Iskra Železniki	10
3.	Niko Železniki	3
4.	Čevljarna Ratitovec Železniki	2
5.	Dom Oprema Železniki	1,5
6.	Kmetijska zadruga Škofja Loka	5,5
7.	Tehnik Škofja Loka	4
8.	Gorenjska predilnica Škofja Loka	5

Po primopredaji poslovanja se je računovodja Počitniške skupnosti Železniki Anton Kemperle prizadeval za ureditev blagajniškega poslovanja, kot ga je zahtevala takratna zakonodaja. Ker Počitniška skupnost Železniki ni imela pravega statusa in registracije pri Statističnem uradu, je bilo kar dosti težav pri finančnem poslovanju. Do primopredaje je skupnost imela hranilne knjižice pri Kmetijski zadrugi na Češnjici, kjer je bilo poslovanje veliko bolj enostavno, brez nadzora zunanjih finančnih institucij. Na rednem letnem zasedanju UO PS Železniki **10. marca 1971** je bil sprejet sklep, da se odpre tekoči račun pri Službi družbenega knjigovodstva (v nadaljevanju SDK), ekspozitura 5151 Škofja Loka, ter določene pooblaščenice osebe za podpisovanje: predsednik Anton Sedej, knjigovodja Anton Kemperle ter nadomestni podpisnik Urban Dolenc.

8. marca 1971 je bil opravljen razgovor pri Stevu Šinku, vodji ekspoziture SDK v Škofji Loki, glede registracije Počitniške skupnosti Železniki ter odpr-

tja žiro računa. 29. aprila 1974 je bilo končno rešeno vprašanje žiro računa, ki ga je Počitniška skupnost odprla pri SDK Kranj pod št. 51510-678-96471.

26. marca 1973 so na redni seji UO PS Železniki zaradi preobremenjenosti razrešili knjigovodjo Antona Kemperla ter imenovali Janeza Freliha iz podjetja NIKO Železniki, ki je ostal na tej funkciji do 3. aprila 1974, ko je knjigovodstvo prevzela Majda Kemperle iz Škofje Loke.

9. maja 1974 je UO PS obravnaval odprodajo ležišč – kapacitet podjetja Dom Oprema Železniki, ki jih prevzame podjetje NIKO Železniki.

Po letu 1970 so pri počitniškem domu nastajale vedno večje potrebe po vlaganjih v izboljšavo prostorov – kuhinje za pripravo treh sezonskih obrokov zajtrka, kosila in večerje. To je bila poleg prenočitvenih kapacitet tudi ponudba gostom doma. Kuhinja je imela staro, dotrajano opremo s štedilnikom na drva. Pred sezono je bila praksa taka, da se je razžagana drva v Železnikih naložilo na tovrnjak ter dostavilo v Portorož. Kuharice ter ostalo osebje so bili v času sezone že tako izpostavljeni visokim temperaturam, zraven pa jim je še dodatno povzročalo težave kurjenje v štedilniku. Sanitarni inšpektor je zahteval celotno prenovo obstoječe kuhinje.

Stroške investicijskega vzdrževanja je Počitniška skupnost vsako leto razdelila po deležih – ležiščih solastnikov doma, tako da ni bilo nobenih težav za realizacijo pokritja stroškov. Plan vzdrževanja ter ocena stroškov se je pripravil vsako leto tako, da so bile najnujnejše potrebe urejene do pričetka nove sezone.

Ob zaključku sezone je inventurna komisija, v kateri so sodelovali upravnik počitniškega doma, predsednik, knjigovodja in član Urban Dolenc, popisala stanje drobnega inventarja in opreme ter zalogo v skladišču pijač ter hrane. Prav tako se je ugotavljalo inventurno stanje pred pričetkom sezone, ko so odgovornost prevzeli upravniki počitniškega doma.

Redno vzdrževanje vodovoda, elektrike, zunanja dela in ostalo so v večini opravljali mojstri iz Železnikov, saj so bile te usluge na področju Občine

Seznam večjih vlaganj v investicijsko vzdrževanje počitniškega doma v letih 1970–1992

Leto	Vrsta investicije	Vrednost (din)
1969	Priključitev greznice na javno kanalizacijsko omrežje – skupaj s sosednjim počitniškim domom Jadran turist, 40% udeležba stroškov.	1.950,00
1971	Prenova kuhinje – obloga sten in poda s keramiko, nabava nove opreme Kovina-stroj Grosuplje: plinski štedilniki, delovne mize iz nerjaveče pločevine, hladilniki.	26.205,00
1971	Prenova drvarnice v plinsko postajo za potrebe kuhinje: Plinarna Ljubljana.	5.293,80
	Nabava cerade za pokritje prostora pred jedilnico, kjer so bile vrtno mize, ter možnost strežbe zunaj.	
1971	Gasilska Oprema Ljubljana, nabava 5 kom gasilnih aparatov S 6 kg.	1.653,40
13. 9. 1973	Prekritje strehe počitniškega doma z novo kritino – Tehnik Škofja Loka – tesarja Tone Koblar in Drago Habjan, pomoč – delavci: Janez Tušek, Anton Veber, Metod Šturm in Pavel Pikuš iz NIKO Železniki ter Janko Vrhunec iz Tehtnice Železniki.	17.263,10
5–6. 10. 1973	Franc Blaznik, Železniki – kleparska dela na počitniškem domu.	
1973	Ureditev sanitarij in umivalnice za osebje v pritličju počitniškega doma.	10.315,00
1973	Popravilo pralnice v počitniškem domu.	5.240,00
1973	Izdelava ograje na platoju za depandanso.	4.100,00
21. 5. 1975	Celotna prenova notranje opreme sob s pohištvom Triglav – Wenge, dobavitelj Alples Železniki. Izvedba montaže: Matevž Trojar in Tone Demšar iz Železnikov, Janez Tabernik z Zalega Loga in Tone Šturm iz Dražgoš.	

Piran veliko dražje. Zidarska dela sta opravljala Jan-ko Lotrič, p. d. Fajgelnov, iz Železnikov ter Martin Ferenčak iz Železnikov. Za vzdrževanje vodovoda so skrbeli: Anton Dobravec in Krt Orešte iz Železnikov ter Zdravko Berce iz Selc. Elektroinštalacijo sta vzdrževala: Stane Potočnik in Filip Jelenc iz Železnikov ter Peter Jožič iz Škofje Loke. Slikopleskarska dela so opravljali: Tone Kalan iz Železnikov ter Maks Luznar iz Selc, Jože Zrimšek iz Železnikov, Franc in Bogo Medževcevec z Zalega Loga ter podjetje Slikoplesk iz Škofje Loke. Za zunanja dela – ureditev okolice počitniškega doma, so v času pred sezono in po njej radi priskočili na pomoč: Metod Šturm, Janez Prelec st., Jože Markelj in Konrad Tril-

ler iz Železnikov ter Jože Benedičič, p. d. Čebrov, z Zalega Loga.

Pridobivanje ustreznih kadrov za osebje počitniškega doma je bilo v prvih letih dosti težavno, saj ustreznih – mlajših oseb, ki bi lahko opravljale sezonsko delo ni bilo na razpolago. Posluževati se je bilo treba strokovnega kadra (kuharic, upravnikov) iz vrst starejše populacije, ki so imeli status upokojencev. Za zasedbo delovnih mest točjak, kuhinjskih pomočnic in sobaric pa se je za določen čas zaposlovalo mlajša dekleta – študentke. Večkrat so težave pomagala reševati domača podjetja, ki so med sezono svoje mlajše delavke iz proizvodnje dala na razpolago počitniškemu domu.

POČITNIŠKA SKUPNOST
ŽELEZNICI
Počitniški dom GO Selške doline
v Portorožu

Železniki, 20. 3. 1969

C E N I K

penzionov, ležišč in posameznih obrokov za sezono 1969.

Penzioni:	celi	polovični (od 3 do 10 let starosti)
<u>1. Dnevni penzion za lastnike doma</u>		
Nad 3 dni letovanja	24,00 din	17,00 din
do 3 dni letovanja	26,00 din	19,00 din
vikend	20,00 din	14,00 din
Pod to točko pridejo v upoštevanje tudi vsi ožji sorodniki lastnikov doma ter upokojeanci. Otroci do 15 let plačajo vse usluge v domu.		
<u>2. Dnevni penzion za ostale goste- domače</u>		
Nad 3 dni letovanja	28,00 din	20,00 din
do 3 dni letovanja	30,00 din	22,00 din
vikend	20,00 din	14,00 din
<u>3. Dnevni penzion za inozemske goste</u>	35,00 din	25,00 din
<u>4. Prenočišče brez hrane</u>		
Nad 3 dni letovanja	10,00 din	
do 3 dni letovanja	12,00 din	
vikend	6,00 din	
<u>5. Hrana</u>		
Celodnevni obrok	20,00 din	13,00 din
<u>6. Posamezni obroki</u>		
Zajtrk	3,00 din	2,00 din
kosilo	11,00 din	8,00 din
večerja	7,00 din	5,00 din

V navedenih cenah turistična taksa ni všteta.

Predsednik PS:
Sedej Anton

POČITNIŠKI DOM
GO Selške doline
v PORTOROŽU

Pregled kadrov – sezonskega osebja, ki so sodelovali v počitniškem domu v Portorožu:

Sezona leto	Ime in Priimek	Naslov	Status	Delovno mesto
1968	Marija Berce	Lajše, Selca	Delavka Iskre Železniki	Upravnik
1968 1969	Anica Zupančič	Škofja Loka	Upokojenka, pogodba o delu	Kuharica
1969 1970 1971 1975	Marija Hribar	Škofja Loka, Groharjevo naselje 2	Upokojenka, pogodba o delu	Upravnik
1970	Marija Debeljak	Škofja Loka, Sv. Duh 92	Upokojenka, pogodba o delu	Kuharica
1971 1972 1973	Angela Porenta	Škofja Loka, Groharjevo naselje 8	Upokojenka, pogodba o delu	Kuharica
1972 1973 1974 1988 1989 1990	Franc Peternelj	Železniki, Racovnik 30 Martinj vrh 40	Gostinec, DR za določen čas	Upravnik
1974	Poldka Leben	Ševlje, Selca	DR za določen čas	Kuharica
1975	Francka Benedičič	Češnjica	Upokojenka, pogodba o delu	Kuharica
1975 1976	Neža Dolenc	Železniki, Trnje	Upokojenka, pogodba o delu	Kuharica
1976 1977 1978	Jožica Torkar	Železniki, Trnje	Upokojenka, pogodba o delu	Upravnik
1977	Ana Arnejšek	Ljubljana, Zofke Kvedrove 11	Upokojenka, pogodba o delu	Kuharica
1978	Marija Tomin	Poljane 39	Upokojenka, pogodba o delu	Kuharica
1978	Pavlina Loštrk	Žiri, Nova vas 77	Upokojenka, pogodba o delu	Kuharica
1979 1980	Dušan Borojevič	Zagreb, Ul. Proletarskih brigad 228/b	Upokojenec, pogodba o delu	Upravnik
1979 1980	Nada Borojevič	Isti naslov	RDR za določen čas, pogodba o delu	Kuharica
1981	Zvone Jenko	Koper, Velika vrata 30	Pogodba o delu	Upravnik
1981 1982	Terezija Žugič	Ljubljana, Bratuževa ploščad 4	Upokojenka, pogodba o delu	Kuharica

Sezona leto	Ime in Priimek	Naslov	Status	Delovno mesto
1982 1983 1984 1985 1986	Silva Rehar-Šoba	Žalec, Čopova 4	Upokojenka, pogodba o delu	Upravnik
1983 1985	Irena Tajnšek	Žalec, Prežihova 5	Upokojenka, pogodba o delu	Kuharica
1984 1987	Anica Leskovar	Šentjur pri Celju, 14. divizije 5	Upokojenka, pogodba o delu	Kuharica
1984	Aleš Tavčar	Šentjur pri Celju Valentina Orožna 8	KV kuhar, pogodba o delu	Kuhar
1985	Berta Fužir	Mozirje, Ljubija 69	Pogodba o delu	Kuharica
1986	Tomaž Božič	Trbovlje, Rudarska 15	KV kuhar, RDR za določen čas	Kuhar
1986	Roman Medved	Zagorje ob Savi, Prečna pot 6	KV kuhar, RDR za določen čas	Kuhar
1986	Rudi Bosilj	Braslovče, Topovlje 319	KV kuhar, pogodba o delu	Kuhar
1987	Ivan Krbavčič	Izola, Leninova 13	Upokojenec, pogodba o delu	Upravnik
1988 1989 1990 1991 1992	Tončka Fortin	Kranj, Reševa 1/b	Upokojenka, pogodba o delu	Kuharica
1991	Janez Trojar	Železniki, Na plavžu 1	Pogodba o delu	Upravnik
1992	Roman Teržan	Škofja Loka, Partizanska 41	Upokojenec, pogodba o delu	Upravnik

Leto 1979 – združitev počitniškega doma v Portorožu in letovišča Občinskega sveta Zveze sindikatov Škofja Loka v Strunjanu

V decembru leta 1978 se je Občinski svet Zveze sindikatov Škofja Loka s predsednikom Janezom Thalerjem odločil, da njihovo letovišče v Strunjanu

združi s počitniškim domom Počitniške skupnosti Železniki v Portorožu. Tako bi bila dejavnost sindikalnega delavskega turizma v Občini Škofja Loka na enem mestu, saj je Počitniška skupnost Železniki z domom v Portorožu poslovala uspešno, s pozitivnimi rezultati. Letovišče v Strunjanu, kjer so bile lesene hišice, je bilo v zelo slabem stanju in potrebnega je bila večja sanacija in celotna prenova, ki naj

Počitniški dom v Portorožu leta 1973. Foto: Anton Sedej

bi jo izvajal novi upravljavec. Občinski svet Zveze sindikatov Škofja Loka je decembra 1978 objavil razpis za delovno mesto tajnika novoustanovljene Samoupravne interesne skupnosti za oddih in rekreacijo v Občini Škofja Loka, ki naj bi v prihodnosti skrbela za obe letovišči: Počitniški dom v Portorožu in letovišče v Strunjanu. Po dogovorih z vodstvom Občinskega sveta Zveze sindikatov Škofja Loka se je na razpisano delovno mesto tajnika prijavil Anton Sedej, ki je opravljal volontersko funkcijo predsednika Počitniške skupnosti Železniki. Pri izbiri je bil potrjen kot strokovno najprimernejši kandidat.

1. januarja 1979 je tako prišlo do združevanja počitniškega doma v Portorožu in sindikalnega letovišča v Strunjanu. Anton Sedej je po sporazumni odpovedi delovnega razmerja v NIKO Železniki, kjer je opravljal službo referenta za varstvo pri delu, 1. 1. 1979 nastopil redno delovno razmerje za nedoločen čas pri Samoupravni interesni skupnosti (v nadaljevanju SIS) za oddih in rekreacijo v Škofji Loki. Postopek predloga za novoustanovljeno SIS je vodil

Občinski sindikalni svet Škofja Loka, ki mu je predsedoval Janez Thaler. Za stroške novoustanovljene interesne skupnosti je Občinski svet Zveze sindikatov Škofja Loka sprejel obvezo, da iz priliva redne članarine 10 % mesečno prispeva za pokritje stroškov SIS-a za oddih in rekreacijo. V omenjeni dotaciji so bili upoštevani tudi stroški osebnega dohodka novo zaposlenega tajnika. Po novem letu 1979 je Anton Sedej nastopil delo tajnika te skupnosti v stavbi starega Šeširja na Spodnjem trgu v Škofji Loki, kjer so imeli sedež ostali SIS-i Občine Škofja Loka. Takoj so se pričele težave z vodenjem finančnega knjigovodstva za novo SIS oddiha in rekreacije. Bližale so se priprave na novo sezono in vprašanja poslovanja počitniške dejavnosti je bilo treba hitro rešiti. Na Mestnem trgu 3 v zasebni hiši Janeza Mravlja, p. d. pri Zofkežu, se je našla rešitev. V spodnjih prostorih je bila opuščena zbiralnica čistilnice Toneta Arnola. Lastnik prostorov Janez Mravlja je pristal na oddajo lokala v najem po sklenjeni najemni pogodbi. Bivšemu najemniku Tonetu Arnolu pa so bili povrnjeni

Leto 1969. Razglednica počitniškega doma Selške doline v Portorožu. Foto: Anton Sedej

Leto 1975. Portorož – razglednica počitniškega doma. Foto: Lovro Hribar

stroški, ki jih je vložil v obnovo lokala.

Dobra lokacija na Mestnem trgu 3 v Škofji Loki je za poslovanje počitniške dejavnosti veliko pomenila, saj je bilo to v prid tako koristnikom – podjetjem in članom Počitniške skupnosti kot fizičnim osebam, ki so ob prijavih na letovanje obiskovale poslovni prostor. Blizu je bila tudi pošta ter SDK. Poleg novega sedeža pisarne v Škofji Loki je še naprej vsak petek obratovala tudi pisarna v Železnikih na Racovniku (prostor v objektu poleg nekdanje paketirnice NIKO). Le-ta je bila na razpolago vsem podjetjem ter prebivalcem s področja Železnikov in okolice v Selški dolini. Pod naslovom Občinska počitniška skupnost Škofja Loka (v ustanavljanju) se je na novem sedežu tudi pričelo poslovanje. Za stroške nabave in plačilo celotne opreme in inventarja pisarne počitniške skupnosti je poskrbel Občinski sindikalni svet Škofja Loka.

Leta 1979 je bila za predsednika Občinske počitniške skupnosti izvoljena Milka Šmid, sekretarka podjetja Alples Železniki, ki je svoj mandat opravljala do 9. marca 1983. Anton Rakovec iz Iskre Železniki je bil 9. marca 1983 na 1. redni seji Izvršnega odbora Počitniškega društva Škofja Loka izvoljen za predsednika, mandat je opravljal do 18. marca 1985, ko je bil na rednem občnem zboru razrešen s funkcije. 29. januarja 1986 je bil za predsednika društva izvoljen Janez Berce iz LTH Škofja Loka, ki je mandat vestno opravljal do občnega zbora društva 5. aprila 1990. Za njim je mesto predsednika društva sprejel Niko Bertoncelj iz podjetja NIKO Železniki, ki je z mandatom zaključil 29. septembra 1994.

Knjigovodske posle je po primopredaji z Antonom in Majdo Kemperle prevzela Meri Bozovičar iz Škofje Loke, ki je delo vestno in strokovno opravljala vse do 31. 12. 1992.

Od 19. 3. do 22. 4. 1980 je potekala revizija poslovanja Počitniške skupnosti Železniki, ki jo je opravil Marijan Kralj, inšpektor SDK iz Kranja.

Pri kontroli ni bilo ugotovljenih nobenih nepravilnosti, ocena kontrole je bila s strani inšpektorja pozitivna.

Združitev obeh letovišč – Počitniškega doma v Portorožu in sindikalnega letovišča v Strunjanu –

leta 1979 je bila za UO PS in tajnika Antona Sedeja precej zahtevna naloga. Zaradi slabih pogojev letovanja v lesenih hišicah letovišča Strunjan je bilo treba takoj pristopiti k rešitvi. Skupaj z vsemi zainteresiranimi podjetji so se odločili, da se lesene počitniške hišice odstranijo ter se na tej lokaciji zgradijo novi počitniški bungalovi. Imenovan je bil gradbeni odbor, ki ga je vodil predsednik Janez Eržen iz Škofje Loka. Kot pomoč tajniku skupnosti Antonu Sedeju je za gradbene zadeve skrbel Janez Miklič, gradbeni tehnik iz podjetja Tehnik Škofja Loka. Vso projektno dokumentacijo je pripravil ter skrbel za nadzor Invest Biro Koper, za izvajalca del pa je bilo izbrano podjetje SGP Nova Gorica. Gradbena pogodba z SGP Gorico TOZD Gradbena operativa Koper, št. 05-0199, je bila podpisana 16. aprila 1985.

S plačilom celotnega stroška 70.000,00 din – 100% avansa izvajalcu del so se pričela 13. maja 1985 gradbena dela. Gradnja bungalovov je potekala po predvidenem planu, brez dodatnih stroškov ter je bila zaključena z otvoritvijo 23. maja 1986. Počitniško društvo Škofja Loka je z gradnjo bungalovov v Strunjanu pridobilo sodobne kapacitete – apartmaje, podobne hotelskemu rangi. To je bila I. faza prenove počitniških kapacitet, ki so jo planirali v Počitniškem društvu Škofja Loka.

Redno vzdrževanje počitniškega doma v Portorožu

Iniciativni odbor Občinske počitniške skupnosti Železniki je na svoji 5. redni seji 27. 2. 1980 sprejel sklep, da se zaradi pomanjkanja sredstev za pokritje amortizacije po sprejetem planu za leto 1980 v višini 260.000,00 din pristopi k zbiranju sredstev po ključu vloženih deležev v Počitniško skupnost, upoštevajoč obe letovišči – počitniški dom v Portorožu in letovišče Strunjan. Za pokritje stroškov je Občinski sindikalni svet del obveznosti v znesku 150.000,00 din nakazal 2. 4. 1980. 26. 12. 1980 je Občinski sindikalni svet nakazal Občinski počitniški skupnosti še 200.000,00 din za razvoj in nadaljnjo dejavnost.

Razdelilnik obveznosti stroškov amortizacije za leto 1980:

Št.	Podjetje – član skupnosti, solastnik	Število ležišč	Obveznost na ležišče (din)	Skupaj (din)
1.	Alpes Železniki	13	2.250,00	29.250,00
2.	Iskra Železniki	10	2.250,00	22.500,00
3.	KZ Škofja Loka	6	2.250,00	13.500,00
4.	Gorenjska predilnica Škofja Loka	5	2.250,00	11.250,00
5.	NIKO Železniki	5	2.250,00	11.250,00
6.	SGP Tehnik Škofja Loka	4	2.250,00	9.000,00
7.	Čevljarna Ratitovec Železniki	2	2.250,00	4.500,00
8.	Tehtnica Železniki	2	2.250,00	4.500,00
9.	LOKA TOZD Trgovina Škofja Loka	2	2.250,00	4.500,00
	Skupaj	49		110.250,00

Stroški amortizacije za leto 1981:

Iniciativni odbor Občinske počitniške skupnosti je na 8. redni seji 25. 2. 1981 sprejel plan stroškov za leto 1981 ter sklep o obveznostih pokritja stroškov amortizacije po deležih sovlagateljev – članov skupnosti, lastnikov ležišč v počitniškem domu Portorož, ki znašajo 164.640,00 din. Stroške rednega poslovanja skupnosti pa poravna Občinski svet Zveze sindikatov Škofja Loka v višini 350.000,00 din.

24. 2. 1982 je Iniciativni odbor Občinske počitniške skupnosti Škofja Loka na 9. redni seji sprejel sklep o obveznostih za poravnavo in plačilo stroškov amortizacije v višini 230.006,00 din. Za pokritje stroškov rednega poslovanja je Občinski svet Zveze sindikatov Škofja Loka kot dotacijo k zagotovitvi pozitivnega poslovanja namenil 600.000,00 din. S temi sredstvi so lahko cene dnevnega penziona ostale na nivoju brez večjega povišanja, sicer bi se morale cene zvišati po takratnem tržnem deležu za cca 60 %.

Št.	Podjetje – član skupnosti, solastnik	Število ležišč	Obveznost na ležišče (din)	Skupaj (din)
1.	Alpes Železniki	13	3.360,00	43.680,00
2.	Iskra Železniki	10	3.360,00	33.600,00
3.	KZ Škofja Loka	6	3.360,00	20.160,00
4.	Gorenjska predilnica Škofja Loka	5	3.360,00	16.800,00
5.	NIKO Železniki	5	3.360,00	16.800,00
6.	SGP Tehnik Škofja Loka	4	3.360,00	13.440,00
7.	Čevljarna Ratitovec Železniki	2	3.360,00	6.720,00
8.	Tehtnica Železniki	2	3.360,00	6.720,00
9.	LOKA TOZD Trgovina Škofja Loka	2	3.360,00	6.720,00
	Skupaj	49		164.640,00

Leto 1981.
Portorož –
počitniški dom
z depandanso
Matildo.
Foto: Anton Sedej

Stroški amortizacije za leto 1982:

Št.	Podjetje – član skupnosti, solastnik	Število ležišč	Obveznost na ležišče (din)	Skupaj (din)
1.	Alples Železniki	13	4.694,00	61.022,00
2.	Iskra Železniki	10	4.694,00	46.940,00
3.	KZ Škofja Loka	6	4.694,00	28.164,00
4.	Gorenjska predilnica Škofja Loka	5	4.694,00	23.470,00
5.	NIKO Železniki	5	4.694,00	23.470,00
6.	SGP Tehnik Škofja Loka	4	4.694,00	18.776,00
7.	Čevljarna Ratitovec Železniki	2	4.694,00	9.388,00
8.	Tehtnica Železniki	2	4.694,00	9.388,00
9.	LOKA TOZD Trgovina Škofja Loka	2	4.694,00	9.388,00
	Skupaj	49		230.006,00

Na 10. redni seji Iniciativnega odbora (v nadaljevanju IO) Občinske počitniške skupnosti Škofja Loka 21. maja 1982 je bil sprejet sklep o ustanovitvi Počitniškega društva Škofja Loka, katerega status bi registrirali pri Zavodu za statistiko Slovenije ter Oddelku za notranje zadeve pri Občini Škofja Loka. Za ustanovne člane so bili imenovani: Anton Sedej – tajnik Občinske počitniške skupnosti Škofja Loka, Urban Dolenc – Iskra Železniki, Albin Lavtar – NIKO Železniki, Ljubo Osovnar – Alples Železniki, Ja-

nez Miklič – SGP Tehnik Škofja Loka, Dušan Čadež – Loka Škofja Loka, Alojz Rejc – Tehtnica Železniki, Milojka Nastran – Ratitovec Železniki, Sandi Bartolj – KZ Škofja Loka, Jože Matek – Gorenjska predilnica Škofja Loka, Milka Šmid – predsednik IO Občinske počitniške skupnosti Škofja Loka, in predstavnik Občinskega sveta Zveze sindikatov Škofja Loka. 9. marca 1983 je bila v pisarni društva na Mestnem trgu 3 v Škofji Loki 1. redna seja Izvršnega odbora Počitniškega društva Škofja Loka, na kateri so bile sprejete

Portorož 18. 6. 1983. Izlet Moškega pevskega zbora NIKO Železniki. Foto: arhiv Antona Sedeja

še vse ostale formalnosti novega naslova društva.

Podjetja člani – solastniki počitniškega doma so vsa nadaljnja leta skrbeli za poplačilo rednega vzdrževanja po ključu lastništva ležišč. Občina Železniki kot prvi zemljiškoknjižni lastnik ter zatem Občina Škofja Loka nista nikoli prispevala nobenih sredstev za stroške rednega vzdrževanja počitniškega doma. Če so nastopile potrebe, je občina nosila stroške pri pravnih nasvetih ipd.

V letu 1989 je prišlo do večjih težav – tožbe zaradi prodaje našega zemljišča na parceli št. 3362 k. o. Piran – za depandanso (Matildo) v Portorožu. Občina Piran je namreč parcelo brez naše vednosti prodala sosedu Stanetu Narančiču iz Portoroža, Prečna pot 4/B. Sledila je večletna pravda na sodišču v Piranu, da so dokončno vzpostavili mejo ter ograjo med spornim zemljiščem. Pravna zastopnika Občine Škofja Loka sta bila tajnik Počitniške skupnosti Anton Sedej ter odvetnik Franci Sever iz Škofje Loke. Pri tej zadevi se je očitno pokazala takratna praksa uslužbenecv pri Občini Piran ter njihovi Geodetski upravi, ki so v več primerih s podkupovanjem povzročili ne-

potrebne težave in tožbe. Ob tem primeru je očiten tudi dokaz, ko je na začetku tega pravnega postopka 8. junija 1989 Mary Narančič, soproga Staneta Narančiča, po telefonu prosila Antona Sedeja, naj prekine to tožbo, ter mu ponudila 5.000 nemških mark za uslugo. Anton Sedej se ji je opravičil ter odklonil ponudbo z odgovorom, da gre za družbeno lastnino ter da je on odgovoren, da se pravda pošteno reši v korist oškodovanca Občine Škofja Loka oz. počitniškega doma. V tem postopku je prišlo na terenu, ko je počitniški dom uveljavljal svojo pravno posest na tej parceli – košnja trave, do grožnje z orožjem (pištolo). Brat Staneta Narančiča je grozil Antonu Sedeju, da bi preprečil pristop na parcelo, ki je bila last počitniškega doma. K sreči se je vse končalo z razumom.

Sezona obratovanja in poslovanja počitniškega doma v Portorožu

Obratovanje doma v Portorožu je bilo prilagojeno prijavam gostov. V prijavnem roku so imeli prednost

koriščenja kapacitet člani Počitniške skupnosti Železniki – solastniki ležišč. Vse proste kapacitete pa so lahko koristili ostali gostje. Predsezona je trajala običajno od 15. do 30. junija, sezona od 1. julija do 31. avgusta in posezona od 1. septembra do 15. septembra.

V delovnih organizacijah članicah Počitniške skupnosti so za prijave letovanj skrbeli referenti. Ob prijavih so zainteresenti plačali akontacijo. Po urejenem razporedu gostov so se izdajale napotnice za letovanje. Menjave gostov v počitniškem domu so bile ob torkih. V počitniškem domu so bili v ceno dnevnega penziona všteti nočnina, zajtrk, kosilo in večerja. Tak režim je trajal vse do leta 1986, ko so člani predlagali obliko polpenziona (z nočnino, zajtrkom in večerjo). V počitniškem domu je obratoval tudi bife, kjer so bile gostom na razpolago po nižjih cenah vse vrste pijač. Večje težave pri prijavih letovanj so nastopile z uvedbo kolektivnih dopustov, saj se tako ni moglo razporediti vseh zainteresentov, ker je bilo prijav preveč. Podjetja so zaradi tega morala poskrbeti za dodatne kapacitete, ki so jih pridobile z nakupom počitniških prikolic ter drugih objektov na slovenski ter hrvaški obali. Proste kapacitete v počitniškem domu so zasedli drugi zainteresenti iz Škofje Loke ter okolice Kranja. Ker jim je bil dom v Portorožu zelo všeč, so običajno rezervirali termine že za naslednjo sezono. Zasedenost počitniškega doma v Portorožu je bila vsako leto 100 %, kar je veliko pripomoglo k uspešnemu finančnemu poslovanju.

Zaradi boljšega pregleda nad poslovanjem počitniškega doma v Portorožu je posebna inventurna komisija vsako leto ob zaključku sezone opravila

popis zaloge pijač in hrane ter vse opreme in drobnega inventarja. V komisiji so sodelovali predsednik – tajnik Počitniške skupnosti Anton Sedej, knjigovodja Anton Kemperle ter član Urban Dolenc iz Iskre Železniki. Navzoč je bil tudi upravnik počitniškega doma. Ob odprtju nove sezone se je opravila tudi inventura ter preverilo stanje zalog hrane in pijač. Ob inventurah se je ugotavljalo tudi stanje dotrajnega inventarja z odpisom, ki ga je potem potrdil UO PS, sprejet je bil tudi plan nabave novega drobnega inventarja. Počitniški dom je bil izven sezone zaprt, ključ je prevzel čuvaj, s katerim je bila sklenjena pogodba. V obdobju od leta 1960 do 1992 so to delo opravljali: Natalija Žerjal iz Portoroža, Stane Narančič iz Portoroža, Vlado Krajcar iz Strunjana in Janez Lotrič iz Portoroža.

Dokončna registracija počitniške dejavnosti

V letu 1982 je Občina Škofja Loka, Oddelek za notranje zadeve, izdala odločbo za registracijo počitniške dejavnosti v obliki društva. Postopek je vodila referentka Jurka Šinko.

2. februarja 1983, pod št. 720-1/83, je Zavod SR za statistiko v Ljubljani poslal obvestilo o razvrstitvi organizacije oz. skupnosti z imenom Počitniško društvo Škofja Loka, Mestni trg 3, Škofja Loka, po dejavnosti, s šifro 83 – vrste organizacije, v podskupino društva s šifro 140430, z matično številko registra 5128170.

Pregled lastnikov v bivalnih enotah novih počitniških bungalovov v Strunjanu ter solastnikov ležišč v počitniškem domu Portorož – stanje 14. junija 1990:

Št.	Delovna organizacija	Strunjan, bivalne enote	Število ležišč	Portorož, število ležišč	Skupaj ležišč
1.	Iskra Železniki	1–2–3–4	20	10	30
2.	Alpes Železniki	5–6	10	13	23
3.	NIKO Železniki	11	5	5	10
4.	Tehtnica Železniki	-	-	2	2
5.	Ratitovec Železniki	-	-	2	2

Št.	Delovna organizacija	Strunjan, bivalne enote	Število ležišč	Portorož, število ležišč	Skupaj ležišč
6.	KZ Škofja Loka	-	-	6	6
7.	Tehnik Škofja Loka	-	-	4	4
8.	Gorenjska predilnica Škofja Loka	9	5	5	10
9.	Loka Škofja Loka	7	5	2	7
10.	LTH Vincarje orodjarna – livarna	13	5	-	5
11.	LTH – Kidričeva 66	14–15	10	-	10
12.	Šešir Škofja Loka	10	5	-	5
13.	RUŽV Gorenja vas	8	5	-	5
14.	Alpina Žiri	17–18	10	-	10
15.	Etiketa Žiri	19–20	10	-	10
16.	KZ Sora Žiri	16	5	-	5
17.	Počitniško društvo Škofja Loka	12 Sobe + lesene hišice	5 15	Leseni vikendi 12	32
	Skupaj		115	61	176

Objekt stare stavbe v Strunjanu, v katerem so bile kuhinja, jedilnica, sobe za goste in osebje ter dotrajane sanitarije, je bil prav tako potreben nujne prenove. Gradbeni odbor se je odločil, da v II. fazi zgradi v Strunjanu na lokaciji stare jedilnice nov objekt s samopostrežno restavracijo, kuhinjo, skladišči in kurilnico, v dozidavi pa še dodatne apartmaje, kjer bi pridobili še 100 ležišč. Po dogovoru z vsemi interesi – podjetji v Počitniškem društvu, so se naročili projekti za omenjeno gradnjo. Pridobljena so bila vsa potrebna soglasja. Toda žal je na pripombe nekaterih podjetij prišlo do prekinitve vseh priprav in zbiranja sredstev za pokritje investicije.

Za III. fazo izboljšav pogojev letovanj je gradbeni odbor načrtoval prenovo počitniškega doma v Portorožu. Usoda takratnega časa tudi tej nujni prenovi ni bila naklonjena, tako da ni prišlo do naročila izdelave projekta.

Selitev pisarne Počitniškega društva v Železnike

Ob zaključku sezone leta 1989 je lastnik – najemodajalec pisarne Počitniškega društva na

Mestnem trgu 3 v Škofji Loki Janez Mravlja odgovoril na nadaljnji najem. Po selitvi oddelka Postaje milice v Železnikih v novo zgrajeni stanovanjski blok na Trnju se je odprla možnost, da se pisarna Počitniškega društva preseli v Železnike. 2. novembra 1989 je bila opravljena selitev, 6. decembra 1989 so opravili primopredajo prostorov. Sledila so vzdrževalna dela: ureditev električne inštalacije, beljenje, polaganje talne obloge ipd. 8. januarja 1990 je pisarna odprla svoja vrata za stranke na Trnju 20 v Železnikih.

Ob selitvi arhiva v Železnike je 23. novembra 1989 komisija Počitniškega društva Škofja Loka v sestavi Urban Dolenc – predsednik nadzornega odbora društva, Niko Bertonec – član IO društva, Meri Bozovičar – članica IO društva ter računovodja, in Anton Sedej – tajnik društva, pregledala celotni arhiv ter po veljavnih predpisih o izločanju arhivskega gradiva izločila v uničenje dokumentacijo, ki ni imela posebnega pomena.

Selitev pisarne Počitniškega društva v Železnike na Trnje je bila po eni strani rešitev, ker drugega izhoda ni bilo, po drugi strani pa je bil njen namen, da se dejavnost preseli nazaj, kjer je bil njen začetek – s

takratno Počitniško skupnostjo Železniki. Večkrat je bilo slišati pripombe, da je počitniški dom v Portorožu last delavcev Selške doline.

V času po preselitvi pisarne društva v Železnike so se začeli tudi pogovori za sodelovanje s Hotelom Cerkno oz. Smučarskim centrom Cerkno. Tako bi združili poletni in zimski turizem. S takratnim direktorjem Miranom Cigličem so potekali pogovori o gradnji smučarskih bungalovov v Davči v bližini smučišča. Pri tem projektu bi sodelovalo tudi Počitniško društvo z vsemi podjetji – solastniki kapacitet v počitniških domovih v Portorožu in Strunjanu. Zaradi zahtevnosti projekta do realizacije – naročila izdelave projektov ni prišlo. Sodelovanje pa se je nadaljevalo s prodajo smučarskih kart, ki so jih člani po znižanih cenah lahko kupili pri Počitniškem društvu.

Pomembni dogodki po osamosvojitvi Slovenije

Kmalu po osamosvojitvi so se v nekaterih delovnih organizacijah in podjetjih po domovini pričele dogajati spremembe statusa, ki so dobile ime "divja privatizacija". Nekaj temu podobnega se je zgodilo tudi pri Počitniškem društvu. Bilo je decembra 1991, ko je direktor Iskre Železniki Anton Rakovec povabil na kavo in razgovor tajnika Počitniškega društva Antona Sedeja. Ob dobri kavi, ki jo je postregla prijazna tajnica direktorja Anči Trojar, je stekel pogovor z zanimivo vsebino. Omenjena oseba – direktor Iskre Železniki, je rekla, da se bo treba sedaj po osamosvojitvi prilagoditi novim predpisom ter na novo urediti status Počitniškega društva, da bo to sedaj "delniška družba". Anton Sedej, tajnik Počitniškega društva, se je temu predlogu začudil ter pripomnil, da bo verjetno podjetje Iskra Železniki prej delniška družba kot društvo, ki se ukvarja z letovanji delavcev – delavskim turizmom. Anton Rakovec je predlagal, da Anton Sedej pokliče družbo Vernar na Bledu, ki bo urejala spremembo statusa društva. Tajnik Sedej je zatem Rakovca še opozoril, da je Iskra

Železniki s svojimi 10 ležišči soudeležena v solastništvu počitniškega doma v Portorožu in da sama ne more odločati o tako pomembnih spremembah; če bo treba, se skliče sestanek vseh članov – solastnikov počitniškega doma. Po tehtnem premisleku se je Anton Sedej odločil, da tega ne bo dopustil, saj je vse to dišalo po "divji privatizaciji", ki se je takrat začela po Sloveniji. Temu so prav gotovo botrovali apetiti nekaterih takratnih političnih veljakov, ki so hoteli na ta način priti do lastnine na morju.

Toda kmalu so se pokazali odzivi na nasprotovanje "divji privatizaciji", ki so povzročili, da se je tajnik Počitniškega društva Anton Sedej v oktobru 1992 moral posloviti kot tehnološki višek. Temu je botrovalo tudi, da je Občinski svet Zveze sindikatov Škofja Loka 23. 5. 1990 odpovedal svojo redno dotacijo in sofinanciranje počitniške dejavnosti društva. 25. marca 1993 je bila opravljena inventura in primopredaja v počitniških domovih v Portorožu in Strunjanu, 31. marca 1993 pa so primopredajo opravili na sedežu društva na Trnju 20 v Železnikih. V komisiji, ki jo je določil IO Počitniškega društva Škofja Loka na svoji redni seji 26. 2. 1993, so sodelovali: Martina Logar – predsednica (Domel Železniki), ter člani: Franc Fajfar (Alples Železniki), Ana Ritonja (Gorenjska predilnica Škofja Loka), Urban Dolenc, predsednik Nadzornega odbora društva, Meri Bozovičar, računovodkinja društva, in Anton Sedej, bivši tajnik Počitniškega društva Škofja Loka. Komisija ob primopredaji ni imela pripomb, saj je bila vsa dokumentacija vzorno urejena.

Zgodba se je kasneje nadaljevala z novimi predstavniki društva. Med njimi so nekateri prav tako kazali apetite po lastnini na morju, toda k sreči jim to ni uspelo.

Zaključek

Zgodovinski zapis o počitniškem domu v Portorožu sem predstavil za obdobje, v katerem je poslovanje potekalo uspešno v zadovoljstvo vseh podjetij, solastnikov počitniških kapacitet. Uspehi so bili vidni pri vsakoletnem zaključnem računu. Kar se je s počitniškim domom dogajalo po letu 1992 vse do

PORTOROŽ

POČITNIŠKO DRUŠTVO

04228 ŽELEZNIKI TRNJE 20

ŠKOFJA LOKA

FAX- tel.: 064 66-981

Žirni račun št.: 51510-670-96471

UGODNO!

Štev.: 377/91

Datum: 5. junij 91

C E N I K LETOVANJV POČITNIŠKEM DOMU PORTOROŽ ZA SEZONO 1991

St.	P E N S I O N I: (pol pension):	Predsezona od 18.6.91 do 2.7.91 Posezona od 27.8.91 do 17.9.91		S e z o n a: od 2.7. do 27.8.91	
		ODRASLI:	OTROŠKI:	ODRASLI:	OTROŠKI:
1.	ČLANI-nad 3 dni letovanja: Otroci do 3 let:	1.680,00	980,00	1.960,00	1.260,00
		240,00	140,00 10,00	280,00	180,00 20,00
2.	ČLANI-nad 3 dni HIŠICE:	1.400,00	840,00	1.540,00	980,00
		200,00	120,00	220,00	140,00
3.	OSTALI-nad 3 dni letovanja: Otroci do 3 let:	1.750,00	1.260,00	2.800,00	1.890,00
		250,00	180,00 20,00	400,00	270,00 30,00
4.	OSTALI-nad 3 dni HIŠICE:	1.540,00	980,00	2.100,00	1.400,00
		220,00	140,00	300,00	200,00
5.	Prenočišče s post.p. Up.post.perila:	100,00		140,00	
		40,00 -	enkrat.odšk.	50,00	enkrat.odšk.
6.	Nezasedeno ležišče-sobe:	20,00		30,00	
7.	H R A N A: -zajtrk od 8 do 10 ure -Kosilo od 17 do 18 ure Celodnevni obrok				
				50,00	30,00
				150,00	100,00
				200,00	130,00

Otroški pension velja za starost od 3 do 10 let.

Za letovanja do 3 dni se zaračuna 10 % pribitka.

Sprememba tečaja DEM se v dinarski proti vrednosti upošteva pri spremembi tega cenika.

današnjih dni, pa naj zapišejo tisti, ki so skrbeli za poslovanje doma v tem času. Blažu Dolencu se zahvaljujem za pogovor in posredovanje vseh pomembnih podatkov o začetkih počitniške dejavnosti v našem počitniškem domu v Portorožu.

Vsaka zgodba se konča v dobrem ali slabem, toda žal se je v tem primeru končala klavrno. Zopet se je pokazalo, kako pomemben je dober gospodar. Toliko let je minilo, ko so naši ljudje iz Selške doline in okolice navdušeni vsako leto obiskovali počitniški dom v Portorožu ter uživali svoj dopust ob morju. Človek se sprašuje, kako je moglo priti do

takega stanja, ki je bil končno "grobar" nekdam pri ljubljenežem letovišču delavcev Selške doline. Vse to, kar se danes v propadajočem stanju prodaja, so ustvarili pridni delavci s svojimi žulji! Pri vsej tej tragediji pa je žalostno tudi to, da sindikati niso pokazali nobenega zanimanja, da bi se Počitniški dom Selške doline v Portorožu rešil pred prodajo in propadanjem ter ostal še naprej prijetno delavsko letovišče. Žal je danes zapuščen in razpadajoča stavba počitniškega doma Gospodarskih organizacij Selške doline velika sramota v centru mondenega Portoroža.

Viri:

Arhiv Počitniške skupnosti Železniki.

Arhiv Občinske počitniške skupnosti Škofja Loka.

Arhiv Počitniškega društva Škofja Loka.

Blaž Dolenc, Racovnik 31, Železniki.

Peter Polajnar, Češnjica 36, Železniki.

Antonov vrtec (1995–2015)

Fotodokument

Aleksander Čufar

MPSA, EFIAP/p, MF FZS

V svojem fotografskem življenju sem počel mnogo stvari, opravljal vsa mogoča in nemogoča dokumentiranja stvari in dogodkov. V čast si štejem, da sem 20 let fotografiral dogodke, svečanosti, umetnine, obiske, izlete Antonovega vrtca in še bi se dalo naštet. Veliko ur in dni je šlo za to, vendar mi ni žal. Ko danes prebiram bogato slikovno gradivo Antonovega vrtca, se ne morem odločiti, kaj bi vam pokazal. Vendar ne zaradi tega, ker ne bi imel dovolj zanimivih in pomembnih fotografij, pač pa se mi toliko tega zdi važno in pomembno.

V tem času so bili trije ravnatelji, pa ena sama pomočnica ravnatelja, vzgojiteljic, ki so delale ali bile na praksi ali pripravništvu, skoraj ne morem prešteti. Kaj šele otrok, prvi se že poročajo, imajo otroke, nekateri kot moj vnuk pa so šele dobro začeli obiskovati vrtec. Z njimi sem hodil na izlete, fotografiral njihove umetnine, ki so jih skupaj z vzgojiteljicami pošiljali na razstave. Neverjetno sem užival ob božičnicah (živih jasicah) in igrah, ki so jih igrali otroci ali starši. Delavnice, pikniki, zahvalne maše, jesenski izleti, letovanja, obiski

znanih in zanimivih ljudi, ki so otrokom in meni pokazali, kaj znajo. Čarobna noč v vrtcu, vsakoletni obisk Miklavža, peka piškotov ali potice, igra v peškovniku, plezanje po plezalni steni ... Še bi lahko našteval, toliko je vsega.

S fotografijami bom poskusil pokazati vsaj delček tega, kar so v Antonovem vrtcu počeli v 20 letih. Mnogo tega bo ostalo neprikazanega; kar boste videli, pa upam, da vas bo navdušilo kot mene, ko se oziram nazaj. Fotodokumentarist ni lahko biti. Vedno moraš biti ob pravem času na pravem mestu. Če pa ti to uspe, z leti nastane foto zgodba, ki ti poplača ves trud, ki si ga vložil. Rad se spominjam "pomembnih" obiskov, ko so vrtec obiskali nuncij nadškof msgr. Giuseppe Leanza, veleposlanik Češke republike dr. Petr Voznica, predsednik vlade dr. Andrej Bajuk, in ko je prispela pomoč pri poplavih nadškofa msgr. Alojzija Urana. Gojenci vrtca so bili smučarski skakalci Peter, Cene in Domen Prevc. Peter je dobitnik srebrne in bronaste medalje na olimpijskih igrah v Sočiju, Monika Grgić pa je prejela zlato in bronasto medaljo na specialni olimpijadi

v Atenah. Ravno tako niso zaostajali tudi umi, ki so pot učenosti začeli v vrtcu: Tina Šubic – udeleženka svetovne olimpijade iz biologije na Japonskem in Jaka Kavčič – ravno tako udeleženec olimpijade iz lingvistike na Švedskem. Kdo ne pozna naše glasbenice Maje Triler, ki nas vedno znova navdušuje s čudovitim glasom ali igranjem na violino? Seznam tistih, ki so nastopali na raznih prireditvah, igrali različne instrumente, likovno ustvarjali in sodelovali na likovnih tekmovanjih doma in v tujini, je dolg. Večkrat najdem fotografije, ko so bili ti uspešni vrtničkarji majhni, vendar so kazali neverjeten pogum in voljo, da jim uspe, kar so si zadali. Tako sedanji kot tudi nekdanji vrtničkarji so me skozi vsa

leta presenečali, kaj vse zmorejo majhne, na videz okorne ročice, ti majhni ljudje. Večkrat sem se vprašal, kako da ni več slikarjev, pevcev, gradbenikov in športnikov v naši dolini, ko pa imamo tako zelo nadarjene otroke.

Zahvaljujem se otrokom in vzgojiteljicam, ki so "potrpeži", kot se reče, za dobro fotografijo. Čez leta, ko bodo v vrtec in šolo hodili njihovi otroci, se jim bodo njihove vrtničevske fotografije verjetno zdele zanimive. Sam si vedno večkrat ogledujem fotografije, ki so nastale v moji mladosti, in sem hvaležen vsem fotografom, ki so jih posneli. Tako imam vedno spomin na dneve, ki so minili, stare, nekoliko obledele fotografije pa bogatijo mojo sedanost.

Vrtec nekoč in danes

Antonov vrtec leta 1995. Foto: Aleksander Čufar

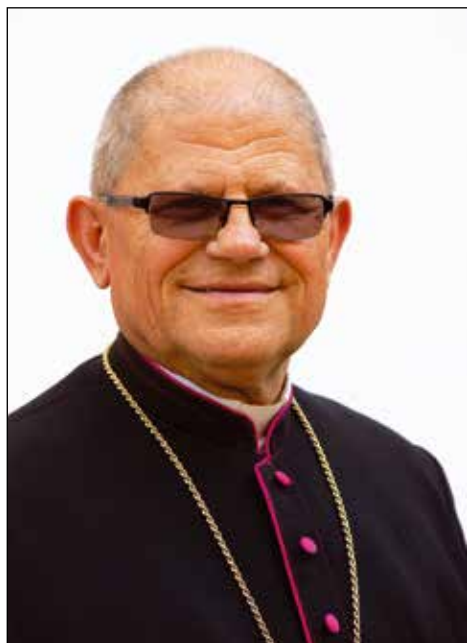

Brez strehe ob prenovi, 1996. Foto: Aleksander Čufar

Vrtec danes, 2015. Foto: Aleksander Čufar

Ravnatelji in pomočnica ravnatelja

Msgr. France Dular, prvi ravnatelj.
Foto: Aleksander Čufar

Andrej Jemec, nekdanji ravnatelj.
Foto: Aleksander Čufar

Tine Skok, sedanji ravnatelj.
Foto: Aleksander Čufar

Nežka Čufar, pomočnica ravnatelja od leta 1995.
Foto: Aleksander Čufar

Prvi dan – čez 20 let

Prvi dan v vrtcu, 1995. Foto: Aleksander Čufar

Po dvajsetih letih, 2015. Foto: Aleksander Čufar

Znani vrtičkarji

Peter Prevc,
srebrna in
bronasta medalja
na Olimpijskih
igrah v Sočiju,
2014.
Foto: Aleksander
Čufar

Monika Grgič,
zlata in bronasta
medalja na
Specialni
olimpijadi v
Atenah, 2011.
Foto: Aleksander
Čufar

Jaka Kavčič,
udeleženec
Olimpijade iz
lingvistike na
Švedskem, 2010.
Foto: Aleksander
Čufar

Maja Triler,
študentka Univerze
za glasbo in
upodabljaajoče
umetnosti Dunaj.
Foto: Aleksander
Čufar

Tina Šubic, udeleženka Olimpijade iz biologije na Japonskem, 2009. Foto: Aleksander Čufar

Cene Prevc, zlata medalja na Svetovnem mladinskem prvenstvu ekipno Liberec, 2013. Foto: Aleksander Čufar

Domen Prevc, srebrna medalja na Olimpijskem festivalu evropske mladine, 2014. Foto: Aleksander Čufar

Pomembni obiski

Govornik na 5. obletnici Antonovega vrtca, dr. Andrej Bajuk, predsednik vlade RS, 2000. Foto: Aleksander Čufar

Nuncij msgr. Giuseppe Leanza v vrtcu, 2003. Foto: Aleksander Čufar

Pomoč pri odstranjevanju posledic poplav, nadškof msgr. Alojzij Uran, 2007. Foto: Aleksander Čufar

Veleposlanik Češke republike dr. Petr Voznica s soprogo, 2011. Foto: Aleksander Čufar

Povezovanje in izobraževanje

Aktiv vzgojiteljic katoliških vrtcev v Železnikih, 2004. Foto: Aleksander Čufar

Srečanje družin katoliških vrtcev na Brezjah, 2008. Foto: Aleksander Čufar

Obisk duhovnikov, 2011. Foto: Aleksander Čufar

Predavanje o vzgoji otrok – Alenke Rebula, 2014. Foto: Aleksander Čufar

Sodelovanje s starši

Glasbena delavnica v Groharjevi hiši v Sorici, 2008. Foto: Aleksander Čufar

Obisk mamic gasilk z Zalega loga, 2010. Foto: Aleksander Čufar

Fizikalni poskusi s profesorico Martino Šubic, 2013. Foto: Aleksander Čufar

Delavnica izdelovanja gregorčkov, 2015. Foto: Aleksander Čufar

Prireditve in razstave

Razstava otroških izdelkov v galeriji Muzeja Železniki, 2005. Foto: Aleksander Čufar

Prireditev Praznik družine v dvorani na Češnjici, 2011. Foto: Aleksander Čufar

Razstava Svetopisemske zgodbe v cerkvi sv. Antona, 2014. Foto: Aleksander Čufar

Nastop na prireditvi Luč v vodo, 2015. Foto: Aleksander Čufar

Družinski izleti

Obisk pri prof. Tonetu Potočniku v Zabrdi, 1996. Foto: Aleksander Čufar

Letovanja v Koči na Gozdu, Vršič, 1997. Foto: Aleksander Čufar

Igra Črni mož na srečanju družin na sv. Andreju, 2012. Foto: Aleksander Čufar

Družinsko sankanje v Dražgošah, 2013. Foto: Aleksander Čufar

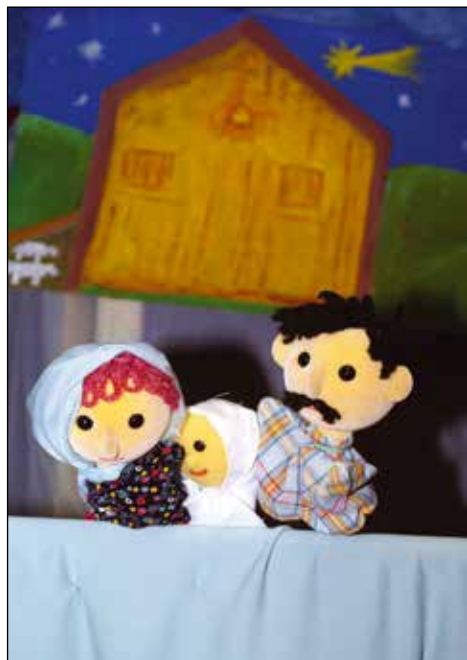
Božičnice

Žive jaslice v cerkvi sv. Antona, 2004. Foto: Aleksander Čufar

Pastirci pred hlevčkom, 2007. Foto: Aleksander Čufar

Lutkovna upodobitev božične zgodbe, 2006.
Foto: Aleksander Čufar

Sveta družina, 2012. Foto: Aleksander Čufar

Božičnica na odru Kulturnega doma, 2014. Foto: Aleksander Čufar

Posebnosti vrtca

Vsakoletna igra staršev za otroke, 2009. Foto: Aleksander Čufar

Bivši vrtičkarji na obisku v vrtcu, 2010. Foto: Aleksander Čufar

Mali maturantje, 2014. Foto: Aleksander Čufar

Družina Rovtar 18 let v Antonovem vrtcu. Foto: Aleksander Čufar

Praznovanje 20-letnice Antonovega vrtca

Od jeseni do pomladi, nastop ob otvoritvi razstave, 2015. Foto: Aleksander Čufar

Otroške umetnine, razstava ob 20-letnici Antonovega vrtca, 2015. Foto: Aleksander Čufar

Fotografija z nadškofom msgr. Stanislavom Zoretom, 2015. Foto: Aleksander Čufar

Skupinska fotografija po zahvalni maši, 2015. Foto: Aleksander Čufar

Priznanje občine Železniki

Priznanje občine za izjemne dosežke, 2015. Foto: Aleksander Čufar

Zaposlene s priznanjem, 2015. Foto: Aleksander Čufar

Kulturno življenje v Dražgošah

Rok Pintar

Leta 1908 je bilo v Dražgošah ustanovljeno Katoliško izobraževalno društvo, najverjetneje kot odgovor na bolj liberalno usmerjeno bralno društvo, ki ga je nekaj let prej (ob prelomu stoletja) v Dražgošah ustanovil prvi dražgoški učitelj Ivan Stupica. Namen teh dveh društev, ki ju lahko šteje-mo za začetnika kulturnega življenja v Dražgošah, je bil v prvi vrsti izobraziti ljudi, saj številni še niso znali brati in pisati. Glavni protagonisti tistega časa v Dražgošah naj bi bili že omenjeni učitelj Stupica, takratni župnik Anton Fajfar (Boškov s Češnjice) in Janez Evangelist Krek, ki je s Prtovča (Ratitovca) pogosto zahajal v Dražgoše.

Katoliško izobraževalno društvo v Dražgošah lahko štejemo kot predhodnika prosvetnega društva, v kar se je pozneje tudi preimenovalo. Kulturno delovanje je z njim zaživelo (oz. se razvilo iz prej neformalne oblike), še posebej dramski odsek društva.

Prve igre naj bi igrali na podu Šimnove domačije (pod je prostor nad štalami oziroma hlevom), pri Dobretu naj bi bila tudi knjižnica. Katere igre so igrali in kdo jih je režiral, ni znano, najverjetneje župnik ali učitelj. Skoraj zagotovo pa so igrali igro Tri sestre, ki jo je Krek napisal za Selca. To igro naj bi si Krek v Dražgošah ogledal in pohvalil eno od igralk, češ da je vlogo odigrala prav tako, kot si je on zamislil. Kdaj je bila v Dražgošah prvič odigrana igra Sveta Lucija, ki jo je Krek napisal prav za Dražgoše (natisnjena je bila leta 1913), ni podatka.

V letih pred prvo svetovno vojno je bil v Dražgošah pozidan prosvetni dom. Takrat (leta 1917) je v Dražgoše prišla mlada in ambiciozna učiteljica iz Podbrezj Alojzija Jeglič. Ko so se razmere po vojni malo umirile, je začela zbirati igre in nato igralce, ki jih je iskala in našla predvsem med svojimi (nekdanjimi) učenci. Katere igre vse je režirala, ni znano. V

letih 1925–1930 so med drugimi igrali igri Stari Elija (naslovno vlogo igral hlapec pri Urbanovih Franc Ozebek) in Mlini pod zemljo, odigrana je bila tudi igra Sveta Elizabeta. Kulturno življenje v Dražgošah je bilo takrat precej razgibano. V Tedenskih slikah, prilogi Domovini, je bilo 16. junija 1927 zapisano:

"Dražgošani so kljub veliki oddaljenosti od kulturnih središč zelo napredni in skrbne mnogo za izobrazbo. Imajo svoje izobraževalno društvo, ki prireja mnogo lepih iger, nadalje gasilno društvo, pa tudi Sokola, ki je te dni postavil svoje novo gnezdo, sokolski dom, na najvišji točki naše države."

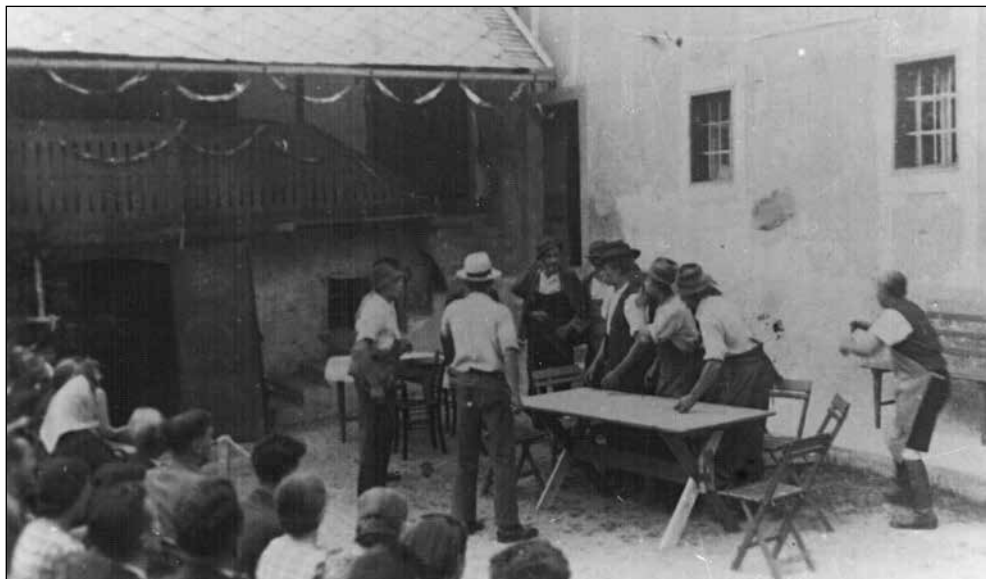
Zvonik cerkve v Dražgošah (levo) in prosvetni dom (desno), fotografirano iz Grobelj okoli leta 1930–35.

Igra Sveta Elizabeta, igrana v Dražgošah okoli leta 1925. Najverjetneje fotografirano za prosvetnim domom. Zadaj (z leve): Mož z brado – neprepoznani, Jakob Lotrič (Lojzetov), Janez Thaler (Rovtarjev), Johana Šolar (Mažova), Katarina Šolar (Šturmovna), neprepoznana, Pavlina Habjan (Šimnova), služkinja pri Kosovih (Plajbova iz Lajš), neprepoznana (morda Gabrijel Markelj (Križov)), neprepoznani (morda Tone Habjan (Boštjanicov)). Na sredini (z leve): Mica Šolar (Mažova), Hilda Šmid (živela v Boštjanicovi hiši), Minka Lotrič (Lojzetova), Neža Lotrič (Lojzetova, pozneje Jorcova), Pavla Marenk (Pstotna, por. Lotrič (Lojzetova)), Milka Prevc (Markova), Johana Lotrič ((Mžorarjeva), prej Jelenc (Heinrihova)), Katra Kavčič ((Bitcova), por. Gajgar), Tona Lotrič (Grogovcova), neprepoznana (morda Lojzka (Čečkova)). Spredaj sedijo (z leve): Pavlina (Brinarjeva), Malka Šmid (Urbanova), Mina Lotrič ((Brinovcova), por. Luznar (Gobovcova)), Lojza Lotrič (Lojzetova), Slavica Pentek (Švebova), Alojzija Jeglič (učiteljica in režiserka).

V letih pred drugo svetovno vojno so bile zagotovo odigrane še igre Miklova Zala, Krivoprisežnik, Skapinove zvijače, Pri belem konjičku, Sveta Lucija (uprizorjena v prosvetnem domu na predvečer

praznika svete Lucije leta 1937) in Voda, nekatere od teh na prostem. Igro Voda so denimo igrali na dvorišču pred Pikcovo hišo v vasi Pri cerkvi (v poznem poletju ali zgodnji jeseni leta 1937).

Igra Voda. Na Pikcovem dvorišču v Dražgošah leta 1937.

Slovesnost ob 30-letnici Katoliškega izobraževalnega društva v Dražgošah, 1938, fotografirano pod cerkvijo; duhovnik na fotografiji je Franc Hiti, mož z brado je Matevž Fajfar (Maticov oče).

Glavno žensko vlogo pri igri Voda je odigrala Markova Rotija, igrala je tudi Švebova Slavica, ki je takrat še študirala, pozneje je postala zelo znana in priznana ginekologinja. Šepetalka (Kovačeva Nežka) je šepetala iz stalnega (hlevskega) okna. Ob koncu igre je bil sprevod s konjeniki skozi vas (od Šimna mimo Pikcove hiše za Urbanovo in Jorcovo hišo). Konjeniki so bili Urbanov Jernejc, Šimnov Janez in Novakov Ivan, ki je stal na konju, kar je bilo izjemno zanimivo za otroke. Za konjeniki so šle narodne noše in nato še občinstvo. Sodelovala je tudi "selška plehmuska", ki je stala na Urbanovem mostu, po katerem so vozili seno na pod.

Minka Habjan, Šimnova

Leta 1938 je bila v Dražgošah večja slovesnost ob 30-letnici delovanja Katoliškega izobraževalnega društva.

Pri prosvetnem (izobraževalnem) društvu je bil pred drugo svetovno vojno najbolj dejaven dramski odsek. Deloval pa je tudi fantovski odsek. Imeli so uniforme (klobuke). Delili so se na mladce in naraščajnike. Jaz sem bil šele naraščajnik. Vaje smo imeli vedno ob nedeljah dopoldne. Telovadili smo in korakali. Treniral nas je Markov Rafko, ki je, ko smo korakali, z velikim navdušenjem pel pesem "Dvignite Orli, v jasne višine, krila ponosna mlade moči! Sove se skrivajo v nizke temine, k soncu, k svetlobi Orel hiti." Šele pozneje sem zvedel, da je bila to prva kitica orlovske himne. V dvorani prosvetnega doma so večkrat postavili drog, da so bolj pogumni na njem telovadili. V veži v župnišču pa so bile shranjene lesene krogle, da smo se lahko z njimi igrali (balinali), kadar smo hoteli. Mladci so se naučili telovadbe, da so lahko leta 1935 nastopili na stadionu v Ljubljani, kjer je bil evharistični kongres.

Pri prosvetnem društvu so okoli leta 1940, tik pred vojno, ustanovili tamburaški zbor. Vodil ga je Filip Mlinar, organist in krojač. Imeli so precej inštrumentov. Manjše je moral plačati vsak sam, za večje pa je nekaj prispevalo društvo. Kakšnega skupnega nastopa jim še ni uspelo imeti.

Markovi (Prevc) so bili že včasih zelo muzikalni. Markov Janko omenja v svojih spominih, da so imeli cel kup inštrumentov; Milka citre, Rotija kitaro, Rafko mandolino in tamburico, Miha pa brač. Mama je menda večkrat karala očeta, ker je prodal harmoniko.

Janko Pintar

Ko je učiteljci Jegličevi začel odpovedovati vid, je režijo iger v Dražgošah prevzel Janez Thaler (Rovtarjev). Že pred drugo svetovno vojno je bilo več iger odigranih pod njegovim vodstvom.

Vojna in z njo povezani dogodki tako kot na drugih področjih tudi na kulturnem Dražgošam niso prizanesli. Skupaj s hišami in gospodarskimi poslopji je bil do tal porušen prosvetni dom, enaka usoda je doletela sokolskega. Vse je bilo treba začeti znova. Domačini so si postavili začasna bivališča (barake) in že jeseni leta 1945 je bila v eni od njih (Na pečeh) odigrana igra Njega ni. Igralci so med ponazoritvijo bitke pred barako streljali s pravimi mitraljezi in puškami. Sodelovali so stražarji nemških ujetnikov. Tako se je v opustošeni vasi začelo prebujati tudi kulturno življenje. Kmalu so domačini v lesenem gospodarskem poslopju v vasi Na pečeh (na Megušarjevi njivi) uredili majhno dvorano, kjer so odigrali še več iger. Pod vodstvom Janka Pintarja so leta 1951 v eni od barak oživili tudi knjižnico.

Med prvimi po vojni so v Dražgošah igrali še igri Črna žena (režiral Matevž Šmid – živel v Železnikih, sicer Prešnikov iz Dražgoš) in Ponos za ponos (1947). Pri tej igri je otroka "igral" enoletni Filip Šolar (Koritnikov), njegova mama v igri je bila Minka Habjan (Šimnova). Leta 1948 je bila odigrana igra Drabosnjak (fotografija te igre je objavljena v Želez-

Igralci igre Ponoš za ponos, Dražgoše, predpust 1947. Od leve: Peter Habjan (Šimnov), Jakob Lotrič (Kališnikarjev), Minka Habjan (Šimnova), Lotrič Francka (Grogovcova), Janez Thaler (Rovtarjev), Cilka Kavčič ((Hkavščova), por. Prevc (Markova)), Miha Prevc (Markov).

Igra Veriga. 17. 4. 1955. Dražgoše, Na pečeh. Zadaj (z leve): Lojze Ambrožič (Pavlinin), Andrej Kavčič (Jakčov), Kati Marenk ((Pikcova), por. Pintar (Miklavžova)), Anton Megušar (Grogcov), Joža Jelenc (Bolčarjev). Na sredini (z leve): Janez Thaler (Rovtarjev) – režiser, Marica Šolar ((Koritnikova), por. Jelenc (Bolčarjeva)), Franc Lotrič (Tomažov), Slavka Habjan ((Ožbicova), por. Lušina), Drago Habjan (Primčkov), Julči Strnad (učiteljica v Dražgošah), Franc Kavčič (Hkavščov). Spredaj (z leve): Miha Thaler (Rovtarjev), Janko Pintar (Miklavžov), Filip Šolar (Koritnikov).

Igralci in sodelavci drame Sin. Fotografirano na gostovanju v Selcih, 29. 1. 1956. Original hrani Rezka Lotrič. Ta igra je bila igrana še 26. 12. 1955 v Dražgošah in 15. 1. 1956 pri Sv. Lenartu. Zадaj (z leve): Janko Pintar, Rezka Lotrič (Tomažova) – šepetalka, Ivanka Šolar ((Koritnikova), por. Habjan (Primčkova)), Drago Habjan, Katarina Pintar, Lojze Šolar (Anžetov), Julči Strnad (učiteljica v Dražgošah), Venči Ambrožič, Nančka Bobnar Kranjc (učiteljica v Dražgošah). Spredaj sedijo (z leve): Nežka Kavčič (Bitcova), Janez Thaler (Rovtarjev) – režiser, Neža Bešter (Polakova), Franc Lotrič (Tomažov).

Igra Živ pokopan. Igralci in spremljevalci. Fotografirano 14. 6. 1964 (original hrani Rezka Lotrič). Zадaj (z leve): Gabrijel Markelj (Križov) – masker, Joža Frakelj (Štihlnov), Albina Lotrič ((Brinarjeva), por. Šolar (Lovrihova)) – šepetalka, Rafko Kavčič, Mici Kavčič – ni igrala, Gartner Ivan (Novakov) – ni igral, Franc Lotrič (Tomažov), Kati Marenk (Pikcova) – ni igrala, Lotrič Francelj (Brinarjev) – ni igral. Na sredini (z leve): Janez Thaler (Rovtarjev) – režiser, Anton Ambrožič (Pavlinin), Miha Thaler (Rovtarjev), Janko Pintar (Miklavžov), Tončka Marenk ((Pikcova), por. Bešter (živi v Podblici). Spredaj (z leve): Tone Jelenc (Dobretov), Polde Marenk (Pikcov).

nih nitih št. 7), okoli leta 1950 sta bili uprizorjeni Domen in otroška igra Pogumni Tonček (v glavni vlogi Tone Lušina – Ožbicov), leta 1951 pa Županova Micka. Igrali so še Zlatarjevo zlato (1953 – pri tej igri je bil zaradi spleta naključij s strelom iz puške nesrečno ranjen Franc Katrašnik z Jamnika), Roksi, Peg, srček moj, Matiček se ženi (1954), Veriga (1955), Sin (igrana v Dražgošah 26. 12. 1955, gostovanji pri Sv. Lenartu in v Selcih), Bele vrtnice, Via Mala (maj 1956 – igrana v Dražgošah in Žabnici), Sosedov sin, Stilmondski župan, Kastelka, Fina gospa, Vdova Rošlinka, Srenja (igrana 28. 11. 1958), Pri belem konjičku (igrana na pustno nedeljo, 8. 2. 1959, glavno moško vlogo je igral Vinko Luznar – Gobovcov). Ker je bilo v Dražgošah malo moških (za moške vloge), so radi priskočili na pomoč fantje iz sosednjih vasi, predvsem z Rudna. Prve igre po vojni je z izjemo nekaterih režirala Angela Lotrič (Štihlnova), za njo pa Janez Thaler (Rovtarjev).

Prav je, da se iz tega časa spomnimo tudi Gabrijela Marklja, Mežnarjevega iz Kališ (mi smo rekli Križovega). V Dražgošah je veliko igral, posebej pred vojno, bil je tudi masker, posebno rad je izdeloval brke.

Janko Pintar

Leta 1961 so v novi šoli v Dražgošah uredili dvorano za kulturne prireditve, kar je bilo združeno z veliko kulturno slovesnostjo, podobno kot tri leta prej ob odprtju šole.

Drama Otok in struga, odigrana pomladi 1968, je bila kar zahtevna naloga za režiserja Janeza Thalerja že zato, ker je bilo treba na majhen oder spraviti obsežno delo in dobiti prave igralce za zahtevne vloge, saj smo bili nekateri še neizkušeni. Igra sama je zahtevala magnetofonske posnetke šumenja vode, dežja z bliskom in gromom, pa

tudi veselo žvrgolenje ptic. Tudi obleke za igralce si je bilo treba izposoditi v poklicnem gledališču v Ljubljani.

Meni kot igralki je igra ostala v lepem spominu. Vseč mi je bila vsebina, nadvse pa vloga mlade Serafine, ki je nosila lepo sposojeno obleko iz "ta pravega gledališča". Pri teh oblekah naj omenim še to, da so bile te zares lepe šele, potem ko smo jih igralko oprale in še malo polepšale s svojimi bleščicami. Prijateljica Lucija Jelenc (poročena Thaler) se spominja, da ji je bilo najtežje nositi lasuljo. Njena vloga je bila težka, saj se je njena nesrečna ljubezen končala v deroči vodi. Njena vloga je zahtevala tudi petje. Doživeto je zapela: Vsi so prihajali, njega ni blo ... Naj omenim, da je bila igra zares dobra, režiser zadovoljen z igralci in tudi gostovali smo z njo v več krajih. V Srednjo vas v Bohinju smo se odpeljali z avtobusom.

Mira Lotrič, poročena Jelenc

Igralke igre Otok in struga, pomlad 1968, pred dvorano v Dražgošah. Original hrani Mira Jelenc. Z leve: Veronika Šolar (por. Gartner) – spletična Lucija, Lucija Jelenc (por. Thaler) – kontesa Zora, Mira Lotrič (por. Jelenc) – kontesa Serafina.

Ko so Janezu Thalerju začele pešati moči (njegov sin Gabrijel se spomina, da so mu za 40 let delovanja v društvu poklonili uro), so mu pri režiji pomagali učiteljci Nančka Bobnar Kranjc in Julči Strnad ter Francelj Lotrič (Tomažov).

Zime, ki sva jih preživelii z Julči (Strnad – op. a.), so bile pestre, Julči je igrala v igratih, sama sem se spustila v režijo. Prvo leto kot asistentka g. Robarja (Janeza Thalerja – op. a.), naslednji dve zimi sem režirala sama. Igrali smo Sina in Vio Malo. Z igrami smo gostovali v Selcih, Martinj Vrh, Žabnici. Poleg igre smo vsako zimo pripravljali proslave za državne praznike in za obletnice dražgoškega boja.

Marija Bobnar Kranjc - Nančka
v knjigi 100 let šole v Dražgošah

Za njimi je približno od leta 1970 do sredine osemdesetih let igre v Dražgošah režiral Franc Lotrič (Brinovcov). V vasi je bil torej dejaven še več let po tistem, ko se je leta 1975 z družino preselil v Dašnico. Od tam se je vozil na vaje v Dražgoše. V času svojega vodenja dramske skupine se spominja predvsem naslednjih igralcev: Micike Kavčič, Rafka Kavčiča, Francke Kavčič, Tončke Marenk, Micike Potočnik, Jožeta Fraklja, Lucije Frakelj, Albine Lotrič, Franca Šolarja, Vere Šolar, Lucije Jelenc, Antona Ambrožiča, Mire Lotrič, Dominika Lotriča, Franca Lotriča in Milene Lotrič (šepetalke). Z igrami Avtobusna postaja (pri tej predstavi je bil šofer Tone Jelenc, natakaraica pa Vera Šolar), Kastelka, Pri Belem konjičku, Gosposka kmetija, Živ pokopan, Trije vaški svetniki, Otok in struga, Na letovišču, Kovarstvo in ljubezen, Težka ura, Stilmondski župan, Prisega opolnoči so pogosto gostovali v Lučinah, Podlonku, Selcih, Podblici, Gorenji vasi, Srednji vasi pri Bohi-

Igra Počitnice na deželi. Fotografrano v Podlonku, najverjetneje pomladi leta 1983. Original hrani Miha Jelenc. Zadaj (z leve): Dominik Lotrič (Brinovcov), Mici Potočnik (Megušarjeva), Manja Zupanc ((Maticova), por. Mohorič), Miha Jelenc (Bertov), Majda Frakelj ((Štihielnova), zdaj živi na Brezovici), Rafko Kavčič (Jakčov), Francelj Lotrič (Brinovcov). Na sredini (z leve): Miha Prevc (Markov), Francka Kavčič (Hkavščova iz vasi Pri cerkvi), Manči Lušina ((Užbicova), zdaj živi v Rovtah pri Podnartu), Rafko Kavčič ml. (Jakčov). Leži: Vencelj Šturm (Tomažkov).

nju ter na Bukovici.

Približno v tem času (1964–1979) je v bila Dražgošah na gledališkem področju pri delu z otroki zelo dejavna učiteljica Pavla Trček Suwa. Vsako leto so v okviru šole pripravili štiri javne prireditve, med zadnjimi pod njenim vodstvom so igrali igrico Bedak Pavlek.

18. januarja 1977 je bilo (sodeč po dokumentih iz poznejšega izbrisa) v register društev vpisano Kulturno umetniško društvo Brata Bička Dražgoše, verjetno pa je pod tem imenom delovalo že nekaj let prej. Okrog leta 1985 so pod vodstvom Mihaela Prevca (pozneje župana in poslanca) otroci odigrali Kekca, 13. aprila 1986 je bila v Dražgošah premiera burke v dveh dejanjih Trije tički (ponovitve v Selcih, Podblici in Davči). Istega leta so pod vodstvom Katarine Jelenc (poročene Peternelj) otroci v okviru takratne mladinske organizacije, katere delo se je prepletalo z delovanjem KUD-a,

odigrali Pavelčkovo piščalko. Rafko Kavčič st. je s sovaščani leta 1988 režijsko pripravil igro Razvalina življenja. Sledilo je nekaj družabnih večerov z odigranimi skeči. V letih 1989, 1990 in 1991 jih je pripravljala Janez Pintar. Na družabnem večeru leta 1991 je predstavil Dražgoške statute, ki govorijo o pravicah in dolžnostih dražgoških "pobov" ter z nji-

Janez Pintar (Miklavžev) – levo in Marko Lotrič (Brihovcov) med skečem na družabnem večeru leta 1989 – izrez iz videoposnetka.

Pavelčkova piščalka, 1986, fotografija z gostovanja v Sorici. Original v albumu dražgoških društev. Od leve: Zinka Lušina (por. Šolar (Ožbicova)), Bojan Ambrožič (Pavlinin), Stane Jelenc (Bolčarjev), Tone Habjan (Primčkov), Primož Lušina (Brinarjev), Joži Pintar ((Miklavžova), por. Peternelj), Anica Habjan (Primčkova), Nada Jelenc ((Jorcova), por. Pfajfar), Erika Šolar ((Lovrihova), por. Šmid), Marjeta Šolar ((Mihova), por. Nastran), neprepoznana, Zalka Lušina ((Ožbicova), por. Pintar), Tone Ambrožič (Pavlinin), neprepoznan (fant z brado, morda Janez Šolar (Kolendrov)), Jana Marenk (Pikcova), Katarina Jelenc ((Bolčarjeva), por. Peternelj).

mi povezanih običajih in navadah. Pod vodstvom Janeza Pintarja je bila 9. februarja 1992 v Dražgošah tudi premiera komedije v treh dejanjih Moč uniforme, nakar je dramsko življenje v Dražgošah spet skoraj za desetletje izgubilo zagon. Odmevnejša je bila še proslava ob 100-letnici šole v Dražgošah. Vsebino te proslave, ki je potekala 19. junija 1994 na igrišču za šolo v Dražgošah, so pripravili Jana Lušina, Francka Frakelj in Janez Pintar. Gradivo za spremljajočo razstavo in brošuro, izdano ob tej priložnosti, je zbrala in uredila Julijana Prevc. Janez Pintar je ob pomoči očeta Janka Pintarja dve leti pozneje (29. decembra 1996) v cerkvi v Dražgošah pripravil tudi spominsko slovesnost ob 100. obletnici rojstva prof. Jakoba Šolarja z naslovom Markov gospod.

Dramsko življenje se je po desetletju posta (društvo je medtem vsako leto za 1. november redno pripravljalo komemoracije pri osrednjem dražgoškem spomeniku – nagovori so zbrani v

posebnem zborniku, učiteljice, predvsem Francka Frakelj, pa so z otroki še naprej pripravljale šolske predstave) vnovič začelo prebujati leta 2002, ko smo v okviru pustovanja, ki ga je pripravilo Turistično društvo Dražgoše, izvedli krajši kulturni program. Takrat je bila na dražgoškem odru prvič predstavljena gledališka improvizacija – po vzoru Impro lige v Ljubljani. Leto pozneje je bil program pustovanja še nekoliko bogatejši. Želja po dramskem udejstvovanju je naraščala in leta 27. januarja 2005 je bilo "vnovič ustanovljeno" Kulturno umetniško društvo Dražgoše. Leta 2006 je bila v njegovem okviru odigrana otroška igra Pavliha se predstavi, sledila je igra na prostem Sveta Lucija, ki je doživela nepričakovano dober odziv, kar je tako meni (režiserju) kot igralcem dalo navdih, da smo pripravili še tri igre na prostem (v narečju), in sicer Stari in mladi (2009), Voda (2011) ter Krivoprisežnik (2013). Za plotom v Dražgošah, kjer smo vkopali tribune in pripravili prizorišče,

Igra Voda v gledališču Za plotom v Dražgošah. Pomlad 2011. Foto: Aleksander Čufar

si jih je ogledalo vsako po več kot 1.000 gledalcev, nekatere celo več kot 1.500. Za uspešno izvedbo iger na prostem je društvo leta 2010 prejelo priznanje Občine Železniki. O igrarh so izšli številni članki v medijih (Sveta Lucija povezala Dražgoše – Gorenjski glas, 3. maj 2007, Stari in mladi navdušujejo – Gorenjski glas, 1. maj 2009, Nova igra na prostem – Železnikarski glas, 15. april 2011, Že četrta igra na prostem – Loški glas, 26. marec 2013, V Dražgošah po krivem prisegli – Gorenjski glas, 3. maj 2013, Gledališče z najlepšim razgledom – Loški utrip, julij 2013 ...). Iz obdobja po letu 2005 velja omeniti še spontan nastanek dveh precej prepoznavnih dražgoških gledaliških (pretežno pustnih) likov – Rudija in Žbeta. Gre za vaška posebneža, ki sva jih ob vključevanju etnološkega in kulturnega izročila Dražgoš po avtorskem besedilu na različne tematike večkrat pretežno improvizirano uprizorila z Gorazdom Jelencem. Z no-

vim letom 2014 se je Kulturno umetniško društvo Dražgoše pripojilo Turističnemu društvu Dražgoše in od takrat deluje pod imenom Kulturno turistično društvo Dražgoše. Prvi člani upravnega odbora smo Rok Pintar – predsednik, Miha Zupanc – podpredsednik, Barbara Debeljak – tajnica, Ana Jelenc – blagajničarka. Naša osrednja želja na kulturnem področju je, da bi Dražgoše dobile večnamensko dvorano, v kateri bi lahko uprizarjali tudi nekoliko večje igrice. Takšne dvorane vas nima že od tragičnih dogodkov v drugi svetovni vojni. Sicer pa si kot največji uspeh štejemo to, da smo z delovanjem po letu 2005 in predvsem z igrarji na prostem uspeli povezati vas, tako da se ne delimo več po političnem, verskem ali kakršnem koli drugem prepričanju, kar se je tudi v Dražgošah prepoznati dogajalo v preteklosti. Prav to ob uspehih našega dela v okviru društev vsako leto proslavimo na skupnem vaškem pikniku zahvale.

Gledališki listi in letaki (igre Sveta Lucija, Stari in mladi, Voda, Krivoprisežnik) in priznanje občine Železniki za uspešno izvedbo teh iger na prostem. Foto: Rok Pintar

Pisni viri:

Slovenec, leto XXXVI, št. 189, 19. avgust 1908.

Tedenske slike (priloga Domovini) leto III, št. 24, 16. junij 1927.

Gorenjski muzej Kranj: *Kulturna društva na Gorenjskem v letih 1860 do 1914*, september 1980, str. 32, 41.

Ciril Zupanc: *Kulturno-prosvetno življenje v Železnikih od 1945 do 1975*, Loški razgledi, 1976.

Julijana Prevc: *100 let šole v Dražgošah 1894–1994*.

Drugi viri:

Janko Pintar (Miklavžev), Minka Habjan (Šimnova), Franc in Marija Lotrič (prej Brinovcov oz. Pstotna iz Dražgoš), Gabrijel Thaler, Mici Kavčič, Rezka Lotrič, Katarina Pintar, Tončka Bešter, Manja Mohorič, Miha Jelenc, Katarina Peternelj, Janez Pintar, Danica Jelenc, Marko Lotrič.

V 11. številki zbornika ste ob prebiranju zapisa Roka Pintarja o svojem očetu Jan-ku verjetno opazili, da nekaj manjka. V tej številki Železnih niti z objavo prispevka o kulturnem življenju v Dražgošah, ki ga je začel pisati Janko, dokončal pa njegov sin Rok, to napako popravljamo.

Literarna dela

Franc Tušek
Ladi Trojar
Vera Završan

Neprevidna stava

Drozgov Martin se je zvečer vrnil iz gozda, kjer je napravljajl drva. Na pragu ga je pozdravila hčerka, prvošolka Katja: "Ati, midve z mamó sva pa danes vlagali češnje. Vložili sva jih kar dvajset kozarcev. Ali nisva pridni? Pomisli, kar dvajset kozarcev sva vložili!"

Martin je hčerko pobožal po laseh in jo pohvalil: "Seveda sta pridni, tako kot vedno. Samo ali je to res, da sta vložili dvajset kozarcev?"

"Res, ati, čisto zares! Pojdiva k mami, pa bo še ona povedala."

"Ne vem," se je smehljajl oče Martin, "ne verjamem, da bi vama v enem dnevu uspelo vložiti toliko kozarcev."

"Ja, pa nama je uspelo!" je postajala Katja že kar nejevoljna, ker je ati dvomil v njeno in mamino sposobnost.

"Katja, ali se nisva pred kratkim domenila, da ne boš lagala, ker to ni lepo?" je oče na videz zaskrbljeno pogledal hčerko.

"Ati, saj ne lažem, to je čista resnica, kar ti govorim! Pojdi z menoj v shrambo, pa ti bom pokazala vseh dvajset kozarcev!"

"Ne vem, ne vem! To pa težko verjamem! Kar stavit bi šel, da tolikšnega dela vidve danes nista opravili," je skušal hčerko.

"Prav, pa staviva! Polkilogramsko lešnikovo čokolado – ali je prav?" Katja je očetu ponudila roko v potrditev stave.

Oče ji je segel v roko in slovesno dejal: "Naša Katja pravi, da sta z mamico danes vložili dvajset kozarcev. Jaz, Katjin oče, pa trdim, da jih nista. Ako sta jih vložili, kupim jaz Katji polkilogramsko lešnikovo

čokolado, če pa jih nista, enako čokolado kupi Katja meni. Ali drži?"

"Drži!" je Katja vsa nasmejana potrdila stavo trdno prepričana, da je čokolada že njena last.

Skupaj sta stopila v shrambo in Katja je pokazala na polico, kjer so stali kozarci.

"No, ali jih vidiš," je zmagoslavno vzkliknila, "kar preštej jih!"

"Ja, to so vložene češnje, kje pa so vloženi kozarci?" je zvito vprašal oče. "Ti si rekla, da sta danes z mamico vložili dvajset kozarcev, ne pa dvajset kozarcev češenj. Izgubila si stavo in kupila mi boš čokolado!"

"Ne velja!" se je uprla Katja. "Ti jo dolguješ meni!"

"Izgubila si stavo in kupila mi boš čokolado," je oče ponovil svojo zahtevo.

"Ne, ti jo boš kupil meni!" tudi Katja ni popustila.

V shrambo je prišla mamica in prisluhnila prepiru. Ko je ugotovila, kaj je vzrok spora, je hčerko poučila: "Vidiš, Katja, kako si neprevidna. Samo pomisli, kolikokrat te je ati že naplahtal s temi besednimi zvijačami, pa se še daš speljati. Kupi mu tisto čokolado, ker si pač izgubila stavo, v prihodnje pa bodi bolj previdna in atiju ne nasedaj več!"

Katja se je razočarano naslonila na steno.

"Nič ne bodi žalostna, Katja," je dejal oče, "saj bom jaz kupil čokolado in jo bomo skupaj pojedli. Ta primer naj ti bo v poduk in v prihodnje z nikomer ničesar ne stavi, pa če si še tako trdno prepričana, da imaš prav!"

Franc Tušek

Domovina

*Domovina, ti si moj vrt,
v katerem se sprostim,
ti si moj kotiček
in v njem se svobodno razživim.*

*Domovina, ti si moj travnik,
kamor zgodaj grem s koso,
še rosno travo pokosim
in sonce mi jo posuši v seno.*

*Domovina, ti si moja njiva,
kjer pridelam hrano,
zemljo zorjem, jo posejem,
nato izravnam jo z brano.*

*Domovina, ti si moj gozd,
kraj miru in čistega zraka,
rad grem v njegov objem,
saj naredi me pravega junaka.*

*Domovina, ti si moja domovina,
moja družina in moja mati,
vedno bom te gledal
v najlepši luči zlati.*

Franc Tušek

Sanje

*Ponoči sem sanjal
hude, moreče sanje,
bila je vojna,
povsod sami poboji, klanje.*

*Razvaline in požari,
grozno bobnenje topov,
množica objokanih ljudi
in morje porušenih domov.*

*Kakor Sodomo bi gledal
brez glasu in moči,
ali res prišel je sodni dan
in z njim konec naših dni?*

*Prebudil sem se sredi noči
po vsem telesu prepoten,
duševno in telesno
pa povsem zmeden.*

*Precej časa sem potreboval,
da postavil sem se v pravo stanje,
preden sem ugotovil,
da so to bile le sanje.*

*Le nekaj noči za tem
spet so me sanje obiskale,
tokrat v spanju povsem drugačne
so mi se podobe prikazale.*

*Bil sem mogočen kralj
sredi veličastnega dvora,
obdan s številnimi dvorjani
iz njihovega cenjenega zbora.*

*Tu se je prepevalo
in lepo se je igralo,
na najboljše instrumente
se je sviralo, brenkalo.*

*Po teh lepih taktih
se krasno je plesalo
in roj najlepših lepotic
se z nami je igralo.*

*In kakšno okusno hrano
tu na dvoru smo uživali,
ne imena ne izvora
zanjo nismo mi poznali.*

*Ko sem najbolj užival
ves srečen in vesel,
sem od dvora se poslovil
in v naše življenje poletel.*

*Svit skozi okno
pokukal je na me
in je dokončno zdramil
mojo dušo in srce.*

*Nazadnje sem ugotovil,
da sanje so vedno čudovite,
ne samo v spanju,
tudi budni se jih lahko razveselite.*

Franc Tušek

Samota

*Kot samotni macesen
na gori, tako je moje srce:
polno praznine in bolečine,
trpljenja in hrepenjenja.*

*Hrepenjenja po sreči, ljubezni,
po nekdanjih dneh, polnih smeha,
vedrine in brez bolečine.*

*Koliko samotnih ljudi
na tem svetu živi!*

Ladi Trojar

Pogrešam

*Pogrešam te,
tvoj nasmeh,
tvoj korak,
tvoj glas,
srečanja s teboj,
stisk roke,
objem, poljub,
pogrešam te
tako, da me
boli srce ...*

Ladi Trojar

Veselim se

*srečanja s prijatelji,
njihovega veselega smeha,
novic, ki jih prinašajo
z vseh vetrov,
ponujene roke za sprehod,
povabila na obisk ...*

*Veselim se človeške bližine
in se bojim prazne, samotne sobane.*

Ladi Trojar

Prijateljem

*Veš, težko je živeti
brez sanj, prijatelj moj.
Veš, težko je biti človek
v tem realnem vsakdanu.*

*Vem, težko se je vživeti
v ta čudni svet,
ki ni od tega vsakdana,
in dosti lažje bi bilo živeti
preprosto od danes do jutri.
Pa ni tako preprosto,
še najmanj meni.*

*Veš, prijatelj moj,
težko je živeti po moje.
A vseeno je to le –
moje življenje!*

Vera Završan

Hvala ti!

*Hvala ti
za vsa spoznanja,
za resnico
o svetu, o ljudeh.
Hvala ti za vse poraze,
življenje!*

*Hvala ti
za voljo,
za mir večera,
za toploto jutra.*

*Hvala ti
za vso ljubezen,
vsajeno v srce.
Hvala ti, življenje!*

Vera Završan

Svet je le oder

*Pa spet igravimo
svoje vloge.
Svojo bom poskušala dobro odigrati.
To, kaj sem v resnici,
ve le malokdo
in dobro je tako.*

*Nadenimo si maske
za vesele,
za žalostne vloge,
življenje teče, teče ...*

Vera Završan

In njeno se je žal izteklo. (Dopis Ladi Trojar)

Zadnja drama Janeza Evangelista Kreka, rojenega pred 150 leti

Literarnozgodovinska razprava
o Krekovi dramatik

Milan Dolgan

Portret dr. Janeza Evangelista Kreka.

Rokopis, časopisni in knjižni natis, motivika

Podatki o knjižni izdaji so naslednji: "Ob vojski. Igrokaz v štirih slikah. Spisal dr. Janez Ev. Krek. V Ljubljani 1918. Izdala in založila Katoliška bukvarna. Tiskala Katoliška tiskarna." V časopisu Slovenec je izšel oglas o izidu te knjižice 21. VIII. 1918.

Potem ko sem na osnovi knjižne izdaje preučil to malo znano Krekovo igro in verjetne okoliščine njenega nastanka, sem predvideval, da bi utegnil biti ohranjen rokopis, in sicer najbolj verjetno v sklopu zapuščine profesorja Ivana Dolenca, velikega Krekovega prijatelja, biografa in izdajatelja Izbranih spisov. Začel sem poizvedovati, in moje predvidevanje se je uresničilo, kar me je kot literarnega zgodovinarja zelo zadovoljilo. Krekov rokopis igre je namreč ohranjen v sklopu Dolenčeve zapuščine

v knjižnici kapucinskega samostana v Škofji Loki. Pristrčno se zahvaljujem gospe knjižničarki Mariji Gartner, da je rokopis poiskala in mi ga dala na razpolago za preučitev.

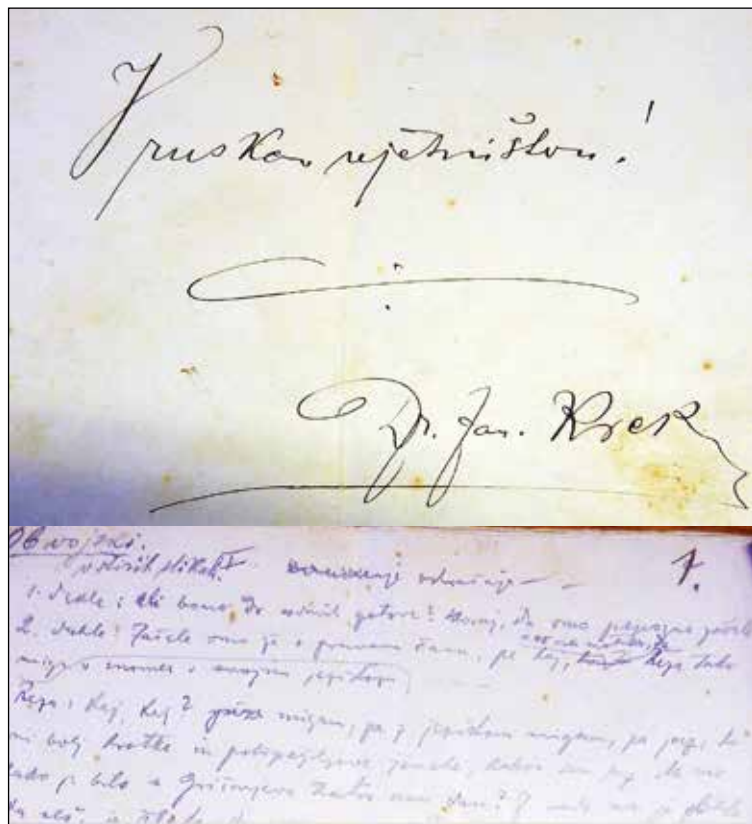
Presenetljivo je, da ima rokopis drugačen naslov, in sicer: "V ruskem ujetništvu! Dr. Jan. Krek". Ali je s tem naslovom razkrita prvotna oziroma osnovna zamisel Krekove vojne drame? Ali pa je samo poudarjeno, kako pomembna je bila za pisatelja motivika ruskega ujetništva, ki ima dejansko v kompoziciji igre le stranski pomen.

Vendar se nahaja nepričakovani naslov V ruskem ujetništvu samo na ovojnici rokopisa. Ko pa se besedilo dejansko začne, je prav majhno izpisan poznani naslov: "Ob vojski v štirih slikah".

Približno polovica rokopisa je napisana s svinčnikom, druga polovica s črnilom. Besedilo se dobro ujema z natisom. Tu in tam so popravki, nekateri so avtorjevi, nekateri pa verjetno izvirajo od knjižnega

prireditelja ali urednika. Čitljivost je pač nekoliko težavna. Lahko pa rečem, da je tak rokopis že mogel biti predloga za stavljenje v tiskarno. Zdi se, da je bilo nekaj negotovosti glede druge slike, v kateri se v sanjah prikazujeta Laški ujetnik in Ruski ujetnik, ali je to samostojna slika. Pomembno je, da rokopis ne označuje delov besedila, ki bi jih uprizoritev lahko izpustila.

Gospa Marija Gartner mi je razkrila še nekaj. Igra Ob vojski je bila objavljena ne le knjižno, ampak tudi v časopisu, in sicer je bil to tednik Ilustrirani Glasnik ("Izdaja Katoliška tiskarna v Ljubljani, odgovorni urednik Josip Klovár"). Ali je bil morda ta Josip Klovár prireditelj igre za tisk? Časopis Ilustrirani Glasnik, ki je izhajal od poletja 1914 do avgusta 1918, je v veliki meri objavljaval senzacionalna poročila in slike iz prve svetovne vojne. Presenetljivo veliko je objavljenih fotografij padlih slovenskih mož in fantov, tako da se kljub režimski usmerjenosti

Ohranil se je rokopis Krekove igre "Ob vojski". A ta naslov je napisan čisto majhno. Prvotni glavni naslov "V ruskem ujetništvu" je bil takrat kar političen.

ni skrival naš velikanski krvni davek avstro-ogrske monarhiji.

Igra Ob vojski je objavljena v štirih nadaljevanjih (kar se ujema s štirimi slikami) 23. V. , 30. V. , 6. VI. in 13. VI. leta 1918. Izid knjige je sledil čez tri mesece. Tekst v časopisu se popolnoma ujema z natisom v knjigi, torej je bil uporabljen tiskarski stavek za oboje. Že časopisno besedilo označuje uprizoritvene okrajšave, razlika pa je v tem, da v časopisni objavi ni končne opombe o uprizoritvenih okrajšavah in uglasbitvi.

Imenovani časopis je seveda posvetil primerno pozornost tudi Krekovi smrti, in sicer je izšel članek s podpisom A. Kalan. Ta poroča, da se je "smrtno trudni" Krek na poti z juga v Ljubljano namenoma ustavil v Šentjanžu. V Šentjanžu je 8. X. 1917 umrl pri svojem prijatelju župniku.

Dne 22. VIII. 1918 ta časopis objavlja poročilo in sliko o vzdavi spominske plošče na župnišću v Šentjanžu, kjer je Krek umrl, poleg tega več fotografij o Krekovih bivališčih. Že prej (9. V.) objavlja članek Kje stoji Krekov spominik, v katerem se predlaga, naj stoji pred deželnim dvorcem v Ljubljani, češ da tukaj "bo kdaj središče vseslovenskega političnega življenja".

Značilno je, da po Krekovi smrti ob godu cesarja Karla I. časopis objavlja politično pesmico, ki izkazuje soglasje s tedaj potekajočo agitacijo za (Krekovo) majniško deklaracijo: "Jugoslavija prihaja / zdaj pred te, naš svetli car ... / Ti osrečiti jo hoti - / bodi oče ji skrbeč!" Časopis se je sicer označeval, da je nepolitičen. Najbrž je podpiral Krekovo in Jegličovo in Koroščevo Jugoslavijo z negotovostjo, bolj je moral podpirati Šušteršičevo proavstrijsko politiko.

V sklopu škofjeloškega rokopisa igre Ob vojski pa je še ena najdba. To je priloženi posebni list, ki ima spodaj datum 21. III. 1961 in podpis "I. Dolenec".

Besedilo na tem listu vsebuje dva odstavka. Prvi se glasi:

"Krek, Ob vojski.

Krek je rokopis izročil Skubicu (krstnega imena ne vem), ki je bil ob času Krekove smrti kaplan v Št.

Janžu. Skubic je rokopis podaril meni."

Kaplanu je bilo ime Anton Skubic. Po razpoložljivih podatkih je služboval v Šentjanžu v letih 1916–1918, kasneje pa neznano kje. Ali je morda Anton Skubic režiral in uprizoril igro, še preden je odšel iz Šentjanža? Ali kasneje kje drugje? Odprto je tudi vprašanje, kdaj je Skubic podaril rokopis igre Dolencu: ali brž po Krekovi smrti ali kdaj kasneje ali celo šele leta 1961. Torej literarnozgodovinski raziskovalec še ni potešen.

Drugi odstavek na navedenem listu se glasi:

"Glede Klančevke primerjaj listek v Slovincu 1895, št. 98 in 100 z naslovom Hetmanov ljubljene. Iz 'Ukraj. dum' prev. E. J. (opisuje mater /in očeta/, ki je izgubila otroka, pa vzame na njegovo mesto najdenčka in se s tem potolaži.)"

Dolenec je najbrž smatral, da je ukrajinsko zgodbo Hetmanov ljubljene prevedel E. J. Janez Evangelist Krek. Ta zapis je najbrž nastal v sklopu priprav za komentirano izdajo nadaljnjih Krekovih spisov, ki pa jih Dolenec po 4. zvezku ni nadaljeval. Dolenec pač opozarja, da je pred več leti opazil v Slovincu podoben motiv, kot je v igri Ob vojski motiv Klančevke, neutolažljivo žalujoče za ljublenim možem, padlim v vojni, in za rano umrlim sinčkom.

Pregledal sem navedene številke Slovincu. Tam je pod zaglavjem Listek leta 1895 v številki s 30. IV. in v kasnejši številki objavljena zgodba brez navedbe avtorja: "Hetmanov ljubljene. Iz 'Ukrajinskih dum' prel. E. I.". Torej v časopisu ne piše E. J., temveč E. I. Vsebina je naslednja: Ukrajinskemu velmožu (hetmanu) in ženi Malgorati umre edinec. Oba sta zelo prizadeta. "Dete ljubljeno, otrok zgovoren in vesel, ki je vse oživljal, ni se več smejal in več ploskal z ročicami, ni več tešil hetmana in gospe s svojo živahnostjo ... prst črne zemlje je objela belo telesce." Ime mu je bilo Yčensky/Ičensky. Hetman se udeležuje vojnih dogodkov, a je neutolažljiv. Malgorata pa se tu in tam ukvarja z najdenecem iz požgane vasi, ki je navadnega stanu. Mož odklanja ne le kmečke otroke, ampak sploh vse otroke. Končno najdenec Jurij

zaigra v mrzli veži na liro pesem, ki jo je bil некоč že igral Yčensky, potem pa igranje ponovi Malgorata. In zgodilo se je, da se je mrki hetman nasmehnil in celo poljubil kozaškega najdenca.

Kot vidimo, je ukrajinska zgodba zelo čustvena; v podobnem slogu je pisal Fran Ksaver Meško. V igri Ob vojski je snov razporejena dokaj drugače in obdelava je ne samo čustvena, ampak celo poudarjeno realistična. Podobnost pa seveda je.

Škofjeloški najdbi kličeta po nadaljnjem raziskovanju Krekove literarne zapuščine, po nadaljevanju velikega dela, ki ga je pričel Ivan Dolenec.

Krekov naslov igre Ob vojski je neroden. V selški gorenjščini menda pomeni: v vojski/v času vojske. Morda bi ga spremenili takole: Ko je vojna. Razlikovanje med besedama vojska in vojna je novodobno in ga ni nujno upoštevati. Podnaslov Igrokaz seveda spremenimo v Igra ali pa Drama. Lahko tudi: Drama v štirih dejanjih. Oznaka slika pristoji le drugemu delu igre.

Leta 2014 je izšla knjiga, v kateri je Krekova igra Ob vojski ponatisnjena. Celotni naslov te knjige je: Prva svetovna vojna v slovenskem leposlovju. Vojaški, družine, begunci. Zbirka dramskih del na temo prve svetovne vojne. To knjigo je pripravila Marjeta Žebovec, Smlednik, 2014, Tisk Pleško, samozaložba. "Upam, da bodo igre naše navdušenje igralcev ..." Knjiga ne vsebuje nobenih bibliografskih podatkov. Vsebuje deset dramskih besedil, in sicer: Silvin Sardenko: Solza miru, Angelo Cerkvienik: Kdo je kriv?, Ferdo Kozak: Dialog v zaledju, Fran Lipah: Gospod poročnik, Andrej Pavlica: Dva prstana, France Bevk: V kaverni, Janez Evangelist Krek: Ob vojski, Fran Lipah: Dopust, Makso Šnuderl: Pravljica o rajski ptici, Janez Jalen: Nevesta.

Ponatis Krekovega besedila v tej izdaji je dober. Pojavljajo se malenkostne jezikovne spremembe. Nekaj pesemskih besedil je ponatisnjenih v nepesemski obliki in brez označitve vrstic. Končna opomba je izpuščena. Pomembno je, da deli besedila, ki so v izdaji leta 1917 natisnjeni z manjšimi črkami, češ da jih je mogoče pri uprizoritvi izpustiti, v tej izdaji niso označeni.

Knjiga, ki jo je uredila Marjeta Žebovec, omogoča primerjave. Ocenjujem, da je Krekova igra med vsemi desetimi ena najboljših oziroma najboljša.

V Zbirki Zgodovinskega časopisa je leta 2001 Ivan Vogrič izdal zanimivo razpravo Slovenski književniki in 1. svetovna vojna. V njej izčrpno obravnava protivojno in hočeš nočeš protiaustrijsko tendenco v številnih slovenskih literarnih proizvodih tega časa, od bolj pomembnih, kot sta bila Ivan Cankar in Fran Maselj Podlimbarski, do bolj obrobni. Upošteva zapletene politične, psihološke in tudi estetske vidike. V manjši meri upošteva neslovensko, evropsko književnost. Janeza Evangelista Kreka omenja na dveh mestih, vendar ne njegove literature, kot da nič ne ve za dramo Ob vojski. Mislim, da moja pričujoča razprava v tem oziru dopolnjuje Vogričevo.

Janez Evangelist Krek: Ob vojski. Igrokaz v 4 slikah

Avtor po eni strani določa, da je kraj dogajanja splošen: "Vsaktera slovenska vas", po drugi strani pa ga v besedilu določno imenuje: "Šentjanž na Dolenjskem s svojo bližnjo in daljno okolico". Ko pravi, da je čas dogajanja "Vsak majnik te strašne morije", to je prve svetovne vojne, je možno, da misli na kateri koli mesec v letu.

Prva in zadnja ter četrta slika se dogajajo ob kapelici ali znamenju na jasi v gozdu blizu Šentjanža. V obeh je verska procesija. Tako se igra lepo zaokrožuje in duhovno ukorenini.

Nastopijo tri dekleta, ki krasijo znamenje z rožami. Pridružuje se jim beračica Maruša (kasneje izvemo za priimek: Maruša Ocepek), ki je invalidna, ima suho roko in se opira na palico, je pa razsodna duhovna voditeljica; uživa določeno avtoriteto. Celotna igra je ženska igra; dve moški osebi, dva brata vojaka, nastopata samo v sanjah.

Ženskam se mudi, da bi bile pravočasno gotove, a jih moti sovaščanka Reza (kasneje se enkrat imenuje Anžetova Reza), ki je nemara tudi beraškega stanu in se ni sposobna sama preživljati.

Njena značilnost je, da: "klepetas in cel svet mažeš s svojim umazanim govorjenjem", kot jo grajajo. Sebe ima za edinega pobožnega človeka, drugi so ji sumljivi. Vedno je v sporu s sovaščankami in jih iz oči v oči spretno obrekuje, sebe pa svetohlinsko povzdiguje. Reza je negativni značaj, je pa tudi vaški original, ki poživilja dogajanje in umetniku služi za slikovito prikazovanje življenja, ki nikakor ni

srečno in uravnovešeno.

Reza pripoveduje, kako sta se dajali z neko Gričarjevo Katro, vendar to za igro ni pomembno, pač pa bo v igri postalo pomembno njeno opravljanje "trdovratne nevernice s Klanca", ki da je "luteraj-narka, bogotajka, peklensko seme ...". Ko se dekleta končno iznebijo zoprne Reze, se na Marušin predlog vzdržijo, da bi jo še grajale, ampak spregovorijo

Pet knjižnih izdaj dramatike dokazuje, da ji je Krek posvečal veliko pozornost.

o trpljenju, ki ga povzroča vojna tako vojakom na frontah kot osamelim garaškim materam in ženam.

Pritrjujeta jim novi osebi, to sta Mati (kasneje je imenovana Krovčeva mati), ki ima v vojni dva sinova, za katera je slišala od drugih, da sta ujetnika, ter Žena, ki ima pet otrok, mož pa je v vojni. Žena kasneje ne nastopa več. Dekleta se pogovarjajo, kako vojna vpliva na odrasle in kako na otroke. Mnenje Maruše, da odrasli prebolijo izgube in se jim rane zacelijo, dopolni Tretje dekle, ki opozarja na Klančevko, ki ji je mož padel v začetnih bojih v Galiciji, nekaj mesecev kasneje pa ji je umrl fantek; čas mineva, a Klančevka trpi vedno huje: "Žalost jo je domala ubila in spravila na rob obupa." Maruša ne bi menjala svojega beraštva z bogato nesrečno Klančevko.

Približa se procesija in sliši se petje. Prosijo Marijo in Boga za tolažbo in skorajšnji mir. Pojoč molijo za žene vojakov, za matere vojakov, za brate in sestre vojakov, za trpeče vojake, za tiste, ki so že padli, za sirotne otroke.

Na koncu prve slike so dodane pesmi, ki naj se pojejo, "če se prireditev vrši za begunce". Begunci se tolažijo, da je bila tudi sveta Marija begunka. Izražajo domotožno hrepenenje po zeleni Soči, po Krasu, po Goriških brdih (soška fronta).

Druga slika se dogaja v naslednji noči. Nastopa Mati (Krovčeva) z molekom. Ni scene, toda prikazujejo se njene sanje. V dveh delih, vmes je kratek Materin samogovor.

Najprej vidi sina, ki je "Laški ujetnik". Sedi sam pri oknu. Ni povedano, ali je v zaporu. Nagovarja "zvezdice zlate". V čustvenih pesmicah objokuje svoje jetništvo in predvsem hrepeni po domu: "Zdaj šele čutim, kaj sem izgubil, / vate sem zdaj šele ves se zaljubil." Potem nagovarja lastovke, ki jih pomlad vabi domov. Med umetnimi vojakovimi pesmimi naj bi se pele znane slovenske domoljubne pesmi. Ujetnik si predstavlja mamo, sestrice, delo na polju. Pozdravlja svoje dekline in jo prosi, naj mu bo zvesta. Na koncu si predstavlja, kako bo veselo, ko bo vojne konec.

Sledi sanjski privid, v katerem nastopa drugi sin, ki tudi ni imenovan. Ta je ujetnik v Rusiji. Prikazuje se v družbi z "Rusko materjo". Iz njunega pogovora

izvemo, da je bil bolan, da zdaj okleva in mu Ruska mati streže, "kakor bi bil vaš". Rusko mater skrbi, kako pa je z njenimi tremi sinovi: Fedor, Vasil, Pavelček, ki so tudi vojaki in zdaj ujetniki. Ali jim bo Bog "naklonil kako dobro srce". Ujetnik poje o svojem čudovitem domu in o delovni, pobožni materi. Ruska mati želi, da bi popolnoma ozdravel; pomagal ji bo obdelovati polje. Ujetnik toži: "Vojsko nosim v svojem srcu," in vznemirjajo ga strašna vojna doživetja. Spominja se ljubih domačih krajev, posejanih s cerkvicami: Šentjanž, Leskovec, Kum, dolina Mirne. Spominja se zadnjega slovesa od matere. Ruska mati tolaži njegovo razbolelost s pripovedjo o Jezusovi smrti in vstajenju. Pomlad bo, vstajenje bo, mir bo. "Hristos voskrese, voistino voskrese." (Kristus je vstal, zares je vstal.)

Na koncu druge slike se Mati zahvaljuje Mariji za oboje sanje.

Tretja slika je v sobi pri Klančevki. Hiša je imovita. Klančevka je še mlada. Pred sabo na mizi ima fotografije pokojnega moža, čigar ime ostane neznano, ter oblekice in igrače pokojnega sinčka, ki je bil Janko. Klančevka tako rekoč pestuje neutolažljivo bolelost svojih izgub.

Dejanje prične postarna dekla Agata, ki v hiši služi že trideset let in je prišla, ko se je Klančevka rodila. Agata je z gospodarico v sporu. Agati se smili živina. Nujno je zaposliti hlapca, a fantov zaradi vojne ni. Klančevka se ne meni za gospodarstvo in ji je vseeno, če vse propade. Agatine skrbi in tolažba so ji odveč. Agata ji svetuje, naj se vda v Božjo voljo. "Kaj me brigajo tvoje čenče in litanije! ... Kletvina je moja tolažba." Najrajši bi se ubila. Ogleduje sliko moža, ki ga je v Galiciji raztrgala granata. Klančevka je takrat do onemoglosti molila, a čez nekaj mesecev ji je umrl fantek. Zdaj kolne in želi, da bi bili vsi ljudje nesrečni. Pred sabo ima odejico; spominja se, kako jo je pletla in kako ljubeznivo je njene priprave na rojstvo otroka spremljal mož. Agata: "Slišala sem od modrih ljudi, da rane, ki si jih človek ni sam kriv, Bog celi, in nazadnje se vse prav izteče."

Ko se Klančevka še bolj raztogi nad Agato, se ta odloči, da bo hišo zapustila. Klančevka ji noče

dati roke. Potem v samogovoru miluje moža in kliče propad. Zdi se ji, da moževa duša "plava tu krog mene", predstavlja si, kako je ljubkoval sinka, kako se je poslavljaj in kakšen je bil otroček. "Morda sta skupaj in oba gledata na revno, nesrečno mamico in molita, da ji ne poči srce in se ji ne zblodi glava. Gotovo, gotovo! Drugače bi mi ne bilo zdaj tako lažno v srcu, tako svetlo v duši." Torej Klančevka ne samo obupuje, tudi neizmerno žaluje.

Tedaj vstopi beračica Maruša. "Samo za kaj majhnega vas jaz nisem hotela nikoli nadlegovati." Maruša se pohvali, da ji je v primerjavi z drugimi kar dobro, Klančevka bi pa zamenjala svoje življenje z Marušinim.

Nato Maruša zahteva, naj Klančevka sprejme v hišo "tri angelčke", to je tri deklice sirotice. Včeraj so pokopali njihovo mater – Jelenko, doma iz bližnjega "Karmela" (Krmelj). Mož je bil rudar, preveč je pil, vladala je huda revščina, Jelenka je propadala. Potem je oče vojak padel "nekje na Krasu". Dobivala je majhno podporo. Maruša je bila pri tej družini, ko je mati umirala. Deklice je za nekaj dni vzela k sebi sosedu, a treba jim je poiskati dom. Ko je sinoči Maruša molila pri kapelici, "ste mi prišli vi na misel, in skrb mi je odlegla ... Zdelo se mi je, da vidim vašega sinka, vašega ljubega angelčka, in mi je kazal gori na vaš griček, češ namesto mene naj dobi moja mama kar tri naenkrat."

Klančevka se mehča. Maruša: "Vojska je huda reč: razbija, mori, seje sovraštvo. Zato jo je treba popravljati z ljubeznijo." Klančevka se odloči, da se mora Agata vrniti. Z njo je Maruša že govorila spotoma. Maruša prosi za lepe rože lončnice za v Marijino kapelico. Pove, kako je sveta Marija potolažila tudi Krovčevo mater: poslala ji je lepe sanje o sinovih vojakihi, in jutraj je dobila pošto, da sta res živa, v ujetništvu. Zdaj je tako vesela, da je Marušo klicala z njive, naj pride po živež.

Klančevka želi, naj ji Maruša čim prej pripelje sirotne deklice. Maruša: "Tiste rože, ki so danes v vašem srcu pognale, ne bodo zvenele nikoli."

V četrti sliki se še istega dne Maruša s tremi sirotnimi deklicami na poti k "novi mami" na Klancu prib-

ližuje znamenju v gozdu. Deklice so zdaj imenovane: Ančka že hodi v šolo, Ivanka in Marica pa še ne.

Deklice se odkrito pogovarjajo, kaj želijo dobiti od nove mame. Nato Maruša sprašuje, kaj bodo mami odgovarjale, kar jih bo vprašala: Kje so tvoja mama? Ali si kaj pridna? Česa si se že naučila v šoli? Ančka je posebno zgovorna; pove tudi to, da je šla "sama iskat v pisarno pet kil moke". Nato deklice poklanjajo "Mamki Božji" šopke spomladanskih cvetic, pri čemer vsaka pove pesmico. Na primer: "Novo mamo našo blagoslovi." Pesmici najmlajših dveh sta zelo preprosti.

Tedaj izza kapelice stopi Klančevka. Tudi ona se je z druge strani napotila proti znamenju, prinašajoč rože lončnice, a ko je videla, da prihaja Maruša z deklicami, se je skrila. "Moji angelčki ste in pri meni ostanete." Klančevka pove, da se je Agata že vrnila. Zahteva, naj se k nji za stalno preseli tudi Maruša. Ta se brani in predlaga, naj sprejme kakšno begunsko družino. Končno se Maruša vda; odvrže beraški koš, a palico ohrani.

Ko se še rokujejo in poljubijo, pride Reza. Zgrajša se, češ da se na svetem kraju obnašajo neprimereno. Maruša da se "vlači z nevernicami po grmeh in blagoslovljena znamenja kazakrira". Ta beseda ji je posebno všeč. Reza pravi Maruši: "Izgubljene, že hudo bccem izročene babnice sem vodiš." Reza napade tudi Klančevko. Brani jo Ančka. Sama Klančevka pa Rezi ne vrača milo za drago, marveč jo povabi, naj pride jutri po koš krompirja. "Pa greva sami v zgornjo hišo, in tam te poslušam, če hočeš celi dve uri." Nakazano je torej, da se bo Reza morebiti nekoliko popravila. Klančevka globoko razumeva Rezino zlovoljnost, saj je nekaj podobnega izkusila sama.

Ko Reza odide, Klančevka pravi, da živimo pač na zemlji in ne v raju. Stvarno načrtuje prihodnje življenje: "Včasih poletimo v nebosa in obiščemo Bogka in Mamko Božjo in angelčke in vse, ki jih imamo tam; potlej pa zopet na zemljo delat in trpet."

Nato pride še Mati (Krovčeva), ki se razveseli Klančevke. Obe sta bili danes potolaženi. Tedaj se iz vasi zasliši petje bližajoče se procesije. Vsi pojejo.

Možno bi bilo, da bi se tretja in četrta slika ne do-

gajali tako hitro za prvo in drugo sliko, namreč že naslednji dan, marveč bi preteklo nekaj dni ali pa en mesec.

Iztek Krekovega življenja. Priatelj v Šentjanžu. Labodji spev

Kratek življenjepis Janeza Evangelista Kreka

Znamenit je značajske opis, da se je po "Krekovih žilah pretakala energična gorenjska in šegava ribniška kri".

Rodil se je 27. novembra 1865 pri Svetem Gregorju nad Sodražico. Tukaj je oče Valentin, ki je bil doma v Selcih pri Škofji Loki, služboval kot učitelj. Mati je bila doma v Sodražici in se je pisala Štupica. Že leta 1969 je bil oče premeščen v Komendo pri Kamniku, kjer je leta 1875 umrl. Nato se je mati z

Glavni oltar v cerkvi svetega Petra v Selcih nad Škofjo Loko, kjer je domačin Krek preizkušal učinkovanje svojih družbenih nazorov.

družino (šest otrok, Janez je bil prvorojenec) prese-lila v Selca, kjer je podedovala hišo. Imela je trgovinico, poznana je bila po svoji veliki dobroti in dobroti za brezdomce. Gimnazijsko šolanje je Janez v po-manjkanju, a izredno nadarjen, opravil v Ljubljani. Novo mašo je imel leta 1888 na Brezjah. Škof Missia ga je poslal na nadaljnji bogoslovni študij na Dunaj. Janez je ta čas vsestransko izkoristil, tudi za študij sociologije in za spoznavanje Slovanov in slovan-skih jezikov. Že leta 1892 je doktoriral, in sicer z disertacijo *De caractere et spiritu s. Pauli apostoli* (O značaju in duhovnosti apostola Pavla). Kmalu je postal predavatelj na ljubljanskem bogoslovju, zraven je pisateljaval in bil socialni organizator. Po-našal se je z doktoratom, a deloval je kot razborit politik in časnikar, kar je bilo za duhovnika nena-vadno. Bil je somišljenik socialnih demokratov, a utemeljeval krščanski socializem. Veliko književno delo je opravil z izdajanjem svetopisemskih zgodb pri Mohorjevi družbi. To je bila doba papeževanja Leona XIII. in škofovanja Jurija Strossmayerja in Antona B. Jegliča. Leta 1897 je bil prvič izvoljen v avstrijski parlament, potem pa spet čez deset let. Vrsto let je bil deželni poslanec za Kranjsko v Lju-bljani. Bil je velik govornik, karizmatičen in vpliven voditelj, izrazit demokrat, imel je nešteto shodov in nastopov in pogovorov, drzno in pogumno si je prizadeval za napredek kmečkega in delavskega go-spodarstva in za socialno pravičnost. Umrl je, ko bi ga Slovenci najbolj potrebovali. Dosegel je soglasje v avstro-ogrskem parlamentu zastopanih Sloven-cev, Hrvatov in Srbov za ustanovitev Jugoslavije. Izgoreval je tudi za jugoslovanske brate. V zadnjih letih je deloval skupaj z dr. Antonom Koroščem, ki je postal njegov naslednik. Imel je zanimanje in dar za besedno umetnost in je veliko pisateljaval. Mati mu je umrla leta 1903; Janez je bil vseskozi navezan na Selca in na hribovje nad Selško dolino. Planinska kočica na Ratitovcu se imenuje po Kreku.

Življenjepisec Janeza E. Kreka profesor Ivan Do-lenec, ki je bil doma na Škofjeloškem, leta 1919 po-roča: "Kdor je videl Krekovo zadnjo igro Ob vojski, mu je gotovo ostala v spominu podoba beračice

Maruše, vdane v Božjo voljo brez najmanjše neza-dovoljnosti, dovtipne, pobožne in socialno misleče." Nato obnavlja motiviko te igre; pravi na primer, da se Klančevka "vda divji žalosti".

Dolenčeve besede "Kdor je videl Krekovo zadnjo igro ..." kažejo, da je bila igra Ob vojski uprizorje-na. Najbrž že v času vojne. Kje bi uprizoritev lahko bila? Pregledal sem časopis Slovenec in v njem našel nekaj skopih podatkov o uprizoritvah: 1. Dne 8. IX. 1918 je bila igra uprizorjena na Homcu pri Mengšu, pred igro je govoril poslanec Jože Gostinčar; bila je tudi "mirovna pobožnost", zborovanje pa je oblast prepovedala. Dne 22. IX. so na Homcu to "lepo Krekovo igro" ponovili. 2. Dne 22. IX. 1918 je bila uprizorjena na tatiškem gradu (Boštanj) pri Sevnici, in sicer je "ob obletnici Krekove smrti" gostovalo izo-braževalno društvo iz Šentjanža, govoril je "šentjanški župnik Bajc". Na sporedu so bile še druge točke in prireditve je "izborna izpadla". Sklepamo, da je bila igra uprizorjena v samem Šentjanžu. A danda-nes o tem ne vedo nič, kot mi je zatrdil sedanji žup-nik v Šentjanžu gospod Janez Cevc. 3. Za dne 27. X. je bila igra v okviru širše prireditve napovedana v Idriji in v sporočilu je rečeno, da je "že zadnjič tako zelo ugajala".

Ugotavljam, da niti knjižni izid Krekove igre niti uprizoritve v burnih dnevih ob koncu svetovne vojne niso vzbujali posebnega zanimanja. Zdaj ni bila več aktualna, zdaj je prevladovalo ustanavlja-nje Jugoslavije. V Selcih, kjer je bil Krek tako rekoč doma, Krekova igra ni bila uprizorjena. Kot idejni vodja ljudskoprosvetnega in posebej gledališkega udejstvovanja je v tem času nastopal pisatelj Fran S. Finžgar; on bi mogel biti prireditelj besedila.

Iz podatkov v sami igri izhaja, da je bila namenje-na za uprizoritev v Šentjanžu. Seveda postavljenost Krekove igre v določeno, to je v šentjanško okolje, ne pomeni, da je ne bi bilo možno uprizoriti kjer koli na Slovenskem. Povsod se je, tako kot prikazuje Krek, poleg kmečke proizvodnje uveljavljalo že de-lavsko življenje, proizvodnja v rudnikih in tvornicah. Gospodarstvo je hitro napredovalo. Zlasti pa je prva svetovna vojna povsod pobirala strašen krvni

davek ter sirotila slovenske družine.

Da bi bil Krekovo igro priredil za tisk ali pa režiral profesor Ivan Dolenec, je skoraj nemogoče. V svoji knjigi *Moja rast* pripoveduje, kako zelo je bil takrat zaposlen. Konec julija 1917 je prejel Krekovo pisno vabilo, naj pride na Dunaj v službo stenografa za slovenščino in srbohrvaščino v parlamentu. Tja je lahko odšel šele po Krekovi smrti.

Kdaj je igro *Ob vojski* Krek napisal? Umrli je 8. oktobra 1917 v Šentjanžu. Ali to, da se godi maja meseca, pomeni, da jo je napisal v maju 1917 oziroma pred tem? V drugi sliki ujetnik nagovarja lastovico, ki bo odletela zdaj spomladi v domovino; Ruski ujetnik se pripravlja na spomladansko poljsko delo; slika se zaključuje z veliko nočjo oziroma brž po veliki noči. Da jo je napisal v maju 1917, je vendar negotovo. V igri pravi Žena, mati petih otrok, da ima moža že 20 mesecev na fronti. Če štejem od oktobra 1917, je to februar 1916; če pa štejem od maja, je to oktober 1915.

Še en podroben podatek je v igri, ko Maruša pravi, da je Klančevki padel mož v prvih bojih v Galiciji in da "mineva že četrto leto". To pomeni, da bi se igra, če postavim, da je mož padel avgusta 1914, dogajala avgusta 1918 oziroma nekaj mesecev prej.

Možno je, da tega podatka v besedilo ni vstavil Krek, ampak nekdo, ki je hotel igro aktualizirati zaradi njene uprizoritve približno v zadnjih mesecih svetovne vojne.

Poglejmo, kaj poročajo življenjepisci in časopisi o zadnjih mesecih (tednih, dnevih) Krekovega življenja. Krek je bolehal vsaj od leta 1913. Ni več mogel pešati na Prtovc nad Selci. Zahajal je k sošolcu župniku Pfajfarju v Dražgošah in k župniku Slaku na Brdu pri Lukovici. Potoval se je zdraviti v kopališče Podjebgrad na Češkem. Med vojno je bil ravnatelj Gospodarske zveze v Ljubljani in je skrbel za živčje na Kranjskem. Potem ko državni zbor na Dunaju med vojno ni zasedal, je bil ponovno sklican konec maja 1917 in takrat je bil poslanec Krek na Dunaju. 30. maja sta Krek in Korošec v imenu Jugoslovanskega kluba vložila znamenito majniško deklaracijo, ki so jo potem podpisovali po Sloveniji. Veliko se je posvetoval s hrvaškimi in srbskimi somišljeniki. Junija je parlament ustanovil komisije, ki naj bi preiskale zlorabe avstrijskih oblasti na Slovenskem na začetku vojne proti političnim nasprotnikom. Krek je ostal na Dunaju vsaj do konca julija 1917, ko je državni zbor odšel na počitnice. Znano je, da je še avgusta 1917 skupaj s Korošcem potoval v Prago in se vrnil

"Smrt je postala tudi za otroke nekaj vsakdanjega".

na Dunaj. Takrat datira njegova znamenita izjava-oporoka: "Vi vsi, ki ste seme izkrvavelega naroda, mislite le eno: kako boste združeni vse svoje moči, vse svoje zmožnosti, vso svojo ljubezen in vse svoje srce posvečali naši jugoslovanski državi, za njen procvit, kulturo in blagostanje." (poročilo Alojzija Resa).

Dolenec poroča, da je Krek 28. VI. 1917 pisal z Dunaja prijatelju Ludviku Bajcu, župniku v Šentjanžu. Pismo da je zaključil takole: "Utegnem prav nič ne. Od zore do mraka delam. Resnica in delo nas bosta osvobodila. Morda se kmalu uveriš, da je moja taktika, četudi konjsko težka, bila in je še prava. V pravcu sporazuma, ki je neizrekljivega pomena za skupno in prav posebno za našo stvar, gremo dalje. Zaupanja imam širom naše domovine." V zadnjih letih je Kreka prizadevala ljubezenska aferi, ki so mu jo napravili neka nerazsodna ženska in politični nasprotniki.

Fran Šuklje poroča leta 1925/26 v reviji Čas: "Proti koncu julija 1917 je bilo, ko ga posetim v državni zbornici, v lokalu Jugoslovanskega kluba. Prišel sem se posloviti od prijatelja, ker sem drugi dan nameral s prevročega Dunaja na letovišče v Breitenfurtu. Pri tej priliki mi je tožil, da je tudi on sila potreben počitka, da je zdravje njegovo izčrpano, da se pa nadeja, zopet pridobiti nekdanjo moč v domovini, zlasti v idiličnem Šentjanžu pri župniku Bajcu. V navdušenih besedah je slavil milino te dolenjske pokrajine, pozivljajoč me, naj se tam zopet snideva." Iz teh besed sklepam, da je Krek pred smrtjo prišel v Šentjanž načrtno, ne pa slučajno, in da je bil tam že prej.

Krek je odšel na potovanje po hrvaških deželah agitirat za Jugoslavijo. Njegov sodelavec dr. Korošec pravi, da ga je, ko je sam odhajal na agitacijo v Sarajevo, Krek spremljal do Zagreba in takrat sta se videla zadnjič. Preden je Krek odšel na zadnje potovanje (agitiranje) po Dalmaciji, je nekaj dni bival pri sošolcu župniku Slaku na Brdu.

Krek se je vračal v Slovenijo po dolgi avtomobilski vožnji čez Liko v Split in nazaj. Hudo se je prehladil. Na poti verjetno z vlakom iz Zagreba je moral v Zidanem Mostu več ur čakati na mrazu in vetru.

Bolan in onemogel se je odločil poiskati si najbližje zavetje pri prijatelju župniku Ludviku Bajcu v Šentjanžu, kar je imel tako in tako v načrtu. Ali pa so ga tja napotili prijatelji. Torej so ga prepeljali iz Zidanega Mosta v Šentjanž. Tukaj je bival nad štirinajst dni. Ni znano, kolikokrat je bil Krek že prej v Šentjanžu.

Ludvik Bajc je bil kaplan v Selcih pri Škofji Loki od leta 1904 do 1907 in tukaj sta pač že sodelovala s Krekom. V Šentjanžu je bil župnik od leta 1911 do 1926. Iz razprave Bogdana Kolarja Nekateri značilnosti zgodovinskega utripa župnije Šentjanž (izšla je v knjigi Šentjanž 700 let, 1999), ki sicer omenja Kreka le mimogrede, povzemam, da je župnik Bajc dal postaviti novi glavni oltar v župnijski cerkvi, jo dal poslikati, da je zgradil društveno dvorano, da je zelo agitiral med prebivalci, naj se može ne izseljujejo v Ameriko, da je organiziral može in žene, moško in žensko mladino ter otroke in ustanavljal Marijine in druge družbe, kar je bilo v skladu s priporočili škofa Jegliča, da je ustanovil izobraževalno društvo, odsek Orla, pevski zbor, kmetijske tečaje, knjižnico, v času vojne karitativno deloval v podporo beguncem, skrbel za hranilnico, posojilnico in za razna društva in družbe. Skratka, župnik Bajc je bil dejavna osebnost, podoben samemu Kreku in spodbujan od njegovih nazorov.

Za raziskavo življenjskega ozadja igre je pomembno Kolarjevo poročilo: "Že v času prve svetovne vojne so v cerkvi Žalostne Matere Božje v Leskovcu /podružnica, skoraj uro hoda iz Šentjanža/ opravljali majniško pobožnost in vsako leto na začetku in koncu maja pripravili procesijo iz župnijske cerkve. Procesijo so organizirale članice dekliške Marijine družbe." V igri Ob vojski je Krek vzpostavil namesto cerkve kapelico ali znamenje Žalostne Matere Božje v bližini Šentjanža, vendar takšna kapelica v resnici ne obstaja, kot sem poizvedel.

Krek je bil v zadnjih štirinajstih dneh življenja precej slab, a zadnji dan boljši. Krog njega so bili sodelavci in tudi sestra Cilka. Časopis Slovenec je poročal: "Dr. Krek se je naravnost srečnega počutil v idilično krasni okolici Šentjanža, popisoval je lepoto tega venca vinskih dolenjskih gor. Vse tukaj

poje', je dejal dr. Pogačniku, 'griči pojo, polja pojo in ti dobri Dolenjci samo pojo. Kakor v mladih letih, tako bi pesmice zlagal v tej lepi naši zemlji.'" O Krekovih zadnjih dnevih piše tudi škof Anton B. Jeglič v svojem dnevniku. Krek je umrl 8. oktobra med deveto in deseto uro zvečer. Potem je bilo truplo prepeljano v Ljubljano in pogreb je bil 13. oktobra 1917.

18. avgusta 1918 so v Šentjanžu na smrtni hiši odkrili spominsko ploščo. Fran Šuklje poroča, da je bila to "impozantna spominska slavnost ... V oddaljeno slovensko vasico so prihтели ugledni zastopniki vseh slovanskih narodov tedanje Avstrije poklonit se spominu velikega parlamentarca in narodnega voditelja." Te slavnosti se je udeležil tudi Krekov politični nasprotnik pisatelj dr. Ivan Tavčar. Maševal je pisatelj Finžgar. Glavni slovenski politični stranki sta takrat složno delovali za ustanovitev Jugoslavije in ustanovljen je bil Narodni svet.

Verjetno je igra ali drama Ob vojski zadnje Krekovo ne le literarno, ampak socialno delo. Labodji

Slovenski krvni davek za propadlo Avstro-Ogrsko je znašal okrog 35.000 mrtvih. Na tem spomeniku, ki ga je ustvaril Ivan Jurkovič in stoji v Škofji Loki, je vklesanih 160 padlih. Zdi se, kot da je kipar upodobil Krekovo mlado vdovo Klančevko.

spev? Vanj je vtisnil globoka družbena spoznanja in slutnje ter jim dal primerno estetsko obliko. Ta drama je morda Krekova literarna oporoka in ima izjemno mesto v njegovem opusu.

Značaji, družbeno ozadje, slog

Igra Ob vojski je ljudska melodrama (to pomeni mehka drama). Označuje jo čustvenost ali ganljivost ali sentimentalizem, znan v dramatik tistega časa in posebej v Avstriji.

Igra je dobro zgrajena. Vsebina je razporejena v štiri slike ali dejanja in se stopnjuje od začetne epizodnosti (slikanja), iz katere se izlušči dramatični vrh (dogodek), ki se izteče v umiritev. Popolnoma epizodna je druga slika.

Prikazani so močni značaji, ki jih lahko poustvarijo samo izkušeni in inteligentni igralci oziroma igralk. Glavni značaj je Klančevka in poleg nje Reza. Obe sta tako rekoč negativni osebi. Medtem ko se Klančevka popolnoma izboljša, spreobrne, pa se Reza najbrž ne more in ne bo mogla izviti iz svoje kože. Reza učinkuje tudi kot slikovit ljudski original. Klančevka je kljub vernosti liberalka oziroma je njena vernost preslabotna, da bi ji pomagala premagovati osebni obup. Značaj beračice Maruše, ki je sposobna razborito pomagati ljudem in jih usmerjati, je voditeljski in junaški; tudi ta pozitivna oseba ni stereotipna, ampak presenetljiva.

Primer sentimentalnosti in ljudskih gledaliških sredstev so tri deklacije sirotice, njihovo skoraj ornamentalno skupinsko nastopanje. Verjetno so povzete iz ljudskega pesništva. Vendar je Krekova otroška psihologija poglobljena in zanimiva, nikakor površna. Ti otroci so ne le ganljivi, ampak imajo svoje različne stvarne življenjske interese.

Iz drame lahko izluščimo misel, da ni prvenstvena zunanja pobožnost, pomembnejše je organizirano delovanje, ki vključuje pomoč potrebnim. Obstajata dva tipa pobožnosti. Zavrača se Rezino svetohlinstvo, lažna pobožnost. Ta ima svoje življenjske vzroke, a psihološka vzročnost Rezine miselnosti in njenega rav-

nanja je samo nakazana. Skratka, Krek se izkazuje kot spreten in dober dramatik z veliko estetsko močjo.

V igro so vključene številne pesmi, kar prispeva k čustvenosti. Veliko jih deklamirata fanta. Fantje niso možato ostri, ampak so čustveni, domotožno razpoloženi, mehki, kar je sploh značilnost Krekove dramatike. Morda je pesemskih besedil preveč. Vendar Krek spretno prikazuje oba fanta samo v sanjskih prizorih. Fanta ujetnika sta edini moški osebi v celi igri. Igra je popolnoma ženska; tako imata nežnost in čustvenost dodatno osnovo. Vendar so Krekove ženske v precejšnji meri možato odločne.

Igro označuje ljudska pobožnost: procesija je na

začetku in na koncu, torej se ornamentalno ponovi. Podano je pretehtano razmerje med pobožnostjo in življenjskostjo. Kot je v igri povedano, je ljudska pobožnost v vojnem času pomagala ženskam prebolevati odsotnost in pogosto smrt dragih in jim lajšala težke delovne napore.

V ozadju igre je seveda garaško življenje kmečkega prebivalstva, ko še ni bilo strojev in nafte. Garaško delo morajo opravljati ženske, ker so moški na vojski. Podobno, kot so včasih odhajali v Ameriko, zdaj odhajajo v vojno. To, da v igri nastopajo le ženske, je usklajeno s tem, da je bilo mnogo moških odsotnih, v vojni. Sicer pa so bile v tedanji ljudski

Avstrijski vojaki na pohodu v rusko ujetništvo. Vojakom je bilo dovoljeno sporočiti samo, da si živ (iz zbirke Cirila Prestorja, SAZU). Fotografije so prevzete iz knjige "Oblaki so rdeči" (2004).

dramatiki pogoste popolnoma ženske in popolnoma moške igre.

Krek je poleg kmetstva, ki prevladuje v Šentjanžu, vnesel tudi delavski motiv, in sicer so Jelenovi s tremi siroticami rudarska delavska družina, ki živi v bližnjem Krmelju ("Karmel"). Torej sta prisotna kmetijski Šentjanž in delavski Krmelj. Krek je bil glasnik ne le kmetstva, ampak tudi proletariata, ki ga je bilo treba organizirati. Krek je poznal in urenil teorijo socializma.

Nakazano je tudi šolsko življenje, in sicer preko male šolarke Ančke. Torej slovenske pokrajine in življenja ne obvladujejo le cerkev, kmetstvo in delavstvo, ampak tudi inteligenca, vsaj šolska inteligenca s svojim pomembnim vplivom.

Kar se tiče beraštva, je treba reči, da beračica ni samo Maruša, ampak je prikrita občinska vzdrževanka pač tudi Reza, le da se ta ne pojavlja s košem, ampak je način njenega beraškega postopanja drugačen. Medtem ko je Maruša glasnica socialnega družbenega partnerstva, pa je Reza glasnica razprtije, kritikarstva in samozvane vsiljive negativne pobožnosti. Z izzivalnostjo in bojevitostjo skuša doseči zase korist. Morda Reza predstavlja tako imenovani lumpenproletariat. Morda je v Rezi Krek izrazil značaj zloglasne ženske, dunajske javne delavke, ki se je zaljubila vanj, ga zasledovala in ga od leta 1913 naprej javno v liberalnem tisku obtoževala ljubezenskega nasilja in ga sramotila, kar je seveda močno vplivalo na celotno Krekovo delovanje v tem času. Z literarnoslogovnega stališča je z Rezo zastopan naturalizem, to je strahotno nekulturno dogajanje na slovenskem podeželju. V prozi je naturalistično dogajanje do skrajnosti predstavljeno v Krekovi zgodbi Trapec.

Zanimivo je, da glasnik sodobne socialne družbenosti ni kakšen intelektualc, kakšen moški junak, tudi ne duhovnik, ampak beračica Maruša, ki je v cerkvi tako imenovani laik. Maruša je neinstitucionalna socialna delavka, ne delujoča po službeni dolžnosti, ampak iz notranjih osebnih pobud. Najbrž je to v skladu z najgloblji bistvom Krekove osebnosti. Njegova dejavnost ni izhajala toliko iz

nazorov, čeprav je tudi veliko študiral, ampak predvsem iz globinskega osebnostnega bistva, določene ga med drugim z življenjskim položajem Krekove matere. Krek si ni prizadeval, da bi postal politični voditelj, in ni bil praktičen, uspešen, stremeč in ambiciozen, ampak je bil gandijevski tip, filozofsko živeč človek, ljudski tribun. Beračica Maruša je v določeni meri Krekov avtoportret.

Če preudarim Krekovo igro s stališča odnosa med kapitalom in socialnostjo, lahko rečem, da z likom Maruše prevladuje socialna stran. Vendar pa je pomembno, da je Klančevka bogata ali imovita, tako da pri njej ni zastopana samo duhovna plat, temveč tudi materialna ali denarna ali kapitalistična. Upoštevati je mogoče, da bo državno podporo, ki jo dobivajo Jelenove sirotice zaradi v vojni padlega očeta, odslej dobivala v njihovem imenu Klančevka in se bo z njo lahko materialno nekoliko okoristila. Torej je igra tudi v družbeno-gospodarskem oziru uravnotežena.

Ko iščem Krekove literarne povezave, se mi dozdeva, da je v podobnem slogu in idejnosti ustvarjal njegov sodobnik Fran Ksaver Meško. A ni znano, da bi se Krek in Meško kaj povezovala. Tudi Meško temelji na sentimentalizmu. V romanu Na Poljani tudi on prikazuje socialno delovanje, vendar ga ne izvršujejo neki laiki, kot je pri Kreku, ampak naravnost duhovnik. Najbrž je značilno, da Krek v igri Ob vojski ne omenja, da bi začetno in končno procesijo vodil duhovnik, ampak mu zadošča ljudstvo, samodejna ljudska pobožnost. Da je tako sposobna in pozitivno socialno dejavna neka beračica, je gotovo izjemno.

Pomislimo tudi, da je bil Krekov sodobnik veliki pisatelj Ivan Cankar. Tudi ta se ne ogiba čustvenosti. Je pa Cankar seveda literarno veliko bolj evropsko razgledan in napreden in profesionalen. Kot je znano, je na Cankarja vplivala poleg drugih literarnih smeri dekadenca.

Krek ostaja trdno na ravni ljudske umetnosti in krščanske etike. Znano je, da je Cankar cenil Kreka in pisal o njem, medtem ko za Kreka ni znano, da bi iskal stike s Cankarjem.

Posebno pozornost je Cankar v svoji socialno usmerjeni književnosti posvečal motiviki, ki izhaja iz takratne socialne ureditve v državi. Občina in županstvo sta morala skrbeti za brezdomce in obubožance, ki se sami niso mogli preživljati, glede na to, kje so se rodili. Čeprav je ta ureditev bila sorazmerno skrbna in napredna, je Cankar do nje kritičen. Tako motiviko vključuje tudi Krek, pri čemer daje prednost individualnim človečanskim rešitvam pred birokratskimi državnimi postopki. Vendar ceni tudi te; omenja državne vojne socialne podpore bodisi v denarju bodisi v živežu. Končno sta beraški Maruša in Reza nekakšni državni oskrbovanki.

Pri branju Krekovih pesemskih besedil se mi poraja občutek, da se je zgledoval pri ukrajinski (tudi beloruski) ljudski poeziji. Saj je znano, kako je poznal in cenil Tarasa Ševčenka in kako je mlade slovenske literate navduševal za vzhodnoslovansko ljudsko pesništvo. V njem se pojavlja sentimentalni motiv otroških sirotic. Značilna stilistična prvina je

pogosta raba pomanjševalnic. Torej korenini Krekova ganljivost in čustvenost znabiti bolj v ukrajinskem ljudskem pesništvu kot v kakšnem avstrijsko-nemškem sentimentalizmu.

Zdi se, kot da v Krekovi igri *Ob vojski* ni nobene vsebine o mednarodnih zadevah. Gotovo ni ničesar o tedaj zelo aktualni zadevi – o ustanavljanju Jugoslavije. Toda treba je upoštevati, da je tematika celotne igre vojna, kar poudarja tudi naslov – vojna pa je bila velika mednarodna zadeva. Treba je bilo delati na tem, da se obsodi, ustavi in v bodoče prepreči takšna "morijska", kot je bila prva svetovna vojna. Krekova igra je do neke mere protimilitaristična. V že omenjenem oglasu je Krekova previdnost izražena takole: "V miroljubnem igrokazu v štirih slikah je izlil naš Evangelist bol, ki jo je začutil ob spoznanju, kako strašne rane zadaja vojna našemu narodu."

Medtem ko slovenskega ujetnika v Italiji Krek prikaže, ne da bi vključil domače italijansko okolje in ne nastopa kakšna italijanska oseba, je slovenski

V Šentjanžu pri Krmelju nad dolino Mirne je Krek postavil dogajanje svoje zadnje igre in tja je prišel umret.

ujetnik v Rusiji prikazan drugače. Nastopa v prija-
teljskem dialogu z Rusko materjo. Kljub avstro-ogr-
skemu protislovanskemu policijskemu pritisku, ki
pa je proti koncu vojne popuščal, je Krek vzposta-
vil kot posebno osebo Rusko mater iz sovražnega
tabora. Do izraza prihaja znana Krekova slovanska
zavzetost, podobna kot pri liberalcu Ivanu Hribar-
ju. Pred političnim preganjanjem je Kreka nemara
varovala poslanska imuniteta. Navezanost Čehov
na Rusijo je bila nalezljiva. Krek sicer ne prikazuje
nobene slovanske politične ideologije, ampak osta-
ja strogo na področju človečanskih odnosov. Torej
je mednarodnost v Krekovi igri vendarle prisotna.

Na poseben način je izražena slovenska narodna
zavest. Izraženi sta milina in lepota določenega slo-
venskega kraja, hkrati pa sta posplošeni na celotno
slovenstvo. Tudi kar se tiče slovenstva, Krek v tej igri
ni političen, ampak izpoveduje splošno človeško do-
movinsko ljubezen. Ni je hotel opremiti s politiko,
ostaja na čustveni literarni ravni. Pomislimo pa,
kako zapletena in pomembna je bila političnost na
primer zaradi napada Italije na Avstro-Ogrsko, kar
je bil hkrati napad na slovenske narodne pozicije.

Kot že rečeno, igra *Ob vojski* vsebuje izrazite zna-
čaje in je značajska drama. Omogoča velike ustva-
ritve igralcem oziroma igralkam. Igra je izjemno
psihološko poglobljena. Kako scensko učinkovito
je upodobljena Klančevka z moževimi fotografijami
in z otroškimi oblačili na mizi! Najbrž je takšno zna-
čajsko utemeljenost gojila dramatika tistega časa,
medtem ko se je pozneje razkrojila. Klasična drama-
tika je prikazovala izrazite osebnosti.

Morda bi kdo očital Kreku, da je njegova igra
preveč tezna, poučna, idejna. Ideja, da v življenju
ne zadošča površina in še posebno ne svetohlinska
pobožnost, tudi ne zadoščata usmiljenost in tolaž-
ba, marveč sta potrebna dejansko ukrepanje in
trdo delo. To je utelešeno v Klančevkinem načrtu
nadaljnega življenja, ki se mu Maruša pridružuje s
pobožno komponento. Vendar je treba poudariti, da
Krekova igra ni samo idejna, ampak ima tudi trdno
fabulistično ogrodje, ki s svojo slikovitostjo zagota-
vlja uspeh. Naj omenim zanimiv, za igralko hvaležni

lik Klančevkine dekle Agate. Režija naj ne pretirava
v nobeni smeri, najboljše je, če je stvarna.

Prejšnje Krekove igre

Zdaj ko sem preučil zadnje Krekovo dramsko delo,
me zanima še druga, to je prejšnja njegova dramati-
ka, zato da bom ocenil zadnje delo s stališča te celote.
Znano je, da je Krek namenoma gojil izrazito ljudsko
dramatiko in da je veliko pozornost posvečal množič-
nemu ljudskoprosvetnemu gledališkemu udejstvo-
vanju. To je nekaj drugega kot Cankarjev prodor v
visoko literaturo in v osrednjo slovensko gledališko
ustanovo. Poleg Cankarja naj navedem še Etbina Kri-
stana, na primer njegovo dramo *Ljubislava*.

Leta 1900 je v Ljubljani začela izhajati Zbirka ljud-
skih iger. Izdajala jo je Slovenska krščansko-socialna
zveza. Domnevam, da je to velikopotezno založniš-
ko in gledališko podjetje pokrenil Janez Evangelist
Krek. Mojo domnevo potrjuje tale kratka izjava, ki
se nahaja v knjižici o Kreku (1928), izpod peresa
Josipa Abrama Trentarja: "Krek je vodil tudi Zbirko
ljudskih iger." Podobno se že prej izrazi J. Puntar v
publikaciji *Ob 50 letnici dr. Janeza Ev. Kreka*: "Zbir-
ko ljudskih iger je pričela pod Krekovim vodstvom
priobčevati Slovenska krščanska socialna zveza
v Ljubljani leta 1900." Poleg tega je prva igra v tej
zbirki, snopič 1, Krekova: *Pravica se je izkazala*.

Igre so bile dostikrat ali samo fantovske ali samo
dekliške; to se je skladalo s takratnimi spolno loče-
nimi moškimi in ženskimi katoliškimi društvi. Naj-
brž je bilo tako tudi na avstrijskem področju. Zbirka
je bila knjigotrsko uspešna, saj je na začetku izšlo
nekaj ponatisov. Zbirka je izhajala do leta 1913, vse-
ga je izšlo 20 "snopičev", skupaj sem naštel 66 iger.
Nekaj iger je bilo "izvirnih", večinoma pa so bile
prirejene po nemških izvirnikih, manj je bilo drugih
evropskih avtorjev, bila je ena ameriška igra. Prav
posrečena je na primer "burka v jednem dejanju"
Krčmar pri zvitem rogu ("Po Langhansu predelal A.
K."), ki je izšla v snopiču 5–6 leta 1904. Kot primer
banalne in malovredne igre naj navedem "šaloigro"

Zamujeni vlak, ki jo je "priredil Anton Kržič" (1. snopič, leta 1900).

V 7.–8. snopiču leta 1908 je izšla še ena Krekova igra: Občinski tepček. Ostalih svojih iger Krek ni izdajal v tej množični zbirki, ampak samostojno oziroma v neposredni povezavi s posameznimi prosvetnimi društvi. Krek se je namreč rad umaknil iz ospredja. Po drugi strani Kreku morda ni bilo všeč, da se njegove igre tako rekoč izgublja v množici ljudskih iger, ki so bile nekatere sumljive kvalitete. Kot samostojno knjižico je Katoliška bukvarna izdala tudi zadnjo Krekovo igro – Ob vojski.

Zdi se mi, da Zbirka ljudskih iger v naši teatrologiji in literarni zgodovini še ni ovrednotena. Krek je deloval tako podjetno zato, da bi s pomočjo odrskega nastopanja dvigal slovensko samozavest in kulturno sposobnost vsega ljudstva. Ni mi znano celotno Krekovo delovanje na dramsko-gledališkem področju; morda je tudi on prirejal in prevajal, vsekakor pa je spodbujal.

Krekovo splošno pojmovanje gledališča se izraža na primer v njegovem polemičnem nastopu v deželnem zboru leta 1905 proti tako rekoč škof-

jeloškemu rojaku Ivanu Tavčarju. Medtem ko se je Tavčar zavzemal za denarno podporo osrednjemu profesionalnemu deželnemu gledališču, ker da ima veliko kulturno vlogo, podobno kot v Pragi, je Krek poudarjal, da tako gledališče nima kulturnega pomena, je namenjeno samo privilegirani družbi za njeno lahkotno zabavo in "ne izvira iz ljudske duše". Torej Krek skladno s politično stranko, ki ji je pripadal, načelno podpira ljudsko dramatiko, ljudsko gledališče, seveda tudi ljudsko (delavsko, kmečko, nemeščansko) umetnost in kulturo.

Kot poroča Ivan Dolenec (Slovenec, 8. X. 1921), je Krek snoval igro o izseljencih; v njej bi prikazal tudi zablodelega človeka, ki najde pravo pot, kar je bila njegova priljubljena ideja; Krek je že napisal Pesem izseljenčev v lepem ljudskem slogu, in to pesem Dolenec objavlja. Krekove ohranjene igre (od igre Prebrisani dijak je znan samo naslov), preden je ustvaril zadnjo, to je Ob vojski, so:

- Sv. Ciril in Metod stopita na slovansko zemljo. Izšlo v listu Glasi katoliške družbe leta 1885, v letu, ko je Krek vstopil v bogoslovje. To literarno delo je ponatisnil prof. Dolenec v Krekovih Izbra-

Ženske in otroci so morali nadomestiti vojskujoče se fante in može. Ta fotografija je last Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani.

nih spisih I.

- Pravica se je izkazala. To burko je Krek napisal menda že leta 1892. Izdala jo je Slovenska krščansko-socialna zveza, Zbirka ljudskih iger, Ljubljana 1900, ponatis leta 1905.
- Cigan čarovnik. To je ena najstarejših Krekovih iger burk. Napisana leta 1897 in takrat tudi uprizorjena v ljubljanskem Rokodelskem domu. Prvič je bila natisnjena šele v Krekovih Izbranih spisih, II. zvezek, leta 1927.
- Občinski tepček. To komedijo je Krek napisal približno v istem času kot ostale, to je okrog leta 1893. Izšla v Zbirki ljudskih iger leta 1908, v 7.–8. snopiču.
- Turški križ. Založilo Katoliško slovensko izobraževalno društvo v Selcih, Katoliška tiskarna, 1910. Ta igra ima značilno posvetilo: "Priatelju Ignaciju Semenu, prvemu delavcu za ljudsko izobrazbo v Selški dolini v spomin."
- Tri sestre. Ta igra je izšla v knjigi skupaj z igro Turški križ, torej leta 1910.
- Sveta Lucija. Ta igra ima posvetilo "Dražgoški dekliški Marijini družbi ob desetletnici". Izšla je kot knjižica: Dražgoše, 1913.

Opazimo velik časovni razpon od prvih iger z začetka devetdesetih let do zadnje igre Ob vojski, ki je izšla z letnico 1918. Spoznamo, da je Krek najprej pisal komedije (burke), to so Pravica je zmagała, Cigan čarovnik, Občinski tepček, medtem ko je igra Tri sestre na meji med smešnostjo in resnostjo, potem pa se je usmeril v resno dramatiko, ki jo predstavljajo zgodovinski igri Turški križ in Sveta Lucija in seveda Ob vojski s svojo sodobno vojno vsebino.

Vseh Krekovih iger je torej osem. V začetnem obdobju, prva polovica, so igre fantovske, v končnem obdobju so mešane žensko-moške, vendar prevladujejo ženske vloge.

Kratko delo Sv. Ciril in Metod stopita na slovanško zemljo ima podnaslov Dramatičen prizor. Scena: travnik pod lipo, poganski žrtvenik, "tolsta kravica", množica Slovanov z otroki v naročjih. Apostola Ciril in Metod prihajata spreobračat pogane; ne omenja-

ta se Moravska, Panonija in da bi tukaj delovali že nemški-latinski duhovniki, kot je znano iz zgodovine. V začetnem delu se izmenjavajo krščanski dobri duhovi z angelom ter na drugi strani zli duhovi s svečenikom. Potem se v daljavi prikažeta sv. Ciril in Metod, pozdravljata lepo slovensko deželo in mili jezik svoje matere, zaznavata nasprotovanje in svoje bodoče trpljenje in na koncu molita, da bi ju Zveličar "ojunačil": "In ko se v drugo na zemljo prikažeš, / s pravico jo brez milosti presodit, / da midva in čuvancev najinih četa / se vsa na desni strani razpostavi." Pristna, gasparijevska značilnost slovenske pokrajine je izražena z motivom "Krasnejša boš, ko iz tvojih tal cvetočih / požene hramov božjih četa bela". Ne manjka tudi motiv, ki napoveduje kasnejši ekumenizem: "En Kristusov namestnik vsem zavlada." Zaznavne so številne jezikovne nerodnosti. Ta Krekov dramatični prizor, kakor koli je verzno in jezikovno nerazvit in neizoblikovan ter tudi v dramskem oziru skromen, vendarle izžareva idejno osredotočenost in moč posplošenosti. Verske prvine prevladujejo nad zgodovinskimi podatki. Ta Krekov prizor je zanimivo primerjati z zgodovinsko ambicioznim dramskim delom njegovega prijatelja Josipa Abrama Vmeščenje Valuka in seveda s scenarijem Metoda Turnška Zvezdi našega neba.

Igra Pravica se je izkazala ima podnaslov Burka. Kot kaže sam naslov, je v precejšnji meri tudi moralistična igra, vendar je treba priznati, da je zabave veliko in da diši po ribniški duhovitosti. Nastopajo samo moške osebe. Nastopajo tri dvojice oseb. To je ornamentalno, vendar Krek s tem ne pretirava, saj se ne pojavljajo samo kot dvojice, ampak tudi kot posamezniki. Podobno ornamentalnost smo zaznali v igri Ob vojski. Ena dvojica sta potujoča in zabavajoča se ter vinsko žejo gaséča "dijaka" Peter in Pavel, ki sta že študenta v Gradcu. Druga dvojica sta "rokodelska pomočnika" Janez in France, ki govorita vsak v svojem narečju in sta dokaj individualizirana: Janez je korajžen, France čustven, mehkejši. Ta dvojica je pozitivna; ali sta morda glasnika delavstva? To ni poudarjeno, saj sta brezposelna. Onadva na koncu vsem, ki niso dobri in so krivični, "navijeta uro",

kot pravi Janez o dijaki: "Šale zbijata z vsem, kar jima pride vstric, kakor že znajo taki ljudje ... Jaz jima tudi navijem uro, da bosta vsaj vedela, da rokodelci nismo za igračo ... Zakaj bi se vsak škric že norčeval iz naju? Sicer pa je vse samo nedolžna šala, in vračati smemo, kajne?" Rokodelca tako duhovito odgovarjata na zvita vprašanja dijakov, da jima dijaka celo nekaj plačata. Torej dijaka nista popolnoma negativna. Ne marata zares oškodovati krčmarja Ferjana, razen za pijačo in hrano, kar je zaradi njegovega skopušta pravično, toda njuna šala s tem lahkovernim skopuhom preseže vse meje in mora biti kaznovana, saj sta ga naplahtala, da sta po poklicu inženirja merilca in da bo čez krčmarjev travnik zgrajena železnica, s čimer se hoče krčmar okoristiti. Predvsem pa prestopita rob kulturne šaljivosti in zaideta v sramotenje, ko naj krčmar drži merilno vrvico. Pravično pa je to, da si dijaka privoščita dva žida – krošnjarja, ki sta nad vse mere pridobitniška in sta pripravljena za pridobitev koristi pretrpeti vsakršno sramoto. Avtor prikaže, kako dijaka obračunata z Abrahamom in Izakom v dveh delih, kakor ima igra dve dejanji. Poleg krčmarja, ki ne nastopa v dvojici, je 'samotna' oseba berač Kruljec (kasneje pomotoma spremenjeno ime: Kruljač). Berač je še bolj pozitivna oseba kot rokodelca, vendar ni dejava, ni udeleženec šal, ampak je samo opazovalec in rezoner. Peter mu reče: "Ti si videti razumen berač." Ta "razumnost" je podobna kot pri beračici Maruši v igri Ob vojski. Kruljec je celo primeren za ljudskega voditelja. Pravi: "Prositi moram dobre ljudi. Zato jim pa vračujem z dobrimi sveti ... Sveti se ne merijo po tem, kdo jih pove, marveč kakšni so ... Dobro srce in prijateljska beseda je več nego denar." To, da berač Kruljec ni dejavna oseba in da se težko razbere, kako je zamišljena končna vzpostavitev pravice, tako da so ponižani ne le krčmar in žida, ampak tudi dijaka, kaže na pretirano izumetničenost in pomanjkljivo psihološko razvidnost. Vsekakor je prikazana družba, v kateri je burkaštvo običajna življenjska sestavina, ne pa takó, kot se dogaja kasneje, ko šaljivost in dobra volja pod vplivom hudih doživetij prve in druge vojne med Slovenci nimata več obstanka in

sta izgnana. Prof. Ivan Dolenc (Izbrani spisi II) ocenjuje: "Za smeh je v burki v obilni meri poskrbljeno, čeprav ne vedno na najfinejši način." Tudi za to Krekovo igro je značilna opremljenost s pesemskimi besedili: začetna pesem o beraškem stanu je prav lepa in prav tako Francetova pesem o domotožju, nekaj pesmic pa je bolj površnih. Opremljenost s pesmimi, ki imajo na koncu tudi notno besedilo, ni le Krekova značilnost, ampak tudi siceršnja v tedanji ljudski dramatiki. Na primer dijaka pojeta: "Midva mlada sva dijaka, / hodiva okrog, / z nama hodi grda spaka, / mati vseh nadlog. / Žeja, žeja se ji pravi, / ki nas vse dijake davi." Slabost igre je morda pretirana značajska krčmarjeva lahkovernost. V igri ima svojo vlogo besedni humor, da namreč žida govorita spačeno, na primer: "Ali pa bhoste, vi gospothi, moš peseta; ali bho phalica moja, če jih dhržim peth?" Mislim, da je to igro možno prirediti, da bi še danes učinkovala, a v natisnjeni obliki ni izpeljana dovolj razvidno. Na splošno je v primerjavi z igro Ob vojski manj psihološko poglobljena in manj dramsko spretna.

Gigan čarovnik. Podnaslov je Burka v dveh dejanjih s petjem. Takoj naj povem, da pojejo fantje. Sploh nekje Ivan Dolenc imenuje to burko "fantovska igra". Ni nobene ženske vloge, razen nena-stopajoče Pavletove neveste Lazarjeve Lize. Seveda starejše osebe, kmetje, ne pojejo. Ne gre samo za to, da je Pavle "nerodnež" ("vsakega pol leta je gotovo zaradi tepeža zaprt"), gre tudi za to, da je zakonska zveza zdravilo za fantovske neumnosti. Prikazana je vesela fantovska nedeljska družba v predpustnem času. Vodi jo Luka in v njej so še trije fantje, med katerimi je karakteriziran le Gašpar, ki zaničuje "civilno" življenje, poveljuje pa vojaški stan: "In civil obleka – draga, pa slaba, in visi na tebi kot vreča na štoru. Pa poglej soldata – kot bi bil ulit, tak je." Tako je bilo včasih, ne dandanes. Fantje si radoživo pripovedujejo smešne dogodke. Nepozabna je pripoved, kako je leni fante Lenart pojedel hlebec: "Malo sem ga ščipal, pa – ga mi je zmanjkalo." Manj duhovita je na primer pripoved, kako so slovenski vojaki v Bosni nastavili in popili sodček piva. Igra burka prikazuje, kako fantje s pomočjo spretnega čarovniško

obdarjenega cigana Miška, ki sebe predstavlja z zanimivimi pesmicami, ozdravijo in usposobijo za zdravo, veselo, delovno življenje vraževernega Lenarta in pretepaškega Pavleta. Miško je pozitivna oseba. Govori več po hrvaško kot po slovensko: "Luka mi obeča, da mi plati celu forintu i bačvu vina, če se dobro držim i dva magarca ili kot kaže Kranjac dva osla nasmodim." Posrečeno je prikazana Lenartova osramotitev s pomočjo čaranja (besede "planeti", "Jupiter", "Merkur", "opozicija" učinkujejo smešno),

manj pa Pavletova osramotitev. Prevladuje akcijsko dogajanje, le malo je poučnosti: "Na stare čenče drži /Lenart/, ne pa na to, kar nas učita vera in pamet ... so nam gospod pri krščanskih naukih razlagali o vseh teh vražarijah in so rekli, da prazna vera umori pravo vero." Žal se skuša igra zaključiti na poučen način z ustrezno pesmico, kar se ne posreči. Sicer pa je igra spretna in še dandanes bi lahko učinkovala. Morda je prenatrpana, da prikazuje kar dva fanta telebana. Odlična je ekspozicija, ko nastopa najprej sam kmet

Človek ni rojen sebi — ampak domovini!

Cicero.

Gasparijeva upodobitev Kreka kot pobudnika Majniške (jugoslovanske) deklaracije iz leta 1917.

Grahar, potem pa v dvojse s sosedom Lokarjem, s katerim premljevata težave, ki jih povzroča mladina. Da bi bil vzrok Pavletovih težav psihološko razložen v njegovi vzgoji, ni uspešno. Ali je popolno spreobrnjenje slabih značajev stvarno? Nismo navajeni na to pravico spretnega pisatelja. Že leta 1880 je Krek napisal povest s programskim naslovom *Kako se človek spreminja*. Prof. Dolencu je vseh "zdrav humor", govori o vlogah, ki so "hvaležne" in "posrečene" ter ocenjuje, da se bo ta Krekova igra "brezdvomno še dolgo držala v predpustnem času zlasti po podeželskih odrih". Igra je krajevno postavljena na Gorenjsko, v Selško dolino, večkrat se omenja Radovljica.

Dramsko delo *Občinski tepček* ima podnaslov *Veseloigra v treh dejanjih*. Pomembno je, da v natisnjeni izdaji piše "priredil dr. J. K.", kar pomeni, da igra ni čisto izvirna. France Zadavec meni, da ta "komedija zmešnjav spominja malce na Gogoljevega Revizorja in na Nušičevo Sumljivo lice". V celoti je igra organsko in spretno izpeljana. Prizorišči sta tako rekoč podvojeni: naprej od županove pisarne je gostilna, potem pa je prizorišče zunaj pred županovo hišo, a dogajanje poteka v posrečeni slišni obliki tudi v sami hiši. Najprej se kot ekspozicija satirično prikazuje seja občinskega odbora, pri čemer je treba reči, da to ni samo provincialna vas Golida, ampak vsakršni kraj ali mesto ali celo prestolnica in vsakršna vlada, in ne samo v preteklosti, ampak lahko tudi v sedanjosti. Prikazuje se splošna komedija ali pokvarjenost skoraj vsakršnega človeškega življenja. Pisatelj je zmeren, tako da župana ne prikazuje popolnoma karikirano, ampak tudi v težavah njegovega poklica. Komisar, ki nastopi na koncu, ohranja svojo integriteto ali avtoriteto, vendar ni v ospredju in je prevaran. V teku igre se izkaže, da občinski tepček Jurca v resnici ni "srenjski norec", ampak so ga naredili za norca, ker jim je bil kot tak potreben. Jurca na koncu "ušpiči" nekaj pametnega in po njem je komedija naslovljena. "Tepčki" so drugi, ne Jurca. Županov odnos do Jurca je pravičen. Seveda je opazna odsotnost ženskih oseb, kar daje igri svojstven pečat. Županovi sodelavci so močno kariirani. Hlapec Jaka je pravično nasršen na gospodo.

Pisar je željan časti in denarja. Ko prosi za dodatek k plači zaradi potrošnje črnila, mu pravijo: "Pike na 'i' moraš manje delati." In pa: "Čemu nam je treba pameti, saj plačujemo pisarja za to." Pomembna oseba je občinski Policaj, ki je bivši, čudaški vojak. Bil je v Mehiki, Afriki. "Drago kamenje je pretežko. Zato sem pa raje prinesel rutico peska iz puščave." S tem peskom dokazuje, kam se je zarila strupena puščica. Nastopajo občinski odborniki, ki so kmetje in obrtniki, kot Padar, Kramar. Posebno smešen je Cefizelj, ki ga župan opije z vinom, zato da pristane, da bodo popravili razdrto brv. "Če mi slavna gosposka seno zvozi domov, potem že tudi jaz peljem eno desko k potoku." Ni pa jasno, kdo plačuje toliko popitega vina. Igra ima razvidno fabulo: na seji izvedo, da gosposka zasleduje nekega lepo oblečenega nepridiprava in da bo prišel na inšpekcijo občine novi komisar. Pisar je seveda tak teleban, da nepridiprava Macafurja zamenja za komisarja, Policaj pa pravega komisarja zamenja za nepridiprava. Neprekosljivo smešno je dogajanje, ko se občina skuša pred višjo oblastjo izkazati s slavnim pesmijo, ki je bila nekoč namenjena škofu, a takrat ni bila uporabljena. Poleg tega je na sporedu smešen slavnostni govor in nastopajo muzikantje in ljudstvo. Pesmi pa so po Pisarjevem mnenju "take klafarske – nobene veličastne, nobene navduševalne". Potem zaigrajo menda himno. Kako je Krekov humor prefinjen, naj ponazorim z županovim besedilom: "Vse je bilo v redu. Jedi dovolj, muzika tako lepa, pisar je imel tak govor, da ga še razumeli nismo, fantič je znal tako svojo pesem, da jo je skoro pozabil, ni čuda pri otroku. Vse je bilo pošteno in napeljano, da se pozabi srenjski mostič, na – zdaj se pa skaže, da komisar ni komisar." Ta Krekova igra se zaključi s posrečeno verzifikacijo: "Saj smo se zaleteli res grdo sami ... I, vse je b'lo le majhen kmečki kratek čas ...". Za Kreka značilni čustvenost in človečnost sta podani preko beraškega Jurca, ki nekoliko razsvetljuje življenjsko temo. Igra ima jasno stopnjevalno zgradbo, tako da je zadnje dejanje kratko, učinkovito, akcijsko, prvi dejanji pa sta široki panoramski sliki iz življenja, v katerih se izmenjujejo dramske akcijske in epske

pripovedne prvine. Igra Občinski tepček je dokaj ambiciozno dramsko delo, morda v njej odmevajo Krekove izkušnje iz političnega udejstvovanja. Prof. Ivan Dolenec v Krekovih Izbranih spisih, IV. zvezek, dobro obnavlja vsebino igre, sicer pa jo neupravičeno podcenjuje, češ da je namenjena "skromnemu gledalcu, ki ne išče literarnih vrednot, ampak samo bolj ali manj utemeljene smešnosti in zabavnosti".

Turški križ je igra v štirih dejanjih. Dogaja se v Selcih, v Davči, v Podbrdu in na Petrovem Brdu. To je Krekova domovina v njegovih najstnikskih letih in še pozneje; sèm se je preselila njegova mati. Igra je ukoreninjena v te kraje, dosti bolj, kot je igra Ob vojski postavljena v dolenski Šentjanž z okolico. Omenja se tudi "loški grad", to je Škofja Loka, in to kot pozitivni dejavnik. Igra Turški križ je zgodovinska, dogaja se v 16. stoletju, ko Turki vdirajo v naše kraje in ko poskuša protestantska vera izriniti katolištvo. Zgodovinskost pa je navidezna, v resnici je igra sodobna in usmerjena preroško tudi v prihodnost, to je v življenje Slovencev po Kreku do dandanes. Glavna ideja je, da so potrebni pogum, junaštvo, bojevitost, odločnost in da je treba premagovati obotavljanje, ležernost, prestrašenost, individualizem, izgovore, defetizem. S tem je Krek zadolžil slovensko prihodnost. Morda je Krek želel podpreti radikalno stališče prepodročev o rušenju Avstro-Ogrske in ustanavljanju Jugoslavije na bojevit način. Voditeljica boja proti Turkom in ljudskega odpora je 21-letna Uršula (Dolinarjeva), ki je ponosna, da njeno ime pomeni "Medvedka", to je zver. Njena bojevitost prehaja celo v krvoločnost, ki naj pripomore k zmagi. Uršula pravi: "Nisem golobica, da bi se vdajala mehkemu javkanju. Orlov hočem, ki brez omotice plavajo nad brezdnin in merijo prostore, kamor ob uri dejanja treščijo naše sovražnike." Uršulo podžiga želja, da bi iz janičarske sužnosti rešila brata Jožeta, ki so ga Turki ugrabili šestletnega. Vendar je ta fabulistična zasnova drugotnega pomena, je samo nujna populistična prvina. Pomembnejše je politično organiziranje ljudstva za odpor. Gotovo gre za Krekovo lastno odločnost in bojevitost. Ljudski vojni akciji se pridruži na samem bojišču celo duhovnik! Boj vodi torej ženska, tako

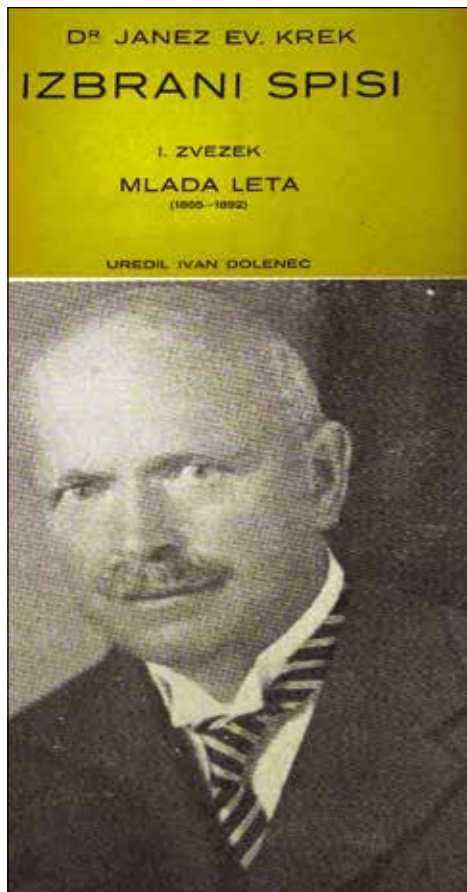
da je igra Turški križ, kar se tiče prevlade žensk, podobna igri Ob vojski. Uršula obtožuje fanta Pavleta, ki jo ljubi, da je sebičen; osebna ljubezen ne sme biti prvenstvena. Še bolj strastno jo ljubi izkoreninjenec, verolomnež Dihur (Gizebert Turjaški), ki agitira za Lutrovo novo vero, zdaj pa se vdinja Turkom in je izdajalec. Igra Turški križ je misterij. "Pa z vrha zelene Jelovice bi zruvala najmočnejšo jelko in jo omočila v zapadajoče solnce in zarisala z njo na tvoje /Triglav! / prsi Marijino ime, da bi se ne upali krvoločniki preskopiti mej v zemljo, ki jo ti /Triglav! / varuješ." Uršuli najbolj pomaga skromni pastir, zanesljivi Urbanček. Presenetljiva krščanska bojevitost je bolj razumljiva, če pomislimo, da so okrog leta 1910 potekali na Balkanu boji s Turki in da so mnogi Slovenci to dogajanje navdušeno spremljali, zavzemajoč se za srbske kristjane. Uršula je podobna Devici Orleanski (dr. Opeka je v Domu in svetu leta 1910 označil Uršulo kot: "davška Jeanne d'Arc"). Imela je privid Marije, ki ji je naročila izdelati zastavo. "Ali smo res tako zakleti, da mora biti selška vas pri vseh dobrih rečeh zadnja in pri vseh slabih prva?" Krek je zaznal, da mora pričeti ljudsko indiferentnost spreobračati v pogum najprej doma, zato odkrito uvaja Selca z okolico. Uršuli pomaga mož, ki se imenuje Štrigalica; podoben je beraču, a ni berač, marveč Ribničan, ki govori po ribniško in ima pač nalogo, da gledališko občinstvo tudi zabava. Možno je izkoristiti učinkovanje ribniškega narečja na Gorenjskem. Štrigalica pravi na primer o turškem poveljniku: "Ta je pa zau fant ... moje oči so se kar pasle po njā; zetu m' pa prauja paša." Ob Uršuli nastopa njena teta Mina, ki so ji Turki pred leti ubili dete in moža in se ne more izkupati iz obupa, a je zdaj vendarle junaška. Mina je podobna Klančevki v igri Ob vojski. Turki so prikazani na podoben način kot v Jurčičevem Juriju Kozjaku: odrasli Jožek nastopa kot Juzuf paša, ki se megleno spominja mladosti. Njegovi poboji kristjanov so opravičeni, ker je bil tako vzgojen. S sestro Uršulo se razpoznata. Cenen je motiv, da imata Uršula in Juzef na roki vtisnjeno (vtetovirano) Marijino ime, kar je v njunem otroštvu izvršila teta Mina. Pomembno je, da bo občestvo v Selški dolini in bližnjih hribih odslej

složno in prebujeno, da se ne bo izživljalo v umikanju, v medsebojnih sporih, v samozadostnosti, rajši v begu in skrivanju kot v boju. Značilno je to, da se je bila Uršulina rodbina preselila iz doline v hribe (v Davčo), a zdaj, po dvajsetih letih, iz hribov obvladuje tudi dolino. Prvo dejanje, ki razkriva preteklost in sorodniške povezave, je dramsko tehnično nerodno, preveč zapleteno. Začetek, ko družina žaluje za umrlim Uršulinim očetom, ni dovolj utemeljen kot pobuda za akcijo. Kasneje se prikazujejo pametne bojne zamisli. Pesniška besedila niso kvalitetna. V celoti je igra pridvignjena nad stvarnost in značaji so podrejeni idejnosti. Krek dosega svoj namen, da s pomočjo zgodovine pripravlja ljudstvo na nove preizkušnje. Štrigalica poje selško himno Lepa si selška fara ti ... O uprizoritvi igre Turški križ ob novem letu 1910 v Selcih, ki ji je prisostvoval avtor, poroča Dolenec v Slovenscu 8. X. 1921. Glavno vlogo je igrala hči Ignacija Semena Urša, po domače Kalanova. Dolenec objavlja dve pesmi, ki ju je tej igralki posvetil Krek. Krek je vplival na pisatelja Finžgarja in posebej je idejnost igre Turški križ vplivala na nastanek Finžgarjeve igre Naša kri. Finžgar piše: "Zamisel igre je bila politična. Krek me je večkrat naganjal, naj spišem igro, ki bo v ljudeh začela netiti zavest za ljudsko samostojnost in voljo po politični osamosvojitvi."

Tri sestre. Igra v treh dejanjih. Okolje je kmečko, prikazani kmetiji sta bogati, a kmečka proizvodnost je precej zabrisana. Le mlada možata Špela je dejavna v smislu kmečkega gospodarstva. Prevladuje malomeščansko (občečloveško) okolje in mentaliteta, in sicer pri gospodarju Orlu, pri njegovi ženi Heleni in pri ostalih dveh hčerah, to sta najstarejša Majda in najmlajša Ana. Nemara je v družini tudi sin, vendar ne nastopa. Imajo dovolj opraviti z možitvenimi kolobocijami treh sestra. Malomeščansko okolje je še bolj zastopano z Antonom, ki je nekakšen "tajnik" in organist. Ni imovit, kot so Orlovi. Anton snubi Ano, ki bo imela dobro doto. Preko Antona se prikazuje tipično podeželsko župnijsko dogajanje, ki se plete okrog pevskega zbora, saj je znano, da je pri cerkve-

nih zborih veliko spletk in nasprotstev. V igri ni ničesar političnega, družbenega. Igra poteka na ravni malomeščanstva in je dobra, lahkotna komedija, deloma burka, kajti zapolnjuje jo tudi smešno dogajanje. Poučnega moraliziranja je malo. Igra je odlično zgrajena. Ne vključuje pesniških besedil. Prvo dejanje poteka doma pri Orlovih; prikazana je sitnoba in nepredvidljivost treh oziroma štirih žensk, medsebojno nevoščljivo zajedanje treh sestra. Podobne težave, kot jih ima s hčeram, je oče Orel izkusil, ko se je ženil sam. Poleg Ane naj bi se poročila tudi Špela, in sicer je njen snubec France Gaber. Ta je doma iz Gorenje vasi, nekaj ur hoda stran, tako da lahko predpostavljamo, da je glavno dogajanje postavljeno v Krekov domači kraj, to je v Selca. Drugo dejanje poteka en teden po prvem, in sicer v stanovanju pri Antonu, kjer že živi ta mladoporočenca Anton in Ana. Ana hoče, da bi v zakonu prevladovala in da bi ji bil mož popolnoma pokoren. Pomembna oseba, čeprav na odru nič ne nastopa, je Polenčeva Polona, nepogrešljiva pevka, prvi glas, ki je ljubosumna na Ano ("Gruntarska prevzetnica, ki si se ji prodal za par srebrnikov."), Ana pa seveda še bolj na Polono. Prepričanje se izteče v zakonski razdor. Ana zapusti moža, odide, upajoč da bo zmaga. Na koncu drugega dejanja se pojavi oče Orel in pomiri neizkušnega, skoraj obupanega Antona. Tretje dejanje je sočasno s prejšnjim, dogaja se na kmetiji pri Gabru, kjer živi zdaj Špela, ki se je tudi že poročila. Tudi Špela hoče gospodovati, a mož France humoristično privoli v vsako njeno muhavost, jo podpre in izvaja, zato da mladi ženi prepričljivo dokaže, kako so njene zamisli nesmiselne. Špela se brž spreobrne. Prizna znano evangelijsko pravilo "Mož je glava". Ko prihiti h Gabrovim sestra begunka Ana, jo spreobrača kar Špela. Ko se pripelje Orel s svojo ženo in najstarejšo hčerjo, nima več kaj opraviti, razen da bo treba Ano odpeljati nazaj k Antonu. Vse se uredi. Da je konec učinkovito začnjen, poskrbi doslej pretirano pobožna in moralistična Majda, ki sporoči, da jo je zasnubil stari vdovec Markec in da se je kar odločila zanj. Igra Tri sestre torej prikazuje ženske kot manj razsodne od moških, vse so bolj ali manj negativne osebe. To je popolnoma drugače, kot je v Krekovi igri

Turški križ, kjer so ženske pametnejše od moških, medtem ko so ženske v igri Ob vojski tako pametne kot nespametne. Ali je Krek spoznal, da mora, potem ko je poveljčal žensko družbeno vlogo, prikazati še potrebnost moške razsodnosti? Da je šel predaleč v zapostavljanju moških? Oče Orel previdno izjavi: "Samo bojim se, bojim, da ne bo nič." Poznavajoč položaj, namreč ni gotovo, ali se bosta sicer dobrodošli snubljeni uresničili. Torej Orlova pozitivnost ni popolna, saj ga življenje včasih demantira. Pravi junak igre je odločni in samozavestni France, ki se mu njegov življenjski načrt posreči brez zunanje pomoči. Kot da že ima potrebne izkušnje. Vendar France ni moralist in rezoner, marveč uveljavlja svoj prav izključno z dejanji. Naj muhavost žensk ponazori nekaj izjav.

Profesor Ivan Dolenec je bil Krekov škofoješki rojak in je vse življenje zvesto objavljaval njegove spise in skrbel za oživiljanje spomina.

Majda: "Ker sem vse hudobne izkušnje stanovitno premagala in ker živim kot nuna, pa me zmerjate za to." Špela: "Jaz nisem tistih, ki bi jim bile vsake hlače dobre ... Možita naj se Ana in Majda, ki utegneta, ki nista za drugo rabo." Ana možu Antonu: "Polona neče k nam, zavoljo mene neče. Hm, ali sem odkrila pokrov? Skrinja, kjer ti spravljaš svoje skrivnosti, je preslaba; moraš drugič bolj zapirati." Poučnosti je v tej igri le toliko, kot je ravno prav. Rezonira Špela: "Če vidiš kako napako na možu, ne pozabi, da jih imaš ti tudi in mólči o njih. Edino tvoje gorje in tvoja nesreča je ta, da ne znaš ubogati." Morda je slabost te igre v tem, da se sestrí, posebno Špela, prehitro, nenadoma spreobrneta in da se Špela zdaj podreja možu brez rezerve. Najbrž se z dobro igralsko in režijsko postavitevjo takšne slabosti lahko omilijo. Scensko dogajanje, ki ga uveljavlja France, je za gledalce nadvse učinkovito in zabavno. Zanimivi vlogi imata stranski osebi France-tova dekla Špela in berač. Dialogi so duhoviti, odlični.

Sveta Lucija. Igra v treh dejanjih. Dogajanje poteka leta 1655, torej je zgodovinska igra. S tem je upravičen prikaz pogostih čudežev, da slepi ljudje spregledajo v cerkvi, ki je posvečena sveti Luciji, ki je zavetnica za dober vid, za oči. Dogajanje je postavljeno v Dražgoše in okolico. Tamkajšnja cerkev je bila takrat podružnica; župnija je bila daleč v Selški dolini (Selca), od koder prihajajo romarji. Druga romarska smer je gorenjska in jo zastopa Kropar. Ta hkrati zastopa drugačen, nekmečki način preživljanja, in sicer delavski, železarski. Same Dražgoše sestojijo iz dveh vaških enot: ena se imenuje Pri cerkvi, druga Na pečeh. Vsekakor Kreka zanima gospodarska struktura; na samem terenu je preučeval, kako se ljudje preživljajo. Kropar pravi: "K nam pride denar od drugod po svetu, kamor gre naše blago, in ta denar se ponajveč prime kmetov." Kljub temu da v Krekovi sodobnosti romanje k sveti Luciji ni bilo več tako razširjeno kot v preteklosti, je igra tudi sodobna. Na primer delovanje deklinške Marijine družbe. Na začetku igre je natisnjena opomba, da je mogoče to igro prilagoditi kakšnim drugim krajem, tako da igra ni uporabna samo za Dražgoše z okolico. Zgodovinsko osnovo igre dopolnjuje prizadevanje, da bi se Lucijina cerkev

prenovila z novimi oltarji, zlasti pa, da bi se tukaj ustanovila samostojna župnija. To se je kasneje izvršilo. Temu prizadevanju močno škoduje to, da so domačini manj pobožni kot tujci ter živijo v medsebojni razdorih in sovraštvu. V vasi Pri cerkvi to sovražstvo predstavlja kmet Gašper, ki ima hčer Mino, v vasi Na pečeh pa kmet Peter, ki ima hčer Lucijo. Dekleta se znajo pobožno organizirati in presegajo nesporazume. Godec Jurij je nasprotnega mnenja kot teologija: "Mi imamo cerkev, ker jo mi rabimo, ne pa Bog." Seveda nasprotuje tudi protiverskim geslom: "Poslušaj, kako lepo pojejo naša dekleta. Taka neumnost se mi zdi prava. Vesele so, zdrave in zale, pri tem pa na Boga ne pozabijo, ne na cerkev." V takšne zemljepisne, gospodarske in družbene razmere dramatik postavi močno fabulistiko o čudežnih spregledanjih. Obširno je prikazana sirotna Lenka, kako je ozdravela. Zdaj vsak dan daleč s Češnjice (Železniki) v Selški dolini roma k sveti Luciji. Njeno prejšnje življenje je bilo brezupno, brezversko: "Sama sem najrajši čemela v kaki hosti, pa škripala z zobmi in klela ljudi, zemljo in nebesa." Lenka je podobna obupani Klančevki iz igre Ob vojski, ki se prav tako prerodi. Krek psihološko prepričljivo prikaže Lenkino postopno spreobračanje. Nanjo vlivajo čudeži. Saj tudi evangeliji prikazujejo Jezusove čudežne ozdravitve kot nasledek močne vere. Glavna zgodba v igri Sveta Lucija pa je bolj romantična: Nekje na Dolenjskem se je oskrbnik Urh oženil s plemkinjo Elizabeto in jo v zakonskem prepiru oslepil. Nato se je umaknil v dražgoške kraje, kjer živi kot brezverski divjak. Elizabeta spokorno priroma na Gorenjsko k sveti Luciji. Njeno čudežno spregledanje je zelo vplivno. Urh: "Tudi jaz sem izpregledal ... Čudež na meni je večji kot na ti-le moji ženi." Elizabetino spregledanje vpliva tudi na sprte domačine, da se pomirijo. Gašper: "Današnje solnce ne taja samo ledu po planinah, ampak tudi okoli src, in ne sveti samo po grapi, marveč prav na dno duše ..." Peter: "Ni ga na Jelovici tako globokega brezdnja, da bi ne bil preplitev za tisto jamo, kamor bova midva in z nami vsi naši sosede pogreznili naše staro sovražstvo." Naj so se v preteklosti čudeži res dogajali ali ne, pomembno je, da se ljudstvo združuje in složno napreduje. Igra se

zaključa z lepo pesmijo o sveti Luciji v štirih kiticah. Na primer: "V solncu leskeče se / vsa pozlačena, / z gor se pa smeja ji / smreka zelena. / Notri pa milost / božjo razlija / sveta Lucija, / sveta Lucija." Igra Sveta Lucija, ki je mešana žensko-moška, torej označuje bogata zunanja fabulistika, idejno pa je poudarjeno notranje spreobrnjenje, ki ga omogoči prebujena pobožnost. Igra je nastala tik pred prvo svetovno vojno in v njej opazimo prvine, ki so na sodoben in naraven način, bolj psihološko, brez zunanjih mehaničnih zgodovinskih čudežev, obdelane v zadnji Krekovi igri Ob vojski. Obe igri sta mešani žensko-moški.

Osem Krekovih iger. Osem življenjskih stebrov: vera (Sv. Ciril in Metod stopita na slovansko zemljo), pravica (Pravica se je izkazala), veselje (Gigan čarovnik), oblast (Občinski tepček), pogum (Turški križ), razsodnost (Tri sestre), spreobrnitev (Sveta Lucija), dobrotta (Ob vojski). Ocenjujem, da je igra V vojski izmed vseh Krekovih najbolj dovršena, tako v dramskem tehničnem pogledu kot tudi, kar se tiče karakterizacije in izpeljane miselnosti. Odlikuje jo največja aktualnost. V celoti je Krekova dramatika s strani naših literarnih in dramskih zgodovinarjev po krivici prezrta. To ni majhen dosežek slovenske umetnosti, značilen za svoj čas, a živ še danes.

O Krekovem literarnem, in posebej dramskem ustvarjanju, so poleg Dolenca pisali naslednji avtorji: J. Puntar (1917), Izidor Cankar (1917), Mirko Mahnič (1988), Matjaž Kmecl (1988) in France Zdravec. Puntar umešča Krekovo dramatik v sklop njegovega versko-socialnega preobražanja slovenskega ljudstva. Ocenjuje, da je najboljša Krekova igra Tri sestre. Mirko Mahnič, čeprav je teatrolog, ne izkazuje lastnega poznavanja in se oprijema znanih označitev. Uide mu določna negativna ocena Krekove dramatike: "šemaste, na silo izmišljene osebe".

Matjaž Kmecl se zavzema, da bilo treba Krekovo slovstvo ovrednotiti boljše. "To je vse dramatika, ki bi bila še danes kar dobro gledljiva," če bi jo očistili po vzoru, kot je to izvedel prireditelj igre Ob vojski. "Krekova literarna nadarjenost se je bržkone najbo-

lje izrazila in potrdila v ljudskih igrah; velja za vse po vrsti ... Vse namreč odlikuje izjemno sočen, jurčičevsko humoren jezik, smisel za mizansceničnost, za fabuliranje. Seveda postavi na oder precej molitev in veroučnosti, toda še več šaljivosti in petja." (Matjaž Kmecl (1988), France Zadavec in Alenka Goljevšček skupaj s Tarasom Kermaunerjem.)

Izidor Cankar mimogrede v reviji *Dom in svet* leta 1917 takole presoja Krekovo umetniško ustvarjanje: "Ne smemo pozabiti, da tiči v Kreku dobršen kos resničnega pesnika. Njegove Tri sestre na primer so in ostanejo dolgo časa eno najboljših del naše poljudne dramatike ... V tej široki, slovanski duši je dovolj prostora, da tudi nasprotja med seboj živijo ... Krek je optimist: vse njegovo delo to kaže."

Alenka Goljevšček v svoji veliki knjigi *Od A(brama) do Ž(upančiča)* s podnaslovom *Vsebine 765 dram slovenskih avtorjev* (2011) na straneh 391 do 396 obnavlja tudi sedem Krekovih dram – žal se ji je

iz evidence izmuznila drama *Občinski tepček* ali pa jo je izpustila namenoma. Njene obnove so odlične. Na primer kako dobro označuje osebo in dogajanje iz drame *Cigan čarovnik*: "Lenart, faliran študent, ki je lenuh ... Zvesto izpolni, kar mu je naročil Miško, in sliši marsikaj na račun svoje neumnosti in lenobe." Goljevščkova, ki dram ne ocenjuje, skupaj s Kermaunerjem ne ločuje visoke, profesionalne dramatike od ljudske, kakor dela to Dušan Moravec, ki v monografiji o slovenskem gledališču v Cankarjevi dobi upošteva samo osrednje gledališče. Tudi France Koblar svojega rojaka Kreka zapostavlja.

Ivan Dolenec pripoveduje, da se je Krek kdaj pa kdaj namaškaval in tak nastopil v resničnosti. Ko so študentje v Gradcu vadili Medvedovo igro *Za pravdo* in srce, jim je Krek nazorno prikazal, kako naj predstavijo posamezne osebe, tako da jim jih je odigral. "Iz najmanjše vloge je napravil markantno osebnost z individualnimi lastnostmi, kakršne pač živijo ..."

Kipar Lojze Dolinar je za Krekov grob na ljubljanskih Žalah ustvaril izvrsten spomenik, precej drugačen, kot sta bila njegova (porušena) kraljevska spomenika Karadjordjevičev.

Občinski nagrajenci

Jože Bogataj

Na podlagi 8. člena Odloka o podelitvi priznanj občine Železniki (Uradni list RS, št. 87/2012) in na predlog komisije za mandatna vprašanja, volitve in imenovanja je dne 1. 4. 2015 župan občine Železniki objavil razpis za zbiranje pobud za podelitev priznanj občine Železniki v letu 2015 (št. 094-1/2015-001).

Občinski svet občine Železniki je na 6. redni seji, ki je bila dne 4. 6. 2015, na predlog komisije za mandatna vprašanja, volitve in imenovanja sprejel sklepe št. 100–104/2015 o prejemnikih priznanj občine Železniki v letu 2015.

Po sklepu uredništva Železnih niti nadaljujemo tudi z objavo občinskih nagrajencev za nazaj, v tej številki za leti 2004 in 2005. Avtor članka si za potrebe objave v zborniku in zaradi uredniške politike pridržuje pravico skrajšati ali kako drugače prilagoditi predolgo besedilo iz uradne utemeljitve za posameznega občinskega nagrajenca. Uradne utemeljitve so objavljene na spletni strani Občine Železniki.

Župan mag. Anton Luznar.
Foto: Aleksander Čufar

Nekaj poudarkov iz govora župana mag. Antona Luznarja na slavnostni akademiji 30. junija 2015

Praznujemo občinski praznik, ki ga obeležujemo 30. junija, kajti na ta dan leta 973 so bili v posebni darilni listini prvič omenjeni kraji z območja naše občine.

Tudi letos so praznovanje zaznamovale številne športne in kulturne prireditve. Ob dnevu državnosti je Kulturno društvo Scena pripravilo proslavo na trgu pred cerkvijo sv. Antona v Železnikih. Z današnjo slavnostno akademijo pa zaključujemo niz praznovanj in prireditev, ki so potekali v mesecu juniju.

Razveseljivo je, da v Sloveniji že drugo leto zapored beležimo gospodarsko rast. Tudi podjetja v naši občini dobro poslujejo in tega smo lahko veseli. Z rastjo gospodarstva pa se izboljšuje tudi materialni položaj in blaginja Slovencev. Statistika pravi, da je kar 83 % Slovencev zadovoljnih z življenjem, kar je več, kot je povprečje v Evropski uniji.

Nocoj bi se še posebno rad zahvalil in čestital prejemnikom občinskih priznanj, ki ste s svojim delom na različnih področjih izboljšali gospodarsko, družbeno in kulturno življenje v naših krajih.

Letos praznujemo 200 let šole v Železnikih. Vsem, ki ste ustvarjali in še ustvarjate zgodovino na Osnovni šoli Železniki, iskreno čestitam ob visokem jubileju in se vam zahvaljujem za vaš prispevek. Opravljate velik in plemenit poklic. Naj vas vaša pozitivna energija, strokovnost in razumevanje še naprej vodijo na poti, kjer skupaj z učenci gradite našo skupno prihodnost.

Vsem zbranim iskreno čestitam ob občinskem prazniku in vam želim prijeten večer.

Občinski nagrajenci za leto 2015

s sklepom št. 100-104/2015

Občinski nagrajenci za leto 2015. Foto: Aleksander Čufar

Občinski svet občine Železniki podeljuje

listino častnega občana za leto 2015

ALOJZIJU ŽUMRU

(rojen 28. aprila 1932, stanujoč Partizanska cesta 41, Škofja Loka)

za življenjsko delo na gospodarskem in družbenem področju.

Predlagatelji: Domel Holding, d. d., Železniki, Krajevna skupnost Železniki,

Občinski odbor SLS Železniki, Občinski odbor SDS Železniki.

Obrazložitev pripravila: dr. Jožica Rejec, Domel Holding, d. d.

Alojzij Žumer.

Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Alojzij Žumer je bil rojen 28. aprila 1932. Osnovno šolo je obiskoval v Železnikih, nižjo gimnazijo v Škofji Loki, višjo pa v Ljubljani. Jeseni leta 1951 se je vpisal na Fakulteto za elektrotehniko Univerze v Ljubljani in študij v letu 1958 uspešno zaključil. Po končanem študiju se je zaposlil v tovarni Niko Železniki, kjer je prevzel vodenje razvojnega oddelka. Že na začetku svojega dela se je soočil z izzivom izvozne usmerjenosti in prestrukturiranja proizvodnje v tehnološko napredno masovno proizvodnjo. Začel se je izvoz malih elektromotorjev v ZDA. V letu 1962 se je podjetje Niko priključilo podjetju Iskra in bilo drugi največji izvoznik v skupini Iskra.

Alojzij Žumer je vodil podjetje Iskra Železniki od leta 1966 do 1975. S prodornostjo, znanjem in vizijo, zagotoviti stabilnost in rast poslovanja podjetja, je uvedel mednarodne kooperacije s podjetji AEG, Braun, Girmi idr. Iz podjetja Iskra Železniki so dobavljali male elektromotorje, v zamenjavo pa so od partnerjev dobivali sestavne dele različnih gospodinjskih aparatov. Aparati so sestavljali na montažnih linijah v Železnikih in z njimi oskrbovali takratni jugoslovanski trg. Drugi pomembni novi programi in kupci so bili še Gorenje, Danfoss in AEG.

Pomemben programski preboj je bil dosežen v letu 1974 z vpeljavo takrat novega programa sesalne enote za kupca AEG iz Nemčije. Program sesalnih enot se je razvil v osnovni program današnjega podjetja Domel.

Alojzij Žumer je bil v letih od 1967. do 1975. (dva mandata) predsednik Krajevne skupnosti v Železnikih. V času vodenja KS Železniki se je zavzemal za napredek in dajal velik poudarek izboljšanju komunale – vodne oskrbe in kanalizacije – zajetje vode v Plenšaku. Takrat je tekla gradnja TV-pretvornikov zaradi boljšega pokritja kraja s TV-signalom. KS je uredila vse potrebno za kinodvorano na Češnjici v Zadržnem domu. Posodobila je tudi aparaturu za predvajanje filmov. V Železnikih je bilo treba pridobiti prostor za širitev pokopališča in urediti zazidalne načrte ter dobiti soglasja od lastnikov zemljišč za gradnjo Petrolove črpalke na Češnjici, moderne samopostrežne trgovine in plavalnega bazena. V teh letih se je odprla možnost zidave individualnih hiš v Dašnici in Na Kresu, za kar je bilo treba urediti vse zazidalne načrte.

Plodno življenjsko delo Alojzija Žumra je zaznamovalo Železnike v gospodarskem in družbenem življenju krajevne skupnosti, občine Železniki, kraja in širše okolice in pustilo neizbrisni pečat z dosežki, ki so omogočili gospodarski razcvet kraja, zaposlenost, razvoj infrastrukture ter splošni napredek.

S temi izjemnimi dosežki je pomembno in trajno prispeval k razvoju prepoznavnosti in ugledu občine Železniki.

Železniki, 30. junij 2015

Župan mag. Anton Luznar

Občinski svet občine Železniki podeljuje

plaketo za leto 2015

OSNOVNI ŠOLI ŽELEZNIKI

(Otoki 13, Železniki)

ob 200-letnici šole v Železnikih.

Predlagatelj: Občinski odbor SLS Železniki.

Obrazložitev pripravil: Franc Rant

UTEMELJITEV

Osnovna šola Železniki je sodobna šola, ki vključuje podružnice Davča, Dražgoše, Selca in Sorica, Vrtec Železniki z enoto v Selcih ter Čipkarsko šolo. Njen začetek sega v leto 1815, ko je župniku Mihaelu Grošlju po dolgotrajnih prizadevanjih le uspelo ustanoviti prvo šolo v Železnikih – enorazrednico, tako imenovano trivialko. S tem so bili postavljeni temelji največje naložbe v Železnikih, naložbe v znanje. Pouk je na začetku potekal v hiši številka 6, pri Kovaču, kasneje pa v najetih prostorih in v odkupljeni hiši dr. Blaža Crobatha. Prostor so vzporedno z razvojem šole postali premajhni in neprimerni. Gradnjo nove šolske stavbe so načrtovali že leta 1935, tri leta po drugi svetovni vojni pa je bila zgrajena na današnjem mestu v Otokih. Od leta 1967 so jo večkrat dograjevali in obnavljali. Nazadnje je bila obnovljena lani.

Šola v Železnikih se je iz enorazredne trivialke razvila v dvorazrednico šele leta 1898, po prvi svetovni vojni pa v štirirazrednico in leta 1935 v petrazrednico. Po drugi svetovni vojni pa do leta 1957 je vključevala tudi nižjo gimnazijo. Takrat je postala osemletka. V letu 1963 so ji priključili podružnice Davča, Dražgoše, Selca, Sorica in Martinj Vrh, pet let kasneje pa ji je bil dodan še vrtec. Pomembna pridobitev je tudi Čipkarska šola Železniki, ki je bila ponovno ustanovljena leta 1994, njeni zametki pa segajo v leto 1907. V letu 1999 je Osnovna šola Železniki postala devetletka.

Vendar pa šola niso stavbe, ne šolski sistem, temveč ljudje.

Prvi učitelj v Železnikih je bil Jakob Demšar, ki je učil vse do leta 1855, njegov naslednik pa Jožef Levičnik, zaveden Slovenec, ki je v Železnikih poučeval kar 48 let, do leta 1903. Danes šolo v Železnikih obiskuje 547 učencev, poučuje pa jih 50 učiteljev in 5 drugih strokovnih delavcev. Zadnjih 19 let jo vodi ravnatelj Franc Rant.

Učenci Osnovne šole Železniki dosegajo pomembne rezultate na vseh področjih. Najvidnejši so njihovi uspehi na tekmovanjih iz matematike, slovenščine, angleščine, biologije, kemije, fizike, zgodovine in klekljanja. Prav tako so izvrstni na športnem področju, predvsem v atletiki, plavanju in plesu. Posegajo tudi po prvih mestih v državi in celo v mednarodnem merilu.

Od leta 2000 naprej šola odločno stopa na mednarodna prizorišča. Sodelovala je v več uspešnih evropskih projektih, letos so se učenci že petič udeležili mednarodnega nogometnega turnirja v Franciji in osvojili prvo mesto, mladinski pevski zbor pa je navdušil poslušalce na zborovskem festivalu v Italiji.

Vsega tega ne bi bilo mogoče doseči brez vnetega dela vseh zaposlenih ter zelo dobrega sodelovanja s starši in lokalno skupnostjo, zato Osnovna šola Železniki zaslužno prejema plaketo občine Železniki.

Železniki, 30. junij 2015

Župan mag. Anton Luznar

Občinski svet občine Železniki podeljuje

plaketo za leto 2015

ŠOLSKEMU GLASILU NAŠE POTI

(Osnovna šola Železniki, Otoki 13)

ob 45-letnici izida prve številke.

Predlagatelj: Muzejsko društvo Železniki in KUD France Koblar Železniki.

Obrazložitev pripravila: Katarina Primožič

UTEMELJITEV

Šolsko glasilo OŠ Železniki Naše poti je začelo izhajati v šolskem letu 1970/71.

Letos, ko mineva 45 let od izida prve številke Naših poti, so na OŠ Železniki izdali 39. letnik in 60. številko glasila. Začelo se je v šolskem letu 1970/71. Na šoli v Železnikih se je kot blisk razširila novica o šolskem glasilu. Ravnatelj France Benedik je s predlogom navdušil učiteljico slovenščine Martino Sedej in učitelja likovnega pouka Franceta Berčiča.

Na natečaju so zbirali ideje za ime te šolske novosti. Naše poti naj bodo, so potrdili predlog osmošolke Danice Benedik. Z učenci, člani različnih krožkov, so sestavili uredniški odbor in z voljo ter zagnanostjo postavili glasilu trdne temelje. Začelo se je ustvarjalno potovanje učencev matične šole in vseh podružničnih šol. Šolsko glasilo ima živahno in razgibano življenje. Sledi spremembam, ki jih prinašajo nove generacije osnovnošolcev. Menjajo se uredništva, mentorji in avtorji prispevkov. Njihove misli, ankete, intervjuje z zanimivimi ljudmi, doživljanje, spomine, fotografije in umetniška dela pa ohranjajo prav Naše poti. Zrcalijo večne in nikoli zastarele teme: otroštvo, mladost, šolsko in domače življenje. Člani uredništva imajo vedno veliko idej. To dokazuje tudi bogata zbirka tematskih števil, ki poudarjajo tradicijo in razvoj Železnikov. V glasilih so ohranjeni spomini na zgodovinske in kulturne dogodke, ki so zaznamovali Selško dolino. To so na primer ustanovitve šole ob njeni 175-letnici, 40 let svobode, otvoritev nove šole v Selcih in prizidka v Železnikih, 650-letnica Železnikov, 100-letnica čipkarske šole ipd. Povezanost s krajem dokazujejo tudi številke, ki poudarjajo pomen kovinarske industrije v Železnikih, obletnico Čevljarne Ratitovec, 100-letnico rojstva jezikoslovca Jakoba Šolarja, 100-letnico smrti slikarja Ivana Groharja itd. Prav v vsaki številki so objavljeni prispevki, pomembni za kraj.

Izpostavljene so tudi teme, o katerih razmišljajo osnovnošolci: poklici, glasba, ljubezen, pospravljanje, veselje in težave z branjem, skrb za okolje ipd.

Kvalitetno opravljeno delo uredništva in avtorjev Naših poti so večkrat opazili, pohvalili in nagradili v različnih organizacijah, ki so ocenjevale ustvarjalnost, kakovost in domiselnost osnovnošolskih glasil. Iz Naših poti odseva nenehna skrb za slovenski jezik. Opazen pa je tudi njegov razvoj.

Naše poti nadaljujejo svoje potovanje iz generacije v generacijo. Postale so shramba prvih šolskih korakov, razmišljanj, hihitanj, raziskovanj, načrtov, izkušenj ... S pomočjo Naših poti ohranjamo spomin na prejšnje čase. Vsaka nova številka pa predstavlja duh sedanjosti.

Naše poti vodijo sem ter tja.

Daleč od doma ali pa le k sosedu.

Naše poti vodijo v svet!

In to že 45 let!

Železniki, 30. junij 2015

Župan mag. Anton Luznar

Občinski svet občine Železniki podeljuje
priznanje za izjemne dosežke za leto 2015
ANTONOVEMU VRTCU
(Škovine 1, Železniki)
ob 20-letnici delovanja.

Predlagatelj: Občinski odbor SLS Železniki.

Obrazložitev pripravil: Matej Šubic

UTEMELJITEV

Njihovo vodilo je: *V majhni hiši je veliko prijateljev.* Župnijski pastoralni svet Župnije Železniki je 16. maja 1995 sprejel akt o ustanovitvi zavoda z nazivom Antonov vrtec. Zasebni vrtec s koncesijo deluje od 1. septembra 1995 in je vpisan v razvid izvajalcev javno veljavnega programa na področju vzgoje in izobraževanja. Letos torej praznuje 20 let svojega delovanja.

Antonov vrtec je bila zamisel takratnega kaplana g. Blaža Gregorca, glavno delo pa je izvedel župnik g. France Dular s sodelavci. Tudi v takratni sestavi občinskega sveta in župana občine Železniki g. Alojzija Čufarja je dobil Antonov vrtec polno podporo.

Glavne dejavnosti zavoda so vzgoja, izobraževanje in varstvo predšolskih otrok. Kot župnijski vrtec nudi otrokom krščansko vzgojo s poudarkom na oblikovanju temeljnih krščanskih vrednot. Predvsem želi biti v pomoč družinam pri vzgoji. Zaposleni vzgajajo otroke z ljubeznijo, s strokovnim znanjem in z osebnim zgledom ter jim omogočajo ozračje spoštovanja, razvijajo samostojnost, ustvarjalnost in odgovornost. Otroke vzgajajo k spoštovanju kulturno-verskih vrednot in običajev, jih seznanjajo s krščanskimi prazniki ter bogatijo verska izhodišča v soglasju in tesnem sodelovanju z družino.

Vrtec ima prostore v preurejeni stari kaplaniji, hiši, v kateri prevladuje les, ki pričara domačnost in toplino. Vsi zaposleni se trudijo, da se otrok v vrtcu počuti sprejetega in ima možnost razvijati vse svoje osebne potenciale. Okolje uredijo tako, da se otrok igra, raziskuje, izraža svoja čustva ter svojo osebnost in si razvija pozitivno podobo o sebi in drugih. V vseh dvajsetih letih je bilo v vrtcu preko dvesto otrok, med njimi tudi Peter Prevc.

Zdajšnji ravnatelj Antonovega vrtca je g. župnik Tine Skok, pomočnica ravnatelja pa že od same ustanovitve ga. Nežka Čufar.

Antonov vrtec odlično sodeluje z društvi in ustanovami v občini, kot so ostali vrtci, turistično društvo, muzejsko društvo ... Nastopajo na prireditvah Čipkarski dnevi in Luč v vodo ter razstavljajo v galeriji Muzeja Železniki.

Majhnost in domačnost je njihova največja posebnost, saj delujejo kot velika družina, ki se med seboj povezuje in dopolnjuje. Antonov vrtec je v našo občino prinesel prijetno obogatitev in možnost dodatne izbire staršem na področju predšolskega varstva in vzgoje.

Železniki, 30. junij 2015

Župan mag. Anton Luznar

Občinski svet občine Železniki podeljuje
priznanje za življenjsko delo prostovoljcev za leto 2015

ANTONIJI ŠUŠTAR

(rojena 6. junija 1933, stanujoča Na plavžu 34, Železniki).

Predlagatelj: Turistično društvo Železniki.

Obrazložitev pripravila: Tadeja Šuštar

Antonija Šuštar.
Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Antonija Šuštar, po domače Špendalova Tončka, je bila rojena 6. junija 1933 v Železnikih, na Opalti, Na plavžu 34, kjer prebiva še danes. V Železnikih in tudi drugje jo najbolj poznajo kot odlično skrbnico klekljanih cerkvenih prtov, tako tistih v cerkvi sv. Antona kot tudi sv. Frančiška. Nega cerkvenega prta pomeni, da ga je treba pravilno oprati, poštirkati, ravno prav osušiti, nakar sledijo ure likanja. Klekljane čipke so zelo občutljive in zahtevne za likanje. Vsak prt ima v cerkvenem letu določen čas in v cerkvi svoj prostor, običajno oltar, s čimer prostor ozaljša in tako praznikom kot delovnim dnevom doda pridih svečanosti, skrivnostnosti in svetosti. Namestitev vsakega prta zaradi njegovi velikosti, predvsem dolžine, zahteva veliko spretnosti in občutka, da se prt ob tem ne zmečka ali umaže. Zelo natančno pozna vsak prt: po eni strani kot klekljano dediščino, kot material, ki za svoj neoporečen videz zahteva posebno nego, potrpežljivost in ogromno časa, in po drugi strani kot zgodbo klekljarice, ki je prt naklekljala s svojimi posebnimi, osebnimi razlogi.

Gospa Tončka je tudi klekljarica, ki se je klekljanja naučila, tako, kot je bilo za dekleta njene generacije običajno, v čipkarski šoli. Torej ima strokovno vedenje o tem, koliko truda, znanja in časa je potrebno, da sklekljaš prt, kot so v cerkvi sv. Antona ali sv. Frančiška. Glede na vse prej omenjeno je njena skrb za prte prepletena z velikim spoštovanjem do klekljaric in njihovih klekljanih darov. Ni ji žal dolgih ur in let, ki jih je vložila v nego prtov.

Dejavno je sodelovala pri vseh razstavah klekljanih bogoslužnih prtov, ki so jih pripravili v okviru prireditve Čipkarski dnevi v Železnikih, tako v cerkvah sv. Frančiška in sv. Antona, v galeriji Muzeja kot tudi v Lovskem domu. Vse razstavljene prte je skrbno pripravila, jih opremila z opisi in nato obiskovalce tudi vodila po razstavi. Pred kratkim sta s kustosinjo muzeja v Železnikih zapisali vse znane podatke o bogoslužnih prtih v Železnikih, tudi zgodbe o njihovem nastanku.

Na gospo Tončko se obrne tudi prenekatera lastnica klekljanih dekorativnih izdelkov, da ji pomaga pri njihovem vzdrževanju. Poskrbi tudi za klekljane prtičke v hiši zadnjega počitka.

S srcem je tudi pri ohranjanju krajevnega običaja Marijo nosijo, ki se odvija devet dni pred božičem v spomin na Marijo in Jožefa, ki v Betlehemu nista našla prenočišča. Sliko Marije Ro-marice nosijo od hiše do hiše, in kjer jo sprejmejo, jo najprej pozdravijo s pozdravno molitvijo in nato zmolijo veseli del rožnega venca.

Gospa Tončka ima velik čut za ohranjanje kulturno-arhitekturne dediščine in je bila zelo aktivna pri obnovi svoje hiše na Opalti, stare 500 let, in tudi pobudnica in gonilna sila pri obnovi Dermotovega znamenja na Logu v naselju Na plavžu.

Vse našeto delo ni plačano, vendar ji daje veliko zadovoljstva, ker naredi neizmerno veliko za dobrobit kraja in njegove kulturne dediščine.

Občinski nagrajenci za leto 2004

Občinska nagrajenca za leto 2004. Foto: arhiv Občine Železniki

Občina Železniki podeljuje

plaketo za leto 2004

PIHALNEMU ORKESTRU ALPLES ŽELEZNIKI

(Češnjica 54, Železniki)

ob 25-letnici delovanja godbenega društva.

Predlagatelj: Svet pod Ratitovcem, neodvisna lista, Alples, industrija pohištva, d. d., Železniki, Slovenska ljudska stranka, občinski odbor Železniki.

UTEMELJITEV

Pihalni orkester Alples je bil ustanovljen leta 1979 na pobudo Alplesa, za vodjo orkestra pa je bil imenovan Lado Greblo. V Osnovni šoli Železniki je bil objavljen razpis za igranje v orkestru in tako se je orkestru pridružilo 25 otrok. Otroci so bili večinoma brez glasbene izobrazbe, zato je bila naloga dirigenta Dragiše Miškoviča težka. Otvoritveni koncert je orkester imel 10. oktobra 1981.

V preteklih 25 letih so sledili lepi nastopi, pa tudi problemi, ki so jih sproti reševali. Orkester je uspešno prebrodil tudi krizna leta. Letno ima orkester povprečno 30 nastopov. Poleg tradicionalnih nastopov, med katere spadajo prvomajska budnica, koncert za osnovnošolce, sodelovanje na kulturno-etnoloških prireditvah, kot so Čipkarski dnevi v Železnikih in Dan teric v Davči in božično-novoletni koncert, se orkester redno udeležuje srečanj pihalnih orkestrrov.

V zadnjih letih veliko časa namenja uvajanju mladih glasbenikov v delo orkestra. Skrb za izobraževanje in stalen dotok mladih sta se obrestovala, kajti prihajati so začeli novi godbeniki. Zaradi vedno večjega števila so prostori za vaje postali premajhni, tako da so jih prenovili, povečali in opremili.

Vodja orkestra je Boštjan Demšar, dirigent pa Damjan Tomažin. Pihalni orkester Alples Železniki je na področju kulturnih dejavnosti v občini Železniki zagotovo eno najbolj aktivnih društev. Sodeluje na številnih prireditvah in veseli so povabil nanje, saj je to znak, da jih ljudje radi poslušajo. S prisotnostjo v kulturnem okolju želijo delovati tudi širše – povezovati različna društva našega okolja in s tem krepiti meddruštveno sodelovanje. To bo pripomoglo k nadaljnjemu kulturnemu razvoju in promociji občine Železniki.

Godbenice in godbeniki pihalnega orkestra prihajajo iz različnih krajev Selške doline: Sorice, Davče, Smoleve, Dražgoš, Studena, Selc, Ševelj, Knap in Bukovice. Večina članov prihaja iz Železnikov in bližnjih naselij. V orkestru deluje 49 članic in članov. V zadnjih letih se jim je pridružilo veliko mladih godbenikov, zato po starosti sodelujočih spadajo med mlajše pihalne orkestre v Sloveniji.

S svojim glasbenim delovanjem so v kulturni podobi Železnikov in celotne Selške doline pustili pomemben pečat. Glede na število prireditev, na katerih sodelujejo, lahko rečemo, da so postali nepogrešljiv del kulturne ponudbe v kraju. Njihova prepoznavnost se povečuje tudi drugod po Sloveniji, zato mnogi ta košček domovine poznajo prav po nastopih Pihalnega orkestra Alples Železniki.

Železniki, 30. junij 2004

Župan Mihael Prevc

Občina Železniki podeljuje
plaketo za leto 2004
BOŠTJANU ŠKRLEPU

(rojen 29. septembra 1966, stanujoč Stražiška ulica 21, Kranj)

za obnovo gozdov in ohranjanje naravne in kulturne dediščine.

Predlagatelj: Slovenska ljudska stranka, občinski odbor Železniki.

Boštjan Škrlep.
Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Gospod Boštjan Škrlep, rojen leta 1966 v Kranju, kjer tudi živi (Stražiška ulica 21), je od leta 1994 zaposlen kot vodja Krajevne enote Železniki Zavoda za gozdove.

Ni tako daleč čas, ko so bili lastniki gozdov v povsem podrejenem položaju v odnosih z gozdarji. Običajno pa jim je manjkalo še strokovnosti, predvsem pa niso znali vzpostavljati pristnega odnosa z ljudmi v okolju, v katerem so delovali. S prihodom Boštjana Škrlepa na mesto vodje Krajevne enote Zavoda za gozdove pa so se stvari temeljito spremenile. Gozdar je postal kmetov sodelavec. V času, ko gozdove ogrožajo številne nevarnosti in ko le-ta dobiva poleg gospodarskega tudi naravovarstveni pomen, je tak način dela nujen in edini, ki dolgoročno vodi k uspehu.

Obdobje njegovega službovanja v Železnikih so zaznamovale velike naravne ujme: snegolom, žledolom, poplave. Pretila je nevarnost proženja zemeljskih plazov, trajnega zasutja gozdnih cest in vlak, pojavile so se močne kolonije lubadarja. Vse naštetu bi v naravi lahko pustilo trajne posledice. Vloga ing. Škrlepa je bila v tem obdobju neprecenljiva. S sredstvi, ki jih je za naše območje znal pridobiti na resornem ministrstvu, in s pravilno, včasih tudi inovativno organizacijo dela je marsikje ublažil ali v celoti preprečil veliko škodo, dolgoročno pa je stanje celo bistveno izboljšal.

V svoji ustvarjalni vnemi se je srečal in spopadal z vse večjim problemom propadanja naravne in kulturne dediščine. Ker večino delovnega časa preživi na terenu, ni spregledal propadanja in opuščanja stavbne tradicije našega podeželja. V značilnih kmečkih hišah škofjeloško-cerkljanskega tipa vidi umetnine in nagovarja lastnike, naj jih ohranijo. Je eden tistih, ki trpi, ko opazi, da se opuščajo stare kritine, kot sta skril in šinkeljni. Zato je znal zbrati ljudi, jih povezati, pridobiti donatorska sredstva in marsikateremu kozolcu v naši dolini ponovno vdihniti dušo.

Lotil se je tudi projektov, kot so urejanje stavbne in kulturne dediščine v Sorici, obnovitev Pavlnovega premza na Jelovici, ureditev in zavarovanje visokogorskega mokrišča Ledine, sanacija kamnoloma v Sorici in urejanja tematskih poti naravne in kulturne dediščine v Davči.

Boštjan Škrlep v svoje delo vlaga mnogo več, kot pa od njega zahteva poklicna obveznost. Čas nikoli ni njegov gospodar. Rad se udeležuje tudi sestankov agrarnih skupnosti in društev, čeprav so ob večernih urah ali celo ob praznikih. S svojim znanjem in izkušnjami je nepogrešljiv svetovalec za mnoge zadeve. V letih službovanja je spoznal prav vse lastnike gozdov, jim postal nepogrešljiv svetovalec, mnogim pa tudi osebni prijatelj.

Plaketa občine Železniki naj ga spominja, da njegovo delo, odnos do narave in krajanov v tej občini ni bilo spregledano.

Železniki, 30. junij 2004

Župan Mihael Prevc

Občinski nagrajenci za leto 2005

Občinski nagrajenci za leto 2005. Foto: arhiv Občine Železniki

Občina Železniki podeljuje
listino častnega občana za leto 2005
PROF. TONETU POTOČNIKU
 (rojen 13. januar 1951, stanujoč Zabrdo 1, Sorica)
za velik prispevek na glasbenem področju.

Predlagatelji: Slovenska ljudska stranka, občinski odbor Železniki.

Prof. Tone Potočnik.
 Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Tone Potočnik je eden tistih ljudi, ki bi že zdavnaj lahko postal izredno slaven, če bi to sam hotel. Ker je njegov pristop do glasbe celovit, se ni odločil samo za eno področje, raje je iskal globlje, skrivnostne, včasih tudi nenavadne poti v več smereh. Njegova izredna ljubezen do narave pa mu je pokazala sinergijsko pot med stvarstvom in glasbo.

Tone je sin glasbenega samouka Franceta Potočnika, ki je v domači hiši učil petja kar nekaj vokalnih sestavov in pisal pesmi zanje. Tako se je Tonetu glasba vtisnila že v otroško dušo. Glasbeno šolo v Škofji Loki je začel obiskovati pri desetih letih. Učil se je igrati klavir, doma je vadil na očetovem harmoniju, kasneje pa je stari oče kupil klavir. Po šestih letih učenja klavirja v Škofji Loki se je vpisal na Srednjo glasbeno in baletno šolo v Ljubljani, kjer je leta 1969 maturiral v klavirskem razredu prof. Štrukelj Poženelove. Za tem se je vpisal na Akademijo za glasbo v Ljubljani, kjer je študiral klavir pod vodstvom prof. Marjana Lipovška in orgle pri prof. Hubertu Bergantu. Zanimivo je, da nobenega študija ni končal v Ljubljani, saj je študij klavirja zaključil v Zagrebu, orgel pa v Rimu, oba z odliko. Preko Inštituta za mednarodno izmenjavo študentov ga je pot vodila v Italijo, kjer je opravljal podiplomski študij na sloviti Akademiji sv. Cecilije v Rimu, kjer se je izpopolnjeval v igranju klavirja in orgel, študiral kompozicijo in gregorijanski koral. Študij je bil vezan na odličnega profesorja Vincenza Vitaleja. Ko pa je ta zapustil akademijo, Tone ni bil zadovoljen z novim profesorjem, zato je študij prekinil in ga nadaljeval na Papeškem inštitutu za cerkveno glasbo, kjer je pridobil tudi licenco iz cerkvene glasbe in gregorijanskega koral.

Po 15 letih v Rimu ga je vedno bolj vlekle domov. Čeprav se je večkrat vračal in v Sloveniji nastopal kot pianist ali pa spremljal vedno bolj znanega tenorista Janeza Lotriča, se je želel vrniti za stalno, saj mu je bila Selška dolina z Ratitovcem vedno mogočnejša od Rima. Takratni rektor ljubljanske akademije Marjan Gabrijelčič mu je ponudil poučevanje klavirja in partiturne igre. Že v drugem letu poučevanja mu je uspelo, da so na Akademiji za glasbo uvedli tudi poučevanje gregorijanskega koral, ki se odvija v okviru Oddelka za cerkveno glasbo. S študenti je ustanovil tudi poseben zbor za izvajanje gregorijanskega koral. Tone Potočnik se še vedno izobražuje na tem področju in se v mestu Cremona vsako leto najmanj trikrat srečuje z največjimi strokovnjaki s tega področja. Izven akademije je ustanovil dve skupini, ki se ukvarjata s koralom, in sicer fantovsko zasedbo Akademskih dvanajst in skupino deklet z imenom Čarnice.

Pri svojem nastopanju se je posvečal predvsem krstnim izvedbam del slovenskih skladateljev za orgle, tako solistično kot v povezavi z radijskim orkestrom in Orkestrom Slovenske filharmonije. Spremljal je nešteto zborov, je pa stalni organist zbora Ave. Z njimi je posnel tri samostojne plošče. Kot pianist pa je spremljal mnoge soliste.

Pri dveh obiskih papeža Janeza Pavla II. v Sloveniji je bil organist prav na vseh slovesnostih, predhodno pa je še dosegel, da je lahko igral na prave orgle, saj so mu sprva nudili le elektronske. S papežem se je večkrat srečal tudi v Rimu, saj je igral orgle na marsikateri slovesnosti, kjer je bil papež prisoten.

Da je vodil cerkvene zbore in jih spremljal na orglah ob nedeljah in praznikih praktično po vsej Sloveniji, ni potrebno posebej omenjati, najraje pa se je vedno vračal v cerkev sv. Antona v Železnikih, kjer je skupaj s prijateljskima Francetom Čufarjem in Janezom Lotričem začel svojo pot, povezano z glasbo in naravo.

Tone Potočnik je tudi velik ljubitelj neokrnjene narave, vznemirja ga petje ptic. Zato ni čudno, da si je za stalno prebivališče izbral Zabrd, v bližini katerega ima tudi svojo planino Zgornji Jirn. V svojem domovanju ima tudi prave orgle in koncerti v Zabrdi so za prisotne nekaj posebnega. Kako pokončen Slovenec je, pa je pokazal v času vojne za Slovenijo, ko je na presenečenje vseh italijanskih kolegov zapustil Italijo in odpotoval v Slovenijo.

Prepričani smo, da naziv častni občan občine Železniki gre v prave roke.

Železniki, 30. junij 2005

Župan Mihael Prevc

Občina Železniki podeljuje
plaketo za leto 2005
ALPLESU, INDUSTRIJI POHIŠTVA, D. D., ŽELEZNIKI
ob 50-letnici ustanovitve.

Predlagatelj: Svet pod Ratitovcem, neodvisna lista.

UTEMELJITEV

Alpes je z razvojem Železnikov in okolice usodno povezan že stoletja, saj sega izkoriščanje gozdov in žagarstvo daleč nazaj v 14. stoletje. Tudi sodarstvo kot neposredna predhodnica sodobne lesne industrije sodi med najstarejše v zadruga povezane obrtne veje v Selški dolini. Prav zadruga so 1. julija leta 1955 botrovale ustanovitvi Medzadružnega lesno-industrijskega podjetja Češnjica, ki ga štejemo za predhodnika sodobnega Alplesa.

Alpes se je v minulih petdesetih letih s pomembnimi prelomnicami, kot so na primer prehod iz obrtniškega v industrijski način proizvodnje, izgradnja nove tovarne ploskovnega pohištva z najsodobnejšo tehnologijo, odprtje toplarne s toplovodnim omrežjem, preimenovanje podjetja leta 1975, z neprestanim vlaganjem v znanje s tehnološkim napredkom razvil v moderno gospodarsko družbo, kakršno poznamo danes.

V Sloveniji je tako Alpes vodilni in najbolj poznani proizvajalec ploskovnega pohištva širšega cenovnega razreda. Postal je poznano in upoštevano ime z jasno vizijo in strategijo, njegovi pohištveni programi pa so v teh letih postali pojem kvalitetne izdelave, vrhunskega oblikovanja in popolnega servisa, kar vse predstavlja konkurentom vzor, kupcem pa jamstvo dobrega nakupa.

Alpes je ob svojem poslovanju vedno našel čas in sredstva za sožitje s krajem, za sodelovanje na različnih področjih: kulturnem, športnem, turističnem, mladinskem in še mnogih drugih. Vedno je imel posluh tudi za društva ter organizacije, ki so delovala in še delujejo pod njegovim okriljem. Brez ustreznega pokroviteljstva zagotovo ne bi bilo Pihalnega orkestra in Rokometnega društva, ki sta ponesla ime Alplesa iz Železnikov daleč preko občinskih meja.

Z nadaljnjim razvojem letošnjega jubilaranta pa bo zagotovljen obstoj tudi vsem spremljajočim dejavnostim v Selški dolini in v občini Železniki kot njenem središču.

Železniki, 30. junij 2005

Župan Mihael Prevc

Občina Železniki podeljuje

plaketo za leto 2005

DANILU BENEDIKU

(rojen 27. februarja 1948, stanujoč Selca 23, Selca)

za večletno izjemno aktivnost na področju društvenih dejavnosti.

Predlagatelji: Turistično društvo Selca, Prostovoljno gasilsko društvo Selca, Športno društvo Selca, Sankaško društvo Domel.

Danilo Benedik.
Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Danilo Benedik je po končanem srednješolskem študiju leta 1969 dobil prvo delovno mesto kot kmetijski tehnik v Kmetijski zadrugi Selca. Že kot fant se je pričel vključevati v razne akcije na vasi in pomagal posameznikom pri večjih delih (izdelava betonskih plošč, silosov) ter tudi pri kmetijskih opravilih. S tem si je takoj pridobil zaupanje krajanov. Pričel se je vključevati tudi v društvene dejavnosti. S svojim delom je veliko prispeval na področju civilne zaščite, kjer je po navadi vodil akcije reševanja in odstranjevanja posledic elementarnih nezgod (plazovi, povodnji).

Na področju gašenja požarov si je pridobil veliko izkušenj, zato je bil koordinator gašenja. V Gasilskem društvu Selca je več let tudi kot poveljnik skrbel za kakovostno delo in pridobil številne nove člane.

Ker je Danilo človek, ki rad pomaga, se aktivno vključuje v pripravo raznih prireditev v turističnem, gasilskem in športnem društvu. V društvih so vedno veseli njegovih predlogov, kako laže in bolje organizirati prireditev. Tudi ko je prireditev končana, je največkrat Danilo tisti, ki poskrbi, da je prireditveni prostor zopet urejen in čist.

V zimskem obdobju z veseljem sodeluje pri izdelavi oz. zaledenitvi sankarske proge na Soriški planini. Kdor je kdaj sodeloval pri takšni pripravi, ve, koliko organizacije in truda je potrebno, da je možno izvesti tekmovanje.

Ker je vedno pripravljen priskočiti na pomoč, ga vsi krajanjani spoštujejo in cenijo njegovo prostovoljno delo.

Mislimo, da si Danilo Benedik za delo na društvenem področju zasluži plaketo občine Železniki za leto 2005, ki jo podeljuje občinski svet.

Železniki, 30. junij 2005

Župan Mihael Prevc

Občina Železniki podeljuje
priznanje za leto 2005
BLAŽU PFAJFARJU
(rojen 4. februarja 1941, stanujoč Lajše 27, Selca)
za doprinos k razvoju občine Železniki.

Predlagatelj: Slovenska ljudska stranka, občinski odbor Železniki.

Blaž Pfajfar.
Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Blaž Pfajfar se je izšolal in delal na področju gradbeništva, vseskozi pa je bil tudi v svojem prostem času s svojim znanjem in aktivnostjo v pomoč vaški in krajevni skupnosti ter celotni občini.

Blaž Pfajfar je eden tistih redkih občanov, ki v organih Občine Železniki aktivno deluje že od ustanovitve nove občine Železniki. V prvem mandatu je bil član občinskega sveta in glede na to, da je bil po stroki cestograditelj, mu je bilo zaupano tudi predsedovanje odbora za komunalne dejavnosti in varstvo okolja. S širokim znanjem, z izkušnjami in s prizadevnim delom je pri vodenju odbora aktivno sodeloval pri pripravi občinskih predpisov s področja komunalne dejavnosti, kakor tudi pri pripravi investicijskih programov in izvajanju gradbenih del.

Njegovega aktivnega in strokovnega dela ni bilo mogoče spregledati, zato je bil v občinski odbor za komunalne dejavnosti izvoljen še v naslednjih dveh mandatih, kjer se je s svojim aktivnim delom dokazal prav na vseh področjih gospodarskih javnih služb, od prometne infrastrukture, vodovodov, odvajanja in čiščenja komunalnih odpadnih voda, ravnanja z odpadki do urejanja prostora.

V tem mandatu je tudi predsednik Vaškega odbora Lajše, član sveta Krajevnne skupnosti Selca in eden od dveh podpredsednikov. Ob nedavni ureditvi centralnega dela Selca je bil nepogrešljiv svetovalec in skrbnik za kakovostno izvedbo del vseh izvajalcev.

Pri vseh novogradnjah, adaptacijah in raznih prenovah, kjer koli je sodeloval, pa je vedno skrbel, da se je ohranila kulturna dediščina naših prednikov.

Lahko rečemo, da je Blaž Pfajfar s svojim strokovnim znanjem, z bogatimi izkušnjami, predvsem pa z nesebičnim delom, vidno doprinesel k razvoju občine Železniki. Zato mu z veseljem in hvaležnostjo izročamo priznanje.

Železniki, 30. junij 2005

Župan Mihael Prevc

Občina Železniki podeljuje

priznanje za leto 2005

GAŠPERJU PREVCU

(rojen 17. januar 1984, stanujoč Dražgoše 6a, Železniki),
jadralnemu padalcu, za dosežen svetovni rekord.

Predlagatelj: Klub jadrlnih padalcev Krokari Železniki.

Gašper Prevc.

Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Gašper Prevc se je z jadrlnim padalstvom soočil že v zgodnji mladosti. Lepoto letenja je najprej okusil v tandemske poletu skupaj z očetom, kot dvanajstletni fant pa je že začel samostojno leteti. Sprva se je spuščal s Površnice in Dražgoške gore, sčasoma je osvajal tehnike jadrnanja in že skušal delati prve prelete.

Včlanil se je v klub Krokari iz Železnikov, ki je že od samega začetka med najboljšimi v Sloveniji, in si od starejših izkušenih padalcev vseskozi nabiral potrebno znanje in izkušnje. Leta 1998 je prvič poletel z Dražgoške gore na Ratitovec in tam pristal. Pravi, da je to nekaj, česar ne pozabiš. Leto kasneje mu je uspel prvi prelet čez Ratitovec preko Soriške planine do Vogla in nazaj, skupaj 60 km. Začel je tudi s tekmovanji v slovenski ligi jadrlnih padalcev, kjer je že prvo leto osvojil skupno 11. mesto.

Lansko leto (leto 2004) je bilo zanj naravnost sanjsko. Opravil je veliko dolgih preletov s štartom na Soriški planini, med drugim je odletel 230-kilometrski prelet iz Sorice preko Gemone v Italiji in nazaj, kar bi bil novi svetovni rekord, vendar pa zaradi težav z inštrumenti ni bil priznan. A že nekaj dni kasneje mu je uspel nov podvig. Postavil je svetovni rekord v hitrostnem preletu na 100 kilometrov s povratkom. Ta rekord mu še posebej veliko pomeni, saj je bil dosežen na domačem terenu in je s tem samo še potrdil, da naš ratitovski teren skupaj z bohinjsko verigo sodi med najboljše in najhitreje na svetu za prelete s povratkom.

Zelo uspešno je nastopal tudi na tekmovanjih v preteklih letih. S 4. mestom na tekmovanju predsvetovnega pokala v Bolgariji se je uvrstil v državno reprezentanco in tako je letos častno zastopal Slovenijo na svetovnem prvenstvu v Braziliji. Še pred odhodom v Brazilijo pa je ponovil državni rekord v disciplini prelet v trikotniku. Preletel je verigo Julijskih Alp in se mimo Triglava vrnil nazaj na Soriško planino, kjer je prelet tudi začel. Kot član državne reprezentance pa letos uspešno in vedno bolje nastopa tudi v vseh tekmah svetovnega pokala, prav tako pa bo nastopil tudi na domačih tekmah.

Prepričani smo, da bo na osnovi izkušenj, ki jih pridobiva na tekmah najvišjega ranga, prav kmalu lahko krojil svetovni vrh. Za dosežene rezultate si prav gotovo zasluži priznanje občine, ki mu bo vlilo novega elana za nadaljnje delo.

Dokaz, da priznanje občine gre v prave roke, pa je tudi nedavno štiridnevno tekmovanje Ratitovec Open, na katerem je Gašper v veliki mednarodni konkurenci med 120 tekmovalci osvojil 2. mesto.

Železniki, 30. junij 2005

Župan Mihael Prevc

Občina Železniki podeljuje

priznanje za leto 2005

VALENTINI PINTAR

(rojena 5. februar 1960, stanujoča Zgornja Sorica 1a, Sorica)

za delo na športnem, kulturnem in turističnem področju.

Predlagatelj: Turistično društvo Sorica.

Valentina Pintar.

Foto: Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Valentina Pintar se je rodila 5. februarja 1960 v Kranju. Osnovno šolo je končala v Železnikih, gimnazijo v Škofji Loki, Fakulteto za šport pa v Ljubljani. Danes je zaposlena v OŠ Železniki kot učiteljica športne vzgoje, z vestnim delom je pridobila naziv svetovalka.

Otroštvo v številni družini jo je učilo strpnosti, sočutja, delavnosti, dajanja, ljubezni. Desetletno aktivno igranje v Rokometnem klubu Alples je utrjevalo njeno vztrajnost, odrekanje, zdravo tekmovalnost, borbenost in doslednost.

Pred 17 leti se je preselila v Sorico, kjer si je ustvarila družino. Kmalu se je začela vključevati v delo kraja na športnem, kulturnem in turističnem področju.

Čeprav je kot učiteljica športne vzgoje in mentorica različnih krožkov v Železnikih polno zaposlena, si v popoldanskem in večernem času vzame čas za delo v društvih. Ritmični krožek, aerobika za ženske in športni krožek skrivajo v sebi ure in ure dela: izbiranje prave glasbe, sestavljanje plesnih korakov, šivanje kostumov za plesalce, sestavljanje programov, nastopi ... Pod njenim vodstvom so mladi plesalci nastopili na številnih prireditvah v domačem kraju in drugje.

Že tretje leto je tudi predsednica Prosvetnega društva Ivan Grohar in članica komisije za kulturo Občine Železniki. Tudi to delo je prevzela z vso odgovornostjo in že ustaljenim prireditvam (Novoletni koncert, Prešernov dan, Srečanje žena, Tako smo se igrali, Groharjev teden, Ustvarjalne počitnice orkestra Orfej) dodala še nove (družinski pohodi, delavnice za otroke med jesenskimi počitnicami, ure pravljič). Ure in ure dela, nikjer zapisanih, nikoli plačanih.

Valentina Pintar je človek z izrednimi organizacijskimi sposobnostmi, vedno novimi zamislimi, predvsem pa z željo nekaj spremeniti na bolje. Prisotna je pri vseh delovnih akcijah, na športnih in kulturnih prireditvah.

Slomšek je v Drobhtinich zapisal: Ni v naši moči prešteti pole v knjigi življenja!

To pa je v naši moči, da vsako stran popišemo z dobrimi deli.

V njeni knjigi življenja je zapisano, da:

se zaveda svoje odgovornosti, v dobro obrača svoje talente, zna zblíževati ljudi, začuti stisko sočloveka, se veseli sreče drugih, ceni družino in prijateljstvo, vzgaja s svojim zgledom, vedno želi narediti kaj lepega in dobrega.

Železniki, 30. junij 2005

Župan Mihael Prevc

Dogodki v galeriji Muzeja Železniki in muzejske delavnice v letu 2014/2015

Katja Mohorič Bonča

Dejavnost Muzejskega društva Železniki in Muzeja Železniki

Razstava fotografij Odlikovane fotografije, 29. avgust 2014–23. september 2014

Avtor: Rafael Podobnik, kulturni program: Žan Fratnik (diatonična harmonika), organizator: MD Železniki

Rafael Podobnik. Foto: Aleksander Čufar

Projekcija fotografij Živali v gorah, gozdovih, na travnikih, ob jezerih in rekah,
19. september 2014. Avtor: Vlado Jehart, organizatorja: Vlado Jehart in MD Železniki

Vabilo.

Dnevi evropske kulturne dediščine, 26. september 2014–11. oktober 2014

Likovna razstava učencev OŠ Železniki, kulturni program: učenca OŠ Železniki Gašper Jelenc in Mara Fajfar, organizatorji: Osnovna šola Železniki, MD Železniki, Muzej Železniki

Obiskovalci likovne razstave. Foto: Igor Mohorič Bonča

Dnevi evropske kulturne dediščine, 3. oktober 2014

Predstavitve zbornika Etnološko konservatorstvo in varstvo dediščine na Slovenskem, organizatorji: Slovensko etnološko društvo, MD Železniki, Muzej Železniki

Damjana Pediček Terseglav, Anja Serec Hodžar in Mojca Tercelj Otorepec. Foto: Igor Mohorič Bonča

Razstava Keramika in glina, 17. oktober 2014–17. november 2014

Avtorja: Margareta Mlinar Heinrihar in Simon Razpotnik, organizator: MD Železniki, kulturni program: Harmonikarski orkester Železniki

Margareta Mlinar Heinrihar in Simon Razpotnik. Foto: Aleksander Čufar

Počitniška muzejska delavnica — platno, 29. oktober 2014

Organizator: Muzej Železniki

Vabilo na delavnico.

Tečaj kvačkkanja, oktober, november, december 2014 in januar 2015

Mentorica: Jana Šuligoj, organizator: Muzej Železniki – Javni zavod Ratitovec

Izdelki. Foto: Katja Mohorič Bonča

Razstava Škofjeloški pasijon, 9. januar 2015–30. januar 2015

Fotografije uprizoritve iz leta 2009 avtorja Petra Pokorna, organizatorja: MD Železniki in Pasijonska pisarna

Agata Pavlovec in Peter Pokorn ml. na otvoritvi, 9. 1. 2015. Foto: Simon Benedičič

Razstava Kuge, lakote in vojske – reši nas, o Gospod, 5. februar 2015–14. marec 2015

Avtor: Razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana, organizatorji: ZAL Škofja Loka, MD Železniki, Muzej Železniki, kulturni program: MePZ Domel

Judita Šega iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana na otvoritvi razstave v galeriji Muzeja Železniki. Foto: Simon Benedičič

Drugo javno branje pesmi, slovenski kulturni praznik, 8. februar 2015

Organizator: MD Železniki

Andreja Kenda med branjem Prešernove pesmi. Foto: Rudi Rejc

Počitniška muzejska delavnica: Kovaški izdelek, 25. februar 2015

Organizatorja: Muzej Železniki in MD Železniki

Udeleženci delavnice. Foto: Katja Mohorič Bonča

Dokumentarni film Kuhanje zdravilnega smovnika pod Blegošem, 20. marec 2015

Avtor: Janez Habjan, organizatorji: Janez Habjan, MD Železniki, Muzej Železniki, kulturni program: rogisti LD Selca

Med predstavitvijo filma. Foto: Igor Mohorič Bonča

Muzejska gostujoča razstava Gozdovi Kranjske industrijske družbe, 10. april 2015–4. maj 2015

Organizatorja: Gornjesavski muzej Jesenice in Muzej Železniki

Razstava Gozdovi KID v galeriji Muzeja Železniki. Foto: Simon Benedičič

Od jeseni do pomladi, razstava Antonovega vrtega ob 20-letnici delovanja, 8. maj 2015–8. junij 2015

Organizatorja: Antonov vrtec Železniki, MD Železniki; kulturni program: otroci in vzgojiteljice Antonovega vrta.

Razstava Od jeseni do pomladi. Foto: Simon Benedičič

Mednarodni muzejski dan, 17. maj 2015

Program: veseloigra Kje je meja? v izvedbi KTD Dražgoše; ogled razstave na galeriji in muzejskih zbirk

Člani KTD Dražgoše. Foto: Aleksander Čufar

Fotografska razstava Moji fotografski začetki, 10. junij–12. julij 2015

Avtor: Simon Benedičič, kulturni program: Mešani pevski zbor društva upokojencev za Selško dolino in Lucija Čufar, organizator: MD Železniki

Simon Benedičič. Foto: Aleksander Čufar

Muzejska noč, 20. junij 2015

Program: nastop Harmonikarskega orkestra Železniki; projekcija dokumentarnega filma Janeza Habjana Kuhanje zdravilnega smovnaka pod Blegošem; brezplačen ogled muzeja

Na muzejskem dvorišču. Foto: Igor Mohorič Bonča

Razstava čipk učenk in učencev Čipkarske šole in Čipka za vsak dan na oblačilih (53. Čipkarski dnevi, 16. 7.–19. 7. 2015), 16. julij 2015–17. avgust 2015

Avtorji: učenke in učenci Čipkarske šole Železniki z mentorico Ireno Benedičič ter Meta Markelj (Čipke za vsak dan na oblačilih)

Razstava čipk in oblačil s čipko. Foto: Aleksander Čufar

Muzejska počitniška delavnica, klekljana zapestnica, 19. julij 2015

Organizator: Muzej Železniki

Poletno razigrane klekljane zapestnice. Foto: Katja Mohorič Bonča

Predstavitev avtorjev

Tine Benedičič, informatik, Visati, d. o. o., fotograf AFIAP, KMF FZS

Janez Bizjak, univ. dipl. arh., raziskovalec sledi prvih rudarjev v visokogorju slovenskih Alp

Andrej Bogataj, podjetnik, ljubitelj ohranjanja tehnične in kulturne dediščine kraja

Jože Bogataj, prof. angl. in slov., ravnatelj Gimnazije Škofja Loka

Aleksander Čufar, inž. radiol., Excellence FIAP platine, Excellence PSA, Mojster fotografije FZS, Mojster fotografije FD Grča

Anja Čufar, ljubiteljica kulture in pisanja člankov

Vincencij Demšar, prof. zgod. in geogr., upokojenec

Milan Dolgan, dr. slavistike in teatrologije, upokojeni profesor Pedagoške fakultete

Marija Gasser, prof. razrednega pouka, strokovna svetnica

Pavel Jamnik, univ. dipl. politolog, jamar DZRJ Ribnica

Jožica Kačar, upokojena učiteljica

Bojan Kofler, mag. farmacije v pokoju, inovator, entomolog, jamar in biospeleolog

Katja Mohorič Bonča, univ. dipl. kult., kustosinja v Muzeju Železniki

Rok Pintar, ljubiteljski kulturni delavec, novinar urednik

Irena Prevc Hajdinjak, prof. angl. in ital., Šolski center Škofja Loka, Srednja in višja šola za lesarstvo

Aleš Primožič, komercialist – poslovodja, priložnostni pisec in raziskovalec, Železnikar od leta 1957

Katarina Primožič, prof. slov., zaposlena v šolski knjižnici OŠ Železniki

Franc Rant, prof. mat., ravnatelj OŠ Železniki

Jure Rejec, muzejski tehnik, kustos zbirk Muzeja Železniki

Anton Sedej, upokojenec, ljubiteljski zgodovinar in raziskovalec, fotograf, kronist, stalni dopisnik tednika Družina in Novega glasa

Primož Šmid, učitelj mat. in teh. p., pomočnik ravnatelja na OŠ Železniki

Nikolaj Štibelj, ing. org. dela

Tadeja Šuštar, prof. angl. in novin., učiteljica angleščine in šolskega novinarstva na OŠ Železniki

Ladi Trojar, upokojena učiteljica slovenskega jezika, ljubiteljska režiserka in pevka MePZ Domel

Franc Tušek, upokojeni kmet, pisec zgodb

Vera Završan, (†2002) upokojena učiteljica

Franc Zupanc, direktor podjetja Alples, d. d.

Lojze Žumer st., (†1978) dipl. ing. gozdarstva

Za pomoč pri izdaji Zbornika Selške doline Železne niti
se zahvaljujemo donatorju:

FREISING, d. o. o., Škofja Loka

Železní